

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA`LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI

YURIDIK FAKULTETI

DAVLAT HUQUQI VA BOSHQARUVI KAFEDRASI

KRIMINALISTIKA

FANI MODULI

Bilim sohasi:	400000	–	Ijtimoiy soha, iqtisod va huquq
Ta’lim sohasi:	420000	–	Huquq
Ta’lim yo’nalishi:	60420100	–	Yurisprudentsiya (faoliyat turi bo’yicha)

Namangan – 2023- yil.

Mazkur modul Toshkent davlat Yuridik universiteti Kengashining 30.08.2021-yildagi 1- son qarori bilan tasdiqlangan fan dasturi va O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi Namangan davlat universiteti Ilmiy kengashining 2023-yil ____ avgustdagi ____-son bayonnomasi bilan tasdiqlangan fanning o`quv dasturi asosida ishlab chiqildi.

Tuzuvchi: M.Akayeva, davlat huquqi va boshqaruvi kafedrasida dotsenti,
yu.f.n.

Taqrizchilar: R.Boymirzayeva, davlat huquqi va boshqaruvi kafedrasida
katta o`qituvchisi.

N.Axadova, Namangan tumanlararo fuqarolik ishlar sudi
sudyasi

Mazkur o`quv moduli O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi Namangan davlat universiteti Yuridik fakulteti davlat huquqi va boshqaruvi kafedrasining 2023-yil ____dagi ____-son bayonnomasi bilan tasdiqlangan va universitet Ilmiy kengashiga tashdiqlash uchun tavsiya qilingan. Universitet Ilmiy kengashining 2023- yil ____dagi ____-son bayonnomasi bilan tasdiqlangan.

MUNDARIJA

MA`RUZALAR MATNI.....	5 - 364
TAYANCH SO`Z VA NAZORAT SAVOLLARI.....	365 - 374
KAZUSLAR.....	375 - 398
FLOSSARIYLAR.....	399 – 403
ADABIYOTLAR.....	404 - 405

NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI

YURIDIK FAKULTETI

DAVLAT HUQUQI VA BOSHQARUVI KAFEDRASI

KRIMINALISTIKA

FANI MODULINING

MA`RUZALAR MATNI

1-mavzu. Kirish: Kriminalistikaning vazifalari, tizimi, metodlari, yuridik va boshqa fanlar bilan aloqadorligi. Kriminalistik identifikatsiya va diagnostika.

Reja:

1. Kriminalistika fani va uning vazifalari, tizimi, metodlari.
2. Kriminalistikaning yuridik va boshqa fanlar bilan aloqadorligi.
3. Kriminalistik identifikatsiya va diagnostika.

1. Kriminalistika fani va uning vazifalari, tizimi, metodlari.

Kriminalistika fani O'zbekiston Respublikasida yurisprudensiya, yuridik ta'lim rivojlanishida nazariyava amaliyotning o'saro bogliqligini ta'minlashga qaratilgan sud-huquq islohotlarini amaliy jihatdan ta'minlovchi fandır.

Zero, sudlarda ko'rilayotgan har bir ishda haqiqatni aniqlamasdan turib uni to'g'ri va adolatli hal etish, inson huquq va erkinliklarining qonuniy himoyasini ta'minlash mumkin emas. Kriminalistika fanini o'rganishorqali shaxsni gumon qilinuvchi, ayblanuvchi va sudlanuvchilarning qonuniy huquq va erkinliklarini buzilishining oldini olish hamda jabrlanuvchining huquqlarini to'liq kafolatlashga erishiladi.

Ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarda ijtimoiy munosabatlar huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyatida bir qancha amaliy masalalarni yuzaga keltirmoqda. Bu esa o'z navbatida, mamlakatimizda kriminalistikaning yangidan yangi rivojlantirishi metodlari vavositalarini ishlab chiqish, ularni amaliyotga keng tatbiq etish zarurligini ko'rsatadi.

Mazkur maqsadlarga erishishuchun quyidagi kriminalistikaning asosiy rivojlanish yo'nalishlarini belgilash lozim.

Birinchiidan, kriminalistikaning nazariy asoslarini roman-german, anglo-sakson va MDH mamlakatlaridagi ilmiy maktablar yutuqlaridan foydalangan holdayanada rivojlantirish zarur.

Bunda, kriminalistikani rivojlantirishga nafaqat jinoiy-huquqiy tomondan, balki sohalararo nuqtayi nazardan yondashish kerak. Ikkinchiidan, mamlakatimizda kriminalistik texnikani rivojlantirish, jumladan, yangi dalil turlari ko'payib borishi natijasida ular bilan ishlash usullarini yanada tako'tillashtirish va Bu borada professional mutaxassislarni tayyorlash lozim.

Uchinchiidan, kriminalistik taktikani rivojlantirish sohasida tergov harakatlarining samaradorligini oshirish va respublika miqyosida huquqni muhofaza qiluvchi organlar, ularning tarkibiy tuzilmalari o'rtasida o'saro hamkorlikni yanada kuchaytirish, o'z'gishli hamkorlikni xalqaro miqyosda rivojlantirish.

To'rtinchiidan, yangi turdagi jinoyatlarni tergov qilishuslubiyotlarini ishlab chiqish, yangi ekspertiza turlarini amaliyotga joriy etish vamavjudlarini tako'tillashtirishdaniborat.

Xulosa qilibaytganda, mazkur darslikdayuqorida qayd etilgan yo'nalishlarasosida zamonaviy kriminalistikaning rivojlanishistiqbollari, xususan, kriminalistik texnikava taktikaning jinoyatlarni tez va to'la ochish, ularning oldini

olishdagi bugungi kunimkoniyatlari yoritilgan. Mazkur darslik O'zbekiston respublikasida huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyatida yuzaga kelayotgan ayrim muammolarni aniqlash va tahlil etishda hamda ularning yechimini topishda huquqshunoslar uchun yuridik manba bo'lib xizmat qiladi.

Kriminalistika fani, uning predmeti va vazifalari. Kriminalistika tizimi. Kriminalistikaning boshqa yuridik fanlar bilan aloqalari.

Kriminalistika faniuning predmeti va vazifalari.

Kriminalistika jinoyatlarini ochish va oldini olishda dalillarni topish, olish, mustahkamlash va tadqiq etish bilan bogliq harakatlarni JPKga ko'ra amalga oshiradigan taktik-metodologik usullari, shumaqsadda qo'llaniladigan ilmiy-texnik vositalar va ularni joriy qilish to'g'risidagi fandır. Uning asosiy vazifasi tergov qilishdagi jinoyatchilikni ochishda huquqni himoya qiluvchi organlarni ilmiyasoslangan usullar, vositalar va metodlar bilan qurollantirishdan iboratdir.

Esdatuting! "Kriminalistika" (lot. "criminal" - "jinoyat", yunon. "logos" - "ta'limot" - so'zma-so'z "jinoyat haqidagi fan" ma'nosini anglatadi) atamasi ilk marotaba XIX asr oxiri - 1908-yilda Avstriyalik olim Gans Grossning "Kriminalistika tizimi sifatida tergovchilar uchun qo'llanma" asarida jinoyatning tergov qilish texnikasi, taktikasi va metodikasini o'rganadigan fanganisbatan qo'llanilgan edi. Unda kriminalistikaga jinoyat huquqiga nisbatan yordamchi fan, jinoyat huquqini amalga oshirishga qaratilgan ta'limot sifatida yondashilgan.

Kriminalistikani turli mamlakatlarda turlicha nom bilan atalgan - "ilmiy politsiya", "texnik politsiya", "jinoiy texnika" va h.k. Bizning davrimizda ham bu atama bir xilda qo'llanilmaydi - bir qator mamlakatlarda u "kriminalistik texnika" ma'nosida ishlatiladi.

Esda tuting! Kriminalistika - jinoyatni ochish va oldini olish maqsadida dalillarni izlash, yigish, qayd etish va tadqiq etish bo'yicha jinoyat-protsessual qonunidanazarda tutilgan harakatlarni bajarish uchun qo'llaniladigan texnika vositalar, taktik usullar va metodlar to'g'risidagi fan.

Kriminalistikaning predmeti - jinoyatchilik mexanizmi, jinoyat va uning ishtirokchilari to'g'risidagi ma'lumotning vujudga kelishi, dalillarni to'plash, o'shirish, baholash va foydalanish qonuniyatlari va ularni bilish asosida jinoyatlarni tergov qilish hamda oldini olishning maxsus vosita va usullari majmui.

Kriminalistika umumiy va maxsus vazifalarni bajaradi.

E'tibor qarating! Kriminalistikaning umumiy vazifasi - jinoyat huquqi va jinoyat protsessi bilan hal etiladigan vazifalargamos keladi hamda jinoyat subishlarini yuritish vazifalaridan kelib chiqadi va jinoyatni tez va to'la ochishga ta'sir ko'rsatishdan, aybdorni fosh qilish va qonunni to'g'ri joriy etishni ta'minlashdan, shaxs, uning huquqi va erkinliklari, mol-mulkini, shuningdek jamiyat va davlatning manfaatlarini jinoiy tajovuzlardan himoyasini ta'minlashdan iborat.

Jinoyatlarni tez va to'la ochishga erishish - bu tayyorlanayotgan yoki sodir etilgan jinoyatning haqiqiy manzarasini ochish va ish yuzasidan haqiqatni tiklash. Sud muhokamasiga qadar jinoyatni ochishda tezkorqidiruv va tergov organlari ishtirok etadi. Ulardan har biri o'z protsessual vakolati doirasida harakat qiladi, bunda ular o'zlariga xos vosita, usul va metodlarni qo'llab, jinoyat to'la ochilishning umumiy vazifalarini hal qilishda hissalarini qo'shadilar.

Kriminalistikaning maxsus vazifalari.

1. Tergov va ekspertamaliyo'tidan samarali foydalanishgayo'naltirilgan texnik vositalar, taktik usullar va metodik tavsiyalarining yangilarini ishlab chiqish vamav turlarini tako'tillashtirish.

2. Huquqbuzarlikning oldini olis vositalari va metodlarini vujudga keltirish va ularni tako'tillashtirish.

3. Kriminalistikada hozirgi tabiiy, texnik va ijtimoiy fanlar: matematika, informatika , biologiya, falsafa, mantiq, psixologiya va boshqa fanlarni samarali joriy etish yo'llarini izlab topish.

Kriminalistika o'zining ilmiy qonuniyatlariga ega. Ular jinoyatlarni tergov qilish asoslarini o'rgatadi. Jinoyatni tergov qilish qonunda ko'zda tutilgan tartibda surishtiruv va dastlabki tergov organlari faoliyatini tashkil etadi, bunda ijtimoiy xavfli xatti-harakatlar mavjudligi yoki mavjud emasligi, uni sodir etgan shaxs aybdorligi yoki aybdoRemasligi va ishni to'g'ri hal qilish uchun ahamiyatli hisoblangan boshqa holatlar belgilab olinadi. Bularni isbot qilish uchun kriminalistika vositalari, usullari va metodlari yordamida protsessual qonunda ko'rsatilgan manbalar qo'lga kiritiladi. Jinoiy ishlarni tergov qilishning o'igaxos tomonlari mavjud. Shulardan biri jinoyatni aniqlash bilvosita tarzda amalga oshiriladi. Tergovchining o'zi jinoyat hodisasini kamaydi, balki uning odamlar xotirasidagi ifodasini va jinoyat izlarini o'rganadi.

Dalillarni topish (izlash) - tergov organlari faoliyatida muhim va ayni vaqtda murakkab hamda qiyin vazifa hisoblanadi, chunki jinoyatchi ko'p hollarda jinoyat sodir etganizni yo'qotish yoxud yashirishga harakat qiladi va shuningdek o'zining jismoniy tabiatiga ko'ra izlar ko'pincha yaqqol ko'rinmaydi.

Dalillar joyini ko'sdan kechirish, tintuv o'tkazish, namuna olish, guvohlarni so'roq qilish va boshqa tergov harakatlari vositasida olinadi. Ularni izlashda kriminalistik texnika vositalarini mohirona qo'llash, tergov taktikasi usullari va metodik tavsiyalariga rioya qilish talab etiladi.

Ma'lumot uchun! Guvohlar yong'in sodir bo'lgan joo'da tutunni kuzatgan, bo'lsalar, biror predmet kuyganligi to'g'risida taxmin qilish mumkin, tutun ko'kimtir bo'lsa - qonuniyatga ko'ra soch, teri, rezinkava boshqa buyumlar kuyganligini anglatadi. Alanga ko'kimtirroq nursiz bo'lsa, shakar, glitserin, yog'och spirti yoki tarkibida 25 foizdan ko'proq kislorod bo'lgan boshqa buyumlar yonayotganligini ko'rsatadi.

Sanchadigan, kesadigan yoki chopadigan qurol bilan tan jarohati yetkazilganda yaralangan joo'dan ko'p qon ketadi, jabrlanuvchi topilgan joo'da qonizlari bo'lmasa, jarohat boshqa joo'da yetkazilganligini ko'rsatadi. Kriminalist bunday holatlarga qarab qanchalik tez yo'nalisholsa, u hodisaning haqiqiy xususiyati to'g'risida shunchalik asoslangan tarzda xulosa chiqarishi mumkin.

Kriminalistika o'zining amaliy qonuniyatlariga hamega bo'lishi kerak. Ular jinoyatchi shaxsning jismoniy va ruhiy holatlari va sodir etgan jinoyatusullari o'rtasidagi aloqalarida namoyon bo'ladi. Mashg'ulot yoki kasb-koriga qarab jinoyat quroli va har xil maxfiy qurollar tanlanadi.

Jinoyatni sodir etish vayashirishusullari bilan ro'y bergan hodisa izlari qonuniy jihatdan bir-biriga bog'liq. Ammo shuni ta'kidlash kerakki, kriminalistika vositalari,

usullari va metodlari yordamida ochilganizlar va boshqa dalillarga asoslangan malumotlar protsessual qonun yo'li bilan aniqlansa, ular dalillar sifatidamuhimahamiyat kasbetadi. Aks holda ular dalil bo'la olmaydi.

Qo'lga kiritilganizlar va boshqa ashyoviy dalillarni asl holatda saqlash kerak. Saqlash chog'ida ko'rinishi, shakli o'zgargan predmetlar dalillik kuchini yo'qotishi mumkin. Masalan, voqea sodir bo'lgan joo'dan topilgan o'qu yoki bu sabablar bilan (noto'g'ri o'ralgan, boshqametall predmetlar o'zgib turgan) mikrorelyef (mayda g'adir-budirliklar)ini yo'qotadi, natijada u otilgan o'sha qurolgamos kelmay qolishi mumkin.

Kriminalistika tizimi.

Kriminalistika tizimi to'rtga bo'linadi:

1. Kriminalistikaning ilmiy asoslari va metodologiyasi. Kriminalistikaning ushbu qismida uning ilmiya soslari, vazifalari, metodlari, kriminalistik identifikatsiya va diagnostika kabi masalalar o'rganiladi.

2. Kriminalistik texnika. Kriminalistik texnika bu faqat texnika vositalarining yigindisi bo'libgina qolmay, balki kriminalistikaning umumiy nazariyasi va tabiiy hamda texnika fanlari asosida ishlab chiqilganilmiy qoidalar, usullar va metodlar majmuyidir. Bunda daliliy obyektlarni topish, saqlash, qayd etish, tadqiq etish va jinoyatning oldini olish uchun protsessual qonunga muvofiq ulardan foydalanish maqsad qilib qo'yilgan. Kriminalistik texnika vositalaridan ham tergovchi, hamekspert muassasalari foydalanadi, texnikasbob-anjomlar esa eng murakkab vaxilma-xil ekspert tadqiqoti o'tkazish imkoniyatini beradi. Kriminalistikaning Bu qismiga asosiy kriminalistika texnikalari, sud fotografiyasi, izlar to'g'risidagi ta'limot (trasologiya), sud ballistikasi, hujjatlarning texnik-kriminalistik tadqiqoti, xat va dastxatning kriminalistik tadqiqoti, odamning tashqi qiyofasi bo'yicha tasvirlash va kriminalistik ro'yxat kiradi. Kriminalistik texnika mavzusining xilmaxilligiga qaramay, ularning rivojlanishi va tabiiy-texnik asoslari umumiy bo'lib qolaveradi.

3. Kriminalistik taktika. Tergov taktikasi - bu kam kuch, vositavavaqt sarflab yuqori samaraga erishish maqsadida jinoyatni tergov qilish, ochish va oldini olishda qo'llaniladigan kriminalistikaning umumnazariy qoidalari, mantiq, psixologiya, sud etikasi va boshqa ilmiy bilimlardan foydalanishga asoslangan dastlabki tergovning taktik usullari va metodlarining tergovni rejalashtirishning majmuidir. Tergov taktikasi faqat dalillarni ochish va tadqiq qilishgayo'naltirilganayrim tergov harakatlari o'tkazish usullarini ishlab chiqibgina qolmay, ayni vaqtdavujudga kelgan tergov vaziyatlaridan kelib chiqib, Aniq bir ishni tergov qilishningumumiy yo'nalishini tanlashga ham yordam beradi.

4. Jinoyatlarning alohida turlarini tergov qilish metodikasi. Jinoyatning alohida turlarini tergov qilish - bu jinoyatning har bir turiga o'zgishli o'igaxos xususiyatlarni hisobga olib tergov qilish, ularni ochish va oldini olishda qo'llaniladigan ilmiy qoidalar, texnik vositalar, taktik usullar va metodik qoidalar (tavsiyalar) majmuyidir.

Qo'llaniladigan vositalar, usullar va tavsiyalar bir jinoyatni tergov qilishda samarali bo'lishi mumkin. Masalan, qotillik jinoyatiga nisbatan qo'llanilgan usul boshqa jinoyatlarni, aytaylik, iqtisodiy jinoyatlarni tergov qilishda samara bermasligi mumkin. Tavsiya qilingan metodika har bir jinoyatni tergov qilish, ochish va oldini

olish protsessida eng qulay natijalarga erishish uchun maqsadga muvofiq bo'lgan vosita, usul va metodik qoidalarni tanlash imkoniyatini beradi.

Kriminalistikaning yuridik va boshqa fanlar bilan aloqalari.

Kriminalistika jinoyatchilikka qarshi kurashish vazifalarini hal qilishga yo'naltirilgan yagona yuridik fan emas. Jinoyat huquqi, kriminologiya, jinoyat protsessi ham shumaqsad uchun xizmat qiladi. Shuning o'zi kriminalistikaning ushbu fanlar bilan aloqasi zarurligini ko'rsatadi.

Kriminalistika, engavvalo, jinoyat huquqi bilan aloqador. Kriminalist ham dastlab jinoyat haqida ta'limotga ega bo'lishi va unga tayanishi lozim.

Jinoyat sabablarini o'rganuvchi va uning oldini olish tadbirlarini ishlab chiqadigan kriminologiya bilan kriminalistikaning aloqasi ham yaqqol ko'rinib turibdi. Kriminalistika kriminologiyaning nazariy qoidalari va amaliy materiallarini qo'llaydi, kriminologiya ham, o'z navbatida, aniq jinoyat sodir etishga olib keladigan sabab vasharoitlarni ochish bo'yicha kriminalistik bilimlardan keng foydalanadi. Kriminalistika o'g'rilik, hujjatlarni qalbakilashtirish va boshqa jinoyatlarning oldini olishga da'vao'ztilgan maxsus usullar va texnik vositalarni ishlab chiqishda ham faol qatnashadi.

Kriminalistika jinoyat protsessi bilan uzviy bog'liq. Kriminalistika ham jinoyat protsessi, ham jinoyatga oid sud yuritishishlari vazifalariga bo'ysunadi, jinoyat protsessi prinsiplari vanormalariga rioya qilib, kriminalistik texnika vositalari, taktik usullar va metodlardan foydalana oladi. Bu talablarni Buzgan holda to'plangan, qayd qilingan va tadqiq etilgan faktik ma'lumotlar sud dalillari bo'la olmaydi, o'zkuchi va ahamiyatini yo'qotadi. Jinoyatni tergov qilishda qo'llaniladigan kriminalistik usullar vavositalar jinoyat protsessual vanormalargamuvofiQishlab chiqiladi.

Kriminalistika ma'lum darajada fuqarolik protsessi bilan ham bog'liqdir. Xususan, fuqarolik protsessini amalga oshirishuchun hujjatlarni texnik-kriminalistik va dastxaekspertizasidava boshqa ashyoviy dalillarni aniqlashda kriminalistik usullar va metodlar qo'llaniladi. Ayniqsa, bozor munosabatlariga o'ctish vaxo'jalik yuritish faoliyatining yangi shakllari, bank tizimining rivojlanishi, muomalaga turli qimmatli qog'ozlar - aksiyalar, veksellar chiqarilishi munosabati bilan fuqarolik ishlarida kriminalistikani qo'llash doirasi ancha kengaydi.

Kriminalistika faqat yuridik fanlar bilan emas, balki boshqa ijtimoiy gumanitar fanlar: mantiq, etika, psixologiya, tezkor-qidiruv faoliyati nazariyasi va boshqalar bilan aloqador hisoblanadi. Mantiq fani o'rgatadigan mantiqiy fikr yuritishisbot qilish jarayoni samaradorligining zaruriy shartidir. Ilmiy bilimlarning rivojlanishi, ularning ino'zgratsiyalashuvi natijasida bilimlarning maxsus tarmog', tergov mantigi yoki isbotlash mantigi vujudga keldi, uning qoidalari tergov protsessida dalillarni tahlil qilishda foydalaniladi.

Sud etikasi jinoyatni tergov qilishda qonun bilan birga qo'llaniladigan axloq qoidalarini ishlab chiqadi. Tergovchi u yoki bu texnik vositalar, taktik usullar va kriminalistik metodlardan foydalanish jarayonida axloq qoidalari talablarini buzishga haqi yo'q. Axloqsiz usullar vavositalar yordamida tergov qilishgayo'l qo'yib bo'lmaydi, chunki bu jinoyat hisoblanadi.

Sud psixologiyasi va uning qonunlari huquqbuzar, jabrlanuvchi, guvohlar va jinoyat protsessining boshqa ishtirokchilarining xulq-atvori, niyatini to'g'ri tushunish va tushuntirib berishimkoniyatini beradi. Shu asosda ularning xulq-atvorlarini vashunga olib kelgan sabablarni obyektiv baholashimkoniyatini beruvchi shart-sharoitlar vujudga keladi.

Kriminalistika sud tibbi yo'li bilan faqat bog'liq bo'libgina qolmay, balki doimo aloqada faoliyat ko'rsatadi. Buni subishlarini yuritishda haqiqatni aniqlash, ashyoviy dalillarni tadqiq etish metodlari umumiylik bilan izohlash mumkin. Jasad, qotillik qurollari, kiyim-kechaklar va boshqa ashyoviy dalillar kriminalistika va sud tibbi yo'lining umumiy obyekti hisoblanadi va ularni tadqiq qilish ko'pincha kompleks tibbiy kriminalistika ekspertizasi shaklida amalga oshiriladi.

Kriminalistika, shuningdek sud psixiatriya fani bilan bog'liq bo'lib, ruhiy kasallikka chalinganlar tomonidan sodir etilgan ijtimoiy xavfli harakatlarni tergov qilishda hisobga olinadi. Gumon qilinuvchi, ayblanuvchi va jabrlanganlar shaxsini o'rganishda aqli rasoligi yoki aqli norasoligi to'g'risidagi ruhshunosning xulosalari hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Yanashuni ta'kidlash kerakki, kriminalistikada tibbiy fanlar (fizika, kimyo, biologiya, fiziologiyava boshqalar), texnikaga oid fanlar (radioelektronika, hisoblash texnikasi va boshqalar) hamda matematika fanlari qonunlari va qoidalaridan keng foydalanib kelinmoqda.

Nazorat savollari:

1. Kriminalistika fani va uning predmetini tushuntirib bering. jinoyat protsessual huquqi, jinoyat huquqi va boshqa jinoyat, tergov va sud organlari faoliyatini o'rganuvchi fanlardan nimasi bilan farqlanadi?

2. Kriminalistika qanday vazifalarni bajaradi? Kriminalistika tizimini tushuntirib bering.

Kazuslar:

1-kazus

2015 yil 18 yanvarda Zangiota tumani "Bekbaraka" savdo kompleksining 6-qator 134-do'konidaxarid qilish uchun kelgan fuqaro A. o'zining sumkasini o'g'irlatib qo'yadi. Fuqaro A. Zangiota tumani IIB gamurojaat qilib sumkasini o'g'irlatganini, sum kadashaxsiy hujjatlari va 5 million so'm puli borligini aytadi. Fuqaro A. o'z murojaatida savdo kompaniyasida o'rnatilgan kameradan o'z sumkasini o'g'irlagan odamni ko'rganligini aytadi.

Mazkur jinoyatni ochishdava tergov qilishda tergov organlari tomonidan qanday turdagi texnik vositalardan foydalanish mumkin? Kriminalistikaning jinoyatlarni ochish va tergov qilishdagi ahamiyati qanday?

2-Kazus

Fuqaros. o'z uyida o'ldirilganligi aniqlandi. fuqaros.ning qo'shnisi L. ismli shaxs o'z ko'rsatuvlarida S.ning uyida o'sha 4-fevral kuni chamasi soat 12.05 larda baland shovqin ovozlari eshitganini, so'ngra o'qovozini eshitgani to'g'risida ko'rsatuv berdi. Fuqaros. bilan yonmayon uydayashovchi ikkinchi qo'shnisi N. esa qo'shnisi L. 4-fevral kuni chamasi soat 12.05 da S.ning uyiga kirib ketganligini ko'rganligini aytdi. Hodisa joyini ko'sdan kechirish paytida barmoq va poyabzal izlari topilgan.

Mazkur holatda jinoyat izlarini topish va keyingi tergov harakatlarini o'tkazishda boshqa fanlarning qanday yutuqlaridan foydalanish mumkin? Jinoyatlarni tergov qilishda kriminalistik texnikaning o'rni qanday?

2. Kriminalistikaning yuridik va boshqa fanlar bilan aloqadorligi.

Kriminalistikada qo'llaniladigan metodlar tasnifi. Umumilmiy kriminalistik metodlar. Maxsus kriminalistik metodlar.

Kriminalistikada qo'llaniladigan metodlar tasnifi.

Metod – bu ma'lum bir maqsadga erishish uchun tabiat va ijtimoiy hayotdagi hodisalarni tadqiq etish usullari. Har qanday fanlar kabi kriminalistika ham tabiat va jamiyat voqeliklarini hamda predmetlarni bilishning umumifalsafiy va mantiqiy usullariga suyanadi. Lekin har bir fan o'zi o'zgaradigan jabhalarning mohiyati va tadqiq qilishning maqsad vazifalariga xos bo'lgan turli muayyan uslublardan foydalanadi, shuningdek yangi uslublar yaratadi.

Kriminalistikada turli xil metodlar qo'llaniladi, ularni tasniflashda, eng avvalo, kriminalistikaning fan va amaliyot borasidagi metodlarini farq qilish kerak. Ulardan foydalanish imkoniyatlari tergov harakatlarini amalga oshirish maqsadi, shart-sharoiti va usullari bilan belgilanadi. Masalan, tergov eksperimenti amaliy faoliyat metodi sifatida faqat protsessual qonun bilan qat'iy tartibga solingan holda qo'llaniladi va ish uchun ahamiyatli bo'lgan ma'lumotlarni o'shish hamda aniqlab olish maqsadida amalga oshiriladi. Ilmiy eksperimentlarga bunday talablar qo'yish sharo'zmas.

Kriminalistika, amaliy faoliyatda metodlar protsessual qonunlar va kriminalistikaning nazariy qoidalari asosida yaratiladi va foydalaniladi.

Shu bilan birga, kriminalistik metodlar boshqa barcha fanlar to'plagan ilmiy qoidalarga ham suyanadi. Masalan, shaxsni so'roq qilishda sud psixologiyasi qoidalari asos bo'lib xizmat qiladi, mantiq qoidalari tergov tasmollarini yaratish va foydalanishda muhim rol o'ynaydi.

Kriminalistikada qo'llaniladigan metodlar tasnifi turli asoslarga ega.

E'tibor qiling! Kriminalistikada metodlar quyidagi talablarni qanoatlantirishi kerak: qat'iy ilmiyasosga suyanish; qonunlarni buzmaslik; axloq normalariga rioya qilish; xavfsiz bo'lish.

Ular mazmuniga ko'ra umumilmiy va maxsus turlarga bo'linadi.

Umumilmiy kriminalistik metodlar.

Umumilmiy metodlar ichida, eng avvalo, dialektik metod muhimo'rin egallaydi. Unga binoan har bir buyum boshqalari bilan o'saro aloqalarda, harakatda, muayyan sharoitlarda kelib chiqishi vayo'qolishi mumkin. Jinoyatni ochish va tergov qilishda kelib chiqadigan har qanday masalani hal etishda dialektika tadqiq etilayotgan hodisaga obyektiv yondashuvning munosabatlari va aloqalarini, shuningdek, unga xos barcha xususiyatlarni e'tiborga olishni talabetadi.

Dialektika qonunlari barcha narsalar va voqeliklarning mohiyatini tadqiq qilish, bilish, shunday ekan jinoyatni ochish va uni sodir etgan shaxsni aniqlash imkoniyati bor, degan bilish nazariyasiga asoslanadi. Dialektik metod turli munosabat va aloqalar e'tiborsiz qolib ketishidan, bir tomonlama tergov qilishdan, faqat bir xil holat bilan qiziqishdan saqlaydi.

Umumilmiy metodlarning muayyan turlariga kuzatuv, qiyoslash, o'lchash, tasvirlash, eksperimento'tkazish, modellashtirish va boshqalar kiradi.

Kuzatuv. Predmetlar va hodisalarni faol bir maqsadga qaratilgan reja asosidava bevosita qabul qilish kuzatuv orqali amalga oshiriladi. Kuzatuv amaliy faoliyatda tintuv va boshqa tergov harakatlarini amalga oshirish chog'ida alohida ahamiyatga ega. Kuzatuv vazifalari predmet yoki hodisa xarakteriga qarab belgilanadi. Bir holatda - qidirilayotgan narsani topish, ikkinchi holatda uninganiq xossalari va belgilarini aniqlash, uchinchi holatda - tintuv va boshqa tergov xatti-harakatlari o'tkazishda gumon qilinuvchi yoki ayblanuvchi xulq-atvorini tahlil qilish zarur. Shumunosabat bilan kuzatuv jarayonida aniqlangan va protsessual mustahkamlangan ba'zi faktlar dalillik ahamiyatiga ega bo'lichi, boshqalari tasmollarni tuzish uchun material bo'lib xizmat qilishi mumkin. Qo'shimcha texnik vositalar va turli asboblarni qo'llash sharoitida kuzatuv doirasi va samaradorligi oshadi.

Qiyoslash. Tashqi dunyoni idrok qilishning asosiy usullaridan biri. Qiyoslashsiz tabiatdava jamiyatda sodir bo'layotgan faqat murakkab hodisalarni emas, balki juda oddiy hodisalarni ham bilish mushkul.

Bilish jarayonida, shu jumladan, jinoyatni tergov qilish va ekspertiza jarayonida mazkur metodni keng qo'llash zarurati yuqorida ta'kidlangan holat bilan izohlanadi. Qiyoslash kriminalistikada, umuman, identifikatsiyalash maqsadida o'tkazilayotgan tadqiqotda alohida ahamiyatga ega.

Qiyoslash metodini qo'llash mantiqning ikki qoidasiga javob berishi kerak:

1) obyektiv voqelikning bir xilda predmetlari va hodisalarini, bir turdagi tushunchalarni qiyoslashgayo'l qo'yiladi;

2) qiyoslashda muhim ahamiyatga molik belgilardan foydalaniladi.

Kriminalistik maqsadlarda amalga oshiriladigan qiyoslashda tez-tez uchraydigan belgilar muhim o'rin tutadi. Qiyoslash metodi kriminalistik amaliyotda mantiqiy bilishning boshqa metodlari, ya'ni tahlil qilish, hodisalarni bir butun holda o'shirishusuli bilan qo'shibolib boriladi.

O'lchash. Bu metod yordamida o'lchanadigan buyum va o'lchov birligi, miqyosi yoki etaloni (metr, kilogramm, minut, litr, harorat, rang kabilar) o'rtasidagi nisbat orqali belgilanadi. Aniq o'lchovga ega bo'lichuchun maxsus asbob va anjomlardan foydalaniladi.

O'lchov ilmiy va amaliy faoliyatda muntazam qo'llaniladi. U kriminalistikada hodisayuz bergan joyni va ashyoviy dalillarni o'rganichda, ekspertizava boshqa tergov harakatlari o'tkazichda foydalaniladi.

Tasvirlash. Mazkur metod vositasida tadqiq etilayotgan obyektlar belgilari vaxossalari tasvirlab yoziladi (sanaladi). Bu uslubobyekt haqida to'la tasavvur hosil qilish yoki alohida tomonlari, tarkibiy qismlari to'g'risidaxulosa qilish imkoniyatini beradi.

Tasvirlash sifatli vamiqdorli, tuzilmali va funksional, to'lava to'liq emas va h.k. bo'lichi mumkin. Og'zaki va yozma shaklda, shu jumladan raqam, rasm va boshqacha tarzda amalga oshiriladi. Buyum va voqeliklarni bevositava bilvosita tasvirlash turlari bor.

Birinchi holatda kriminalist tekshirilayotgan obyektning belgilarini, ya'ni shaxsan o'ziqa qilgan, his etgan narsani tasvirlaydi, ikkinchi holatda boshqa odamlar

ko'rsatgan belgilarasosida, masalan, guvohlar, jabrlanganlarning so'zlari asosida shaxs qiyofasini tasvirlaydi.

Qiyoslash ma'lum bir tartibda bajariladigan tasvirlash va solishtirib ko'rish elementlari bilan bog'labolib borishdir. Jumladan, kriminalistikada odamning tashqi qiyofasini so'z orqali ifodalash, ta'riflab berishanatomik va funksional belgilar yordamida amalga oshiriladi. Izchilligi, belgilarining soni va so'z tarzidagi ifodasi ma'lum tasvirlar vositasida bayon etiladi. Bunday tasvirlarda solishtirish elementlari ancha ahamiyatli o'rin egallaydi.

Eksperiment. Uning zamirida o'zkshirilayotgan hodisani o'rganich va uning boshqa hodisalar bilan aloqasini aniqlash maqsadida o'tkaziladiganilmiyasoslangan tajriba yotadi. Bunda o'zkshirilayotgan hodisa sun'iy ravishda iloji boricha to'lava Aniq takrorlanadi.

Eksperiment kuzatuv bilan birga olib boriladi, ammo mazkur metodlaraynan bir xil ekan degan ma'noni bildirmaydi. Eksperimentning o'igaxos belgisi kuzatilayotgan hodisa jarayoniga eksperimento'tkazuvchining faol aralashuvidaniborat. Kriminalistikada eksperimental o'sshirish va aniqlabolish ba'zi hollarda tergov yoki sudda ko'milayotganish yuzasidanahamiyatli bo'lgan yangi ma'lumotlarni olishuchun o'tkaziladi. Tergov eksperimenti, albatta, protsessual shaklda amalga oshiriladi.

Ekspertizani amalga oshirishda hamilmiy tadqiqotgaxos sharoitlarda eksperimento'tkaziladi. Eksperimentlarning umumiy tomonlari awwaldan tayyorlangan sharoitda o'tkaziladigan tajribalar, olingan natijalar bo'lib, ularning to'g'riligi sinab ko'rishorqali kafolatlanadi.

Modellash tirish. Bu metod texnik fanlar zamiridavujudga kelib, ijtimoiy fanlardamodellashtirish keng tarqalgandan keyin umumilmiy metod sifatida e'tirof etila boshlandi. Uning mohiyati obyektini o'xshash model orqali bilishdaniborat, bunda tadqiq qilinayotgan obyektuningasosiy belgilari, xususiyatlari orqali tiklanadi. Model moddiy va ideal bo'lichi mumkin. Har ikki xil model ham kriminalistikada keng foydalaniladi.

Jinoyat protsessidamaterialdan tayyorlangan modellargagipsli shakl yasash, barmoq izlari nusxasi olish, voqea sodir bo'lgan joyning konstruksiyasini tayyorlash, M.M.Gerasimov metodi asosida odamning bosh ko'rinishini tiklash kabilar kiradi. Hozirgi kunga kelib, zamonaviy kompyuter vositalari yordamida ko'rinishda modellashtirish ham ancha keng rivojlanmoqda.

Bilish jarayonida ideal model hamma'lum bir rol o'ynaydi. Bunga, engawalo, tezkor-qidiruv, tergov va ekspert tasmollari kiradi. Modellashtirish rolini baholarekanmiz, har qanday yaxshi nusxa hech qachon originalni to'la ifodalay olmasligini e'tiborga olmoq kerak. Nusxa obyektning belgilari, xossalari va sifatidan bir qisminigina ifodalaydi. Ammo modellashtirish vositasida tadqiq qilinayotgan obyekt to'g'risida bir oz bo'lsa-da, qo'shimcha axborot olish mumkin. Bunday axborot tergovchining bo'libolgan hodisalar to'g'risida tasawurini kengaytiradi.

Maxsus kriminalistik metodlar.

Ilmiy-texnika taraqqiyo'li asrida faqatumumilmiy tadqiqot metodlari emas, balki maxsus metodlardan foydalanish ham rivojlanmoqda. Ayrim 16 yangi metodlar paydobo'lmoqda, bir guruhi zamonaviylashmoqda, qolganlari esa o'z ahamiyatini

yo'qotib bormoqda. Kriminalistikaning o'zida ishlab chiqilgan maxsus metodlar jumlasiga sud-fotografiya, trasologiya, sud-ballistikasi va boshqalar kiradi. Masalan, tergov va ekspert amaliyo'tida sud-fotografiyasi tomonidan tashkil etilgan tanib olish (signaletik), mikrotasvir, fotografik rangajratish, qiyin sharoitlarda fotografiyadan foydalanish va boshqametodlar mavjud. Trasologiyada oyoq, poyabzal, buzish qurollari kabi asboblarning izlarini topadigan va qayd qiladigan maxsus metodlar ishlab chiqilgan. Sud-ballistikasida o'qni burab chiqaradigan, o'qni profilografik tadqiq etish, kesadigan va o'z kis stvolli qurolning identifikatsiyasi bo'yicha optik va mexanik metodlar yaratilgan.

Kriminalistikada ishlab chiqilgan maxsus metodlardan ba'zilari boshqa sohalarda ham qo'llanmoqda. Jumladan, Fotografik rangajratish metodi kriminalistikada yaratilgan bo'lsa ham, undan hujjatlarni tadqiq qilishda muvaffaqiyatli foydalanilmoqda.

Fotoportret identifikatsiyasining metodi tarixiy tadqiqotlarda, sudda xatshunoslik va muallifshunoslik tadqiqotlarida ishlatilib kelinmoqda.

E'tibor qiling! Kriminalistikada qo'llaniladigan umumilmiy metod ham, maxsus metod Hamma'lum talablarga javob berishi kerak. Bunday talablar mezon xizmatini o'taydi: 1) metodning natijalari to'g'ri bo'lishi kafolatlanganligi; 2) foydalanish qulayligi, ya'ni metodni joriy etish natijasida olingan xulosalar jinoyat protsessining barcha ishtirokchilariga tushunarli bo'lishi; 3) xavfsizligi; 4) samaradorligi; 5) kam xarajatli ekanligi.

Shuningdek, qonunga zid bo'lgangiyohvand moddalar, gipnoz, o'zlepatiyava boshqametodlar hamdavositalardan dalil sifatida, xususan, shaxsni ayblashuchunasos sifatida foydalanishgayo'l qo'yilmaydi.

E'tibor qiling! Kriminalistik ta'limotlar jumlasiga identifikatiyanazariyasi; ko'nikmalar haqida ta'limot; jinoyatni sodir etish usullari haqida ta'limot; izlarni vujudga kelish mexanizmi haqida ta'limot; daliliy ma'lumotlari aks ettirish, ishga ilova qilish qoidalari; turli obyektlarning belgilari (alomatlari) haqida ta'limot; jinoyatlarni ro'yxatga olishusullari; ekspert tadqiqotlarini o'tkazishuslublari; tergov tasmollari va rejalashtirish qoidalari; kriminalistik prognoz qilish nazariyasi kiradi.

Kriminalistika uslubiari **umumilmiyuslublar**: kuzatish, tasvirlash, o'hchash, taqqoslash, eksperiment, prognoz qilish modellashtirish. matematik uslublar, evristik uslublar: tahlil, sintez, induksiya, deduksiyava boshqalar.

Maxsus uslublar: boshqa fanlardan o'zlashtirilgan, fizikaviy, kimyoviy, biologik, statistik, solsiologik va kriminalistik uslublar, sud Fotografiyasi, trasologiya, ballistika, xatshunoslik v.b.

Nazorat savollari:

1. Kriminalistika fanida uslublarning ahamiyatini yoritib bering.
2. Eksperiment va modellashtirish uslublarining o'igaxosligini bayon qiling.

Kazuslar:

1-kazus

Fuqaro 1953-yilda tug'ilgan J. ayoli D.ni qasddan o'ldirganlikdagumon qilini Bushlangan. Mazkur holat yuzasidan Mirzo Ulug'bek tuman prokuraturasi

tomonidan J.ganisbatan O‘zbekiston Respublikasi JKning 97-moddasi 1-qismi bilan jinoyat ishi qo‘zgatilgan. Jinoyat ishi yuzasidan olib borilayotgan dastlabki tergov harakatlari jarayonida ish bo‘yichagumon qilinuvchi tariqasida so‘roq qilingan J. haqiqatdan hamayoli D.ni xiyonat qilganligi uchun o‘ldirganligini ma‘lum qildi. Shaxsiy tintuv o‘tkazilganida uning yonidan 500 ming so‘m pul vashaxsiy hujjatlari topiladi.

Mazkur jinoyat yuzasidan jinoyatni tergov qilishdava jinoiy hodisaning haqiqiy holatini Aniqlashda qanday kriminalistik metodlardan foydalanish mumkin? Kriminalistikaning qanday xususiy metodlaridan foydalanish mazkur vaziyatda samarali natija beradi?

2-kazus

2014-yil 5-mart kuni Toshkent shahar Yunusobod tumani 6-mavze 34-uy 24-xonadonda o‘g‘rilik jinoyati sodir etilgan. Xonadon egasining xabariga ko‘ra ushbu holat yuzasidan Yunusobod tumani IIB tergovchilari tomonidan dastlabki tergov harakatlari olib borildi. Hodisa joyini ko‘sdan kechirish chog‘ida barmoq izlari, poyabzal izlari, topiladi va daliliyashyolar sifatida olinadi. Dastlabki tergov chog‘ida to‘plangan dalillar jinoyatchi shaxsini Aniqlashuchun yetarli bo‘lmaydi.

Mazkur holat yuzasidan hodisa sodir bo‘lgan joyni ko‘zdan kechirishda qanday kriminalistik metodlardan foydalanish lozimedi? Kriminalistikaning qanday xususiy metodlaridan foydalanish mazkur vaziyatda samarali natija beradi?

3. Kriminalistik identifikatsiya va diagnostika.

Kriminalistik identifikatsiya tushunchasi, vazifalari, prinsiplari vashakllari. Kriminalistik identifikatsiya obyektlari.

Identifikatsiya obyektlarining tasnifi. Identifikatsiyaviy tadqiqot jarayoni. Kriminalistik diagnostika. Kriminalistik identifikatsiya tushunchasi, vazifalari, prinsiplari vashakllari. Identifikatsiya atamasi lotincha “idem” (aynan o'sha) so‘zidan olingan bo‘lib, aynanlikni aniqlashni bildiradi. Bu atamani birinchi marta fransiyalikolimalfons bertilon odamlarni ro'yxatga olishga bag'ishlangan o'zixtirosida qo‘llagan. Kriminalistik identifikatsiya jinoyat ishi bo‘yicha qidirilayotgan, aniqlanishi lozim bo‘lgan muayyan (odam, buyum) obyektningaynan o‘zi ekanini bildiradi.

E‘tibor qiling! Aynanlik va o‘xshashlikni aniqlash vositasida jinoyat ishiga oid bir qancha holatlar aniqlanadi, chunonchi: narsaning belgilari - uni qaysi korxonada, qachon yasab chiqarganini; hodisa sodir bo‘lgan joo‘dagi moddiy izlar u yerda kim , qanday harakat qilganini; o‘q vagilzani o‘zkshirib, otish qurolining turi va aynan o‘zini; dastxat bo‘yicha uni yozgan shaxsni; odamoyog‘iningizi bo‘yichashu odamning bo‘yini; qog‘oz va siyoqning belgilari bo‘yicha hujjatning nechayil muqaddam yozilganini aniqlash imkoniyatlari bor.

Jinoyat ishlarini tergov qilish jarayonida turli obyektlarni qidirish va aniqlash zaruriyati doimiy hodisa sodir bo‘lgan joo‘da qolgan qo‘l izi bo‘yicha - shaxs, g‘ildirak izlari bo‘yicha - avtotransport vositalari, kiyim yoki poyabzaldagi tuproq va o‘simlik qoldiqlari bo‘yicha joy kabilar aniqlanadi. Identifikatsiya jarayonida iz qoldirgan

obyekt qolganiz bilan taqqoslab ko'riladi. Agar izni shu obyekt qoldirgan bo'lsa, aynanlik qayd etiladi.

Esda tuting! Iz deganda faqat moddiy izlar (qo'l, oyoq, Buzish qurollari va h.k.) tushunilmay, balki tasviri bor barcha buyumlar: qo'l yozma, fotosurat, narsaning qoldiqlari, qismlari kabilarni, shuningdek xotirani tasavvur etish lozim .

Jinoyatni tergov qilish jarayonida o'xshashlik tushunchasi, uni aniqlash prinsiplari va metodikasiga oid qoidalar va amaliy tavsiyalar majmuyi kriminalistik identifikatsiya to'g'risidagi nazariyani tashkil etadi.

E'tibor qiling! Kriminalistik identifikatsiya deganda obyektlarning qiyosiy tadqiqoti tushuniladi, bunda aynanlik va o'xshashlikdan dalil sifatida foydalaniladi.

Kriminalistik identifikatsiya - bilish vositasi, usuli va metodik majmuyi sifatida obyektning turli holati, ko'rinishi, turli vaqtlardava har qanday murakkab sharoitda kriminalistik ahamiyatga ega bo'lganaynanlik va o'xshashlikni aniqlashga imkon beradigan mukammal metodikaga ega bo'lishi kerak.

E'tibor qiling! Kriminalistik identifikatsiyaning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat: kriminalistik identifikatsiya sud dalillari hisoblangan faktik ma'lumotlarni aniqlashga yo'naltirilgan, u jinoyat-protsessual qonun talablariga bo'ysunadi; kriminalistik identifikatsiya ilgari sodir etilgan hodisa izidan borib, jinoyatni tergov qilish protsessida notanish obyektini tadqiq qiladi; kriminalistik identifikatsiya metodi aniq bir moddiy obyekt yoxud uning eng kichik bir qismini aniqlashgayo'naltirilgan.

Kriminalistik identifikatsiya ishonchli, universal vayuqori darajadagi nazariy ta'limotdir. Moddiy dunyoning obyektivligi, xilma-xilligi undagi o'xshashlik umumiy bo'lib, aynanlik har bir voqeavansalarning o'igaginaxosligi, ikkita aynan voqeyoyoki narsa tabiatdava jamiyatda bo'lichi mumkin emasligi, ularning har biri faqato'iga o'zng ekanligi identifikatsiyaning tub mohiyatini anglatadi. Kriminalistik identifikatsiya nazariyasi uchun shu obyektlarning o'sarota'siri natijasida bir-birida qoladigan moddiy asoratlar, izlar, ularni tadqiq qilishimkoniyati mavjudligi asoShisoblanadi. Zo'ravonlik sodir etilganda uningizlari faqat jabrlanganlar badanida qolmay, jinoyatchining badanidayoxud kiyim-kechagida ham bo'ladi. Birinchi va ikkinchi turdagi iz ham kriminalistikada ahamiyatli hisoblanadi.

E'tibor qiling! Identifikatsiya belgilari: obyektini qam rabolish darajasiga ko'ra: umumiy vaxususiy; ahamiyatiga ko'ra: guruhga oid va individuallashtirilishga ko'ra; xarakteriga ko'ra: miqdorigava sifatiga ko'ra; obyekt bilan aloqasiga ko'ra: zaruriyat tufayli va tasodifiyaloqalarga bo'liq.

Shuninguchun ham to'g'ri, o'zskari va qarshi identifikatsiya aloqalarini uzviylikda tadqiq qilish va ulardan foydalanish kriminalistik identifikatsiya nazariyasi va amaliyo'tining dolzarb vazifasidir.

Kriminalistik identifikatsiya prinsiplari.

Identifikatsiya protsessida qatnashadigan obyektlar identifikatsiyalanuvchi va identifikatsiyalaydigan turlarga bo'linadi. Identifikatsiyalanuvchi - bu aynanligi to'g'risidagi masalani hal qilish kerak bo'lgan yoki qidirilayotgan obyekt hisoblanadi, identifikatsiyalaydigan obyekt esa aynanlikni aniqlashuchun vosita bo'lib xizmat qiladi.

Identifikatsiya jarayonida hamma obyektlar - identifikatsiyalanuvchi ham identifikatsiyalaydigan ham o'zgarishsiz qoladi deb bo'lmaydi, chunki ular doim harakatda, rivojlanishda. Shu bilan birga obyektlarning o'zgarish, darajasi va tezligi har hil bo'ladi. Shuni hisobga olib kriminalistik identifikatsiya obyektlari o'zgaradigan vanisbatan o'zgaradigan xillarga bo'linadi

Identifikatsiya jarayonida bilishninganaliz va sintez meiodlari qo'llaniladi. Kriminalistik identifikatsiya tadqiqot obyektlarining o'igaxos tomonlari qanchalik chuqur vamukammal analiz qilinganligiga bog'liq. Ammoqiyoslanayotgan obyekt belgilarini analiz qilish bilan jarayon yakunlanmaydi. Qiyosiyanaliz natijasidamos kelgan belgilar va farqlar.

Har bir taqqoslanayotgan belgi umuman identifikatsiya obyektini sifatida harakatda, o'sishda ekani etiborga olinishi kerak. Bunda har bir belgining kelib chiqishi va o'zgarish sabablariga Aniqlik kiritish lozim. Identifikatsiya, obyektiningayrim belgilari ma'lum darajada barqarorlikda qolishi mumkin. hatto, identifikatsiya obyektining muhim belgilari qasddan o'zgartirilgan bo'lishi ehtimol.

Kriminalistik identifikatsiya noprotsessual va protsessual shakllarda amalga oshiriladi. Uning noprotsessual shakli bir necha ko'rinishlarda bo'ladi: 1) surishtiruv organlari tomonidan tezkor-qidiruv tadbirlarini o'tkazish chog'ida amalga oshirilganidentifikatsiya; 2) fuqarolik sud lari, shuningdek notariat organ faoliyatida foydalaniladigan ma'muriy-huquqiy identifikatsiya.

Jinoyat-protsessual qonun normalari va talablarigamuvofiQaynanlik dastlabki tergov, surishtiruv va sud muhokamasi davrida o'tkaziladi. Kriminalistik identifikatsiya tergov harakati tanib olish uchun ko'rsatishorqali amalga oshiriladi yoki sud tomonidanish ko'rish jarayonidanamoyon bo'ladi.

Yuqoridagi tasniflarga muvofiq kriminalistik identifikatsiya subyekti surishtiruvchi, tergovchi, sudya, ekspert bo'lishi mumkin. Bu subyektlar jinoyat-protsessual qonunda belgilangan o'z g'ishli kriminalistik usullar, vositalar, metodlardan foydalanib identifikatsiyani protsessual shakllarda amalga oshiradi.

Kriminalistik identifikatsiya obyektlari kriminalistik identifikatsiya moddiy obyektlarning o'xshashlik sifatini ifodalarekan, obyektiv voqelikning qaysi elementlari taqqoslash obyektini sifatida xizmat qilishini aniqlab olish kerak.

E'tibor qarating! Aynan obyekt tushunchasini belgilashda, birinchidan, buyumlar va ularning xususiyatlari to'g'risidagi falsafiy ta'limotdan, ikkinchidan, kriminalistik identifikatsiyaning o'igaxos uslublaridan kelib chiqish lozim.

Tergov qilinayotgan hodisaning vaqti va joyini, predmet va shaxsning alohida xossalarini, zaharning ta'sirchanlik darajasi, siyohning kimyoviy tarkibini Aniqlash uchun identifikatsiya qoidalaridan foydalaniladi.

Kriminalistik identifikatsiyaning roli jinoyatninganiq mohiyatini belgilash, jinoiy xatti-harakatlar sodir etishda ishtirok etganlar, jabrlanganlar, jinoiy tajovuzlar sodir etishda foydalanilgan qurol vavositallarni aniqlashni taqozo qiladi. bu vazifalarni hal qilishuchun tergov qilinayotgan hodisaning obyektivaloqalarini ochish va kuzatish zarur. Aybdorning xatti-harakatlari bilan jinoyat natijalari o'rtasidagi bog'lanish Bungamisol boma oladi. Ammo obyektning tergov qilinayotgan voqea bilan mavjubindividual aloqasini, ular o'rtasidagi barqaror va betakror xususiyatlar yig'indisiga e'tibor berilgan taqquddiragina tadqiq qilibAniqlash mumkin.

Demak, buyumlarning faqatalohidaxossalari emas, balki betakror xususiyat va sifatlar yigindisiga ega bo'lgan yaxlit holdagisi identifikatsiya obyektlari bo'la oladi. identifikatsiyalash - muayyan moddiy buyum va predmetlarni boshqalaridan ajratish, farqlash demakdir. Masalan, jinoyatchining izda aks etgan bo'yi, qo'l, oyoqizlari, jismoniy kuchi, boshqa har qanday xususiyatlari identifikatsiya obyekti bo'la olmaydi. Alohida individni xarakterlovchi Bunday xususiyatlarning yigindisi, tashqi qiyofasining o'igaxos belgilari identifikatsiyaning oddiyobyekti hisoblanadi. Yurganda qo'lni silkish yoki qadam tashlashi shaxsning funksional xususiyatini ifodalaydi. Ammo Bunday xususiyatlar ko'pginashaxslargaxos bo'lichi mumkin vashu sababli identifikatsiyalashuchun yetarli emas. Faqat individual xususiyatlarning ma'lum yigindisi bir shaxsga o'zgishli bo'lichi mumkin. Obyektning betakror yigindisini tashkil etmaydiganalohidaxususiyatlari ifodalanganizlar hamidentifikatsiyalashuchun yetarli emas.

Ma'lumot uchun! Kriminalistik identifikatsiya moddiy obyektни tergov qilish voqeasi bilan aloqasini Aniqlashuchun o'tkaziladi. Dastxat | identifikatsiyalanmaydi, balki uning vositasida uni yozgan shaxs i identifikatsiyalanadi yoxud o'zxnologik jarayon identifikatsiyalanmaydi, aslida o'zxnologik jarayonning o'igaxos tomonlari bo'yichamashina, sex, fabrika identifikatsiya qilinadi.

Ishuchun jinoyatning yozuv, ovoz, jinoyat sodir etishusuli, o'zxnologik jarayon belgilari bilan aloqasi emas, balki ko'rsatilgan belgilarga ega bo'lgan moddiyobyekt, shaxs, joyningaloqasi muhim .

Kriminalistik identifikatsiya tadqiq etayotgan obyekt turini belgilash bilan yakun topmaydi. O'z natijalariga ko'ra bu xildagi belgilash faqat oraliq ahamiyatga ega. Bunday holda kriminalistik identifikatsiyaning yagona obyekti to'g'risida emas, balki qiyoslanayotgan obyektning qaysi guruhgamansubligini belgilash, ularning tur o'xshashliklari bilan cheklanadi.

Identifikatsiya obyektlarining tasnifi.

Identifikatsiyaviy tadqiqot jarayonida bitta obyektдан hosil bo'lgan bir necha izlar, masalan, bahsli qo'lyozmavagumon ostidagi shaxs dastxatining namunasi solishtirib ko'riladi. Qiyoslanayotgan Bu obyektlarning birinchisi identifikatsiyalanadigan, ikkinchisi identifikatsiyalaydigan obyektlar hisoblanadi. Masalan, eshikni Buzibo'g'irlik sodir etilgan joo'da turli izlar topiladi, gumon qilingan shaxsninguyida Buzish quroli topilib, undan eksperiment tarzida izlar olinadi. Jinoyat izlari va eksperimental izlar qiyosiy tadqiq qilinadi. Yashirinib yurgan shaxsni identifikatsiyalashuchun uning Fotosurati va qo'lga olingan shaxsning Fotosurati qiyoslab o'zkshiriladi. Anashu obyektlardagi barcha belgilar vaxususiyatlaremas, bir-biriga solishtirish mumkin bo'lganlari taqqoslanadi. Masalan, jinoyat sodir etilgan joo'dan topilgan hajmli izlar bo'yichalom ningissiqqa bardoshliligi, elektr o'tkazuvchanligi, zichligi va boshqaxossalari o'rganilmay, uningiz qoldirish xususiyatlari tadqiq qilinadi.

E'tibor qiling! identifikatsiyalaydigan va identifikatsiyalanuvchi i obyektlardan foydali axborotni ajratibolish tadqiqotning dastlabki muhim vazifasi hisoblanadi. Zaruriyatga qarab, identifikatsiyalaydigan va identifikatsiyalanuvchi obyektlar bevositava bilvosita tadqiqot qilinadi. Identifikatsiyalanadigan obyektдаги hossalар o'zgarmagan bo'llsa, u bevosita tadqiq etiladi. Obyekti ozgargan bo'lsa,

uning identifikatsiyalaydigan belgilari ilgarigi izlari orqali, ya'ni bilvosita o'zkshiriladi.

Identifikatsiyaga oid xossalar obyektlarning o'sarota'siridan va izning vujudga kelish mexanizmlaridan kelib chiqib aniqlanadi. Masalan, avto'lashinayurgan yo'ldag'ildirakningizi qoladi, avto'lashina biror to'siqqa urilganda radiator, Bufer, kuzov vamashinaning boshqa qismlarida iz qoladi.

Identifikatsiyalaydigan obyektida uning xossalarini ifodalaydigan belgilargina foydali Axborot beradi. Faqato'sha belgilar o'rganiladi, qolganlari e'tiborga olinmaydi. Masalan, oyoq kiyim ning yerdagi izlari o'rganilayotganda iz qoldirgan tagcharmning tashqi tuzilishi, zichligi, yumshoqligi va boshqaxossalari o'rganiladi. Tuproqning biologik va kimyoviy tarkibi izning shakllanishiga ta'sir etmasa, ular tadqiq qilinmaydi.

Bevosita tadqiqot hamma hollarda ham mumkin bo'lavermaydi. Ba'zi holatlar va funksional-dinamik belgilar identifikatsiyamaqsadida faqatularningizlari, tasvirlari bo'yicha o'rganiladi. Masalan, yozuv mashinkasini identifikatsiyalashda uning o'ziemas, undayozilgan matn o'zkshiriladi.

Xotiraviy qiyofalar bo'yicha identifikatsiya qilishda ko'rsatuvlar, yozmayoki chizmashtaklida ifodalangan qiyofasi vositasidashaxsningaynan o'sha qidirilayotgan odamekanligi hal etiladi

Aynanlikning protsessual shaklida ham farqi bor: tasvirlovchi materiallar bo'yicha identifikatsiya ko'sdan kechirish va ekspertiza o'tkazishni talabetsa, xotiraviy qiyofa bo'yicha aynanlikni Aniqlash so'roq qilish va Tanib olish uchun ko'rsatish shaklida amalga oshiriladi.

Ba'zan qidirilayotgan obyekt bir vaqtning o'zida identifikatsiyalanadigan va identifikatsiyalaydigan obyekt bo'lichi mumkin. Masalan, jabrlangan shaxsning badanida iz qoldirganavto'lashinada ayni vaqtda qonizi qolishi mumkin, barmoq izlarini qoldirgan jinoyatchining qolida bo'yoq zarrachalari topilishi mumkin.

Identifikatsiyadan foydalaniBisbot qilishning maqsadi tergov qilinayotgan hodisa bilan bog'liq obyektни topishdaniborat bo'lib, u qidirilayotgan hisoblanadi. Amalda isbotlashning vazifasi o'zkshirilayotgan obyektlar doirasini mumkin qadar cheklash va ularning orasidan qidirilayotgan obyektни ajratibolishdaniborat.

Identifikatsiyaviy tadqiqot jarayoni.

Esda tuting! Kriminalistik identifikatsiyaviy tadqiqot jarayoni to'rt bosqichdaniborat: dastlabki tadqiqot - obyektlarni ko'sdan kechirish; identifikatsiya obyektlarini alohida-alohida tadqiq etish; ularni qiyosiy tadqiq etish; qiyosiy natijalarni baholash.

Dastlabki tadqiqot bosqichi bir qator tayyorgarlikishlarini ko'rishni talabetadi: tadqiqoTuchun zarur bo'lgan materiallarni izlash, ularni o'shirish metodikasini tanlash, o'zgishli ilmiy texnika vositalari va asboblarini tayyorlash, identifikatsiyaning protsessual shakllarini Aniqlash, taqdimetilgan tadqiqot materiallari miqdori va sifatiga bahoberish, ularning tadqiqoto'tkazichuchun qanchalik yaroqliligini belgilash.

Qidirilayotgan va qidirishga - yordam beruvchi obyektlarning xossalarini alohida-alohida tadqiq etganda, masalan, hodisa sodir bo'lgan joo'dan olinganiz, uni qoldirgan predmet yoki maxsus tayyorlanganiz, soxta qo'lyozma, dastxat namunasi

va boshqalar topilishi mumkin. Alohida-alohida tadqiqot qilinganda ularning barcha belgilari o'rganiladi. Masalan, xatning matni dastlab shoshilmay yozilganligi, ammo keyin shoshib yozilgan qismi aniqlanadi, bunda dastxat sun'iy ravishda o'zgartirilgan, degan xulosa chiqarish ham mumkin.

Obyektlarning qiyosiy tadqiqi bosqichida ulargaxos belgilarning o'saro farqi vamos tushishi Aniqlabolinadi. Qiyosiyobyektlar mohiyatidan kelib chiqib, qiyoslashninguyoki Bu texnik usullari tanlabolinadi, o'lchov, optik vositalar yordamida obyektivlik, Anqlik va to'la to'kislikka erishiladi.

E'tibor qiling! O'z-o'zidan ma'lumki, qatiy va taxminiy xulosalar o'rtasida katta farq bor. Birinchisi, qatiy tasdiqni anglatadi, masalan, jasaddan olingan o'q mazkur quroldan otilgan. Ikkinchi holda izlaraniq va to'la ifodalanmagani sababli ularni tadqiq etishda katta qiyinchiliklar tug'lsa, belgilar mosligi yoki farqi haqida ekspert taxminiy xulosa chiqaradi: mazkur matn fuqaro Ivanov tomonidan yozilgan bo'lichi ehtimol. Taxminiy xulosa fakti aniq emas, balki taxminiy baholaydi. shu bois ekspertning bunday xulosasini tergovchi va sudayblov uchunasos qilibolmasligi lozim . Taxminiy xulosani boshqa dalillar yordamida sinchkovlik bilan o'shirish kerak. Odatda, ekspertning taxminiy xulosasi tergovchi uchun uyoki Bu tusmolni olg'a surishimkoniyatini beradi, qo'shimcha dalillar izlashdayangi qulayliklar yaratadi.

Identifikatsiyaviy tadqiqot jarayonining oxirgi bosqichi uning Natijalarini baholash hisoblanadi. O'xshashlik bor yoki yo'qligi haqida oxirgi xulosani chiqarishuchun qo'lga kiritilgan barcha tadqiqot materiallarini taqqoslab ko'rish, alohida-alohida analiz qilinganda obyektlar holatigava alohida belgilariga urnumiy bahoberish, ba'zi belgilarning mos kelish darajasi, ularningahamiyati, mos keladigan va kelmaydigan belgilarning o'saro aloqalari va h.k. Amaliyotda taqqoslanayotgan obyektlarning qiyosiy belgilari kamdan kam mos keladi. Ko'pginamuhim belgilari mos kelgan holda ham, ayrim detallari tasodifiy vaziyatlar tufayli mos kelmay qoladi. Identifikatsiyaviy tadqiqot jarayonida ekspert izlarda Aniq va to'la-tockis tasvirlangan belgilarni yetarli miqdorda Aniqlab, o'xshashlik bor-yo'qligi to'g'risida ishonch hosil qilgan bo'lsa, Bu haqida qat'iy xulosa chiqaradi.

Ba'zi bir holatlarda ekspertlar qo'yilgan savollarga Aniq javob bera olmay, uni hal qilishimkoniyati bo'lmadi, deb xabar qiladi. Ekspertning Bunday javobini ekspertiza o'tkazishgayetarlicha tayyorgarlik ko'rilmaganligi, savollar noto'g'ri qo'yilganligi, topilganizda individual belgilar yetarli ifoda topmaganligi, u yoki Bumasalani hal qilishuchunilmiyasoslar yetishmasligi bilanizohlash mumkin. Bunday hollarda tergovchi yuqoridagi to'siqlarni bartaraf etishi yoxubish yuzasidan chiqqan muammolarni boshqa tergov harakatlari yordamida hal qilishi lozim.

Yuqorida ta'kidlanganidek, tergovchi identifikatsiyaning eng faol subyekti bo'lib, o'ziHammazkur vazifani mustaqil hal qilishimkoniyatiga ega.

E'tibor qiling! Tergovchiningidentifikatsiyaviy harakatlari deganda shunday tergov harakatlari tushuniladiki, uo'z mazmuniga kolra obyektning qiyosiy tadqiqoti asosida o'xshashlik yoki aynanlik mavjudligi yoki mavjud emasligi to'g'risidayakun chiqarishga qaratilgan faoliyatni amalga oshira oladi.

Tanib olish bilan tergov identifikatsiyasi o'tkazish tergovchidanidentifikatsiyanazariyasi talablariga rioya qilishni talabetadi. Tergovchi

o'zimustaqil identifikatsiya harakatlari o'tkazishdan tashqari ko'p hollarda identifikatsiyavazifalarini turli ixtisosdagi ekspertkriminalistlarga topshiradi. Bu identifikatsiya tadqiqotini o'tkazish uchun fan, texnika, san'at va hunarmandchilik sohasidamaxsus bilimlar talab qilingan holatlarda amalga oshiriladi.

Kriminalistik ekspertiza tayinlashga tergovchi boshqa protsessual harakatlar kabi jiddiy tayyorlanishi kerak.

JPK ning 125-moddasi ish bo'yicha so'roq qilinganlarga Tanib olish uchun shaxsni va predmetni ko'rsatishni nazarda tutadi. Uni amalga oshirish uchun tergovchi quyidagi vazifalarni bajarishi lozim:

- Tanib olish uchun ko'rsatiladigan obyekt to'g'risida identifikatsiyaviy Axborotni yig'ish, identifikatsiya qilinadigan obyektни izlash; bir qancha obyektlar orasida Tanib olish uchun ko'rsatilishi lozim bo'lganlarni Aniqlab olish;

- Tanib olish uchun hujjatlarni va Fotosuratlarini tayyorlash;

- Tanib olishga imkon beruvchi usul vavositalarni Aniqlash, jumladan, ovoz va funksional belgilari asosida tanish uchun imkoniyatlar yaratish;

- tanish natijalarini baholash, to'g'riligini va o'igaxos tomonlarini o'shirish;

- o'xshashlikning mavjudligi vav mavjud emasligi to'g'risidaxulosaga asos bo'ladigan identifikatsiyaviy belgilar tasviri bilan Tanib olishi uchun sharoitlarni hozirlash.

Ekspertizaning muvaffaqiyati ekspert xulosasining dalillik ahamiyati unga taqdim qilingan materiallar qanchalik yaxshi tanlanganligigava ekspertning malakasiga bo'liq.

Ma'lumot uchun! Identifikatsiyaviy ekspertiza uchun materiallar tayyorlashga bir qancha talablar qo'yiladi: ekspertiza tayinlashning protsessual asoslanganligi; ekspertiza o'tkazich qanchalik zarurligi va ekspertga topshiriladigan haqiqiy vaziyat naqadar Aniqligi; tadqiq qilinadigan obyektlarning , kelib chiqishiga oid ma'lumotlar to'g'riligi.

Kriminalistik identifikatsiyaviy ekspertizani tayinlashning protsessual asoslanganligi jinoiy-protsessual qonun talablaridan kelib chiqadi. U faqat jinoyat ishlari yuzasidan surishtiruvchi tergovchi, prokuror yoki sud tomonidan tayinlanishi mumkin. Jinoyat ishi qo'zg'atilgan bo'lmasa-da, ekspertiza tayinlash qonunga ko'ramum kin (JPK 329-modda).

Ekspertiza tayinlash to'g'risidagi qarorda tergovchi qanday ekspertiza o'tkazich kerakligini ko'rsatadi: dastxatshunoslik, daktiloskopik, ballistik ekspertizalar shular jumlasiga kiradi. Agar Bunga zarurat tug'ilgan bo'lsava barcha kerakli materiallar yig'ilgan bo'lsa, o'z vaqtida ekspertiza tayinlanishi, Bu haqida o'zgishli qaror qabul qilinishi lozim. Ekspertga berilgan savollarAniq, ekspertiza predmetiga o'zgishli bo'lichi, ishdagi ma'lumotlar va ekspertiza tayinlash bilan bo'liq shartsharoitlar to'g'risida ekspertgayetarli Axborot berish kerak. Noto'g'ri axboroekspert xulosasining shakllanishiga salbiy ta'sir qiladi.

Tergovchi taqdim qilingan namunalar sifati uchun javob beradi, shu sababli U materiallarni sinchiklab o'rgangan holda tayyorlashi zarur. Ashyoviy dalillar bo'yicha ekspert tadqiqoti - o'xshashlik mavjudligi yoki mavjud emasligi to'g'risida dalillarga erishish maqsadidamoddiy qayd qilinganizlar-tasvirlar, odamlar va

Buyumlarni qiyoslash, o'xshashlik yoki aynanlikni Aniqlashning asosiy va engishonchli usulidir. O'zks Shirilayotgan obyektlarni individuallashtirish jarayonida awal qidirilayotgan va o'zks Shirilayotgan obyektning guruhgaxos belgilari Aniqlanadi, so'ngra ularning individual belgilari o'rganiladi.

Identifikatsiya jarayonida ekspert obyektlarni sinchiklab tadqiq qiladi, sudlov-tadqiqot Fotografiyasining turli usullarini, fizik va kimyoviy metodlarini qo'llaydi.

Bundan tashqari, obyektlarni alohida-alohida tadqiq qilganda belgilangan identifikatsiya aloqalarini to'ldirish har tomonlama o'rganish maqsadida izlarni ko'pincha eksperimental tayyorlash zarur bo'ladi. Masalan, qiyosiy mikroskop yordamida o'qotar qurolning o'qi vagilzasi bo'yicha identifikatsiya qilishda ekspert quroldan eksperimental otib ko'rish vositasida identifikatsiya belgilarini o'rganishga kirishiladi.

Qiyosiy tadqiqot-ekspert identifikatsiyaning hal qiluvchi bosqichidir. Bu bosqichda ekspert obyektlarni qiyoslashning uchta asosiy usulidan foydalanadi: taqqoslash, ustma-ust qo'yish va belgilarni birga qo'shish. Tasvirlarni taqqoslash usuli o'zining soddaligi va qulayligi bilan keng tarqalgan bo'lib, Kriminalistik identifikatsiyaning barcha turlarida qo'llaniladi. U taqqoslanayotgan tasvirni bir-birigayaqin qo'yib yagona ko'rinish maydonini paydo qiladi. Bunda taqqoslanayotgan tasvir imkon boricha oydinlashtiriladi va kattalashtiriladi. Taqqoslashga eng yaxshi sharoitlar yaratish maqsadida qiyosiy mikroskop qo'llash mumkin.

Ustma-ust qo'yish usuli taqqoslanayotgan tiniq tasvirni boshqasini ustiga qo'yib, belgilari to'g'ri kelsa, yagona tasvir hosil qilishgayordam beradi. Agar taqqoslanadigan tasvir tiniq bo'lmasa, masalan, karton qog'ozga tushirilgan bo'lsa, ulardan diopozitiv tayyorlanadi yoki maxsus optik kasboblardan ham foydalanish mumkin.

Belgilarni qo'shish usulida taqqoslanganda tasvir shunday joylashtiriladiki, Bunda tasvirdagi biror belgi mos kelib qolganda tabiiy ravishda boshqasining davomi ko'zga tashlanadi.

Bir-birigayondosh qo'yilgan tasvirlar taqqoslanayotgan tasvirning tarkib topish mexanizmidan ancha farqli bo'lsa-da, kattalashtirib foydalanish imkoniyatini beradi. Kesilish, ishqalanish va boshqa usulda hosil bo'lgan murakkaBizlarni taqqoslashda Bu usul muhim ahamiyat kasbetadi. Tasvirni qiyoslash maqsadida har xil optik kasboblarni, asosan, turli mikroskoplarni qo'llash mumkin.

Fotosuratlar bo'yicha tasvirlarni bir-biriga qo'shib Aniqlash keng yoyilgan. Shu maqsadda suratlar shunday qirilsinki, kesishgan chiziq tasvirning xarakterli tomonlarini ko'proq qamrabsin. Nomi keltirilgan qiyosiy tadqiqotning har bir turi qiyoslashning xususiy usulidir. Alohida alohida qiyosiy tadqiqot natijasida olingan ma'lumotlar majmuiga bahoberish, ya'ni qidirilayotgan obyektlar o'xshashligi yoki farqli ekani to'g'risida ekspert xulosasi - ekspert identifikatsiya jarayonining oxirgi bosqichini tashkil etadi.

Qiyosiy tadqiqot natijalarini baholash avvalgi bosqichlarda o'tkazilgan tadqiqot jarayonining mantiqiy davomi desha bo'ladi.

Obyektlarni ko'sdan kechirish dayoq shakllangan tasmollardan biri sifatida o'xshashlik yoxud farq to'g'risida fikr yuritish, identifikatsiya belgilarini qiyoslash bosqichida mustahkamlanadi, identifikatsiya tugashi bilan esa uzil-kesil hal etiladi.

Masalan, ekspert barmoq izi bo'yichashaxsni topishda barmoq izlari belgilarini ko'sdan kechirib, taqqoslashni boshlaydi, izdagi mavjud barcha Aniqifodalangan va o'sarobo'liq tomonlarni belgilaboladi.

Guruhga ajratilgan barmoq izlari yoki ularning kelib tutashgan joyi o'xshash ekani to'g'risidaxulosa chiqarishuchun ekspert qiyosiy tadqiqoto'tkazadi. Belgilar kompleksining ko'pchiligi to'g'ri kelgan bir vaziyatda ba'zi farqlar chiqib qolganda ishanchamurakkablashadi. Bunday holda ekspert tadqiqotningawwalgi bosqichlarigamurojaat qilib qiyoslanayotgan obyektning har birigaxos identifikatsiyaviy belgilarni to'la tahlil etadi. Buning natijasida ilgari kuzatilmagan belgilar kelib chiqishi mumkin.

Ma'lumot uchun! Taqqoslanayotgan obyektни Fotosuratga olish va qiyoslashni yengillashtiradigan qo'shimcha ishlov berish mumkin (qiyosiy to'r, geometrik shakl, chiziq va h.k.). Bunday ishlovlarningahamiyati shundaki, ular ba'zi belgilar o'rtasidagi nisbatni bilish, guruhgaxos tomonlarini taqqoslab ko'rish vashunday qilib yangi belgilarni kashf qilishimkonini beradi.

Ba'zi hollarda qiyoslangan natijalarga bahoberish bosqichida identifikatsiyalanadigan va identifikatsiyalaydigan obyektlar belgilarini yana taqqoslab va qiyoslab qo'shimcha eksperimentlar o'tkazishga to'g'ri keladi. Dastlab qiyosiy tadqiqotdagi farqlarAniqlanib, unga bahoberiladi. Bunday baholashningasosiy vazifasi bo'libo'tgan hodisaga Aniqlik kiritish, ya'ni aynan o'sha obyektning o'zidagi o'zgarishlar sababli ikki obyektidagi farqlar yuz bermadimi degan savolga javobolishdaniborat.

Xossalarning tasviri bir xi! bo'lmaganligi bilan bo'liq belgilardagi farq bilan qiyoslanayotgan obyekt xossalaridamavjud bo'lgan farqni aralashrtirmaslik kerak. Qiyoslanayotgan dastxat belgilaridagi farQimzolahning bir xil sharoitda bajarilmaganligi; qurol izlaridagi farQularning vujudga kelish mexanizmi bir xil bo'lmaganligi, Fotosuratdagi farq suratga olish sharoitlari bir xil bo'lmaganligi sababli yuz bergan bo'lichi mumkin.

Bunday farqlari qiyoslanayotgan obyektlarning o'z xossalaridagi farq bilanaralashrtirmaslik kerak. Agaraynan qiyoslanayotgan obyekt xossalarida farq sezilsa, qidirilayotgan obyektot'ganancha uzoq davr ichida o'zgarganidan darak berishi mumkin. Masalan, yozuv mashinkasi foydalanish jarayonidashikastlangan, oyoq kiyim tagcharmi kiyib yurish jarayonidayoki ta 'mirlashdan keyin o'zgargan bo'lichi ehtimol. Odam qariganda, jarohat olganda, kasallangandayoki operatsiyanatijasida tashqi ko'rinishi o'zgaradi. Obyektning o'zgarishi identifikatsiyadan qochish maqsadidamanfaatdor shaxs tomonidanataylab qilingan bo'lichi mumkin.

E'tibor qiling! Topilgan farqni to'g'ri baholayolishuchun o'rganilayotgan predmetdan foydalanish, ta 'mirlash, saqlash, tozalash rejimini, o'zkshirilayotgan shaxsning yoshi, patologik va boshqa o'zgarishlarini o'rganish talabetiladi.

Agar topilgan farq obyektot'zgargani oqibatidayuz bermagan bo'lsa, binobarin, qidirilayotgan va o'zkshirilayotgan obyekt xossalari bir-biriga to'g'ri kelmasa, o'xshashlik to'g'risidagi masala inkoretaladi. To'g'ri kelmaslik qiyoslanayotgan obyekt xossalarining guruhli farqlariga ham taalluqli. Qidirilayotgan oyoq kiyimi va qo'lga olingan shaxsning oyoq kiyimi razmeridagi katta farq; shikast yetkazishda

foydalangan va tintuv vaqtida topilgan turli ko‘rinishdagi tig‘ri Buyum (masalan, bolta, xanjar) ham shular jumlasiga kiradi.

Ekspert belgilangan hodisalarning jamini baholarekan, ular individualmi yoki o‘xshashmi degan savolga javob beradi. Agar mos kelish yigindisi uning turli obyektlardagi takrorlanishimkoniyatini inkoretmasa, Bunda obyektlar o‘xshashyoki bir turdagi hodisa sifatida talqin etiladi. Agar mos kelish yigindisi individual bo‘lsa, turli obyektlarda takrorlanmasa, qidirilayotgan va o‘zkshirilayotgan obyektaynan o‘sha deb qabul qilinadi. Mos kelishindividual majmuini baholashda indentifikatsiya tadqiqoti va identifikatsiyaxossalari va ularni qo‘shib takrorlash soni ustidan ekspert kuzatuvi katta ahamiyatga ega. Farqlar vamos kelishlarning natijalarini taqqoslashasosida obyektlar o‘xshashligi to‘g‘risidaxulosa chiqariladi.

Kriminalistik diagnostika.

Biror obyekt qidirilayotgan narsa, hujjat yoxud shaxsningaynan o‘zieskanligi Aniqlanmasa, o‘zkshirilayotgan obyektlar jinoyatga aloqador bo‘lichi mumkinligi, qidirilayotgan obyektga o‘xshashligi to‘g‘risidaxulosaga kelinadi. Bu holdaguruho‘xshashligi Aniqlanadi vashu guruhga kiradigan obyektlar orasidan jinoyatga aloqadorini Aniqlash vazifasi kelib chiqadi. Guruhgamanubobyektlar o‘z xususiyatlari bilan biri jinoyatga juda aloqador, ikkinchisining Bundayaloqasi aslOyo‘q ekanligi obyektini qidirishga kattayordam beradi. Masalan, ish bo‘yicha barcha avtotransport vositalari emas, balki Aniq rusumgamanub bo‘lgan, oq rangli, bamferining chap tomoni shikastlangan, chirog‘i singani qidirilishi kerakligi. vazifani anchayengillashtiradi. Anashushikastlanganavto‘lashinani boshqashu guruhdagilaridan farqlash kriminalistik diagnostika tamimotiga oiddir.

E‘tibor qiling! “ Diagnostika” so‘ziyunoncha bo‘lib, “ farqlash” , “Aniqlash” degan ma‘noni anglatadi. Kriminalistikada diagnostika o‘zkshirilayotgan holatni odatiy holat bilan o‘xshashligini Aniqlashdan tashqari farqlash, ya‘ni shu holatni unga o‘xshash holatlardanajratish, differentsiyalashtirish tushuniladi

Kriminalistik diagnostikaningumumiy vazifasi obyektiv haqiqatni obyektning xususiyatlari va holatlarini o‘rganishorqali Aniqlashdir. Binobarin, diagnostika zamirida umumiy voqealar va ularning natijalari bo‘yicha Tanib olish jarayoni yotadi.

DiagnostikAmurakkab sud-isbotlov tiziminingusullaridan biri sifatida haqiqatni Aniqlashumumiy qonun-qoidalariga to‘laligichamos keladi.

Bayon etilganlarni inobatga olgan holda kriminalistik diagnostikani obyektning (vaziyatning) xususiyatlari va holatlarini undayuz bergan o‘zgarishlarni Aniqlash maqsadida o‘shirish, ushbu o‘zgarishlarning sababini va sodir etilgan jinoyat bilan uningaloqasini Aniqlash deb ta‘riflash mumkin.

Kriminalistik diagnostikaningilmiyasoslarini yaratishuchunalohida obyektlarning va Butun bir jinoiy vaziyatlarning xususiyatlari va o‘igaxos jihatlarini ifodalovchi katta hajmdagi ko‘p uchraydigan belgilarni tahlil qilish va ularni bir tizimga solishga to‘g‘ri keladi. Bulardan kelib chiqqan qonuniyliklardan foydalaniladi.

Kriminalist-trasoloGizlar klassifikatsiyasiga asoslanib, hodisa ro‘y bergan joo‘da izlarning paydobo‘lich sharoitlarini Aniqlash bo‘yicha diagnostik vazifani yechadi: avval har bir izni alohida, so‘ngra bir turdagi izlar guruhini, undan so‘ng har xil izlar guruhini va ularning birikmasi tahliliga asoslanib Butun bir vaziyatni diagnostika qilishga o‘tadi.

Identifikatsiyada obyektning belgilari bir-birigamos kelganda qidirilayotgan obyekt debe'tirof etishuchunizda aks ettirilgan belgilar bilan solishtiriladi. Diagnostikaning maqsadi ma'lum, lekin yagona bo'lmagan belgilarni Aniqlashdir. Bu yerda qiyosiyusul aks ettirilgan tasvirlar orqali o'rganilayotgan obyektни takrorlanuvchi belgilari bilan solishtirishuchunishlatiladi. Har qanday diagnostikaning (tibbiy, texnik yoki kriminalistik) asosi o'xshashlik bilan taqqoslashdir. O'xshashliklari orqali taqqoslashusuli yordamida ehtimollik darajasi, o'xshashlikalomatları soni va ularning muhimligiga bog'liq bo'lgan xulosaga kelish mumkin.

Kriminalistik diagnostikAnazariyasida obyektlar o'z navbatida diagnostikalash tiriluvchi va diagnostikalashtiruvchi, izlanayotgan va o'rganilayotganga ajratiladi. Diagnostikalashtiriluvchi - Bu obyektning holati, xususiyatlari, hodisamexanizmidir. Diagnostikalashtiruvchi esa holat, xususiyat, mexanizmni moddiyaks ettiruvchi izlar, alomatlaridir.

Ko'pincha, diagnostikalashtiriluvchi obyekt sifatida qandaydiRAniq narsa, diagnostikalashtiruvchi sifatida esa turli xil ma'lumot: qolip, nusxa, tergov harakatlari bayonnomalaridagi tavsif, sxemalar, rejalar, ko'rsatuv Foto-kino-vidеotasvirlar uchraydi. Aniq obyektни diagnostikalash, yuqorida keltirilgan ma'lumot bilan cheklanmay, alohida tergov harakatlari; tergov eksperimenti, hodisayuz bergan joyni qayta ko'sdan kechirish, ekspertiza o'tkazishni talab qiladi.

Ma'lumotningishonchililigi vayetarliligiga bahoberish judamuhimdir. U yetarli yoki ishonchli bo'lmasa, yana qanday manbalardan va qanday vositalar yordamida o'shirish, to'ldirish mumkinligini Aniqlash lozim. Obyektning bevositAxususiyatlari va holatini o'rganish, shujumladan ma'lum biRandozagamos keluvchi xususiyatlarni o'rganish muhimahamiyat kasbetadi.

Obyektningasl holati qanday bo'lgan, hujjatning boshlang'ich matniga qanday o'zgarishlar kiritilgan; odam qo'lyozmayozayotganda qanday holatda bo'lgan; matnga kim yoviy ta'sir ko'rsatilganmi, yuvilganmi, kiyimdagi qonizlarining shakli va joylashishiga qaraBularning paydobo'lich mexanizmini Aniqlash mumkinmi; mazkur hujjat blankini tayyorlashdamaxsus qoidalardan chetga chiqishlargayo'l qo'yilganmi degan savollarga javobolishimkoniyati bor.

Kriminalistik diagnostikaningasosiy vazifalari quyidagilardaniborat:

1) jinoyat sodir etilgan vaziyatni o'rganish (jinoyat qayerda, qanday vaziyatda sodir etilgan, mavjubizlarning qaysi biri jinoyatga aloqador);

2) hodisaning turli bosqichiga oid mexanizmni o'rganish (to'siqni Buzibo'tishning xususiyati vayo'nalishi, transport vositalarining to'qnashuvdan oldin va hodisa paytida o'z aro joylashuvi, qalbaki pul belgilari tayyorlashningusullari va hokazo);

3) hodisayuz bergan joo'dagi Buyumlarningalohida belgilarini Aniqlash (ularning holati vaxususiyatlari, jinoyat qurolini tanlashga, jinoyatchi va uning kiyimida iz qoldirishga, jinoyatni yashirishga aloqadorlik);

4) jinoiy hodisaning vaqtga oid xususiyatlarini o'rganish (qachon Yuz j bergan, uni amalga oshirishuchun qanchavaqt ketgan bo'lichi mumkin, qaysi izlar 1 avval, qaysilari keyinroq paydobo'lgan va hokazo);

5) harakatda bo'lgan obyektlarning miqdori vaxususiyatlarini Aniqlash (jinoyat ishtirokchilari nechta bo'lgan; qulfnı ochgan shahs professional mahoratga ega bo'lganmi, o'q otish quroli yoki portlovchi moddalarni tayyorlashda qanday moslamalar ishlatilgan va hokazo);

6) sababli bog'ianishni o'rganish (ma'lum bir xatti-harakatlar va kelib chuiqqan natija o'rtasida sababli aloqalar bormi, yong'inning sababi, o'zpkini bosmay yuz bergan o'qotilishining sababi nimava hokazo).

Harakat vaqtini, ketma-ketligini Aniqlash, hodisa joyidagi izlarga ko'ra jinoyatchi qanday harakat qilgani haqidaxulosa chiqarish mumkin.

Tergovchi alohida izlarni Aniqlash va ularni paydobo'lich sabablarini tushuntirishdan (sabablari va o'saro aloqalari) bir xil izlar guruhini o'rganishga o'tadi va so'ngra ularningalomatları asosida jinoyat hodisasi haqidamuayyan bir taxminni olg'a suradi. Bu taxminni asoslashda kriminalistik diagnostika paytida Aniqlangan sabab-natija aloqalari muhimahamiatga ega.

Kriminalistik diagnostikaning elementlari boshqa tergov harakatlarini o'tkazganda ham yaqqol ko'zga tashlanadi. Tergovchining tintuv qilinayotgan, so'roq qilinayotgan shaxsning xulq-atvori, so'roq paytidagi reaksiyalari ustidan kuzatuvı diagnoz sxemasi bo'yicha amalga oshirilishi kerak: belgilar tahlili, taxmin qilish, uni o'shirishijobiy rol o'ynaydi.

1-mavsu ushun tayansh so'zlar.

Kriminalistik taktika, kriminalistikametodları, kriminalistik diagnostika, kriminalistika tizimi, Kriminalistik identifikatsiya.

Nazorat savollari:

1. Kriminalistik identifikatsiyamazmun-mohiyatini tushuntbering. U qanday vazifalarni hal qilish maqsadida qo'llaniladi va qanday shakllari mavjud?

2. Kriminalistik diagnostikaning mazmun-mohiyatini tushuntibering, u identifikatsiyadan nimasi bilan farq qiladi?

1-mavsu ushun gloccariylar.

Kriminalistikaning umumiy vazifasi - jinoyat huquqi va jinoyat protsessi bilan hal etiladigan vazifalargamos keladi hamda jinoyat subishlarini yuritish vazifalaridan kelib chiqadi va jinoyatni tez va to'la ochishga ta'sir ko'rsatishdan, aybdorni fosh qilish va qonunni to'g'ri joriy etishni ta'minlashdan, shaxs, uning huquqi va erkinliklari, mol-mulkini, shuningdek jamiyat va davlatning manfaatlarini jinoiy tajovuzlardan himoyasini ta'minlashdaniborat.

Jinoyatlarni nez va to'la ochishga erishish - Bu tayyorlanayotgan yoki sodir etilgan jinoyatning haqiqiy manzarasini ochish va ish yuzasidan haqiqatni tiklash. Sud muhokamasiga qadar jinoyatni ochishda tezkorqidiruv va tergov organlari ishtirok etadi. Ulardan har biri o'z protsessual vakolati doirasida harakat qiladi, Bunda ular o'zlarigaxos vosita, usul va metodlarni qo'llab, jinoyat to'la ochilishningumumiy vazifalarini hal qilishda hissalarini qo'shadilar.

Metod - Buma'lum bir maqsadga erishish uchun tabiat va ijtimoiy hayotdagi hodisalarni tadqiq etish usullari. Har qanday fanlar kabi kriminalistika ham tabiat va jamiyat voqeeliklarini hamda predmetlarni bilishning umumfalsafiy va mantiqiy usullariga suyanadi.

Kriminalistik identifikatsiya deganda obyektlarning qiyosiy tadqiqoti tushuniladi, Bunda aynanlik va o'xshashlikdan dalil sifatida foydalaniladi.

Kriminalistik identifikatsiya - bilish vositasi, usuli va metodik majmuyi sifatida obyektning turli holati, ko'rinishi, turli vaqtlardava har qanday murakkab sharoitda kriminalistik ahamiyatga ega bo'lgan aynanlik va o'xshashlikni aniqlashga imkon beradigan mukammal metodikaga ega bo'lishi kerak.

Kazuslar:

1-kazus

2013 yil 5 fevral kuni Chilonzor tumani, Shox ko'chasi, 5-uy, 3- xonadonda bosqinchilik jinoyati sodir etilgan. Bosqinchilik jinoyati natijasida hodisa joyidan qonga o'xshash qizil dog'lar, jabrlanuvchini qo'rqitish uchun otilgan o'q vagilza hamda soch tolalari topilgan.

Tergovchi ushbu obyektlarni identifikatsiya qilish uchun qanday harakatlarni amalga oshirishi kerak?

Yuqoridagi holatga kriminalistik jihatdan bahobering, Bunda tergovchi qanday tergov harakatlarini amalga oshirishi kerak? Ularni amalga oshirish taktikasi va qo'llaniladigan kriminalistik texnik vositalarni bayon qiling.

2-kazus

Hodisa joyida o'qotar qurol yordamida otibo'ldirilgan bir nechta jabrlanuvchilar murdasi topildi. O'z kshiruvlar natijasida ushbu murdalarning har biri bitta o'qotar qurol yordamida otibo'ldirilgani aniqlandi.

Surishtiruv jarayonida o'qotar qurolning egasi aniqlandi va u ushlab keltirildi. Biroq quroldagi izlar qurol egasiga ham, murdalarga ham taalluqli emas. Aytinch, mazkur holatda haqiqatni aniqlash uchun tergovchi qanday tergov taktikasidan foydalanadi?

Mazkur holat bo'yicha tayinlanadigan ekspertizalar va ular hal qiladigan vazifalarni aniqlang.

O'q otar qurolni identifikatsiya qilish tartibini tushuntiring?

O'q otar qurolni diagnostika qilishda qanday masalalar hal etiladi?

2-mavzu. Kriminalistik texnikaning umumiy qoidalari. Sud Fotografiyasi vavideotasvir yozuvi.

Reja:

1. Kriminalistik texnikaning umumiy qoidalari.
2. Sud Fotografiyasi.
3. Sud videotasvir yozuvi.

1. Kriminalistik texnikaning umumiy qoidalari.

KRIMINALISTIK TEXNIKANING ASOSLARI.

Kriminalistik texnika tushunchasi va uning vazifalari. Kriminalistik texnika o'z kshiruv vositalari va uslublari. Kriminalistik texnikaning tergov va tezkor-qidiruv faoliyatida qo'llanilishi.

Kriminalistik texnika tushunchasi va uning vazifalari

Kriminalistik texnika fanning bir bo'limi bo'lib, jinoyatlarni tergov qilish jarayonida dalillarni topish, mustahkamlash, ko'chirib olish va tadqiq etishda qo'llanadigan maxsus asbob-uskunalar, texnik vositalar haqidagi ilmiy-nazariy bilimlar tizimi hisoblanadi. Shu bilan birga, kriminalistik texnika dalillarni topish, ularni o'shirish jarayonida qo'llanadigan amaliy bilimdir.

Kriminalistik texnika bo'limi jamiyatning ilmiy va texnik rivojini ta'minlaydigan tabiiy fanlar (biologiya, fizika, kimyo va boshqalar) yangi texnika-tehnologiyalari vositalari (kompyuter texnologiyasi, informatika kabilari) yutuqlari kriminalistik faoliyatda, ayniqsa, jinoyatni tergov qilishdava oldini olishda keng qo'llaniladi.

Texnik vositalar deganda faqat asbob-anjomlar (yorituvchi, o'lchovchi va b.) emas, balki texnik qurilmalarni, maxsus kriminalistik faoliyatda qo'llaniladigan mikroskoplar, nurlarni va ranglarni ajratuvchi spektrograflar, ovoz yozish, tasvir yozish va boshqalar nazarda tutiladi.

E'tibor qiling! Kriminalistik texnika bo'limiga tergov jarayonida zarur bo'lgan informatik ma'lumotlar: izlarni topish va o'shirish, otish qurollarini identifikatsiya qilish, turli ma'lumotlarning manbai bolgan hujjatlarni tadqiq etish masalalaridan iborat. Mazkur bo'lim tizimiga, shuningdek odamlarning tashqi qiyofa belgilari asosida identifikatsiya qilish va kriminalistik ro'yxat ma'lumotlarini qo'llashning maxsus qoidalari ham kiradi. Kriminalistik o'z hnika tizimida turli obyektlarni, izlarni tadqiq etishda qo'llanadigan uslublar ham muhim ahamiyatga ega.

Kriminalistik texnikaning vazifasi sodir etilgan jinoyatga doir ma'lumotlarni qidirish, topish, tadqiq etish va Aniqlashdan iboratdir. Jinoyat o'zsa, o'z kshirilayotgan voqea holatining moddiy xossalarida o'z aksini topadi.

E'tibor qiling! Kriminalistik texnika deganda jinoyatni Aniqlash, ochish va uning oldini olish uchun foydalaniladigan turli texnika qurilmalari, uskunalar, apparatlar, asboblari, Buyumlar va moslamalarni tushunish kerak. Kriminalistik texnikada O'zbekiston Respublikasi huquqni muhofaza qilish organlarining ilg'or

tergov tajribasi, shuningdek, kimyo, biologiya, fizikava boshqa fanlardan foydalaniladi.

Kriminalistik texnika jinoyatchilikka qarshi kurashdayuqorida ko'rsatilgan fanlarningayrim yutuqlarini tergovni olib borish vazifalarigamoslaydi, ijodiy boyitadi vamuayyan maqsadda qo'llaydi. Shuningdek, kriminalistikaning o'z negizidamaxsus yo'l-yo'riqlari, uslublari va kriminalistikada, bir tomondan tabiiy va texnika fanlari, boshqa tomondan jinoyatlarni ochish va ularning oldini olishuchun yaratilgan uslublar tizimi jamlangan.

Kriminalistik texnikaning mohiyati jinoyat voqeasi bilan bog'liq bolgan moddiy vaziyatni Aniqlash, olganish, qayd etish, texnik vositalar, yo'llar va uslubdan foydalanish, ularni tadqiq qilish, shuningdek texnikkriminalistik jihatdan tavsiflash kriminalistikahamiyatga ega bolgan obyektlarni qidirish, identifikatsiyalashuslublarini ishlab chiqish va tako'tillashtirishdaniboratdi

Jinoyatchini topish va keyinchaliko'rganishdavoqeayuz bergan joo'da, jabrlangan odamning tanasida, kiyim-kechagida qoladigan moddiy izlarningahamiyati kattadir. Kriminalistik texnika har qanday iz va ashyoviy dalillarni topish, saqlab qolish, qayd etish, olish va tadqiq etish vositalari, yo'l-yo'liqlari va uslublarini ishlab chiqish bilan shug'ullanadi. Har qanday jinoyat hamAniq vaziyatda, muayyan makon hamdavaqtda sodir etiladi. Bundan kelib chiqadiki, kriminalistik texnikaning vazifasi Aniq obyektlar va hodisalarni Aniqlashimkoniyatini beradiganilg'or uslublarni yaratishdaniboratdir.

Tezkor-qidiruv faoliyatida haqiqiy ma'lumotlarni Aniqlashuchun texnikavositasi bo'lishi lozim. Ulardan olingan ma'lumotlar jinoyatlarni sodir etgan shaxslarni Aniqlashda kerak. Uslubiyat tor ma 'nodamuayyan vazifalarni hal etishuchun qo'llanadigan bir necha uslublar jamlamasini bildiradi. Masalan, qalbaki

Esda tuting! Kriminalistik texnika tizimi:

- 1) kriminalistik Fotografiyavavideotasvirga olish;
- 2) umumiy texnika asoslari;
- 3) kriminalistik trasologiya (izshunoslik);
- 4) hujjatlarni o'shirish (hujjatshunoslik);
- 5) kriminalistik ballistika (o'q otish quroliarini o'shirish);
- 6) kriminalistik bitosnusha (odamlarning tashqi tuzilishi, portretshunoslik).

belgilarni Aniqlashuchun hujjatlarni kriminalistik tadqiq etish, mikrosnusxa, ranglarni farqlash, ultrabinafshAnurlarida tahlil o'tkazich zarur.

Kriminalistik texnika vositalari jinoyatlarning oldini olishga, voqea sodir bolgan joo'dagi vaziyatni Aniqifodalashga, tergov harakatlarini o'tkazich vanatijalarini qayd etishga, ashyoviy dalillarni To'plash, ko'sdan kechirish va tadqiq qilishga qaratilgan.

E'tibor qiling! Kriminalistik texnika vositalarini qo'llash taktikasi deyilganda tergov oldiga qo'yilgan masalalarni hal etishga erishish maqsadida ayrim tergov harakatlarini o'tkazich vaqtda anashu vositalardan oqilonava i samarali foydalanish tushuniladi.

Kriminalistik texnika vositalari va uslublari tergov, tezkor-qidiruv, ekspertizava sudamaliyo'ti ehtiyojlariga asoslaniBishlab chiqiladi.

Kriminalistik texnika o'z-kshiruv vositalari va uslublari.

Kriminalistik texnika vositalari turli-tuman bo'ladi. Ular orasida birinchi navbatda obyektlarni yoritadiganasboblarning zaruridir.

Esda tuting! Kriminalistik texnikavositasi va uslublarni qo'llash shakllari:

1) protsessual shakllar: tezkor-qidiruv tadbirlari, tergov harakatlari va kriminalistik ekspertiza o'tkazish.

2) noprotsessual shakllar: kriminalistik ro'yxatdan o'shirish; Kriminalistik mutaxassisning dastlabki o'z-kshiruv-kuzatuv; mutaxassis maslahatini olish; pasport-viza ishlarini yurgizish va b.

E'tibor qiling! Kriminalistikamaqsadlarida foydalaniladigan yoritgichapparaturasininguchi turi mavjud:

1) urnumiy yorug'lik beruvchi;

2) muayyan yo'nalishni tutam nurlardayorituvchi;

3) yorug'likning maxsus manbalaridaniborat turlari.

Ma'lumot uchun! Yorug'likning maxsus manbalari jumlasiga turli nusxadagi ultrabinafshayoritgichlar: "U H -l", "ultrayoritgich", mo'jaz ultrabinafshayoritgich, luminoskoplar, ko'k rangdagi nurlargamo'ljallanganasboblarning, elektron-optika o'zgartirish moslamasi va boshqalar kiradi. Mazkur asboblarning ko'rish qiyin bolgan yoki ko'rinmaydigan biologik (qon, sperma, so'lak, siydik, ter, sut vashu kabilari) izlarni; maxsus kimyoviy moddalarning yonilg'i moylash materiallari, yelimplarni; otilgan o'qningizlari vashu kabilarni topishimkoniyatini beradi.

Eng ko'p tarqalgan sun'iy yorug'lik manbalariga turli xil qizdirish lampalarini misol qilib keltirish mumkin. Bundan tashqari, maishiy turmush va san'at sohasida foydalanadigan yoritish vositalari, kuchli yoritgichlar, elektryoritgichlar vagalogen lampalaridan ham foydalaniladi.

Ultrabinafshava ko'k nurlarning samarasi shundaniboratki, ularning ta'siri ostidayuqorida sanabo'tilgan obyektlarning o'zi luminissensiyalana boshlaydi. Luminissensiya hodisasini yanadayaxshiroq qabul qilishuchunasboblardan foydalanish mo'njal qilinayotgan binoni qorong'ilashtirish lozim.

Optika asboblari ashyoviy dalillar yoki izlarningayrim detallari o'z hajmiga ko'ra juda kichik bo'lsava ularni oddiy ko'z bilan ko'rib bo'lmasa, ularning ko'rinishini kattalashtirib topish va ko'sdan kechirishuchun talab qilinadi. Lupa tasvimi bevosita kattalashtirib beruvchi optikasbob hisoblanadi. Kattalashtirishunchalik ko'p bo'lmagan (2-3 marta) lupalar ikkiyoqlama qabariq musbat linzadaniborat bo'lib, fokuSoralig' 10 mmdan 100 mmgachani tashkil etadi. Nechamartayiriklashtirilishiga qarab, lupaning kattalashtirish darajasi belgilanadi. Ashyoviy dalillar bilanishlashda odatdayetti barobargacha kattalashtirib beradigan linzalardan foydalaniladi.

Hozirgi vaqtda kriminalistika amaliyo'tida izlar va boshqamayda obyektlarni topishuchun o'rnatiladigan lupalar, o'lchov lupalari, binokulyar, daktiloskopik lupalar, yorituvchi lupalar, zarralupalari qo'llaniladi.

Mikroobyektlarni qidirish va topishuchun yoritiladigan o'rnatiladigan lupa juda qulaydir. Bunday lupagardishiga o'rnatilganasosiy linza (3-6 marta kattalashtiradigan diametri 130 mm) va qo'shimchalinzadaniboratoptika tizimini tashkil etadi. Qo'shimchalinza 4 marta kattalashtirishni ta'minlashuchun qo'llaniladi. U olib qo'yiladigan tayanch yordamida asosiy linzaning gardishigamustahkamlanadi.

Lupaningasosiy linzasi o'rnatilgan gardishaylanasi bo'ylab joylashtirilgan yoritgich lampalar obyekt ko'rish maydonining bir o'z kis yoritilishini ta'minlaydi. Ular quvvatni o'zgaruvchan tok tarmog'dan pasaytiruvchi transformator orqali oladi.

Papilyar naqshlarni tadqiq etish uchun daktiloskopik lupadan foydalaniladi. Uning gardishi suriladigan tarzda halqa asosigamustahkamlab qo'yilgan metall shtativga o'matilgan. Shtativasosiga aylanashaklidagi oynashisha o'rnatilgan bo'lib, uning diametri bo'ylab papilyar naqshlning muayyan uchastkasida (masalan, papilyar naqshlning markazi va deltasi o'rtasidan) papilyar chiziqlari sanashni yengillashtiruvchi ingichka chiziq o'tkazilgan.

Ma'lumot uchun! To'qimachilik gazlamalarini tadqiq qilish uchun 4 va 7 barobar kattalashtirib beradigan maxsus lupadan foydalaniladi. Bunday lupa o'rnatgichga ega bo'lib, uning asosi 1 x 1 yoki 2x2 santimetrli tuynukchalardan iborat. Taqqoslanayotgan gazlamalarining tola-iplari miqdorini hisoblab chiqishda cheklagich vazifasini bajaradi. Taqqoslama tadqiq etilganida 1 yoki 2 santimetrli iplarning miqdori hisoblab chiqiladi.

Hujjatlar, izlar va boshqa ashyoviy dalillarni ko'sdan kechirishda ko'zoynaksifat binokulyar lupalardan foydalaniladi. Bunday lupa ikki linzadan yoki linzalarning ikki siso'zmasidan tashkil topadi. Ularning yordamida bir vaqtning o'zida ikkala ko'z bilan kuzatuv olib borish mumkin. Lupalar yordamida kattalashtirilgan hajmlar yetarli darajada bo'lmasa, ashyoviy dalillarni tadqiq etish uchun mikroskop qo'llaniladi.

Hujjatlar, turli xil ashyoviy dalillar, o'qotar qurollar, soch tolalari, chang, kukun mikroskopda tadqiq etiladigan obyektlar hisoblanadi.

Mikroskop ashyo belgilarini bir necha yuz marta kattalashtirib kuzatish imkonini beradi.

E'tibor qiling! Mikroskopning asosiy qismlari: tuBus, o'rnatgich, ashyo stolchasi, okulyar obyektiv, kondensator va oynadan iboratdir. Mikroskop obyektivlari muayyan fokus masofasi qanchalik kam bo'lsa, kattalashish shunchalik ko'p bo'ladi. Obyektiv gardishida uning yorug'lik kuchi ko'rsatilgan bo'ladi.

Mikroskopda tadqiq o'tkazilganda obyektning kuchli va bir o'z kis yoritilishi talab qilinadi. Mikroskop uchun yoritgich odatdayoritish manbayi bo'lib xizmat qiladi.

Kriminalistika faoliyatida, xususan, tadqiqotlar o'tkazish vaqtida ko'pincha qiyoslamamikroskoplar qo'llaniladi. Bunday mikroskoplarning tuzilishi o'zning ikki qismga bo'lingan bir ko'rish maydonida bir vaqtning o'zida o'saro qiyoslanadigan ikkita obyektни kuzatish mumkin. Kuzatilayotgan manzara ikkita obyektiv, ikkita aks ettiruvchi prizma, ajratuvchi prizma va okulyar hisobiga hosil bo'ladi.

Qiyoslamamikroskop yordamida ko'pincha o'q vagilzalardagi, boshqa trasologiya obyektlaridagi izlar tadqiq etiladi.

Bir qator Rekspertizamuassasalarida boshqa turdagi mikroskoplar (MIS-6, MIM-70) ishlatiladi. Bunday mikroskop vertikal yo'lialishdayoritish uchun moljallangan bo'lib, metall va qorishmalardan tayyorlangan buyumlarning kristallik strukturasi ni o'rganish, qalam vanusxa ko'chirish qog'ozi shtrixlarini differensiyalash, kesishgan shtrixlar qanday ketma-ketlikda tushganligini aniqlash imkonini beradi.

Ekspertizamuassasalarida elektron mikroskoplar mavjud bo'lib, Bunday mikroskoplar shtrixlar, tolalar, biologikobyektlar (soch tolalari) kabi kriminalistik tadqiqot obyektlarining yuksak darajadagi yechimini bilishimkoniyatini beradi.

Elektron mikrosnuxaning difraksion uslubi moddalarning kristallik strukturasi o'igaxos jihatlarini tadqiq etish qalam, siyoh, bo'yoq, plastmassamoddalarini o'rganishimkoniyatini beradi.

Teri naqshlar-izlarni Aniqlash vositalari. Izlarni qidirib topish uchun dastlab optika (ko'rish) uslubidan foydalanish tavsiya qilinadi. Chunki Bu uslub Bizlarga ham, o'zida iz qoldiruvchi Buyumlarning sirtiga ham biror-bir ta'sir ko'rsatmaydi.

Buyumlarni (qiyAnurlar bilan) yoritish uchun turli xil yoritgichasboblarni qo'llaniladi (masalan, cho'ntakda olib yuriladigan elektr fonar va boshqayoritgichlar).

O'zida iz qoldiruvchi obyektning rangiga qarab turli xil yorug'lik filtrlari, shujumladan ultrabinafsha filtrlardan foydalanish mumkin. Ultrabinafshanurlariningunda fayans va sopol Buyumlardan qoldirilgan Yog' izlari, qo'l izlarini xususiyati kuzatgandayaxshi natijalarga erishiladi. Teri naqshlarini ko'z bilan ko'rishningiloji bo'lmagan hollarda ularni Aniqlash uchun turli xil kukunlardan (misoksidi, ruxoksidi, grafit, qorakuya, vodorod bilan qayta tiklangan o'zmir) yoki ularningaralashmalaridan (ruxoksidi, aluminiy, rux-qo'lg'oshin oksidi) turli xil nurlatuvchi kukunlardan rux, yod Bug'iari), fizik usullardan (yoki ter-yog' moddalarining elementlari bilan o'sarota'sirga kiruvchi azot kislotali kumushning suvaralashmasi) yoxud kimyoviyusullardan foydalaniladi.

Kukun surtish uchun yupqa daktiloskopik shakllar changlatuvchi sachratqichlar, yod naychalari-subimotorlar vamagnet shkallaridan foydalaniladi.

Ma'lumot uchun! Elektron-optiko'zgartirgichlar izlar va boshqa ashyoviy dalillarni infraqizil nurlarda ko'sdan kechirish va tadqiq qilishimkonini beruvchi asbobiardir. Uningasosiy qismlari: koфиз " V ES-4" rusum dagi o'zgartirgichlarni o'ziobyektivi, okulyar, infraqizil filtr ikkiAgalvanik elementli quvvat blokidan iborat. MazkurAsbobdan foydalanilganda obyektiv Fotokatodda (maxsus tarkibli modda bilan sirlangan plastinka) ko'zga ko'rinmas tasvirni hosil qiladi. Infraqizil nurlar ta'siri ostida Fotokatod o'zidan elektronlar oqimini chiqaradi. Bu elektronlar luminesensiyalovchi ekrandamagnet "linza" orqali fokusga tolplanib, okulyar orqali ko'zga ko'rinadigan tasvirni vujudga keltiradi. Infraqizil o'zgartirgichlar sifatida S-70 rusumidagi portativ yoki " Relyef-1" , statsionarelektron-optik o'zgartirgichdan foydalanish mumkin.

Kriminalistikahamiyatga ega bolgan yashirin obyektlarni topish uchun turli xil qidirishasboblari vamoslamalaridan foydalaniladi.

Ular mo'jallagan maqsadi, tuzilishi va ishlash prinsiplariga ko'ra farqlanadi. Yerga ko'milgan murdalarni qidirib topish uchunichi g'ovak maxsus elektRasbobi "shup"dan foydalaniladi. MazkurAsbobningamal qilishi tuproqning elektr qarshiligini o'lchashga asoslangan.

Oqsil moddalari parchalangan joylarda tuproq gazsimon va suyuq moddalar bilan to'yinadi. Natijadamazkur joo'da tuproqning elektr o'tkazich xususiyati oshadi. Bu holatni mikroampermetr strelkasi ko'rsatadi.

Suv ostidamurdalar vamura qismlarini turli kiyim va boshqanarsalarni qidirib topish va chiqaribolishuchun trafddan foydalaniladi.

Metall Buyumlarni qidirib topishdametall qidiruvchi asboblar, shuningdek kriminalistikamaqsadlari uchun maxsus yaratilgan vositalar qo'llaniladi.

Induksion metall qidirishasboblari qorava rangli metallardan yasalgan Buyumlarni qidirib topishimkonini beradi.

Magnitli qidiruvchi ko'targich ferromagnit metallardan tayyorlangan turli xil ashyolar yoki ularning qismlarini qidirib topish va chiqaribolishuchun mo'ljallangan. Uningishlash prinsipi magnitning ferromagnit metallarini o'iga tortish va o'zida ushlab turish xususiyatiga asoslangan.

Sud ekspertizasining rivojlanishi munosabati bilanayrim tergov harakatlariningamalga oshirilishi vaqtida olib qo'yilishi lozim bolgan obyektlar doirasi kengayib bormoqda.

Hozirgi vaqtda qattiq, suyuq va sochiluvchi moddalardan tashqari, juda kam miqdorda topiladigangazsimon moddalar hamolib qo'yilmoqda.

Ma'lumot uchun! Imkoniyatiga qarab hid tarqatuvchi narsaning o'zii (qo'lqop, bosh kiyim, ro'molchavashu kabilar) olib qoyilib, zich yopiladigan tiqinli moslamaga joylashtiriladi. Bunday qilishningimkoni bo'lmagan hollarda insondan tarqaladigan hid manbai iziga 20-30 minut davomida hidni o'igayaxshi singdiruvchi maxsus gazlama parchasi qo'yilib, keyinchalik u pinset yordamida zich yopiladiganidishga olinadi. Qayd etishning Bundayuslubni amaliyotda juda qo'l keladi.

Tez Bug'lanib ketadigan modda izlarini (masalan, benzin, kerosin, dizel yoqilg'isi qoldiqlarini) germetiKidishlarga joylash lozim bo'ladi.

Moddiy modellarni tayyorlashuchun nusxa tayyorlash materiallaridan (parafin, gipsdan) keng foydalaniladi. Ular ikki turga bo'linadi: termoplastik va suyuq materiallar. Birinchi tur materiallar jumlasiga plastilin, mum, parafin, tez eruvchan metallar kiradi. Ikkinchi turgagips, AKR-100 st, "K" va "D" pastalari, SKTNni kiritish mumkin.

Birinchi guruhga kiradigan materiallar yordamida qattiq va plastik qoliplar, ikkinchi guruhga kiradiganlari yordamida esa qattiq va elastik qoliplar tayyorlash mumkin. Bunday modellar relyef izlarining shakli, katta-kichikligi va o'saro qanday joylashganligini Aniqaks ettiradi.

Mikroskopik o'zkshiruvlar. Ekspertiza amaliyo'tidamikroskopik uslublar katta ahamiyatga ega bo'lib, turli obyektlar, moddalar ustida tadqiqoTo'tkazishda qo'llaniladi.

Mikroskopik uslubobyektning turiga qarab shuMAyorug'ddayoki aks etgan yorug'likda o'tkaziladi. Ekspertiza amaliyo'tida borgan sari ko'proq 44 mikroskopik uslub qutblashgan yorug'likda o'tkazilmoqda. Bundayuslub kristall moddalarni, tabiiy va kimyoviy tolalarini, don, kraxmal, ayrimo'simlik va hayvonot to'qimalarini tadqiq etishimkonini beradi. Bu kabi tadqiqotlar yordamida ko'pginamateriallarni identifikatsiyalash, shuningdek ularning tuzilmasiga oid farqlarni Aniqlash mumkin bo'ladi. Yangi uslublardan biri to'lqin hosil qiluvchi elektron mikroskopdir. Ushbu usluborqali sirtga ega bo'lib, yuqori vakuum sharoitida o'z tuzilmasini saqlab

qoladigan va elektron nurlari tarami ostida o'zgarmaydigan obyektlarni tadqiq etish mumkin.

To'lqin hosil qiluvchi elektron mikrosnusxa uslubidan soch tolalarini tadqiq etishda ularningajralish mexanizmini, tashqi muhit, kimyoviy ishlov berish ta'siri izlarini Aniqlashuchun foydalaniladi.

To'lqin hosil qiluvchi elektron mikrosnusxadan ekspertiza amaliyo'tida turli materiallarning zarralaridan hosil bolgan mikroiz belgilarini Aniqlashuchun foydalaniladi.

To'lqin hosil qiluvchi mikrosnusxayordamida olingan to'qimachilik tolalarining morfologik belgilarini mikroskopik tadqiq qilishasosida tolalardan hosil bolgan mikroizlarAniqlanadi va taqqoslanadi.

Elementlar tarkibini o'rganishuslub lari vavositolari turli materiallar vamoddalarni kriminalistik ekspertiza qilishda ko'p yillardan beri qo'llaniib kelmoqda. Bular jumlasiga, atom spektrometriyasininguslub vavositalarini, rentgenospektral uslublar vaneytronning tahlilini kiritish mumkin.

E'tibor qiling! Emission-spektral tahlil. Bu uslub maxsus asbob spektrofotometr yordamida amalga oshiriladi. Bunday tahlil tufayli turli xil bo'yoqlar, avtomobillarning lak bo'yoqlarini, poroxlarni, giyohvand moddalarni, moylarni, zaharli kimyoviy moddalar va boshqashu kabilarni toifalash mumkin bo'ladi.

Elementlar tahlili transport vositalarining lak-bobyuqlarini, mato va tolalarni identifikatsiyalash, tuproq qoldiqlarini tadqiq etishuchun qo'llaniladi. Tabiiy giyohlarning elementlar tarkibidan Bundayo'simlik giyohvand moddalarning qaysi mintaqada o'stirganligi va uni yetishtirish texnologiyasini Aniqlashuchun foydalaniladi. Sino'ztk giyohvand moddalarni tadqiq etishda elementlar tarkibi Bunday moddalarni tayyorlash texnologiyasini Aniqlashimkonini beradi.

Ayni vaqtda ular qaysi mintaqada ishlab chiqarilganligini ham taxmin qilish mumkin bo'ladi. Elementlar tarkibi qimmatbahotoslarni farqlashimkonini ham beradi. Atom spektrometriyasi hamda boshqa uslub vavositalar Buyumasl ekanligi yoki uning qalbakiligini Aniqlashimkonini beradi. Masalan, uning yordamida u yoki Bumahsulotningishlab chiqarish texnologiyasining o'zgargan vaqtini Aniqlash mumkin. Elementlar tarkibini tahlil qilish vositalari va uslublari boshqavositava uslublar bilan birgalikda etil qo'shilgan benzin va oziq-ovqat yog'larining Buzilganlik darajasini, oltin yoki oltin Buyumlari bilan birga turgan matolardagi oltinning mikrozaralarini Aniqlashda qo'llaniladi.

Poroxlarning elementlari tahlili ularni o'qotar qurollarni qo'llaganlik bilan bog'liq jinoyatlar to'g'risidagi ishlar bo'yicha tabaqalashtirishimkonini beradi. O'q o'zkan o'zshikatrofida qolgan odam to'qimalari yoki terisining tahlili nafaqato'quzilgan masofani, balki qurolning turi, kalibrini hamAniqlashimkonini beradi. Molekulyar spektrometriya.

Molekular spektrometriyaninguslub vavositolari spektr olishorqali dori-darmonlar, zaharlovchi moddalar, plastmassalar, lak-bo'yoq, yoqilg'i-moylash materiallari, oziq-ovqat mahsulotlari, kimyoviy tolalar va rezinalarni tahlil qilishda qo'llaniladi. Sud ekspertizasida aksariyat hollarda infraqizil spektrosnusxa uslubi qo'llaniladi. Ularning yordamida kimyoviy qo'shilmalar identifikatsiya qilinadi

Ekspertiza amaliyo'tida infraqizil spektrometriya uslublari vavositalari, neft mahsulotlari, moylar, lak-bo'yoq materiallari, tolalar, polimerlar, plastmassalar, zoldirli ruchka pastalar, portlovchi moddalar olishimkonini beradi. Ushbu uslub yordamida tasodifiy hosil bolgan organik moddalarning tarkibi to'g'risidagi ma'lumotni olishahamiyatlidir.

Ashyoviy dalillarning sud ekspertizasi amaliyotdagi samarador uslub vavositalar qatoriga spektral luminissensiya analizini ham kiritish lozim. Ushbu uslub yoqilg'i-moylash materiallarini, zaharli moddalarini tadqiq etishda qo'llaniladi, shuningdek sanoat chiqindilarida uglevodlar mavjud bolgan uchastkalarni, tarkibi turlicha bolgan shishalarni tabaqalashtirishimkonini beradi.

Spektral tahlil, o'q otish jarayonida o'q stvoldan chiqayotgan paytida uning sirti qirilishi oqibatidametallda hosil bolgan juda kichkina izni ham, porox qurumi izlarini va boshqayo'llar bilan topib bo'lmaydigan o'zga izlarni Aniqlashimkonini beradi.

Ayrim qotishmalar, masalan, qo'rg'oshin qotishmasi spektral tahlil yordamida tadqiq etilganida qotishmaning markasini, agar maxsus aralashmalar mavjud bo'lsa, Bu qotishma qayerda ishlab chiqarilganligini ham Aniqlash mumkin bo'ladi. bunday uslub yordamida tarkibi jihatidan bir-biriga judayaqin bolgan qotishmava qo'shilmalarni ham farqlash mumkin. Manashunday tahlil yordamida qiyoslanayotgan obyektlarning, masalan, murdadan olingan mayda zarrachalarning gumon qilinayotgan shaxsga qarashli patrandagi zarrachalarga o'xshashligini va aynanligini Aniqlash mumkin.

Obyektlarning tuzilishi va fazoviy tarkibini tadqiq etishuslub. Materiallar, moddalar va Buyumlarning tuzilishi va fazoviy tarkibini o'rganishuchunaksariyat hollardametallografiya uslublari va rentgen tahlilidan foydalaniladi.

Metallografik tadqiq etish, masalan, metallarning puturdan ketishi, yong'in, avariya yoki portlashga sabab bolgan-bo'lmaganligini, yoxud uning oqibati ekanligini Aniqlashimkonini beradi. Yong'in zonasi vamarkazini aniqlashdametallografiya uslublari yordamidametall buyumlarning issiqlik darajasini va qizish muddatini belgilash mumkin bo'ladi. Metall va qotishmalar qizdirilganda ularning sirtida turli ranglar o'zgaradi. Ular yordamidametall va qotishmalar issiqlik darajasi vavaqt nuqtayi nazaridanintervalini bilibolish mumkin.

Materiallar vamoddalarni kriminalistik ekspertiza qilishamaliyo'tida rentgen tahlili uslublari vavositalari keng tarqalgan. Bu orqali ashvoviy dalillarning fazoviy tarkibi va uning tuzilishidagi o'zgarishlarni puxta aniqlash mumkin. Mazkur uslubdan kristallsimon tuzilishga ega bolgan deyarli barcha obyektlarni tadqiq etishda foydalanish mumkin.

Rentgen yordamida fazoviy tahlil tadqiqoti tez va puxta o'tkazilishini ta'minlaydi, Bu orqali olingan ko'rsatkichlaresa avto'latlashtirilgan holda ishlab berishuchun EHMga kiritilishi mumkin.

Hozirgi vaqtda tahlil qilishning bundayusuli giyohvand moddalar, qimmatli qog'ozlar va hujjatlarning materialini, lak-bo'yoqlarni, binokorlik materiallarini, farmatsevtika preparatlarini, zaharli moddalarni, kimyoviy tolalarni, metall va qotishmalardan tayyorlangan Buyumlarni tadqiq etishdamuvafaqqiyatli qo'llanmoqda.

Ma'lumot uchun! Xromotografik uslub moddalarning fraksiyava molekular tarkibini aniqlashimkonini beradi. Uning mohiyati shundaniboratki, tadqiq etilayotgan moddaning tarkibiy qismlarini ajratish va ajratilganlarni tahlil qilishdaniboratdir. Ekspertiza amaliyo'tida xromotografiyaning bir necha xillari qo'llanib kelinadi. Tarkibiy qismlarni bo'lishusuliga qarab tadqiq etilayotgan , modda: qog'oz, yupqa qatlamli, gaz-suyuqlik, ustunsimon xromotografiya kabilarga bo'linadi.

Yupqa qatlamli xromotografiya eng ko'p tarqalgan uslub bo'lib, organik tarzda paydobo'ladigan obyektlar-giyohvand moddalar, doridarmonlar, bo'yoqlar, zaharli kimyoviy moddalar, siyoh, neft mahsulotlari, yog', moy va boshqa moddalarni tahlil etishda qo'llaniladi. Xromotografiya deb ikki bosqichdaniborat tadqiqoTuslubiga aytiladi. Birinchi bosqichda tadqiq etilayotgan moddaning tarkibiy qismlari ajratiladi, ikkinchi bosqichda esa ajratilgan har bir qism tahlil etiladi.

Hujjatlar texnik jihatdan tahlil etilganidayupqa qatlamli uslub yordamida turli tarkib bo'yicha tayyorlangan bir xil rangdagi siyohlarni ajratishgina emas, balki texnik jarayonlarning o'zbranishi bilan bog'liq farqni ro'yxatga olish ham mumkin. Bu uslub to'qimachilik tolalarining Buyoqlarini tahlil etish vaqtida keng qo'llaniladi. Organik moddalar va ularningaralashmalari qaysi guruhgamansubligini, tadqiq etilayotgan moddalarning sifat vamiqdor tarkibini, bir xilligi yoki turlicha ekanligini Aniqlashchungaz-suyuqlik xromotografiyasi uslubidan foydalaniladi.

Gaz xromotografiyasi jarayonida "gaz xromotografiyasi" debatalgan maxsus asbob qo'llaniladi. Hozirgi zamon xromotograflari EHM bilan jihozlangan bo'lib, ular ko'pgina ekspertizavazifalari hal etilishida, jumladan neft mahsulotlari turini aniqlash, benzin, dizel yonilg'isi va avtol markasini toifaga ajratish, avtomobil yonilg'isi tarkibidan neft mahsulotlarini aniqlash, tadqiq etilayotgan obyektdayohvand modda bor-yo'qligini topish, kelib chiqish manbayiga qarab namunalarni tabaqalashtirish mumkin.

Ushbu uslubdan vino-arog mahsulotlarini, oziq-ovqat mahsulotlarini tadqiq etishda, qon tarkibida alkogol bor-yo'qligini Aniqlashda, tamaki, rezina polimer materiallari, kleylar, portlovchi moddalar va boshqa obyektlarni o'shirishda, hid tarkibini tadqiq etishda, suyuqlik vagaz tarkibini belgilashda foydalaniladi.

Poligrafiya uslubi "poligraf" debataluvchi maxsus pribor orqali amalga oshiriladi. Mazkur uslub suyuq moddalarni, o'q otish snaryadlarini, metallar, zaharli moddalardan qolganizlarni Aniqlashda qo'llaniladi.

Radioaktivlikka oid tahlil. Materiallar vamoddalarni tadqiq etishdayana bir yuqori ta'sirchan uslub — radioaktivlikka oid tahlil qo'llanilishi mumkin. Bu uslubobyekt yadro reaktoridanurlatilganda unda paydobo'ladigan sun'iy radioaktivlikni o'rganishga asoslangan.

Kriminalistik texnikaning Bu uslubi yaqindan o'quzilganda, to'siqlarda qolganizlarni, o'quzgan odamda qolganizlarni, biologik obyektlardagi zaharli moddalarni, biologik to'qimalardagi mikroelementlarni Aniqlashda qo'llaniladi.

Ma'lumot uchun! Kriminalistik texnikaning taraqqiyo'li ikki yo'nalishda boradi. Bir tomondan kriminalistik texnikamuammolarini umumnazariy jihatdanishlab chiqilishi va takomillashtirilishi, ikkinchi tomondan dalil-isbotlarni topish, olib

qo'yish, qayd etish va tadqiq qilish, ular ustida ishlashning Aniq texnika kriminalistika vositalari hamdayo'1-yo'riqlarini ishlab chiqishga qaratilgan.

So'nggi vaqtlarda turli kriminalistika obyektlarini to'plash, ular ustida ishlash, tadqiq qilishida kompyuter texnikasidan foydalanishimkoniyatlari ko'zga tashlanmoqda. Kompyuter dastlabki marta daktilonusxa va dastxatshunoslik tadqiqotlarida qo'llanilgan.

Daktilonusxada hozirgi vaqtda kodlashtirilgan barmoq izlarini mashinayordamida qidirib topish va qiyoslashuslubi qo'llanilmoqda. Bu uslub dastlabki tarzda kodlashtirilmagan holdamaxsus qurilmayordamida papillyar naqshllarni avto'latik tanish qoidalariga asoslangandir.

Kriminalistika faoliyatida bunday vositalardan foydalanish voqea sodir bolgan joo'da topilgan barmoq izlarini kompyuter xotirasidagi barmoq izlari bilan tezkor ravishda solishtirishimkonini beradi. Maxsus ishlab chiqarilganalgoritm dasturi yordamida u yoki bu qo'lyozmamatnini bajargan shaxsni identifikatsiyalash imkoniyatini vujudga keltiradi.

Kriminalistik texnikaning tergov va tezkor-qidiruv ishlarida qo'llanilishi.

Kriminalistik texnikani tezkor xodimlar, tergovchilar mutaxassis kriminalistlar, sud o'z vakolati doiralarida qo'llaydilar. Bunday texnika jumlasiga tergovchilar va kriminalistika ekspertizasi bo'limlarining xodimlari foydalanadiganilmiy-texnika vositalarining komplektlari, ko'chma kriminalistika laboratoriyalari, ovoz yozishapparaturalari kiradi. Jinoyatlarning oldini olish va jinoyatlarni jadal Aniqlash, jinoyatchilarni qidirish va ushlashuchun tezkor ishlarda qo'llaniladigan vositalar, turli xil signal beruvchi qo'riqlash qurilmalari, hujjatlarni qalbakilashtirishdan himoyalash vositalari-kimyoviy jihozlar ham kriminalistik texnika jumlasiga kiradi.

Kriminalistik texnika vositalaridan tezkor-qidiruv tadbirlarini o'tkazichda, ko'sdan kechirish, tintuv, so'roq, eksperiment va boshqa tergov harakatlarini bajarishdava ashyoviy dalillarni o'rganish, video, kino hujjatlarini ko'rish, magnit yozuvlarini eshitish va boshqavaqtlarda foydalanadilar.

Kriminalistik texnika tezkor-qidiruv faoliyati bilan bog'liq ishlarni isbot qilishda, dalillar qidirib topishda, jinoyatlarni ochish va ularning oldini olishda hamda zarur ma'lumotlarni Aniqlash, qayd etish va tadqiq qilishda foydalaniladi.

Tergov harakatlari jarayonida kriminalistik texnika jinoyatning moddiy holatini qayd etish, dalillarni topish, olish va saqlash, ularni taqdimetish va obyektlarni ekspertizaga tayyorlash chog'ida qo'llaniladi.

Tezkor-qidiruv tadbirlari va tergov harakatlari o'tkazilishida ishtirok etayotgan mutaxassislar texnika vositalari va uslublarini qo'llashorqali tezkor-qidiruv xodimlariga amaliy yordam ko'rsatadilar, maslahatlar beradilar.

Kriminalistik texnikadan o'zgishli qonun hujjatlari normalarigamuvofiq foydalaniladi. Xususan, JPK 91, 106-moddalarida texnika vositalari va uslublariningayrimlarini (Fotografiya, ovoz yozish, moddiy nusxalar, chizmalar) qo'llash haqida to'g'ridan to'g'ri ko'rsatilgan. 2012-yil 25-dekabrdagi "Tezkor-qidiruv faoliyati to'g'risida"gi Qonunda ham video va audioyozuv, kino va Fotosuratga olish vositalarini qo'llashningayrim masalalari o'zifodasini topgan.

E'tibor qiling! Ishlarni sudda ko'rishda kriminalistik texnika vositalari va uslublaridan foydalanishgama'lum shartlar bilan yo'l qo'yiladi. Chunonchi, bunda

ftiqarolarning qonuniy huquqlari vamanfaatlari buzilmasligi; ularning hayo'li va sog'lig'iga xavf solinmasligi; axloq va etikanormalariga e'tibor berilishi; axborot manbalari - izlar, ashyolarni saqlab qolinishning ta'minlanishi, shuningdek axborotning o'zi(masalan, ekspertizava dastlabki tadqiqotlar o'tkazich, suratga olish, video va o'voz yozish, ko'rsatmalar moddiy nusxalar va chizmalar) buzilmasligi; vositalar va uslublardan to'g'ri foydalanish uchun obyektiv shartsharoitlar mavjud bo'lishi lozim.

Kriminalistik texnikadan foydalanishning birinchi sharti - kriminalistik texnika vositalari va uslublarining ilmiy jihatdan o'igaxosligi va puxta bo'lishi. Har qanday texnik vosita, shujumladan maxsus materiallar vamoddalar, ularni qo'llash uslubini tibbiyot vositalari kabi qat'iy ravishda ilmiy ma'lumotlarga asoslangan, vakolatli organlarning sinovidan olgan va ular-tomonidan ekspertizava jinoyat-qidiruvamaliyo'ti uchun tavsiya etilgan bo'lishi kerak. Buning uchun texnika-kriminalistika vositalari yordamida to'g'ri va puxta axborot olinishini ta'minlash lozim. shundagina jinoyat ishini tergov qilishda obyektiv natijaga erishish mumkin bo'ladi.

Kriminalistik texnikaning yuqorida sanab o'tilgan barcha subyektlar tomonidan yuksak malaka bilan qo'llanilishi ikkinchi Muhim shartdir. BUshartni ro'yobga chiqarish-texnika vositalari va uslublarini mukammal bilish va ulardan to'g'ri foydalanishni taqozo etadi. Bunda jinoyat protsessual qonunining eng muhim talablari sifatida obyektiv yondashuv har tomonlamava to'liq bo'lishi zarur.

Tergov harakatlari bayonnomalaridava kriminalistika ekspertizasi xulosalarida dastlabki o'zkshiruv materiallari, kriminalistik texnika vositalari va uslublarini qo'llash sharoitlari, tartibi vanatijalarini aks ettirish ham muhimahamiatga ega. Bunda texnika vositalari qo'llanganligi o'z tasdigini topadi, muayyan bir ma'lumotni texnikavositasi va uslubini qo'llashyo'li bilan o'shirish, tergov harakatlari (ko'sdan kechirish, eksperimento'tkazich, ko'rsatuvni voqea sodir bolgan joo'da o'shirish) jarayonlari yoki natijalarini tiklashimkoniyati yaratiladi.

Tergov harakatlarini o'tkazich jarayonida, tezkor-qidiruv tadbirlarini amalga oshirishda texnika vositalarini o'zida jamlagan "tezkor" sumka juda qo'l keladi. Turli izlarni, ashyolarni topish, kuzatish, ko'chiribolish va qayd etish uchun zarur texnik vositalar tergov va tezkor xodimlarga mo'ljallangan Mazkur sum kada joylashgan.

E'tibor qiling! " Tezkor" sum kada quyidagilar mavjud bo'ladi: Foto vavideo tasvirga oladigan apparaturalar; turli izlarni mustahkamlash va ko'chiribolishga ishlatiladigan vosita-asboblar; teri kashtasidan qoladigan, ko'zga kominmaydigan izlarni ko'rinarli qilib ko'chiribolishda qo'llanadigan vositalar; o'lchov va optik (lupalar) asboblar; yozish-chizmalar tayyorlash, qayd etish vositalari.

Nazorat savollari:

1. Jinoyatlarni fosh qilishda kriminalistik texnika qanday vazifalarni bajaradi? Hozirgi zamonaviy Axborot-tehnologiyalarining rivojlanishi kriminalistik texnikaga qanday ta'sir qilmoqda?

2. Kriminalistik texnika o'zkshiruvining qanday vositava uslublarini bilasiz? Muayyan bir jinoyatni misol tariqasida olib, uni fosh etishda qanday kriminalistik texnika vositalaridan foydalanish mumkinligini tushuntirib bering.

Kazuslar:

1-kazus

2012 yil 12 dekabrda 13 dekabrda o'tar kechasi E.ning xonadonidan qimmatbaho buyumlar yo'qolganligi to'g'risida IIB navbatchilik qismiga ariza kelib tushdi. Tergovchi Sh.ning xonadonida sodir etilgan o'g'rilik jinoyati yuzasidan qimmatbaho buyumlar turgan polirovka qilingan shkafni ko'sdan kechirdi.

1. Shkafning qaysi joylarida va qanday qo'l izlari qolishi mumkin?
2. Izlarni topish va olishda qanday kriminalistik texnik vositalar qo'llaniladi?
3. Izlar yuzasidan qanday ekspertiza tayinlanadi va ekspert oldiga qo'yiladigan savollar qanday bo'ladi?

2-kazus

Davlat siriga taalluqli saytlardan biriga fuqaro F. murakkab dasturlar orqali hujum qilib, undan axborot olib chiqadi. Biroq jinoyatchini ushlash chog'ida uning ham to'g'ri fuqaro L. o'z uyida pomografik sayt ochganligi aniqlandi. Pomografik ma'lumotlarni o'zida jamlagan sayt faoliyati to'xtatildi. Uning tashkilotchisi fuqaro L. o'z uyida pomografik mazmundagi axborotlarni shaxsiy kompyuteridan foydalangan holda internet orqali tarqatayotgan vaqtda qo'lga olindi. Biroq qo'lga olinishidan beri zavval u o'z shaxsiy kompyuteridagi ma'lumotlarni formatlash yo'li bilan o'chirib yuborgan. 1. Yuqoridagi holatda kriminalistik texnik vositalardan foydalanib, formatlangan kompyuterdan axborot olish mumkinmi? 2. Yuqoridagi ikki holat yuzasidan tergovni rejalashtirish va tergov versiyasini tuzish qanday tarzda amalga oshiriladi? 3. Formatlangan kompyuterdan axborotlarni olishimkoniyati mavjud bo'lsa, tergovchi mazkur holatda qaysi tergov harakatlarini o'tkazishi lozim?

2. Sud Fotografiyasi.

Kriminalistik Fotografiya tushunchasi, uning qo'llanish shakllari. Kriminalistik Fotografiya metodlari. Suratgavavideotasvirga tushirish natijalarini protsessual rasmiylashtirish.

Kriminalistik Fotografiya tushunchasi, uning qo'llanish shakllari

Sud Fotografiyasi muhim kriminalistik sohalaridan hisoblanib, uning jinoyatchilikka qarshi kurashdagi o'rni kattadir. JPK ning 91-moddasida aytilishicha, dalillarni qayd etishda bayonnoma tuzish bilan bir qatorda ovoz yozish, videoyozuv, kinotasvir, Fotosuratga tushirish, qoliplar tayyorlash, nusxalar olish, rejalar, sxemalar tayyorlash va Axborotni aks ettirishning boshqa usullari qo'llanishi mumkin. Shunday ekan, sud Fotografiyasi hodisa joyini ko'sdan kechirishda, tergov eksperimentida, murdani eksperimentga qilishda, olib qo'yish va tintuvda, Tanib olish uchun ko'rsatishdava boshqa tergov harakatlarini o'tkazishda dalillarni mustahkamlovchi va aks ettiruvchi vosita sifatida qo'llaniladi.

Kriminalistik Fotografiya deganda tergov harakatlari va tezkorqidiruv tadbirlarida, shuningdek ekspert o'z'kshiruvlarida qo'llaniladigan ilmiy ishlab chiqilgan suratga tushirishning usullari tizimiga aytiladi.

Fotosuratlar tergov harakatlari bayonnomalari yoki ekspert xulosalariga ilova qilinadi. Ular rasmiy ravishda tushirilgan obyektlarni aks ettirib: predmet (iz) alomatlarini; tergov harakatlari olib borilgan sharoitni; ekspert o'z'kshiruv natijalarini idrok etishga imkon beradi. Bunday tasvir bayonnomaning tasvirlov qismini (ekspert

xulosasining o'zksiruv qismini) to'ldiribgina qolmay, balki og'zaki tasvirlashorqali idrok etilishi qiyin bolganalomatlar vasharoitlarni tushunishimkonini beradi.

Suratga tushirish mustahkamlashning obyektiv shakli sifatida aks ettirishog'zaki usuliganisbatan bir qatoRafzalliklarga ega: olingan suratlarning rasmiylashtirilganligi, ularning yaqqolligi, ma'lumoTuzatishdayuqori darajada Aniqligi, aks ettirish jarayonining nisbatan tezligi Bularning barchasi zamonaviy Fotoappaturalardan foydalangan holda dalillarni mustahkamlashning eng Muhimusullaridan biri bo'lib qoldi.

Kriminalistik Fotografiya ishonchli aks ettirishning va ilmiyo'zksiruv usullarining majmuyi sifatida hozirgi amaliyotda keng qo'llaniladi.

Mazkur qo'shimchavositlardan foydalanilganlik haqida o'zgishlicha tergov harakati bayonnomasi yoki sud majlisi bayonnomasida aks ettiriladi. Shuningdek, JPKning 127-moddasida aytilishicha, shaxsni Tanib olish uchun ko'rsatishningiloji bo'lmagandayoxud xavfsizlikni ta'minlash maqsadida uning Fotosuratidan foydalanish mumkin. Bunda tergov harakatlari bayonnomasigayoki sud majlisi bayonnomasiga Fotojadval ilova qilinadi. JPKning 136-moddasida aytilishicha, ko'sdan kechirish chog'ida surishtiruvchi, tergovchi yoki sud Fotosuratga tushiradi.

- 1.sud -tergov Fotografiyasi.
- 2.sud -ekspert Fotografiyasi.
- 3.tezkor -qidiruv Fotografiyasi.

E'tibor qiling! Kriminalistik Fotografiyaning metod va usullari, maqsadlariga ko'ra dalillarni mustahkam lovchi va o'zksiradigan bo'lishi mumkin. Mustahkam lovchi metodlarga panorama, o'lchovchi, reproduksiyaviy, stereoskopik, Tanib olinadigan va kattamasshtabli suratga tushirish kiradi. O'zksiriladigan mikrosuratga tushirish, tasvir kontrastini kuchaytirish maqsadida suratga tushirish va ko'rinmas spektr nurlarida suratga tushirish kabi | mustahkam lovchi metodlar qurollanmagan ko'z bilan ko'rishimkoni bolgan, o'zksiriladigan suratga tushirishalomatlarini aks ettirishuchun xizmat qiladi. O'zksiruv metodlari yordamida hujjatlardagi qalbakilashtirishizlari Aniqlanadi, mikroalomatlar o'rganiladi va hokazo.

Sud-tergov va tezkor-qidiruv Fotografiyasidamustahkamlovchi metodlar qo'llaniladi. Sud-ekspert Fotografiyasida ham mustahkamlovchi, ham o'zksiruvchi metodlardan foydalaniladi.

Sud-tergov Fotografiyasi quyidagi hollarda qo'llaniladi:

- 1) hodisa joyini, murdani, ashyoviy dalillarni, hujjatlarni ko'sdan kechirishda;
- 2) tirik shaxslarni guvohlantirishda;
- 3) tintuv o'tkazichda;
- 4) tergov eksperimenti jarayonida;
- 5) Tanib olish uchun ko'rsatishda; 6) tirik shaxslarni vamurdalarni ro'yxatdan o'tkazichda.

Ekspert Fotografiyasi barcha turdagi kriminalistik ekspertizalardava ko'pgina boshqa turdagi ekspertizalar (sud-tibbiyot, sud-avtotexnik, sud yong'in-texnik va boshqalar)da qo'llaniladi. BUmetodlar bilan bir qatordamo'ljal, obzor, detal vamarказiy sur'atga tushirish kabi xususiy metodlar ham qo'llaniladi.

U yoki Bu turdagi suratga tushirishdan foydalangan holda daliliyahamiyatga ega bolgan obyekt va faktlarni eng yaxshi tasvirga tushirishni ta'minlovchi suratga tushirishning metod va usullari tanlanadi.

Kriminalistik Fotografiyada tasvir uslublari va turlari.

Tasvirlarning uslublari.

oddiy, panoramami (chiziqli, doiraviy), hajmli (stereo), makro, reproduksiyali, o'lchamli (masshtabli), o'zleobyektiv bilan suratga olish.

Mo'njalli, obzorli, mazmunli, detalli, Tanib olish uchun .

E'tibor qiling! Panoramali usulda suratga olish vertikal vagorizontal tarzda bajarilishi mumkin. V ertikal usulda fazoyoki tik holatdagi obyektzni, gorizontalda esa uzoqdan ko'rinib turgan uchastkalar suratga olinishi mumkin. Hozirgi amaliyotda ko'proq gorizont usullar qo'llaniladi. Bunda to'g'ri chiziqli va aylanma usullardan foydalanish mumkin. To'g'ri chiziq bo'yicha panoramali suratga olishdalozim bolgan uchastka qarshisida to'g'ri chiziq hosil qilinib, shu chiziq bo'yicha bir nechenuqtalarga to'x talib surat olinadi. Aylanma usuldagi Fotoapparat shtativ o'qlaratrofidagorizont o'zkislik bo'yicha aylantiriladi. Aylanmaysulda obyektivning oldingi plani apparatdanancha uzoq bo'lganida qo'llaniladi (masalan, katta hovlini uning markazidan suratga olish), aksholda jiddiy Buzilishlar bo'ladi.

Kriminalistik Fotografiyametodlari

Panoramali suratga olish qiziqtirgan obyektzni to'liq, hatto keng Burchakli obyektiv suratga olishimkoni bo'lmaganidayoki suratga tushirilayotgan obyektndan yetarli masofadan olishimkoni bo'lmaganida qo'llaniladi.

Panoramali suratga olish maxsus apparat yordamida amalga oshiriladi yoki obyekt bo'laklarga bo'lib suratga olinadi va Bunda bir xil masofadan bir nechamarta suratlar olinadi. Har bir surat oldingi suratda tushirilgan hududning bir chekkasini, uning 10 foizini qam rabolishi kerak. Barcha suratlar bir xil sharoitlarda (masofa, yorug'lik, diafrag'iava h.k.) tushirilishi lozim. Bunda kadrning chekkasida bolgan biror obyektga E'tibor qilinadi. Bu obyekt keyingi kadrni olishdamo'ljal bo'lib xizmat qiladi va Bu kadrda hamifoda etilishi kerak. Zarur hollarda sun'iy mo'ljallar (qoziqchava h.k.) o'rnatilishi mumkin. Bunday yo'sinda olingan negativlar bir xil sharoitdagi Fotonashrda tayyorlanadi. Bular ulardamavjud bolgan umumiy chiziqlariga ko'ra kesiladi va bir-birigayopishtiriladi.

Ma'lumot uchun! Panoramali suratga olish maxsus apparatura ("FT-2" va "Gorizont" panorama apparatlari) yordamida hamamalga oshirilishi mumkin. Gorizont bo'yicha 120 gradus Burchakda suratga olishimkonini beradigan " FT -2" apparatining negativ surati 24x100 m m , ya'ni 3ta oddiy kadrndan uzun, " G orizont" apparati esa 24x57,5 m m. Ko'rsatilganapparatlardagi chiziqlaregri qilib qo'yiladi.

Shu egri chiziq bo'yicha zatvor tug'iachasi bosilganidan so'ng Fotoapparat obyektivi aylanadi. Fotoapparat obyektivining fokusi doimiy qotirilgan bo'ladi. Panorama usulida hodisa joyi, tintuv joyi va tergov eksperimento'tkaziladigan joylar suratga olinadi. Stereoskopik suratga olish predmetlarni keng hajmda idrok etishimkonini beradi, Bu esa ularning shakli va o'saro joylashganligi haqida kengroq tasavvur beradi. Ustereoskopik suratga olish bazasi debataluvchi masofadan bir-biridan uzoqlikda joylashganikkitAnuqtadan olishimkonini ko'rsatadi. Bazisning masofasi odam k o'ziqorachiqlari orasidagi masofa (65-70 mm)ga o'zng. Shunday

qilib har bir nuqtadan olingan tasvirlar xuddi chap yoki o'ng ko'z bilan alohida-alohida ko'rilishi mumkin kabi bo'ladi. Olingan suratlargashunday ishlov beriladiki, har bir surat 42/36 mmga o'zng bo'lishi kerak. Har bir rasm kartongayopishtiriladi (o'ngi o'cngga, chapi chapga) va Bunda ular orasidagi masofa 65 mm ga o'zng bo'lishi kerak. Bunday surat juft stereoskop qali tomosha qilinadi. Moslamanning tuzilishi stereofotografiyani yaxshiroq hajmli effekt olinishi uchun okulyarlardan uzozqlashtirish vayaqinlashtirishimkonini beradi.

Stereoskopik Fototasvirda detal suratga olishda foydalaniladi. O'lchamli Fototasvir obyektlar orasidagi masofani bilishimkonini beradi. Ushbu Fototasvir ikki ko'rinishda amalga oshiriladi: 1) masshtabli Fototasvir; 2) metrik Fototasvir. Masshtabli Fototasvir o'lchamlarni Aniqlashimkonini beradi (uzunligi, bo'yi va eni). Uhujjatlarni, predmetlarni, jinoyat qurollarini, izlarni va boshqa ashyoviy dalillarni suratga olishimkonini beradi.

Masshtabli Fototasvirda obyekt bilan birgalikdamasshtabli chizg'ich qo'llaniladi. Obyekt necha baravar kichraysa, u ham shuncha darajada kichrayadi, shunda u keyinchalik barcha parametrlar bo'yicha o'lchansa bo'ladi. Bunday bir xil kichrayishga erishishuchun, masshtab suratga olishda ikkitashartga rioya qilish kerak bo'ladi: 1) chizg'ichobyektning 56 yoniga qo'yilibgina qolmasdan suratga olinuvchi o'zkislik bilan bir yo'nalishda qo'yilishi kerak; 2) Fotoapparat shunday joylashtirilishi kerakki, obyektivning optikasi suratga olinuvchi o'zkislikkAnisbatan perpendikulyar holatda bo'lishi lozim. Masshtabli chizg'ichni suratga olinuvchi obyektningustiga qo'yish tavsiya etilmaydi, sababi Bunda ba'zi detallar yopilish qolishi mumkin. Metrik suratga olish suratga olingan obyektning nafaqat hajmi, balki ular orasidagi Aniq masofa haqida tasavvurga ega bo'lishimkonini beradi.

Metrlil Fotografiya usulidametrlil suratga olishdan obzorli vamar kazli suratga olishda zarur bolganida qo'llaniladi. Kattamasshtabli syo'l kamayda izlarni, mayda predmetlarni va ularning detallarini aks ettirishda qo'llaniladi. Qopchig'iikki baravar cho'ziladigan yoki obyektivga o'rnatiladigan moslamayordamida obyekttni tabiiy kattalikda olish mumkin.

Kichik formatli Fotoapparatlarda suratga olishancha qiyin. Ulareng yaqini bir metr masofadan surat olishimkonini beradi (ba'zilar 0,5m masofadan). Birinchi holda Fotografik ko'paytirish koefitsienti 19-20, ikkinchi holda 11-12 baravar bo'ladi.

Reproduksiyaviy Fototasvir usuli obyektning yuzini: hujjatlarni, chizma, Fotosuratni, qo'lda chizilgan rasmlarni, loyihalarni natural kattalashtirilgan va kichiklashtirilgan holda suratga olish (Fotonusxa ko'chirish) uchun qo'llaniladi. Reproduksiyaviyusul ikki turda bo'ladi: 1) Fotoapparat yordamida; 2) kontakTusulda.

Ma'lumot uchun! Tirik shahslarni suratga tushirish qoida bo'yicha ikki holatda amalga oshiriladi: to'g'ridan va o'ng-chap tomonidan. Yuz qismining alohidaxususiyatlari bo'lsa, ikkala tomondan ham suratga tushiriladi. Suratga tushirishda bosh tik holatda bo'lishiga E'tibor qilish kerak. Yon tomonidan suratga tushirishda sochlar quloq yoki uning qismini berkitmasligi lozim. Suratning foni och kulrang bo'lishi kerak. Agar fon sifatida ishlatiladigan ekran bo'lmasa, suratga tushiriluvchi och rang devor oldida turishi zarur, lekin boshning soyasi devorga tushmasligi uchun devor va u orasidagi masofa bir Metrgayaqin bo'lishi kerak.

Suratga tushirishdayorug'likka E'tibor qilish joiz, ya'ni u juda o'zkis vayoyilgan bo'lmasligi kerak, chunki Bunday yorug'lik yuzni o'zkis qilib, konturlarsiz ko'rsatadi. Eng yaxshi natijalarga 45 daraja BurchaKostida berilgan umumiy yoyilgan yorug'lik sharoitida erishiladi.

"Reproduksiyaviy suratga olish hujjatlarning hamma turlarini daliliyashyo qilib ko'rsatishuchun rasmiylashtiriladi. Bunday suratlardan tezkor maqsadlarda ko'sdan kechirish bayonnomalarini to'ldirish, shuningdek shu hujjatlarni ekspertiza qilishuchun foydalaniladi. Kontakt reproduksiya usulida suratga olishuchun refleksli qog'ozlar ishlatiladi. Ularasosan turli xildagi hujjatlarning chizma, sxemanusxalarini olishuchun foydalaniladi. Refleksli qog'oz emulsiya tomoni bilan nusxasi olinayotgan original hujjatningustiga tiniq shisha bilan yopiladi va o'zpasidan to'g'ri yorug'lik beriladi. Olingan negativ bilan nusxalarni ko'paytirish mumkin bo'ladi.

Tanib olish uchun suratga olish tirik shaxslarni vamurdalarni quyidagi maqsadlarda suratga olishuchun qo'llaniladi:

- 1) ro'yxatga olish uchun;
- 2) Tanib olish uchun ko'rsatish maqsadida;
- 3) ekspert tadqiqoti uchun.

Tanib olish uchun suratga tushirilgandayuz tasviri natural kattaligining 1/7 qismini tashkil qilishi tavsiya etiladi. Lekin Bunday darajadagi kichkinalashtirishga faqat 6x9, 19x12 va undan ko'proq hajmdagi kadrli Fotoapparatlar yordamida erishish mumkin. Murdani Tanib olish uchun suratga tushirish quyidagi tartibda amalga oshiriladi: dastlab sud-tibbiyoeksperti murdaning qiyofasini tiklashga harakat qiladi. Suratga tushirish fas, o'ng va chap profilda amalga oshiriladi. Murdani tik holatda suratga tushirish mumkin. Bundamurda stulga joylashtiriladi va boshi stuldagi maxsus ushlagichga boglab qo'yiladi.

Murdayalang'och holda topilgan bo'lsa, uning badani suratga tushirilishdan oldin oq matObilan o'raladi. Murdaningustiga boshqa kiyimlarni kiygizish noto'g'ri bo'ladi, sababi Bu Tanib oluvchini Tanib olish vaqtida adashtirishi mumkin.

Suratga tushirishning xususiyusullari voqea sodir bolgan joyni suratga olish bayonnomasini tasviriy qilib mustahkamlashgava ashyoviy dalillarning Fotonusxalarini jinoyat ishiga qo'shib qo'yishgayordam beradi. Voqea sodir bolgan joyni o'z vaqtida kechikmay suratga olish muhimahamiyatga ega.

E'tibor qiling! Tergovchi voqea sodir bolgan joo'da olgan suratlarining natijalari unumli bo'lishi uchun: 1) voqea sodir bolgan joo'dan boshqamanfaatdor shaxslarni chetlatish; 2) vaziyatning o'z holicha saqlanishini, daliliyashyolar va boshqa \ i predmetlarning daxlsizligini ta'minlash; 3) voqea sodir bolgan joy va u yerdagi ashyoviy dalillar, qo'l, oyoq, kiyim, transport izlarini, tashqi Muhit ta'siridan yo'lg'r va qordan saqlash choralari ko'rilishi kerak.

Statik ko'sdan kechirish chog'da joylardagi obyektlar qanday turgan bo'lsa, vaziyatni o'zgartirmay, shu holda obzorli, markazli suratga olish lozim bo'ladi.

Dinamik ko'sdan kechirishaktiv harakat bo'lib, voqea joyini detalli ko'rib chiqishdir. Voqea sodir bolgan joo'da o'qotish qurollari, gilza, patronlar, izlar, ashyoviy dalillar sinchiklab ko'rib chiqiladi, qo'lga olib ko'riladi, agar ularni olib ketishningiloji bo'lmasa suratga olinadi. Suratga olishobyektlari jinoyatuchun bevosita aloqador bolgan maydon, ko'cha, bino, uy, o'rmon, o'zmiryo'l,

tomorqayerlar, uyingichidagi ko'zga ko'ringan predmetlar va jinoyatdan qoldirilganizlar, shuningdekoyoq kiyim, qo'l izlari, Buzilgan, sindirilgan to'siqlar, Buzish qurollari, transport vositalari va ularningizlari bo'lishi mumkin. Bular qo'shimcha ravishda ko'rgazmali dalil bo'lib xizmat qiladi. Voqea sodir bolgan joyni ko'rsatadigan Fotografiya Aniq maqsadlargamos ravishda har bir ko'rib chiqish bosqichi bajarilganligini ko'rsatuvchi surat olingandagina to'liq bajarilgan hisoblanadi.

Voqea joyini suratga olish quyidagi turlarda amalga oshiriladi:

1) Voqea sodir bolgan joyni uningatrofidagi ko'rinish bilan birga qo'shib suratga olish mo'njalli (orientirli) suratga olish deyiladi. Bunday surat voqea sodir bolgan joo'dagi obyektlarning tashqi ko'rinishini vashu voqeaga aloqador joylarni to'liq ko'rsatish bilan xarakterlanadi.

Agar keng joy maydonini, undagi Butun vaziyatni birga qo'shib mo'njalli suratga olish zarur bo'lib qolsa, unda keng Burchakli obyektivlar bilan yoki panorama usulida suratga olish zarur bo'ladi. Ayrim hollardavoqea sodir bolgan joo'da to'siqlar, ya'ni baland bino, daraxtlar bo'lsa, uningatrofidagi vaziyatni yuqoridan turib suratga olish mumkin.

2) Obzorli suratga olish voqea sodir bolgan joyning dastlabki holatini, u qanday ko'rinishda bo'lsa, shu ko'rinishda suratga olishdaniborat. Bundavoqea sodir bolgan joyni to'lavamazmunli aks ettirish, voqea taxminanAniqlangan joo'dan suratga olish maqsadga muvofiq bo'ladi. Obzorli surat voqea sodir bolgan joyni to'liQaks ettirishdir. Bunda olingan suratlar voqea sodir bolgan joyning eng muhimelementlarini, vaziyatning eng zarur joyini ButuNaks ettirishi kerak. Bunday vaqtdavoqea sodir bolgan joy bilan, jinoyat sodir bolgan vaqtdagi vaziyatning holati, Buyumlarning holati, predmet izlari bilan tanishib chiqiladi. Obzorli surat voqea sodir bolgan joo'dagi predmetlar soniga, suratga oluvchining pozitsiyasiga, turish holatiga bog'liq. Bir tomondan olingan suratda ba'zi detallar boshqa detallarning orqasidayashirinib qolishi mumkin. Shuninguchun obzorli suratni to 4rt tomondan, ya'ni to'rt nuqtadan olish ma'quldir. Voqea joyidagi qo'zg'almaydigan va ko'zgayaqqol tashlanadigan predmetlar, ochiqdagi alohida bino, qurilish, yakka turgan daraxt, ko'chavashunga o'xshashlar orientir nuqta qilibolingani ma'qul. Obzorli suratlarni olishda ko'proq panorama usuli qo'llaniladi. Bunda tergovchi voqea sodir bolgan joy bilan tanishishi, uning hajmi va chegarasini Aniqlashi, vaziyatni ifodalovchi barcha holatlarni suratga olishi kerak.

3) Markazli (uzlovoy) suratga olish. Kriminalistik nuqtayi nazardan voqea sodir bo'lgan joo'dayoki uningayrim hududidamavjud bo'lganayrim predmetlarni suratga olib qo'yish muhimahamiyatga ega. Ko'p hollarda Bunday Muhim markazli obyekt voqea sodir bo'lgan joo'dagi murdava uningatrofidagi izlar, qon dog'lari, jinoyat qurollari bo'lishi mumkin. O'g'rilik sodir bo'lgan joo'dagi eshik, deraza holati, omborning ochiq qolishi, yo'l harakati hodisasi sodir bo'lganda avtomobil halokati va hokazolarni alohida tasvirlash mumkin. Xususan, murdadagi jarohatlar, Buzilgan eshik, deraza, devor va boshqa to'siqlardagi Buzish qurolidan qolganizlar, o'q otish qurolidan qolganizlar mazkur usul bilan suratga olinadi.

4) Detalli suratga olish. Detalli suratga olishningasosiy vazifasi, mayda detallarni (daliliyashyolarni) suratga olishdir. Masalan, moslama, kalit, o'zmir, yog'och va

boshqamaterialning mayda qismlari, qo'l izlari, otilgan o'q vagilzalar, singan shisha parchalari vashu kabi boshqa obyektlar suratga olinadi. Detalli suratga olishning markazli usulidan farqi shundaki, ayrim detail, ashyoviy dalillarni joo'dan olib ketib, maxsus xonava alohidasharoitda suratga olish mumkin. Shu bilan birga suratga olinayotgan obyektning natural razmerini kuzatish maqsadida uning yoniga o'lchovasbobi (chizg'ich), santimetrli lenta qo'yib suratga olinadi.

Izlarni suratga tushirish hamo'igaxos xususiyatlari bilan tavsiflanadi.

Xususan, qo'l izlarini suratga olishodatda ikki bosqichda amalga oshiriladi:

1) qo'l izlari olingan predmet suratga olinadi. Bu qo'l izlarining joylashuvini ko'rsatishuchun zarur;

2) qo'l izlarining o'zi. Barmoqlarning yakka izlari yirik masshtabli suratga olish metodida uzunlashtiruvchi halqalar yordamida suratga olinadi. Qo'l izlarini suratga olishdan oldin ularningustigashumaqsadlarda qo'llaniladigan biror-bir kukun sepiladi. Agar qo'l izi rangsizligi tufayli suratga olinishi qiyin bo'lsa, izli predmeekspert bo'limiga jo'natilishi kerak.

Oyoq kiyim va tran sport vositalari izlarini suratga olish. Bunda alohidava bir guruhizlar suratga olinishi mumkin. Izlar juda uzun bo'lsayoki ketma-ket joylashgan bo'lsa, chizikli panorama qo'llaniladi. Bunda suratga olinadigan predmet yonigamasshtabli chizg'ich qo'yiladi. Ayrimoyoq kiyimzlari izning shakli va hajmini, shuningdekalohida belgi vaxususiyatlarini aks ettirishuchun foydalaniladi. Transport vositalari izlarini suratga olishda rasmi Aniq ko'rinadigan yoki biroRalohida belgilari bo'lgan uchastkalari suratga olinadi. Buzish qurollari va ularningizlari dastlab markazli suratga olishusulida, keyin esamasshtaBusuli bilan suratga olinadi.

Bunda Foto kadr yo'l qo'yadigan darajadamaksimal masshtabda surat olish lozim. Izlarning shakligava alohida belgilariga alohida E'tibor beriladi, sababi Bu orqali qurolning shakli vaxususiyatlari haqida tasaw urga ega bo'lish mumkin.

Fotoapparatdan to'g'ri yo'nalishdagi vayoyilgan yorug'lik berilganda, u iz relfining xususiyatlarini Aniq ko'rsatishi lozim. Bo'yalgan o'zkislikni suratga olishdayorug'lik filtrlari qo'llanilishi mumkin. Murdani hodisa sodir bolgan joo'da suratga olishobzorli suratga olish qoidalari bo'yicha bajariladi. Keyin esamarkazli suratga olinadi. Bundamurdani ikkita qarama-qarshi tomonidan olish to'g'riroq bo'ladi; uchinchi surat o'zpasidan olinadi. Agar murda oyoq yoki boshi tomonidan suratga olingan bo'lsa, Buma'lum darajada perspektiv Buzilishlarga olib keladi. Bunday suratga olishga faqat istisno hollardayo'l qo'yiladi: yon tomonidan suratga olishimkoni bo'lmaganida (murdani tor joo'da ekanligi sababli) yoki alohida ahamiyat kasbetgan murdaning holatini aks ettirishuchun (nomusga o'zgibo'ldirish holatida). Murda topilgan holatida suratga tushirilgandan so'nGu ag'darilib yoki ko'chirilib, badanining ko'rinmas joylarini suratga olish mumkin.

E'tibor qiling! Hozirgi vaqtda raqamli suratga olish texnikasi rivojlandi. Zamonaviy raqamli suratga oluvchi plyonkasiz Fototexnikalardav GA (640x480) o'lchami o'rtacha sifatli rasmni ta'minlaydi. Ayni damdax GA (1024x768) om chamidan boshlab sifatli rasmlar hisoblanadi. Olym pus D600L, D -620L, C anon Pow ershot Pro-70, Nikon C oolpix 950, Minolta EX1500, Kodak D C -260, Minolta Dimage 5(7), O lym pus E-10 kabi Fotoapparatlar Bugungi kunda rivojlangan mamlakatlarda kriminalistik Fotografiyada eng keng qo'llanayotgan

Fotoapparatlardan hisoblanadi. Ular 1600 x 1200 ga qadar o'lchamda suratga olishimkoniyatiga egadir.

Sud Fotografiyasi ishuchun daliliyahamiyatga ega bolgan moddiyobyektlar va faktlarni yozib qayd qilish va o'shirishuchun qo'llaniladi. Fotografiya usuli o'zining ko'rgazmali, Aniq va tezkorligi bilan qayd etishning boshqametodlaridan birmuncha farq qiladi.

O'shirishuchun suratga olish mutaxassis tomonidan laboratoriyasharoitlaridamaxsus o'zgishli uslublar qo'llangan holda amalga oshiriladi. Aniq Fototexnika vositalari va uslublarni tanlabolish o'zkshtiriladigan obyektlar va o'shirish vazifalariga bog'liq. Bunday masalalar har xil usullarni qo'llash bilan hal qilinadi.

Mikro va makro Fotografiya oddiyusul bilan o'zkshtirib bo'lmaydigan o'rta, mayda izlar va boshqa detallar maxsus qisqa fokusli obyektiv yoki Fotokamerayoki Fotonasadka bilan birlashtirilgan holdamikroskoPorqali Aniqlanadi va qayd qilinadi.

Birinci usulda obyekt 20-30 marta kattalashtirilib beriladi va Umakrosurat deb yuritiladi.

Mikroskoplar optik va elektron mikroskoPorqali yanada ko'p darajada kattalashtiri lib berilishi (bir nechaming marta) mumkin vamikrosuratga olish yo'li bilanAniqlanganizlar, detallar ularning kattalashtirilgan tasvirlari bo'yicha amalga oshiriladi (MKS-1, MFN-2, MRKA, "Ularus" kabilar yordamida).

Suratga olishdamikroobyektlar tasvirining sifati ko'p jihatdan yorug'likninganiq belgilanishigavayoritgich yo'nalishi to'g'ri tanlanganligiga, yoritgichning kuchiga bog'liq, chunki Bunday holatdayorug'lik uncha ko'p bo'lmaydi.

Kontrast, ya'ni obyekt va undagi detallarning ko'zga tashlanishidagi farqlar shunchalik sust bo'lishi mumkinki, ularni bir-biridanajratish qiyin.

Kontrastni kuchaytirishuchun (masalan, qog'ozdagi yozuvning farqini) hujjat kontrastli Foto'laterialga tasvirlarni ustidan qo'yishuchun bir martalik kontrast Fotosuratga olib, tasvirni Fotokimyoviy yo'l bilan ko'chaytirishuslublari bilanamalga oshiriladi.

Turli kriminalistik ekspertizalarni o'tkazish paytida quyidagi vazifalarni • hal qilishga to'g'ri kelishi mumkin:

1) kichik hajmli obyektning oddiy ko'z bilan ko'rib bo'lmaydigan detallarini Aniqlash;

2) oddiy ko'z bilanilg'ab bo'lmaydiganatrof-Muhit fonidan salgina farq ; qiluvchi detallarni Aniqlash;

3) oddiv yorug'likda ko'rib bo'lmaydigan detallarni Aniqlash.

Ranglarni ajratish rangi o'zgargan, o'yilgan, shikastlangan (kuydirilgan), o'chirilgan, matnlar qo'shib yozilgan, ayrim chizmalargayoki harflarga tuzatishlar kiritilgan hujjatlar o'zkshtirilayotgan rangli kontrastlarni svetofiltr bilan suratga olish yo'li bilan kuchaytirish mumkin. Bunda fon yoki detallarni Aniqlash vazifasi qo'yiladi.

Svetofiltrni tanlabolishuchunatrofdagi doira bo'yicha qo'shimcha ranglardan foydalaniladi. Qandaydir ranglarning detali tasvirini kuchaytirishuchun unga (doira bo'yichamos keladigan) qo'shimcha rang beruvchi svetofiltr olinadi, yorug'likni kamaytirishuchun zamonaviy rang svetofiltri olinadi. Ko'rinmas dog'larni spektming

nurlarida suratga olish (ultrabinafsha, infraqizil, rentgen). Ultrabinafsha, infraqizil nurlar, shuningdek ko‘rinadigan yorug‘likningayrimzonalari spektming ko‘rinmas zonalaridagi alohidamoddalar luminessensiya ultrabinafshAyoki infraqizil nurlarga sezuvchan Foto‘lateriallar bilan suratga olinadi. Fotoapparatning obyektiviga 3S-1, JZS-5, JS-17 yoki KS-19 svetofiltr yoxud kvarslı optik moslamalar (“Ufar”, “Zufar” tipidagi obyektivlar) kiydiriladi.

Kaltalashtirilgan ultrabinafshanurlari bilan suratga olish turlarini kattalashtirish va o‘tkazishdagi farqlarga, binobarin, Fotoqatlamlarga bir xil qabul qilinadigan yoki oddiy ko‘z bilan qaraganda ko‘rinmaydiganayrim moddalar bilan ta‘sir o‘tkazichga asoslangan. Ko‘p hollarda qaytarilgan ultrabinafshanurlari orqali suratga olish kimyoviy reaktivlar bilan o‘chirilgan hujjatlarni tiklash maqsadida amalga oshiriladi.

Filtr yordamida, masalan, obyektlardagi otilishdan qolganiz yoki qon dog‘larini Aniqlabolish, siyoh to‘kilgan, uchib ketgan yoki xiralashib qolgan xatlarni o‘qish mumkin. Bunday obyektlarni infraqizil nurlari orqali IKS-1, IKS-2 svetofiltr yordamida infraxromatik Foto‘laterial yoki elektron-optiko‘zgartirgich bilan oddiy Foto‘laterial orqali suratga olish mumkin. Rentgen nurlarida o‘shirishlarasosan laboratoriyasharoitlarida olib boriladi.

Rentgen nurlari bilan suratga olish hajmli ashyolarningichki tuzilishlarini ko‘rish va o‘shirishuchun qo‘llaniladi. Rentgen nurida o‘shirishdanur o‘tmaydigan elementlar qo‘llaniladi vamaxsus apparatda kuzatish yo‘li bilan yoki maxsus rentgen Fotoplyonkalariga olib o‘zkshiriladi. Kriminalistik o‘shirishlar o‘tkazichda rentgen nurlaridan tashqari radioaktiv nurlantirishdan, ya‘ni gammava bettAnurlaridan foydalaniladi.

So‘nggi paytlarda jinoiy hodisani to‘liq va atroflicha qayd qilishning zamonaviy vositalardan biri tobora keng qo‘llanilayotgan videotasvirga olishdir. Ilgari videoyozuv bo‘lmaganda, magnit tasmasiga ovoz yozuvi, kino va Fototasvir kabi dalillarni mustahkamlashningan‘anaviyusullari qo‘llanilgan. Fikrimizcha, Bu usullarda bir qator kamchiliklar mavjud bolgan. Videoyozuvapparatlaridan 70-yillarning boshlarida jinoyat ishlarini o‘shirishda foydalana boshlandi. Boshqa ilmiy-texnik vositalarganisbatanafzalligi tufayli videoyozuv nafaqat dalillarni to‘plash, tergov jarayonlari vanatijalarini mustahkamlash, balki ish bo‘yichamustaqil dalil sifatida keng qo‘llanishi bilan E‘tiborli deyishga asos bor.

Dalillarni mustahkamlashning grafik va Fototasvir usullaridan farqli o‘laroq, videoyozuv barchama‘lumotlarni dinamik tartibda to‘liQaks ettiradi. Videoyozuvni qo‘llash tergov harakatlarining borishi, voqealarning rivoji va jarayonining o‘zihamaks etgan to‘liQAxborot manbayi ekanligi bilan hamahamiyatlidir. Uishonchli daliliyashyolarni qo‘lga kiritishgaxizmat qiladi. Videoyozuv hodisani tergov harakati ishtirokchilari qanday kuzatgan bo‘lsa, shunday holda qaytAnamoyon etadi. Ualohida belgilarni faqatasl holatda emas, balki sekinlashtirilgan yoki tezlashtirilgan holdanamoyish etishi, kadrlarni to‘xtatish, un Da aks ettirilgan voqealarni sinchiklab kuzatish va izchil o‘rganib chiqishuchun qulaydir. Bunafaqat dastlabki tergov, balki sud uchun hamalohida ahamiyatgamolik. Xususan, sudlanuvchilarning dastlabki tergovda bergan ko‘rsatuvlarini, ma‘lumotlarini o‘zgartirishi va boshqayo‘llar bilan dastlabki tergov materiallarining daliliyahamiyatini yo‘qotishga urinishi o‘zkshirilganda, ayniqsa, qo‘l keladi

3. Sud videOtasvir yozuvi.

Videomagnitofon texnikasiningafzalligi shundaki, izlarni suratga olish, tergov harakatlari o'tkazishdayetarli bo'lmagan jihatlarni to'ldirishda qo'llash mumkin (yo'lon ob-havoda, qorong'i joylarda). Qonunga ko'ra, kinotasvirdan foydalanganda, albatta, yuqori ta'sirchan surat tasmasi bo'lishi kerak. Videoyozuvda esa tungi vaqtda, ochiq, voqea sodir bolgan joylarni ko'sdan kechirishda qo'shimchava sun'iy yorug'likdan foydalanilsa ham bo'ladi. Xususan, "Panasonic" videokameralari uchun noqulay sharoitlarda ham korpusida joylashgangalogen chiroq nuri quvati yetarli bo'ladi. Bundan tashqari, qo'shimchayorug'likni qo'llash vayoritishning boshqa usullarini qo'llash ham mumkin.

Videoyozuvni kinotasvir, videofonogramma bilan bog'liq tarzda tarjima qilingan filmning turli ko'rinishi sifatida ko'rib chiqish mumkin. Bunda u kinotasviRapparatidagi ifodayorug'lik plyonkasida emas, balki videomagnitofondagi magnit videotasmamidamustahkamlanishi bilan farqlanadi. Xullas, videoyozuv voqeani qayd etishning eng qulay va ishonchli vositasi bo'lib, shubhagayo'l qo'ymasligi bilan ustuvordir. Videoyozuvlar kinotasvir bilan solishtirilganda tezkor va Aniqqtisodiyafzalliklarga hamega. Uning yana biRafzal jihati oq va qora kinomanbalari bilan solishtirganda ularganisbatan kengroQAxborot doirasiga ega rangli videotasmalardan foydalanishimkoniyati mavjudligidir.

Kinotasvirni kimyoviy qayta ishlashda uning sifati yuqori bo'lishi Hamda to'liq yaroqli bo'lishiga kafolat bo'lmaydi. Kinoplyonkani montaj qilishda ham xatolargayo'l qo'yilishi mumkin. Kinokameradan farqli o'laroq, videokamera avto'latik tartibda ishlaydi, videomagnitofonni o'zlevizioNapparatga ulash hech qanday qiyinchilik tug'dirmaydi. Videoyozuvning o'rni shundaki, videomagnit tasmasi hech qanday qayta ishlashni talab qilmaydi, balki ko'p marotaba ishlatilishi, videoyozuvni tergov harakatini tasvirga olish tugashi bilanoq namoyish etish mumkin. Videoyozuv tergov harakati bayonnomasidayozilganayrim holatlarni to'liq va Aniq berish, shuningdek unda ayrim sabablarga ko'rayozilmagan predmet va hodisalarni aks ettirishuchun foydalaniladi, tergovchi yo'l qo'ygan kamchiliklarni to'ldiradi, bayonnomadayozilgan detallarni ko'rish va ularni tasaw ur qilishimkonini beradi. Shuningdek, ishni to'g'ri hal qilishda ahamiyatli holatlar haqida obyektiv ma'lumotlarni o'zidamujassametadi. Uqulay vavaqtni iqtisod qilishi bilan hamafzaldir. Shu sababli videoyozuv texnikasini, awalambor, tergovni qiziqtiruvchi hodisalar, manbalar va dinamik harakatdagi obyektlarni qayta tiklash va qayd etishuchun qo'llash maqsadga muvofiq.

Videoyozuv texnikasi, voqea joyini ko'sdan kechirish, u yer holat Murakkab va tez o'zgaradigan bo'lsa, masalan, yong'in, suv toshqini, portlash, transport halokati yoki voqeanatijalari bilan bog'liq, qayta tiklashishlarini qayd etish hollarida samara beradi.

Videokameravoqeaningurnumiy tasviri, masalan, yong'in belgilarini batafsil o'rganib chiqishdayordam beradi. Ayrim hollarda hatto uning yuz berish sabablarini Aniqlash, olov tarqalish yo'nalishini belgilashda qo'l keladi. Agar yong'in joyi o'rmon hududi bo'lsa, maydon taraflari bo'yichayuqoridan ko'rinishi vertolyotdan foydalangan holda amalga oshirilishi mumkin.

Videoyozuv o'zgaruvchan hollardagi ma'lumobyekt va hodisalarni ko'rish zamrati tug'ilganda, ma'lum shaxsning hodisalarni ko'rish zarurati tug'ilganda, ma'lum shaxsninganiq vaqt oralig'ida kasbgaxos bilimlarni qo'llash bilan biror usuldama'lum harakatni sodir etishimkoniyatini o'shish kabi tergov eksperimentlarini o'tkazishda ko'proq foydalidir.

Dalillarni videoyozuv texnikasi yordamida qayd etishning yangi usuli protsessual Me'yorlarga zid kelmaydi va jinoyat ishini o'shishning samarasini hamda dastlabki tergov materiallarining dalil manbalari bahosini oshiradi.

Suratgavideotasvirga tushirish natijalarini protsessual rasmiylashtirish.

Jinoyatni ochishdava tergov olib borishda sud Fotografiyasi suratlarini yetarli darajadayuqori sifatli bo'lishini ta'minlashi kerak. Fotografiya suratga olingan holat vavaziyatning belgilarini vama'lumobyektlarini to'la tasvirlayolishi lozim. Sud Fotografiyasi dalillarni tasdiqlabgina qolmay, isbotlash jarayoninini ham yengillashtiradi. Fotosuratlar bayonnomaga ilova qilinadi, ammoBunarsa tergovchini bayonnomayozishdan ozod qilmaydi.

Oldingi olingan suratlar hamizohlab yozilishi kerak. Fotografiya tashqi ko'rinishni ko'rsatadi, xolos, am motergovchining so'z bilanaytadiganlarini (materialning qattiq, yumshoqligi, ahamiyat darajasi, strukturasini) ko'rsata olmaydi. E'tibor qiling! Kriminalistik Fotosuratlar tergov harakati bayonnomasida o'z aksini topadi. Ko'sdan kechirish bayonnomasida olinayotgan obyektning nomi, Fotoapparat rusumi, obyektiv markasi, yorug'lik turi, (tabiiy, sun'iy), negativ Fotomateriallarning spektral sezgirligi, Fotografiya usuli, suratga olingan kadrlar soni, diafrag'iasi va b. ko'rsatiladi. Masshtab bilan suratga olinmagan bo'lsa, masofani ko'rsatuvchi shkaladagi Metri ko'rsatiladi.

Fotoapparat modeli va obyektiv markasi voqea sodir bolgan holatni rekonstruksiya qilishuchun kerak bo'ladi. Yorug'lik turi, yorug'lik filtri va Foto'lateralarning sezgirligini ko'rsatish predmet yoki detaining yorug'lik darajasi ko'z bilan qaraganda bahoberishuchun kerak bo'ladi. Suratdagi predmetlarning rangi va Foto'lateralarning turiga qarab suratda u yoki Bu kamchiliklar bo'lishi mumkin. Masalan, qizil, havorang, ko'k, jigarrangli predmetlar o'zining rangidan to'qroq chiqadi. Fotoapparat bilan suratga olingandanuqtalar voqea sodir bolgan joo'da tartib nomeri bilan belgilanishi va tayyorlangan Fotosuratgamos kelishi kerak. 66

Guvoh, ayblanuvchining ko'rsatuvchi bilan voqea joyini suratga olinganda bayonnomada suratga olingan obyektlar Fotografiya usullari, olingan soni ko'rsatiladi. Bir obyektustida bir nechashaxslarning ko'rsatuv fikri bo'lishi uchun har xil yorug'lik filtrlari, negativ va diafrag'iani o'zgartiribolish va belgilash mumkin. Tergov eksperimenti, Tanib olish uchun ko'rsatish va tintuvda obyektzni Aniqlashuchun Fotografiya usuli va kadrlar sonini ko'rsatish yetarli. Bayonnomaga kiritilgan suratlar tushuntirish matni bilan to'ldiriladi. Matn suratning orqa tomonigayoki kattaroq oq qog'ozgayopishtirilgan suratning tagigayoziladi.

E'tibor qiling! Tushuntirish matnida quyidagilar bo'lishi kerak:

suratga tushirilgan obyektning nomi;

voqea joyining ko'rinishi;

predmetlarni daliliyashyolarni to'plash vashunga o'xshash tergov harakati olib borilgan kuni, vaqti, surat yopishtirilgan bayonnomaga ilova qilinadi.

Muhimalomatlar nomer yoki belgi bilan ko'rsatiladi. Tanib olish uchun olingan surat tasviri ko'rsatilgan shaxsningismi, familiyasi, otasiningismi tushuntirish matnida beriladi. Suratlar tergovchi yoki surishtiruv olib borgan shaxs tomonidan imzo qo'yilib tasdiqlanadi. Bayonnomagaxolislar va tergovchi imzo qo'yadi.

Ekspert-kriminalistlar tayyorlagan Fotosuratlar o'zining maxsus shakldagi surat jadvali blankasigayopishtiriladi. Fotografiyayordamida olib borilgan o'shirishlarekspert xulosasining o'shirish qismidayozilgan bo'lishi kerak. Fotoapparat modeli, obyektiv markasi, yorug'lik manbai, yorug'lik filtri va Fotoyorug'lik sezuvchi materiallar ko'rsatiladi. Xulosa jadvalga havola qilinadi, obyektning xarakterli belgilari ko'rsatiladi. Belgi bilan kontrol surat ham ko'rsatiladi, suratlar tushuntirish matni bilan to'ldiriladi, unda suratga olingan obyekt uchun qo'yilgan belginingahamiyati tushuntiriladi. Har bir jadval ekspert imzosi bilan tasdiqlanadi.

KinOsuratlarni rasmiylashtirishda bolgan hodisa bayonnomada ko'rsatiladi. Protsessual qoidalarga rioya qilib surati olingan obyektning xarakteri, epizodlarning olingan soni, qisqamazmuni, suratga olishusullari, kinoapparatning modeli, obyektiv markasi, kadrlarningaylanish tezligi, yorug'lik turi bayonnomada ko'rsatiladi.

2-mavsu ushun tayansh so'zlar.

Kriminalistik texnika, kriminalistik texnika vositalari, protsessual shakllar, videoyozuv texnikasi, kriminalistik texnika tizimi, spektral tahlil, sud videotasvir yozuvi, mikroskopik o'zkshiruvlar.

Nazorat savollari:

1. Kriminalistik Fotografiya qay hollardavashakllarda qo'llaniladi? Zamonaviy Fotoapparatlarni qo'llashimkoniyatlari qanday?
2. Kriminalistik Fotografiya qanday metodlarga asoslanadi?

2-mavsu ushungloccariylar.

Kriminalistik texnika deganda jinoyatni Aniqlash, ochish va uning oldini olish uchun foydalaniladigan turli texnika qurilmalari, uskunalar, apparatlar, asboblari, Buyumlar vamoslamalarni tushunish kerak.

Kazuslar:

1-kazus

IIV ga kelib tushgan xabarga ko'ra, Yashnobod tumani, Hamid Olimjon kolchasi, 9-uyda kech soat 21.00danoma'lum shaxslar uyga bostirib kirib bosqinchilik jinoyatini sodir etadi. Bosqinchilik jinoyati oqibatida oila a'zolaridan bir kishiga og'ir tan jarohati yetkaziladi. Ikki kishiga esayengil tan jarohati yetkazilgan. Hodisa sodir bolgan joo'dan 3000 AQSH dollari miqdorida pul summasi olib ketilgan. IIV xodimlari hodisa joyini ko'sdan kechirib, O'z.R JK 164-moddasi 1-qismi ya'ni bosqinchilik jinoyati alomatlarini mavjudligini Aniqlab, jinoyat ishi qo'zg'atadilar. Hodisa joyidan qizil rangli dog'lar, bir qancha barmoq va oyoqizlari hamda ism

yoʻzilgan tamaki yondirgich topilgan. Lekin, topilgan narsalar jabrlanuvchiga taalluqli emasligi maʼlum boʻlgan.

Ushbu holat yuzasidan krimnalistik Fotografiyaning qanday metodlaridan foydalanish mumkin? Dalillarni mustahkamlovchi va aks ettiruvchi vosita sifatida krimnalistik Fotografiyaning hozirgi kundagi imkoniyatlari qanday?

2-kazus

2015 yil 5 yanvar kuni soat 13.00da Chilonzor tumani IIBda fuqaro A. tomonidan ariza kelib tushgan. Arizada quyidagilaraks ettirilgan. Fuqaro A. oʻz oilasi bilan 1-yanvar kuni Qashqadaryo viloyatiga ketib, 5-yanvar kuni uyga qaytadi. Kelganida uyning tartibsiz holda yotganligi, Qimmatbaho Buyumlar yoʻqolganligining guvohi boʻladi. Dastlabki tergov davomida voqea joyidan nomaʼlum shaxsningizlari topiladi va uyga kirishda Buzuvchi qurollardan foydalanilganligi maʼlum boʻldi.

Voqea joyini koʻzdan kechirish davomida kriminalistik Fotografiyaning qanday usullaridan foydalanish mumkin? Tergov harakatlarini oʻtkazish davomida Fotosuratning qoʻllanilishi qanday usulda rasmiylashtiring.

3-mavzu. Kriminalistik trasologiya. Kriminalistik ballistika.

Reja:

1. Kriminalistik trasologiya.
2. Kriminalistik ballistika.

1. Kriminalistik trasologiya.

Trasologiya tushunchasi, izlarning tasniflari. Qo'l barmoq izlari. Oyoq va poyabzal izlari. Buzish qurollaridan qolganizlar. Transport vositalariningizlari. Izlarni ko'sdan kechirish va protsessual rasmiylashtirish.

Trasologik ekspertiza hal qiladigan masalalar.

Trasologiya tushunchasi va izlarning tasniflari Trasologiya so'zifransuzcha "la tras" - iz, grekcha "logos" - ta'limot so'zlarining birikuvidan hosil bo'lib, "izlar haqidagi ta'limot" degan ma'noni anglatadi. Trasologiya jinoyatlarni fosh qilishdava unga qarshi kurashda qo'llaniladigan kriminalistik texnikaning muhim sohalaridan biridir.

E'tibor qiling! Izlar haqidagi ta'limot deganda, keng ma'noda jinoyat sodir qilish natijasidavujudga keladigan barcha o'zgarishlar to'g'risidagi bilimlarni tushunamiz. Izlar jinoyat sodir etilgan joo'da, jinoyatchinirg badanidava kiyimida hosil bo'ladi.

Kriminalistikada izlar ikki guruhga ajratiladi:

Hodisayoki uningayrim holatlari inson ongiga singib xotirasida saqlanadi vama'lum vaqtlardama'lumot-Axborot shaklida tiklanadi. Bu xildagi izlarni shartli ravishdaxotiraviy izlar desa bo'ladi. Izlarning Bu turi subyektiv xarakterga ega bo'lib, insonning sezish, qaBul qilish, tafakkur qilish, xotirasidamustahkam va uzoq muddatgacha saqlash qobiliyatiga, shuningdekBoshqa jismoniy va ruhiy xususiyatlariga bog'liqdir.

Moddiy izlar - jinoiy hodisa bilan bog'liq bolgan turli harakatlar natijasida bir obyektndanikkinchi obyektida uning ma'lum qismidanaksi, modda qoldig'I yoki boshqa o'zgarishalomatlar qoladi.

Izni hosil qiluvchi obyekt izni o'zida aks ettiruvchida faqat kontakt bolgan tashqi tuzilishining biror qismidangina iz qoldiradi. Shu asosda iz hosil bo'lishida ikki obyektosaro Munosabatda bo'lib, birinchisi izni hosil qiluvchi, ikkinchisi izni o'zida aks ettiruvchi obyektlar guruhini tashkil qiladi. Izlarni hosil bo'lish mexanizmi deyilganda, bir obyektningikkinchi bir obyektida o'z tasvirini qoldirish jarayonini tushunish kerak. Ular individualligi va o'igaxos xususiy belgilariga ega. Anashu belgilar bir obyektningikkinchi obyektga ta'siri natijasida iz hosil qiladi.

Esda tuting! Trasologiya - Bu izlarning hosil bo'lish mehanizmini, iz hosil qiluvchi obyektlarning guruh va individual mansubligini Aniqlash, izlarningaksini qidirib topish, qayd etish va o'shirishuchun qo'llaniladiganilmiy-texnika vositalari va metodlarini ishlab chiqish haqidagi ta'limotdir.

Jinoiy hodisa bilan bog'liq bolgan barcha izlar - qoldiq moddalar, turli o'zgarishlar, obyektning bo'laklari kabilarni o'zichiga oladi. Iz hosil qiluvchi

predmet - Buyumning tashqi individual tuzilishi aks etilganizlargina trasologik o'zkshiruv predmeti bo'la oladi. Bu masala trasologiyaning asosiy vazifasi bolgan obyektlarningizlari asosida uningaynanligini yoki ma'lum bir guruh (tur)gamansubligini Aniqlash tushunchasidan kelib chiqadi.

TrasologiKizlarning tasnifi ularni hosil qiluvchi obyekt turlari bo'yicha ham xilma-xildir. Odamning qo'l, barmoq, yalangoyoqizlar, poyabzal izlari, ba'zan tish valaBizlari hamuchraydi. Jinoiy harakatni sodir etishda turli to'siqlarni Buzishuchunasbob-qurollar ishlatiladi, Bularni Buzish qurollaridan qolganizlar debataladi. Transport vositasining g'ildiraklari va turli qismlaridan qoladiganizlar ham bor.

Ekspertiza o'zkshiruvlari hamanashu guruhlarga o'zgishli bolganizlarning xususiyatiga qarabo'tkaziladi. Obyektlardagi izlarning hosil bo'lish mexanizmini va iz qoldirgan obyektlarningaynanligini Aniqlash trasologik o'zkshiruv orqali bajariladi.

Izning hosil bo'lish xususiyati uningalomatlari, shakli, o'lchovi, qoldiqlari va boshqalarini olganishorqali Aniqlanadi. Mazkur o'zkshiruvga bevosita izni o'zida aks ettirgan obyektни o'rganish bilan erishiladi. Obyektning Fotosurati, nusxasi faqat yordamchi vosita rolini o'ynaydi. Shu bilan birga, jinoiy ish materiallarini ko'sdan kechirish bayonnomasi, Fotosuratlari va chizmalari o'zkshiruvni birmunchayengillashtiradi.

Kelib chiqish shakli bo'yicha.

BotiQizlar!- qaBul qiluvchi yuzaningiz qoldiruvchi obyekt bilan aloqada bo'lgan joyning to'qnash kelgan qismidagi o'zgarish hisobiga hosi bo'ladi (iz botiq holatda bo'ladi).

Yuzaki izlar-qaBul qiluvchi ob'yektda iz qoldirgan obyekt yuza qisminingaksi natijasida hosil bo'ladi.

Hosil bo'lish mexanizmi bo'yicha.

StatiKizlar-izni hosil qiluvchi va qaBul qiluvchi obyektlaraloqasining harakati natijasidayuz beradi (surkalish - tinialish kabi shaklda).

DinamiKizlar-harakatsiz holatdahosil bo'ladi. Iz hosil qiluvchi obyektning tashqi tuzilishi statiKizda Aniqifodalanadi.

Izlarning zarrachalar hisobidan hosil bo'lishiga ko'ra.

Lokal izlar-ikki obyektning bir -biriga ta'siRetishi natijasida aloqa bo'lgan maydonichidagi o'zgarishdan hosil bo'ladi.

PeriferiKizlar-maydon tashqarisida bo'lgan o'zgarishlardan hosil bo'ladi.

Qo'l barmoq izlari.

Qo'l (barmoq) izlari boshqa izlarnisbatan ko'proquchrab turadi, chunki inson u yoki Bu harakatni sodir qilganda Qo'l bilan ushlaydi, oladi va boshqa amallarni bajaradi.

E'tibor qiling! Daktilos - barmoq ma'nosini anglatadi. Tergovamaliyo'tida izlarasosidamuayyan shaxsningaynanligini daktiloskopik o'zkshiruv yo'li bilanAniqlashalohida ahamiyat kasbetadi.

Qo'ldan qoladiganizlarningahamiyati izni hosil qiluvchi qo'ldagi teri tuzilishining o'igaxosligi va takrorlanmasligi bilan belgilanadi.

Anatomiya fanining ma'lumotlariga binoan teri ikki qavat, ya'ni Ma'lumot uchun!

Qo'l izlarining ahamiyati inson qo'li barmoqining oxirgi bo'g'imlaridagi papillyar chiziqlarning individual, ya'ni har bir shaxsning o'iga xos xususiyatiga ega bo'lishi va Bu xususiyat insonning umri davomida o'zgarmas, mustahkam tasvirga egaligidadir. Terining tuzilishi insonning homiladalik davrida shakllanib, umri bo'yi o'zgarмай va olgandan so'ng ham to'liq chirish yuz berganga qadar saqlanib qoladi. Teri kashtasining xususiyati, undagi barcha alomatlar yig'indisi ikkinchi shaxsda takrorlanmasligidadir. dermava epidermis qatlamlaridan iborat bo'lib, derma ichki qatlarni, epidermis esa tashqi qoplovchi teri qatlarni tashkil qiladi. Ichki qatlam (derma)da teri tuzilishi silliq bo'lmayo'igaxos papillyar (kashta) tuzilishi bilan tavsiflanadi. Kashtalar papillyar chiziqlar hosil qilib, ustki qatlam - Bu chiziqlarni takrorlaydi.

Qo'l kafti, barmog'i yoki boshqa joyi zarar kolganda ham (kuyish, kesilish va boshqalar) ustki qatlarni ma'lum bir vaqto'tishi bilan tolava avvalgi holatga tiklanadi. Faqat terining ichki (derma) qatlarni chuqurroq zararlansa, papillyar chiziqlari shikastlanib o'rnida chandiQizlari hosil bo'ladi. BU ma'lumotlaramaliy vanazariy jihatdan qator tadqiqotlarasosida tasdiqlangan.

Barra oqdagi papillyar chiziqlar uch qismdan iborat.

kashtaning ichki shaklini chizib boruvchi chiziqlar.

ichki shaklning tashqari qismidagi, ya'ni yon-atrofdagi chiziqlar.

Izlar kashta chiziqfarining necha oqimdan iboratligigava Bu oqimlarning yo'nalish shakliga qarab tasniflanadi. Barmoqdagi papillyar kashtalaranashu oqimning yo'nalishidagi murakkabligiga qaraBuch turga: yoysimon, sirtmoqsimon va aylanashaklidagi chiziqlarga bo'linadi.

Yoysimon kashtada chiziqlar bir tomondan ko'tarilibaylana hosil qilib, qaramaqarshi tomongayo'naladi. Sirtmoqsimon kashtada ichki oqim dagi ikki yoki undan ko'p chiziq kashtaning markazidasirtmoq tashkil etadi vayana qayta o'z tomonigayo'naladi.

Sirtmoq hosil qilgan chiziqlar oqimining og'ishi bosh barmoq tomoni bo'yichayo'nalsa, sirtmoqdagi kashtaning radial formasi, agar og'ish jimjiloq tomon bo'lsa, ulinar formasi debataladi. Kashtadagi sirtmoq larning o'zi oddiy, berk, yarim tava Bukilgan formalarda bo'ladi. Kashtadagi sirtmoq hosil qilgan papillyar chiziqlarning har uchoqimi birbirigayaqinlashgan joo'da bitta uchBurchak delta hosil bo'ladi.

Aylana kashtada papillyar chiziqlar turli shakldagi dumaloq, markazdan o'nggayoxud chapgayo'nalganaylana doiralardan tashkil topgan bo'lib, har ikkala tomonida deltasi bo'ladi. Ushbu deltalarning o'saro joylashishi asosida hamaylana kashtalar turlarga bo'linadi.

Ekspertiza faoliyatida ko'p hollarda barmoq izlari o'zkshirilib turiladi. Kaftningu yoki Bu qismi izlari nisbatan kamroquchraydi. Biror modda bilan qo'llar, barmoqlarni kashta tuzilishlarini Aniqlash mumkin. Ko'rinmaydiganizlarni ko'rinarli qilib, kriminalistik texnik vositalari yordamida ko'chiribolinadi. Izlaralohida predmet, Buyumlarda topilgan hollarda izni predmeti bilan olinib (unga hech qanday vosita qo'llanilmasdan) ekspertizagayuboriladi.

Solishtirib o'shirish uchun shubhalanilgan shaxslarning o'nta barmog'i va ikki kaftiningizlari maxsus daktilokartalarda aks ettirilib namuna sifatida yuboriladi.

Ma'lumot uchun! Jinoyat sodir bolgan va boshqa hodisalar ro'y bergan joylarda qo'l izlarini silliq predmet - Buyumlarda, masalan, bo'yalgan pol, devor, eshik-derazayog'ochlari va metall qismlari, u y-ro'zg'or Buyumi, Mebellarningi silliq qatlamlaridan izlash lozim. Silliq bo'lmagan o'ziga yo'g' va teri i suyuqligi singdiradigan Buyumlarda iz qolgan bo'lsa, uni ko'riNarli qilish, I Ko'chiribolish va identifikatsiya qilishning iloji bo'lmaydi, chunki Bunday iz individuallik xususiyatlarini aks ettira olmaganligi sababli yaroqsiz hisoblanadi.

Hodisa joyida topilgan barmoq izini Fotosuratga olib mustahkamlangandan so'nGuni maxsus daktiloplyonkaga ko'chiribolinadi va namunalari bilan ekspertizaga yuboriladi. Ko'rinmaydigan va bo'yalgan qo'l-barmoq izlari alohida kichik Buyum yoki jinoyat qurolida qolgan bo'lsa, mazkur predmetni hech qanday o'zgarishsiz izlari bilan olib, maxsus usul bilan o'rab joylashtirib ekspertizaga havola qilmoq tavsiya etiladi. Ekspertiza topilganiz shubhalanilganning qaysi qo'li va barmog'idan qolganligini aniqlashga yordam beradi.

Oyoq va poyabzal izlari

Oyoq, poyabzal va paypoqlardan qolgan izlar hajmli vayuzaki ko'rinishda bo'ladi. Oyoqlardan qoladigan hajmli izlar ko'proq identifikatsiya qilishga qiyin bo'ladi. Ular ko'pincha bo'sh tuproqda, qordayoki nam qumlarda qolishi mumkin. Izlarni o'shirish faqat oyoqning katta-kichikligi yoki poyabzallarning shakli va o'lchamini aniqlab qolmasdan, balki izlarda aks ettirilgan ba'zi o'igaxos xususiyatlarga qarab shaxsning aynan o'zligini aniqlashga imkon bo'ladi. Oyoqizlari asosan yurganda, sakragandayoki chopganda hosil bo'ladi. Shuning uchun hamularning hosil bo'lish mexanizmi odatda hosil bo'ladigan statiKizlardan birmuncha farq qiladi.

O'shirish uchun yaroqli bolgan dinamikizlar hodisa sodir bolgan joylarda qolishi mumkin. Chunki poyabzallarning tagcharmi qattiq vayumshoq materiallardan qilinganligi uchun sirg'anish natijasida qolgan izlarda ularning identifikatsiyaviy xususiyatlari yaxshi aks ettirilmaydi. Biroq tagcharm va poyabzallarning poshna qismlarining sirg'anishi natijasida izlarda poyabzalga qoqilgan mix va taqalardan izlar qolgan bo'lsa, Bunday vaqtlarda obyektlarni identifikatsiya qilish mumkin bo'ladi.

Oyoqizlari yaqqol ko'rinish xususiyatiga ega bolganligi sababli ularni topish uchun maxsus usullarni qo'llashga zarurat tug'ilmaydi. Yalangoy oyoqizlarni qidirishda qo'l izlarini topishda qanday usullar qo'llansa, Bunda ham xuddi shunda Yusullar qo'llanadi, ya'ni turli 75 yonboshdan yorug'liklar berish yo'li bilan yoki turli Burchakdan ko'rish usuli bilan topish mumkin. Yod Bu g'i bilan changlantirish usuli vaningidrandan foydalanish hamizlarni topishda ijobiy natija berishi mumkin.

Ma'lumot uchun! Poyabzalning o'lchamini topish uchun quyidagi talablar bajarilishi kerak: a) izning uzunligini o'lchash; b) topilgan sonni 10-15 mm kamaytish; d) qolgan sonni 6,67ga taqsimlash. Masalan, izning uzunligi 280 mm. $280-10=270$; $270:6,67=40$. Shunday qilib, iz qoldirgan poyabzal taxminan 40 o'lchamli deyish mumkin.

Poyabzal iziga qarab kishining bo'yini taxminan topish mumkin. Kishi bo'yi poyabzal izidan 6,7 barobar uzun bo'ladi. Poyabzallardan qolganizlarga qaraBularning tagcharm qismining tuzilishi, poshnasi, tagcharmida alohidashakllar, yuzasining tuzilishi (silliq, kashtalik), shuningdek tagcharmning poyabzalga tikilishusullari to'g'risidamulohazayuritish mumkin. Bu belgilarningurnumiy yig'indisi poyabzalning o'lchami to'g'risida Aniq xulosayuritishimkoniyatini beradi.

Yalangoyoqdan qolganizlarni o'shirish bilan uning shakli va razmeri, agar izda barmoq izlari hamAniqaks etgan bo'lsa, ularning shakli va hajmi to'g'risidaxulosa chiqazishimkoni tug'iladi. Shunarsani nazarda tutmoq kerakki, harakat vaqtida barmoqlar birmunchayoyilib ketadi va ularningaksi yurmasdan turgan vaqtda qoldirganizganisbatan uzunroq va enliroq bo'ladi.

Yalangoyoqizlarninguzunligi izning o'qi bo'yiab, tovondan to katta barmoq uchigacha bolgan masofada o'lchanadi. Oyoqning tovon va kaft qismlarining eni, ularning eng keng joyidan oyoq yuzasining eni va eng qisqa joyidan o'lchanadi.

Poyabzallardan qolganizlarninguzunligini Aniqlashuchun poyabzal tagcharmining eng chetidan to uchigacha o'lchanadi. TagcharMuzunligi, izning o'qi bo'ylab, tagcharMeni - eng keng joyidan, o'rta qismi eng qisqa joyidan, poshna qismining eni eng keng joyidan va poshna qismininguzunligi o'lchanadi.

Hodisa joyida bir necha oyoqizlari topilgan taqdirda, ulardan bittasi o'lchanib qolmasdan barchasi o'lchanishi zarur. Bu yerda izlar "yo'lka"si hosil bo'ladi va ularni suratga olinib keyin masshtabli rejaga ko'chiriladi. Yo'lkalarning quyidagi o'igaxos elementlari: yurish yo'nalishi, qadamninguzunligi va eni, tovonning Burish Burchagi bo'ladi.

Hajmli oyoqizlaridan nusxalar olishuchungipsdan foydalaniladi. Gips quruq vayaxshi birikadigan mayda bo'lishi kerak. Gips bo'tqasi tayyorlangandan keyin oyoqizlariga ikki xil usulda quyiladi. Birinchi quyilishda iz yarimgacha to'ldirilib, ustidangips nusxaning mustahkam va jipsligi uchun turli cho'p yoki sim quyilibundan keyinikkinchi martAgips quyilib to'ldiriladi. Shuni nazarda tutmoq kerakki, gipsni izga quyishda izning chet qismlari ag'anab tushib ketishi mumkin. Shuninguchungips suyuqligini to'g'ridan to'g'ri izga quymasdan chetroqdagi tuproqstiga quyilsa, gips o'zisekin oqibizga tushadi, Bu esa izning Hamma qismlaridan to'liq nusxa chiqishiga imkon yaratadi. Agar izlar yumshoq obyektlarda bo'lib, gips yaroqsiz holatga kelib qolish xavfi tug'ilsa, Bunday izlargagips quyishdanavval 6 foizli spirtda suyultirilgan shellak qorishmasi (lak, surg'ich, plastmassa), atseton (2,5 foiz)da eritilgan sellyullozayordamida izning yuz qismiga purkashyo'li bilan qotirilib, keyingipslik nusxa olinsa, mustahkam chiqadi.

Tergov va ekspertiza amaliyo'tidayalangoyoqizlarnisbatan poyabzal izlari ko'proqchrab turadi. Poyabzal izlari odatdayurish - harakat natijasida hosil bo'ladi, Bu vaqtda dinamik va inson tinch to'xtab turgan joyida statiKizlar qolishi mumkin. Yurish, qadam tashlash jarayonida poyabzaldan qisman statik va oyoqning harakati natijasida dinamiKizlar hosil bo'ladi. Oyoqlardan biri sudralish xususiyatiga ega bo'lsa, harakat natijasidasirg'anish yuz beradi, Bunda poyabzal izlari sof dinamik xususiyatga ega bo'ladi. Identifikatsiya uchun ko'p hollarda statiKizlarning botiq shakllari ahamiyatlidir. Bu izlarni kuzatish, o'lchash, olganish bilan poyabzal (u

kiyilgan oyoq)ning o'lchami, shakli, ya'ni qaysi guruhgamanubligi bilan bir qatorda iz qoldirgan poyabzalningaynanligini Aniqlash mumkin.

Poyabzalning yuzaki izlari bo'yicha faqatumumiy xususiyat belgilarini kuzatish mumkin. Ba'zi hollarda izlar o'zkis joylar (parket, pol, linoleum, marmar, silliq plitkalar)da qolgandagina poyabzalningindividual xususiyati aks etadi. Bunday holatlarda identifikatsiya o'tkazich mumkin bo'ladi. DinamiKizlar bo'yicha ularning hosil bo'lish mexanizmi va obyektning qaysi qismidan hosil bolganligi Aniqlanadi. Yalangoyoqizlar kamroquchrab tursa-da, ularningidentifikatsiyAnuqtayi nazaridanahamiyati kattadir. Odamning oyoq tavonidamikrorelef kashtalari mavjud bo'liBular hamindividuallik xususiyatiga egadir. Shu bois yalangoyoqizlar bo'yicha uni qoldirgan Muayyan shaxsningaynanligini belgilash mumkin. Insonning tovon terisidagi papillyar chiziqlar, teri tuzilishi (mikrorelefi) individual bo'lib, umr bo'yi o'zgarmaydi. Bu holat bir qator ilmiy tadqiqot va kuzatuvlarasosida tasdiqlangan.

Yalangoyoqizlar yumshoq vayarim yumshoq obyektlarda botiq holatlardava o'zkis joylarda esayuzaki shaklda qolishi mumkin. Ularni o'lchash va ko'chiribolishuchun qo'l izlariga doir umumiyusullar tavsiya etiladi. Yalangoyoqizlarni o'lchashda bosh tomondan (katta barmoqdan) tavonning sirtqi chetigacha uzunligi, kaft qismining markazi, oraliq chiziqcha chegarasigacha uzunligi va kengligi, tavon qismi hamuzunligigava eniga o'lchanadi. Bu urnumiy guruhgamanubligini belgilaridir.

Buzish Qurollaridan qolganizlar

Jinoyatchilar binolarga kirish maqsadida turli to'siqlarni Buzib, qulflarni turli usullarda ochish vashikastlashyo'lidan foydalanadilar. To'siqlar o'z xususiyati, tuzilishi vavazifasi bo'yicha turlicha bo'ladi. Jinoyatchilar turli predmet - asboblarni, jumladan, yog'och, o'zmir, shishalarni qurol sifatida ishlatadilar. Masalan, duradgorlik, slesarlikasboblari, uy-ro'zg'or vaxo'jalikda ishlatiladigan qurollar, qulflarni Buzibochishuchun moslama kalitlar va boshqalar.

E'tibor qiling! To'siq bolgan obyektlarning barchasini ikki guruhga ajratish mumkin: 1) turli shakl va tuzilishdagi qulflar; 2) qurilish to'siqlari va turli moslamalar, masalan, sey f qutilar, Buyum , pul va boshqa saqlash qurilmalari.

Jinoyatchilar ko'p hollarda qulflarni Buzadilar va ba'zida boshqa kalitga o'xshash moslamalar bilan ochadilar. Qulflarni Buzishda ba'zan qulf yopiQilingan holda to'siq bilan birga ko'chiribolinadi. Moslama kalitlar va boshqa kalitning shakliga o'xshashasboblarni bilan ochilganda qulflningichki qismida tiralish, sirg'alish kabi izlar hosil bo'ladi. Qulfli to'siq Buzilganda qattiq metall Buyum -asbob bilan qulf biriktirilgan eshikderaza kesakisini ajratadilar. Bunday hollarda to'siqning o'ng yoki chap qismida botiQizlar hosil bo'ladi. Qulflaravvalgi holati o'zgarmasdanilingani bo'yicha qoladi.

Ma'lumot uchun! Osma qulflarni Buzganda turli slesarlikasboblarni ishlatiladi. OmBur, nojovka (Metall qirqadiganarra) kabilar bilan qulf bandi kesiladi yoki lom bilan siqib Buzish quroli o'zkan joylarDa botiq yoki yuzaki izlar hosil bo'ladi. Qulflningichki qismidagi ba'zi joylari (rigel, prujina tishlari) zararlanadi va qulf qismanilingan holda saqlanadi. Eshik, deraza, devor kabi to'siqlar Buzilganda sindirish, Buzishgamoslashganasbob-predmetlarni qo'llaydilar. Metalldan yasalgan qurilmalarni (seyf, sh Ka f kabi) Buzishda avtoGenasbobini ham qo'llaydilar.

Kesilish natijasida Buzish quollaridan obyektlarda ikki tomonlama iz qoladi. Qurol eshiKoralig'iga kiritilgan vaqtda eshikning o'zida Hamda to'sinida iz qolishi mumkin. Bunday izlardan, ayniqsa, Buzish qurolininguchidan qolganizlardan, qurol uchi qismining guruh mansubligini, shaklini, razmeri, ba'zi vaqtlarda hatto ularning guruh mansubligi va aynan o'zi ekanini Aniqlash ham mumkin.

Buzishobyektlari ikki guruhga - qulflargava binOto'siqlariga bo'libo'rganiladi. Qulfni Buzish yoki sindirish deganda, uni qisman yoki to'liq yaroqsiz holatga keltirilishiga aytiladi.

Ma'lumot uchun! Qulflarasosanikki turga: ichki va osma qulflarga bo'linadi. Ichki qulflarni sindirish tajribada kamuchraydi, chunki Buninguchun, avvalo, qulFo'rnatilgan obyektlarni yoki eshik va romlarni Buzishga to'g'iri keladi. Osma qulflarni sindirish yoki Buzish esa tajribada ko'proq uchrab turadi. Osma qulflar ko'pincha qulfni obyektдан yulibolish, kesibolish yoki halqasini arralash, egovlashyo'li bilan Buziladi yoki sindiriladi. Qulfni obyektдан yulib yoki sug'uribolinganda obyektда Buzish qurolininguchida hajmli izlar qoladi. Ba'zi vaqtlarda izlar qulfning tashqi qismida ham qolishi mumkin.

Qulflar ko'p hollarda uning halqasini kuchli o'tkir qaychilar bilan qirqish yo'li bilan Buziladi. Kesish natijasida halqada qaychiningizlari qolsa, arralash natijasida esa qanday turdagi arralashasboblaridan foydalanilganligini bildiruvchi iz belgilari qoladi. Arralashizlaridan faqat foydalanilgan qurolning turi, arralashning harakat tomonlari, arra tishining qalinligi va boshqa belgilarini Aniqlaboliş mumkin. Arralash vaqtida hodisa joyida arralashdan chiqqan qipiqlar va singan qulf halqasining bo'lakchalari qoladi. Obyektlarni ko'sdan kechirishga Bunday holatlarga alohida ahamiyat berish zarur bo'ladi. Ayrim vaqtlarda, gumon qilinayotganlarning oyoq kiyimlari va tirnoq tagidan metall qipiqlari topilishi mumkin. Mobodo ular hodisa joyidan topilgan qipiqlar bilan bir xil deb topilsa, jinoyatni ochishuchun katta ahamiyatga ega bo'lishi mumkin. Bundan tashqari qulflarni ko'sdan kechirishda quyidagi holatlarni, Ya'ni qulfning yotgan joyini, turlarini, eni va uzunligini tashqi tuzilish holatini, undagi izlarni, Buzish quollaridan qolganizlarning shakllari, razmeri va boshqalarni Aniqlaboliş zarur bo'ladi.

Bularni hammasi obyektlarni Buzishda jinoyatchilar tomonidan qo'llanilgan usullarni Aniqlashdamuhim rol o'ynashi mumkin. Buzish quollaridan qoladiganizlar bo'yicha identifikatsiya o'tkazichuchun hodisa joyida obyektlarni ko'chiribolishishlari kriminalistik texnika tavsiya etadigan qoidalari asosida bajarmoq lozim. Jumladan, Buzilgan qulfni topilgan joyida uni holatini o'zgartirmasdan suratga tushirish, bayonnomada qayd etish, statik uslubi bilan ko'sdan kechirib, qismlarini bir-biridanayirmagan turg'unlik holdamaxsus qutilarga joylashtirish lozim.

Ko'rsatilgan obyektlarning tadqiqot o'zkshiruvi natijasida ularga ta'siRetgan, qo'llanilgan qurol turi, sifati, izlarning hosil bo'lish mexanizmi Aniqlanadi, keyin tergov tezkorlik choralarini ko'miBindividual identifikatsiya o'tkaziladi. Solishtirib o'shirishuchunizlanuvchi - o'zkshiriluvchi obyekt vashubhalangan qurol izlaridan ko'chirma tayyorlanibolinadi. Identifikatsiyaningumumiyuslublari qo'llanilib o'zkshiruv o'tkaziladi.

Ekspertiza o'zkshiruviga Buzish qurollari va ulardan qolganizlar bilan bir qatorda hodisa joyini va obyektlarni ko'sdan kechirish bayonnomasi, Fotosuratlari, hodisa

joyining chizmasi va boshqayordamchi ma'lumotlarni ham yuborish maqsadga muvofiq.

Transport vositalariningizlari.

Transport izlari deganda, asosan uning g'ildiraklaridan qoladiganizlar nazarda tutiladi. Transportning g'ildiragidan qoladiganizlarning turlari yo'l-ko'chaningustki qatlarni-relefiga bog'liq. Yumshoq, yarim yumshoq (loy, qor, nam tuproqli) qatlamlarda botiQizlar va qattiq (asfalt, tosh, beton-plitalar) qatlamlardayuzaki izlar qoladi. Transport tormozlangandayoki boshqa sabablar bilan sirg'anish natijasida dinamiKizlar hosil bo'ladi.

Avtotransport vositalaridaniz hosil bo'lish mexanizmi o'igaxos xususiyatga ega. Avtotransport to'g'ri ketayotganda to'rtAg'ildirakdan to'rtta iz qolmasdan faqat ikkita iz qoladi, chunki oldingi g'ildiraKizlarini orqadagi g'ildiraKizlari qoplaydi. Faqat BuriKizlar (qayrilish) joyida hammag'ildiraklardaniz qoladi.

Yuk tashuvchi motorollerning Hammag'ildiragidan (ular to'g'ri yo'ldan ketganda ham) iz qoladi, chunki ularning g'ildiraklari ketma-keTo'rtatilgan emas. Ucho'qli transport vositalari BuriKizlar joyida oldingi va orqadagi g'ildiraklaridaniz qoldiradi, chunki orqag'lildiraklar o'rtAg'ildiraklarningayni ustidan bosibo'tib, bitta iz hosil qiladi.

Transport vositalarining qaysi guruhgamansubligini (turi, markasi, rusumi) pnevmatik shina izlariga qarabAniqlash mumkin. Proo'zktorlarning tuzilishi, eni va tashqi diametri shinamodelini Aniqlashda asosiy ko'rsatkich bo'lib xizmat qiladi.

Keyingi vaqtlarda avtotransport konstruksiyalari sonining tobora o'sib borishi tufayli ularning qoldirganiziga qarab qaysi guruhgamansubligini Aniqlashancha qiyinchilik tug'dirishi mumkin. Shu sababli hodisa joyini ko'sdan kechirishga zarur belgilarni to'g'ri va to'la ifodalashuchunavtomobil texnikasi sohasidayaxshi bilimga ega bolgan Mutaxassislarni taklif etish maqsadga muvofiqdir.

G'ildirakli ot-arava transportlaridan qoladiganizlar g'ildiraklarning soni, oralarining eni, diametri va boshqa belgilariga qarabAniqlanadi. Otarava transportlariga ishlatilayotgan shinalar, o'zmir g'ildiraklarning tuzilishi Aniqlanibolinishi zarur. Bunday transportlarda pnevmatik shinalar, rezinadan qo'yilgang'ildiraklar va o'zmir g'ildiraklar ishlatilishi mumkin.

Transportlardan qoladiganizlar ko'pincha statiKizlargayaqinroq bo'ladi. Agar g'ildiraklarning mayda tashqi qismlari izlardayaxshi aks ettirilgan bo'lsa, Bu turdagi transportlarningizlarini identifikatsiya qilish mumkin. Shinalarning sirg'anish natijasida hosil bo'ladigan dinamiKizlarelastik bolganligi sababli mayda releflari iz qaBul qiliboluvchi obyektlarda to'la aks etmaydi. Shuninguchun Bunday izlar identifikatsiya uchun yaroqsiz, lekin transport guruhini Aniqlashga imkon beradi.

Transport vositalaridan qoladiganizlardan nusxalar olish trasologiya obyektlarini ko'sdan kechirish va qayd qilishningumumiy qoidalariga binoanamalga oshiriladi. Olinadigan nusxa juda katta bo'lib ketmasligi uchunizlargagips qo'yishdan oldin bir necha bo'lakka bo'lib, keyingips suyuqligi qo'yilsa, samarali natija beradi

Izlarni ko'sdan kechirish va protsessual rasmiylashtirish hodisa sodir bolgan joo'da topilganizlarni, albatta, ko'sdan kechirib, bayonnomada qayd etish zarur. Bayonnoma JPKning 90-moddasiga asosan tuzilib, unda topilganizning turi, xususiyati va individual belgilari aks ettiriladi. Izlarni ko'sdan kechirish bayonnomasi

uch qismdan iborat bo'lib, birinchi qismda: kim tomonidan, qayerdava qachon, qanday hodisayuzasidanizlar qidirilgani kabi ma'lumotlar bayon etiladi. Ko'sdan kechirish qanday sharoitda, qanday yorug'likda, qanaqa optikasoblar yordamida o'tkazilganligi, ko'sdan kechirish qachon boshlanib, qachon tugaganligi va ishtirokchilar yoziladi. E'tibor qiling!

Bayonnomaning ikkinchi qismida: iz topilgan predmetning nomi; shu predmetning qayeridan, qanday usulda va qanday texnik vositalar yordamida izlar topilganligi; izlarning turi, soni; izlarning razmeri, Aniqifoda etilgan xususiyatlari; izlar qanday usulda qayd etilganligi va olinganligi, bayonnomaga qanday ko'rinishda ilova etilganligi; izlarning sxematik tasviri qayd etiladi. Bayonnomaning uchinchi yakunlovchi qismida ko'sdan kechirish ishtirokchilari tomonidan tushgan takliflar, izohlar aks ettiriladi. Bu qismda qanday izlardan nusxalar olinganligi, hodisa joyidan dalil sifatidanimzolanadi.

Izlar odatda Fotografiya ko'lchoy metodi asosidamufassal detalni suratga olish yo'li bilan qayd etiladi. Fotografik usulda qayd etilishi va izlarning sxematik tasviri bayonnomaga qo'shimcha qayd etish usuli bo'lib hisoblanadi.

Fotografik usulda izlarning asl holatiga hech qanday o'zgarish kiritilmasdan uning tasviri tushiribolinadi. Shuning uchun har qanday holatda izni dastavval suratga olish kerak.

E'tibor qiling! Izlarni suratga olishda stereoskopik, panorama, masshtabliq vayirik masshtabli usullarni qo'llash maqsadga muvofiq bo'ladi. Izning xususiyatiga qarab Aniq va soyalantiruvchi nur berish lozim.

Mexanik usulda izlarni qayd etish asosan botiQizlardangips yordamida quymanusxalar olish, yuzaki izlardan esa iz ko'chiriboluvchi materiallarga ularning nusxasini tushiribolishdan iborat. Agar iz qabul qilgan obyektning o'ziningizi bilan olishimkoniyati bo'lmasa, ushbu usuldan foydalaniladi. Izdan nusxalar ko'chiribolishda uning har bir kattakichik elementlarini maksimal darajada Aniq va ravshan bo'lishiga erishish zarur.

Trasologiyada umumaniz qabul qilgan obyektning o'zini olgan ma'lumot. Imkoni bo'lmagan taqdirdagina yuqorida qayd etilgan usullardan foydalaniladi. Iz qabul qilgan obyektidan nusxa olishda ungamoddiy zarar keltirmaslik chorasini ko'rish zarur.

Iz tushgan obyektga unga biror o'zgarish, tashqi ta'sir bo'lmasligini ta'minlaydigan qilib joylashtirish lozim. Izganisbatan biror usul qo'llanishidan oldin unga tushgan chet narsalar (barg, cho'p va hokazolar)ni olib tashlash kerak.

BotiQizlar agar suv bilan tolgan bo'lsa, suvni rezina so'rg'ichi yoki qog'oz so'rg'ich yordamida olinadi. Agar botiQizlar sayoz, ya'ni unchalik chuqur bo'lmasa, izning qolipi kerakli darajadagi qalinlikda bo'lishi uchun Zatrofiga devorcha aylantiriladi. Ba'zaniz maydava o'saroyaxshi jipslanmagan zarrachali obyektlarda qoladi (masalan, qum, un, sement, quruq tuproq vashu kabilarda). Shu tufayli Bu izlarni olish yoki ulardan nusxalar ko'chirish mumkin bo'lmaydi. Chunki Bu zarrachalar tarqalib ketiBiz shaklini Buzib yuboradi. Bunday hollarda ilgarigi izni vaqtinchalik qotirib, undan nusxa ko'chiribolinadi. Lekiniz bor obyektning o'zini olib ketish, ishga daliliyashyo sifatida qo'shish juda katta qiyinchilik tug'dirganligi tufayli

hozir izni perxlorvinil eritmasi bilan mustahkamlashusuli ishlab chiqilgan. Bu usulda sochilib ketuvchi narsalar, o'iga purkalgan perxlorvinilni astasekin shimibolib, mayda zarrachalar bir-biri bilan qattiq yopisha boshlaydi. Natijada ular bir Butun qattiq obyektga aylanadi. So'ngra izli obyektни olish, jinoyat ishiga qo'shishimkoniyati tug'iladi. Bunday izlarni mustahkamlashuchunatsetonda 6-8 foizli perxlorvinillik eritma tayyorlanadi va pulverizator orqali purkaladi. Taxminan 20-50 minutlardan so'ngizni ko'chiribolish mumkin bo'ladi.

Hajmli izlardan nusxa olish. Agarda izni qabul qiluvchi obyekt bilan birga olishimkoniyati bo'lmasa, u holda izning shaklini, hajmini hamda releflardagi xususiyatlarini maksimal darajada Aniq va to'g'ri aks ettiradigan ko'chirmanusxa olish zarur bo'ladi.

Hajmli izlardan nusxa olishdagip sDan foydalanish mumkin. Gipsdan qattiq vayumshoq yuzalarda qolgan hajmli izlarni olishuchun foydalaniladi. Gips suvda qaymoq suyuqligida qorilibizga qo'yiladi va obhavo vaqtiga qarab taxminan 10-20 minutdan so'nGuni olib, turli loy va boshqa predmetlardan tozalanadi. Ikkinchi usuli qatlamlash deyiladi. Bunda quruq gips namlanganiz ustida bir qatlam sepiladi, gips bir oz qotgandan so'ngikkinchi qatlam sepiladi vashu tariqa istalgan qalinlik hosil qilinibolinadi.

Ma'lumot uchun! Songgi vaqtlarda izlardan mikrorelefi saqlangan nusxalar olishdayangi kim yoviy materiallardan foydalanila boshlandi. Bu « materiallardan biri polimer hisoblanadi. Bu polimer silikon pasta “ K ” nomi bilani yurgiziladi. Pasta “K ” - tez quruvchan, kulrang, har qanday yuzadayaxshi i joylanadigan xususiyatga ega. Pastaning qo'yilib qolishini tezlatish maqsadidayuz qism pastaga 7 -1 0 qism katalizator qo'shiladi. Ayrim hajm li izlardan nusxalar olishda plastilindan ham foydalanish ! mumkin. Ammo plastilin yopishqoq bo'lgani uchun uni glitserin yoki vazelin bilan yumshatib keyinizdan nusxa ko'chiribolinadi.

Trasologik ekspertiza hal qiladigan masalalar.

Sud trasologik ekspertizasi kriminalistik ekspertizaning bir turi hisoblanadi. Trasologik ekspertizayordamida turli-tuman masalalar hal etilishi mumkin. Shulardan eng muhimi iz hosil qiluvchi obyekt va uni qoldirganizi bo'yicha individual identifikatsiya qilishdir. Sud trasologik ekspertizasining obyektlari bo'lib qo'l, oyoq, Buzish qurollari, transport vositalari va boshqa izlar hisoblanadi.

E'tibor qiling! Sud trasologik ekspertizasi quyidagi turlarga bo'liNabi: • »

- daktiloskopik ekspertiza; i
- oyoq (poyabzal) izlari bo'yicha o'tkaziladigan ekspertiza;
- Buzish qurollari va uskunalardan qoladiganizlar bo'yicha o'tkaziladigan ekspertiza;
- transport vositalaridan qoladiganizlar bo'yicha otkaziladigan ekspertiza;
- tishlardan qoladiganizlar bo'yicha o'tKazilabigan ekspertiza;
- bo'laklardan bir Butunlikni Aniqlash bo'yicha otkaziladigan ekspertiza.

Daktiloskopik ekspertizasi hodisa joyida barmoq izlari qoldirgan shaxs, iz hosil bo'lgan vaqt vasharoitni Aniqlashimkoniyatini beradi. Daktiloskopik ekspertizaning obyektlariga quyidagilar kiradi:

- barmoq izlari qoldirgan predmetlar yoki ularning qismlari;
- ko'zgxaira ko'rinadigan barmoq izlari mavjud bolgan predmetlar;

- daktiloskopik plyonkaga ko'chiribolingan barmoq izlari;
- predmetlardagi izlarning keng kolamli olingan Fotosurati;
- barmoq izlardan olingangipslik nusxalar;
- jinoyat ishining boshqamateriallari (bayonnomalar, dastlabki ekspertizaxulosasi);

- taqqoslab o'shirishuchungumon qilinganning barmoqlaridan olingan nusxalar.

E'tibor qiling! Oyoq (poyabzal) izlari bo'yicha o'tkaziladigan ekspertizada ! hodisa joyida iz qoldirgan shaxs va uningayrim xususiyatlari (bo'yi, yoshi va h.k.) | Aniqlanadi. Bu turdagi ekspertizaning obyektlari bo'lib quyidagilar hisoblanadi: '

- u yoki Bu predmetda qoldirilgan yuzaki oyoqizlaridan daktiloskopik 1 plyonkaga ko'chiribolingan nusxalar;

- botiq oyoqizlaridan olingangips nusxalar;

- oyoqizlari olingan Fotosurat;

- jinoyat ishi materiallari;

- gumon qilingandan olingan poyabzal;

- agar hodisa joyida paypoQizi topilgan bo'lsa, gumon qilingandan olingan paypoqlar;

- agar hodisa joyida yalangoyoqizi topilib, undangipslik nusxalar olingan bo'lsa, gumon qilingan shaxsoyog'ining 2-3 nafareksperimental nusxasi.

Buzish quollaridan qoladiganizlar bo'yicha o'tkaziladigan ekspertizada hodisa joyida qoldirilganizlar, Buzish quollari va uskunalarni identifikatsiya qilish Hamda sud trasologiyasi bo'yichamavjud bolgan maxsus bilimga asoslaniBizlarning hosil bo'lish mexanizmi Aniqlanadi:

- Buzish quollari izlari mavjud bolgan predmet yoki uning bir qismi;

- hodisa joyidan topilganizlardan olingan nusxa;

- iz topilgan predmet va izning Fotosurati;

- hodisa joyidan topilgan yoki gumon qilingan shaxsdan olingan Buzish quollari;

- hodisa joyini ko'sdan kechirish bayonnomasi

Transport vositalaridan qoldirilganizlar bo'yicha o'tkaziladigan 85 ekspertizadayo'l transport hodisasida ishtirok etgan transport identifikatsiya qilinadi. Uni sodir etish holatini va sud trasologiyasi, sudavtotexnikasi bo'yichamaxsus bilimga asoslanib hodisamexanizmini Aniqlash hisoblanadi. Ekspertizaning obyektlariga quyidagilar kiradi:

- transport vositasi yoki uning qismlari;

- transport vositasining hodisa joyidan topilgan qismlari (gayka, singan oyna bo'laklari va boshqalar);

- odamni bosib ketish hodisasi sodir etilgan taqdirda, jabrlanuvchining kiyimi;

- hodisa joyidamavjud bolganizlardan olingangipslik nusxa;

- Fotosuratlar;

- jinoyat ishi materiallari;

- o'zkshirilayotgan transport vositasining g'ildiragidan qog'oz yoki gazmolga olingan nusxalar;

- hodisa joyidan topilgan transport vositasidan olingan qismlar

Tishlardan qoladiganizlar bo'yicha o'tkaziladigan ekspertizada hodisa joyidan topilgan turli obyektlarda (jabrlanuvchining tanasida, oziqovqatlarda, sigareta qoldiqlarida) qoldirilganizlari orqali shaxs identifikatsiya qilinadi.

Bo'laklardan bir Butunlikni Aniqlash bo'yicha o'tkaziladigan ekspertizada hodisa joyidan topilgan obyekt bo'lakchalari Aniqlanadi. Hodisa joyidan topilgan bir tUSDagi predmetga oid barcha bo'lakchalarekspertiza obyektlari bo'lib hisoblanadi. Masalan, yirtib tashlangan qo'lyozma bo'lakchalari, bo'laklab tashlangan odam tanasi. Bu bo'lakchalar bir-biri bilan taqqoslab o'zkshirilib bir obyektga o'zgishli ekanligi Aniqlanadi.

Sud trasologik ekspertizasini o'tkazichuchun barchamateriallar To'plangandan keyin tergovchi JPKning 180-moddasiga asosan qaror chiqaradi va unda ekspert oldiga qo'yiladiganAniq savollar, ekspertiza o'zkshiruvigayuboriladigan materiallar ko'rsatiladi. Barchamateriallarekspertiza o'tkazichga yaroqli va yetarli bo'lishi lozim. Ekspertiza o'zkshiruvi quyidagi bosqichlarDaniborat:

Birinchi - ekspertizaga kelgan obyektlar va ekspert oldiga qo'yilgan savollar bilan tanishib chiqish bosqichi.

Bu bosqichda eksperekspertizagayuborilgan materiallarning to'liqligini o'zkshiradi, uning oldiga qo'yilgan savollar bilan tanishib chiqadi, agar qo'yilgan savollar uning maxsus bilimi doirasidan chetga chiqqan bo'lsa, ekspertiza o'tkazilmaydi.

Ikkinchi - obyektlarni alohida-alohida o'shirish bosqichi. Bu bosqichda ekspert o'shirishgayuborilgan obyektlarning tashqi tuzilish belgilarini va ularning ekspertiza o'tkazichgayaroqliligini Aniqlaydi. 86

Uchinchi — solishtirib o'shirish bosqichi. Bu bosqich ekspert o'zkshiruviningasosiy vamuhim bosqichi hisoblanib, unda o'zkshirilayotganizlarning o'xshashlik va farq qiluvchi belgilari Aniqlanadi va ular baholanadi.

To'rtinchi – xulosa yozish va uni baholash.

Hozirgi vaqtda ekspertlarningixtiyorida sud-trasologik ekspertizani o'tkazishuchun zarur bolgan barcha ilmiy-texnikaviy vositalar va usullar mavjuddir. Ekspertizani o'tkazishda bevosita ko'z bilan kuzatish, mikroskopik, Fotografik, profilografik metodlar keng qo'llanilmoqda. TrasologiKobyektlarni o'shirishda hozirgi vaqtda elektron mikroskoplar va hisoblash texnikaviy vositalaridan ham foydalanilmoqda.

Nazorat savollari:

1. Kriminalistikada trasologiyaning o'rni va ahamiyati nimalardaniborat? Biror-bir jinoyat misolida uni fosh etishda trasologiyaning o'rnini yoritib bering.

2. Izlarning qanday turlari bor? Qo'l barmoq izlarining o'igaxos jihatlarini izohlab bering.

Kazuslar:

1-kazus

Xonadonda sodir etilgan o'g'rilikishini tergov qilishda, hodisa joyidan turli predmetlardan 12 ta barmoq izlari topilgan va olingan. Ma'lum vaqt davomida o'g'rilik jinoyatini sodir etishdagumonlangan K. qo'lga olindi. Daktiloskopik ekspertiza uchun qanday materiallar jo'natilishi lozim? Ekspert oldiga qo'yiladigan

savollarni shakllantiring. Daktiloskopik ekspertizani o'tkazish necha bosqichda amalga oshiriladi.

2-kazus

Avtoyo'lning chetida yalang'och holda ayol murdasi topilib, uni yuzi tanib bo'lmaSholatga kiltirilgan. Murda ko'sdan kechirilganda, uning bosh qismida jarohatlar mavjud bo'lsa-da, ammo murdava uningatrofida qonizlari topilmagan. Shuningdek, murdaning oyoqlari Bukilib, qorin qismiga tortilgan holatdayotgani Aniqlangan. Murda atrofidamurdani ko'rgan odamlarni oyoqizlari mavjud. Murdadan 100 m narida qo'lda to'qilganganilam topilib, unda qonga o'xshash dog'larAniqlangan. Gilamda yo'lga qarab yo'naltirilgan kam ko'rinadiganizlar borligi Aniqlangan. Murda ko'sdan kechirilganda uning shaxsi Aniqlanmagan.

Tergov versiyasi tushunchasi, turlarini tavsiflang. Yuqoridagi ma'lumotlardan foydalanib tergov versiyasi (tasmollari)ni tuzing va uni o'shirish chora-tadbirlarini belgilang. Qanday turdagi trasologik ekspertizani tayinlash mumkin?

2. Kriminalistik ballistika.

Ballistika tushunchasi va o'zkshiruv obyektlari. O'q-otish qurollarining turlari va qismlari. Otilgan o'q vagilzalarasosida otish qurolini identifikatsiyalash. Otishdan qoladigan jarohatlarni, otish masofasini, o'qning yo'nalish tomonini Aniqlash. Portlovchi moddalarning o'zkshiruvi. Sovuq qurollarning o'zkshiruvi.

Ballistika tushunchasi va o'zkshiruv obyektlari

Sud ballistika kriminalistika texnikasining bir tarmogini tashkil qilib, jinoyat hodisasi bilan bog'liq bolgan o'qotar qurollar, o'q-dorilar, portlatish moddalari, o'q otishdan, portlatishdan hosil bo'ladigan o'zgarishlar, izlar va qoldiq moddalarni o'shirish bilan shug'ullanadi.

E sda tuting! Ballistika (grek tilida "ballo" - "otaman" ma'nosini bildiradi)ningasosiy mohiyatini o'q (sochma o'qlar)ning qurol ichidagi va havodagi harakatini o'rganish tashkil etadi.

Kriminalistik ballistikada harbiy ballistikava texnikaningayrim tamimotlaridan, hozirgi kun yutuqlarini o'z vazifasigamoslashtirilgan holda foydalaniladi. Ballistika sohasiga otish qurollarining tuzilishi, turlari, otishdan hosil bo'ladigan o'zgarishlar, o'q-dorilarni (patron, o'qgilzalarni) qaysi quroldan otilganligini o'shirish masalalari kiradi.

Kriminalistik ballistika fanning boshqa sohalari, ayniqsa, trasologiya bilan cham barchas bog'liqdir.

Otishdan hosil bo'ladigan o'q vagilzalardagi izlarning vujudga kelish mexanizmini olganish va o'shirish, trasologiyazanariyasiningumumiyilmiasoslariga tayanadi. o'q otishdan hosil bo'ladigan turli alomat va jarohatlar inson tanasidayuz bersa, ular sud-tibbiyot o'zkshiruvida obyekt bo'lib hisoblanadi, boshqa To'siqlardagi barcha o'zgarish, jarohatlar kriminalistik ballistika sohasiga o'zgishlidir

E'tibor qiling! Kriminalistik ballistika o'zkshiruviga quyidagi obyektlar kiradi: o'qotar quroli, unga o'xshash bolgan moslamavayasama qurollar, qurolningayrim qismlari, otilgan-otilmagan harbiy snaryadlar, portlovchi moddalar va ularning qoldiq zarrachalari, otishdan hosil bo'ladigan turli to'siqlardagi izlar va jarohatlar,

alohida otilgan o'q (snaryad), gilza, sochma o'qdonalari (drob, karo'zch) va boshqalar.

O'q-otish quollarining turlari va qismlari Tergov va ekspertiza amaliyo'tida jinoiy maqsadda ishlatiladigan o'q otish quollaridan ko'p hollarda kichik, kalta stvolli qo'lda otishgamo'tjallanganlari uchrab turadi. Otish quolining stvoli (o'q chiqadigan yo'li) silliq silindr shaklida bo'lib boshlanish joyi dasta ustida bo'lib, chiqish (uchi)dan biroz diametri jihatdan kattaroq bo'ladi. Bu joyni ballistkada "patronnik" - o'q bilanzaning birgaligini tashkil qiluvchi patronlarning joylashuv joyi ham deyiladi. Otishga tayyorlangan patron stvolning bosh tomonida joylashgan bo'lib, harbiy holatga keltirilganda patronning gilza ustidagi kapsuli (portlovchi poroxni yondiruvchi qismi) o'zpk to'g'risiga joylashadi.

Ma'lumot uchun! Stvolninguzun va qisqa bo'lishi quyidagicha: uzun stvolli quollar (uzunligi 40 sm dan ortiq bolganlari) o'rta uzunlikdagi stvollar (20 sm dan 40 sm gacha bolgan) va qisqa stvolli quollar (uzunligi 20 sm dan qisqa bolganlar). Uzun stvolliklarga harbiy va ov miltiqlari, karabinlar kiradi, o'rta stvollik quollar qatoriga turli avtomatlar, jumladan, "Kalashnikov" avtomati kiradi, qisqa stvollik quollarga revolver (to'pponchalar), pistoletlar va ba'zi qo'ldayasalgan quollar va qirqmalar (stvolni qisqartirish maqsadida kesilgan

Qo'lda otishgamo'ljallangan barcha quollar ikki guruhga bo'linadi: stvolningichki tuzilish jihatidan silliq stvolli va o'yama stvolli quollar. Silliq stvolli quollarga ov miltiqlari (sochma o'q otishgamoslangan), eski ishlab chiqarish to'xtatilgan shompolik pistoletlar va qo'ldayasalgan quollar kiradi.

O'yama stvolli quollarning xususiyati - stvolningichki tuzilishi silliq bo'lmay stvol devorida aylanmashaklida bolganariqchalar mavjud bo'lib, ular otilgan o'qni katta kuch bilan siqilib chiqiBuzoq masofagayetishini, aylanmashakli esa o'qning stvoldan chiqqach mo'ljalgayo'nalishini o'zgartirmasdan nishonga to'g'ri borishini ta'minlaydi.

Kriminalistik identifikatsiya uchun stvol ichidagi chuqurchalar oralig'ddagi maydonchalar stvoldan chiqayotgan o'qning yon qismida tiralish, sirg'alist shaklidagi izlarni hosil qiladi. Bular quolni identifikatsiya qilishuchun jiddiyahamiat kasbetadi.

Chuqurchalarning soni turli quollarda turlichadir: ko'pchilik qo'lda otishgamo'ljallangan pistoletlarda, to'pponchalarda to'rtta, ba'zilarida oltita, yettitava kamdan kam quollarda uchraydigani sakkizta chuqurcha bo'ladi. Chuqurchalarningaylanma yo'nalishi o'ng tomonga ba'zilar chap tomonga qaratilgan bo'ladi.

Chuqurchali quollar guruhiga barcha harbiy, ba'zi sport-o'quv miltiqlari va qo'lda ayrim qismlardan yig'ilgan quollar kiradi.

E'tibor qiling! Stvolningichki diametri "kalibri" deyiladi vam m .da ■ i o'lchanadi. Eng ko'p uchraydigan quollar 5,6; 6,35; 7,62; 7,62; 8 va 9 m m li i i kalibrga o'zgishtir. i 91

Quolning tarkibiy bolgan patronlar (gilza va o'qlar) hamanashundayo'lchovdagi kalibrga ega bo'lib, o'zgishtir quollargamoslashgandir.

Ma'lumot uchun! Kalashnikovavtomati 7,62-A K ; ba'zilar A K M , A K S, A K SU tizimidagilari 5,45 m m.li kalibrga egadirlar. T T (Tokarev), PM (Makarov pistoletlari), APS va PSM qurollari quyidagi xususiyatlari bilan tavsiflanadi:

TT - Tulada ishlangan T okarev pistoleti-7,62 m m .li kalibrli, to'rtta o'ng tomonga yo'nalgan chuqurchali stvolga ega, (magaziniga) sakkizta patron joylashadi va jangovor holatga keltirilishi avtomatlashgan;

PM - Makarov pistoleti - zaryadkasi (harbiy holati) avtomatlashgan, 9 m m kalibrli, to'rtta o'ng tomongayo'nalgan, chuqurchali stvoli bor, magazini sakkizta patron sig'diradi, o'zpkisi (spuskovoy kurok) ochiq va harakatchan;

APS - avtomatlashtirilgan So'zchkin pistoleti kalibri 9 m m , to'rt chuqurchali stvol, magaziniga 20 ta patron joylashadi.

PSM - L apasheyev, Simarin va K ulikovlar tomonidan ishlangan kichik gabaritli pistolet 5,45 kalibrli to'rt chuqurchali stvol magaziniga 8 ta patron joylashadi.

Revolver (to'pponcha) - tola avto'latlashtirilmagan stvoli to'rt chuqurchali, patronlar joylashadigan qismi aylanma, dumaloq baraban shaklida bo'lib, 7 patron kiradigan alohida (skamorasi) uyalari bor, jangovor holatga qo'l bilan keltiriladi, otish jarayonida barabanaylanib uyasidagi patron stvolga to'g'rilanadi.

Silliq stvolli miltiqlarasosanikki turda bo'ladi: dastasi bilan stvol qismi Buklanabigan va Buklanmaydiganlari. Buklanadigan ov miltiqlari bir otar, ikki, ayrim hollarda uchotar, (uch stvolli) bo'ladi.

Ba'zida jinoyatchilar silliq stvolli miltiqlarning stvollarini kesibarralab qisqartiradilar, yashirin olib yurishgamoslaydilar. Bularamaliyotda "qirqma" deyiladi. Ulardan otilgan o'qning tezligi ov miltig'dan birmuncha pastroq bo'ladi.

Yasama qurollar birmuncha soddalashtirilgan, silliq stvolli yakka o'q otishgamo'ljallab tayyorlanadi. Bular odatda 5,6 mm kalibrli patronlargamoslashgan bo'ladi. Tashqi ko'rinishini niqoblash maqsadida ularga turli asbob-Buyum (hassaning dastasi, yozish-chizish quroli) shaklini beradilar. Bular "атипичны й", ya'ni tipik bo'lmagan otish qurollari deyiladi.

Qo'ldayasalgan shompollik qurol yakka o'q otishgamoslangan bo'ladi. Unda o'q va poroxni shom pol bilan stvolga joylashtiradilar, ba'zida ikki, uch marta otishgamo'ljallanganlari hamuchrab turadi. Ular 5,6 mm kalibrli patronlargamoslashgan bo'ladi.

Otish qurollarining ayrim qismlari patron ularda turli izlar hosil qiladi: izlar qurolni otishga hozirlashda, magazindan patron stvolga uzatilganda, o'zpkisi kapsulaga zarba berishganda porox gazining bosimi (kuchi) o'qni stvoldanitarib chiqarganda, o'qdan ajralgan gilza orqaga harakat qilib qaytarish qismiga urilganda qoladi. Otilgan gilzadan magazin prujinalaridan, o'zpkidan, gilzani chiqarib tashlashilgagan izlar hosil bo'ladi. Otilgan o'qda esa stvolning ichki qismidagi chuqurchalarning oraliq maydonchasidan timalish shaklida izlar hosil bo'ladi.

Hozirgi kunda ishlatiladigan barcha harbiy patronlarning tarkibini gilza, kapsul, porox zaryadi va o'q tashkil qiladi. Ov miltiqlarining patronida porox bilan sochma o'qaralashib ketmasligi uchun ularning orasiga ajratgich (prokladka) va o'qning ustidan namatgacha (рыж) qoplamalari ishlatiladi.

Ma'lumot uchun! Gilzalar o'zmir valatun metalidan tayyorlanadi, ov miltiqlari uchun qog'oz-kartondan hamishlanadi, pastki qismini metal, ustki devorini esa

karton tashkil qiladi. Gilzaning bosh qismi o'q joylashadigan joyi, devori va ostki qismi asosida identifikatsiya qilib, qurolning qaysi guruhga mansubligi va aynanligini Aniqlash mumkin.

Hodisa joyidan topilgan o'q vagilzani ko'sdan kechirish natijasida ular qanday modeldagi quroldan otilganligini Aniqlash mumkin. So'ngrashubhali qurol topilgan taqdirda identifikatsiya o'tkazilib mazkur qurolningaynanligi, ya'ni otilgan o'q vagilza "anashu quroldan otilganmi" degan masala hal etiladi.

Qurolning o'zitopilmagan hollarda o'qning qanday patron turiga o'zgishli ekanligi, umumiy tuzilishi, shakli, og'rliqi, qanday metalidan yasalganligi, gilzaga qandayuslubda biriktirilganligi va boshqalarAniqlanadi.

Otilgangilzaning hamumumiy shakli bosh qismi va asoslarining tuzilishi, o'lchovi (diametri va uzunligi) bosh qismining ichki o'lchovi, og'rliqi, markirovka belgilari va boshqalarni kuzatish bilan qanday turdagi quroldan otilganligi haqida fikr yuritiladi shubhalangan qurolni izlashda qidirish doirasini ancha qisqartiradi, yengillashtiradi.

Silliq stvolli qurollargamo'ljallangan sochma o'qningayrim donalari (drob, karo'zch) topilgan taqdirda ularning zavoddayoki qo'lda ishlanganligi, qandayusulda tayyorlanganligi, shakllari, og'rliqi, kimyoviy tarkibini spektografik xususiyatlari Aniqlanadi. BUmasala o'zkshirilayotgan sochma o'qning guruh mansubligini Aniqlash bilan birga har xil joylarda topilgan bir necha o'q donalarining bir manbaga o'zgishli ekanligini hamAniqlash mumkin bo'ladi. Ov miltiqlarigamo'ljallangan 93 patronlarning qoplamasini o'zkshirib, patronning kalibri, qanday materialdanishlanganligi, ishlanishuslubu va boshqalari Aniqlanadi. Qoplamalar uy sharoitida yasalganda uning materialiga (qog'oz, karton, jun, namat) kabi o'xshash materiallar va ularning bo'laklari bir xil joylarda topilgan taqdirda trasologik o'zkshiruv hamo'tkazilishi mumkin.

Otilgan o'q vagilzalarasosida otish qurolini Identifikatsiyalash.

Qurollarni identifikatsiya qilishning ilmiy asoslari qurolningiz hosil qiladigan qismlari, otilgan o'q vagilzalariningZaks ettiradigan ustki tuzilishlari individuallik xususiyatiga ega ekanligidadir.

Individual tashqi tuzilish xususiyati stvolningichki tuzilishidagi chuqurcha oraliqlariga ham xos bo'lib, o'q stvoldan chiqish jarayonida siqilib, sirg'alibanashu individual tashqi tuzilish (mikrore!)ni o'zida aks ettiradi. Patronning gilza qismida esa uni otishga hozirlash paytida, so'ngra bevosita otish chog'da turli izlaraks etadi. Ularningurnumiyo'lchovi, shakli birinchi navbatda qurolning qaysi guruhgamansubligini Aniqlashgayordam beradi. Urnumiy belgilari bilan bir qatordamikrorelni ifoda etuvchi xususiy belgilar yigindisi esa identifikatsiya o'tkazichga asos bo'ladi. Otilgan o'q vagilzalarasosida o'tkaziladigan tadqiqot hodisa joyida topilgan o'q vagilzalariningurnumiy belgi-xususiyatlarini o'rganishdan boshlanadi. So'ngra ulardagi izlarni qurolning muayyan qismi bilan solishtiriladi. Ko'p hollarda solishtirib o'shishuchun shubhalangan quroldan eksperimental otish yo'li bilan namuna o'q vagilza olinadi. Shundan so'nGulardagi izlar - alomatlar o'sarosolishtirib o'zkshiriladi. Eksperimental o'q otishni maxsus tayyorlangan paxtada, suv va boshqa Sunday to'siqlarda amalga oshiriladi. Bunda o'qning tezlik harakati to'siqda susayadi va hosil bo'ladiganizlar o'zgarmaydi.

Qurollarni tadqiq qilishdava solishtirib o'shirishda bir necha uslublar qo'llaniladi. Bu ish eng qulay va ko'proQishlatiladigan uslubiy solishtirib o'shirishgamoslangan mikroskop yordamida amalga oshiriladi. Kuzatish va o'shirish jarayonida o'zkshirilayotgan obyektlarni turli belgilarini uzunlik, kenglik va boshqa holatlari imkonini beradi. Shu bilan birga obyektlarningayrim holatlarini Fotosuratga olish bilan bir yo'la kimyoviy tarkibini spektografik tahlil qilish mumkin. Otish qurollariningayrim qismlarini, patronning gilza, o'q, sochma o'q donalari, porox va boshqa obyektlarning spektografik tahlili hodisa joyida topilgan qismlar bilan shubhalanilgan o'xshash moddava ashyolarning guruh va turdosh mansubligini Aniqlashda keng qo'llaniladigan uslubdir.

Sochma o'qlarningayrim qismlari hodisa joyidayoki boshqa joylarda topilganda ularning yasalishi, materiali, saqlanish sharoitlari, alomatlari kabi belgilari yigindisi asosida ikki har xil joo'da topilgan sochma o'q donalarining manbayi bitta ekanligi Aniqlanadi. Bu dentifikatsiya o'tkazishning boshlang'ich bosqichi bo'lib, guruh mansubligi va aynanlik haqidagi xulosaga zamin tayyorlaydi. Ballistika ekspertizasigayuboriladigan qurol, topilgan joyida ko'sdan kechiriladi, uningumumiy holati bayonnomada qayd etiladi, qurol holati o'zgarmay maxsus rasmiylashtirish qoidalariga rioya qilgan holda amalga oshiriladi.

Qurol zaryadlangan, jangovar holatga keltirilgan bo'lsa, undagi patron chiqaribolinadi, magazindanechta patron borligi qayd etiladi. Qurolningumumiy ko'rinishi, turi, unda izlar, moddalar mavjudligi va boshqa ko'rinarli alomatlari bayonnomada batafsil qayd etiladi. Qurol otishgayaroqli-yaroqsiz ekanligini o'shirishuchun uni qismlarga ajratib ko'sdan kechirish qat'iyan man etiladi, chunki ekspertiza o'zkshiruviga ahamiyatli bolganizlarni yaroqsiz qilib qo'yish xavfi bo'ladi.

Ekspertiza o'tkazichuchunahamiatli bolgan turli to'siqlardagi o'q otishdan hosil bolgan (o'zgarish, jarohatlar) izlarni ko'sdan kechirishdashu sohadagi mutaxassisni taklif etish va ishni uningishtirokida amalga oshirish maqsadga muvofiqdir. Otish natijasida patrondanajralib chiqqan o'q, quymayoki sochma donalari, chala kuygan turli qismlari ekspertizaga alohida-alohida taxlab yuboriladi.

Otishdan qoladigan jarohatlarni, otish masofasini, o'qning yo'nalish tomonini Aniqlash.

Otishdan qoladigan jarohatlar turli to'siqlarda, masofasi vayo'nalishi bo'yicha turli izlarni hosil qiladi. Amaliyotda o'q to'siq qalinligini o'zshibomishi, ichki qismida qolishi yoki qiyalab to'siqni tirnabomishi hollari uchrab turadi. O'zshibo'tgan jarohatlarda o'qning to'siqqa kirish va chiqish joylariga qarabo'qning to'siq qatlarnidayo'nalish kanali belgilanadi. O'qning shikastlash kuchi to'siq materialining Buzilish, sinish va parchalanish xususiyatlariga bog'liq. Jismi qattiq bolgan yog'och, o'zmir, to'siqlarni o'q muayyan masofada o'zshibomadi. Bu holda o'zshik diametri o'qning o'lchovidan kichik bo'ladi. Mo'rt materiallarda, g'isht, shisha kabilarda sinish, parchalanish natijasida jarohato'lchovi o'qning diametridan birmuncha kattaroq bo'ladi.

O'q matolardan o'zshibo'tishidamaterialning o'zshilgan joyi kuyib, uzilib ketganligini kuzatish mumkin.

O'q yaqin masofadayoki taqabotilgandamatoda kuyish va erishalomatlarini hosil qiladi. Bular stvoldan chiqayotgan poroxning gazi va o'qning qizigan bo'lib hali sovushiga ulgurmaganligi hisobiga yuz beradi.

To'siqda o'qdan hosil bolganizlarni kuzatish va o'rganish bilan otish masofasini yaqindan otishda hosil bo'ladiganalomatlarini, o'qning turi, shakli, kalibri, ishlatilgan porox turini, o'qning yo'nalishi, otgan shaxsning qayerdan turibo'lganligi kabi ma'lumotlarni Aniqlash mumkin.

Mazkur ma'lumotlarni hodisa joyida tergovchining o'ziyoki o'zgishli mutaxassis ishtirokida ko'sdan kechirish bilanAniqlanadi. Ular ballistik ekspertiza o'tkazich zarur bolgan holatlar sifatidaxizmat qiladi. To'siqdagi otish jarohatlari bittayoki bir necha o'qdan qolganligini, o'qdan hosil bo'ladigan kirish-chiqish o'zshiklari, ularning soni, shakli, o'lchovi va boshqa belgilarini kuzatish bilanamalga oshiriladi. i

Ma'lumot uchun! O'qning yo'nalishini Aniqlash to'siqdagi jarohatdan o'q o'zkan nuqtani birlashtirishusuli bilan erishiladi. Eshik, deraza, shishalarning sinig'i va bomaklarning shakli va singan, o'zshilgan joy ning Qirg'oqlari orqali qaysi tomondan o'qotilganligi ma'lum bo'ladi. O'qninguzilgan joyida aylanashaklida darz ketgan chiziqlar vashishaningustki qatlarni ko'chishi, o'qning yo'nalish tomoniga qaragan bo'ladi. O'qning chiqish joyidagi qatlam sirtga qarab kirish yo'liganisbatan biroz kattaroq o'lchovdayuz beradi. Ikki qavatli rama i shishalaridayuqorida ko'rsatilganidek kirish jarohat o'zshigi birinchi qavatda kattaroq, ikkinchi qavatda kichikroq radiusda hosil bo'ladi.

Otish jarohati atrofida poroxdan qolgan tutunlarni vayonmay qolgan porox zarrachalarini kimyoviyusulda o'shirish porox uning turi (tutunli, tutunsiz) ishlab chiqarilgan zavodning markasi kabi ma'lumotlarini olish mumkin.

Bu holat o'qning harakati, tezligi, kuchi birinchi qavat to'siqdan o'tib susaygani va ikkinchi qavatga urilish kuchi ancha kamayganligi sababli bo'ladi.

Yaqin masofadan otilganda, o'qningissiqqligi, porox gazlarining ta'siri natijasida to'siqningustki qismida kuyishalomatlarini poroxning tutuni vayonmay qolgan zarrachalari qoladi. Bularni oddiy ko'z bilan hamayniqsa rangi oq bo'lgan materiallarda kuzatish mumkin. Qora vaxira rangli to'siq materiallarni mikroskoPorqali ko'rish, o'shirish va Fotosuratga tushirish mumkin. Shuningdek, ko'zga ko'rinmaydigan, jumladan, infraqizil nurlarda o'shirish, kimyoviy va elektrokimyoviy va boshqa uslublarni qo'llash bilanamalga oshiriladi. Otish masofasi "yaqindan turibotilgan" degan tushunchani asoslaydigan belgilar to'siqdagi erish, yonmay qolgan porox zarrachalarining to'siq qatlarniga singib qolishi kabi alomatlarini mavjud bolgan holda Aniqlanadi. Boshqa hollarda otish masofasi, ya'ni stvolning oxirgi o'q chiqadigan joyidan to'siqqacha bolgan o'lchovi taxminiy belgilanadi.

O'qning otilish joyidan to'siqqacha bolgan masofani Aniqlashuchun to'siqdagi otishdan hosil bolganizlarni eksperimental otishdan hosil qilinganizlar bilan o'sarosolishtirishusuli qo'llaniladi.

To'siq qatlarnida otishdan singib, saqlanib qolgan moddalarning spektografiKanalizi yordamida otish masofasini anchayin to'g'ri Aniqlash mumkindir. Quoldan otish joyi, ya'ni shaxsning qayerdan turibo'lganligini Aniqlash esa o'qning yo'nalishi, otish masofasi haqidagi ma'lumotlarning o'saro tahlili asosida o'tkaziladi. Otish masofasi nisbatan uzoq bo'lmagan hollarda, to'siqdagi jarohatning

kirish yo'li bo'yicha to'g'ri chiziqni tashkil qiladiganip va boshqa Buyum bilan o'qning yo'nalish tomoniga qarab tortiladi va hosil bolgan to'g'ri chiziqning davomi bo'yicha kuzatiladi. Jarohatda kirish va chiqish o'zshiklari hosil bolgan bo'lsa, Bu yo'nalish qog'ozdan yasalgan to'g'ri o'zkis naychani joylashtirish yo'li bilan kuzatiladi. O'qning kirish va chiqish joylari birbiridan uzoqroq joylashgan bo'lsa, unday hollarda ip-kanop yoki sim yordamida ular birlashtirilib, yo'nalishi bo'yicha ichki qismiga joylashtirish bilan o'q yo'nalishining qarama-qarshi tomoniga qarab kuzatiladi.

Silliq stvolli qurollarni identifikatsiya qilishimkoni asosan ulardagi otilgan patron vagilzayordamida o'tkaziladi. Otilgan snaryadda silliq stvolningindividual xususiyatlari aks etmaganligi tufayli ularganisbatanguruh - tur mansubligini Aniqlash bilan cheklaniladi. Mazkur qurollardan yetkazilgan jarohatlarni o'shirish, otish masofasi, o'qning yo'nalishi, otish joyi kabilarni Aniqlashdayuqorida keltirilgan uslublardan foydalanish mumkin.

Portlovchi moddalarni o'shirish.

Portlovchi moddalar va ulardan yasalgan qurilmalarni tadqiq qilish tobora ko'proquchramoqda. Bu vazifani bajarish maxsus bilim, uslub va texnika vositalarini talab qiladi.

MazkuRekspertiza hal qiladigan masalalarasosan uch turda bo'ladi.

Birinchi guruhni portlovchi moddalar, ular qo'llanilgan joy, portlashdan qolganizlarni Aniqlashni tashkil qiladi.

Ikkinchi turdagi vazifalar portlatish qurilmalarining tuzilishi, ishlatilgan portlovchi moddaning turi, miqdori, portlatish vositasi va uslubi hamda boshqa tasvirlovchi xususiyatlarini Aniqlashdaniboratdir.

Uchinchi guruh vazifalariga quyidagilar kiradi:

- portlatishuchun tayyorgarlik korilganlik holatini Aniqlash;
- portlatishoqibatlar yoki yuz berishi mumkin bolgan oqibatlarni belgilash;
- hodisa joyining portlatishdanavvalgi holatini tiklash;
- portlatish qurilmasi o'matilgan joyni Aniqlash;
- portlovchi moddalarning o'z-o'zidan o't olishi mumkinligini Aniqlash;
- bir necha joylarda har xil vaqtlarda sodir bolgan portlatishlarning o'saro o^xshashligi, ya'ni bog'liqligini Aniqlash;
- ekspertizagayuborilgan, obyektlarda portlatish moddalarning qoldiqlari mavjudmi? Agar bor bo'lsa, ularning turi, xususiyati va ishlatish sohasi;
- portlatish qurilmasi va uning qismlarini tayyorlash va ishlatishusuli;
- portlatish qurilmasini o't oldirishusuli va uni amalga oshirishning oldinma- ketinligi;
- portlatilgan trotilning hajmiga ko'ra portlash kuchi; 98
- portlatish qurilmasi sanoaTishlab chiqarishida tayyorlangan bo'lsa, uning turi, markasi (artilleriya snaryadi, mina, granat yoki yasamavositalar);
- portlatish qurilmasi qo'ldayasalgan bo'lsa, uni bajargan shaxsning Bu sohadagi mutaxassislik malakasi.

Mazkur portlash moddalari turkumiga tutunsiz yonadigan poroxlar (masalan, peraksinil, nitroglitserin) va tutunli poroxlar kiradi. Shuni eslatibo'tish joizki, dudsiz yonadigan poroxlarning ba'zi turlari uning detonatsiya kuchi (yonish tezligi) ularning

qoplama joylanish va birlamchi portlovchi moddaning kuchiga bog'liq ravishda bir necha km/sekni tashkil qilishi mumkin. Dudli poroxlarning yonish tezligi yopiq qoplama hajmiga joylashtirilgan bo'lsa, maksimal darajasi 400 m/sni tashkil etadi.

Pirotexnik qo'shilmamoddalar tarkibini turli MexaniKaralashmalar, achitqi, yonilg'i, ularni bog'lovchi moddalar tashkil qiladi. Bularasosan yorug'lik tovushi va tutun effektlarini hosil qilishgamo'ljallangan vositalardir. Mazkur moddalar yonish tezligi mm bomagidan bir necha sm/sek.ni tashkil etadi, shuninguchun ularning portlash kuchi minimal darajaga egadir. Lekin ba'zi xlorat, perxlorat, pirotexnik birikmalari, shuningdekBrizantli portlovchi moddalarning qo'shilmalari mavjud bolgan birikmalar ma'lum sharoitlarda kuchli detonatsiyaga aylanib ketishi mumkin. Mazkur pirotexnik birikmalar berk vamaahkam bolgan qoplama hajmiga joylashtirilgan hollarda ularning yonish, o't olish tezligi birmuncha yuqorilashtirilganligi kuzatilgan.

Portlash qurilmasi degandamaxsus ishlangan vama'lum sharoitlarda portlash qobiliyatiga ega bolgan turli qurilmalar tushuniladi.

Bular ishlanishi va tuzilishi bo'yicha sanoatda yoki qo'lbo'la usulda tayyorlangan bo'ladi. Portlatish qurilma (moslama)larning birorta qismi qo'ldayasalgan yoki ayrim qismlari sanoat normalari belgilangan tartibdan tashqari usulda yig'rilgan bo'lsa, yasama qurilmalar hisoblanadi.

Pirotexnik ekspertiza obyektlariga: detonator kapsullari, elektrdetonatorlar, olov o'tkazuvchi shnurlar, qo'l granatalari, shuningdek trotil shashkalari, ammonit zaryadlari, portlovchi paketlar kiradi.

Sovuq qurollarning o'zkshiruvi.

Sovuq qurollarni yasash, olib yurish va sotishuchunamaldagi jinoyat qonunida javobgarlik ko'rsatilmagan, lekin sovuq qurol yordamida sodir qilingan jinoyatlarni tasniflash Muhim bo'lib, o'zgishli ekspertiza tayinlashga zarurat tug'iladi.

Ma'lumot uchun! Sovuq qurollarning texnik holatini Aniqlashda quyidagi savollar qo'yilishi mumkin:

qurolning soz yoki nosozligi, agar nosoz bolsa, uni sozlash, so z holatga keltirish mumkinmi?

Mazkur predmet (narsa-Buyum) sovuq qurolmi? o'zkshiriluvchi predmet sovuq qurollarning qanday turigamansub.

Ma'lumot uchun! Ishlanishi (tayyorlanishi) nuqtayi nazaridan sovuq Qurollar uch guruhni tashkil qiladi: zavodda, hunarmandlar tomonidan va qo'ldayasalgan qurollar.

Zavodda, fabrikada, firmada tayyorlanadigan qurollar ma'lum davlat va i firmaning standarDasosidava texnik talablarga javob beradigan bo'ladi.

Hunarmandlar ishlab chiqaradigan qurollar texnik va standart talablariga J javob bermasa-da, hunarmandning Mutaxassisligi malakasiga binoan Ularning [milliy, mahalliy tashqi tuzilishi, bezagi va harbiy xususiyatlari bilan zavodda tayyorlanadigan qurollardan qolishmaydi.

Sovuq qurollar va ularning g'iloqlari milliy naqshllar, turli hikmatli so'zlar ba'zida ishlagan u sta-hunarmandningi ism -sharifi belgilari bilan bezatiladi.

Qo'ldayasalgan sovuq qurollarayrim hunarmand bo'lmagan shxslar , tomonidan qurollarning namunalariga taqlid qilibishlanadi.

Amaliyotda zavoddayoki hunarmandchilik firmalarida ishlangan] qurollarning o'zgartirilib qayta ishlanganlari hamuchrab turadi. Sovuq qurollar ko'p hollarda qasddan odam o'ldirish, badangashikast yetkazish, bosqinchilik, ommaviy tartibsizlik va bezorilik jinoyatlari sodir etilganda qo'llaniladi.

Ko'rsatilgan jinoyatlarning ba'zilarida qo'llanilgan yoki qo'llash tahdidi mavjud bo'lgan hollarda (bosqinchilik, odam o'ldirish kabi) jinoiy javobgarlikni og'irlashtiruvchi holat hisoblanadi. Jinoyatni sodir qilishda otish va sovuq qurollardan tashqari, turli predmetlar, jinoyat quroli tarzida ishlatiladi, Bu holda ishlatilgan qurol sovuq qurollar qatoriga kirmaydi va ekspertiza tayinlashga hamasos bollmaydi.

Sovuq qurollar maxsus jinoiy maqsad uchun tayyorlangan (yasalgan) bo'lib, ular jinoyatni sodir qilishdashikast yetkazish yoki o'zini himoya qilishuchun qo'llaniladi.

Sovuq qurollar tuzilishi, o'lchovlari shakli bo'yicha ro'z g'orda ishlatiladiganasbob-uskunalardan farq qiladi. Shak ligava tuzilishiga ko'ra ular sanchiluvchi, kesuvchi, chopuvchi, sanchilib kesuvchi, sanchilib chopuvchi, majag'lovchi va aralash bo'lishi mumkin.

Sovuq qurollar ishlatilishidamaqsadiga ko'ra jangovar, harbiy va fuqarolikovchilar uchun Mo'ljallangan bo'ladi, harbiy sovuq qurollar 100 asosaninson tanasiga jarohat yetkazishga mo'ljallangan. Ularasosan qo'shnlarning qo'l jangida ishlatiladi (qilichning barcha turlari, shtiklar, desant pichoqlari v. b.).

Ovchilik qurollarigamilliy pichoqlar, xanjar va hokazolar kiradi. Bular ovda hayvonlarni tutishda, jarohatlashda, shilishdava boshqayordamchi ishlarda qo'llaniladi.

Sport olarnida ishlatiladigan qurollar: shtiklar, shpaga, rapira, qilich, expandrlar, o'zining egiluvchanligi, uchining to'mtoqligi bilan jarohat yetkazish xususiyatiga ega emas. Shuninguchun ular sovuq qurollar qatoriga kirmaydi.

Sovuq qurollarekspertizasi asosan ularning qaysi tur vaguruhgamansubligini Aniqlashdaniborat. Hal qilinadigan masalalar doirasi o'zkshiriluvchi qurolning texnik holati turdoshligi, aynanligini belgilashdaniboratdir.

Jinoyatni sodir qilishda ishlatilgan sovuq qurollar topilgan joyida (hodisa sodir bolgan, tintuv o'tkazilgan joylarda) yoki tergovning xizmat xonasida ko'sdan kechirilib, protsessual qonun normalari asosida rasmiylashtiriladi va jinoyat ishiga ashyoviy dalil sifatida ilova qilinadi. Mazkur tergov harakatini o'tkazichda zarur bo'lsa, protsessual qonun nazarda tutgan qoida asosida o'zgishli mutaxassis taklif etilishi mumkin.

Sovuq qurollarni ko'sdan kechirishda kriminalistikaning kuzatish, o'lchash va bayon qilishuslublari qo'llaniladi. Qurolni ko'sdan kechirishda dastlaBuningurnumiy tuzilishi va o'lchoviga e'tibor beriladi, so'ngra Hamma qismlarini mujassamligi, qurolningasosiy qismiga mahkamlanish usuli, qanday materialdanishlanganligi, rangi, o'lchovi, qurol damining silliq va omkirligi, uchining shakli, omkirligi, qurol yuzidagi yozuv va boshqa alomatlarAniqlanadi.

Quoldagi izlarni, turli modda qoldiqlarini va boshqalarni zararlab, o'zgartirib qo'ymaslik uchun uni ko'sdan kechiruvchi shaxs qo'llariga oq rezinadan tayyorlangan qo'lqop kiyish zarur bo'ladi. Qurolning oldi, orqa va boshqa qismlarini o'shirishuchun uning dastasi va uchidan, ya'ni izlardan xoli bolgan joylaridan ushlab ko'rish lozim.

Ma'lumot uchun! Sovuq qurollarni identifikatsiyalash yoki guruhga o'zgishlilikini turli ekspertizalar, jumladan, trasologik o'zkshiruv yordamida hal qilinadi. Bu vazifa kim yoviy, fizikaviy va texnikaviy usullarni qo'llash bilan amalga oshiriladi. Hal qilinuvchi savollar quyidagicha bo'lishi mumkin.

Mazkur qurolni tayyorlashda qanday material qo'llanilgan, o'shirishga yuborilgan material qo'llanilganmi; qurolni yasashda qanday qolip ishlatilgan; qanday asbob, qurilmalar yordamida bajarilgan? o'zkshiriluvchi (qurollar)ni tayyorlashda bir xil asbob-uskuna, qurilmalar qo'llanilganmi? O'shirishga yuborilgan iio f Mazkur qurolning g'ilofimi? qurolning tashqi qismlarida qanday yozuv, markirovka belgilari bolgan va ular qanday usulda yo'qotilgan, o'zkshiruvga yuborilgan bomakchamazkur qurolning qismi emasmi?

3-mavsu ushun tayansh so'zlar.

Trasologiya tushunchasi, izlarning tasniflari, trasologik izlar, botiqizlar, yuzaki izlar, statikizlar, dinamikizlar, ballistika, lokalizlar.

Nazorat savollari:

1. Ballistik Animagamaqsadlarda qo'llaniladi? Aniq jinoyat misolida ballistikaning ahamiyatini tushuntirib bering.

2. Ballistikada o'zkshiruv obyektlari nimalar bo'lishi mumkin? Otilgan o'q vagilzalarasosida otish qurolini identifikatsiyalash qay tartibda amalga oshiriladi?

3-mavsu ushugloccariylar.

Trasologiya - Bu izlarning hosil bo'lish mehanizmini, iz hosil qiluvchi obyektlarning guruh va individual mansubligini aniqlash, izlarning aksini qidirib topish, qayd etish va o'shirish uchun qo'llaniladigan ilmiy-texnika vositalari va metodlarini ishlab chiqish haqidagi ta'limotdir.

Botiqizlar – qabul qiluvchi yuzaning iz qoldiruvchi obyekt bilan aloqada bo'lgan o'yning to'qnash kelgan qismida o'zgarish hisobiga hosil bo'ladi (iz botiq holatda bo'ladi).

Yuzaki izlar-qabul qiluvchi obyektida iz qoldirgan obyekt yuzasi qismining aksini o'sishi natijasida hosil bo'ladi.

Statik izlar-izni hosil qiluvchi va qabul qiluvchi obyektlar aloqasining harakati natijasida yuz beradi (surkalish - tinialish kabi shaklda).

Dinamik izlar-harakatsiz holatda hosil bo'ladi. Iz hosil qiluvchi obyektning tashqi tuzilishi statik izda aniqlanadi.

Lokal izlar-ikki obyektning bir-biriga ta'sir natijasida aloqa bo'lgan maydon ichidagi o'zgarishdan hosil bo'ladi.

Periferik izlar-maydon tashqarisida bo'lgan o'zgarishlardan hosil bo'ladi.

Ballistika (grek tilida “ballo” - “otaman” ma'nosini bildiradi) ning asosiy mohiyatini o'q (sochma o'qlar)ning qurol ichidagi va havodagi harakatini o'rganish tashkil etadi.

Kazuslar:

1-kazus

O'qotar qurol yordamida qotillik jinoyati yuz berdi. Ayblanuvchining aytishicha, u jabrlanuvchi M. va S.ni ochiq qolgan avtouloddan pul mablagini o'g'irlamoqchi bolgan vaqtda ko'rib qolgan. Aylanuvchi L. jabrlanuvchi M. va S.ga o'zining O xodimi ekanligini aytgan hamda ularni qo'lga olmoqchi bolgan.

Jabrlanuvchi M. va S. birdanayblanuvchi L. hamla qilib, uning qo'lida turgan pistoletni olib qo'yamoqchi bolgan. Biroq tasodifan o'qotar qurol o'zpkisi bosilib, o'q jabrlanuvchi M.ning bo'yniga o'zikkan. Natijada jabrlanuvchi M. hodisa joyida olgan. Jabrlanuvchi S.ning ta'kidlashicha, ular jabrlanuvchi M. bilan pivo ichib, omirishganda ayblanuvchi L. ularga qurol bilan qo'qqisdan hujum qilgan. Ularayblanuvchini qaytarishga harakat qilganda u quroldan o'quzib jabrlanuvchi M.ni o'ldirgan. Natijada, ish joyiga o'zlefon qilib, u yerdanguruhni chaqirgan va holatni o'zining foydasiga hal qila boshlagan.

Masalani har ikki holat bo'yicha tergov qiling.

Jinoyatning kriminalistik xarakteristikasini bering. Mazkur holat bo'yicha tergovni rejalashtiring va tergov versiyalarini tuzing. Holat yuzasidan qanday turdagi ekspertizalar tayinlanadi?

Vaziyat yuzasidan Aniqlanishi va isbotlanishi lozim bo'lgan holatlarni tavsiflang.

Jinoyat ishi yuzasidan qanday dastlabki va keyingi tergov harakatlari o'tkaziladi? Tergovchi ularni o'tkazishda qanday taktik qoidalarga e'tibor qaratishi lozim?

2-kazus

Qotillik jinoyatini sodir etishga suiqasd qilish holatini tergov qilishda Aniqlanishicha, K. o'zining sobiq xotininguyi oynasidan stvoli qirqilgan ov miltiqig'idan o'quzadi. K.ningaytishiga qaraganda, u hech kimni o'ldirishni xohlamagan, nishonga olmagan holda o'q uzganligini bildirgan.

K. so'zlarini o'shirish uchun qanday harakatlarni amalga oshirish lozim? O'q uzilgan masofani Aniqlash yuzasidan sud-ballistik ekspertizasi imkoniyatlarini Aniqlang. Ekspert hal etadigan masalalar nimalardan iborat bo'lishi lozim?

4-mavzu. Hujjatlarning qo'lyozmamatnlarini kriminalistik usulda o'shirish. Hujjatlarni kriminalistik texnika usulida o'shirish.

Reja:

1. Hujjatlarning qo'lyozmamatnlarini kriminalistik usulda o'shirish.
2. Hujjatlarni kriminalistik texnika usulida o'shirish.

1. Hujjatlarning qo'lyozma matnlarini kriminalistik usulda o'shirish.

Hujjatlarashyoviy dalil sifatida kriminalistik o'zkshiruv obyekt. Kriminalistik xatshunoslik tushunchasi. Dastxatningidentifikatsiyaviy belgilari. Xatshunoslik o'zkshiruvininguslubiyoli. Kriminalistik muallifshunoslik o'zkshiruvi. Dastxatshunoslik vamuallifshunoslik o'zkshiruvini o'tkazishuchun material tayyorlash.

Hujjatlarashyoviy dalil sifatida kriminalistik o'zkshiruv obyekt.

Turli jinoyat ishlarini tergov qilish jarayonida daliliyashyObo'lgan hujjatlar bilanishlashga to'g'ri keladi. Jumladan, o'zgalar Mulkini talontoroj qilish, mansabni suiiste'mol qilish jinoyatlari, firibgarlik, xo'jalikishlaridamoliyaviy hisob-kitob hujjatlari bilan bir qatorda turli yozma hujjatlar kriminalistik o'zkshiruv obyekt hisoblanadi. ;

E sda tuting! Hujjat deganda, keng ma'noda biror hodisani o'zidayozma ravishda aks ettiruvchi moddiyob'ekt tushuniladi. Sud va tergov amaliyo'tida hujjatlarning quyidagi turlari mavjud: qo'lda turli yozish vositasida bajarilganimzolar, xatlar (ariza, tilxat, tarjimayi hoi v. b.) moliyaviy hujjatlardagi qo'lyozma va bosma matnlar; tipografiya usulidava bosma asboblari vositasida tayyorlangan hujjatlar, turli grafik chizmalar, rejalar, (hujjatlarning reproduksiya tasviri, kseroks nusxalari v. b.) Fotokino hujjatlar; turli obyektlar, inson va ashyoviy dalillarningi kinoFoto, videotasviri va fonohujjatlar; magnit tasma sigayozilgan turli ma'lumotlar.

Kriminalistik ma'nodagi hujjatlar jinoyat ishi bo'yicha ma'lum bir hodisalar haqida ma'lumot beradi. Ba'zi hujjatlarni jinoiy maqsadda ishlatib, undan qurol sifatida foydalanadilar. Firibgarlik jinoyati bo'yicha qalbaki hujjat yordamidamab lag' undirish, soxta hisobraqami vaveksellar bilan bankadan pul olish vashu kabi hujjatlar ish yuzasidanashyoviy dalil hisoblanadi. JPKning 84-moddasida ijtimoiy xavfli qilmishning yuz bergan yoki bermaganligi, uni sodir etgan shaxsningaybli yoki aybsizligini va ishni to'g'ri hal qilishuchunahamiyatgamolik boshqa holatlarini Aniqlashga asos bo'ladigan Har qanday ma'lumotlar jinoyat ishi bo'yicha dalil hisoblanadi. BUma'lumotlar guvohning, jabrlanuvchining, gumon qilinuvchi ayblanuvchining ko'rsatuvlari, ekspertning xulosasi, ashyoviy dalillar ovoz yozuvlari, videotasvirlar, Fotosuratlar va boshqa o'zgishli hujjatlar bilanAniqlanadi. Ashyoviy dalillar kriminalistik ma'noda jinoyat ishini hal qiluvchi muhim o'tillar bo'lib, ular jinoiy harakatningizlarini o'zida aks ettiradi yoki jinoyatni sodir etishda qurol sifatida ishlatiladi. Ko'rsatilgan sifatlar hujjatlarganisbatan o'zgishli bolganda ular ham daliliyashyo hisoblanadi.

Hujjatlarni ashyoviy dalil sifatida o'shirishda ikki xil ma'lumot olish mumkin bo'ladi: qo'lyozmammatn, imzo, raqam va boshqayozuvlar kim tomonidan bajarilgan va ikkinchisi hujjaTasl nusxami yoki qalbakiligi, qaysi qismi qandayusulda o'zgartirilgan, o'chirilgan, qo'shimchayozuvlar kiritilgan va hokazo.

Ashyoviy dalil hisoblangan hujjatlarni ishga qay darajadamolik ekanligini Aniqlashuchun tergovchi ularni ko'sdan kechirib, urnumiy va individual xususiyatlarini Aniqlaydi va o'zgishli tartibda rasmiylashtiradi.

Ashyoviy dalil xususiyatiga ega bo'lgan hujjatlar kriminalistik faoliyatda ikki xil o'zkshiruvga bog'liq.

-xatshunoslik o'zkshiruvi, ya'ni qo'lyozma matn , (imzo, raqam, turli belgilar, chizmalar va h.k.) kim tomonidan yozilgan yoki bajarilganligini Aniqlash.

-Hujjatning qalbaki ekanligini Aniqlash uchun uni kriminalistik texnika usulida tadqiq etish.

Kriminalistik xatshunoslik tushunchasi.

Ashyoviy dalil bolgan hujjatlarni o'shirishningasosiy vazifasi - qo'lyozmammatnlarini va imzolarini kim tomonidan bajarilganligini Aniqlashdir.

Xatshunoslik ekspertizasining o'zkshiruv obyektlari hujjatdagi qo'lyozmammatnlari: harfli, raqamli, shartli belgilar - shifrovka, imzo shaklidagi yozuvlardir. Qo'lyozmaxatlarni (dastxat) o'shirish va uning kim tomonidan bajarilganligini (yozilganligini) Aniqlashinsonning o'igaxos yozishusuli, ya'ni malakAxususiyatiga bog'liq.

Ma'lumot uchun! Yozish malakasi inson hayo'lining ma'lum davrida boshlanadi va shakllanadi. Umumiy yozish qoidasi xat bilan shug'ullanuvchiga ! boshlang'ich ma'lumotni husnixat qoidasi asosida beriladi. Har bir harf, raqanini yozishusuli, ayrim qism elementlarini bir chiziqda joylashuvi yozish jarayonida o'iga qulay vamoSholatni qo'llab umumiy yozish qoidasi chegarasidan chiqib, faqao'igaxos uslubni yaratadi va qo'llaydi. Masalan, yozish qurolini parallel ushlab yozish natijasida harflarning o'ng yoki chap tomon qiya i bo'lishi, yozishning yo'nalishi, harflarning bir-birlari bilan birikishi, joylashuvi kabi alomatlar hosil bo'ladi.

Yozish malakasi o'rtamaktab davridan shakllana boshlaydi. Boshlangich maktabo'quvchilari yozish qoidasiga binoan harf va raqamlarni yozishda qalam, ruchkani o'ngdan chapgayoki, aksincha, yo'nalishda bajaradilar. Yozishni « o'rganish jarayonidaxatning yozilishida harflar shakli sekin-asta o'zgaradi, umumqoida chegarasidan chiqa boshlaydi. Bu jarayonga insonning fiziologik xususiyati ta'siRetadi.

Shu bilan birga, dastxat qotib qolgan, o'zgarmaydigan qobiliyao'zmasdir. Fiziologiya dastxatni o'zini o'ziboshqaruvchi murakkab funksional qobiliyat sifatida tasvirlovchi. Shunga ko'ra dastxat turli o'zgaruvchan sharoitlarda turg'unligini o'zgartirdi, muayyan chegaralarda turli tusga kirib turli ta'siRetuvchi kuchlar oqibatida o'zgarishi tabiiy holdir.

Dastxat quyidagi xususiyatlarga ega:

- dinamik turg'unlik (yoki nisbiy mustahkamlik);

- turli ta'siRetuvchi turlarganisbatan o'igaxoso'zgaruvchanlik.

Xatshunoslik o'zkshiruvini o'tkazishda qo'lyozma imzoni aynan kim tomonidan yozilganligini Aniqlashimkonini insonninganashu yozish qobiliyati - dastxati beradi.

Xat yozish jarayoni, shuningdek yozilgan matn: so'z, raqam, imzo kriminalistik o'zkshiruv obyekti sifatidaxat deb tushuniladi. Kriminalistikada qo'lyozmammatnlar, qanday shaklda bo'lishidan qat'iyi nazar, dastxat deb yuritiladi.

Imz o qo'lyozmaningalohida bir turi bo'lib, o'igaxos xususiyatlarga ega. Shuninguchun uni o'shirish uslubiyati dastxatni o'shirish uslubiyatidan birmuncha farq qiladi.

Dastxat insonning maktabda o'qib, ilmoliish davrida rivojlanadi va taxminan o'rta ma'lumotga ega bo'lish arafasida mustahkamlanadi. Shu vaqtdan boshlab dastxat bo'yicha uni bajargan shaxsni Aniqlashimkoniyati tug'iladi.

Dastxatning mustahkam bo'lib shakllanishiga qator o'tillar, Ya'ni insonning anatomik, fiziologik, psixologik xususiyatlari, yozish malakasi, faoliyati ta'siRetadi. Shu bilan birga, insonning o'igaxoSodat bo'lib qolgan yozish harakati takrorlangan sari mustahkamlanib, individuallik - 106 aynanlik xususiyatiga ega bo'ladi. Bu ilmiy nazariya ko'p yillar davomida eksperimental tadqiqotlarasosidava ekspertiza amaliyo'tida isbot qilingan.

Dastxatning o'zkshiruv obyekti sifatidamustahkam bo'lishi nisbiydir. Chunki xat insonning ongli ravishdagi faoliyatidan bir ko'rinish bo'lib, unga obyektiv va su byektiv o miilar ta'siRetadi. Obyektiv o'tillar bo'lib yozish sharoitiga o'zgishli bolgan holatlar, ya'ni atrof-muhit ta'siri, yozish quroli, Buyumgayozilishi kabilar hisoblanadi.

Subyektiv o'tillargayozayotgan shaxsning psixologik kasallik, mastlik, emotsional vashu kabi insonning o'igaxos bolgan boshqa holatlari kiradi. Shuningdek, yozish jarayonida shaxs qasddan yozuvi (imzosi)ni o'zgartirib yozishga harakat qilishi mumkin. Manashu sababo'tillar xatning nisbiy mustahkamligi va individualligini belgilaydi.

Ko'rsatilgan o'tillar dastxatningayrimumumiy xususiyatiga ta'siRetib, asosiy individuallik vaqti sharoitiganisbatan bolgan mustahkamligi xat (imzo)ni bajargan shaxsningaynanligini belgilashuchunimkon beradi.

Ekspertiza o'zkshiruvi natijasidayozgan shaxsni Aniqlash bilan bir qatorda, xatning yozilish sharoitini, yozgan shaxsning salomatlik holatlari hamAniqlanishi mumkin. Bunday holatlar xatdagi "nutq"ningumumiy, xususiy belgilarasosida amalga oshiriladi. Masalan, yozayotgan shaxsning ruhiy hayajoni va boshqa holatlari odatlangan yozishusuliga ta'siRetib, shu bois yozuvning bir o'zkisligi Buziladi, yozish tezligi yuqori bo'ladi yoki pastlashadi. Natijadaxatninganiqligi, ravonligi o'zgaradi, harflar tuzilishi birmuncha soddalashadi. Qo'lyozmada ayrim Buzilishlar kuzatiladi. O'zigaxoSholatlar yozish sharoitining o'zgarishida ham yuz beradi. Masalan, tik turib yoki yotgan holdayozish, qo'lning jarohatlanishi natijasida chap qo'l yoki boshqamoslama bilan yozish va hokazo.

Dastxatning identifikatsiyaviy belgilari.

Xat, imzo va boshqa qo'ldayozilgan matnlarni kim tomonidan bajarilganligini Aniqlashda qo'llanadigan uslub dastxatshunoslik usuli debataladi. Identifikatsiyaviy belgilaresa o'zkshiruv tadqiqot, izlanishAniqlashdavosita bo'ladigan xatning belgi - alomatlaridir.

Dastxatshunoslik ekspertizasini o'tkazichda ekspert dastxatdamavjud bolgan quyidagi belgilarni o'rganib, tahlil qilib o'zkshiruv o'tkazadi.

1. Dastxatning mazmuniga oid sifatlari;
2. Topografik belgilar (xat, imzo, raqam, yozuvlarning hujjatda joylashuv xususiyatlari);
3. Dastxatni yozishusulining umumiy sifat va belgilari;
4. Xatning alohida (xususiy) belgilari.

Dastxatning birinchi guruhdagi sifat belgilarini “ nutq -belgilari” deb ham ataydilar. Bu belgilar yozgan shaxsning umumiy saviyasini aks ettiradi. Bularga nutq xususiyati, soʻz boʻyligi darajasi, soʻzlar oʻz oʻrnida ishlatilishi, jumla tuzilishi, soʻzlashuvda saqlangan shevavaxorij iboralarning xatda aks etishi, grammatik xatolarning odat boʻlib qolishi kabilar kiradi. Mazkur sifat belgilari maʼlum bir hajmda yozilgan qoʻlyozmada ifodalanadi. Imzo va qisqa bolgan jumla yoki raqam yozuvlaridan nutq belgilari toʻla aks etmaydi.

Xatshunoslik ekspertizasidan nutq belgilari yordam chi, qoʻshimcha belgilar vazifasini oʻtaydi muallifshunoslik ekspertizasida esa u asosiy oʻrin egallaydi. Dastxatning umumiy belgilari uch guruhga boʻlinadi:

1. Dastxatning shakllanish darajasini bildiruvchi belgilar: dastxatning ishlanish darajasi, harakat Aniqligi, bogʻlanish, yozish tezligi, bosimi;

2. Harakatlar tuzilishini bildiruvchi belgilar: dastxat tuzilishi, ustunlik qiluvchi harakat shakli, harflar oʻlchami, oraligʻi, qiyaligi, harflarning boʻyi va eni boʻyicha oʻlchami;

3. Topografik belgilar, yaʼni qoʻlyozma bitilganda harakatlar joylanishini bildiruvchi belgilar: yozuv chizigining shakli vayoʻnalishi, tipografik blanka chizigʻiganisbatan joylanishi, hoshiya oʻlchami, hoshiya chizigining shakli, soʻzlar va qatorlar orasidagi masofa va boshqalar.

Har bir umumiy belgining oʻz sifatlari Aniq lanadi. Masalan, dastxatning ishlanish darajasiga koʻra xatning yuqori, oʻrtava past darajada bajarilish sifatlari belgilanadi.

Yuqori darajada ishlov berilgan xatning yozilish tezligi ham shungamos boʻlib, harflarning umumiy tuzilishi asosan birmuncha soddalashtirilgan, noAniq boʻladi. Soʻz va harflar oʻsaro bogʻlangan boʻlib, bir chiziq yoʻnalishida, qoʻlning avtoʻlatik harakati natijasida qalam yoki ruchka qogʻozdan uzilmagan holda bajariladi. Yuqorida keltirilgan belgilar umumiy boʻlib, yozgan shaxsning qaysi guruhga mansubligini bildiradi, Yaʼni “dastxati yuqori darajada ishlangan shaxslar, xatni yirik (mayda) yozadigan shaxslar” degan fikrni beradi va hujjatning yakkayozgan shaxsni Aniq lashda izlanish doirasini birmuncha toraytiradi va identifikatsiya - aynanlikni Aniq lashda birinchi bosqich boʻlib xizmat qiladi.

Lekin umumiy belgilar ham oʻz ahamiyatiga ega boʻlib, maʼlum vazifalarda tasnifiy va darajaviy masalalarni yechishga imkon beradi. Masalan, oʻz kshiriladigan hujjat yuqori darajada ishlangan dastxat bilan bajarilgan vaziyatda uni bajarishdagumon qilinuvchi shaxs dastxatining ishlanish darajasi past boʻlsa, u holatning oʻziyoq hujjat gumon qilinuvchi tomonidan bajarilmagan degan xulosaga asos boʻladi. Har bir umumiy belgi guruhi qatolalohidaxususiy belgilarni ifodalaydi va bir qancha guruhga boʻlinadi. Bunda qoʻshimcha ravishdaxususiy belgilar, xatning ayrim harflar va ularning qisMelementlari aks etadi. MantiQilmining qoidasi asosida umumiy tushunchAxususiy alomatlar ifoda etiladi, xususiy belgi alomatlar

yigindisi esa umumiy sifat haqidaxulosa chiqarishga imkon beradi. Manashu ilmiy holat xatshunoslik o'zkshiruviga to'la tatbiq etiladi.

Xususiy belgilar bir sifatda bo'lmayayrim yoki bir qator harflardanamoyon bo'lishiga qarab alohida alohida (faqat bir harfda) uchraydigan belgilarga ajratiladi. Masalan, bir nechta - "z", "d", "u" harflarida bir xil shaklda bolgan satr tagidagi halqa qismi alohida belgi qatoriga kiradi. Agar Bunda bitta harfda halqa shakli faqat o'igaxos bo'lsa, u xususiy belgilar qatoriga kiradi. Harflarning harakati murakkabliligi bo'yicha tuzilishi, Harf elementlarini bajarishda harakat yo'nalishi, shakli va bo'yi (vertikal) va eni (gorizontal) bo'yicha kolarni, birlashtirishusuli, soni (miqdori), ketma-ketligi, bosim ning o'zgarishi, yozish harakatining boshlanishi, tugallanishi, ulanish, kesilish nuqtasi joylanishi va boshqalar xususiy belgilar guruhini tashkil qiladi.

Kriminalistikaga oid bolgan so'nggi tadqiqotlarda dastxatning yana bir qancha ino'zgrativ belgilari haqida so'z yuritilgan. Bu belgilar umumiy vaxususiy belgilar o'rtasida o'rin egallab, dastxatdagi asosiy harakatni bildiradi. Masalan, bir necha harflar va ularning elementlarini bajarishda halqasimon chap aylanmali harakat kuzatiladi.

Dastxatningumumiy vaxususiy belgilari muayyan vaqtganisbatan mustahkam bo'lib, umumiy individuallik va (turg'unlik) xususiyati nisbiydir. Bu tushunchani quyidagichasharhlash mumkin. Xatni, imzoni bajarayotgan shaxso'zixtiyori bilan yoki biror shart-sharoit ta'sirida beixtiyor o'zgartirib yozishi mumkin. Bu holda umumiy belgilarning o'zgarishi to'la yoki qisman osonroqamalga oshadi, xususiy belgilarda qisman o'zgarish yuz beradi, umumiy aynanlik xususiyati esa o'zgarmay yozuvda saqlanib qoladi.

Hujjat jinoiy harakatuchun qurol sifatida ishlatilgan hollarda uni qo'lyozma qismlarini (harf, raqam, imzo kabilar) bajarayotgan shaxs tergov jarayonida uni o'zkshirilishi, kim tomonidan yozilganligini Aniqlanishini avvaldan biladi yoki shunday imkoniyat bo'lishini sezadi. Shuninguchun qalbaki yoki noqonuniy hujjatni tuzishda, rasmiylashtirishdayoziladigan raqam-sonlar, so'z bilanifodalanadigan Buyruq - ko'rsatmalarni tasdiqlovchi imzolarni bajarish jarayonidayozayotgan shaxs xatini o'zgartirib yozishga harakat qiladi. Hujjatni qalbakilashtirishda ko'p hollarda jinoyatchi o'ziningimzosini o'zgartirib yoki imzoni boshqamansabdor shaxs nomidan uningimzosiga o'xshatishga taqlid qilib bajaradi. Lekin qasddan o'zgartirib yozilgan xatningasosiy qismida belgilar to'laligicha o'zgarmaSholda saqlanib qoladi. Ko'p yillar davomidashakllangan va individuallik xususiyatiga ega bolgan dastxat to'la o'zgarishi mumkin emas. Bu masala kriminalistik ekspertizaning ko'p yillikizlanishdagi nazariyasi va amaliy faoliyati davomida o'zisbotini topgan.

DastxaTataylabo'zgartirib yozilgan qo'lyozmada, asosan umumiy belgi sifatlarining odatdagi yozilishidan birmuncha o'zgarishalomatlarini kuzatish mumkin. Bular quyidagilardir: yozish jarayonida tezlik susayadi, natijada harf va ularning birikmalari alohida-alohidayozilib, qo'lning titrashi yozuvda aks etadi. Xatni mikroskop (lupa) ostida birmuncha kattalashtirib kuzatilgandayozishdagi harakatningayrim joylarida to'xtash nuqtalarini ham ko'rish mumkin. Oval shaklidayoziladigan harf qismlarida oval-aylanma joylarida Burchaklar hosil bo'lishi, yozishdagi yo'nalishning o'zgarishida harflarning hajmi va chiziqda joylashuvining

tuzilishi, umumiy yozishdagi avto'latik harakatning susayishi kabi alomatlarni kuzatish mumkin bo'ladi.

Hujjatlardagi ma'lumotlarni tasdiqlovchi imzolar ham xatshunoslik o'zkshiruv obyektini hisoblanadi. Shuning uchun yuqorida keltirilgan umumiy vaxususiy belgilar tizimi imzolarni o'shirishda ham to'laligicha qo'llaniladi. Shu bilan birga, imzolarni o'igaxos bolgan ba'zi xususiyatlariganisbatanalomatlari Hammavjuddir. Bular imzoningumumiy tuzilishi va transkripsiyasi; harfli, harfsiz, aralash harf yoki harfsiz chiziqqlar birikmasidan tashkil topgan imzolardagi belgilardir. Harfli imzodeganda faqat harflardan tuzilgan imzoni tushunishadi Harflar va o'qilmaydiganaylanma chiziqqlardan hosil bolgan imzolararalashimzolar deyiladi. Harfsiz, Ya'ni faqato'qib bo'lmaydigan, Harf shakliga o'xshagan chiziqqlardan tashkil topgan imzo esa chiziqqli imzodeyiladi.

Ba'zi shaxslar imzosining boshlanish qismida o'ziningismidagi bosh Harf bilan otasiningismini bosh harfiga qo'shib "monogram ma" shaklidayozadi. So'ng boshqa Harf yoki chiziqqlar bilan tugatadi, chiziq osti va ustiga qo'shimcha bezaklar kiritadi. Imzoni tugatadigan turli shakldagi chiziqqlar jim jima debataladi. |

Ma'lumot uchun! Imzo qanday shaklda yozilganidan qat'iy nazar, xatshunoslik o'zkshiruv obyektini bo'lib, dastxat belgilar ta'rifi Bularga to'la tatbiq qilinadi. Lekin imzoning o'igaxos xatshunoslik ekspertizasi xususiyatlari ham mavjud. Imzodamuayyan shaxsning guvohlik belgisi bolgani sababli uni o'shirish uslubiyo'ti va imzo asl qalbakiligini Aniqlashni talab qiladi. Faqatgina imzo qalbakilashtirilganligi qat'iy tasdiqlansa, uni gumon qilinuvchi shaxslardan qaysi biri bajariganligini o'shirish mumkin. Xususan, "A" nomidan qo'yilgan imzo "A" ning o'zibajariganligini Aniqlamasdan, shu imzoni "B" yoki "V" tomonidan bajarilganmikan degan masalani hal qilib bo'lmaydi. Ammo havoyi (haqiqatda bo'lmagan) va tergov tomonidan Aniqlanmagan shaxslar nomidan qo'yilgan imzolarni o'shirish Bu qoidadanistisnodir.

Raqam va boshqa belgilar bilanifodalangan yozuvlar HammazkuRekspertiza obyektini sifatida o'zkshirilib, belgilarini tavsiflash, matnining hajmiga bog'liq bo'ladi. Bu yozuvlarda haminsonning yozish malakasining o'igaxos individuallik xususiyati aks etadi.

Insonning xizmati, hunari, mutaxassisligi tufayli uning xizmat faoliyatida bitta emas bir necha ko'rinishga ega bolgan yozuvlari (imzolari) bo'lishi mumkin. Har bir ko'rinishdagi umumsifat belgilari shaxsningindividuallik yozish xususiyatini saqlab qoladi va aks ettiradi. Bular dastxat (imzo)ning turli variantlari debataladi.

Qo'lyozmaxatlarini aynan kim tomonidan qanday sharoitdayoki holatdayozilganligini Aniqlashuchun bir guruhdagi urnumiy yoki xususiy belgilarning o'zikifo'ya bo'lmaydi, balki qat'iyAniq va bexato xulosa berishuchun belgilarning barchaguruhlari yigindisi tavsiflanadi. Namuna bolgan hujjatlarning yozuv xat belgilar yigindisiga solishtirib o'zkshirilgandan so'nggina Aniq xulosaga kelish mumkin bo'ladi.

Xatshunoslik o'zkshiruvininguslubiyoti.

Xatshunoslik ekspertizasini o'tkazishda qo'llanadigan o'zkshiruv usullari kriminalistik diagnostikava identifikatsiyazanazariyalariningurnumiyuslubiyoti qoidasiga asosan o'tkaziladi. Shu bilan birga, mazkuRekspertizaning mohiyati,

o'zkshiriluvchi obyektlarning o'igaxos bolgan xususiyatlaridan kelib chiqqan holda ekspert zarur bolgan boshqa usullarni ham qo'llashi mumkin.

O'zkshiruvning birinchi bosqichida ekspert yuborilgan ekspertiza materiali bilan tanishib chiqadi, uni tayinlash uchun qanday zarurat tug'ilganligini, ekspertiza hal qiladigan masalalar Aniqifodalanganligi, o'shirish uchun yuborilgan obyektlarning (hujjatlarning) mavjudligi va boshqama'lumotlarni Aniqlaydi. Ekspert o'zkshiruvining navbatdagi vazifasi ashyoviy dalil bolgan hujjatning qo'lyozmatlarini (harfli, raqamli) va imzolarning mansublik sifatleri vaxususiy belgilarini tahlil qilishdir. Ular ichida bir xil harflarda takrorlanadigan va turg'unlik xususiyatiga ega bolgan, mustahkam shakllangan belgilar inobatga olinadi.

Taqqoslab o'shirishga yuborilgan dastxat (imzo) namunalari ham shu tariqa alohida-alohida ko'sdan kechiriladi. Qo'lyozmani (imzoni) bajarishda gumon qilingan shaxslarning soniga qarab, ularning ayrimlarini guruh mansubligi asosida tanlab dastxatlardagi umumiy vaxususiy belgilarni aks ettiradigan jadval chizmalar tayyorlanadi.

Dastxat va imzodagi belgilar harflarning alfavit tartibida joylashuvi asosida tahlil qilinib, ulardagi xususiyat o'zgishli tartibda jadvalga tushirilsa, solishtirib o'shirish bosqichida birmuncha qulaylik tug'iladi. Birinchi navbatda, umumiy belgilarga E'tibor beriladi, chunki ular yozgan shaxsning umumiy yozish saviyasi, dastxatning shakllanishidan dalolat berib, gumon qilinuvchi shaxslar orasidan ayrim shaxslarning xatini ajratib olishimkonini beradi.

Alohida ko'sdan kechirish jarayonida ekspertizaga taqdim etiladigan namunalar solishtiriladi, ya'ni bir shaxs nomidan yuborilgan dastxat, imzo namunalari (erkin, eksperimental va boshqa turdagilar) necha shaxs tomonidan bajarilgani ham hal qilinadi, shundan so'nGularni ashyoviy dalil bolgan hujjatning qo'lyozmasi bilan solishtiriladi.

Tadqiqot jarayonida o'zkshiriluvchining qo'lyozma (imzo)lardagi qasddan o'zgartirib yozilgandan hosil bolgan umumiy vaxususiy belgi alomatleri alohida inobatga olinadi. Bu holatlar xatni yozish sharoiti, uni o'zgarishiga ta'sir etuvchi o'tillar hisoblanadi.

Imzolarni o'shirishda imzoning harfli qismidagi umumiy vaxususiy belgileri, harfsiz chiziqalar, aylanmasirtmoqsimon yozuvlarining yo'nalishi, o'saro joylashuvi imzoning oxirgi yakunlovchi qismi, jim jimaning belgi xususiyatlerini Aniqlab, anashunday belgi sifatlerini namuna bolgan imzolarida Hammavjudligini kuzatish lozim. So'ngra solishtirish uchun tanlangan belgilar jadvalga kiritilib, o'xshash harflar va harfsizo'qilmaydigan chiziqalardagi alomatlar belgilanadi.

Ashyoviy dalil bolgan hujjatdagi imzolar ko'p hollarda ularni bajargan shaxslar tomonidan o'zgartirilib yoziladi. Bunday hollarda imzodagi belgilar qisman yoki to'la o'zgarib ketishi mumkin. Yozayotgan shaxsning imzosi shaklan o'zgarsa-da, uning o'igaxos bolgan yozish uslubi ko'pincha imzoning oxirgi qismida saqladi, o'zgarishsiz qoladi.

Bu vaziyatdagumon qilinuvchi dastxatining namunalaridan foydalanish, ulardan solishtiruv uchun o'zgishli harflarni topib, taqqoslab o'tkazicho'z samarasini berishi mumkin.

« Ma'lumot uchun! Ba'zilar, rahbar, mansabdor shaxslar nomidan qo'yi!gan imzolarni unga taqlid qilib, o'xshatib yozishga harakat qiladilar, ya'ni qalbakilashtiradilar. Qalbakilashtirilganda imzoninguzun-qisqaligi, tuzilishi va boshqa umumiy belgilari to'la yoki qisman o'zgaradi. Bu hoi imzoning qalbaki ekanidan xabar beradi va ba'zi hollarda belgilarni sonigava sifatiga qarab kim tomonidan bajarilganligini ham Aniqlash mumkin bo'ladi.

Ekspert o'zkshiruviningik kinchi bosqichida alohida tahlil qilish natijasida kuzatilgan dastxat, imzo belgilari solishtirilib taqqoslanadi. Gumon qilingan shaxslarning soniga qarab ularning xat namunalari har birini o'zkshiriluvchi xat bilan o'zgishli tartibdanavbatmanavbat solishtiriladi, guruh mansubligi asosida o'xshash xat namunalari umumiy to'plam danajratibolinadi. O'zkshirilayotgan hujjatdagi dastxat (yozuv. imzo) bilanajratibolingan namunalardagi barchaguruhdagi belgilar solishtiriladi. Umumiy vaxususiy belgilar yigindisi to'laligicha o'zkshiriluvchi vanamuna obyektlaridan biri ikkinchisini takrorlasagina, aynanlik masalasi hal qilingan bo'ladi. Agarda umumiy vaxususiy belgilarning ko'pchiligi bir-biridan farq qilsa, aynanlikinkor qilinadi, ya'ni qo'lyozma (imzo)ni boshqashaxs yozganligi Aniqlanadi. Ayrim belgilarning o'zkshiriluvchi vanamunAxatlardagi umumiyliigi ularning o'xshashlik xususiyatlaridan darak beradi.

Tabiiyki, ikki yoki undan ko'proq shaxslarning xati o'xshash bo'lishi mumkin. Lekin yozgan shaxsningaynanligini, ya'ni o'zkshirilayotgan qo'lyozma (imzolar) aynan "shushaxs tomonidan bajarilgan" degan xulosa qilishuchunidentifikatsiyaviy belgilarning barchalari, ayniqsa, xususiy bolganalohida dastxat belgilari bir xilda bommog'i lozim.

Kriminalistik muallifshunoslik o'zkshiruvi.

Hujjat matnlarining muallifini Aniqlash masalasi kriminalistik muallifshunoslik o'zkshiruvi vakolatiga o'zgishli bo'lib, xatshunoslik ekspertizasini o'tkazichda uning mazmuniga o'zgishli bolgan sifat belgilari og'zaki nutq xususiyatlarini tadqiq etishasosidashakllanadi.

Dastxatni aynan yozgan shaxs Aniqlansa-da, nutq, uning mazmuni ikkinchi shaxsga o'zgishli bo'ladi, ya'ni biri aytib turadi, ikkinchisi esayozadi.

Sud va tergovamaliyo'tidashaxsi noma'lum (anonim) xatlar, muallifi noma'lum bo'lganadabiy va ilmiy asarlar (Bunga qo'lda yozilgan matnlar bilan birga pechatlash vositasida bajarilgan hujjatlar ham kiradi)ning muallifini Aniqlashga zarurat tug'iladi. Ba'zida jinoyatchi o'z maqsadini amalga oshirishuchun jabrlanuvchiga zo'rlik yoki tahdibishlatib, ma'lum mazmundagi xatni yozishga uni majBurlaydi, matnning mazmunini aytib (diktovka qilib) turadi.

Bu holdaxatni bajaruvchi shaxsning qo'lyozmasidagi urnumiy vaxususiy belgilar uning dastxatini aks ettirsa-da, matnning mazmuni undagi og'zaki nutq belgilarini aks etishi hujjatning muallifi boshqa ekanidan xabar beradi.

Xatdagi og'zaki nutq belgilari muallifningurnumiy saviyasini belgilaydi. Bularganutqning xususiyati, so'z boyligi darajasi, so'zlarni o'z o'mida ishlatilishi, jumla tuzilishi, so'zlashuvda saqlangan shevavaxorij so'zlar, iboralarni qo'llash, gram matik, orfografik, leksik va boshqaxususiyatlar kiradi.

Hujjatlarning matn-mazmunini o'shirish masalasiga kriminalistik xatshunoslik sohasidagi mutaxassislar bilan bir qatorda tilshunoslar, filologlar va o'zkshiriluvchi

matnning mazmuniga oid o'zgarishli mutaxassislar jalbetiladi va ularning hamkorligida hal etiladi.

Muallifshunoslik ekspertiza o'zgarishuvining asosini inson so'zlashuv nutqining shakllanishi, ma'lum bilimlar tizimi asosida rivojlanishi, mukammallashishi va insonning individual nutq xususiyatlarining xatda aks etish qonuniyatlari tashkil qiladi.

Kriminalistik muallifshunoslik matni identifikatsiya nazariyasini, lingvistika, psixologiya, sotsiallingvistika, psixolingvistika bilimlarining ayrim nazariy holatlari bilan bog'liq ravishda tahlil etib, muallifni aniqlash vazifasini bajaradi.

E'tibor qiling! Mazkur tadqiqotning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat: , - xatning aynan muallifini aniqlash (identifikatsiyaviy masala); - matn muallifining umumiy bilim darajasi, kasbi, mutaxassisligi va boshqa xususiyatlari asosida ma'lum guruh mansubligini belgilash (guruhga mansublik- diagnostik masala).

Kriminalistik muallifshunoslik ekspertiza obyektlari qatoriga turli hujjatlarning qo'lyozma, shuningdek nusxa ko'chirish vositasida bajarilgan matnlar, ko'paytirilgan poligrafiya mahsulotlari kiradi. Matn birikmalari va jummalari yig'indisidan iborat bo'lib, ma'lum ma'nomazmunni ifoda qilmog'i zarur.

Ma'lumot uchun! Ekspert mutaxassislarning amaliyotiga ko'ra, matni identifikatsiyaviy tadqiqot ob'ekti bo'lishi uchun u taxminan 500 so'zdan kam bo'lmasligi lozim , aksholdamatdagi nutq belgi alomatlari aniq xulosa chiqarishga yetarli bo'lmay qoladi.

Muallifshunoslik ekspertizasini o'tkazish uchun xatshunoslik o'zgarishuviga o'xshash taqqoslash uchun xat namunalari zarur bo'ladi. Xat namunalari muallifi noma'lum jinoyat ishiga aloqasi bolgan, hujjatlarni bajarishdagumon qilingan shaxslarning qo'lyozmalari, pechatlash va ko'paytirish poligrafiya mahsulotlari kabi matnlar hisoblanadi.

Namunalar xatshunoslik o'zgarishuviga taqdim etiladigan obyektlar kabi erkin, eksperimental va oraliq vaqtiga o'zgarishli bolgan xatlar bo'lishi mumkin.

Tasniflashga oid guruhga mansublik va diagnostik masalani hal qilish uchun hozirgi kunda ekspertiza faoliyatidan nazariy va uslubiy asoslar ishlab chiqilgan. Hujjatlarning matni mazmunini tahlil qilish bilan uning muallifini alohida guruhga mansubligi masalasi hal qilinmoqda. Masalan, hujjatdagi matn qaysi millat tilida yozilganligiga qarab muallifganisbatan Bu til ona tili hisoblanadimi yoki boshqaxorij til ekanligini aniqlash mumkin.

Muallifshunoslik o'zgarishuvi bir necha bosqichdan iborat: birinchi bosqichda ekspertizaga yuborilgan material bilan tanishib chiqib, qaror (ajrim)da belgilangan tadqiqot vazifasi, o'zgarishuv obyektlarining soni, sifati yetarli vayaroqli ekanligi aniqlanadi.

Ikkinchi bosqichda o'zgarishiriluvchi vanamuna obyektlar har biri alohida ko'sdan kechirilib tahlil qilinadi, ulardagi nutq xususiyatiga o'zgarishli bolgan sifat belgilari: leksika, sintaksis, jumla tuzish va fikmi yozma shakllantirishning o'igaxosligi aniqlanadi. O'zgarishiriluvchi mualliflar soni qancha bo'lsa, har birining xat namunalari alohida-alohida guruhga ajratilib, alohida qiyoslanib tadqiq etiladi.

Solishtirib o‘shirish natijasidama’lum belgi xususiyatlarining o‘xshashligi yoki qarama-qarshilik holatlari asosida o‘zgishli xulosalarningasoslari shakllanadi. 115

O‘zkshirilayotgan muallifningaynanligi yoki uni ma’lum bir guruhga oidligi (ma’lumoti, saviyasining darajasi, mutaxassisligi va boshqaxususiyatlari)ga ko‘ra baholanib xulosa qilinadi.

Hozirgi kunda dastxatshunoslik va muallifshunoslik tadqiqotida “matematik tah lil” uslubi keng qo‘llanilmoqda. O‘zkshiriluvchi obyektlarning turli sifat belgilari matematik tavsiflash usluBiyatila ikki bir-biri bilan bog‘liq bolgan sifat xususiyatlari asosida ishlatiladi: a) o‘zkshiruv obyektining belgi-xususiyatlari mustahkam va individual bo‘lish sifati; b) bir xildagi belgi-alomatlarning miqdori Bir shaxsning xatidagi umumiy vaxususiy belgilarining yig‘i ndisi ikkinchi shxsning xatida takrorlanmasligi, uning sifat omili bo‘lsa, ayrim Mu stah Kam shakllangan belgilarining bir obyektida qayta takrorlanishi esa miqdor sifatini tavsiflaydi.

Obyektning sifat belgilari doimiy yoki ma’lum vaq tgachamustahkam va o‘zgarmaydigan bo‘lishi matematik statistikava taxminiy nazariyaning zarur bo‘lgan shart-sharoitidir. Shu bilan birga, xatning variantligi, turli sabablar tufayli o‘zgarishi, uning sifat belgilarini nisbiy mustahkam ligini tasdiqlaydi.

Biagnostik ma’lumotlardan darak beruvchi belgilar xatning ma’lum sharoitlardayozilishi, turli sabablarning ta’siri natijasida odat bo‘lib qolgan yozishuslubiga o‘zgarishlar kiritiishidan kelib chiqadi.

Dastxatshunoslik vamuallifshunoslik ekspertizalar xulosasi boshqa ekspertizalar o‘zkshiruvlari kabi jinoyat ish yuzasidan dalil manbai bo‘lib hisoblanadi va umumiy qoidalarasosida baholanadi.

Dastxatshunoslik va muallifshunoslik o‘zkshiruvini o‘tkazish uchun material tayyorlash.

Ekspertiza tayinlashningumumiy protsessual tartibi JPK ning 180-moddasida ta ‘kidlangan. Unga binoan, surishtiruv, tergov organi va sud ekspertiza tayinlash haqida qaror yoki ajrim chiqaradilar.

Qaror (ajrim)da ekspertiza o‘tkazich sabablari ishuchun hal qilinishi lozim bolgan masalalar, ularni yechishda qo‘llanadigan maxsus bilim sohasi, shu bilim ga ega bolgan Mutaxassisni jAlbetish zarurati ko‘rsatiladi.

Shuningdek, ekspertizaga hujjatlar, ularni o‘shirishgavosita bolgan dastxat (imzo) namunalari va boshqa obyektlar ham yuboriladi. Xatshunoslik ekspertizasining xulosalari to‘lava asosli bo‘lishi uchun o‘zkshiriladigan hujjatning qachon, qanday sharoitda tuzilganligi, qayerdan olinganligi, matnlarni yozishda, rasmiylashtirishdagumon qilingan shaxslar va ularning tushuntirishlari kabi ma’lumotlar qaror (ajrim)da ko‘rsatilmog‘i lozim .

Zarur bolgan hollarda ekspert jinoyat ishi materiallarining ekspertiza o‘zkshiruviga o‘zgishli bolgan holatlari bilan ham tanishib chiqishi mumkin. Buma’lumotlarekspertiza tayinlash haqidagi qaroming bayonot qismida ko‘rsatiladi yoki ish materialining o‘zgishli qismi ekspert ixtiyoriga topshiriladi. Ma’lumot uchun! Qaror, ajrim da ekspert hal qiladigan masalalarAniq va ravon savollar tariqasida ko‘rsatiladi.

Masalan: “ 1995-yil 15-mayda “M ” nomidan yozilganarizaning chap tomonidagi “ o‘zkshirib hal qilinsin...”, - degan yozuv “ M ” tomonidan yozilganmi? Yozuv

tagida “ R ” ning nomidan qo’yilganimzoni “R ” ning o’zibajarganmi? A rizingasosiy matni yuqoridagi Buyruqni ifoda etuvchi yozuv va imzolar bir kishi tomonidan yozilganmi kabi savollar bo’lishi mumkin. Ekspert ixtiyorigayuborilayotgan hujjatlarning har birining nomi, raqami, sanasi va boshqa rekvizitlari ko’rsatiladi. Jinoyat ishi yuzasidanashyoviy dalil bolgan obyektlarni olish, rasmiylashtirish, saqlash va ekspertizagayuborishda qo’llanadigan urnumiy tartib-qoida, o’zkshiriluvchi ashyoviy dalil bolgan hujjatlarga ham to’liq tatbiq etiladi.

Ekspert tadqiqotining muvaffaqiyatli, ya’ni to’liq, asosli va obyektiv bo’lish, solishtirib o’shirishuchun olinadigan dastxat (imzo) namunalarining soni va sifatiga bog’liqdir.

Qo’l yozmani bajarishdagumon qilingan har bir shaxsning erkin va eksperimental xat namunalari yetarli hajmda bo’lishi lozim . Erkin namunalar shaxsning o’qish, xizmat va turar joylaridan olinadigan hujjatlardir.

Tergovchi namunalarni ekspertizagayuborishdanawal erkin dastxat va imzo namunalari kim tomonidan bajarilganligini Aniqlabolgach, gumon qilinuvchining tasdiqlovchi yozuvi va imzosi bilan rasmiylashtirib mustahkamlaydi. Erkin namunalar imkoni boricha ko’proq bo’lib, o’zkshiriluvchi hujjatdan tuzilish vaqtiganisbatan katta farq bo’lmasligi kerak. Eksperimental dastxat namunalari ekspertiza tayinlayotgan xodim tomonidan olinib, gumon qilinuvchi tomonidan yoziladi.

O’zkshiriluvchi hujjatdagi yozuvdamavjud bolgan so’z birikmalari, jumla tuzilishlari, raqamlarning yozilish xususiyatlariga o’xshash bolgan matnni taklif qiladi yoki o’ziuni aytib turib yozdiradi.

Dastxat va imzo erkin namunalari jinoyat ishiga aloqasi bo’lmagan holatdayozilgan bo’lganligi uchun ulardagi individual aynanlik belgi sifatleri deyarli o’zgarmaydi, aksincha, mustahkam bo’ladi. Shuninguchun ekspertiza tayinlashda erkin namunalariga ko’proq e’tibor berilishi lozim . Imzo namunalarini olishdagumon qilinuvchining qo’l qo’y ishida imzolarning necha turda bo’lishiga qarabo’shan chavariant (tur)da talab qilinadi.

Imzo namunalarini bajarishdagumon qilinuvchi har Bir varaqqa alohidayozishi talab qilinadi, oldingi yozilganimzosini kuzatib turishimkoni bo’lmasligi lozim . Bu dastxat (imzo) namunalarini bajarishdagumon qilinuvchining o’z xati (imzosi)ni o’zgartirib yozishimkonini kamaytiradi.

Ekspertiza tayinlash haqidagi qaror (ajrim)da o’zkshiriluvchi hujjatlar bilan bir qatorda hujjat rekvizitlari, eksperimental namunalarning nechavaraqdaligi alohida qayd etiladi.

Nazorat savollari:

1. Ashyoviy dalil sifatida Hujjatlarni kriminalistik o’shirish ningahamiyati nimalardaniborat? Ushbu protsessual harakat ko’proq qaysi jinoyatlar bo’yicha qo’llaniladi?

2. Kriminalistik xatshunoslik nima? Dastxatningidentifikatsiyaviy belgilari qanday Aniqlanadi?

Kazuslar:

1-kazus

Navoiy viloyati Qaranda tuman prokuraturasi 2014 yil 1 martdagi “Qishloq xo‘jaligida islohotlarni amalga oshirishga qaratilgan qonunlar ijrosini ta’minlashga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” gi P rezident Farmoni ijrosi ustidan o‘zgishli nazorat tadbirlari olib borildi. Xususan, Karmana tumanidayashovchi fuqaro I.ningarizasi yuzasidan o‘tkazilgan o‘shirishdan 2014-yilning mayoyida fuqaro M. tomonidan qarindoshlari S. va J.larning imzolarini qalbakilashtirib ularning nomidan dehqon xo‘jaligi uchun yeRajratish to‘g‘risida tuman hokimi nomiga soxta ariza tayyorlab, ko‘rib chiqish uchun hokimlik huzuridagi yeRajratish komissiyasiga taqdim qilinganligi Aniqlandi.

Tuman hokim ligi huzuridagi yeRajratish komissiyasi a‘zolari o‘z mansab vakolatlarini suiiste‘mol qilib, dehqon xo‘jaligi uchun yeRajratish to‘g‘risida tuman hokimi nomigayozilgan soxta arizaga o‘zgishli tartib DAXulosa berib, dehqon xo‘jaligi yuritish uchun yeRajratish to‘g‘risida Qaro r qaBul qiladi.

Ushbu vaziyatda imzoni qalbakiligini Aniqlashda qanday turdagi ekspertiza tayinlanadi? Qo‘lyozmamatnlarni kriminalistik usulda o‘shirishda qanday usullardan foydalaniladi? Arizani soxtalashtirish va imzolarni Aniqlashda qanday dalillarni qo‘lga kiritish lozim?

2-kazus

Yunusobod tuman prokuraturasi tomonidan 2015-yil 25-aprelda 12-daha, 13-uy, 23-xonadondana‘imov R .V .ning Murdasi topildi. Sud tibbiy ekspertizaxulosasiga ko‘ra Alimov R.V. tarkibida inson o‘limiga olib keluvchi zaharli moddani iste‘mol qilishi natijasida o‘lganligi Aniqlandi. Hechqanday zo‘rlashalomatlar topilmadi. Voqea joyi ko‘sdan kechirilgan paytdamurda o‘z xonasida divandayotgan holatida topildi. Divan yonidagi stolda Alimov R .V . nomidan yozilgan xat topildi. Xatning mazmuniga ko‘ra Alimov R.V. joniga qasd qilganligi ko‘rsatilgan.

Ushbu holatda dastxatning egasi aynan alimov R. V. ekanligi yuzasidan qanday kriminalistik o‘zkshiruv o‘tkazilishi lozim. Dastxatni identifikatsiya qilishgaxatning qanday belgilari asosida erishish mumkin? Xatshunoslik ekspertizasi uchun qanday namunalar berilishi lozim?

2. Hujjatlarni kriminalistik texnika usulida o‘shirish.

Kriminalistik texnika o‘zkshiruvi tushunchasi, vazifasi va turlari. Hujjatlarni qalbakilashtirish usullari. Qalbakilash tirilgan hujjatlarni kriminalistika texnikaviyusulda o‘shirish. Kriminalistik texnika o‘zshiruvda qo‘llanadigan zamonaviyasboblar. Hujjatlarning texnik ekspertizasini o‘tkazishda hal qilinadigan masalalar.

Kriminalistik texnika o‘zkshiruvi tushunchasi, vazifasi va turlari.

Hujjatlarni texnik o‘shirish kriminalistikaning ikkinchi bo‘limida mustaqil o‘rin egallaydi. Kriminalistik texnika ba‘zi tabiiy va texnik bilimlarningayrim tarmoqlarini o‘z vazifasigamoslab, ularasosida turli qalbakilashtirilgan Hujjatlarni o‘shirish uchun maxsus uslublarni ishlab chiqadi.

Tergov va sud amaliyo‘tida hujjatlarni kriminalistik texnika usulida o‘shirish masalasi ko‘p tarqalgan bo‘lib, hujjatlar ijtimoiy sohalarning barcha doiralarida alohida o‘rin tutishi, x ilma-x il va keng taralgan materiallardan tayyorlanganligi bilan bog‘liq.

E'tibor qiling! Kriminalistik texnika o'zksiruvining obyektlari:

- turli hujjatlardagi tadqiqot qilinuvchi rekvizitlar (matn, imzo, pul-to'lov hujjatlari, Qimmatbaho ashyoviy boyliklarni olish-sotish kabi harakatlarni ifodalovchi hujjatlar, shaxsiy hujjatlar, ma'lumotnomalar va boshqalar);

- pul-to'lov hujjatlari, naqd pul kirimi va to'lovi bo'yicha turli operatsiyalarni aks ettiruvchi chek daftarchasi, kirim-chiqim orderlari, Kassa daftarchasi, tomov hujjatlari, turli kvitansiyalar, deponent kartochkalari.

Moddiy boyliklarning harakatini aks ettiruvchi hujjatlarga: yuk xatlari, kirim - chiqim xarakteridagi barcha hujjatlar to'plarni; shaxsiy hujjatlargashaxsni tasdiqlovchi va uning Mehnat faoliyatigaxos bolgan hujjatlar, pasport, shaxsiy guvohnoma, ruxsatnoma, harbiy bilet, Kasaba uyushmasi biletleri, haydovchilik guvohnomalari, diplomlar va hokazolar kiradi.

Mehnat faoliyatigaxos bolgan hujjatlarni, mehnat daftarchalari, mehnat faoliyati haqidagi ma'lumotnomalar, kasallik varaqalari, qaBul qilish va ozod etish haqidagi Buyruqlar, shartnomalar, taklifnomalar, shaxsiy varaqalar, kasallik tarixi va boshqalar tashkil etadi.

O'zksiruv obyektlariga hujjatlardan tashqari yozuv vositava ashyolari, hujjatning rekvizitlarini va belgilarini bajarishda foydalaniladigan turli bo'yoq vositalari, qog'oz, yozuv qurollari, yelim ham dayozuvni aynitish moddalari kiradi.

E'tibor qiling! Hujjatlarni texnikaviyusulda o'zksiruv vazifalari quyidagilardir:

1. Hujjatning tayyorlanishuslubini Aniqlash;
2. Hujjat mazmunini o'zgartirishusulini Aniqlash;
3. Ko'rinadigan va oddiy ko'z bilan ko'rinmaydigan yozuvlarni Aniqlash;
4. Hujjatlarningasil birlam chi ko'rinishini tiklash;
5. Hujjatlar bajarilgan, qo'llanilgan uskunalar, vositalar, qurollar vamateriallarni identifikatsiya qilish;
6. Hujjatlarni qalbakilashtirishdan Muhofaza qilish choralari ishlab chiqish.

Hujjat materiallarini o'shirishda hal qilinishi lozim bolgan vazifalar uning tarkibini, turini, markasini, ishlab chiqargan zavodini Aniqlash, u yoki Bu hujjat materiallarninganiq hajmini va guruh mansubligini Aniqlashga oiddir.

Esda tuting! Hujjatlarni qalbakilashtirishning ikki turi mavjud:

1) soxtalash tirish - hujjatningumumiy shakli to'g'ri bo'lib, undagi ma'lumot to'laligicha yoki qisman soxta bo'ladi (masalan, moddiy mablag'ni sarf qilish hujjatida soxta ma'lumotni rasmiylashtirish tushuniladi);

2) o'zgartma kiritish — hujjatlardagi birlam chi ma'lumotlar g'ayriqonuniy i | o'zgartiriladi (qo'shimcha o'zgartirishlar kiritish, o'chirish, Buzish kabilar). \

Hujja tlarni QalbaKilash tirishusullari 0'zgalar Mulkini turli usullarda talon-toroj qilish jinoyatlari ko'p hollarda soxta hujjatlar qo'llanib sodir etiladi. Ko'rinishdan to'g'ri va qonuniy rasmiylashtirilgan hujjatlardagi ma'lumotlar haqiqatdan yiroq bo'lib, jinoiyunsurlar o'zlarining foydasigamoslab, soxta hujjatlarni rasmiy hujjat blankalarida aks ettiradilar. QoidagamoslaBimzolar vamuhrlar bilan tasdiqlab, unga haqiqiy, qonuniy tus beradilar.

Bunday jinoyatlarni tergov qilish jarayonida hujjatlar soxtaligini Aniqlashuchun shubhali bolgan hujjatdagi ma'lumotni o'zksirib, uning mazmuni boshqanusxadagi

ma'lumotga to'g'ri kelishi, navbatdagi operatsiyalarni aks ettiruvchi hujjatlarga mos kelish-kelmasligini Aniqlash bilan hal etiladi. Ba'zida Bunday ma'lumotlarni moddiy javobga qarshi shaxslarning javobini aks ettiruvchi yozuvlarni ko'sdan kechirish natijasida hamolish mumkin bo'ladi.

E'tibor qiling! Sud-texnik ekspertizaning asosiy turlari quyidagilardan iborat:

- hujjatning birlamchi mazmuni o'zgartirilganligini Aniqlovchi ekspertizalar (o'chirish, qo'shimcha yozuvlar kiritish, qo'shimcha belgilar chizish, yuvish);
- hujjatdagi Muhr vashtam pizlari (akslari)ni Aniqlovchi o'z kashiruv;
- matnning mashinkadayozilgan shaklini o'shirish. Bunga boshqa qog'ozganusxa ko'chirish vositalari, jumladan E H M , ko'paytiruvchi moslamalarda tayyorlangan matnlar ham kiradi;
- hujjatning davlat belgilari va tipografik blankalarini o'shirish;
- qalbakilashtirishdan asrovchi maxsus vositalar bilan ta'minlangan hujjatlarni o'shirish;
- qayta yopishtirilgan Fotosuratlarini Aniqlash;
- ob'ektlarningayrim qismlari bo'yicha Butunni tiklash;
- imzolarni texnik qalbakilashtirilganligini o'shirish;
- kuygan hujjatlarning matnini tiklash;
- hujjat ustidan bostirib yozishoqibatida qolgan rangsiz chiziqlar bo'yichamatn mazmunini Aniqlash;
- ustidan chizibo'chirilgan, chaplashtirib yuborilgan, ustigamodda to'kilgan, yozuvlar mazmunini tiklash;
- rangi uchib ketgan yozuvlarni tiklash;
- kesibo'tgan chiziqlar bo'yicha ketma-ketligini Aniqlash;
- yozuv materiallari, yopishtirish vositalari va qog'ozlarni o'shirish.

Hujjatlarga moddiy o'zgartirishlar kiritish bilan qalbakilashtirilgan hollarni o'shirishda quyidagi belgilarga e'tibor berish lozim .

1. Hujjatning matnidagi ayrim yozuvlarni (harf, raqam , imo'chirish va o'rniga boshqayozuv kiritish. O'chirish natijasida qog'ozni ustki silliq qatlarni zararlanadi.

Qog'oz tolalarining hurpayishi va rangi birmuncha o'zgarishi kuzatiladi, o'chirilgan joo'dagi yozuvlarningayrim shtrixlari va bo'yoq qoldiqlari saqlanib qoladi. Hujjat matni maxsus blankada bajarilgan bo'lsa, unda qo'shimcha ravishda qog'ozning yuzasidagi kashtasi va tipografiya chiziqlari zararlanadi. Yozuvlarni yo'qotish maqsadida o'tKiRasbob bilan qog'ozningustki qatlarnini kesib, qirqibo'chiradilar. Bunday hollarda qog'ozning orqasidan yorug'iik tushirilib kuzatganda awwalgi yozuvning botiQizlari bo'yicha o'chirilgan yozuv mazmunini tiklash mumkin bo'ladi.

Hujjatning o'chirilgan yozuvlari o'rnigayangi, jinoiy maqsadga kerak bolgan matn yoki harf raqamlarni yozganda qog'ozningustki qatlarni zararlangani sababli yozuv quroli bolgan qalam , pasta siyoh moddalarining zarrachalari yoyilib, qog'ozningichki qatlarniga singib ketadi. Undan tashqari, birlamchi yozuv bo'yoqlari bilan keyingi yozuvdagi bo'yoqning rangida birmuncha farqni kuzatish mumkin bo'ladi.

2. Hujjat matniga qo'shimcha yozuv, raqam va boshqa o'zgartirishlar kiritish.

Qalbakilashtirishning Bu turida hujjatningavvalgi matniga qo'shimchayozuvlar kiritishda son (raqam) belgilari o'zgartiriladi. Raqamlarningayrim qismlari uni ko'paytirish yoki kamaytirish maqsadida o'zgartiriladi.

Qo'shimcha kiritilgan yozuvlar birlamchi matnningurnumiy Buzilish, joylashuvi va boshqa belgilaridan birmuncha farq qiladi. Xat belgilaridan tashqari yozuv vositasi bolgan bo'yoqning tarkibida ham (oddiy ko'z bilan ko'rib bom maydigan darajadagi rangning farqi bo'ladi) muhrlash vositasida qo'shimcha so'z, raqam va boshqayozuvlar kiritilganda ham yuqorida ko'rsatilgan alomatlar mavjud bo'ladi.

Yozuv mashinkasida bajarilgan matnlarga qo'shimchayozuvlar kiritilganda harflarning joylashuvi, chiziqning oralig'i (intervali) tipografik bo'Yoqning tarkibidagi farq vashu kabi Muhrlash vositasining o'zida bolgan boshqa belgilar mavjud bo'ladi.

3. Hujjatdagi yozuvlarni rangsizlantirish, yuvish. Hujjatningayrim qismlaridagi yozuv yoki to'liq matn turli kim yoviy moddalar bilan rangsizlantiriladi va o'miga kerakli bolgan yozuvlar yoziladi. Reaktiv moddaning ta'siri natijasida qog'ozning tarkibi birmuncha o'zgaradi, tolalari uzilib ketadi. Yo'qotilgan, rangsizlantirilgan yozuvlar o'miga boshqayangimatnni bajarishdayozuv vositasi (qalam, pasta, siyoh) bo'yog'i birmunchayoyilib qog'ozningichki qatlarniga singib ketadi.

Hujjatni ultrabinafshanurlarda kuzatish bilan undagi o'zgarishlarni, avvalgi yozuvdan saqlanib qolgan bo'yoq dog'lari bilan kim yoviy moddaning ta'siri bolgan joylarni Aniqlash mumkin. Hujjatning matni moddiy suv bilan ham yuvib rangsizlantirilishi uchrab turadi. Bu holda qog'oz tarkibiga singib qolganavvalgi yozuvning qoldiq dog'iarini turli nurlarda rangini kuchaytirib kuzatish va suratga olish bilan tiklanadi.

4. Hujjatdagi Fotosurat vamarkalarni o'zgartirish (avvalgi, haqiqiy o'rniga boshqasini yopishtirish).

Shaxsiy hujjatlargayopishtiriladigan Fotosuratlarning odatda pastki o'ng yoki chap Burchagi ustidan tushadi. Shu kabi yopishtirilgan marka ustidan ham shtamp va imzoning bir qismi aks etadi. Fotosurat, marka ko'chirilibo'miga qayta boshqalari yopishtirilgandamuhr, shtamp qisminingaksi qo'lda chiziladi yoki boshqamuhr bilan tasdiqlanadi.

Bu holdamuhminGurnumiy tuzilishi, doira bo'yicha joylashgan yozuvlarning umumiy vaxususiy belgilari o'zgarib ketadi. Fotosurat vamarkalarni orqa qismini kuzatish va o'shirish bilan yelimning oldingi va keyingi navbatda ishlatilgan turini Aniqlash mumkin.

5. Imzolarni texnikaviy Qalbakilash tirish.

Soxta hujjatlarga haqiqiyasl hujjatdagi imzolarni nusxa ko'chiruvchi qog'oz yordamidayoki hujjatni yorug'iikka tushirish bilanimzoning soyasini soxta hujjatga tushirib so'ngustidan yozish quroli bilan yurgiziladi. Mazkur hollarda qalbakilashtirilganimzodagi Yozuv harakati birmuncha sustlashganligi, chiziqning yo'g'onlashganligi va o'zkisligi Buzilganligi kuzatiladi. Hujjatni turli nurlarda ko'sdan kechirish natijasida soxta imzoning shtrixlarida qalam, ruchka harakatini to'xtatishalomatlarivanusxa ko'chiruvchi qog'oz bo'yoqlari zarrachalarini ko'rish mumkin bo'ladi.

6. Muhr va shtamp aksiyalarini qalbakilashtirish.

Qalbaki muhr vashtamlarning o'ziqo'l dayasalgan bo'ladi yoki aksini qo'lda chiziladi. Yasamamuhr shtam plarning standart shaklida doira, to'rtBurchak, uchBurchak turlarining o'lchovlari farq qiladi.

Harf shakllari, Buzilishi, o'lchovi, o'saro joylashuvi kabi belgilari hosil bo'ladi. Masalan, sirkuldan qoladigan o'zshik, qalam va ruchkada chizilganda harakatning bir ikki joylarida to'xtashalomatlar bo'ladi. Hujjatdagi haqiqiy MuhRaksini biroz namlab soxta hujjatning kerakli joyiga tushirishusuli hamuchrab turadi. Bu holda muhr aksidagi bo'yoq pasta (mastika) chiziqlarida yoyilib rangi ancha susayadi. Yozuvlari vamuhrning markazidagi rasm belgilari noAniq bo'lib tushadi. Muhrshtam plarningakslarini soxtalashtirishda ba'zida bir necha usullarni qo'llaydilar. Soxta hujjatdagi muhr-shtam p akslarini ko'sdan kechirish jarayonida uning qaysi muassasa, vazirlik, idora (korxonaga) o'zgishli ekanligini Aniqlash, asl nusxanamunalari bilan solishtirib ko'rish, uningumumiy Buzilishiga, harflarning joylashuviga standart shakliga mos kelishiga jiddiy e'tibor berish lozim.

7. Hujjatlariling qalbaki blankasini yasash.

Bu usul ko'p hollardashaxsiy hujjatlarni (oliy yoki o'rtama'lumot haqidagi diplomlar, mashina pasporti vashaxsiy haydovchi guvohnomalari) tayyorlashda, shuningdek pul va Qimmatbaho qog'ozlarni (obligatsiya, lotoreya, chek, veksellar) qalbakilashtirishda ishlatiladi. Jinoyatchilar blankalarni yasashda rassomchilik, poligrafiya hunarlarini ishlatish bilan birga turli moslama stanok va texnik jihozlardan foydalanadilar. Soxta blankadagi tipografik yozuvlar umum standart tuzilishidan, bo'yoqning tarkibi, rangi, yozuv (harf) tuzilishi bilan farq qiladi. Blankaning yasashida qo'llanilgan material, bo'yoq yelim, tarkiblari ham guruh mansubligi jihatdan farq qiladi.

Soxta pul va Qimmatli qog'ozlarni yasashda quyidagi belgilar hosil bo'ladi: maxsuShimoyavositasini bajaruvchi qog'ozningichki vAsirtqi qatlarnidagi mikroskopik kashtavamatnning yo'qligi, qog'ozning tarkibiga kiruvchi kim yoviy vositalarning boshqacha turi ishlatilishi va boshqalar.

Jinoyatchilar hujjatlarni soxtalashtirishda bir necha hujjatning qismlarini o'saro montaj qilishusuli va hozirgi zamonaviy texnik jihozlarni ham ishlatadilar.

Qalbakilashtirilgan hujjatlarning yuqorida ko'rsatilganalomatlarini kuzatish va Aniqlashuchun kriminalistik texnikada ishlab chiqqan uslub va uslubiyotlarni egallamoq, shuningdek zamonaviy texnik vositalarini qo'llay bilmoq zarurdir.

Qalbakilashtirilgan hujjatlarni kriminalistika texnikaviyusulda o'shirish.

Hujjatlarni texnikaviyusulda o'shirish qator optikasboblarda yordamida, oddiy lupalar, mikroskoplar, moslamalar, turli nur hosil qiluvchi manbalarni ishlatish bilanamalga oshiriladi.

Ekspertiza o'zkshiruvda fotosuratni tadqiqot-o'zkshiruv uslubini qo'llash bilan birgayorug'lik manbalarini turli sharoitda qo'llash (to'g'ridan, qiyayoritish, singibomish) maxsus o'zkshiruv usublari mavjud: namli nusxa ko'chiruv, diffuziyAnusxa ko'chiruvi, ko'zga ko'rinadigan va kominmaydigan binafshanuridalyuminessensiya hosil qilish, infraqizil nurlaridayoritish, ultrabinafshAva infraqizil nurlarda spektrosnusxa hosil qilish, xromotografiyava boshqalarni qo'llaydilar. |

Ma'lumot uchun! O'zksiriluvchi hujjatni qiya tushgan yorug'likda kuzatish, i yorug'lik nurlari 90 gradus berilganda ko'rinmaydigan yoki qismani ko'rinmaydigan belgilarAniq bo'lishini ta'minlaydi. Yorug'lik manbai sifatida i maxsus nur chiqaruvchi yoritqicho N -I9 ishlatiladi.

Yozuvlari o'chirilgan, zararlangan hujjatlarni yorug'lik manbaiga to'g'ri o'matib kuzatilsa, yorug'lik nurlarining qog'oz qatlarnidan singibo'tish darajasi ; har xil bo'ladi. Bunday sharoitda soxta pul, Qimmatbaho qog'oz Hujjatlar ham • o'tuvchan nurlarda kuzatilganda hujjatningichki qatlarni holatlari to'lava Aniq ! ko'rinadi. Bu holatni mustahkamlashusuli o'tuvchan yorug'lik nurlarida ! Fotosuratga tushirishdir. Suratga tushirishuchun maxsus yorug'lik manbai FMN 2, MRKA , ULAR US moslamalariga o'rnatiladi. O'shirish va suratga olishishlari esa qorong'i lashtirilgan binoda amalga oshiriladi.

Yozuvlari o'chirilgan, rangsizlantirilgan va qisman yonib, yozuv kominmay qolgan hujjatlarning matnlarini tiklashuchun ulargayorug'likn to'g'ri perpendikulyar yo'naltirilgan holda berish lozim . O'zksiriluvchi obyektidagi ranglarni ajratish va ulardagi farqni belgilashuchun svetofeltrlar, ya'ni ranglarni ajratib beruvchi moslamalar qo'llaniladi.

Rangsizlantirilgan, yuvilgan, kim yoviy moddalarni qo'llab, yo'qotilgan yozuvlarni ko'zga ko'rinmaydigan moddalar bilan yozilgan matnlarni tiklash, ko'rinarli qilishuchun ultrabinafshAnurlardan foydalaniladi. Qisqa to'lqinli ultrabinafshAn u rrlarning elektromagnit yorug'iigi o'zksiriluvchi obyektning tarkibiga singib undan yorug'iiKaksini hosil qiladi. UltrabinafshAnurlarini hosil qiluvchi manba sifatidayuqori bosim gava turli quvvatga ega bolgan simobli kvars lam palari xizmat qiladi. Bular DRT (PRK), DRK , DRJ (SVDSH) markali lyuminessent lampalaridir.

Spektrning infraqizil nurlaridalyuminessensiya o'zksiruvchi qalbakilashtirilgan hujjatlardagi turli o'zgarishlarni Aniqlashda ishlatiladi, chunki yozuvlarni tiklashda oddiy ko'zga ko'rinadigan n u rrlarning ta'siri bo'lmaydi. Infraqizil nurlarning ta'siri natijasida o'zksiriluvchi obyektida aks yorituvchi nur chiqaradi, Bu holat lyuminessensiya debataladi. Hujjatning bir xildagi bir vaqtdayoritilgan matni va keyinchalik kiritilgan o'zgarishlar infraqizil nur ta'siri natijasida o'igaxos bolganaks yorug'ii nurlarni chiqaradi va ko'zga kominmaydigan mayda zarrachalarini ham ko'rinarli qiladi.

Nam li nusxa ko'chiruv usuli pasta bilan yozilgan matnlardagi o'zgarishlarni, bo'yoqning rangi, tarkibini Aniqlashda Foto qog'ozning eMulsiya (jelatin) qatlarnini namlab yozuvlarni unga ko'chirishda qo'llaniladi. Qalbakilashtirilgan hujjatlarni o'shirishda absorbsioz lyuminessent usuli ham qo'llaniladi. Bu usul yordamida hujjatdagi yozuvlarning bir-biri bilan kesishibo'tgan joylarida (masalan, imzobilan boshqayozuv biriningustidanikkinchisi yozilgan hollarda) qaysilari awal yozilganligini Aniqlash zaruratini hal qiladi. UltrabinafshAnurlarning ko'rinarli spektrosnusxa usuli yozuv vositasining turi, rangsiz moddalarning sifati, yopishtirish vositalarining sifati, turini Aniqlashda qo'llaniladi. O'zksiriluvchi moddaningasosiy xususiyati spektro fotometriya tahlili asosida tuziladigan chizmalardir, ya'ni har bir moddaning spektr nurini o'iga singdirish qobiliyati har xil bolganligi sababli spektr grafigi ham shunga o'zgishli ravishda aks etadi. Infraqizil spektrosnusxa usuli ham

yuqorida ko'rsatilgan vazifalarni bajarish va taqqoslab o'shirish uchun qo'llaniladi. Yozish va ositalarining xususiyatlarini qog'oz, yelim va boshqamateriallarni o'shirishda kimyoviy tomchilar reaksiyasini ta'sir ettirish usulini qo'llaydi. 126

Turli moddalar va hujjatning materialini o'shirish uchun qatlamli xromotografiya uslubi qo'llaniladi. Shuni ta'kidlab o'tish joizki, mustaqillik yillari davomida Adliya vazirligi qoshidagi Kriminalistik tadqiqotlar markazining hujjatlarni o'shirish bo'limi xodimlari ilmiy tadqiqotlaridagi texnik jihozlar qo'llash va o'z kshiruv uslublarini mukammallashtirishga sezilarli hissa qo'shdilar. Shu bilan birga, bo'lim oxirgi yillarda birmuncha texnik jihozlar bilan yangilanib, o'z kshiruvlar anashu texnologiya asosida o'tkazilmoqda.

Ekspertiza amaliyo'ti davomida kompyuterlashtirish va ilmiy texnik rivojlanish Munosabati bilan hujjatlarni texnika usulida olib boriladigan o'z kshiruvlari yangi mukammal asbob-uskunalar yordamida o'tkazilmoqda. Jumladan, hujjatlarni o'shirishga moslangan DVS-Portable videoskaneri, "VSC -2000" videospektral komporatori rangsiz yozuvlarning botiqlari asosida tiklash uchun mo'ljallangan. "E S DA" apparati, "Leica D M C" mikroskopi, "Fom -685" Romanovskiy spektrografi. "CYM -2000" ixcham videomikroskopi va boshqalar ishlatilmoqda.

Kriminalistik texnika o'z kshiruvda qo'llanadigan zamonaviy asboblari.

Qalbakilashtirilgan hujjatlardagi avvalgi haqiqiy yozuvni turli usulda o'chirish, o'zgartirish, rangsizlantirish kabi hollarni va spektning bitta zonasiga kiruvchi nurlarning bir-biridan rang jihatdan farqini o'shirish va Aniqlash uchun videos kamerasobi qo'llaniladi. Bu qurilmada hujjatlar ultrabinafshanurlarining keng yorug'lik diapozonidagi infraqizil nurlarning yaqin va ko'rinarli tom qinlarida o'z kshiriladi. Asbob ixcham bo'lib, oq-qoramono xrom bilan jihozlangan, turli sharoitlarda qo'llashga mo'ljallangan va tashqi turli bosim quvatda kuzatish uchun monitor va generator bilan ta'minlangan. Mazkur asbobning tadqiqot qobiliyati biroz chegaralangan, jumladan, o'z kshiriluvchi obyektning o'lchov masshtabini o'zgartirib monitoRekranga uzata olmaydi, shuningdek Aniqlangan ma'lumotlarni ko'rgazmali qilib mustahkamlashdagi obyektlarni o'tuvchan nurlarda o'shirishda imkoni cheklangandir.

Ma'lumot uchun! Hujjatlarni texnikaviy usulda o'shirish sohasida mo'ljallangan yangi zamonaviy asboblardan biri Angliyaning "Foster & Fresman" kompaniyasi ishlab chiqqan "VSC -2000" videospektral apparatidir.

Ashyoviy dalil bolgan hujjatlarni o'shirishda ko'rsatilgan asbob o'z kshiriluvchi obyektning qism rekvizitlarini hech bir zararlantirmaydi va o'zgartirmaydi. Shu bilan birga, hujjatdagi to'liq yoki qisman o'zgarishlarni qo'shim chayozuv kiritish, yuvish, rangsizlantirish hollarini Aniqlashga imkon yaratadi. Yozuv materiallarini identifikatsiya qilishda fotometriya optik uslublarini qo'llash bilan birga o'z kshiriluvchi obyektlarni birmuncha kattalashtirilgan holda kuzatib turish imkonini beradi. O'z kshiruv ishlari infraqizil nurlarning turli to'lqin uzunligida o'tkazilishi mumkin. Ultrabinafshanurlaridagi yuqori alomatini kuzatish, o'z kshiriluvchi obyektlarning Bunurlarni o'iga singdirish xususiyatini ko'rish mumkindir.

Hujjatlarning texnik ekspertizasini o'tkazishda hal qilinadigan masalalar.

Kriminalistik texnika rivojlanishi sud va tergov idoralari maxsus texnik vositalar bilan jiho zlanishi, shubhali hujjatlarni bevosita tergovchining o'zi Aniqlash uchun imkoniyatlarni sezilarli darajada oshirdi. Jumladan, tergovchining portfelidagi mavjud moslamalar (ultrabinafsh Anurli lam pa, lup Ava boshqalar) Yordamida hujjat qalbakiligidan dalolat beruvchi belgilar Aniqlanishi mumkin. Ammo JPKning 172-moddasiga binoan tadqiqot to'liq vaxolisona bo'lishi uchun shubhali hujjatlar yuzasidan texnik-kriminalistik ekspertiza tayinlanishi shart.

E'tibor qiling! Kriminalistik ekspertizaning Bu turi keng doiradagi i masalalarni hal qiladi, ulardan eng ko'p uchraydiganlari quyidagilar:

- o'zkshiriluvchi hujjat qanday usulda tayyorlangan;
- o'zkshiriluvchi hujjat matniga o'zgartirishlar kiritilganmi; I
- hujjatning avvalgi haqiqiy matni qanday bolgan; j
- hujjatdagi Muhr (shtam p) aksi qanday yasamayoki haqiqiy usulda J tayyorlangan; i
- hujjatning yozilgan, rasmiylashtirilgan vaqti;
- ayrim yozuvlar (asosiy matn va rezolyutsiya, tasdiqlovchi imzo kabilar), oldinma-ketinligi, qaysi birlari oldin, qaysilari keyin yozilgan;
- turli sharoitlar ta'siridayozuv ranglari o'chib, o'qib bom maydigan darajaga kelgan, hujjatlarning matnlarini tiklash;
- hujjatning matni, namunalari taqdimetilgan Yo zu v mashinkasida | yozilganmi;
- hujjatning materiali sifatini, qaysi guruhgaman subligini Aniqlash va i boshqa masalalar.

Ekspertga material tayyorlashdava ekspertiza imkonlaridan to'g'ri foydalanish maqsadida tergovchi o'zgishli mutaxassisni taklif etib, uning maslahati vayordamida ekspert o'zkshiruviga savollarni tuzish, solishtirib o'shinish uchun zarur bolgan namunalarni tayyorlashda foydalanishi mumkin.

Ashyoviy dalil bolgan o'zkshiriluvchi hujjatlarni ekspertizaga Yuborish uchun ularni kriminalistik texnikaning o'zgishli taktik uslublari asosida olish, joy lash tirish va rasmiylashtirish lozim dir. Jumladan, hujjatga qo'shimchayozuvlar kiritish, uni Buklash, boshqa qog'ozlargayopishtirib qo'yish mumkin emas. Ekspertiza tayinlash haqidagi qaror (ajrim)da ashoviy dalil bolgan hujjatlarning har birini alohida o'igaxos xususiyati bilan qayd etish, lozim . Qo'shimchayozuvlar kiritilgan, avvalgi matnlarni o'zgartirib, o'chirib, o'ziga boshqa yozuvlar kiritilgan hujjatlarni kriminalistik ekspertizaga yuborishda bir vaqtning o'zidaxatshunoslik ekspertizasi ham tayinlab, hujjatdagi yozuvlarni qalbakilashtirishdashubhalangan shaxslarning xat namunalarini yuborish maq sad gamuvofiqdir.

Yozuv mashinkasida bosilgan matnni o'shinishdashubhalangan yozuv mashinkasida, kompyuterning yozuv moslamasida, printerdava boshqavositlarda bajarilgan namunalar yuborilishi kerak. Muhr, shtam p aksini o'shinishda rasman o'zgishli muhri (shtam pi) bolganidora, korxonona, muassasaning muhri (shtam pi) aksidan namunalar yubormoq lozim . Shu bilan birga, qalbaki yozuv muhrining aksi tushirilgan hujjatlarni solishtirib o'shinish uchun unga o'xshash guruh mansubligi bolganasl (haqiqiy) hujjatlarni ham namuna sifatidayuborish kerak. Muhr (shtam p) namunalarining har birini alohida bir necha oq silliq qog'ozga tushirib kerakli mansabdor shaxslardan tasdiqlab olish zarur.

Hujjatning materialini o'shirish, ayrim bo'laklar bitta hujjatni tashkil qilishini Aniqlash uchun yuboriladigan hujjatning har bir bomagi individual xususiyatlari ko'rsatilib yuboriladi. Texnik usulda qalbakilashtirilgan imzoni o'shirishda haqiqiy imzo ham namunalarini yuborish ekspertiza o'zkshiruvini birmuncha osonlashtiradi vaxulosaning to'g'ri bomishigayordam beradi. Ekspertizaga yuboriladigan namunalar shubha tug'dirmasligi va tergovchi tomonidan o'zkshirilib, ko'sdan kechirilibo'z tasdig'i ni topmog'i lozim.

4-mavsu ushun tayansh so'zlar.

Hujjatlarashyoviy dalil sifatida kriminalistik o'zkshiruv obyekt.

Kriminalistik xatshunoslik tushunchasi.

Dastxatning identifikatsiyaviy belgilari.

Xatshunoslik o'zkshiruvining uslubiy o'li.

Kriminalistik muallifshunoslik o'zkshiruvi.

Dastxatshunoslik va muallifshunoslik o'zkshiruvini o'tkazish uchun material tayyorlash.

Nazorat savollari:

1. Kriminalistik texnika o'zkshiruvining ahamiyati, uning vazifalari va turlarini tushuntirib bering.

2. Hujjatlarni qalbakilashtirish qanday usullarda amalga oshiriladi? Qalbakilashtirilgan hujjatlarni kriminalistika-texnikaviy usulda o'shirish tartibi qanday?

4-mavsu ushugloccariylar.

Hujjat deganda, keng ma'noda biror hodisani o'zidayozma ravishda aks ettiruvchi moddiy ob'ekt tushuniladi.

Ashyoviy dalil bolgan hujjatlarni o'shirishning asosiy vazifasi - qo'lyozma matnlarini va imzolarini kim tomonidan bajarilganligini Aniqlashdir.

Xat, imzo va boshqa qo'ldayozilgan matnlarni kim tomonidan bajarilganligini Aniqlashda qo'llanadigan uslub dastxatshunoslik usuli debataladi. Identifikatsiyaviy belgilaresa o'zkshiruv tadqiqot, izlanish Aniqlash davosita bo'ladigan xatning belgi - alomatlaridir.

Tadqiqotning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat: , - xatning aynan muallifini Aniqlash (identifikatsiyaviy masala); - matn Muallifining umumiy bilim darajasi, kasbi, mutaxassisligi va boshqa xususiyatlari asosidama'lum guruh mansubligini belgilash (guruh mansublik- diagnostik masala).

Kazuslar:

1-kazus

A. ismli shaxs ish haqi to'g'risidagi hujjatga ro'yhat olish nomerini kiritib uni qalbakilashtirdi. Tergov jarayonidagi gumon qilinuvchi A. hujjatni qalbakilashtirmaganligini, hujjat tuzilgan vaqtda uning barcha rekvizitlari bo'lganligini ta'kidlagan.

Aytingchi, mazkur holatdagumon qilinuvchiningaybi bor-yo qligini Aniqlashuchun hujjatni kriminalistik-texnik usulda o'shirishning qaysi turlaridan foydalanish mumkin?

Hujjatlarni kriminalistik texnik usulda o'zshirishning qanday turlari mavjud?

2-Kazu s

Firibgarlik jinoyati yuzasidan Buxgalteriya hujjatlarini ko'sdan kechirish chog'ida terovchida bir hujjatning Muhri haqiqiy ekanligiga shubha tug'ildi.

Hujjat muhrini haqiqiy emasligini Aniqlashda qaysi belgilariga e'tibor qaratish lozim. Tergovchi ekspertiza (hujjat muhrini haqiqiy emasligini Aniqlash) uchun qanday material (namuna)larni tayyorlashi vayuborishi lozim. Mazkur holat bo'yicha hujjatlarni kriminalistik-texnik usulda o'shirishning qanday taktik qoidalari mavjud.

5-mavzu. Odamlarning tashqi qiyofa belgilari asosida identifikatsiya qilish. Kriminalistik ro'yxatga olish.

Reja:

1. Odamlarning tashqi qiyofa belgilari asosida identifikatsiya qilish.
2. Kriminalistik gabitokopiya.
3. Kriminalistik ro'yxatga olish.

1. Odamlarning tashqi qiyofa belgilari asosida identifikatsiya qilish.

Identifikatsiya obykti sifatida odam tashqi qiyofasining tushunchasi va ilmiyasoslari. Odamning tashqi qiyofa belgilari tizimi. Portretlar bo'yicha identifikatsiya qilish turlari. Odamlarning portretlari asosida o'tkaziladigan identifikatsiyaviy o'zkshiruv.

Identifikatsiya obykti sifatida odamning tashqi qiyofasining tushunchasi va ilmiy asoslari.

Tergov va tezkor-qidiruv amaliyo'tida qidiruvdagi, o'zkshirilayotgan, o'lgan odamlarning tashqi qiyofa belgilari asosida identifikatsiya o'tkazich ko'plaBuchrab turadi. Odamning tashqi qiyofa belgilari asosida uning shaxsi aynanligini Aniqlashodamning portreti-fototasviri orqali amalga oshiriladi. Identifikatsiya obyektleri sifatida tiriKodam , murda, murda qoldig'i (skeleti) o'zkshiriladi.

Ma'lumot uchun! Har bir shaxs ijtimoiy va jismoniy xususiyatlarga, alohida individuallikka ega, sotsial xususiyatlarga insonningism -sharifi, nasl-nasabi, kasb-hunari, boshqalar bilan munosabati va hokazolar, jismoniy alomatlariga esa jinsi, yoshi, tashqi qiyofa tuzilishi kabilarni kiritish mumkin. Identifikatsiya o'tkazishda odamning o'ziemas, uning chizilgan, bo'yoq bilan tasvirlangan yoki fotografiyada aks etgan suratlari taqqoslab o'shish vositasi bo'lib xizmat qiladi. Ayrim hollarda insonning tashqi tuzilishi orqali tasvirlanib, shu asosda chizilgan taxminiy rasmorqali o'zkshiruv o'tkazilishi mumkin. Odamning tashqi qiyofa belgilari asosida identifikatsiya o'tkazishningilmiyasoslari qator fanlarning (anatomiya, fiziologiya, sudtibbiyo'li va boshqalar) rivojlanishomillarigavayutuqlariga tayangan holdashakllanadi, tergov, tezkor-qidiruv va ekspertiza faoliyatida keng qo'llaniladi. Identifikatsiyaviy o'zkshiruv uslubiyo'li odam tashqi tuzilishininginformatik vamustahkam belgilariga asoslanadi. Hozirgi kunda odamning tashqi tuzilishining mustahkamalomatleri asosan tergov, tezkor-qidiruv faoliyatida, bedarak yo'qolgan va jinoiy javobgarlikdan qochib yashirinib yurgan shaxslarni qidirishda, shuningdek shaxsi noma'lum bo'lgan odamlar va ularning murdalarini Aniqlashuchun o'zgishli hujjatlar orqali o'shishda qo'llaniladi. Amaliyotda ba'zi tergov harakatlarini o'tkazishda (masalan, Tanib olish uchun ko'rsatish, guvohlantirish kabi) tirik shaxslarni va murdalarini k'zdan kechirishda, ularning tashqi tu zilish xususiyati bo'yichashaxsi Aniqlanib, o'zgishli ma'lumotlar olinadi.

Ma'lumot uchun!

Odamlarni tashqi tuzilish xususiyatlari bo'yicha identifikatsiya qilish - aynanligini belgilashimkoni insonninganatomik va informatiKalomatlarining yig'indisi individual bo'lganligi va ularningikkinchi shaxsda takrorlanmaslik ta'limotiga asoslanadi. Bu individuallik xususiyati amaliy vanazariy jihatdan

kriminalistik faoliyatdayillar davomida o'zibotini topgan. Odam dunyoga kelib yil sayin o'sadi, betob bo'ladi, qariydi, turli sabab larga ko'ra uning tanasida o'zgarishlar hosil bo'ladi, shunga qaramay tananingasosiy ko'rinish xususiyatlari saqlanadi. Yillar davomida hosil bo'ladigan o'zgarishlar tananingayrim qismlarining o'lchovi, shakli va tasi nisbiy Mustahkam likka egadir. Odamning tashqi tuzilishini ifoda etuvchi belgilar, uning so'z bilan ta'riflangan tasviriy portretini tashkil etadi. Tashqi qiyofa belgilari tushunchasiga odamningurnumiy gavda tuzilishi, bo'yi, ayrim tana a'zolari (qo'l, oyoq, yuz, Burun kaBilar)ning o'lchov vashakl xususiyatlari, ya'ni anatomik sifat belgilari, yurish, qadam tashlash, ovoz, nutq va turli harakatdagi alomatlaridaniborat funksional belgilari kiradi.

Insonning foto yoki boshqa tasvirlari identifikatsiya obyekti sifatida o'zks Shirilganda, ularda odamningaks ettirilgan qismlarigina e'tiborga olinadi. Fotosuratlar insonning bo'y-bastini aks ettirgan bo'lsa, Bu holda belgilar yigindisi to'laroq bo'liBidentifikatsiya uchunahamiatli bo'ladi.

Tezkor-qidiruv ishlarida o'zks Shirilayotgan shxsningustidagi kiyimlarining xususiyatlari, individuallikalomatlari, xususan, kiyim ning turi, material sifati, shakli, bichimi, o'lchovi, kiyimning ishlatilish (eskirish, to'zish) darajasi turli moddalardan qolgan dog'lari va hokazolar hamindividuallik xususiyatini tasvirlovchi belgilar yigindisi bilan birgalikda baholanadi. ham identifikatsiya qilishda ahamiatli bo'lib, informatik vazifalarni amalga oshirishgayordam beradi. Kiyimlar qatoriga odamning ba'zi tana a'zolaridagi odat bo'lib qolgan Buyumlar va taqinchoqlar ham kiradi. Bular qidirilayotgan odam bilan shaxsi noma'lum murdalarni identifikatsiya qilishda qo'shimcha omil bo'lib xizmat qiladi.

(Ma'lumot uchun! Insonning tashqi qiyofasi tuzilishidagi belgilar ko'pshilik odamlarda uchrab tursa, ularningindividuallik qiymati past bo'lib , asosanguruh mansubligini belgilashdaxizmat qiladi. Ayrim belgi, tuzilishi xususiyati kamuchraydigan bo'lsa, uningindividuallik xususiyati ahamiatli bo'ladi. Masalan, tashqi tuzilishdagi urnumiy normadan tashqari bolgan belgilar, xususiyatlar, (qoshning quyuq-qalin bo'lishi, ayollardalaBusti tuklarining qalin va uzunligi, sochlarining oq bo'lishi va h.k) faqatayrim shaxslarga o'zgishtir. Insonning individuallik xususiyatini tasvirlovchi (alohida belgilarini) identifikatsiya o'tkazishda juda ahamiatlidir. Bularga juda kam , faqat ayrim shaxslarda uchraydigan tug'ma kam chiliklar, jismoniy majruhlik, xirurgiya davolashdagi qolganizlar (chandiqlar), tatuirovkava boshqa alomatlar kiradi. Ko'rsatilgan alohidaguruh belgilari) hamindividuallik xususiyatini tasvirlovchi belgilar yigindisi bilan birgalikda baholanadi. Ham identifikatsiya qilishda ahamiatli bo'lib, informatik vazifalarni amalga oshirishgayordam beradi. Kiyimlar qatoriga odamning ba'zi tana a'zolaridagi odat bo'lib qolgan Buyumlar va taqinchoqlar ham kiradi. Bular qidirilayotgan odam bilan shaxsi noma'lum murdalarni identifikatsiya qilishda qo'shimcha omil bo'lib xizmat qiladi.

Odamning tashqi qiyofasini aks ettiruvchi portretlar asosida identifikatsiya Qilishda asosan ulardagi anatomik belgilar ishlatiladi. Protsessual tergov harakati bolgan Tanib olish uchun ko'rsatishda odamning funksional belgilari (yurishi, nutqi va boshqalar) haminobatga olinadi.

Odamning tashqi qiyofa tuzilish xususiyatlarining yana birahamiyatli tomoni ularning nisbiy o'zgarimasligi vamustahkam ligidadir. Nisbiylik tushunchasi inson umrining ma'lum vaqt orasidagi o'zgarimas xususiyatidir. Shuninguchun ma'lum vaqt oralig'idagi nisbiy mustahkam likka ega bolgan belgi xususiyatlar ham shu o'zkshirilayotgan vaqtning shart-sharoitlari va holatiga ko'ra baholanadi. Masalan, 10 yil davomida insonning hayo'li davomida biror sabablarga ko'ra muhim o'zgarishlar yuz bermagan bo'lsa, uning tashqi qiyofasi shu vaqtganisbatan mustahkam hisoblanadi. Insonning yoshi, rivojlanish, o'sish xususiyatiga qarab ba'zi tana qismlari o'zgarishi mumkin. Ba'zi qismlari esa umr bo'yi shakliningasosiy xususiyatini yo'qotmaydi. Jumladan, yuz tuzilishi insonning 20-25 yoshlaridashakllanib bo'ladi va turg'unlik xususiyatiga ega bo'ladi, quloq suprasi esa umr bo'yi shakli, asosiy tuzilishdagi mutanosibligi o'zgarimaydi.

Odamning tashqi qiyofa belgilari tizimi.

Insonning tashqi qiyofa belgilari asosanikki turgamansubdir. Odamning homila davrida shakllangan o'igaxos bo'lgananatomik belgilari Kriminalistikada statik turg'un belgilar debataladi. Ikkinchi turi insonning turli harakati (fao liyati)da aks etadigan (yurish, qadam tashlash, nutq va boshqalar) dinamik belgi alomatlaridir.

Anatomik belgilar tavsifi insonningumum jismoniy xususiyatlaridan boshlanadi:

- jinsi, yoshi, antropologik turdoshligi (tashqi ko'rinishi bo'yicha, osiyolik, evropalik v. b.);

- urnumiy gavda tuzilishi, boshi, yuzi, bo'yin, yelka, ko'krak qafasi, qo'l va oyoqlar (Bular umumo'lchov vashakllari bo'yicha o'rganiladi);

- soch, qosh, mo'ylov-soqol o'simlari (soch to lalarining shakli (tuzilishi)- o'zkis, jingalak , rangi bo'yicha -qora, malla);

- teri qoplamasining rangi (pig'ientatsiya alomatlari, ko'zlarining shakli, katta-kichikligi va rangi).

Umumiy gavda tuzilishi insonning to'la, qotmayok ozg'in bo'lishi, bo'yi baland, o'rta, past, boshning katta, o'rtava kichiKo'lchovda bo'lishi, shakl bo'yichageometrik dumaloq, uchBurchak, oval kabi atamalar bilan tavsifi anadi.

Odamning tashqi tuzilishi belgilariningasosiyo'lchov shakllari uning yuzi qismida aks etadi: yuzning tavsifi to'g'ridan vayonbosh (o'ng va chap) va qiya (nim yonbosh) tomonidan kuzatiladi; dumaloq, uchBurchak, oval shaklida, peshona, qosh, ko'z, Burun, og'iz, engak qismlari ham Katta-o'rtakichik shakllari bo'yicha joylashabi va o'saro proporsiyalari belgilanadi.

Tishlarning yirik, mayda, joylashuvi bo'yicha, o'zkis-to'g'ri va qiyshiq-so'yloq bo'lishi insonning nutqi, lab harakati vaqtida kuzatish mumkin. Og'iz valab tuzilishi o'siga bog'liq bo'lib, o'lchovi vashakllari hamurnumiy tavsiflanadi, labning qalinligi, yupqaligi va rangi alohida ko'rsatilishi mumkin.

Engakning o'lchovi katta-kichikligi, shakli bo'yicha dumaloq, uchBurchak, oldingayoki orqaga qarab yo'nalganligi, bo'yni qismiganisbatan baland-past, qavatlangan, osilganligi belgilanadi. Bo'yinninguzunligi-kaltaligi, yo'g'on-ingichka, (toma-semiz, ariq va h.k.), yelka tuzilishi, keng qisqa, to'g'ri, to'g'ri-o'zkis, qiyalashgan, yelka orqa tomondan ko'rinishi, gavdaningumumiy shakliganisbatan to'g'ri yoki Bukraygan, qo'l va oyoqlar hamumumiy bo'yiga proporsiyame'yori belgilanadi (katta-kichik uzun, kalta, to'la-oriq va h.k.).

Funksional belgilar qatoriga insonning ma'lum harakatlari jarayonida hosil bo'ladigan xususiyatlar kiradi. Mazkur belgi alomatlar odamning hayo'li davomida hosil bo'lib, kun sayin takrorlanibodat bo'lib qoladi va ayrim sabablar ta'siri Retsagina o'zgarishi mumkin bo'ladi.

Bu guruhdagi belgi alomatlar insonning faoliyati, harakati natijasida hosil bo'ladi va tavsifi insongavdasining yurish-turishidagi umumiy holat vaziyatidan boshlanadi: gavdaning to'g'ri, chap yoki o'ng tomonga, orqaga, oldinga og'dirilgan holda tutishi; tik turgandayoki o'tirgan holda ham yuqoridagi alomatlarining hosil bo'lishi.

Qadam tashlash, yurish xususiyatlari odamning o'zigaxos bolgan yurish tezligi, sustligi, qadam ninguzunligi, qisqaligi, oyoq kaftining yo'nalish tomoni, qadam tashlash jarayonida boshning, umumangavdaning, qo'llarning vaziyati, (harakati), chayqalishi vashu kabilar bilan belgilanadi.

Yuzning yumshoq muskul to'qimalarining harakatda bo'lib turishi, o'zbranishi (mimikasi) insonningichki hissiyo'li (ruhiy holati)dan darak beruvchi alomatdir. Bu belgi ba'zi odamlarda sezilarli darajada bo'ladi, ba'zilar esa deyarli sezilmaydi. Mimika insonning ma'lum holatlardagi doimiy ravishdayuz (chehra)ning ochiqligi, xushchaqchaqligi yoki jidbiylik, xafalik ko'rinishi bilan bog'liqdir.

Ma'lumot uchun! Anatomik va funksional belgilarningalohida turlari ayrim odamlarda uchraydigan, ko'zga tashlanadiganalohida belgi-alomatlar turkumi hisoblanadi. Bularga insonning o'igaxos tug'mayoki hayo'li davomida hosil bolgan jismoniy nuqsonlari, alomatlarini misol boma oladi. Masalan, oyoq- qo'llardagi kamchilik - kasallik, teri yuzasidagi nor, xol, chandiq, so'gal, chechak kasalligi va jarohat izlari, tatuirovka (badanga igna bilan yozish, rasm chizish), oyoq yoki qo'l barmoqlariningumum tuzilishidan ko'proq yoki kamroq bo'lishligi va hokazolar kiradi.

Insongaxos bolgan so'zlashish (nutq) xususiyatlari, funksional belgilar qatorida boshqalariga nisbatan mustahkam bo'lib, ovoznining o'igaxos individualligi namoyon bo'ladi. O'vozning past, baland, jaranglovchi, bo'g'iqligi, mayinligi, qalin yoki yo'g'onligi, so'zlashish jarayonida tovushlarni, so'z turkumlarini ifoda etishdagi individual xoslik xususiyatlarini aks etishi (tilning chuchukligi, harflarni BuziBifoda etish, ayrim sheva so'zlarni ishlatish), so'zlashishdan u tq ning tezliGi, sustligi, cho'zib to'xtaBifoda etish va hokazolar shular jumlasidan bir.

Yuqorida keltirilgan belgilarga qo'shimchama'lumot sifatida, insonning egnidagi kiyimini ham ta'riflash mumkin. Bundalibosningumumiy turi: bosh kiyim, egnidagi ustki libos (yozgi, qishki) poyabzal (yengil yozlik, uyda kiyadigan, qishlikissiq etik, mahsi va h.k.) Ularning o'lchovlari, modeli, bichim turi (milliy, zamonaviy), ishlab chiqarishdaxizmat turiga ko'ramaxsus kiyiladigan uni tu zilish xusu siyatlarini ta'riflanadi.

Insonning egnidagi kiyimini tavsiflaganda uningishlatilganlik darajasi (yangi, biroz kiyilgan, anchagina to'igan kabi) Hamifodalanishi lozim. Kiyim va poyabzal yuzalaridagi turli moddalardan hosil bo'lgan dog'lar, ta'mirlashalomatlarini ham ko'rsatilishi mumkin.

Odamning funksional belgilari turli ashyolarda, Fotosurat, rasm, chizmalarda aks etmaganligi uchun ularasosan tezkor-Qibiruv va ba'zi tergov harakatlarini o'tkazishda qo'llaniladi.

Turg'unlikAxos bo'lgananatomik belgilar insonning turli portretlari (rasmlari)da aks etadi. Shuninguchun ekspertiza o'zkshiruvda ko'p hollarda insonningu yoki Bu portreti identifikatsiya obyekt bo'lib x izmat qiladi.

Portretlar bo'yicha Identifikatsiya qilish turlari.

Kriminalistik identifikatsiyaga obyekt bo'ladigan portretlarning tayyorlanishi, ishlanishi, qanday materialda aks ettirilganligi, qanday modda, ashyo ishlatilganligi bo'yicha farqlanadi. Ishlanishusuliga asosan portretlar, Fotografiya suratlar, rassom chilik, chizmachilik va alohida qismlardan yig'ilgan (sino'ztik) usulda tayyorlangan bo'lishi mumkin.

Sud ekspertizasi amaliyo'tida asosan ko'proquchraydigan turlari Fotosuratlar bo'lib, rassom chilik, chizmachilik va boshqa usulda ishlanganlari kamuchraydi. Oxirgi bir nechayillar davomida fototasvirlardanayrim qismlari (ko'z, Burun, og'iz kabi) olinib sun'iy (sino'ztik) tayyorlash ko'proq tarqalib ketdi. FotografiKobyektlarni obyektiv (to'g'ri va haqiqatgayaqinroq ma'noda) rassom chilik, chizmachilik va sun'iy tayyorlangan portretlarni subyektiv debataydilar. Fotoportretning tayyorlanishi Fotoapparat obyektivi orqali olinadigan optik tasvir bo'lganligi uchun shunday nomlangan.

Portretlarning ikkinchi guruhi esa insonning xotirasida saqlangan qiyofa tuzilishi portret muallifi (ekspert, rassom, guvoh) tomonidan tiklanib yasalgani uchun subyektiv deyiladi. Portret tayyorlashda foto qog'ozda tushirilgani, karton, qalin mato, Yog'och, plastmassa, chinni yuzasiga chizilgani va rasm chizish vositasi sifatida akvarel yoki mayda tayyorlangan bo'yoq rangi va oddiy qalam yoki siyoHishlatiladi.

FotoPortretlar. Fotosuratda boshqa portretlardagi kabi asosaninsonning yuzi aks etadi. Eng ko'p tarqalgan fotosurat portretlari odamning ko'k rakkacha bolgan qismi 3x4, 9x12 sm o'lchovida tayyorlanadi va turli hujjatlarni rasmiylashtirish maqsadida bosh kiyim siz to'g'ridan, yorug'iik ustki vayonboshi tomonlaridan bir m'yorda berilib tayyorlanadi. Ba'zida Bunday fotosuratning pastki o'ng Burchagi bo'sh qoladi.

Tezkor-qidiruv va tergov ishlarida ko'krakkacha, belgacha bolgan qismlari, bo'yi baravarida yakka va guruh shaxslar qatorida tasvirlangan fotosuratlar keng qo'llaniladi. Bunday fotosuratlarga ko'proq badiiy tus berilib tayyorlanganligi va odamning o'igaxos tashqi qiyofasi yuziningayrim belgi alomatlar to'liq aks etmasligi identifikatsiyaviy o'zkshiruv uchun bir qator qiyinchiliklarni tug'diradi.

Identifikatsiyaviy o'zkshiruv uchun ko'p hollarda oq-qora fotosuratlar ishlatiladi, rangli portretlar kam roquchrab turadi. Rangli fotoportretning oq-qora turlariga qaraganda o'zkshiruv uchun birmuncha qiyinchiliklar, hatto ikkilanishlarga olib keladi, chunki odamning tabiiy xos bolgan rang x ususiyatlari suratda birmuncha o'zgarishi mumkin, shuningdek rangli fotosuratlar yorug'iik va quyosh nurlari ta'sirida rangi o'chibo'zgaradi.

Fotosuratlarda aks etgan shaxsning yuzi, uning tuzilishi, ayrim belgilarini suratga olish jarayonidayorug'iikni qaysi tomondan berilganligiga qarab, bosh qismining to'g'ri, qiya tutib turishi va boshqa sababga ko'ra u biroz o'zgartirib yuborishi mumkin, shuninguchun fotoportret asosida shaxsni Aniqlashishini, dastawal, fotosuratdagi tasvirlangan odamning yuzini, uning qarashi (nigohi)ga, yorug'iik qaysi

tomondan berilganligi, boshning holati va hokazolarga e'tibor berish lozim. Bundan tashqari fotoportretida ayolning tasviri ifodalangan bo'lsa, uning sochi, yuzidagi kosmetik moddalar (bo'yalgan qosh, kiprik, lab) kabilar yuz tuzilishidagi haqiqiy belgilarni tasvirlash uchun qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Fotosuratda tasvirlangan, umum tuzilishni kuzatishdayuzning qaysi qismi (o'ng, chap, pastki-yuqorisi) Aniqroq aks etgan yorug'lik nurlari bir xildayoki qismanayrim joylarini yoritganligini ajratib, shunuoqtalardagi belgi alomatlarini tasvirlash mumkin. Yuzning tuzilishi undagi belgilarning fotosuratda aks etishiga boshning holati (rakursi) ta'sir etadi. Shuning uchun suratga tushirish vaqtida bosh yuqorigayoki pastga, chap yoki o'ngga qaratilganda yuz tuzilishidagi alomatlarning shu sharoitga ko'ra biroz bo'lsa-da, o'zgarishi haminobatga olinishi lozim.

Odam murdasining fotoportretini kuzatish va o'rganishda uning tashqi qiyofasidagi (yuzi va ko'rinarli qismlarida) jarohatlar murdaning o'zgarishalomatlari (chirishi natijasida) hayo'liy davrdagi tasvirdan ancha farq etadi. Ularga jidbiyroq e'tibor bermoq lozim. Ba'zida murdaning yuzi fotosuratga tushirilishdan oldin uning yuzidagi qon va bosh qamoddalar yuvilib, jarohatlarni o'z kislasho'tkaziladi. Bunday holatlar murdani ko'sdan kechirish va fotosuratga olish jarayonida qayd etilgan bayonnoma bilan tanishib chiqmoq lozim. Rassom ishlagan va chizma Portretlar. Mazkur tasvirlar qalin matoda, qog'oz-karton kabi materiallarda bajariladi. Portretni tayyorlovchi (rassom) insonning tashqi qiyofasini naturadan o'zini kuzatish bilan birga boshqashaxslardan eshitib, xotirasida shakllantirib so'ng portretga tushiradi. Mazkur portretlar odamning tashqi qiyofasini umumiy shakli, ko'rinish va rassomning xotirasiga singib qolgan xususiyatlargina aks ettirilib, Aniqo'lchovdagi proporsiyava belgilar tushib qoladi. Bunday portretlar tasvirdagi odam bilan umumiy o'xshashlikkagina asoslangan bo'ladi. Amaliyotda ko'proq uchraydigan portretlar qidiriluvchi shaxsning tashqi qiyofasi haqidagi malumotlar asosida tayyorlanadi. Qidiriluvchi shaxsning tashqi qiyofasi, uni ko'rganbilgan (guvoh, jabrlanuvchi va boshqa)larning xotirasida saqlanib, so'z bilan tasvirlab tiklanadi vashu Axborot asosida uning tashqi tuzilishiningasosiy xususiyatlarini aks ettiruvchi portret chiziladi.

Rassom ishlagan, chizma va (fotorobot) yig'ma portretlarni o'shirishda ularning xususiyati odamning tashqi tuzilishining haqiqiy tasviri aks etmasligini va umumiy yaqinlashtirilganligini, o'xshashlikka asoslanganligini unutmaslik lozim. Mazkur portretlarni o'shirishdan olinadigan ma'lumot tezkorqidiruv faoliyati uchun ahamiyatli bo'lib, ular tergov-protsessual harakatlarni o'tkazishga asos bo'lib xizmat qiladi.

(Ma'lumot uchun! Qidiruvda bo'lgan shaxslarning fotosuratlari bo'lmagan, hollarda har xil odamlarning yuz qismlaridan olingan (yig'ma portret) sun'iy, sino'zlik portretlar tayyorlanadi. Bunda quyidagilardaniboratdir: izlanuvchi shaxsni ko'rgan-bilganguvohga turli Fotosuratlar ko'rsatiladi: shular ichidan o'xshash bolgan yuzning qismlari (ko'z, qosh, ayrim belgilari) ajratiladi: ularni o'sarobirlashtirib yig'ma portretlashiladi. Hozirgi kunda Bunday portretlarni tayyorlashda kompyuter dasturida mavjud bolgan odamning yuzi, tuzilishi, belgilarini aks ettiruvchi turli tasvirlari bolgan fotorobotlardan foydalanilmoqda.)

Rassom ishlagan, chizma va (fotorobot) yig'ma portretlarni o'shirishda ularning xususiyati odamning tashqi tuzilishining haqiqiy ta'svirini aks etmasligini va umumiy yaqinlashtirilganligini, o'xshashlikka asoslanganligini unutmash lozim. Mazkur portretlarni o'shirishdan olinadigan ma'lumot tezkorqidiruv faoliyati uchun ahamiyatli bo'lib, ular tergov-protsessual harakatlarni o'tkazishga asos bo'lib xizmat qiladi.

Odamlarning portretlari asosida o'tkaziladigan identifikatsiyaviy o'zkshiruv.

Mazkur identifikatsiya ikki ko'rinishda bo'lishi mumkin:

1. Ekspertizashaklida o'tkazilib, uning natijasi tergov ishi yuzasidalil bo'lib xizmat qiladi, ikkinchisi tezkorlik o'zkshiruvi bo'lib, uning natijasi dalil bo'lmasada, ekspertiza tayinlashgava boshqa protsessual harakatlarni o'tkazishga asos bo'ladi. Ekspertiza o'zkshiruviga obyektlar odamning tashqi tuzilishini aks ettiradigan fotosuratlar, ularning ko'chirmalari, yuzningayrim qismlarining qoliplari, bosh suyagi (chanog'i) va ularning rentgen nurlarida olingan tasvirlari yuboriladi. Ekspertizaga rassom chilik, chizmachilik va yig'ma (sun'iy portretlar) ham yuborilishi mumkin. Lekin Bular yuzasidan o'tkaziladigan ekspertiza o'zkshiruvining natijalari birmuncha cheklangan bo'ladi.

Ekspertizaga yuboriladigan fotoportretlarni tadqiq etish, ularni ko'sdan kechirib umumiy xususiyatini qayd etishlikdan boshlanadi. Chunonchi, portretning shakli, o'lchovi, qanday yozuvlari borligi, tasvirlangan shaxslarning jinsi, taxminiy yoshi, fotosurat ishlangan vaqt va boshqalar aniqlanadi. O'zkshiriluvchi shaxsning fotoportreti bilan shunga o'xshash bolgan yoki namunavazifasini bajaruvchi fotoportretlarni tadqiq etish, ularda tasvirlangan bittashaxsningaynanligini aniqlashuslubini, umumiy ekspertiza o'zkshiruvini uslubiyolidan birmuncha o'igaxos bolgan xususiyatlari bilan farqlanadi. Jumladan, qiyosiy-uslubiy modellashtirish, portretlarni bir-biriga ustma-ust tushirish, birlashtirish va boshqa texnik usullar bilanamalga oshiriladi.

Tashqi tuzilish alomatlarining bir-biriga nisbatan qo'zg'almas belgilari bo'yicha ayni bir xil omchamga keltirilgan taqqoslanayotgan tasvirlarni birlashtirish (montaj) usullari Hammavjud. Hozirgi kunda fotoportret o'zkshiruvlarida o'lchashuslublari ham keng qo'llanilmoqda. Jumladan, ayrimanatomik nuqtalar o'rtasidagi Burchak kattaliklari oddiy transportirasbobi bilan yoki uning qo'shimcha qo'shilmasi bolgan doiraviy shakldagi maxsus asbob yordamida o'lchanadi.

Bir xil shaklda tayyorlangan fotoportretlardagi tasvirlarni taqqoslashdagrafik yasashuslubini ham samaralidir. Taqqoslanayotgan obyektlardagi bir guruhga o'zgishli belgilar aniqlanib, ulardagi uchBurchak, romb, trapetsiyava boshqageo metrik shakllarning (bir-biriga to'g'ri kelishi) o'zngligi rasm dagi shaxslar tasviri mazkur izlanuvchi shaxsning tasviri ekanligi, ya'ni aynanligi aniqlanadi. Shuningdek, grafiKidentifikatsiyalashningalgoritmlarini tuzishuslubini Hammavjuddir. Bu uslub o'zkshirilayotgan obyektning o'zigaxos bo'lgan nuqtalari, belgilar tizimi, istiqbolli muvofiqlik yoki aksini kuzatishuchun tavsiya qilingan.

Ekspertiza o'zkshiruviga odam murdasining suyak qoldiqlari (asosan bosh chanog'ini) yuborilib, uning shaxsini aniqlash zarur bo'lsa, ekspertizagashubhalangan shaxsning hayo'liy davridagi Fotoyoki boshqa portretlari yuboriladi. Shu bilan birga,

iloji bo'lsa, olgan shaxsning rentgen surati, ko'sdan kechirishda tayyorlangan Fotosurati, qo'lda chizilgan boshqa turdagi portretlari ham yuboriladi. Bu ekspertizani o'tkazishda kriminalistlar bilan bir qatorda tibbiyot sohasidagi mutaxassislar ham jalb etiladi.

Ma'lumot uchun! Mazkur Ekspertiza turini o'tkazishda malumotlarni o'zida aks ettiruvchi manba obyektlar ham yuborilishi mumkin. Shulardan eng kop tarqalgan turi, odam qiyofasini so'z-nutq yordamida tasvirlashdir. So'z yordamida tuzilgan portretlar turli protsessual hujjatlarda (bayonnomalar, so'roq, ko'rsatuvlarida) ro'yxatga olish kartalaridava o'zgishli Mutaxassis tomonidan tuzilgan ma'lumotlarda aks ettirilgan holda tasvirlanadi. Portret asosan anatomik belgilar asosida shakllanadigan, ba'zida unga insonning ayrimanatomik va funksional belgilari bilan bir qatorda alohida alo matlar (xollar, chandiqlar, kasallik belgilari) ham kiritiladi. Bunday ma'lumotlar tergovni harakatlarining (so'roq, ko'sdan kechirish, guvohlantirish, tanibo lishuchun, ko'rsatish) bayonnomalarida, jinoiy ro'yxat kartalaridava boshqa hujjatlarda bo'lib, ulardan ekspertiza o'tkazishda keng foydalanish mumkin. \

Ekspertiza o'zkshiruvni dastlab portretlarni alohida-alohida om ganishdan boshlanadi, so'ng har bir o'zkshirilayotgan portretidagi tashqi qiyofa belgilari Aniqlanib, o'saro o'xshash belgi-tuzilish xususiyatlari solishtirilib tahlil qilinadi. Belgilarning o'saro o'xshashligi yoki har xil bo'lishi sharhlanib, o'xshashlik yoki o'xshamaslik sabablari asoslantiriladi. Portretlardagi tasvirlangan shaxslar qiyofasi bir odam ga o'zgishlimi yoki har xil o'xshash bolgan shaxslarning tasvirimi - Bu haqidaxulosa qilinadi. O'zkshirilayotgan portretlardagi umumiy vaxususiy belgilar yig'i ndisi bir-birini takrorlasa (bir xilda ekanligi k uzatilsa), portretlardagi tasvir bittashaxsga o'zgishli ekanligi, ya'ni qidirilayotgan odamningaynanligi tasdiqlanadi. Belgilarning ba'zilari o'xshash bo'lsayu, ba'zilari mutloq boshqashakl, o'lchov va hokazobilar tasvirlansa, aynanlik masalasi inkor qilinadi.

Identifikatsiyaning asosiy bosqichi o'zkshirilayotgan portretidagi insonning individual o'igaxos bolgan va o'zgarmaydigan belgilarini qayd etib, ularni taqqoslab o'shirish vanatijasini baholashdir.

Portretida tashqi qiyofa belgilarining barchasi aks etmasligi, uni tayyorlashdayorug'iikning turli sharoiti, fotosuratning sifati kabi holatlar identifikatsiya uchun zarur bolgan yig'i ndisini birmuncha cheklab qo'yadi. Manashu sababli identifikatsiyaning mazkur bosqichini o'tkazishda turli optic asboblar, yorug'iik sharoitini moslovchi qurilmalar qo'llaniladi.

Ma'lumot uchun! Ekspertiza o'zkshiruvida odam kallasining rentgen surati hamishlatiadi. Boshning o'ng yoki chap qiyasi tomonidan olingan shaklida, ayniqsa, yumshoq to'qima soyasida peshona, Burun, lab va boshqa ba'zi nuqtalari Aniq ifodalanadi. Rentgen surati boshning to'g'ri (fas) holatida olinsa, unda yuzning shakli, o'lchovi bosh chan o g'ining shakli - o'lchovi kabi belgilar j ifodalanadi. Olgan odamning suyak qoldiqlaridan turli qoliplar ham yasab o'zkshiruvgayuborilishi mumkin. Ularga kalla suyagigagips yoki boshqayumshoqi moddadan qoliplar yasab, uning shakli - tuzilishi tiklanadi. Bunday hollarda i marhum ning tishlaridan qoliPolish hodisalari hamuchrab turadi vama'zkur ! ob'ektlar kom pleks o'zkshiruvgayuboriladi.

Nazorat savollari:

1. Identifikatsiya obyekti sifatida odamning tashqi qiyofasi qanday xususiyatlarga ega? Odamning tashqi qiyofa belgilari tizimiganimalar kiradi?

2. Portretlar bo'yicha identifikatsiya qilish turlarini tushuntirib bering. Aniq jinoyat bo'yicha odamlarning portretlari asosida o'tkaziladigan identifikatsiyaviy o'zksiruv gamisol keltiring.

Kazuslar:

1-kazus.

2014-yil 5-yanvar kuni Olmazor tumani, bog' ko'chasida F.ga nisbatan talonchilik jinoyati sobiretilgan. Talonchilik natijasi F.ning bo'ynidan qimmatbaho taqinchoq olib ketilgan. Tushuntirishlari olib borish jarayonida fuqaro F. talonchi qo'shnisi S.ga o'xshab ketishini ta'kidlab o'tgan.

Yuqoridagi holatga kriminalistik jihatdan baho bering, Bunda tergovchi qanday tergov va tezkor qidiruv harakatlarini amalga oshirishi kerak? Ularni amalga oshirish taktikasi va qo'llaniladigan kriminalistik texnik vositalarni bayon qiling.

Ushbu hoglatda odamning portretlari asosida o'tkaziladigan identifikatsiyaviy o'zksiruv olib borish mumkinmi?

2-Kazus.

Fuqar d. Yunusobod tuman prokuraturasiga murojaat etib, o'zining tilla taqinchoq'ini o'g'irlab ketishganligini aytdi. Fuqaro d. ning aytishicha, o'g'irlik ko'chada sodir etilgan, u o'g'ining kimekanligini bilmasligini, o'g'ri taqinchoqni egasidan yulibolib ketganligini ta'kidladi. Keyinchalik surishtiruv va dastlabki tergov jarayonida hodisa joyini ko'sdan kechirilganidava atrofda bir qancha do'kon sotuvchilari bilan so'rov o'tkazilganida ulardan biri jinoyatchining yuzini ko'rganligi, lekin kimligini tanimasligini aytdi.

Mazkur ish bo'yicha tergovchi dalillarni to'plash uchun qanday tergov harakatlarini amalga oshirishi mumkin? O'g'rini tashqi qiyofa belgilari bo'yicha identifikatsiya qilish mumkinmi? Odam tashqi qiyofasi bo'yicha qanday tartibda identifikatsiya qilinadi?

3. Kriminalistik ro'yxatga olish.

Kriminalistik ro'yxatga olish tushunchasi va uning ahamiyati. Kriminalistik ro'yxatga olish tizimi. Kriminalistik ro'yxat turlari. Esda tuting! Kriminalistik ro'yxat (jinoyatni qayd qilish) deb, jinoyat sodir qilgan shaxs, shuningdek jinoiy voqea bilan sababli bog'lanishda bo'lgan narsalar haqida ma'lumotlarni qayd qilish, yig'ish va tartibga solishning ilmiy usuliga aytiladi.

Kriminalistik ro'yxatga olish tushunchasi va uning ahamiyati.

Kriminalistik ro'yxatga olishdan jinoyatni tergov qilish va oldini olish maqsadlarida foydalaniladi. Jinoyatlarni ochish va tergov qilishda tergovchi va tezkor xodim kriminalistik ro'yxatga olish debataluvchi turli xildagi hisobga olish axborotlaridan muntazam foydalanadilar. Ro'yxatga olish yordamidashaxslar, izlar, narsalar va boshqa turli obyektlar haqida kriminalistik jihatdan ahamiyatli axborot olinadi. Bunday axborot tergov va tezkor-qidiruv yo'li bilan to'planadi.

Hisobga olish tizimi muntazam takomillashib bormoqda. Dastlabu jinoyatlarni ro'yxatga olish tariqasida boshlanib, so'ngra jinoiy ta'qib qilingan shaxslarni hisobga

olgan. Hozirgi vaqtda Bunday shaxslardan tashqari bir talay boshqa obyektlar ham hisobga olinadi. Shu sababli “kriminalistik ro‘yxatga olish” atamasi “jinoyslarni ro‘yxatga olish” dan ko‘ra zamonaviy hisoblarni to‘laroq aks ettiradi. Kriminalistika amaliyo‘ti Bu xil Axborotlarni ularning yaroqliligi jihatidan o‘zkshiruvdan o‘tkazadi, bir xillari ko‘p yillar davomidamavjud bo‘ladi, boshqalari o‘zgaradi va bekor qilinadi.

Esda tuting! Kriminalistik ro‘yxatga olishni kriminalistik ma‘lumotlarni to‘plash, tizimlashtirish, saqlash, izlash va qiyosiy o‘shirish bo‘yicha faoliyat sifatida ta‘riflash mumkin. R o‘yxatga olish jarayonini hisobga olishobyektlarini Aniqlashdan, ularning guruh holidagi vaxususiyalomatlarini, shu alomatlarni qayd etishusulini, hisobga olish shaklini, ro‘yxat hujjatlarini joylashtirish, kerakli obyektlar to‘g‘risidava obyektlarni hisobdan chiqarish qoidalari haqidama‘lumotlar olish tartibini belgilab qo‘yishdaniborat.

Jinoyat-protsessual qonunida kriminalistik ro‘yxatga olish nazarda tutilmagan, u qonunosti hujjatlari - Buyruqlar, yo‘riqnomalar, dasturqo‘llanmalar bilan tartibga solinadi. Amaliyotda tergovchining, tezkor xodim ning, prokuroming, sudyaning so‘rovi Hamda qiziqtiruvchi obyekt ro‘yxatga olishdan o‘tkazilganini ko‘rsatuvchi holatlar mavjud. Ular ilgari ro‘yxat bo‘yicha o‘zkshiriladi. O‘shirish natijalari yuzasidan javob tayyorlanib, so‘rovchigayuboriladi. Ba‘zan tergovchi va prokuraturAxodimlari o‘zlari so‘rabolmay, Bu ishni qonunga muvofiq surishtiruv organlariga topshiradilar.

Kriminalistik hisobga olishlar Yordamida qidirilayotgan vavafoo‘zo‘zan fuqaroning shaxsini, avvalgi sudlanganlikni, jinoyatlarni sodir etishda ilgari qatnashganlikni, qurol, raqamlangan ashyolar singari narsalarning kim ga o‘zgishliligini, bir xil usulda, bir shaxs, shxslar guruhi tomonidan sodir etilgan jinoyatlar turkumini Aniqlash mumkin bo‘ladi.

Hisobga olinishi lozim bolgan obyektlar jumlasiga ma‘lum vano ma‘lumodamlar, narsalar izlar, hujjatlar, hayvonlar, ochilmagan jinoyatlar kiradi. Ma‘lumodamlar - Bular qidiruv e‘lon qilingan, hibsga olingan, ushlab turilgan, sudlangan, bedarak yo‘qolgan, Daydilik va tilam chilik bilan shug‘ullanuvchilar tezkor qiziqishu yg‘otuvchi shaxslardir. Noma‘lumlar - tanilmagan murdalar, yashiringan jinoyatchilar, ruhiy kasallar vashaxsi Aniqlanmagan bolalardir. ma‘lum narsalar - yo‘qolgan o‘qotar qurol, o‘g‘rlanganashyolar, olib qochilgan avtomobillardir. Noma‘lumashyolaresa Aniqlangan o‘q otar qurol, soxta pul birliklari va turli hujjatlarni yasashda ishlatilgan bosma qoliplar, ochilmagan jinoyatlar joyidan olingan Buzib kirish qurollaridir.

Ochilmagan jinoyatlar joyida topibolingan barmoq izlari, qalbaki hujjatlar, qog‘oz pullar va Qimmatli qog‘ozlar, o‘g‘i rlangan va sayoq yurgan chorvamollari hisobga olinadi.

Guruhlari vaxususiyalomatlari bo‘yicha tasniflash kerakli Axborotni tezda axtarib topishni ta‘minlaydi. Alomatlarni qayd etishusullaridan, bayon qilishdan tashqari Fotosuratga olish, sxema tarzida tasvirlash, bosib tushirilganizlar va obyektlarni asl holidan to‘plash qo‘llaniladi. Hisobga olish shakllari tariqasida Kartoo‘zkalar, videoo‘zkalar, ju rNallar, Fotoalbomlar, EH M kolleksiyalaridan foydalaniladi.

Kriminalistik ro'yxatga olishning ahamiyati awalo moddiyobyektlarning o'igaxos xususiyatga egaligi, ularning barqaror va takrorlanmas alomatlari, shuningdekobyektlar o'sarota'sirda bo'lganda o'z xossalarini boshqa obyektlarda aks ettirish qobiliyati bilan bog'iiqdir. Hisobga olinadigan obyektarning tasnifi hamilmiyasoslarga ko'ra tu r bildiruvchi vaxususiyalomatlardan tarkib topadi. Ro'yxatga olish ningilmiyasoslari ko'p hollarda o'shirishlarning natijalaridan Dalillar tariqasida foydalanish imkonini beradi.

Ma'lumotlarni jamlashimkoniyatlari va zaruriyatiga, xizmat ko'rsatiladigan hududning katta-kichikligiga qarab barcha hisobga olishlarrii quyidagi uch guruhga bo'lish mumkin, Bular: markazlashtirilgan, mahalliy va aralash (markazlashtirilgan-mahalliy).

Kriminalistik ro'yxatga olish tizimi.

E'tibor qiling! Markazlashtirilgan hisobga olishlar IIV Axborot markazida va IIV Ekspert-kriminalistikamarkazida olib boriladi. Mahalliy hisobga olishlar Qoraqalpog'iston Respublikasida, viloyatlarda, Toshkent shahridagi ichki ishlar idoralarining o'zgishli Axborot markazlarida, jinoyat qidiruvi va ekspert-kriminalistika bominmalarida olib boriladi. Ba'zi hisobga olishlar quyi bo'g'inlarda - ichki ishlar organlarining shahar, tuman, yo'l bomimlarida olib boriladi. Markazlashtirilgan - mahalliy hisobga olishlar Hammarkazda, ham joylarda bir xil turdagi obyektarni ro'yxatga olishni nazarda tutadi. Bu qaydlar ko'proqdir. Ulardan foydalanishdashuni nazarda tutish kerakki, joylarda hisobga olinadigan bir xil nom dagi obyektarning barchasi Hammarkaziy devonlarda ro'yxatdan o'tkazilavermaydi.

Masalan, har qanday jinoyat uchun hukm qilinganlar, jazo muddatidan qati nazar, mahalliy hisobga olishda ro'yxatdan o'tkaziladi, IIV Axborot markazida esa faqat xavfli jinoyatlar uchun, shuningdek Boshqa jinoyatlari uchun ozodlikdan mahruMetishga hukm qilinganlar hisobga olinadi. Shu sababli sudlanganlikni ayblanuvchi ilgari hukm qilinishi mumkin bolgan boshqamintaqalarda ham o'shirish kerak bo'ladi.

Hisobga o lishlar qaydlov-ma'lumotnoma (alfavitli-daktiloskopik), tezkor-qidiruv, kriminalistik ma'lumot tariqasidagi kolleksiyalar tarzidagi qayd etishlarga bo'linadi.

Alfavitli-Daktiloskopik hisobga olish (markazlashtirilgan-mahalliy) sudlanganlar, ushlab turilganlar, hibsga olinganlar, qidiruv e'lon qilingan shaxslar, daydilik yoki tilam chilik qilgani uchun ushlab turilganlar to'g'risidagi ma'lumotlarni o'zichiga oladi. Hisobga olish ikkita o'saro bog'liq kartochkada amalga oshiriladi, Bular: a) familiyalar bo'yichava b) ro'yxatga olishning o'n barmoqli tizimiga asoslangan daktiloskopik.

Alfavitli Kartoo'zkada demografik ma'lumotlar va sudlanganlik, hibsga olishlar, ushlab turishlar to'g'risidagi ma'lumotlardan tashqari daktiloskopik formula ko'rsatiladi. Unda hukm ning o'zgartirilishi, urnumiy yoki xususiyafv qo'llanilganligi, jazo o'talgan vaqt va joy , shaxsning qidiruvda bo'lishi qayd etiladi. Daktiloskopik xaritada (quyida uning namunasi keltirilgan) demografik ma'lumotlar, to'liq daktiloskopik formula, o'nta barmoq izi, sudlanganlik, hibsga olinish haqidagi ma'lumotlar, alohida belgilar kiritiladi.

Daktiloskopik Kartoo'zka bo'yicha ushlab turilganlar, hibsga olinganlar, vafoo'ztganlar, halok bolgan noma'lum fuqarolar (tanilmagan murdalar), hujjatsiz, o'zihaqida hech qanaqama'lumotni ma'lum qila olmaydigan fuqarolarning shaxsini Aniqlash mumkin.

Ma'lumot uchun! Shaxs haqida so'rovlar: 1) respublika IIV Axborot markaziga; 2) Qoraqalpog'i ston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahrida o'zgishli IIV Axborot markaziga va 3) shaxs boshqa hududda ham yashaganligi haqida ma'lumotlar bo'lsa, qo'shimcha ravishda o'sha hududdagi Axborot markazlariga ham so'rovlar yuboriladi.

Kriminalistik ro'yxat turlari

Kriminalistik ro'yxat turlariga tezkor-qidiruv hisobga olishlar kiradi.

Bedarak yo'qolgan shaxslar, noma'lum bemorlar va tanilmagan Murdalar hisobi respublika IIV Axborot markazida, IIV Axborotmarkazlaridayuritiladi. Bu hisobga olish sababsiz g'oyib bolgan shaxslar, uyidan yoki tibbiyot Muassasalaridan qochib ketgan Voyaga yetmaganlar, ma'muriyat ruxsatisiz nogironlar uylari va qariyalar uylarini tark etgan n ogironlar va qariyalar; sog'iig'i ho latiga ko'ra o'zihaqida hech qanday ma'lumot bera olmaydigan, davolash statsionarlari, n o gironlar va qariyalar uylarida, bolalar uylari va ino'zmatlarida turgan shaxslar; noMa'lum fuqarolarning Murdalari kiritiladi. Anashu hisobga olish bo'yicha, shuningdek tergovdan, suddan, jazo ni o'tashdan yashiringanlar va boshqa qidirilayotgan shaxslar o'zkshiriladi.

Hisobga olishuchtamustaquil parallel Kartoo'zkalarda olib borilib, ulardayagonAnamunaviy nusxadagi Tanib olish kartochkalari bo'ladi.

Bedarak yo'qo!gan shaxsni Tanib olish kartochkasi uning demografik ma'lumotlarini, tashqi ko'rinishi, kiyim -kechagi tavsifmi, ajralib tu rabigan (o'igaxos) belgilarini, tishlarining holatini, kasbi, mashguloti turi, g'oyib bo'lishi holatlari haqidagi ma'lumotlarni o'zichiga oladi. Kartochkaga ro'paradan, chap va o'ng yondan olingan fotosuratlar, suratga olish vaqti ko'rsatilgan holda, yopishtirib qo'yiladi. Tanib olish kartochkasiga, agar ilgari shaxs daktilosnusxa qilingan bo'lsa, daktilokarta ilova qilingan bo'ladi.

Tanilmagan murdalarga doir Tanib olish kartochkasi murdaning bo'yini va ko'rinishidan yoshini, topilgan sanasi va joyini, vafoo'ztish sababi vavaqtini, yorib ko'rish sanasini, murdaning holatini, u ko'milgan joyni, tashqi ko'rinishi, kiyim -kechagi tavsifini, tishlarining holati, ajralib turadigan belgilari, sog'lig'ining hayotligidagi holatini aks ettiruvchi ma'lumotlarni o'zichiga oladi. Kartochkagamurda tartibga keltirilgandan keyin olingan uchta (ro'paradan, o'ng va chap yondan olingan) surat qo'shib qo'yiladi, agar barmoq izlarini olishimkoniyati bo'lsa, unga daktilokarta ilova qilinadi.

Obyektini hisobga qoyish paytida uni mavjud kartochkalar bo'yicha o'zkshiriladi. Kartochkalar ikki yoki uch nusxada to eldiriladi vamahalliyAxborot markazigayuboriladi.

Hisobga olish bo'yicha Bundan keyingi yumushlarni Axborot markazi xodimlari amalga oshiradilar. Notanish kasalning kartochkasida hamayni shunday ma'lumotlar ko'rsatiladi.

Yo'qotilgan va Aniqlangan o'qotar qurolni hisobga olish O'zbekiston Respublikasi ITV Axborot markazidayo'qotilgan qurolni qidirish va undan

foydalanib sodir etilgan jinoyatlarni ochish maqsadida yuritiladi. O'g'irlangan, yo'qotilgan, olib qo'yilgan (Musodara qilingan), topibolingan va g'ayriqonuniy ravishda saqlanib Bixtiyoriy topshirilgan jangovar, sport, ov soyli qurollari: to'pponchalar — pistoletlar, revolverlar, miltiqlar — vintovkalar, karabinlar, avtomatlar, pulem yotlar va soyli stvolli ov miltiqlari, texnik holatidan qati nazar, hisobga olinadi.

Agar olib qo'yilgan, topibolingan yoki topshirilgan qurolida seriyasini, tartib raqamini, ishlab chiqarilgan sanasini yo'q qilishlari Aniqlansa, uni anashu belgilarini tiklash uchun ekspert-kriminalistika bo'linmasigayuboriladi. Agar quroldan jinoyatni sodir etishda foydalanilgan deb taxmin qilish uchun asoslar mavjud bo'lsa, u ekspert Kriminalistika bominmasidagi mavjud o'q-gilza qaydnomasi bo'yicha o'z kshiriladi. Axborot markazining qurol hisobga qo'yilgani to'g'risidagi ma'lumotnomasining bir nusxasi o'zgishli jinoyat ishiga qo'shib qo'yiladi.

O'g'irlangan, olib qo'yilgan raqamli ashyolar, qadimgi va tasviriy san'at Buyumlari (osori atiqalar)ni hisobga olish mintaqaviy Axborot markazlarida, O'zbekiston Respublikasi IIV vashuningdek, shahar, tuman, yo'l IIB tomonidan olib boriladi.

O'g'irlangan, olib qo'yilgan, topilibixtiyoriy ravishda topshirilgan, xususiy, inventarlash raqamigayoki antiqiy belgilarga ega bo'lgan ashyolar (audio, videomagnitofonlar, kino va fotokameralar, soatlar, ov miltiqlari, silliq stvolli miltiqlar va h.k.), madaniy boyliklar (rasmlar, ikonalar, cherkovanjomlari, tanga, orden, Medal, marka, zeb-ziyat kolleksiyalari, muzeyga qarashli Buyumlar) va boshqa tarixiy, ilmiy Hamda Qimmatbaho antiqiy, tasviriy san'at Buyumlari hisobga olinadi.

O'zgishli hisobga olish Kartochkasidanarsaning nomi, hisobga qo'yish uchun asos bolgan holatlaraks ettiriladi, narsaning, shujumla DAN uning o'igaxos xususiyatlarining ta'rifi beriladi.

Kartochka ashyo haqidagi ma'lumotlar olingan kuni navbatchi qism tomonidan tom diriladi. Bir nusxa navbatchi qism da qoladi, ikkitasi IIV, IIB B, IIB mintaqaviy Axborot markazigayuboriladi. Axborot markazi xodimlari Bu ashyo oldin hisobga olingan-olinmaganini o'z kshiradilar. Raqamlanmaydigan ashyolarni hisobga olish mahalliy xususiyatga ega bo'ladi vashahar, tuman, yo'l ichki ishlar organlarida olib boriladi. O'g'irlangan ashyo uchun tuzilgan kartochka Anarsaning nomini, uning tavsifmi va hisobga qo'y ishga asos bolgan holatlarni o'zichiga oladi.

Raqamlanmaydigan ashyolar hisobiga faqat o'igaxos xususiyatlarga ega bolgan ashyolar olinadi. Ashyo boshqa mintaqada Hudubida o'g'irlangan bo'lishi mumkin degan taxmin bo'lsa, o'zgishli Axborot markaziga so'rov yuboriladi. O'zigaxos xususiyatlarga ega bo'lmagan bir nechta bir xil ashyoga bir nusxadagi kartochka tom diriladi.

Katta hajm dagi Axborotni qayd etish va zarur ma'lumotlarni tezda olishimkonini beradigan EHMlar joriy etilishi munosabati bilan kriminalistik ro'yxatga olishimkoniyatlari oshib ketdi. Avtomatlashtirilgan Axborot-qidiruv tizimlari (AAQT) universal (avtomatik ma'lumotlar banki - AMB -markaz, AMB -viloyat) va ixtisoslashtirilgan tizimlarga bo'linadi.

Universal maqsadga mo'ljallangan AQT Axborotni ishlovdan o'tkazishning kompleks tusda boshqarilishini ta'minlaydigan ko'p ixtisosli (ko'p tomonlama) tizimlardir. Chunonchi AM B -viloyatda tezkor-Qibiruv va hisobga qo'yilgan shaxslar, ochilmagan jinoyatlar, raqamli yoki farqlaydigan belgilarga ega bolgan o'g'irlangan va olib qo'yilgan ashyolar, yo'qotilgan va Aniqlangan o'qotar qurol, o'g'irlangan va Aniqlangan osori atiqalar, yo'qotilgan va Aniqlangan avtotransport vositalari to'g'risidagi ma'lumotlar ishlovdan o'tkaziladi. Ixtisoslashtirilgan AQT muayyan turdagi obyektlar haqidagi Axborotni ishlovdan o'tkazish uchun mo'ljallangan. Ular Respublika hududiy vama halliy tizimlarga bo'linadi. 148 !

E'tibor qiling! O'zbekiston Respublikasi HV dayuritiladigan AQT [jumlasiga quyidagi tizimlar kiradi: |

“ Tanib olish ” - tanilmagan Murdalarni hisobga olish va identifikatsiyalash; i

“ Xabar qilish ” - qidiruv e'tibor qilingan shaxslarni hisobga olish; !

“ Pasport ” - qidirilayotgan shaxslarning pasportlarini va pasportlarining o'g'irlangan blankalarini hisobga olish; [

“ O'z x pasport ” - avtomototransportning o'g'irlangan vayo'qotilgan texnik [pasportlarini hisobga olish; j

“ Avtoqibiruv ” - olib qochilgan, o'g'irlangan va egasi avtomototransportni • hisobga olish; i

“ Yuklar ” - o'zmir yo'l va havo transportida o'g'irlangan bagaj yuklarni i hisobga olish.

Kriminalistika boshqarilishida olib boriladigan, ish yuritishda maxsus bilimlar talab qilinadigan hisobga olishlar kriminalistik hisobga olishlar debataladi.

Ochilmagan jinoyatlar sodir bolgan joylarda topilgan noma'lum jinoyatchilarni va ichki ishlar organlari tomonidan hisobga olingan shaxslarni daktiloskopik hisobga olish karta Kartoo'zka dayuritiladi:

- ochilmagan jinoyatlar sodir bolgan joylarlan olingan qo'l izlarining fotosuratlarini (izlar Kartoo'zkasi);

- ichki ishlar organlarida hisobga olingan shaxslarning daktilokartalarini (daktilo Kartoo'zkalar) daniborat bo'ladi.

Hisobga olish shahar, tuman, yo'l ichki ishlar organlarining mahalliy ekspert-kriminalistika boshqarilish tomonidan olib boriladi. Daktilokartalar yordamida hodisa sodir bolgan joyda kimiz qoldirganini hamda ayni bir shaxs hodisaning turli joylarida iz qoldirgan-qoldirmaganini Aniqlash mumkin.

Izlar Kartoo'zkasi ikki guruhda bo'ladi. Birinchisida qo'l barmoqlarining ekspertiza tomonidan papilyar na QSH tipi va turi Aniqlangan izlarining fotosuratlarini turadi. Mahalliy boshqarilish Fotosuratlarining dublikatlari yuqori turuvchi ekspert-kriminalistika boshqarilishiga yuboriladi. Anashu izlar Kartoo'zkasi bo'yicha gumon qilinuvchilarning daktilokartalarini va ochilmagan jinoyatlar sodir bolgan joylardayangi dan tom dirilgan kartalar, shuningdek ichki ishlar organlarida hisobga olingan shaxslarning daktilokartalarini o'z kshiriladi.

Izlar Kartoo'zkasining ikkinchi guruhi naqshining tipi va turi Aniqlanmagan qo'l barmoqlarining, shuningdek kaftlar izlarining Fotosuratlaridaniborat bo'ladi. Bu guruhdan Muayyan jinoyatlarni sodir etishda gumon qilingan shaxslarning daktilokartalarini o'shirish uchun foydalaniladi.

DaktiloKartoo'zka ichki ishlar o'rganida hisobda turgan shxslarning daktilokartalarini (Ular bo'yicha xizmat ko'rsatilabigan hududdagi ochilmagan jinoyatlar sodir bolgan joylardan olingan qo'l barmoq laringizlari o'zkshtiriladi) Hamda jinoyat qidiruv xizmatlaridan, tergov bomimidan tushadigan daktilokartalarni o'zichiga oladi. Bu guruhdangumon qilinuvchilarning daktilokartalarini o'shirishuchun foydalaniladi.

Giyohvandlik vositalarini va kuchli ta'sir ko'rsatuvchi dori vositalarini olishuchun qalbaki doriqog'ozlarni (tibbiy retseptlarni) Hamda ularni qalbakilashtirish bilan shug'ullanuvchi shxslarning dastxati namunalarini hisobga olish - mahalliy hisobga olish turi bo'lib, IIV, IIB kriminalistika bomimlaridayuritiladi. Uni yuritish shakli aralash - Kartoo'zkalar va kolleksiyalar tariqasida bo'ladi. Qalbaki qog'ozlar Kartoo'zkalari yordamida birnechta dori qog'ozning yagona manbaini, shuningdek Muayyan tayyorlovchilarni Aniqlash mumkin. Dastxat namunalari kolleksiyasi dori qog'ozdagi matn muayyan shaxs tomonidan yozilganligini Aniqlashdayordam beradi. Tergovchi o'zini qiziqtirgan ma'lumotlarni olishuchun surishtiruv organiga beriladigan alohida topshiriqnomada qalbaki dori qog'oz, gumon qilinuvchi yoki ayblanuvchi qaysi hisob bo'yichava qanday maqsadda o'zkshtirilishini ko'rsatishi zarur.

Buzibochish qurollari va asboblarni izlarini hisobga olish Hammahalliy bo'lib, ochilmagan jinoyatlar sodir bolgan joylardan olingan, IIV, IIB ekspert-kriminalistika bominmalarida turganizlar va asboblarni kolleksiyasi tarzida olib boriladi. Bu hisobga olish yordamida bitta qurol bir necha jinoyatni sodir etishda qo'llanilganligini Aniqlash mumkin. Kolleksiyada ochilmagan jinoyatlar sodir bolgan joo'dan topilgan Buzibochish qurollari va olingan nusxa (qolip) tariqasidagi izlar turadi. Jinoyatlarni ochish va tergov qilish jarayonida topilgan qurol o'qlari, gilzalari va patronlarini hisobga olish - Bumarkazlashgan-mahalliy bo'lib, ekspert-kriminalistika bominmalarida: markazda - O'zbekiston Respublikasi IIV EKB da, joylarda - IIV, IIB, TU BEKB la turgan o'qgilzoo'zkalar debataluvchi kolleksiyalar tariqasida olib boriladi. Markazlashtirilgan o'qgilzoo'zka jinoyatlar munosabati bilan olib qo'yilgan soyli o'qotar qurol izlari bolgan o'qlar, gilzalar, patronlar, shuningdek kichik ishlar organlari foydalanishidagi, yo'qotilgan yoki o'g'irlangan quroldan tajriba tariqasida otibolingan nazorat Gilzalaridan jamlanadi. Mahalliy o'qgilzoo'zkalarga markazlashtirilgan o'q gilza o'zkaning obyektlariga ochilgan Axborot kartochkalari joylashtiriladi.

Joylarda ov qurollari patronlarining, silliq stvolli yoki pnevmatik quroldan otilgan snaryadlarning gilzalari, shuningdek ashyoviy dalil sifatida olib qo'yilgan soyli o'qotar qurol izlari bo'lgan o'qlar, gilzalar va patronlar hisobga olinadi.

Mazkur hisobga olish yordamida bir qancha jinoyatlarni sodir etishda bitta nusxadagi quroldan foydalanilganligi Aniqlanadi va jinoyatni sodir etishda qo'llanilgan qurol olib qo'yilgan, topibolingan, ixtiyoriy ravishda topshirilgan qurollar orasidan Aniqlanadi.

Hodisa sodir bolgan joo'dan olib qo'yilgan o'qlar, gilzalar va patronlar tergovchi tomonidan ekspertiza tayinlash to'g'risidagi qaror bilan birgalikda, jinoyat ochilgani yoki ochilmaganligidan Qat'i nazar, hududiy ekspert muassasasiga topshiriladi.

Ekspertiza o'tkazilganidan keyin obyektlar O'zbekiston Respublikasi IIV EKB o'qgizoo'zkasiga o'shirish vavaqtincha saqlashuchun yuboriladi.

Shuningdek, davlat muassasalarida, jamoat tashkilotlaridayoki ayrim fuqarolarda g'ayriqonuniy saqlangan olib qoyilgan yoki ixtiyoriy ravishda topshirilgan soyli o'qotar qurollar: revolverlar, pistoletlar, avtomatlar, karabinlar, kichik kalibrli va jangovar qirqmavintovkalar va karabinlar, yasama soyli qurollar O'zbekiston Respublikasi IIV EKB o'qgizao'zkasi o'zkshiruvidan o'tkazilishi kerak. Ular tergovchi tomonidan mahalliy ekspert bominmasigayuboriladi. Jinoyatni sodir etishdamuayyan nusxadagi o'zkshirilayotgan qurol qo'llanilganligi Aniqlangan taqdirda tergovchi ekspertiza o'tkaziladigan joy to'g'risidagi masalani hal qiladi.

Qalbaki qog'oz pullarni hisobga olish Hammarkazlashtirilgan mahalliy bo'lib, O'zbekiston Respublikasi IIV EKB da olib boriladi. Uning yordamida qalbaki tangava qog'oz pullarning tayyorlanishusuli va tehnologiyasi bo'yicha kelib chiqishi urnumiy ekanligi Aniqlanadi, shuningdek, ularni tayyorlash bilan shug'ullangan shaxslar fosh etiladi.

Bitta to'p qalbaki pullarning old va orqa tomonlari Fotosuratlarini bolgan hisobga olish kartochkalaridan, ikkinchisi asl holidagi namunalar kolleksiyasidaniborat bo'ladi. O'zbekiston Respublikasi IIV EKB da qalbaki pul belgilarining turli Kartoo'zkalari mavjud. Bular: poligrafiya usulidayoki texnik vositalar yordamida tayyorlangan qog'oz pullar; rasmi chizib yasalgan pullar; cheo'zl valyutasi vametall tangalar.

Poligrafiya usulida tayyorlangan qalbaki hujjatlarni hisobga olish markazlashtirilgan bo'lib, O'zbekiston Respublikasi IIV EKB da olib boriladi. Bu hisobga olish yordamida bosma ish qog'ozlari (blankalari) bitta klishedan, matbaa harflari termasidan foydalanib, tayyorlangan 151 qalbaki hujjatlarning kelib chiqishi umumiyliigi, shuningdek ularni tayyorlash bilan shug'ullangan shaxslarAniqlanadi.

Hisobda qalbaki hujjatlarning fotonusxalari kartoo'zkasi va bosma ish qog'ozlarining kolleksiyasi mavjud bo'ladi. Hisobga olish to'cplamasida uchta bo'lim bor, Bular oliy va o'rtamaxsus'oquv yurtlarini tamomlaganlik to'g'risidagi diplomlar va bip lo mlarning blankalari, haydovchilik guvoynomalari va ularning blankalari, boshqa hujjatlar.

Haqiqiyliigi shubha tug'dirgan hujjat tergovchi tomonidan ekspertiza o'tkazishuchun mahalliy ekspert bo'linmalarigayuboriladi, shundan so'nGuningasl nusxasi yoki Fotonusxasi, ekspert xulosasining nusxasi, Axborot kartochkasi respublika IIV EKB gayuboriladi.

Kriminalistik ma'lumot tariqasidagi Kolleksiyalar majBuriy, tavsiya qilinadigan va fakultativ (ixtiyoriy) turlarga bo'linadi.

MajBuriy - Buzibochish quroli sifatida foydalanilabigan asboblar va boshqanarsalarning; poyabzal tagcharmi va ustki qismi tasvirlarining; faralar nur tarqatgichlarining; avto motqtransport lak-bo'yoq qoplamalarining; avtomototransport shinalari proo'zktorlari izlarining kolleksiyalaridir.

Tavsiya qilinadigan - cheo'zlda ishlab chiqarilgan plom balarning; metallni termik kesish apparatlari lanish izlarining; qulflarning; muhrlar vashtam plar bosilganizlari (bosmanusxalari)ning; tolali materiallarning; hayvonlar jun larining; yonilgi -moylash materiallarining; xonaki usulda tayyorlangangiyohvandlik

moddalarining va eng ko'p tarqalgan kuchli ta'sir qiluvchi farmatsevtik dorilarning kolleksiyalaridir.

Fakultativ - Bular sovuq qurol, porox va portlovchi moddalarning; yengil avtomobillar vamototsikllar dvigao'zllarida tartib raqamlari tushirilgan puansonlar izlarining; yopishtiruvchi moddalarning ; yozuv materiallarining, qog'ozlarning (bosmaxona, mashinkadayozuv va ro'z g'or qog'ozlarining) kolleksiyalaridir.

IIV ekspert-kriminalistika bo'limlarida barcha turdagi kolleksiyalar vujudga keltiriladi; shahar (tuman) organlarining ekspert-kriminalistikaguruhlarida tavsiya qilinadigan va fakultativ kolleksiyalar vujudga keltirilishi mumkin.

Kriminalistik ma'lumot tariqasidagi kolleksiyalar obyektlarni asl holda, shuningdek ularning tasvirlarini: fotosuratlari, videotasvirlari, nusxa olingan qoliplari, ta'rif-tavsifini o'zichiga olishi mumkin.

Buzibochish qurollari sifatida foydalaniladiganasboblar va boshqa narsalar kolleksiyalari sanoat usulida tayyorlangan narsalarning xossalari, shakli, o'lchamlari va boshqa alomatlari to'g'risidagi ma'lumotlarni ichiga oladi. Kolleksiyalar fondi jinoyatlarni fosh etishamaliyo'tini tahlil etish trasolog.ya ekspertizalar., shuningdek xizmat ko'rsatiladigan hududdagi korxonalar va savdogalar keltirilayotgan Buyumlar turlarini organishasosida belgilanadi. Poyabzal tagcharmi va ustki qismi tasvirlarining ma'lumot tariqasidagi kolleksiyasidamuayyanartikul, fason, modeldagi tagchamlar va poyabzallarning hodisa sodir bo'lgan joo'da iz qoldirgan poyabzal qaysi guruhgamanubligini Aniqlashuchun mo'ljallangan rasmlari turadi.

Poyabzallar tagcharmi va ustki qismi tasvirlarini hamda ular haqidagi ma'lumotlarni ma'lumotnoma nashrlardan, kataloglardan, savdo korxonalaridan va ekspertiza amaliyo'tidan olinadi.

Metallni qirqish namunalarning ma'lumot tariqasidagi kolleksiyasi metallni termik vamexanik usulda qirqishuchun qo'llaniladigan, seyflar va boshqametall to'siqlarni Buzibochishuchun foydalaniladiganapparatlar turini, qirqish vaqtini va jinoyatchininganashu apparatlardan foydalana olish darajasini Aniqlashuchun mo'ljallangandir.

Tolali materiallarning ma'lumot tariqasidagi kolleksiyasi kelib chiqishi hayvonotga, o'simlikka oid va kimyoviy tolalar, gazlamalar va sun'iy mo'ynAnamunalari. Mikroobyektlar bilanishlashda foydalaniladi.

Yonilg'i -moylash materiallarining ma'lumot tariqasidagi kolleksiyasi neftni qayta ishlovchi, sanoat, savdo korxonalaridan olingan, ekspertizaga kelib tushadiganasl holdagi namunalardan to'planadi. Asl holdagi namunalardan olingan spektrlar vaxromatogram malaratlasituzib boriladi. Kolleksiyadan o'shinishuchun olib kelingan yonilg'i -moylash materiallari tarkibini Aniqlashda foydalaniladi.

Giyohvandlik vositalari va kuchli ta'sirRetuvchi moddalar kolleksiyasi asl holdagi namunalarni va ulardan olingan spektrlaratlasini o'zichiga oladi. O'shinishuchun keltiriladigan notanish giyohvandlik vositalarini va kuchli ta'sir qiluvchi moddalar tarkibini tezkorAniqlashuchun mo'ljallangan.

Shu tariqa, kriminalistik ma'lumot tariqasidagi kolleksiyalar ma'lumotlar banklari vazifasini bajaradi. Ular yordamida ko'rsatibotilgan ma'lumotlarni olish mumkin bo'ladi. Ulardan ekspres o'zkshiruvlarni o'tkazish, ekspertizalarni bajarish, tezkor tahlil qilishuchun foydalaniladi. Ma'lumot tariqasidagi kolleksiyalarayrim

to'plarining video nusxalari tezkor amaliyotda foydalanish uchun ko'chma kriminalistika laboratoriyalariga joylash tirilabi va hodisa sodir bolgan joyni ko zdan kechirish paytida foydalaniladi.

Kriminalistik ro'yxatga olish turlari.

1. Tezkor ma'lumotli-hibsga olingan , ayblangan, sudlangan, qibiruvda bo'lgan , jinoyat sobir etgan , ammo jamoatchilik ta'siri chorasi qo'llanilganligi munosabati bilan jinoiy jazodan ozod etilgan shaxslarga doir; cheo'z fuqarolari, ftiqaroligi bo'lmagan shxslar va chet eldaya shayotgan fuqarolar sobir etgan Huquqbuzarliklar va jinoyatlarga doir ma'lumotlar ro'yxati.

2. Tezkor-qidiruv-qibiruve'lonqilingan, bedarak yo'qolgan shaxslar, tanib olinmagan murdalar, kimligi ma' lum bo'lmagan bemorlar va bo lalar, o'g' irlanganantik va Buyumlar va madaniy boyliklar o'g'irlangan, yo'qolgan o'q otishqurollari, umumdavlat muomalasidagi o'g' irlangan hujjatlar, tartib raqamli Buyumlar qibirilayotgan va egasi yo'q avtotransportlar.

3 Kriminalistik-operativ ahamiyatga molik shaxslarning daktokartoo'zkalari, ochilmagan jinoyatlar joyidan olingan daktoizoo'zkalar, jinoyatni sobire tish usuliga ko'ra o'q, gilzoo'zka, qalbaki p ullar va qimmatbaho qog'ozlar, matbaausulida tayyorlangan hujjatlar, qalbaki tibbiy retseptlar va qalbakilashtiruvchi shaxslar dastxatining namunalari, ovoz vanutq fotolentasi, Buzish qurollari izlarining kolleksiyasi

Ekspert-kriminalist bo'limlarining kolleksiya va kartoo'zkalari- o'q otar va sovuq qurollar hamda qurol-aslahalar kolleksiyasi; turli Buyum va materiallar kolleksiyasi; detal va jihozlar (poyabzal poshnalari, farashishalari) kolleksiyasi; spektrlar, xromotogrammalar, rentgenogrammalar; ovoz, nutq, shovqin fonoo'zkasi; turli kataloglar.

Kriminalistik ro'yxatga olishucullari.

kartoo'zkalar izlar jamlanmasi albomlar kolleksiyalar jurnallar ro'yxatlar aralash, grafik identifikatsiyalashning algoritmlari.

5-mavsu ushun tayansh so'zlar.

Identifikatsiya obykti, anatomik va funksional belgilarningalohida turlari, portretlar bo'yicha identifikatsiya qilish, kriminalistik ro'yxatga olish.

Nazorat savollari:

1. Kriminalistik ro'yxatga olish ningahamiyatini amaliy misollar yordamida izohlab bering.

2. Kriminalistik ro'yxatga olish tizimi qanday? Kriminalistik ro'yxatning qanday turlarini bilasiz?

5-mavsu ushun gloccariylar.

Odamlarni tashqi tuzilish xususiyatlari bo'yicha identifikatsiya qilish - ayanligini belgilash imkoni insonning anatomik va informatik alomatlarining yig'indisi individual bo'lganligi va ularningikkinchi shaxsda takrorlanmaslik ta'limotiga asoslanadi.

Odamning tashqi qiyofasini aks ettiruvchi portretlarasosida identifikatsiya
Qilishda asosan ulardagi anatomik belgilar ishlatiladi. Protsessual tergov harakati bolgan Tanib olish uchun ko'rsatishda odamning funksional belgilari (yurishi, nutqi va boshqalar) haminobatga olinadi.

Kazuslar:

1-kazus

Yunusobod tumani ITV xodimlari tomonidan tezKo r qidiruv tadbiri o'tkazilishi natijasida Azizova S.ning xonasidan qalbaki pul banknotlari topildi, shuningdek qalbaki banknotlarni chiqarishgamo'ljallangan mashinka topildi. Qalbaki pul banknotlarining qalbakilashtirishusuli o'zkshirib ko'tildi. A zizova S. besh yildan beri pul banknotlarini qalbakillashtirish bilan shug'ullanib kelayotganligini ma'lum qildi.

Mazkur vaziyatda tergovchi tomonidan qanday tergov harakatlari o'tkazilishi lozim? Oldingi jinoyatlarni ochishda kriminalistik ro'yxatga olish tergovchiga samarali yordam bera oladimi?

2-kazus

Chirchiq kanalidan noma'lum shaxsning murdasi topildi. Murdaning yuz qismiga jarohatlar yetkazilganligi vamurdaning holati tanib bo'lmas darajada ekanligi tufayli uning shaxsi Aniqlanmadi. Sud tibbiy ekspertizasi natijalariga ko'ra, Shaxs boshiga og'ir tan jarohati yetkazilishi natijasida om ganligi, so'ngramurda suvga tashlab yuborilganligi va oclim kelib chiqishi vaqti Aniqlandi.

Ushbu vaziyatdashaxsi noma 'lum murdaning shaxsi qandayAniqlanadi? Shaxsi Aniqlanmagan murdalar bo'yicha qanday ro'yxat yuritiladi?

6-mavzu. Kriminalistik taktika: umumiy qoidalar, tergovni rejalashtirish va tashkil etish.

Reja:

1. Kriminalistik taktikaning umumiy qoidalari.
2. Tergovni rejalashtirish.
3. Tergovni tashkil etish.

1. Kriminalistik taktikaning umumiy qoidalari.

Kriminalistik taktika tushunchasi va uning vazifasi. Kriminalistik taktika tizimi. Taktik usullar, taktik qarorlar, tergov vaziyatlari va kriminalistik taktikaning boshqa qoidalari.

Kriminalistik taktika tushunchasi va uning vazifasi

“Taktika” (grekcha taktika” - qo‘shinlarni safga tizish mahorati) atamasini jinoyatlar bo‘yicha tergovni amalga oshirayotgan shaxslarning faoliyatiga tatbiqanilk marotabax IX asr oxirida nemis olimi A .Veyngardt qo‘llagan.

Esda tuting! Kriminalistik taktika — Bu kriminalistikaning tergovni tashkil etish va rejalashtirish, uni amalga oshiruvchi shaxslar xatti-harakatlarining optimal uslubini jinoyat protsessi boshqa ishtirokchilarining huquqlari, manfaatlari va majBuriyatlarini JPK talablariga qat’iy muvofiq ravishda belgilash va amalga oshirish nazariy qoidalari va Bu xususda amaliy tavsiyalar tizimidandiborat bo‘limi.

Kriminalistik taktikaning bosh vazifasi tergov harakatlari va tashkiliy tadbirlarni o‘zichiga oluvchi kriminalistik faoliyatni samarali tashkil etish, shuningdek jinoyat ishi bo‘yicha tergovni uning barcha ishtirokchilari o‘saro munosabatlari tizimini oqilona tashkillashtirish yo‘li bilan yuritishdaniborat.

Dastavval kriminalistikada taktik jinoyatlarni fosh etish va tergov qilish bilan shug‘ullanadigan shaxslarga ularningishlarini rejalashtirish yuzasidan beriladigan nazariy jihatdanasoslangan tavsiyalarining majMuyi tariqasidamaydonga kelgan. Bora-bora uning mazmun-mohiyati o‘zgarib, an’anaviy qoidalar bilan bir qatorda kriminalistik taktikaga tergov faoliyatini tashkil etish bilan bog‘liq talay yangi nazariyalar, ta’limotlar, tav siyalar qo‘shila bordi. Keyinroq esa jinoyatlarningayrim turlarini tergov qilishni tashkil etishning o‘igaxos xususiyatlari ham ko‘rib chiqila boshlandi.

E’tibor bering! Kriminalistik taktikaning eng muhim qoidalari jumlasiga quyidagilar kiradi: jinoyatlarni tergov qilish chog‘idagi tergov harakatlarining oqilona taktik usullari; kriminalistik taktik Harakatlar va operatsiyalar; jinoyatlarni tergov qilishni rejalashtirish va tezkor-qibiruv xodimlari bilan tergovchining o‘saro ham korligi; jinoyatlarni tergov qilishda jamoa tchilik va om maviyAxborot vositalarining yordamidan foydalanish; jinoyatlarni tergov qilish dagumon qilinuvchilar, ayblanuvchilar va jinoyat protsessi boshqa ishtirokchilarining shaxsini o‘rganish; jinoyatlarni tergov qilish damaxsus bilimlardan foydalanish; tergovchining jinoyatlarning oldini olishga doir faoliyati.

Kriminalistik taktikaning qoidalari, tavsiyalari vaxulosalari kriminalistika fanidagi barcha qolgan bo‘limlarining mazmuni bilan uzviy bog‘liqdir. kriminalistik

taktik nazariyalari, ta'limotlari va kao'zgoriyalari kriminalistikaning metodologikasoslari, Kriminalistik identifikatsiyalash va diagnostikalash, jinoyat sodir etish usullari to'g'risidagi ta'limot, tergov faoliyatida kriminalistik model tuzish singari qoidalarga asoslanadi.

Kriminalistik taktik tav siyalarda kriminalistik texnikamuhimo'rin egallaydi. U k'sdan kechirish, tintuv, eksperimentni tashkil etish va amalga oshirish, ekspertiza hamda boshqa tergov harakatlarini tayinlash va o'tkazish chog'ida kriminalistik taktik qoidalar tarkibida qo'llaniladi. kriminalistik texnika rivojlanib borgani sari uning yutuqlari sud dalillarini Aniqlash, o'shirish va baholashda toborayangi imkoniyatlar ochadi. Bu ilgari yaratilgan taktik usullar, operatsiyalar va kom binatsiyalarni takomillashtirish hamda ularning mutlaqoyangilarini ishlab chiqishni taqozo etadi.

O'z navbatida, kriminalistik taktikaning tarkibi jinoyatlarni tergov qilishushlubiyatini rivojlantirishga ko'mak lashabi. Jinoyatlarni tergov qilishni rejalashtirish, tergovchi va tezkor xodimlarning hamkorligi, ayrim tergov harakatlarining taktikasi haqidagi kriminalistik nazariyalar va kriminalistik taktikaning boshqa qoidalari xususiyushlubiyatlarga asos qilibolinadi hamda anashujinoiy jazo galoyiq qilmishlarni fosh etish va tergov qilishning o'igaxos xususiyatlarini aks ettirgan holda mukammallashtiriladi.

Kriminalistik taktika tizimi

Kriminalistik taktikaning hozirgi vaqtga kelib shakllangan tizimi y'saro bog'liqlikka qismdan tashkil topgan.

1. Kriminalistik taktikaning umumiy qismi.

Umumiy qoidalar – kriminalistika mazkur bo'limining mohiyati va tergov faoliyatini tashkil etishga doir bilimlarni o'zichiga oluvchi ilmiy asosidir. Kriminalistik taktikaning umumiy qoidalari, y's navbatida, ikkita kichik qismlarga bo'linadi:

a) kriminalistik taktikaning paydobo'lishi, rivojlanishi va zamonaviy holatiga doir bilimlarni birlashtiruvchi ilmiy muammolari: kriminalistik taktikaning paydo bo'lishi va rivojlanish tarixi, kriminalistik taktikaning predmeti, tizimi, vazifalari, manbalari, prinsiplari, kriminalistik taktikaningilmiy bilimlar tizimida tutgan o'mi va hokazo.

b) tergov faoliyatini tashkil etishningilmiyasoslari: tergov faoliyatini tashkil etish to'g'iisidagi kriminalistik ta'limot; jinoyatlarni tergov qilishni rejalashtirish, tergovchilarning tezkor xodimlar bilan o'saro ham korligi, tergov faoliyatida jamoatchilik va om maviyAxborot vositalaridan foydalanishni tashkil etish, jinoyatlarning oldini olishga doir faoliyatni tashkil etish, taktik usullar va tavsiyalar to'g'iisidagi kriminalistik ta'limot, taktiKoperatsiyalar, tergov vaziyatlari, taktik yechimlar, tergovchilar Mehnatini ilmiyasosda tashkil etish va hokazo.

2. Kriminalistik taktiKaning maxsus qismi.

Kriminalistik taktikaning maxsus qismi jinoyatlarni tergov qilish va sud tergovi jarayonida sudning hamda tergovchining harakatlarini tayyorlash va o'tkazishga doir bilimlar tizimidaniboratdir. Bu bilimlarning mazmunidagi farq maxsus qism ni ham nisbatanikkitamustaqil tarkibiy elementga bo'lishni taqozo etadi:

a) jinoyatlarni tergov qilish jarayonida ayrim tergov harakatlarini o'tkazish taktikasi: tergovni ko'sdan kechirish vaguvohlantirish taktikasi, so'roq qilish vayuzlashtirish taktikasi, tintuv qilish taktikasi, qo'lga tushirish va hibsga olish

taktikasi, Tanib olish uchun ko'rsatish taktikasi, tergov eksperimenti taktikasi, ko'rsatuvlarni voqeayuz bergan joy ning o'zida o'shirish va Aniqlashtirish taktikasi, sud ekspertizalarini tayinlash va o'tkazich taktikasi, qidiruv tadbirlari taktikasi;

b) sudlov ishlarini yuritish jarayonida ayrim tergov harakatlari taktikasi: sud tergovi taktikasi, sud ko'sdan kechirishi taktikasi, ko'rsatuvlarni voqea yuz bergan joy ning o'zida o'zkshiruv taktikasi.

Kriminalistik taktika jinoyatlarning oldini olish, ularni ochish va tergov qilishda, ya'ni jinoyatchilikka qarshi kurashda huquqni muhofaza qiluvchi organlarga avvalo, tergovchilarga samarali yordam ko'rsatishga qaratilgan.

Taktik usullar, taktik qarorlar, tergov vaziyatlari va kriminalistik taktikaning boshqa qoidalari,

Jinoyatlarni fosh etish va tergov qilish chog'i da tergovchi harakatlarining oqilona tashkil etishda taktik usullar muhim ahamiyatga ega.

Esda tuting! Taktik usul - Bu tergovni yuritayotgan shaxs xattij harakatlarining jinoyatlarni fosh etish va tergov qilish bilan bog'liq vazifalarni J samarali hal qilishimkonini beradigan maqBul uslub.

Taktik usulni uning kriminalistik faoliyat tizimidagi o'mini, uning vazifalarini hisobga olgan holda tahlil qilarniz. Mazmun va maqsad jihatidan quyidagi taktik vazifalarni va ulargamos keluvchi taktik usullarni farqlash mumkin:

1) tergov qilinayotgan jinoyat voqeasining haqiqiy holatlarini, ayniqsa, daliliyahamiyat kasbetishi mumkin bolgan kriminalistik Axborotni Aniqlash va undan foydalanishorqali Aniqlashga qaratilgan bilishga oid taktik vazifalar va usullar;

2) ishda ishtirok etuvchi shaxslar bilan ularni tergovga jalb qilish, ular bilan psixologik aloqa o'matish, ularning xulq-atvorini boshqarisho ptimal shakllaridan foydalanishorqali samarali o'saro aloqani yo'lga qo'y ishga qaratilgan boshqaruv taktik vazifalari va usullari;

3) jinoyatlarni tergov qilish borasidagi faoliyatning o ptimal tashqi sharoitlari va zaruriy tashkiliy-texnika vositalarini ta 'minlovchi tashkiliytexnik taktik vazifalar va usullar.

Taktik usullar.

1. boshlang'i ch taktik usullar-kriminalistik ahamiyatga molik Axborotni topish, qayd etish va olib qo'yishga qaratilgan taktik usullar.

2. Oraliq taktik usullar-daliliy faktlarni Aniqlash, Buning uchun mo'ljallangan taktik komplekslarni shakllantirishga qaratilgan taktik usullar.

3. Pirovard taktik usullar-jinoya tishini tergov qilish taktik va zifalarini hal qilishga, gumon qilinuvchining aybdorligini isbotlashga, jinoyat voqeasining barcha muhim holatlarini Aniqlashga qaratilgan taktik usullar.

Masmuniga ko'ra taktik usullar.

Psixologik taktik usullar — jinoyati shlari bo'yicha tergovchi harakatlarini amalga oshirishning umumiy va yuribik psixologiya sohasidagi yutuqlarga tayangan usullari (tergovchi so'roq qilinuvchi bilan psixologik aloqa o'rnatishi tintuv qilinuvchining ruhiyatini kuzatishi, ushlanayotgan shaxsni, jinoyatni sobir etishda gumon qilinuvchini qo'lga olish chogida psixologik ta'sir ko'rsatish va b .).

Mantiqiy taktik usullar -mantiq qonunlari va kao'zgoriyalari hamda sud mantiqiga xos qonuniyatlar va kao'zgoriyalarga asoslanuvchi taktik usullar (so'roq qilinuvchi shaxsning ko'rsatuv lar idagi qa rama -qa r shilik larni Aniq la sh va ulardan foy dalanish ; tergov v er siyalar ini tu z ish va ularni o'shirish ; tergov harakatlarini o'tkazish jarayonida dalillardan va tezkor -qibiruv faoliyati natijalaridan foydalanishning mantiqiy izchilligini belgilash usullari va b .).

Tashkiliy taktik usullar-Bu usullar jinoyatlarni tergov qilishni rejalashtirish qoidalari va usullarini; jinoyatlarni ochisfi va tergov qilish paytida tergov chining tergov harakatlarini hamda boshqa harakatlarini; ishtirokchilar o'rtasida vazifalar taqsimlanishini; tergovchi va surishtiruv organlari tezkor xobimlarining o'saro hamkorligini tashkil etishni o's ichiga olabi.

Kompleks taktik usullar-jinoyatlarni ochish hamda tergov qilish paytida ilgari ko'rsatib o'tilgan va boshqacha mazmundagi tergov harakatlarini tayyorlash hamda amalga oshirish yo'llarini uyg'unlashtirabi (sobire tilgan jinoyatda o's aybini inkor etayotgan ayblanuvchini so'roq qilishda savollarni qoyish ketma - ketligini tanlash so'roq qilinuvchining ruhiyati xususiyatlarini, uning aybi yuzasidan to'plangan dalillar mazmuni va ahamiyatini hamda so'roq qilishda himoyachi, mutaxassis, prokuror va boshqa shaxslar ishtirok etishini hisobga olgan holda o'tkazilishi lozim).

Tergov qilinayotganish bo'yicha isbot qilish predmeti bilan muayyanlashtirilgan taktik vazifalar yig'i ndisi daliliyAxborot manbalari bilanishlash va protsessual qarorlar qaBul qilishda tergovchi taktik faoliyatini yo'lga soluvchi asosni hosil qiladi. Tergovchi muayyan taktik usulni tanlashi va taktik qaror qaBul qilish tergov qilinayotganish bo'yichayuzaga keladigan va o'ta o'zgaruvchan, harakatchan, faol Axborot tizimini hosil qiladigan tergov vaziyatini hisobga olgan holda amalga oshiriladi.

Tergov harakatlarini yuritish taktikasiga Aniqlik va tuzatish kiritish so'roq qilish, yuzlashtirish, ko'rsatmalarni hodisa sodir bolgan joo'da o'shirish va hokazolar jarayonida qo'llanilgan taktik usullar yordamida olingan natijalarni kutilgan natijalar bilan solishtirishorqali amalga oshirilishi lozim.

Taktik usul zamirida qaysi fan ma'lumotlari bomishiga qarab, psixologik, mantiqiyusullar, boshqaruv fani usullari va boshqa taktik usullar farqlanadi.

Taktik usullarni ularning yordamida hal qilinuvchi kriminalistik vazifalar tipiga qarab guruhlashamaliy nuqtayi nazardan muhimahamiyat kasbetadi. Ushbumezonga ko'ra tashkiliy-texnik, bilishga oid va boshqaruv taktik usullari farqlanadi.

E'tibor qiling! Tergovchining taktik qarorlari tergov vaziyati tahliliga, jinoyat sodir etish usullari va ularni amalga oshirish mexanizmlarini, kriminalistika ilmiy tavsiyalarini bilishga, harakatlarning optimal variantini tanlashgayo'l ko'rsatadigan tergov faoliyati borasidagi shaxsiy tajribava kasbiy mahorati va ishonchiga asoslanadi.

Tergovchini taktik qaror qaBul qilishga quyidagilar olib keladi: texnik, taktik va qidiruv usullari vavositalaridan keng foydalanishasosida bevositavazifalarni va ularni yechishusullarini belgilash, ushbu vaqtdayuzaga kelgan tergov faoliyati sharoitlarida kriminalistik faoliyatning barcha subyektlari kelishilgan holda o'saro aloqa qilishini ta'minlash.

Tergovchi tergov qilinayotgan jinoyat voqeasi holatlarini Aniqlash bilan bog'liq bilish vazifalarini hal qilish uchun ko'p incha quyidagi taktik vazifalarni hal qiladi:

1) tergovning boshqa ishtirokchilari bilan psixologik aloqa o'rnatish, tergovchi va ishda ishtirok etuvchi boshqashaxslarning manfaatlari to'qnashgan nizoli vamuammoli tergov vaziyatlarida, ayniqsa, dolzarbahamiyat kasbetadigan qarama-qarshilik holatini bartaraf etish;

2) jabrlanuvchi, guvoh yoki boshqashaxsga bilish vazifalarini hal qilishdayordam ko'rsatish, masalan: Tanib olish uchun ko'rsatiladigan shaxslar yoki narsalar guruhini tanlashda idrok etishning xolisonaligi va izchilligini ta'minlash; so'roq qiluvchi xotira siningassotsiativaloqalarini faollashtirish yo'li bilan unutilgan faktlar va tafsilotlarni yodga solish vash.k.;

3) tergov vazifalarini hal qilish uchun zarur bo'lgan optimshaxslararo munosabatlarni o'rnatish, kerakli psixologik mo'ljall berish, masalan: tintuv qilinayotgan shaxsni sinchiklab kuzatish; ayblanuvchini uning ko'rsatuvlar berishdan bosh tortishi qilmishning holatlarini xolisona Aniqlashni qiyinlashtirishi mumkinligiga ishontirish vash.k.

Muayyan taktik usullarni tanlash tergovchi tomonidan ruhiy va psixologik jarayonlarning kechishobyektiv qonuniyatlarini, tergov ostidagi shaxs, jabrlanuvchi, guvoh-shohid va ishda ishtirok etuvchi boshqashaxslarning individual xususiyatlarini, ulardan har birining maqsad vamo'ljallari, rag'batlantiruvchi motivlari, boshqa obyektiv va subyektiv omillar, masalan, tergovga uyushqoqlik bilan qarshilik ko'rsatish mavjudligini hisobga olgan holda amalga oshiriladi.

Tashkiliy-texnik vazifalarni hal qilayolib, tergovchi o's faoliyatini rejalashtirishga, tashkiliy-texnika, transport, aloqa, kriminalistik texnika vositalariga, hisob yuritish-ro'yxatga olish va bildirgich ma'lumotlarga, ahamiyatga molik Axborotni topish va unga ishlov berish uchun kompyuter vositalariga tayanadi, Bularning barchasi tergovchi ishining samaradorligini yanada oshirishgaxizmat qiladi.

Taktik usullar oldiga qo'yilabigan talablar - qonunga asoslanganligi (qonun me'yorlarigamos kelishi); maqsadga muvofiqlik; xilma-xillik; xavfsizlik; samaradorlik va o'zjam korlik; usulni erkin tanlash; tergov harakatlari va tezkor qidiruv tadbirlarining eng maqBulini u y g'unlashtirish.

Taktik usullari taktikasiningurnumiy qoidalari - qonuniylikka, odob va axloq me'yorlariga rioya qilish; rahbariyat yagonaligi; tergovchining faolligi va intiluvchanligi; surishtiruv xodimlari bilan o'saro ham korlik; vaziyatlilik; bosqichli; rejallilik; izchillik; xolislik; to'lalilik; o'z vaqtida ijro etish; kriminal-texnika vositalaridan foydalanish; mutaxassislar yordamidan foydalanish.

Tergovchi jinoyat ishlari bo'yicha ishni yuritarekan, quyidagi turdagi harakatlarni bajarishi mumkin.

1. Tergov harakatlari. Bu tergovchining jinoyatlarni tergov qicho g'idagi jinoyat-protsessual qonunidanazarda tutilgan harakatlari bo'lib, ularning mohiyati jinoyat ishlari bo'yicha dalillarni to'plash, o'shirish va baholashdaniborat bo'ladi. ular jumlasiga so'roq qilish, yuzlashtirish, ko'sdan kechirish, guvohlantirish, tintuv, ushlab turish, Tanib olish uchun ko'rsatish, tergov eksperimenti, ko'rsatuvlarni

voqeayuz bergan joo'da o'shirish va Aniqlashtirish, sud ekspertizalarini tayinlash va o'tkazish kiradi.

2. Qibiru v choralari. Tergovchining va surishtiruv organ xobimlarining ayblanuvchilar, gumon qilinuvchilar, jabrlanuvchilar, guvohlar, murdalar, hayvonlar, Qimmatbaho narsalar, hujjatlar va tergov qilinayotgan jinoyat ishi uchunahamiatli boshqa obyektlar turgan joyni Aniqlashga qaratilgan jinoyat-protsessual qonunida ruxsao'ztilgan harakatlari qidiruv choralari hisoblanadi. |

Ma'lumot uchun! Kriminalistik taktik usullar yo'nalishiga ko'ra quyidagi sharoitlarda qo'llanishuchunishlab chiqiladi: tipik tergov vaziyatlari; nizoli tergov vaziyatlari; ekstremal tergov vaziyatlari; tergov va surishtiruvga qarshi uyushgan harakat; "eski" ochilmagan jinoyat ishlari bo'yicha ishlash va hokazolar.

Tergov vaziyatlari har qanday jinoyat ishlarini tergov qilishi ishni yuritish ning har bir paytidagi holatini aks ettiradi vashu bois vaziyat tahlilini to'g'ri amalga oshirish tergov faoliyatini tashkil etishning eng muhim jihatlaridan biri hisoblanadi.

Jinoyat ishlari bo'yicha tergov vaziyatlari Aniq bir jinoyatni tergov qilishning muayyan paytidagi o'igaxos xususiyatlarini ochib beruvchi holatlar majmuidaniborat.

Anashu holatlar tarkibini tergov vaziyatlarining elementlari deb hamatash mumkin bo'lib, ular jumlasiga quyidagilar kiradi:

1. Tergov vaziyatining jinoyat xususiyatlari va u haqdagi Axborot bilan bog'liq elementlari - jinoiy harakatlar tarkibi (vaqti, joyi, usuli va hokazo); jinoyatning oqibatlarini; jinoyatni sodir etgan shaxslar soni va ular to'g'risidagi ma'lumotlar; gumon qilinganlar ushlanganmi yoki ushlanmaganmi; o'g'irlangan narsa topilganmi yoki topilmaganmi vashunga o'xshashlar; jinoyat sodir etilgan paytdan to jinoiy hodisa to'g'risidagi Axborot ma'lum bo'lguniga qadar olgan vaqt; jinoiy hodisa to'lg'risidagi dastlabki Axborot mazmuni vamanbayi; jinoiy hodisa to'g'risidagi dastlabki Axborotning to'liqligi, ishonchliligi va o'zgishtiligi.

2. Tergov vaziyatining tergov qilish natijalari bilan bog'liq elementlari — tergov qilishning dastlabki bosqichida tergov faoliyatining mazmuni vanatijalari bilan bog'liq elementlar; keyingi tergov qilish bosqichida tergov faoliyatining mazmuni vanatijalari; tergov qilishning xotima qismi mazmuni.

3. Tergov vaziyati davomida tergovchining shaxsi va uningish sharoitlari bilan bog'liq elementlar - tergovchining malakasi va ixtisosi; tergovchilikdagi ish tajribasi; tergovchining shaxsiy tayyorgarligi (jismoniy vama'naviy-ruhiy holati); kasbiy bilimlari, mahorati, ko'nikmalari darajasi va boshqalar; tergov bominmasida boshqaruvni vamehnatni ilmiyasosda tashkil etishningahvoli; kriminalistik vamaxsus texnika, transport, devonxonamateriallari va sarf-xarajat materiallari; tergovchining o's ish yuritishidagi boshqa jinoyat ishlari bilan bandligi; tergovchining turli xizmat vazifalarini (nav batchilik , ayrim to p shiriqlar va h.k.) bajarishga jalbetilishi.

Esda tuting! Tergov vaziyatlari turlari:

1) takrorlanib turish xususiyatiga ko'ra tipik va alohida tergov vaziyatlari;

2) tergov qilish vazifalari bajarilishiga erishishimkoniyatiga (ya'ni tergov , i qilishimkoniyati qulay yoki murakkablik x u su siyatiga) ko'ra qulay vanoqulay xususiyatga ega tergov vaziyatlari;

3) jinoyat ishlarini tergov qilish bosqich lariga ko'ra bosh lang'ich, oraliq va yakunlovchi tergov vaziyatlari;

4) jinoyatlarni fosh etishda jinoyat protsessi ishtirokchilari o'rtasidayuzaga keladigan munosabatlar mazmuniga ko'ranizoli vanizosiz tergov vaziyatlari;

5) tergov qilish sharoitlariga ko'rashoshilinch (kechiktirib bom maydigan) va odatdagi tergov vaziyatlari.

Ushbu elementlarning o'igaxos xususiyatlarigava ularning bir-biri bilan u y g'unlashuviga qarab tergov vaziyatlarining har xil kominishlari yuzaga keladi. Ulardan bir xillari jinoyat ishlarini tergov Qilishda tez-tez, boshqalari kam roquchraydi.

Yuzaga kelayotgan tergov vaziyatlarini tahlil qilish natijalari tergovchi tomonidan taktik yechim - tergovning bo rishiga ta'sir ko'rsatish maqsadini Aniqlash hamda unga erishish vositalari, uslublari va usullarini belgilashdaniborat bolgan xulosa tariqasida ifoda qilinmog'i lozim. Taktik yechimlar og'zaki vayozma bo'lishi mumkin. Ular tergov qilish rejasi, alohida tergov harakatini o'tkazish rejasi, jinoyat ishi bo'yicha qaror, surishtiruv organlariga topshiriq va boshqashu singlaridir. taktik yechimlar tergov harakatlarini, kombinatsiyalar va operatsiyalarni o'tkazich tartibini belgilab, ish bo'yicha tergov fao liyatiga cheklangan tarzda ta'sir ko'rsatadi.

Nazorat savollari:

1. Kriminalistik taktika tushunchasini, uning vazifalarini izohlab bering. Kriminalistik taktikaning uning tizimi bilan bog'iiqlikda tahlil qiling.

2. Taktik usullar, taktik qarorlar va tergov vaziyatlari tushunchalari mazmunini o'zaro bog'iiqlikda ochib bering. ularning urnumiy vaxususiy jihatlarini tushuntirib bering.

Kazuslar:

1-kazus

TATUning 2-kurs talabasi fuqaro P. o'zkurs doshi fuqarod.ni Nexia rusumli davlat raqami 10P758DL avtomashinasini olib qochgan. Avtomashina 2013-yil 2-sentabr kuni Uch Qahramon posti DAN xodimlari tomonidan ushlanganida ayblanuvchi uni kursdoshining roziligi bilan olib ketganini aytgan. Avtoullov ko'sdan kechirilganda uning bagaj qismidan qora selafanga o'ralgan oq kukun topildi. Ekspertiza bergan xulosasiga ko'ra ushbu kukun kokain moddasi bo'lib, umumiy o'g'irligi 0,75 gram m ni tashkil etgan. Tergov jarayonida ayblanuvchi haqiqatda undan xabari yo'qligini aytgan. Biroq tergovchi Bungashubha bilan qarabayblanuvchi P.ni ehtiyo'lchorasi sifatida qamoqqa olgan.

Mazkur jinoyat ishining kriminalistik xarakteristikasini bering.

Jinoyat ishi yuzasidan tergovni rejalashtiring va tergov versiyalarini tuzing. Holat yuzasidan qaysi holatlarAniqlanishi va isbotlanishi lozim?

Holat yuzasidan o 'tkaziladigan tergov harakatlarining taktik qoidalarini izohlang.

2-kazus

O'g'rilik jinoyatini sodir etishdagumon qilinuvchi jinoyatchi voyagay etmagan D. ushlendi. Tergovchi uni so'roq qilish cho g'ida berilgan savollarga ayblanuvchi D. to'liq javob berdi. Biroq ayblanuvchi D .dan o'g'irlangan narsalarni qayerda sotgani so'ralganida savolga Aniq javob bera olmadi. Tergovchi mazkur holat yuzasidan shubhalanib, jinoyatni bir o'zisodir etmagan degan taxminga bordi.

Holat yuzasidan jinoyatning kriminalistik xarakteristikasini bering. Jinoyat ishi yuzasidan tergov versiyasini tuzing va tergovni rejalashtiring.

Jinoyat ishi yuzasidan Aniqlanishi lozim bo'lgan holatlarni Aniqlang. Dastlabki va keyingi tergov harakatlari o'tkazishning taktik qoidalari qanday?

2. Tergovni rejalashtirish. Tergovni tashkil etish.

Tergovni rejalashtirish hamda tashkil etish tushunchasi va vazifalari. Rejalashtirish prinsiplari va turlari. Rejalashtirish hujjatlari.

Tergovni rejalashtirish hamda tashkil etish tushunchasi va vazifalari.

Tergovchining tergov vazifalarini hal qilish optimal yo'llari va vositalarini belgilashga qaratilgan murakkab fikrlash faoliyati - rejalashtirish tergovni oqilona tashkil etish ning muqarrar sharti va asosiy usuli hisoblanadi.

Esda tuting! Jinoyat ishi bo'yicha tergov qilish rejasi - ish yuzasidan chin haqiqatni Aniqlashga qaratilgan harakatlar ro'yxatini o'z ichiga olgan topshiriq.

Jinoyatni tergov qilishni rejalashtirish - jinoyat-protsessual qonunchiligining talablari va hodisaning o'iga xos shart-sharoitlaridan kelib chiqqan holda tergov vazifalarini, ularni yechish yo'llari va usullarini Aniqlash.

Ish bo'yicha tergov jarayonining xayoliy modeli yozma rejani tuzish yo'li bilan moddiylashtirilishi lozim. Rejalashtirmagan holda ish yuritish usuli samarasiz bo'lib, ba'zan tajribali tergovchilarga ham pand beradi, ayniqsa murakkab, ko'p voqeali va ko'p subyektli jinoyatlarni tergov qilishda, shuningdek bir vaqtning o'zida bir qator jinoyat ishlari bo'yicha tergovni yuritishda tergovni tashkil etish va rejalashtirish muhim ahamiyatga ega.

E'tibor qarating! Rejalashtirish o'tkazilayotgan tergovning xayoliy modelini boshidan oxirigacha tuzish va unga Aniqlik kiritishdan iborat bo'lsa, tashkil etish tuzilgan tergov rejasini optimal amalga oshirish maqsadini ko'zlaydi, ya'ni ta'minlovchi xususiyat kasbetadi.

Har qanday kriminalistik faoliyatni rejalashtirish hech bo'lmasa minimal boshlang'ich axborotga ega bo'lish, yuzaga kelgan vaziyatga, yuzaga keluvchi vazifalarni hal qilish imkoniyatiga to'g'ri bahoberishni, alohida rejalar o'rtasidamuvofiqlikni ta'minlashni, vaqt limitini qat'iy hisobga olishni taqozo etadi. Tergovni rejalashtirish kriminalistik faoliyatni tartibga solish orqali dalillarni jamlashga ko'maklashadi.

Rejaga amal qilgan holda, tergovchi yuzaga keluvchi vazifalarni o'z vaqtida hal qilish, shu tariqa ilgari surilgan tasmullarni o'shinish, vaqtdan oqilona foydalanish, o'zish yurituvda bo'lgan har bir jinoyat ishi bo'yicha bir maromda ishlab borish, rejaga o'z vaqtida tuzatish kiritish, olingan natijalarga Aniqlik bahoberish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Rejalashtirish jarayonida tergov harakatlari, tezkor-qidiruv tadbirlari, kriminalistik operatsiyalarni o'z ichiga olgan faoliyatning xayoliy modeliga doimiy ravishda Aniqlik kiritiladi va u takomillashtirilib boriladi. Tergov faoliyati rejasi dalillarni izchil qidirish, ularni har tomonlama o'rganish, ularning o'rtasidagi aloqalar va ziddiyatlarni Aniqlash, so'nggi zikritilgan omillarni bartaraf etish imkonini beradi. Rejalashtirish tergovchining aniq bir maqsadga qaratilgan faoliyatini ta'minlaydi, uning qilishi kerakligini, qachon, qayerdava qanday harakat qilishi zarurligini ko'rsatadi.

Jinoyatni tergov qilish murakkab va ko'p mehnat talab qiluvchi jarayon bo'lib, tergovchidan yuqori saviyadagi tashkiliy va aqliy qobiliyatlarni talab qiladi. Tergov

qilishning Murakkabligi shundaki, dalillarni faqatgina yig'ish emas, balki har tomonlama o'shirish, o'rganib chiqish va ularni to'g'ri baholash uchun, chunki jinoyatchilar ko'p hollarda turli xil ayyorlik ishlatadilar: jinoyat izlarini yashiradilar, jinoyatga baxtsiz tasodif, o's joniga qasd qilish yoki boshqa bir jinoyat ko'rinishini berishga harakat qiladilar hamda ba'zi hollarda jabrlanuvchi, guvoh va boshqalarga tazyiqo'tkazadilar.

Jinoyat ishini tergov qilishda tergovchi hodisaning ayrim faktlari va holatlari o'rtasidagi mavjud aloqalarni Aniqlash hamda hozirgi holatni bilishdan om mishni bilish sari boradi. Bunda tergov tasmollari tergovchigayo'nalishni ko'rsatuvchi bo'lib xizmat qiladi. Ular rejalashtirish (o'zagi, yadrosi) bo'lib, harakatlar yo'nalishini, Aniqlashtirish lozim bolgan savollar doirasini belgilagan holda tergov qilish jarayonidamuhimo'rin tutadi. Tasmollar rejalashtirish jaraYonining harakatchanligini, o'zgaruvchanligini ta'minlaydi, chunki yangi tasmolning paydobo'lishi tergov qilishdayuritilayotgan rejaga o'zgishli tuzatishlar kiritishni talab qiladi. Biroq hamisha esda tutish kerakki, tasmol - Bu taxmin, u dalil emas, unima bolgani haqida emas, balki nima bo'lishi ehtimolliigi haqida darak beradi. Tasmol ehtimol tutilgandan haqiqat sari borishdayordam beradigan tafakkur shakli.

Protsessual qonun jinoyat ishi bo'yicha qaysi holatlar isbotlanishi kerakligi xususidagi to'g'ridan to'g'ri ko'rsatmani o'zichiga oladi.

Rejani ishlab chiqish chog'ida JPK 82-moddasida ko'rsatilgan lozim bolgan holatlarni isbotlash uchun amalga oshirilishi mo'ljallangan harakatlarsaks ettiriladi. Bunda ularning ro'y xati tugal emasligini, ular tergov qilinayotganishning o'igaxos xusu siyatlariga qarab kengayishi mumkinligi nazarda tutiladi.

E'tibor qarating! JPK 82-moddasiga muvofiQ ishni ayblov xulosasi bilan sudgayuborish va ayblov hukmi chiqarish uchun QuyidaGilar isbotlangan bo'lishi kerak:

- jinoyat obykti; jinoyat tufayli yetkazilgan ziyonning xususiyati va miqdori, jabrlanuvchining shaxsini tavsiflovchi holatlar;

- sodir etilgan jinoyatning vaqti, joyi, usuli, shuningdek jinoyat kodeksida ko'rsatibo'tilgan boshqa holatlari; qilmish va ro'y berganijtimoiy xavfli oqibatlar o'rtasidagi sababiy bog'ianish;

- jinoyatning ushbushaxs tomonidan sodir etilganligi;

- jinoyat to'g'ri yoki egri qasd bilan yoxud beparvolik yoki o's-o'siga ishonishoqibatida sodir etilganligi, jinoyatning sabablari vamaqsadlari;

- ayblanuvchining, sudlanuvchining shaxsini tavsiflovchi holatlar.

Tergovchi o'z xatti-harakatlarini iloji boricha Aniq tashkillashtirishi, har bir tergov harakatini batafsil ishlab chiqib, o'zishiningistiqbollarini ko'ra bilishi zarur. Bunarsa tergov faoliyatini to'g'ri rejalashtirishorqali amalga oshiriladi. Reja tergov faoliyatining shakli vamazmunini aks ettirgan holda tergovchigamuhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Esda tuting! Tergov qilishni rejalashtirish quyidagilarni o'zichiga oladi:

- 1) Mazkur hoi uchun ehtimol tutilgan barcha tasmollarni tuzib chiqishni;

- 2) ularni o'shirishningasosiy yo'llari va usullarini belgilabolishni;

- 3) dalillarni o'zichiga olgan manbalarni va dalillarni to'plashdayordam berishi mumkin bolgan vositalarni Aniqlashni;

4) mo'ljallanayotgan tergov harakatlari va boshqa harakatlarni, ularni o'tkazish muddatlari, ketma-ketligi va taktik usullarini.

Aytish joizki, ishlarning aksariyati yolg'iz bir shaxs tomonidan tergov qilinadi. Guruhda tergov qilish usuli ayblanuvchilar ko'p sonli, murakkab, ko'p epizodli (ko'p voqeali) va ko'p mehnat talab qiladigan ishlarda qo'llaniladi. Mazkur usul har xil tergov harakatlarini (tintuvlarni, guvohlarni so'roq qilish va boshqashu kabilarni) bir vaqtda o'tkazish imkoniyatini ta'minlaydi.

E'tibor qarating! Tergovni rejalashtirish jarayonida tergovchining harakatlari: jinoyatga doir axborotni to'plash, tahlil qilish va baholash; ish bo'yicha isbotlanishi lozim bolgan holatlarni aniqlash; ish yuzasidan tasmollarni ilgari surish; tergov tasmollarini o'shinish tartibini aniqlash.

Tashkiliy ishlar doirasida tergov jarayoniga ekspertlar va muhassislarni jalbetish masalasi hal etiladi. Ayrim jinoyat tarkiblari bo'yicha JPK 173-moddasida ko'zda tutilgan asoslar bolganda, ekspertlarni jalbetish majburiy hisoblanisa, qolgan hollarda ularning ishtirok etishi to'g'risidagi masala ixtiyoriy ahamiyat kasbetadi. Ushbu masala tergovchi yoki sud tomonidan hal qilinadi.

Tashkiliy-texnik masalalar jumlasiga tergovchining samarali ishlashi uchun zarur bolgan sharoitlarni yaratish: xizmat xonalarini jihozlash, aloqava transport vositalari bilan ta'minlash, texnik xizmat ko'rsatish, ilmiy asoslangan ish tartibotini (rejimini) qo'llash, hisobga olish va hisobot berishni to'g'ri tashkil etish, shuningdek zaruriy kriminalistika texnikasi, yozuv va idora ashyolari hamda boshqayordamchi materiallar bilta'minlash kiradi.

Tergovni rejalashtirish vaqtida boshlang'ich axborotni tahlil qilish, tergov tasmollarini tuzish, tergov vazifalarini, ularni yechish yo'llari va usullarini belgilash, rejaning optimal shaklini tanlash, belgilangan harakatlar va tadbirlarning bajarilishini nazorat qilish, olinayotgan axborotni tahlil qilish, rejaga tuzatish kiritayotganda uni hisobga olish amalga oshiriladi.

E'tibor qarating! Ish bo'yicha tergov rejasi yozmayoki grafik shaklga ega bo'lishi lozim. Rejada quyidagi ma'lumotlar ko'rsatishi maqsadga muvofiqdir: 1) jinoyat ishining nomi; 2) u qo'zg'atilgan sana; 3) tergovni yakunlash muddati; 4) qamoqda saqlanayotgan shaxs (shaxslar) va u (ular) qaysi vaqtdan beri qamoqda saqlanayotgani; 5) ayblov e'lon qilingan sana.

So'ng tergov tasmollari, aniqlanishi lozim bolgan masalalar va holatlar, Buning uchun zarur tergov harakatlari va boshqa tadbirlar, ularni bajarish muddatlari vanavbati, ijrochilar ko'rsatilishi lozim.

Keyin shuning o'zi, shu jumladan bajarish to'g'risida belgi natijasi (nima • aniqlangani) bandlari har bir tasmol bo'yicha rejalashtirilishi lozim.

Har bir tergovchining ish yurituvda bir vaqtning o'zida bir nechta jinoyat ishlari bo'lishi tufayli ularning har biri bo'yicha ish rejalari asosida tergovchi uchun eng maqbul davr (o'n kunlik, oy)ga birlashtirilgan ish rejasi tuzilishi lozim. Rejaga sxemalar, grafiklar, jam g'arma qaydnomalar va ayblanuvchilarning jinoyat aloqalar va munosabatlari, muayyan jinoyat voqeasida ulardan har birining aybdorligi va hokazolarni aks ettiruvchi boshqayordamchi vositalar ilova qilinishi mumkin.

Tergov rejasini bajarish jarayonida ayrim (ayniqsa, og'ir va murakkab) tergov harakatlarini ham rejalashtirish talab etiladi. Ushbu jarayon quyidagilarni nazarda

tutadi: a) boshlang'ich Axborotni tahlil qilish; b) hal qilinishi lozim bolgan vazifani tavsiflash; d) uni samarali hal qilishni ta'minlovchi taktik usullarni tanlash; e) zaruriy o'z xoslik - kriminalistik vositalarni tanlash; f) tezkor vositalardan van o oshkorayo'l bilan qo'lga kiritilgan ma'lumotlardan foy dalanish ning maqsadga muvofiqqligini belgilash; g) tergov harakati ishtirokchilari doirasini va ularning funksiyalarini belgilash; h) belgilangan harakatni o'tkazish vaqti va joyiga Aniqlik kiritish.

Tabiiyki, tergov harakatini o'tkazish jarayonida olingan, protsessual vositalar bilan o'shirishni talabetadigan yangi Axborot bilan bo g 'liq tuzatishlar kiritilishi mumkin va lozim. Bu hal etilishi lozim bolgan yana bir yoki bir nechta vazifalar, qo'shimcha taktik usullarni qo'llash, mazkur tergov harakati yakunlangani zahoti darhol uning natijalaridan kelib chiqadigan boshqa tergov harakatini o'tkazish to'g'risida qaror qabul qilish zarurati paydobomishiga olib kelishi mumkin.

Rejalashtirish prinsiplari va turlari.

Tergov qilishni rejalashtirish amaliyo'tiuning quyidagi tamoyillarini ajratib ko'rsatishimkoniyatini beradi:

1. Individuallik prinsipi. Tergovchi jinoyat ishi bo'yicha o'zishini rejalashtirayotganda tergov qilinayotgan jinoyat turining hamurnumiy, ham alohida xususiyatlaridan kelib chiqib yondashishi zarur. Biron-bir jinoyatu bilanayni bir turgamansub bolgan boshqa jinoyatni to'liq takrorlamaydi. Qilmishning obyekt, obyektiv tomoni, subyekt yoki subyektiv tomonida alohida xususiyatlar hamish mavjud bo'ladi. Ushbu xususiyatlarni hisobga oluvchi tergov rejasi yuzaki emas, balki individual bo'ladi. Muayyan turdagi jinoyatlarni tergov qilish namunaviy yo'nalish lari, usullari vositalari to'g'risidagi kriminalistik tavsiyalar faqatular yuzaga kelgan tergov vaziyati, muayyan huquq Bu zarlik xususiyatini hisobga olgan holda qo'llanilgan taqdirdagina samarali bo'ladi.

2. Harakatchanlik (o'zgaruvchanlik) prinsipi. Tergovchiningish vositasi hisoblanadigan tergov rejasi jinoyat ishi bo'yicha tergov vaziyatidagi o'zgarishlarni hisobga olishi lozim. Shu sababli tergov rejasi harakatchan bo'lishi lozim. Tergov jarayonining boshida bitta rejani tuzib, undan oxirigacha foydalanish mumkin emas. Bunday re'a ham dayangi to'plangan daliliy Axborotni hisobga olmay boladi jinoyat ishi bo'yicha ish bosqichiga harq bog'liq bo'ladi, tergovning dastlabki bosqichi rejasi keyingi bosqichlar Reijas qiladi. Ushbu bosqichlarda tergovchi har xil vazifalarni daliliy Axborot manbalari o'zgaradi, tergov vaziyati, odatda, nisbatan anva muayyan tusoladi.

3. Reallik prinsipi. Rejada belgilangan barcha harakatlar va tadbirlar tergov uchun ajratilgan Muddatlarda, mavjud kuchlar vositalar bilan bajariladigan bo'lishi lozim ligini nazarda tutadi. Ayni vaqtda, tergov rejasi ish bo'yicha ilgari surilgan barcha tasmollarni o'shirish, yuzaga kelayotgan vazifalarni mavjud barcha kriminalistik resurslar yordamida hal qilishimkonini berishi lozim.

4. Aniqlik prinsipi. Tergovchi oldida turgan va turishi mumkin bolgan, tergov, tergov harakati yoki kriminalistik operatsiyani o'tkazich jarayonida hal qilish talabetiladigan vazifalarni Aniq ta'riflash, belgilanayotgan tadbirlarni bajarish muddatlarini, ularning ijrochilarini, foydalaniladigan texnik-kriminalistik vositalar va usullarni, tezkor xodimlar, ekspert-kriminalistlar va jamoatchilik bilan o'saro aloqa qilish shakllarini Aniq belgilash zarurligini nazarda tutadi.

5. MaqBullik prinsipi. Mazkur tamoyil rejaning maqBul tarzidagi barqarorlik sharti bo'lib xizmat qiladi. Bunga agar rejada barcha faktik ma'lumotlar hisobga olinsa, ishni xatosiz tergov qilish uchun zarur bolgan masalalar unga kiritilsa, ularni hal etishgayordam berishi mo'ljallangan harakatlarsa haqiqatda amalga oshirishimkoniyati bo'lsagina erishiladi.

6. Muayyanlik prinsipi. Bu tamoyil bilan rejaning tergovchi qo'lidagi qo'l Ianmavositasi sifatida tutgan o'mi ta 'minlanadi. Tergovchi rejani tuzarekan, jinoyatni ochish bo'yicha o'z faoliyati dasturini belgilaboladi, mo'ljallanayotgan harakatlarning Muddatlarini belgilab qo'yadi va h.k. Agar dastur va uni amalga oshirish Muddatlari tayin bo'lmasa, reja o'zining tashkil etuvchilikahamiyatini yo'qotadi.

Rejalashtirishning ko'rsatibo'tilgan barcha tamoyillari ozaro bog'liq va aloqadordir. Ulardan bittasining Buzilishi muqarrar ravishda boshqa tamoyillarni ham Buzilishiga olib keladi.

E'tibor qiling! Tergov qilish rejasini tuzishda ikki asosiy element mavjud:

- a) daliliy ma'lumotlarni olganib chiqish va Bu tergovningishchi dasturini , tuzish;
- b) daliliy ma'lumotlarni om ganish tasmolni tuzishdagina asos bo'lib qolmay, balki tergov qilishni rejalashtirishning hamasosi bo'lib xizmat qilishi.

Tergovchi jinoyat ishini, to'plangan ma'lumotlarni, shu jumladan ashyoviy dalillarni jinoyatni ochishistiqboli jiha tidan o'rganishda quyidagilarga ahamiyat berishi zarur:

- mavjud daliliy malumotlarning qaysi biri Aniq va o'zkshiruvga muhtoj emas va qaysilari o'zkshirilishi hamda tuzilgan tu smo lga binoan Aniqlanishi kerak;

- Aniq va ravshan bo'lgan holatlarni ham damavhum , shubhali holatlarni Aniqlash;

- tergov vazifalari va ularni yechishusullarini Aniqlash;

- tasmollarni o'shirish yo'l lari va isbotlashning chegaralarini Aniqlash.

Rejalashtirish turlari.

1. Bir necha ish bo'yicha (taqvimli).
2. Muayyn ish bo'yicha (joriy).
3. Ayrim tergov harakati bo'yicha.

Tergov qilishningishchi dasturi jinoyat xususiyatlari va tergov bosqichlariga qarab hajm vamazmun jihatidan turli xil bo'ladi. Masalan, boshlang'ich tergov bosqichida u umumiy yoki taxminiy qibiruv usuli bo'yicha dalillarni qidirishga qaratilgan. Keyingi bosqichlarda esa u ko'pincha daliliy ma'lumotlarni baholashgayo'naltirilgan bo'ladi.

Ishchi dasturda tergov harakatlarining tarkibi vamazmuni yetakchi o'rin egallaydi. Tergovning o'igaxos jiha tlarini inobatga olib, qaysi tergov harakatlarini birinchi navbatdava qanday mud datlarda bajarilishi, qanday harakatlarni keyinga qoldirish mumkinligi, qanday harakatlar jamoatchilik yordamigamuhtojligi hamda tergov-tezkor tad birlar va tergov harakatlari uyg'unligida oydinlashtirish kerak bolgan masalalarni Aniqlash zarur.

Rejalashtirish hujjatlari.

Har bir ish bo'yicha tergov qilishning yagona rejasini va ayrim tergov harakatlarini o'tkazish rejalarini tuzishodot tusini olgan. Ishlar guruhi bo'yicha esa, kalendar rejalar tuziladi.

Rejalar fikriy yoki yozma bo'lishi mumkin. Lekin rejaning yozmashakli shakshubhasiz afzalliklarga ega. Chunki hatto yaxshi o'ylangan fikriy rejani tuzish qobiliyatiga ega bolgan tajribali tergovchi ham aksariyat hollarda uning barcha tafsilotlarini esda saqlab qololmaydi. Albattayozma rejani tuzib chiqishuchun qo'shim chavaqt sarflashni talab qiladi, lekin ular rejalashtirishning anashu shaklida tergov qilishda erishiladigan tartiblilik va bir marom dalik tufayli hamisha o'zini oqlaydi.

Ish bo'yicha tergov qilish rejasi dastlabki tergov harakatlari o'tkazilgan dan keyin tuziladi. hodisa sodir bo'lgan joyni ko'sdan kechirishning o'siyuq, qoida tariqasida, tasmollar qilish va reja tuzishuchun zarur Axborotlarni beradi. Odatda ishlarni, aytaylik, mansabdorlik jinoyatlari to'g'risidagi ishlarni tergov qilishda rejani jinoyat ishini o'sg'artishga asos bo'lgan hujjatlarda mavjud bo'lgan ma'lumotlar asosida yoq tuzish mumkin. Biroq dastlabki reja, yuqorida qayd etibo'tilganid ek qatiy emas. Tergov qilish jarayonida uning doirasi kengayib boradi.

Yozma rejaning mazmuni tergov qilinayotganishning xususiyatlariga bo g 'liq bo'labi. Bir xil hollarda, keng doiradagi masalalarni o'zichiga oluvchi reja ishlab chiqish shart, boshqa hollarda amalga oshiriladigan muddatlari ko'rsatilib , mo'ljallangan harakatlar ro'yxatini belgilabolish bilan cheklaniladi.

E'tibor qarating! Amaliyotda reja, odatda, quyidagi ta rkibiy qismlardan iborat bo'ladi: 1) o'zkshirilishi lozim bolgan tasmol; 2) isbotlanishi lozim bolgan holatlar; 3) tergov harakatlari va tezkor-qidiruv tadbirlari; 4) ijro muddati; 5) ijrochi; 6) izohlar.

Oydinlashtirilishi lozim bo'lgan masalalar (holatlar) doirasi havoyi belgilanmaydi, balki u tasmollargava rejani tuzish yoki unga o'zgartish lar kiritish paytida tergovchi ega bo'lgan tayiNaxborotga bo g 'liq bo'labi. Unga ortiqcha hech narsani qo'sh maslik kerak, lekin zarurini esa E'tibordan chetda qoldirmaslik lozim . Tergov va tezkor-qidiruv harakatlari oydinlashtirilishi lozim bo'lgan masalalarasosida rejalashtirilayotgan harakat berishi mumkin bolgan, eng ehtimol tutilgan maqBul natijani hisobga olgan holda rejalashtiriladi.

E'tibor qarating! Tergovni rejalashtirishda quyidagi elementlarni nazarda tutish kerak:

- 1) rejalashtirilayotgan tergov harakati orqali hal etilabigan vazifa;
- 2) uni amalga oshirish vaqti, joyi va ishtirokchilari; 3) ishtirokchilar o'rtasida vazifalarning taqsimlanishi;
- 4) tergov harakatiga tayyorgarlik ko'rish chog'ida o'tkazilishi zarur bolgan tadbirlar;
- 5) ayrim tergov harakatlarini bajarish ketma-ketligi, Bunda qo'llanilishi mo'ljallanayotgan taktik usullar va texnik vositalar;
- 6) tergov harakatiga tayyorgarlik ko'rish va uni o'tkazish davrida tashkil etiladigan tezkor-qidiruv tadbirlari;
- 7) olingan natijalarni qayd etishusullari.

Murakkab, guruhli va ko'p epizodli ishlarda yordamchi yozma hujjatlardan samarali foydalanish mumkin bo'lib, ularda rejaningayrim masalalari batafsil ko'rsatiladi. Bunday hujjatlar jumla sig'a "shaxsiy hisobvaraqlar", ayblanuvchilarning jinoiyaloqalari, ko'rxo nalar tarkibiy tuzilishini, hujjatlaraylanishini Ko'rsatuv chi sxemalar va bosh qashu singarilar kiradi.

Masalan, har bir ayblanuvchiga tuziladigan "shaxsiy hisob-varaqlarda" zaruriy bosh lang'ichAxborot, ayblov mazmuni, Ko'rsatuv lar mohiyati, noAniq masalalar, ularni Aniqlashusullari va hokazo aks ettiriladi. Ko'p epizodli ishlarda alohida epizodlar bo'yicha rejalar tuzish zarur bo'lib qolishi mumkin, ularda har biralohida epizodga taalluqli harakatlar vamasalalaraks ettiriladi. Tergovamaliyo'tida, shuningdek rejalashtirishning turli uslubi qo'llanilib, u bajariladiganishlar ro'yxatini, ishning tartib raqami, nomi, davometish muddati va bevosita undan keyingi ish larning tartib raqamlari ko'rsatilabi. Tergovchining bir turdagi harakatlari guruhlarga birlashtirilishi mumkin.

Turli jadvaldan foydalanish tergovchining bir marom da ishlashiga hamda ishning muddatlarini qisqartirishga ko'mak lashabi, biroquni tuzib chiqishalohida tayyorgarlikni, bir qancha hollarda, mutaxassislar ishtirokini taqozo etadi.

Tergov harakatlari rejasi, odatda, ko'rsa tibo'tilgan elementlarni aks ettiruvchi ro'yxat shaklida tuziladi. murakkab, ko'p epizodli ishlar bo'yicha tergov harakatlarining rejaları jadvallar shaklida ishlab chiqilishi mumkin. Ko'pincha Bunday reja-jadvallar so'roqlarni o'tkazishda qo'llaniladi. rejaning shakli to'g'risidagi masalani rejalashtirilayotgan harakatni o'tkazabigan tergovchi hal qiladi.

Tergovchiningish yuritishida har doim bir nechta ish bor bo'lishi sababli kalendar rejalashtirish zarur bo'ladi. kalendar reja anashujinoyat ishlari bo'yicha vazifalarni muvofiqlashtirishga xizmat qiladi. undamazkur ishlar yuzasidan kunlar bo'y icha taqsimlangan tergov harakatlari aks ettiriladi. ko'p in cha Bunday reja bir hafta uchun tuziladi. hafta ichidagi u yoki Bu voqealar bilan bo g 'liq holatlarga qarab kalendar rejaga o'zginshli o'zgartish lar kiritiladi.

6-mavsu ushun tayansh so'zlar.

Kriminalistik taktika, taktik usul, umumiy qoidalar, tergov harakatlari, tergov qilishni rejalashtirish.

Nazorat savollari:

1. kriminalistikada tergovni rejalashtirish hamda tashkil etishning ahamiyati, tushunchasi vavazifalari haqida fikr yuriting. ularningumumiy vaxususiy jihatlarini yoritib bering.

2. Rejalashtirishning turlari haqida so'zlab bering. Rejalashtirishning turlari rejalashtirish hujjatlariga ta'sir ko'rsatishini asoslab bering.

6-mavsu ushun gloccariylar.

Kriminalistik taktika — Bu kriminalistikaning tergovni tashkil etish va rejalashtirish, uni amalga oshiruvchi shaxslar xatti-harakatlarining optimal usiubini

jinoyat protsessi boshqa ishtirokchilarining huquqlari, manfaatlari va majBuriyatlarini JPK talablariga qat'iy muvofiq ravishda belgilash va amalga oshirish nazariy qoidalari va Bu xususda amaliy tavsiyalar tizimidaniborat bo'limi.

Umumiy qoidalar – kriminalistika mazkur bo'limining mohiyati va tergov faoliyatini tashkil etishga doir bilimlarni o'zichiga oluvchi ilmiy asosidir.

Taktik usul - Bu tergovni yuritayotgan shaxs xattij harakatlarining jinoyatlarni fosh etish va tergov qilish bilan bog'liq vazifalarni samarali hal qilishimkonini beradigan maqBul uslub.

Tergov Harakatlari. Bu tergovchining jinoyatlarni tergov qicho g'idagi jinoyat-protsessual qonunidanazarda tutilgan harakatlari bo'lib, ularning mohiyati jinoyat ishlari bo'yicha dalillarni to'plash, o'shirish va baholashdaniborat bo'ladi. Ular jumlasiga so'roq qilish, yuzlashtirish, ko'sdan kechirish, guvohlantirish, tintuv, ushlab turish, Tanib olish uchun ko'rsatish, tergov eksperimenti, ko'rsatuvlarni voqeAyuz bergan joo'da o'shirish va Aniqlashtirish, sud ekspertizalarini tayinlash va o'tkazish kiradi.

Tergov vaziyatining jinoyat xususiyatlari va u haqDagi Axborot bilan bog'liq elementlari - jinoiy harakatlar tarkibi (vaqti, joyi, usuli va hokazo); jinoyatning oqibatlari; jinoyatni sodir etgan shaxslar soni va ular to'g'risidagi ma'lumotlar; gumon qilinganlar ushlanganmi yoki ushlanmaganmi; o'g'irlangan narsa topilganmi yoki topilmaganmi vashunga o'xshashlar; jinoyat sodir etilgan paytdan to jinoiy hodisa to'g'risidagi Axborot ma'lum bo'lguniga qadar olgan vaqt; jinoiy hodisa to lg'risidagi dastlabki Axborot mazmuni vamanbayi; jinoiy hodisa to'g'risidagi dastlabki Axborotning to'liqligi, ishonchliligi va o'zgishliligi.

Tergov vaziyatining tergov qilish natijalari bilan bog'liq elemen tlari — tergov qilishning dastlabki bosqichida tergov faoliyatining mazmuni vanatijalari bilan bog'liq elementlar; keyingi tergov qilish bosqichida tergov faoliyatining mazmuni vanatijalari; tergov qilishning xotima qismi mazmuni.

Tergov vaziyati davomida tergovchining shaxsi va uningish sharoitlari bilan bog'liq eleMen tlar - tergovchining malakasi va ixtisosi; tergovchilikdagi ish tajribasi; tergovchining shaxsiy tayyorgarligi (jismoniy vama'naviy-ruhiy holati); kasbiy bilimlari, mahorati, ko'nikmalari darajasi va boshqalar; tergov bominmasida boshqaruvni vamehnatni ilmiyasosda tashkil etishningahvoli; kriminalistik vamaxsus texnika, transport, devonxonamateriallari va sa rf-Xa raja t materiallari; tergovchining o'zish yuritishidagi boshqa jinoyat ishlari bilan bandligi; tergovchining turli xizmat vazifalarini (Nav batchilik , ayrim to p shiriq lar va h.k.) bajarishga jalbetilishi.

Kazuslar:

1-kazus

Chilonzor tumani Farhod bozori chorrahasida oq rang "Nexia" rusumli avtoullov fuqaro I.ni urib ketadi. Natijada, fuqaro I. yengil tan jaroHati olib, shifoxonaga yotqiziladi. Tergov jarayonida jabrlanuvchi ayblanuvchi P.ni taniydi, biroq uning mashinasi ko'sdan kechirilganda avto ulovni hech qayeri shikast yetmagani Aniqlandi. Ayblanuvchi Bu jinoyatni sodir etganini tan olmaydi. Biroq tergovchi jinoyatni aynan jabrlanuvchi sodir etganligini biladi.

Mazkur holat bo'yicha tergovni rejalashtiring va tergov versiyalarini tuzing.

Holat yuzasidan qanday turdagi ekspertizalar tayinlanadi? Holat yuzasidan Aniqlanishi va isbotlanishi lozim bo'lgan holatlarni tavsiflang.

Jinoyat ishi yuzasidan qanday dastlabki va keyingi tergov harakatlari o'tkaziladi? Tergovchi ularni o'tkazishda qanday taktik qoidalarga etibor qaratishi lozim?

2-kazus

2014-yil 26-avgust kuni Jizzax shahrida istiqo'mat qiluvchi rus millatiga mansub fuqaro I. lo'li millatiga mansub J.ni qasddan o'ldiradi. Ayblanuvchi I.ning aytishicha jabrlanuvchi fuqaro J. uning bo'lg'usi turMush o'rto g'i M .ni bir nechamarotaba ortidan kelib, uni yaxshi ko'rib qolganini aytgan. Fuqaro M. unga rad javobini bergach jabrlanuvchi M .ning nomusiga o'zgishga harakat qilgan. Vaziyatdan xabar topgan fuqaro I. jabrlanuvchi M .ni qo'rqitib qo'yish maqsadida uning d o'sti fuqaro F. bilan 2014-yil 26-avgust kuni kech soat 20:20 larda Jizzax shahar 1-mavze " Katta ariq" mahallasi chorrahasida ushlaydi. Uni zo'rlik bilan oq rangdagi "Nexia" rusumli, davlatraqami 10PD Havtoullovga chiqarib, shahar chetiga olib chiqib ketadi. Hodisa joyi sifatida Jizzax tumani 3-to r ko'chaning o'ng tarafida joylashgan terakzor tanlanib, jabrlanuvchi ayblanuvchi fuqaro I. bilan o'saro urushib ketadi. Natijada fuqaro I. jabrlanuvchi M .ni to'm toq jism bilan uribo cldiradi. 177 Jabrlanuvchining tanasi ko'sdan kechirilganda uning o'ng oyog'i son qismida 20x 12 sm , qorin qismining yuqori o'ng tomonida 18 sm kattaligida ochiq tan jarohatlari mavjudligi Aniqlangan. Sud tibbiyot ekspertizasi bergan xulosaga ko'ra jabrlan uvchining tanasidan topilgan tan jarohatlari u om dirilganidan so'ng sobiretilgan.

Jabrlanuvchining tanasiga yetkazilgan jarohatlar sanchilib-kesuvchi jism bilan yetkazilgan. Shuningdek, jabrlanuvchining tanasida jiga r tana a'zosi kesibolinganligi hamekspertiza jarayonida Aniqlangan. Ayblanuvchilar so'roq qilinganda Ular jabrlanuvchi J.ni o'ldirib, tashlab ketganini, keyin nima bo'lganini bilmasligini aytishgan.

Yuqoridagi holatga kriminalistik jihatdan bahobering, Bunda tergovchi qanday tergov harakatlarini amalga o shir ishi kerak?

Holat yuzasidan qanday tergov versiyalari tuziladi?

Tergovchi tergovni rejalashtirishdanimalgarga E'tibor qaratishi lozim?

Jinoyat ishi yuzasidan qanday dastlabki va keyingi tergov harakatlari o'tkaziladi?

Mazkur holat yuzasidan qanday ekspertiza turlari tayinlanishi shart?

7-mavzu. Hodisa joyini ko'sdan kechirish va so'roq qilish taktikasi.

Reja:

1. Hodisa joyini ko'sdan kechirish taktikasi.
2. So'roq qilish taktikasi.
3. Jinoyatlarni tergov qilishda maxsus bilimlardan foydalanish taktikasi.

1. Hodisa joyini ko'sdan kechirish taktikasi.

Hodisa joyini ko'sdan kechirishning umumiy qoidalari. Hodisa joyini ko'sdan kechirishga tayyorgarlik ko'rish va uni o'tkazish taktikasi. Hodisa joyini ko'sdan kechirish natijasini qayd etish.

Hodisa joyini ko'sdan kechirishning umumiy qoidalari.

Esda tuting! Ko'sdan kechirish - jinoyat izlari va ashyoviy dalillarni topish, o'zkshtirilayotgan hodisa sharoitlarini va yuz bergan voqeaning boshqa holatlarini Aniqlash maqsadidamoddiy sharoit obyektlarini tergovchi tomonidan bevosita kuzatish va tahlil qilishdaniborat bo'lgan protsessual harakat.

Hodisa sodir bo'lgan joyini ko'sdan kechirishningumumiy vazifasi yuz bergan jinoyat voqeasi holatlari, unga daxldor shaxslar va obyektlar, ularning o'saro aloqalari va harakatlari to'g'risida faktik ma'lumotlarni protsessual yo'l bilan olishdaniborat.

Ushbu vazifani samarali hal qilishuchun tergovchi:

1) o'zkshtirilayotgan voqea qanday sharoitlardayuz berganini Aniqlashi, ularni bayonnomadava texnik-kriminalistik vositalar yordamida qayd etishi;

2) jinoyatning moddiy izlarini Aniqlashi, qayd etishi va olib qo'yishi;

3) izlar vanarsalarning jinoyatchi, jabrlanuvchi va boshqa subyektlar va obyektlar bilan aloqasini Aniqlashi;

4) aybdor shaxsni Aniqlash, qidirish va fosh etish, boshqa tergov harakatlarini o'tkazish, sud ekspertizalarini tayinlashuchun bosh lang'ichAxborotni to'plashi lozim.

Hodisa sodir bo'lgan joyini ko'sdan kechirish jarayonida hal etiladigan maxsus vazifalar:

a) voqeaguvohlari vashohidlarini Aniqlash;

b) jinoyatchida u foydalangan qurol va transport vositalarida qolishi mumkin bo'iganizlarni Aniqlash;

d) ushbu joyobyektlari va jinoyat sodir etilgan paytdashu yerda bo'lgan shaxslarningaloqasini Aniqlashuchun hodisa sodir bo'lgan joo'dan olinishi lozim bo'lgan tuproq, o'simlik, suv va hokazolarning namunalarini belgilash.

Ko'sdan kechirishning umumiy vamaxsus vazifalarini hal qilish O'zR JPK ning 81,82-moddalariga muvofiq isbotlanishi lozim bo'lgan holatlar: tajovuz vaqti, joyi, usuli, uni sobir etgan shxsningsaybdorligi, yetkazilgan zarar miqdori va ho Kazo larni Aniqlashga ko'mak lashishi zarur.

Ko'sdan kechirishning turlari.

1. Hobis a sobire tilgan j oy ni ko lzdand ke chir ish.
2. O'zvarak -atrof va binolarni ko'sdan kechirishi.
3. Tirik shaxslarni guvohlantirish.
4. Xatlangan pochta -o'zlegraf xabarlarini ko'sdan kechirishi.
5. Murdani ko'sdan kechirish.
6. Na rsava hujja tlarni ko'sdan kechirish.
7. Hayvonlar va ularning mu r dalar ini ko'sdan kechirish.
8. so'slashuvlarni nazorat qilish va yozib olish jarayonida o'tkazilabigan aubio yozuv kassetalarini ko'sdan kechirish.

Dastlabki- dastlabki ko'sdan kechirish hobisa joyini va shaxslar tomonidan JPK qoidalariga rioya qilgan ko'sdan kechirilishi.

Takroriy- dastlabki ko'sdan kechirish malakali o'tkazilmagan va kerakli natijani bermagan; holda o'tkazilabi. takroriy ko'sdan kechirish paytida barcha ob'ektlar va hobisa sharoitlari qaytadan va yanada sinchkovlik bilan o'rganilabi.

Qo'shimcha- ilgari umuman ko'sdan yoki lozim darajada to'liq ko'sdan kechirilmagan (o'zgishli turdagi maxsus texnik -kriminalistik usul va vositalarni qo'llamasdan ko'sdan kechirilgan) ayrim ob'ektlar yoki sharoit elementlari o'zksirilabi.

O'zR JPK ning 137-moddasigamuvofiq, hodisa sobir bolgan joyni ko'sdan kechirishaynananashujoo'da jinoyat sodir etilganligi yoki uningizlari borligi haqidama'lumotlar bolgan taqdirda o'tkaziladi.

Esda tuting! Hodisa sodir bo'lgan joyni ko(zdan kechirish - mazkur joy sharoitlarini, unga taalluqli bolganizlar vanarsalarni, ularning o'saro aloqalari va o'igaxos xususiyatlarini yuz bergan voqeaning mohiyatini, jinoyatni sodir etish mexanizmini va jinoyat ishini to'g'ri hal qilishuchunahamiyatgamolik bolgan boshqa holatlarni tergovchi tomonidan bevosita kuzatish, o'shirish va qayd etishdaniborat bolgan shoshilinch tergov harakati. Hodisa sodir bolgan joyni ko'sdan kechirish tergov harakati sifatidagi ko'sdan kechirishning eng og'r va serMehnat, ayniqsa, natijador hisoblanadi. Ko'pincha tergov hodisa sodir bolgan joyni ko'sdan kechirishdan boshlanadi.

Hodisa sodir bolgan joyni ko'sdan kechirish kechiktirib bom maydigan tergov harakatlari qatoriga kiradi. Uni o'tkazish jarayonida tergovchi hodisasharoitlarini o'zksiriladi, keyinchalikashyoviy dalillar maqo'l i olishi mumkin bolganizlar vanarsalarni topadi va dastlabki tarzda tahlil qiladi. Bu ungayuz bergan hodisa haqida tasawur hosil qilish, aybdor shaxsni tezroq Aniqlash, uni fosh qiluvchi dalillarni to'plashgayordam beradi. Ayni vaqtda tergovchi topilgan narsalarning barchasini shunday qayd etishi lozimki, keyinchalik jinoyat protsessining boshqa ishtirokchilari va sud hodisa sodir bolgan joyni ko'sdan kechirish jarayonida olingan faktik ma'lumotlarning to'liqligi va xolisligiga ishonch hosil qilishimkoniyatiga ega bomsin.

O'zksirilayotgan jinoyat voqeasiga o'zgishli izlar vanarsalar topilgan binoyoki hudud hodisa sodir bolgan joy hisoblanadi. Jinoiy qilmishoqibatlarini jinoyat sodir

etilgan joo'dagina emas, balki boshqa joylarda, masalan, jinoiy tajovuzga tayyorgarlik ko'rishuchunamalga oshirilgan joo'da ham topilishi mumkin. Hodisa sodir bolgan joy va jinoyat sodir etilgan joy mos kelmasligi ham mumkin. Hodisa sodir bolgan joy bir nechta bo'lishi mumkin: odamo'ldirish sodir etilgangaraj, qotil boltani tashlab yuborgan o'ra, u jabrlan uvchining murdasini ko'mib qo'ygan daraxtzor va h.k.

Quyidagilar hodisa sodir bolgan joyni ko'sdan kechirishni o'tkazishning kriminalistik prinsiplari hisoblanadi.

O'z vaqtidalik prinsipi tergovchi va hodisa sobir bolgan joyni ko'sdan kechirishning boshqa ishtirokchilari o'zgishli xabami olgandan keyin darhol hodisa sodir bolgan joy ga chiqishlari va uni ko'sdan kechirishlari lozim ligini nazarda tutadi. har qanday sustkashlik salbiyoqibatlariga olib ketishi muhimizlar va ashyoviy dalillar tasodifan yoki ataylab yo'q qilib yuborilishi mumkin.

Tomiqlik prinsipi hodisa sodir bolgan joyni sinchiklab o'shirish, jinoyat voqeasiga daxldor bo'lishi mumkin bolgan barcha izlar va obyektlarni Aniqlashni nazarda tutadi. Buninguchun jinoyatchi o'zini xayolan jinoyatchi o'rniga qo'yishi, jinoiy natijaga erishishuchun u qanday harakatlarni qay tarzda bajarishi lozim ligini tasawur qilishi kerak. Aks holda tergovchi hodisa sodir bolgan joo'dagi Hammanarsani tavsiflashi kerak bo'ladi va Bu bayonnoma keraksiz ma'lumotlar bilan tom dirilishiga olib keladi.

Rejalilik hodisa sodir bolgan joyni oldindanishlab chiqilgan rejaga muvofiq izchil va faol o'shirish lozim ligini anglatadi.

Hodisa sodir bolgan joyni ko'sdan kechirishning xolisonaligi ushbu joo'da topilganizlar va obyektlarni, ular tergovchi ilgari surgan tasmollarni tasdiqlashi yoki shubha ostida qoldirishidan qat'i nazar, o'shirish va qayd etishning bir yoqlama emasligi va beg'arazligini nazarda tutadi.

Hodisa joyini ko'sdan kechirishga tayyorgarlik ko'rish va o'tkazish taktikasi.

Hodisa joyini ko'sdan kechirish harakatining natijali bo'lishi uchun tergovchi puxta tayyorgarlik ko'rish lozim, Bunday tayyorgarlik keyinchalikishni Muvofaqqiyatli yakunlashimkoniyyatini beradi.

Esda tuting! Hodisa sodir bolgan joyni ko'sdan kechirishga tayyorgarlik ko'rishikki bosqichga bo'linadi. Birinchi bosqich tergovchining hodisa sodir bolgan joyga chiqishdan oldingi harakatlarini, ikkinchi bosqich - hodisa sodir bolgan joy gayetib borgandan keyingi tayyorgarlik harakatlarini o'zichiga oladi.

Birinchi bosqichda tergovchi hodisa sodir bolgan joo'da ishlashni Axborot-taktik vamoddiy-texnik ta'minlash choralari ko'radi. U qayerdavanima sodir bolgani, ko'sdan kechirish sharoitlari haqidamumkin qadar to'liqAxborot olishga harakat qiladi. shu bilan bir vaqtda u voqeaning zararli oqibatlarini bartaraf etish, jabrlanuvchiga tibbiy yordam ko'rsatish, jinoyatchi izlarining saqlanishini kafolatlovchi hodisa sodir bolgan joyni qo'riqlash choralari ko'rilishini nazorat qiladi.

So'ng tergovchi ko'sdan kechirish paytida qanday mutaxassislar kerakligini, xizmat-qidiruv iti bilan kinolog, boshqa tezkor xodimlar kerak yoki kerak emasligini Aniqlaydi. Dastlabki Axborotni tahlil qilishorqali u bomg'usi ko'sdan kechirish

rejasini ishlab chiqadi, nimaga alohida e'tibor berish zarurligini, qaysi vazifalarni qanday kuchlar bilan, qaysi texnika vositalari va usullar yordamida hal qilishga to'g'ri kelishini belgilaydi.

Hodisa ro'y bergan joyni kozdan kechirish bosqichlari.

1. Tayyorgarlik.

Hobisa sobir bo'lgan joyga borishdan olbin va hobisa sobir bo'lgan joyga kelgach.

2. Amaliy (tadqiqiy).

Umumiy (statik) ko'sdan kechirish.

Dinamik ko'sdan kechirish.

3. Yakuniy.

Bayonnoma, sxemalar, rejalarni ttizish, izlarni, ashyoviy dalillarni olish.

Tayyorgarlik bosqichida tergovchi tomonidan amalga oshirilabigan harakatlar.

1 Hobisa sobir bo'lgan joyga borishdan oldin

Hobisa xususiyati, ko'sdan kechirish o'tkazilabigan joo'dagi ahvol va sharoit to'g'risida ma'lumotlar olish; hobisa ro'y bergan joyni qo'riqlash choralarini ko'rish; ko'sdan kechirishda ishtirok etuvchi shaxslar doirasini Aniqlash; texnik -kriminalistik vositalarni tayyorlash.

2 Hobisa joyiga kclganda.

jabrlanganlarga tez tibbiy yordam ko'rsatish; jinoyatchini ushlash choralarini ko'rish; hobisadan birinchi bo'lib xabar topgan shaxslarni, guvohlarni va ro'y bergan voqea haqida ma'lumotga ega bo'lgan shaxslarni so'rab-surishtirish; hobisa ro'y bergan joo'dan begona shaxslarni chetlashtirish; ishtirokchilarga yo'l-yo'riq berish va ularning vazifalarini belgilash .

Birinchi bosqichda tergovchi quyidagilarni amalga oshiradi:

- hodisa joyidagi jabrlanuvchilarga yordam berish chorasini ko'rishi, hodisa joyida tartibo'matish masalalarini hal etishi kerak;

- tergovchining hodisa sodir etilgan joyga yetib borishiga juda qisqa muddat talabetilsa, hodisa joyida ishtirok etishuchun tergovchi ichki ishlar organlariga hodisa joyiga zudlik bilan etib borish to'g'risida xabar beradi;

- tergovchining hodisa sodir bolgan joyga o's vaqtida yetib kelishida masofaning uzoqligi, transport vositasi bo'lmaganligi sababli u IIO ni xodimlariga o'zgisli ko'rsatma berishi mumkin;

- tergovchi hodisa joyini qo'riqlash, hech kim ni hobisa joyiga kiritmaslik; hodisa joyidagi ashyoviy dalillarni qo'riqlash; hobisa joyidan topilganizlarni qayd etishda ahamiyatli bo'lgan holatlarni Aniqlash; hodisa sodir etilgan vaqtda hozir bo'lgan shaxslarni Aniqlash va tergovchi yetib kelgunga qadar bo'libo'tgan holatlarni ular orqali Aniqlash; tergovchi jinoyat sodir etilganligi to'g'risidaxabar olishi bilan jinoyatni sodir etgan shaxs to'g'risida Hamma'lumot olsa, darhol uni qidirib topish to'g'risida IIO xodimlariga topshiriq beradi;

- tergov chemodanining to'liqliligini tergov ch emodanida barcha asbob-uskunalarning borligini o'zkshiradi. Zarur hollarda qo'shimcha qidiruv-texnikaviy vositalarni, masalan, Metalldan yasalgan predmetlarni qidirib topishuchun Mo'ljallangan texnika vositalarini ho zirlashi mumkin;

- hodisa joyiga chiqqunga qadar tergovchi murdani o'likxonaga olib borish, shuningdek turli Buyumlar, ashyoviy dalillarni olib ketish uchun zarur bo'lgan transport vositasini hozirlash chorasini ko'rishi, prokuratura, ichki ishlar organlari bilan ham korlik qilishi zarur;

- tergovchi hodisa joyiga chiqqunga qadar boshqa tayyorgarlikishlarini hamamalg'a oshirishi lozim . Hodisa joyiga borgandan keyin tergovchiga hodisa joyini ko'sdan kechirishga kirishishdan oldin ba'zi tayyorgarlikishlarini o'tkazishga to'g'ri keladi;

- hodisa joyida to'satdanayblanuvchi yoki gumon qilinuvchining paydobo'lib qolishi va ularga hujum qilib qolish xavfining hamoldini olish chorasini ko'rib qo'yishi lozim. !

Ma'lumot uchun! Tergov chemodani quyidagi bo'limlardan iborat:

Birinchi bo'lib izlar bilan ishlash uchun mo'ljallangan bo'lib, barmoq izlari, oyoq izlari, transport va Buzish quollaridan qoladigan izlarni qidirib topishda, qayd etish va olishda foydalaniladigan vositalarni o'zichiga oladi. Unda turli i poroshoklar, selikon pastasi, K -18, daktiloplyonkalar, gips, daktiloskopik chytoka kabi texnika vositalari bo'ladi. [

Ikkinchi bo'lim da bayonnoma, turli sxemalar, hodisa joyining rejasini tuzish uchun zarur predmetlar bo'ladi.

Uchinchi bo'lim hodisa joyidan topilgan ashyoviy dalillarni suratga olish, o'lchash uchun mo'ljallangan vositalardan iborat.

To'rtinchi bo'lim ashyoviy dalillarni qidirib topish uchun foydalanadigan asbob-uskunalar bo'limi bo'lib, unda metall predmetlarni qidirish, ko'milgan murdalarni topish uchun mo'ljallangan, tokni o'lchash indikatorlari vashu kabi vositalar bo'ladi. Tergov chemodanidamavjud bo'lgan Bu texnika vositalari hodisa joyini ko'sdan kechirishda ashyoviy dalillarni qidirib topish va olishda kengi ko'lam da foydalaniladi.

Hodisa sodir bo'lgan joy ga kelgach, tergovchi voqeaning zararli oqibatlarini bartaraf etish uchun barcha choralar ko'rilgani, jabrlanuvchiga tibbiy yordam ko'rsatilganiga ishonch hosil qilishi lozim . Zarur holda u hodisa sodir bo'lgan joyni qo'riqlash, izlarni saqlab qo'yish, shubhali fuqarolarni Aniqlash bo'yicha qo'shimcha choralar ko'radi.

Ko'sdan kechirishni boshlashdan oldin tergovchi ichki ishlar organi xodimlari, guvoh-shohidlar va hodisani birinchi bo'lib Aniqlagan shaxslardan nima sobir bolgani, Bunga kim daxldor bo'lishi mumkinligi, aybdorni Aniqlash, qidirish va ushlash uchun qanday choralar ko'rilgani to'g'risida Axborot oladi. Shuningdek, u jabrlanuvchigayordam ko'rsatish, hodisa oqibatlarini barta ra f etish vaqtida hodisa sodir bolgan joy sharoitlarida qandayo'zgarishlar yuz berganini ko'sdan kechirish jarayonida Buni hisobga olish uchun Aniqlaydi. Guvoh-shohidlar va boshqashaxslar bilan so'rovalohida-alohida o'tkaziladi, ular bergan ma'lumotlar diktofon yordamidayozibolinadi.

Hodisa sodir bolgan joyni ko'sdan kechirishishtirokchilari ko'p sonli bo'lishi mumkin, biroquni o'tkazish uchun ma'suliyat to'liq tergovchining bo'lynida bo'ladi. Uning ruxsatisiz Bu yerda hech kim bironbir harakatni bajarishi va hatto harakatlanishi ham mumkin emas.

Xolislar sifatida hodisaning va tergovchining hodisa sodir bolgan joy sharoitlarini ko'sdan kechirish va qayd etish borasidagi harakatlarining mohiyatini tushunishga qodir bolgan shaxslar tanlanishi lozim. Maxsus bilimlar yoki murakkab texnika vositalarini qo'llash talabetilgan holda hodisa sodir bolgan joyni ko'sdan kechirishda ishtirok etish uchun mutaxassis taklif qilinadi.

Hodisa sodir bolgan joyni ko'sdan kechirish bayonnomasi ko'sdan kechirish jarayonidayoki u yakunlangandan so'ng dastlabki yozuvlar (fonogram ma) va amalga oshirilgan om chashlarasosida tuziladi. Ko'sdan kechirish paytida topilgan barcha narsalar tergovchi ularni kuzatgan ko'rinishdava holatda qayd etiladi. Hodisa sodir bolgan joo'dan olinayotgan obyektlar, albatta, o'ram ga joy lanabi, muhrlanadi, o'zgishli yozuvlar va iinzolar bilan mustahkamlanadi.

Hodisa sodir bolgan joyni ko'sdan kechirish quyidagi bosqichlarni o'zichiga oladi: umumiy ko'sdan kechirish, Mufassal o'shirish vanatijalarni qayd etish. Umumiy ko'sdan kechirish jarayonida tergovchi hodisa sodir bolgan joyni aynib chiqib, yuz bergan voqea haqida umumiy tasavur hosil qiladi, ko'sdan kechirilishi lozim bolgan hududning optimal chegarasini belgilaydi. Ushbu hududga tergovchi yuz bergan voqea izlari 185 Aniqlangan joy bilan birga, jinoyatchiningizlari topilishi mumkin bolgan qo'shni hududlar va binolarni ham kiritadi. Joo'damo'ljal olib, tergovchi Fotosuratga tushirish yoki videotasvirga olishni amalga oshiradi, ham sharoitni, ham Bu yerdagi asosiyobyektlarning o'saro joylashuvi va o'saro aloqasini o'rganadi va qayd etadi.

Umumiy ko'sdan kechirish jarayonida quyidagi muhim savollarga dastlabki javoblar olinishi mumkin: hodisa sodir bolgan joo'dagi voqealar rivojini qayerdan turib kuzatish, jabrlanuvchi va jinoyatchining ovozlarni eshitish mumkin bolgan; jinoyatchi Bu yerga pinhona kelishi yoki Bu yerni tark etishi mumkin bo'lganmi, hodisa sodir bolgan joo'dan tashqarida uningizlari qolgan bo'lishi mumkinmi va h.k.

Ushbu bosqichda qo'shni hududlarni o'shirish, aybdorni tezkor ta'qiq qilish uchun xizmat itini qo'llashning maqsadga muvofiqligi to'g'risidagi masala hal qilinishi mumkin.

Umumiy ko'sdan kechirish jarayonidayuz bergan voqeaning xususiyati to'g'risidagi tasmollarAniqlashtiriladi, tergovchi ko'sdan kechirish borasidagi o'z harakatlarining oldinma-ketinligini, hodisa sodir bolgan joy sharoitlarini o'shirish uchun talabetiladigan usullar va texnik-kriminalistik vositalarni Aniqlaydi.

E'tibor qarating! Amaliyotda hodisa sodir bolgan joy bo'ylabi harakatlanishninguchasosiyusuli qo'llaniladi: i

- 1) eksentrik — tergovchi markazdan chetga qarab spiral bo'ylab harakatlanadi;
- 2) konsentrik - chetdan markazga qarab spiral bo'ylab harakatlanadi;
- 3) frontal - hodisa sodir bolgan joyni uning bir chetidan boshqa chetiga chiziq bo'ylab harakatlanishorqali o'zkshiriladi.

Mufassal o'shirish harakatning boshlang'ich nuqtasi va yo'nalishini tanlashdan boshlanadi. Odatda hodisa sodir bolgan joyni o'shirishning markazidan boshlanadi.

Hodisa sodir bolgan joy ning markazi deganda, uning eng Muhim tuguni (asosiy izlar jamlangan joy) yoki obykti (Murda, qulfi Buzilgan seyf va sh.k.) tushuniladi. Markazni Aniqlash qiyin bolgan yoki hodisa sodir bolgan joo'dan tashqarida topilganizlarning shikastlanish xavfi mavjud bolgan holda ko'sdan kechirish hodisa

sodir bolgan joyning chetidan boshlanadi. Hodisa sodir bolgan joyni kolamli qam rabolishusuliga qarab, ko'sdan kechirish yaxlit bo'lishi, ya'ni Butun hudud o'zkshirilishi va hodisa sodir bolgan joyni tanlab o'shirishamalga oshirilishi, asosiy E'tibor uning jinoyat izlari jamlanganalohida qismlarini o'shirishga qaratilishi 186 mumkin. Tanlab ko'sdan kechirishodatda hodisa sobir bolgan joyni yaxlit ko'sdan kechirishda qo'shimcha usul sifatida qo'llaniladi.

Mufassal o'shirish jarayonida statik va dinamik bosqichlar farqlanadi. S tatik o'shirish jarayonida hodisa sodir bolgan joy sharoitlari ko'sdan kechirish boshlangan paytdagi ko'rinishda o'rganiladi. O'rganish vizual usulda amalga oshiriladi, obyektlar omnidan qo'zg'atilmaydi. BiNamik ko'sdan kechirish jarayonida obyektlarni barcha tomonlardan o'shirishuchun ularni bir joo'dan boshqa joyga ko'chirishamalga oshiriladi. Mufassal o'shirish jarayonida Aniq ko'rinib turganizlar bilan bir qatorda, kominmas izlar va mikroobyektlarni kriminalistik texnika vositalari yordamida Aniqlash va qayd etish zarur.

kriminalistik ahamiyatga molikAxborot manbalari - izlar va obyektlarni topish va qayd etish jarayonida tergovchi iz hosil bo'lish mexanizmini xayolangavdalantirishi lozim . Jinoyatchining harakatlarini modellashtirishorqali u amaldamavjud bo'lmagan, biroq mavjud bo'lishi lozim bolgan yoxud, aksincha, mavjud bo'lishi lozim bo'lmasa-da, amaldamavjud bolgan faktik ma'lumotlarni Aniqlashi va bayonnomada qayd etishi zarur. Masalan, eshik tagida bandi qirqilgan qulf yo'libdi, lekin metallda payrahalar mavjud emas.m Ushbu holatlar tergovchi ilgari surgan tusmolga tuzatish kiritish zaruriyatidan yoki jinoyatchi tomonidan soxtalashtirish holati mavjudligidan darak beradi. Bu yerda jinoyatchi tergovni chalg'i tish, uni soxtayo'lga Burish, jinoyatni o'z vaqtida ochishga to'sqinlik qilishuchun hodisa sobir bolgan joy sharoitini sun'iy tarzdayaratgani yoki o'zgartirgani nazarda tutiladi. !

E'tibor qarating! Soxtalashtirishning quyidagi turlari, ayniqsa, ko'p uchraydi:

- 1) bir jinoyatni nisbatan yengil jinoyat niqobi ostidayashirish;
- 2) sodir etilgan jinoyatga baxtsiz hodisa tusini berish;
- 3) sodir etilgan jinoyatningayrim holatlarini uni boshqashaxs, boshqa joo'da, boshqavaqtdava boshqamotivlarga ko'ra sodir etgandek qilib yashirish;
- 4) shaxsningaxloqiy Buzuqligi faktlarini unga qarshi sodir etilgan jinoyat niqobi ostidayashirish (masalan, pulni yo'qotish, rastrata faktlarini yashirishi i maqsadida unganisbatan talonchilik jinoyatini sahnalashtirish). ,

Mufassal o'shirishni o'tkazich chog'da tergovchi quyidagi savollarga javob topishimkonini beradigan ma'lumotlarni to'plashi lozim : 1) hodisa sodir bolgan joy jinoyat sodir etilgan joy hisoblanadimi; 2) hodisadanechta kishi ishtirok etgan, ularning harakatlari xususiyati va motivlari qanday; 3) o'zkshirilayotgan v oqea qachon yuz bergan, jinoyatchilar hodisa sodir bolgan joo'da qancha vaqt bomishgan; 4) jinoyatchi va jabrlanuvchi o'rtasidagi aloqa qanday x u su siyatga ega; 5) jinoyatni kim sodir etgan. Bu savollarning barchasiga izlarning kriminalistik tahlili, ularning o'mi, o'g'irlangan Buyumlar hajmi va hokazolar haqidagi ma'lumotlarni o'rganish javob topishimkonini beradi.

Jinoyat protsessual qonunida izlarashyoviy dalil sifatida keng ma'noda talqin qilinadi, hodisa joyidan topilgan har qanday iz hozirgi zamonilmiy-texnikaviy vositalar Yordamida qayd etilib, jinoyatni ochishda kattayordam beradi.

Ilgaridanamaliyotdama'lum bolganayrimashyoviy dalillarni o'shirish, jumladan, hujjatlarni kriminalistik texnika asosida ko'zga ko'rinmaydigan (infraqizi 1, ultrabinafsha) nurlar yordamida o'shirish katta daliliyahamiyatga egadir.

Qon izlari, odamorganizmidan chiqadigan turli moddalar, Murdadagi har xil izlar jinoyat ishi bo'yicha ashyoviy dalil sifatida foydalaniladi. Hozir Bunday izlar fizik, kim yoviy, biologik va texnikaviy vosita va metodlar asosida o'zkshirilib, qotillik jinoyatini o'z vaqtida ochishga, tanadagi jarohatlarning darajasini Aniqlashga kattayordam bermoqda.

Masalan, hodisa joyidan topilgan papiros, tamaki qoldiqlaridagi somaklarni o'shirish natijasida hodisa joyida jinoyatchilarning qanchavaqt bolganligi va ularning soni to'g'risida biron-bir fikr yuritilgan bo'lsa, hoziresa ushbu papiros qoldiqlaridamavjud bolgan somaklarni o'shirish orqali qonguruhini va hatto odamning jin sini hamAniqlash mumkin.

Hodisa joyida qoldirilgan barmoq izlarini, ayniqsa ko'zga ko'rinmaydigan izlarni qidirib topishusullari va texnikaviy vositalar, u zluksiz ravishda takomillashtirilib borilmoqda. Har qanday noqulay sharoitda ham Bunday izlarni qidirib topishuchun zarur vositalar tergov chemodanida mavjuddir.

Shuni nazarda tutish lozim ki, ko'zga ko'rinmaydigan barmoq izlarini ma'lum vaq To'tib ketganligi sababli poroshoklar yoki yod Bug'i yordamida qidirib topishancha qiyinchilik tug'dirishi mumkin. Bunday vaqtlarda barmoq izlarini qidirib topish va qayd etishda auditografik usuldan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Bu usulning mohiyati shundaki, ko'zga ko'rinmaydigan barmoq izi bor deb taxmin etilgan predmetradioaktiv suyuqlik yordamida ishlanadi. Bu suyuqlik barmoq izi bor bolgan joyga, iz yo'q joy ganisbatan mustahkam yopishadi, undan keyin barmoq izi yo'q bolgan joylardagi radioaktiv suyuqliklar olib tashlanadi va topilgan barmoq izi rentgen plyonkasiga ko'chiribolinadi. Auditografik usuldan foydalanish ayrim materiallarda qoldirilgan ko'zga ko'rinmaydigan barmoq izlarini qidirib topish va qayd etishda sezilarli natijalarga erishishimkonini beradi.

Hozirgi vaq tDa izlarni qidirib topish va qayd etishda har xil poroshoklar, gips, plastilin va boshqavositlardan keng kolamda foydalanilmoqda. Lekin Bu vositalar botiQizlarning mikrorelyefini o'zidayaxshi aks ettirish xususiyatiga ega emas. Bunday izlarni qayd etishda hozir " K -1 8 " selikon p astasi k eng qo'l Ianilmoqda. Uning yordamida har qanday noqulay sharoitda hamizdan yaxshi nusxa olsa bo'ladi. " K -1 8 " pastasi izga quyiladi va qotgandan keyinizdan olinadi. Agar vertikal holatda turgan (eshik, devor va h.k.) obyektlardan nusxa olish lozim bo'lib qolsa, pasta quyuoqroq ravishda tayyorlanishi lozim , chunki u tik turgan obyektidagi izgayopishtiriladi.

"K-18" pastasi izlarni qayd etishda qo'llaniladigan eng qulay vosita hisoblansada, ba'zi kam chiiiklardan ham xoli emas. Uning yordamida past haroratli ob-havo sharoitida izlardan nusxa olib bo'lmaydi, chunki Bunday sharoitda u o'z z qotmaydi. Shu sababli qorda qolganizlardan uning yordamidanusxa olib bo'lmaydi. Kriminalistik texnikada past o'zm peraturasharoitida ham n usxa olishuchun mo'ljallangan vositamavjud. Bu texnikaviy maqsadlarda ishlatiladigan selikon Katalizator (SK T N) vositasidir. SKTN ham

«K-18» pastasidek katalizator bilan aralashtirilib, zarur qorishma tayyorlanadi. Agar qorda qolganizdan nusxa olish zarur bo'lsa, quyucroq holdagi qorishma tayyorlanadi, agar qum da qolganizdan nusxa olish zarur hisoblansa, suyuqroq qorishma tayyorlanadi va izga qo'yiladi.

Quruq sementda, unda, tuproqda qolganizlardan nusxalar olishda biroz qiyinchilik tug'iladi. Bunday iz bolgan obyekt bilan birga olish qiyin, undan nusxa hamolib bo'lmaydi. Bunday sharoitlarda p erxlorvinil smolasi (yelimi)dan foydalanish tavsiya etilgan. P erxlorvinil smolasi oq rangli poroshok bo'lib, u atsetonda suyultirilib pulvirizator yordamida izga sepiladi, u qotgandan keyin ko'chiriliboladi.

Hodisa joyini ko'sdan kechirishda transport vositalaridan qoladiganizlarni diqqat bilan ko'sdan kechirish lozim . Hatto judamayda ashyoviy dalillar ham nazardan chetda qolmasligi kerak. Jumladan, hodisa joyidan topilganavtomobildan tushib qolgan bir tom chi moy emisson spektral analiz usulida olib borilgan o'zkshiruv natijasi, ushbu moyning transport vositasining qaysi qismiga o'zgishli ekanligini va hatto transport vositasining shumoy bilan taxminan necha kilometr yurganligini hamAniqlashga imkon beradi.

Yuqorida qayd etilgan tavsiyalar shuni ko'rsatadiki, hodisa joyidanizlarni qidirib topish va olishuchun hozirgi vaqtdayetarli darajada ilmiytexnikaviy vositava metodlar mavjud bo'lib, ulardan samarali ravishda foydalanilmoqda. Tabiiyki, kriminalistika texnikasining tez rivojlanib borishi, kelajakda hodisa joyini ko'sdan kechirishda qo'llanilayotganilmiy-texnikaviy vositalardan faqaekspertiza o'zkshiruvini o'tkazishda foydalaniladi. Bu texnikaviy vositalar bevosita hodisa joyida ko'sdan kechirishni o'tkazish jarayonida tezkor maqsadlarda o'shirisho'tkazishimkoniyatini bermaydi. Shu boisdan ham yangi ilmiy-texnikaviy vositalardan hodisa joyini ko'sdan kechirishni o'tkazishda foydalanishni har qanday tergovchilar tomonidan o'tkaziladigan oddiy o'shirishlar, o'lchashlar bilan birgalikda amalga oshirilishini inobatga olinishi taqozo etiladi. Izlarni qayd etishda foydalaniladigan yangi texnikaviy vositalar hodisa joyini ko'sdan kechirishda tergovchi tomonidan bajariladigan vazifalarni amalga oshirishga to'sqinlik qilmasligi kerak.

Ba'zi vaqtlarda hodisa joyini ko'sdan kechirishda qotillik jinoyatining sodir etilganligini ko'rsatuvchi belgilar, turli predmetlar topilishi mumkin (masalan, qonli bolta, qonizi bor kiyim va h.k.). Tergovchiningasosiy vazifasi texnikaviy vositalar yordamidamurdani qidirib topishdaniborat.

Hodisa joyidan murdani topilishi ayrim xususiyatlarga ega. Bunday xususiyatlarga ko'sdan kechirishobyektlarini Aniqlash kiradi. Voqea joyidan murdani topilishida ko'sdan kechirishobyektlari bo'lib quyidagilar hisoblanadi: murda, uning holati va kiyimi; murdani yotgan joyi; murda bilan bog'liq bolganiz va ashyoviy dalillar; jinoyat qurollari.

Murdani tashqi qiyofasini ko'sdan kechirish mutaxassis ishtirokida amalga oshiriladi. Murdani ko'sdan kechirishni kechiktirish mumkin emas, chunki murdani o'zida ham , voqea joyida, izlarda hamo'zgarish sodir bo'lishi mumkin.

Voqea joyini qo'riqlash chorasi ko'rilishi lozim, aks holda ishdan manfaatdor bolganayrim shaxslar tergovchi voqea joyigayetib kelgunigachamurdani boshqa joy ga ko'chirishi, kiyimlarini to'g'rilab qo'yishi mumkin.

Murdani hodisa joyida ko'sdan kechirishning to'liq va har taraflama bo'lishini ta'minlash maqsadida amaliyotda ishlab chiqilgan ko'sdan kechirish bosqichlarining ketma-ketlik prinsipiga rioya etilishi kerak.

1. Ko'sdan kechirishni murdani yotgan joyini Aniqlashdan boshlozim. Murdani yotgan joyi, uningatroidamavjud bolgan predmetlarga nisbatan qayd etiladi. Ya'ni u xonadayotgan joyini devordan, derazava eshikdan qanchamasofada ekanligini o'lchash bilan Aniqlanadi va qayd etiladi. Agar murda ochiq joo'dayotgan bo'lsa, uning yotgan joyi yaqinroq bo'lgan obyektlarga (ko'prik, daraxt, devor va h.k.) nisbatan o'lchashyo'li bilan Aniqlanadi.

2. Murdani ko'sdan kechirishning keyingi bosqichi murdani holatini o'rganish hisoblanadi. Murdani yotgan holati jinoyatni tergashdamuhimahamiyatga ega bo'lishi mumkin. Murdani holati deganda, uning yotganligi, osig'iiq turganligi, o'tirganiigi hamda ayrim qismlarining holati, ya'ni oyoq-qo'llari, kallasi va tanasining qanday holatda ekanligi tushuniladi.

3. Murdani ko'sdan kechirishdamuhim bosqichlardan biri uning kiyimini ko'sdan kechirish va qayd etish hisoblanadi. Murdani ko'sdan kechirisho'tkazilgandan keyin u sud-tibbiy ekspertizasini o'tkazichuchun yuboriladi. Ekspertiza o'tkazilgandan keyin kiyimlar tergovchiga qaytariladi. Lekin Murdani kiyimlari voqea joyining o'zidayoq batafsil ko'sdan kechiriladi. Kiyimlar ko'sdan kechirilayotganda kiyim ning barcha predmetlari (tug'ia, cho'ntaklar va h.k.) hatto ichki kiyimlari ham diqqat bilan ko'sdan kechirilishi lozim. Kiyimlar ko'sdan kechirilayotganda jinoyatning sobiretilishi bilan bog'liq bolgan barcha o'zgarishlari (qon, sperma izlari, turli dog'lar) bayonnomada to'liq qayd etilishi shart. Agar murdadagi kiyim ningayrim qismlari yulibolingan bo'lsa, jumladan, pidjagining bir qo'li yo'q bo'lsa, tug'ialaridanayrimlari bo'lmasa, Bu holat bayonnomada qayd etilishi kerak, chunki ular keyinchalik gumon qilinuvchidan topilib qolishi ham mumkin.

4. Murdani tashqi ko'sdan kechirish, uning umumiy belgilaridan (jinsi, yoshi, bo'yi, gavda tuzilishi) tashqari jinoiy hodisa bilan bog'liq bolgan maxsus belgilarni (badanidagi ko'kargan, kesilgan, singan jarohat belgilari, Buzishdan qolgan jarohatlari va boshqa alomatlarni) hamo'zichiga oladi.

Yuqorida qayd etilganidek, murda uning holati va kiyimini ko'sdan kechirilgandan keyin murdayotgan joy ko'sdan kechiriladi. murdayotgan joy ningumumiy holati, voqea joyining to'liq tavsifi (aholi punkti, damolish bog'i ninganiq qismi, komninganiq qirg'og'i va h.k.) bilan birgamurdayotgan joy ning to'liq tasviri (yo'l ningayrim qismi, chuqurlik joy, o'zmiryo'lninganiq qismi va h.k) ham bayonnomada batafsil yoritilishi lozim. Bu holatlarning Aniqifoda etilishi jinoyatni o'z vaqtida ochishga kattayordam beradi.

Hodisa joyini ko'sdan kechirishning umumiy masalalaridan yana biri, qanday iz va ashyoviy dalillarni jinoyatchi hodisa joyida qoldiradi va qanday iz, predmetlar, mikrozarachalarni o'zibilan olib ketishi mumkin kabi masalalar jinoyatning sodir etilish xususiyatlarini hisobga olgan holdamurdani ko'sdan kechirishda hal etilishi mumkin. Agar jabrlanuvchi sovuq qurol bilan yetkazilgan jarohat natijasida olgan

bo'lsa, jinoyatchining kiyimida, poyabzalida qonizlari qolishi mumkin. Agar qotillik jinoyatini sodir etish uchun jinoyatchi devorni yoki eshik va derazani Buzib kirgan bo'lsa, jinoyatchining kiyimida tuproq yoki oyna siniqlari qolishi mumkin.

Hodisa joyida bo'lishi mumkin bolgan ko'pchilikizlar va ashyoviy dalillarni jinoyatchining o'zida topish, aksincha, undan hodisa joyida hamiz va ashyoviy dalillar qolishi mumkin. Masalan, oyoq, qo'l izlari, jinoyatni sodir etishda foydalanilgan qurollarni, shaxsiy Buyumlar (dastro'mol, papiros qoldig'i, taroq, gugurt siniqlari va h.k)ni qoldirib ketishi mumkin.

Murdani ko'sdan kechirishda hodisa joyi holatini diqqat bilan olganish lozim bo'ladi. V oqea joyi holati deganda, u yerda Aniqlangan barcha holatlar yigindisi tushuniladi. Barcha faktlarni umumlashtirgan holda ko'rib chiqish tergovchiga ish bo'yichayangi faktlarni Aniqlashgayordam beradi. Bu vaziyat va holatlar tergovchining professional mahoratini namoyish etishidama'lum bo'ladi.

O'qotar qurollarni qo'llash tufayli qotillik jinoyati sodir etilganlik belgilari Aniqlangan hollarda tergovchi hodisa joyidan o'q vagilzalarni topish choralarni Ko'rish lozim, zaharlanibolganlik belgilari mavjud bolgan holatlarda esa hodisa joyidan zaharli moddalarning qoldiqlari, zaharli modda olib kelinganidish turli omash vositalari kabilarni topish choralarni ko'rish lozim.

Tergovchinigasosiy vazifalaridan biri hodisa joyini ko'sdan kechirishni to'liq o'tkazich va uning natijalaridan samarali foydalanish hisoblanadi. Lekin tergovamaliyotlarida Bunga ba'zan erishilmaydi. Buning sababi turlicha: birinchidan, tergovchining yetarli bilim gava tajribaga ega emasligi va kriminalistik texnikaviy vositalari bilan to'liq ta'minlanmaganligi, ikkinchidan, ob-havOsharoitining noqulayligi, uchinchidan, hodisa joyidan topilgan dalillarga ahamiyat bermaslik hisoblanadi.

Hodisa joyini ko'sdan kechirish kechiktirib bo'lmaydigan tergov harakati hisoblanadi. Tergov ko'pincha ushbu tergov harakatidan boshlanadi. Ba'zi vaqtlarda hodisa joyini ko'sdan kechirishundan oldin o'tkazilgan tezkor harakatlar tufayli yig'ilgan ma'lumotlardan foydalanib bajariladi.

Hobisa joyini ko'sdan kechirish Natijasini qayd etish.

JPK. 90 - 92-moddalarida hodisa joyidan topilgan dalillarni bayonnomada qayd etish tartibi ko'rsatilgan. Ushbumoddalar talabi asosidayozilgan bayonnomalar jinoyat ishi bo'y icha dalil manbai sifatida foydalanilishi mumkin.

Bayonnomalarga tergov va sud harakatiningishtirokchilari to'g'risidagi ma'lumotlar, Bu shaxslarga huquq vamajBuriyatlari tushuntirilganligi, tergov harakatining o'tkazilishi joyi vavaqti, shartsharoitlari, jarayoni vanatijalari, Bunda topilgan moddiy izlar tavsifi va ularningishuchunahamiyatli bolgan belgilari qayd etilishi lozim.

Qoidaga binoan hodisa joyini ko'sdan kechirish bayonnomasi hodisa joyini ko'sdan kechirish jarayonidayoki ko'sdan kechirish tugallanishi bilanoq tuzilishi lozim. Ba'zi vaqtlarda hodisa joyini ko'sdan kechirish bayonnomasini tuzishda tergovchi ayrim xatoliklarga ham yo'l qoyishi mumkin. Shu sababli tergovchi hodisa joyini ko'sdan kechirishda barcha kuzatilgan holatlarni o'zining yon daftarchasiga xomaki yozibolsa, bayonnomani tuzishda muhim ahamiyatga ega bo'lgan faktlar qisqacha bayon etilishi mumkin.

E'tibor qiling! Hodisa joyini ko'sdan kechirish bayonnomasi uch qism dan iborat bo'lib: kirish, bayonot va xulosa qismlarga bo'linadi.

Kirish qismida hodisa joyini ko'sdan kechirish joyi vavaqti, uni o'tkazish boshlangan va tamom bo'lgan vaqt, ko'sdan kechirishda ishtirok etgan shaxslarningismi, familiyasi, xolislar va ularning uy manzillari, ko'sdan kechirishda qanday yorug'likda o'tkazilganligi (tabiiy va sun'iy), ob-havo sharoiti va h.k. ko'rsatiladi. bayonot qismida hodisa joyini ko'sdan kechirish natijalari qayd etiladi.

Bayonnomada hodisa joyi qanday ketma-ketlikda o'tkazilgan bo'lsa, shunday tarzda bayonnomada qayd etilishi lozim. Eng awalo, ko'sdan kechirish o'tkazilayotgan joyga to'liq tavsif beriladi. Agar hodisa joyi turar joy yoki binobo'lsa, ularninganiq nomi (damolish xonasi, balkon, yotoqxon, om bor va h.k.), razmeri, joylashgan joyi (cherdak, etaj, yerto'la) eshik va derazalar soni va ularning qaysi tomonda joylashganligi, ularningurnumiy holati ko'rsatilabi. Agar ko'sdan kechirishochiq joy va hududlarda o'tkazilgan bo'lsa, ularning nomlari (o'rmon, avtotransport yo'li va h.k.) hodisa joyining mo'ljallanish xususiyatiga ega bo'lgan obyektganisbatan joylashgan masofasi qayd etiladi.

Hodisa joyini ko'sdan kechirish bayonnomasida topilgan barcha obyektlarning qanday holatda ekanligi, masalan, turar joylarda jihozlarningumumiy holati, ishlab chiqarish korxonalarida asbob-uskunava texnikaviy vositalarning, yo'naming umumiy holati (tosh yo'l, tuproq yo'l) batafsil yozilishi kerak.

Hodisa joyidan topilgan murda, qonizlari, shift va devordagi o'zshiklar, o'q otish quroli, sovuq qurollarning turi, pichoq yoki boshqa turdagi sovuq qurollarning uzunligi o'lchanib bayonnomada Aniq qilib yozilishi shart.

Ma'lumot uchun! JPK ning 91-moddasida dalillarni qayd etishning yordamchi usullari qayd etilgan. Unga ko'ra, dalillarni qayd etishuchun bayonnoma tuzish bilan bir qatorda ovoz yozish, videoyozuv, kinotasvir, fotosuratga tushirish, qoliplar tayyorlash, nusxalar olish, rejalar, sxemalar tayyorlash va Axborotni aks ettirishning boshqa usullari qo'llanilishi mumkin. Surishtiruvchi, tergovchi, sud tomonidan dalillarni qayd etishning qanday usullari qo'llangani, foydalanilgan apparatlar, asboblari, uskunalar materiallarning texnikaviy tavsifi keltirilib, o'zgishtirish tergov harakati bayonnomasi yoki sud majlisi bayonnomasida aks ettiriladi.

Bayonnomalarning xulosa qismida ko'sdan kechirish vaqtida topilgan va ish bo'yicha dalil sifatida olingan barcha obyektlar ko'rsatilishi lozim, shuningdek ko'sdan kechirishda foydalanilgan texnikaviy vositalar, turli chizmalar, sxemalar, suratga olishusullari ham batafsil qayd etiladi va bayonnomaga ilova etiladi.

Nazorat savollari:

1. Hodisa joyini ko'sdan kechirishning umumiy qoidalarini tushuntirib bering. Tergovchi hodisa joyini ko'sdan kechirishdanimalarga rioya etishi lozim?

2. Hodisa joyini ko'sdan kechirishga tayyorgarlik ko'rish va uni o'tkazish taktikasini tushuntirib bering. Hodisa joyini ko'sdan kechirishga tayyorgarlik ko'rish qanday bosqichlardan iborat? Ularning asosiy xususiyatlarini izohlab bering.

3. Hodisa joyini ko'sdan kechirishda qanday texnik vositalar va predmetlar qo'llaniladi? Hodisa joyini ko'sdan kechirish natijalari qay tarzda qayd etiladi?

Kazuslar:

1-kazus

2013-yil 3-dekabr kuni Chilonzor tumani majlis ko'chasi 4-uyda o'g'riлик sobiretilganligi to'g'risida xabar kelib tushdi. Hodisa joyi ko'sdan kechirilganda uydagi Buyumlar tartibsiz yoyilganligi, uydagi javonlar eshiklari ochiq qolganligi Aniqlandi. Eshik qulfi o'zkshirilganda esa Buzish qurollaridan qoladigan biror-bir iz topilmadi. Uy egalari bo'lgan turmush o'rtoqlara. vag .ning aytishicha, 2-dekabr kuni ular Toshkent viloyatida A .ning xolasining uyidamehmonda bo'lganlar vashu sababli uyda hech kim bo'lmagan. Ularningaytishicha, uydan 12 million so'm vayoqut ko'zli tilla taqinchoqlar kom plekti o'g'irlangan.

Mazkur holatga kriminalistik jihatdan baho bering. Holat yuzasidan qanday ekspertiza tayinlash maqsadga muvofiq? Yuqoridagi holatda hodisa joyini ko'sdan kechirishdanimalgarga e'tibor qaratish lozim?

Tergovni tashkil etish va rejalashtirishning taktik qoidalarini beligilang.

2-kazus

2015-yil 22-dekabr kech soat 23.00-24.00 oralig'ida yo'l transport hodisasi yuz bergan. Hodisa natijasida yo'lni kesib o'tayotgan B. ismli shaxs hodisa joyida vafot etgan. Transport hodisasini sobir etgana. ismli shaxs esavoqea joyidan qochib ketgan. Tergovchi hodisa joyini ko'sdan kechirish tergov harakatini o'tkazich vaqtida jinoyat sobir bolgan joo'dagi izlar yo'mg'r yog'ganligi sababli ish uchunahamiyatli bolgan izlar yo'qalغانligi va u yerdagi izlarning dalil olishuchun yetarli emasligi natijasida izlarni Aniqlayolmagan. Hodisa joyi ko'sdan kechirilganda, avtomobil chirog'i siniqlari topilgan. Boshqa daliliy ashyo topilmadi.

Mazkur holatga kriminalistik jihatdan baho bering. Holat yuzasidan qanday ekspertiza tayinlash maqsadga muvofiq?

Yuqoridagi holatda hodisa joyini ko'sdan kechirishdanimalgarga E'tibor qaratish lozim?

2. So'roq qilish taktikasi.

So'roq tushunchasi va ko'rsatuvlarning p sixologiKasoslari.

So'roq qilish bosqichlari. Jabrlanuvchi vaguvohlarni so'roq qilish taktikasi. Gumon qilinuvchi va ayblanuvchilarni so'roq qilish taktikasi. Yuzlashtirib so'roq qilish tartibi. Voyaga yetmagan shaxslarni so'roq qilish. So'roq natijalarini protsessual rasmiylashtirish.

So'roq tushunchasi va ko'rsatu vlarning p sixologiKasoslari So'roq qilish - paydobo'lishiga ko'ra eng birinchi va qo'llanilishi jihatidan, ayniqsa, keng tarqalgan tergov harakati. Uning mohiyati so'roq qilinayotgan shaxsdan tergov qilinayotgan jinoyat ishi bo'yicha Aniqlanishi va isbotlanishi lozim bolgan holatlar to'g'risida ko'rsatuvlar olishdaniborat. Uni samarali o'tkazichuchun so'roq qilinuvchilar psixologiyasini yaxshi tushunish, ular bilanishonchli munosabatlar o'ma ta olish, yuzaga kelgan vaziyat, so'roq qilinuvchining shaxsi va protsessual maqo'l i, ishdamavjud dalillarni hisobga olgan holda taktik usullar va psixologik ta'sir ko'rsatish metodlarini qo'llay bilish zarur.

E'tibor qiling! So'roq tergovchi bilan jinoiy voqea haqidama'lumot beruvchi shaxso'rtasidagi o'saro Muloqotdir. So'roq qilishningumumiy vazifasi - so'roq qilinayotgan shaxslarning har biridan tergov qilinayotgan jinoyat holatlari va uni sodir etishda aybdor shaxslar to'g'risida ungama'lum bolgan barcha haqqoniy ma'lumotlarni olish.

Ayblanuvchining o'z aybini tan olishi masalasi unga aybe'lon qilingandan so'ng birinchi so'roq vaqtidayoxud shaxsning o'z aybiga iqrorigi to'g'risidagi ariza bilan Murojao'ztishi zahotiyog yuzaga keladi. Ushbu bosqichda ayblanuvchining o'z aybini tan olishi tergovchini uning haqqoniyiligini o'shinish majBuriyatidan ozod qilmaydi. Chunki aybgaYolg'oniqroriglikning kechAniqlanishi haqiqiy jinoyatChilarning yashirinishi uchun sharoit yaratib, haqiqatni Aniqlashga to'sqinlik qilishi mumkin.

Ayblanuvchining himoya huquqini ta'minlash maqsadida tergovni olib borayotgan shaxs ayblanuvchini JPK ning 1 10-moddasiga rioya etgan holda darhol so'roq qilishi lozim . Ayblanuvchini so'roq qilish Qonun bilan tartibga solingan tergov harakati bo'lib, jinoyat ishini to'g'ri hal qilish 240 uchunahamiyatga ega bolgan holatlarni Aniqlash maqsadida tergovchi bilanay b lan uvchining o'sarosuhbatini qam raboladi.

Tergovchi ayblanuvchini faqao'z'lon qilinganayb yuzasidan so'roq qilishi lozim . Bu, awalam bo r, jinoiy ta'qibning doirasi va chegarasiga borib taqaladi. Boshqacha aytganda, jinoyat ishiga ayblanuvchi tariqasida jalb qilingan shaxsni so'roq qilishda qo'zg'atilgan jinoyat ishiga daxli bo'lmagan, e'lon qilinganayblovga aloqador bo'lmagan boshqa holatlar haqida so'ralishi to'g'ri emas. Shunday bo'lsa-da, basharti tergov o'tkazich chog'i da dastlabki ayblovni qayta ko'mib chiqishni taqozo etadigan yangi dalillar to'plangan bo'lsayoki dastlabki ayblovning noAniqligi yoxud yuribik tavsifi noto'g'riligi ma'lum bo'lib qolsa, dastlabki ayblov o'zgartirilishi, qisman tugatilishi yoki tom dirilishi lozim. Bu haqida tergovchi qaror chiqaradi va unda ayblovning yangi mazmunini bayon qiladi (JPK ning 362-moddasi birinchi qismi).

Yolg'on ko'rsatuv berish belgilari Aniqlangan taqdirda, so'roqni amalga oshirayotgan ma'sul mansabdor shaxs so'roq vaqtida so'roq qilinayotgan shxsnig xulq -atvorini atroflicha kuzatishi maqsadga muvofiq. Kishining har qanday, shu jumladan huquqqa xilof faoliyati ham ruhiy bosimostida amalga oshiriladi. Shuning uchun so'roq qilinayotgan shaxsga savollar bera turib, davlat ayblovchisi uning xulq-atvorini, nutqini, qoyilgan savollarga ta'sirini kuzatib borishi lozim. Demak, prokurorlarni sudda kuzatuv usulidan foydalanish Hamda ishontirish xususiyatini shakllantirishga om gatish katta samara beradi.

Bir qatoRadabiyotlarda ham shaxsni gumon qilinuvchi sifatida E'tiro f etishning qonunchilikdagi asoslarining Yo'qligi amaliyot xodimlaridanoAniqliklarni vujudga keltirishi hamda ular tomonidan qonun Buzilishigayo'l qoyilishiga sabab bo'lishi ta'kidlangan.

Aytish joizki, mazkur muammo O'zbekiston Respublikasi jinoyatprotsessual qonunchiligi uchun ham xos bo'lib, gumon qilishinstitutining yetarlicha huquqiy tartibga solinmaganligi bois, qonun Buzilishi holatlari amalda kenguchrab turadi. Xususan, sud-tergovamaliyo'tida amaldagumon qilinayotgan shaxsni guvoh sifatida

so'roq qilish hollari kenGuchraydi. Ushbu salbiy holatning oldini olish maqsadida 2008-yil 3 1-dekabrda JPK gaguvohningadvokati instituti jo riy etildi.

O .D .Jukning yozishicha, amaliyotda tergovchi shaxsgaguvoh yoki gumon qilinuvchi sifatida so'roq qilishni taklif qiladi. Albatta, inson o'igama 'qul huquqiy maqo'l sifatidaguvoh maqo'l ini tanlaydi, undan keyin tergovchi Butun so'roq jarayoni shaxsga biror bir protsessual kafolatlar taqdimetmagan holda uni jinoyat sobiretishdagi ishtirokini fosh etishga harakat qiladi, deb ta 'kidlangan.

Fikrimizcha, Bundayamaliyo'linson huquqlarining Buzilishi bo'lib, Bu borada I.A .Pano'zleyev, A .A .Davletov vav .G .V oylar shaxsni guvoh sifatida so'roq qilishning protsessual chegaralarini quyidagicha belgilashni tak lif qiladi: "basharti so'roq qilish predmeti guvohning jinoyatga daxldorligiga oid holatlarni qam rabolmasa, ya'ni tergovchi so'roq qilinayotgan shaxsganisbatan o'z gumonini bildirmasa, shaxsni guvoh sifatida so'roq qilish bo'yicha hech qanday to'siq bo'lmaydi. Agarda tergovchi u yoki Bushakldashaxsganisbatangumon e'lon qilsa (Bu So'roq qilinayotgan shaxsoldiga uning jinoyat bilan bog'liqoz Xatti-harakatlari to'g'risidamasalani qo'yishida ifodalanadi), ushbushaxs guvoh boma olmaydi. U o'zining real holatigamos gumon qilinuvchi maqo'l iga ega bo'lishi Hamda unganisbatan mavjud gumon rasman e'lon qilinganidan so'lng, jinoyat protsessiningushbu ishtirokchisi sifatida so'roq qilinishi lozim.

Bunday yondashuv qonuniylik, odillik, insonparvarlik kabi umum huquqiy prinsiplar mohiyatiga zid bo'lib, unga qo'shilib bo'lmaydi, chunki mazkur holatda amaldagumon qilinuvchi guvohga aylantiriladi hamda ko'rsatuv berishgamajBur qilinadi, zero, guvoh sifatida so'roq qilinuvchi ayblanuvchiga o'zgishli bolgan protsessual huquqlardan foydalanmaydi, chunki ushbu holat bilanayblanuvchi amalda o'ziga o'zgishli bolgan protsessual huquqlardan mahrum etiladi.

Ayblanuvchining o'zaybini tan olishi masalasi unga aybe'lon qilingandan so'ng birinchi so'roq vaqtida yoxud shaxsning o'zaybiga iqrorligi to'g'risidagi ariza bilan murojao'ztishi zahotiyuq yuzaga keladi. Ushbu bosqichda ayblanuvchining o'zaybini tan olishi tergovchini uning haqqoniyligini o'shirish majBuriyatidan ozod qilmaydi. chunki aybgayolg'oniqrorlikning kechAniqlanishi haqiqiy jinoyatchi larning yashirinishi uchun sharoit yaratib, haqiqatni Aniqlashga to'sqin lik qilishi mumkin.

So'roq qilisho'zaro Muloqot shakli sifatida ham korlik yoki qaramaqarshilik va psixologik kurash yo o'sinida omishi mumkin. Ba'zan so'roqda boshqashaxslar (tarjimon, pedagog, mutaxassis vash.k.) hamishtirok etishlari mumkin. Bunda Axborot ayirboshlash, o'sarota'sir Ko'lrsatish, birbiriga bahoberish, nuqtayi nazarlarni shakllantirish sodir bo'ladi. Bu yerda so'roqni o'tkazayotgan shaxs yetakchi rol o'ynashi lozim.

Tergovchi JPK normalari va kriminalistika tavsiyalariga amal qilgan holda, so'roqni o'tkazish tartibini belgilaydi, boshqashaxslarning harakatlarini, Ularningishtiroki darajasini boshqaradi, ayni vaqtda So'roq qilinuvchidan tergov qilinayotgan jinoyat to'g'risidama'lumotlar olishni ta'minlaydi. So'roq qilinuvchidan mumkin qadar to'liq va haqqoniy ko'rsatuvlar olishga intilib, tergovchi taktik mulohazalarga ko'rayuz bergan voqea tafsilotlaridan xabardorligini ma'lum

vaqtgacha oshkor qilmaydi, o'ziso'roqning mazkur bosqichida foydalanishini maqsadga muvofiq deb hisoblagan ma'lumotlarnigina xabar qiladi.

Olinayotgan ma'lumotlarning to'liqligi va ishonchligini ta'minlash - og'ir vazifa, zero, so'roq qilinuvchi, hatto u Butun haqiqatni bayon etishni istayotgan bo'lsa ham, o'zistagini amalga oshirishga, muhim holatlarni to'liq eslashga doim ham qodir bomavermaydi. Bundan tashqari, u tergovchini aynan qaysi faktlar va tafsilotlar qiziqtirayotganini doim ham tushunavermaydi.

So'roq qilinuvchi tergov qilinayotgan jinoyat voqeasi amalda qanday rivojlangani xususidavijdonan yanglishishi ham mumkin. So'roq qilinuvchi Yolg'on ko'rsatuvlar bergan, ayrim muhim holatlarni yashirgan, ko'rsatuvlar berishdan bosh tortgan, voqeaningasl manzarasini Aniqlashda tergovchiga halaqit berishga uringan hollardavaziyat yanadamurakkablashadi.

E'tibor qiling! So'roq turlari soroq qilinuvchining protsessual holatiga qarab farq qiladi. Bular - guvoh, jabrlanuvchi, gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, sudlanuvchi, ekspertni so'roq qilish. So'roq qilinuvchilarning yoshiga qarab voyaga yetganlar, voyaga yetmaganlar, yosh bolalar, qariyalarni so'roq qilishi bilan farqlanadi.

Ushbu tergov harakatini o'tkazishning oldinma-ketinligiga ko'ra birlamchi, takroriy va qo'shimcha so'roq qilish, o'tkazish subyektiga ko'ra tergovchi, surishtiruvchi, tergov bo'linmasi boshlig'i, prokuror, sudya tomonidan o'tkaziladigan so'roq farqlanadi.

Yuzlashtirishni o'tkazayotganda so'roq qilishushbu tergov harakatiningalohida turi hisoblanadi. Olinayotgan ma'lumotlarningishonchligiga ko'ra haqqoniy ko'rsatuvlar beruvchi shaxsni so'roq qilish va yolg'on ko'rsatuvlar berayotgani ayon bo'lgan odam ni so'roq qilish farqlanadi. Tergovchi va so'roq qilinuvchi o'rtasidayuzaga keladigan o'saro munosabatlarga qarab nizoli vanizosiz vaziyatda so'roq qilish farqlanadi.

So'roq qilishda psixologik aloqa o'rnatish. Tergovning natijadorligini ta'minlashda uning kom munikativ tomoni — muloqot uchun qulay psixologik muhit, o'sarotil topish, unumli muloqot qilishga intilishalohida rol o'ynaydi. psixologik aloqa o'matish ga tergovchining kirishim liligi, uning odamlar bilan til topa bilishi, so'roq qilinuvchilarning alohida xususiyatlari (yoshi, rivojlanish darajasi, fe'l-atvori, tergov qilinayotganishga bolgan munosabati, kayfiyati va h.k.)ni hisobga olish, ularda haqqoniy ma'lumotlar berish niyatini paydo qilish qobiliyati va ko'nikmalari yordam beradi.

E'tibor qiling! psixologik aloqa — Bu so'roq jarayonida o'saro munosabatlarning shunday bir darajasiki, unda ishtirok etuvchi subyektlar birbiridan chiqayotgan Axborotni idrok eta oladi va Buni istaydi. psixologik aloqa o'matish tergov harakatini o'tkazish jarayonida ikkala tomon uchun ham qulay bolgan psixologik muhit yaratishdan iborat.

E'tibor qarating! So'roq qilinuvchiga ruhiy ta'sir o'tkazisli psixologiki qarama-qarshilik vaziyatida, u qilmishning o'igama'lum bolgan voqealari haqidayoig'on ko'rsatuvlar berayotgan, tergovchini to'g'ii yo'ldan chetlatishga urinayotgan, tergov qilinayotgan jinoyatning haqiqiy manzarasini Aniqlashga qarshilik ko'rsatayotgan holda qo'llaniladi. Bunday ta'sir o'tkazishning mohiyati, dalillarni ko'rsatishning eng ta'sirchan shaklini ta'minlovchi taktik usullardan foydalanish, so'roq qilinuvchining

subyektiv pozitsiyasini o'zgartirish, haqqoniy ko'rsatuvlar berish zarurligiga uni ishontirishdan iborat. «Bunda qarama-qarshi tomon muloqotda ishtirok etish, savollarni tinglash va ularga javob berish, vajlar va dalillarni idrok etishga hatto nizoli tergov vaziyatida ham tayyor bo'ladi. Bundayaloqani om natishga tergovchining xushmuomalaligi vaxayrixohligi, jinoyatni tergov qilishga xolisona munosabati, so'roq qilinuvchini diqqat bilan tinglashga tayyorligi ham ko'maklashadi.

Ruhiy ta'sir o'tkazich qonun doirasida amalga oshirilishi lozim . Bunda tergovchi ishontirishusulini qo'llashga alohida e'tiborni qaratishi zarur. Mavjud faktlar va dalillarni oldindan tanlabolish va izchil shaklga solish, ularni optimal oldinma- ketinlikda keltirish so'roq qilinuvchiga ruhiy ta'sir o'tkazishning samaradorligini, u qarshi harakat mo'ljalini o'saro aloqamo'ljaliga o'zgartirishini belgilaydi. So'roq qilinuvchi berayotgan ma'lumotlarni tergovchi ularni ish bo'yicha Aniqlangan holatlar bilan solishtirishorqali tahlil qilishi, ularda ichki ziddiyatlarni, ilgari berilgan ko'rsatuvlarga zid jiHa tlarni Aniqlashi lozim. O'z-o'zidan ravshanki, ko'rsatuvlardamavjud bo'shliqlar vanoAniqliklar tergovchi tomonidan yolg'on ma'lumotlar berish sifatida talqin qilinmasligi kerak. Ayrim xatoliklar turli obyektiv sabablar ta'sirida hatto vijdonli shaxslar bergan ko'rsatuvlarda hamuchrashni mumkin.

So'roq qilish jarayonida tergov qilinayotgan jinoyat to'g'risida to'liq vamutlaqo ishonchli Axborot olishni qiyinlashtiruvchi obyektiv va subyektiv omillarni hisobga olish lozim. Obyektlarni kuzatish tashqi sharoitlari vaxususiyatlari obyektiv omil hisoblanadi. Bu yerdavoqeaning kutilmagandava tez yuz berishi, noqulay ob-havo sharoitlari, sershovqin muhit, yaxshi yo ritilmagan joy va hokazolar nazarda tutiladi. Subyektiv omillar qatoriga jismoniy nuqsonlar, shuningdek toliqish, stress, kasallik, ruhiy ho latning Buzilishi, mastlik va hokazolar ta'sirida sezgi organlari idrok etish qobiliyatining susayishi kiradi.

So'roq qilish jarayonida xatoga yo'l qo'y maslik va olingan ko'rsatuvlarning ishonchliligini o'shirish uchun so'roq qilinuvchining voqeani kuzatish sharoitlarini mufassal Aniqlash zarur.

Qonun talabiga ko'ra, tergovchi so'roq qilinuvchidan ko'rsatuv olishorqali ma'lumot to'playdi. Ma'lumki, so'roq vaqtida olingan ko'rsatuvlar jinoyat ishi bo'yicha dalil manbaining bir ko'rinishi hisoblanadi, to'planganAxborotlaresa jinoyatningayrim holatlarini Aniqlashuchun xizmat qiladi. Tergovamaliyo'tida jabrlanuvchi, guvoh, gumon qilingan va ekspert mutaxassislarni so'roq qilish ko'proquchraydi. ;

E'tibor qarating! Sot oqo'tkazishning protsessual-huquqiyasoslari JPK ning 96—108-moddalarini bilan tartibga solinadi. Gumon qilingan shaxslarni so'roq qilish tartibi JPK ning 109-113-moddalarida ko'rsatilgan. Guvoh va jabrlan uvchilarni so'roq qilish tartibi va usullari JPK ning 114—124-moddalarida qayd qilingan. \

Kriminalistik taktik uslublarni qo'flash nuqtayi nazaridanguvoh va jabrlan uvchilarning protsessual holati va huquqlari deyarli bir xil bo'lib, ularning holatlari o'xshashligi sababli bir usulda so'roq qilinadi. Lekin ushbu protsessual shaxslarning holatlarini ba'zi tomonlari e'tiborga oliniBularni so'roq qilishda turli uslubni qo'llash mumkin. jumladan, gumon qilinuvchiganisbatan jinoyat ishi yuzasidan hali Aniq va asosli isbotlar bo'lmaganligi uchun uni faqat gumon qilingan shaxs sifatida so'roq

qilinadi. ayblanuvchi esa tergovchiningunganisbatan to'p langan dalillari asosida ayblanuvchi sifatida so'roq qilinadi va taktik uslublar manashu holatlarga asosan qo'llaniladi.

Guvoh bilan jabrlanuvchining protsessual holati deyarli bir xil, huquq va Burchlari hamo'xshash. Lekin ayrim holatlar mavjudki, guvoh bilan jabrlanuvchi orasida ba'zi bir farq ham bordir. jumladan, jabrlanuvchi jinoyat oqibatidan bevositamoddiy, ma'naviy va jismoniy zarar ko'radi, shuning uchun tergov natijasidan birmunchamanfaatdor.

So'roq jarayonida jabrlanuvchi ko'rsatuv berishdavoqeani to'g'ri va obyektiv yoritishiga uning shaxsiyadovati va psixologiyasi, ya'ni ruhiy holati ta'sir etishi mumkin. Guvohda esa Bu xususiyatlar bo'lmaganligi uchun, odatda, xolis ko'rsatuv beradi. So'roq qilinuvchi shaxslar ko'rsatuvlarining shakllanishi murakkab jarayondir, chunki uni yuzaga kelishida his eta bilish vamantiqli fikrlashning turli shakllari ishtirok etadi. Shu sababli so'roq qilishdashaxsning ruhiy holatini, xususiyatlarini nazarda tutgan holda taktik uslublarni qo'llab, jinoyat ishiga o'zgisli ma'lumotlarni olishi mumkin.

Ko'rsatuvni qanday hosil bo'lishini, uning psixologiKasoslarini bilish tergovchiga taktik uslublarni to'g'ri qo'llashgayordam beradi. Gumon qilinuvchi va aybdor, guvoh va jabrlanuvchilarning jinoyat ishida tutgan turli protsessual holati Hamda tergov qilinayotgan shaxsning jinoyatdagi roliga qaraBularni so'roq qilishda farqlar mavjud. Ammo ko'rsatuvlarning tashkil topishida o'igaxos umumiy psixologik qonuniyat ham bor, albatta. Tergov qilinayotgan jinoyat holatlarini qaBul qilish, xotirada saqlab qolish vagapirib berish jaraYoniga ta'sir ko'rsatuvchi obyektiv va subyektiv faktorlar guvoh va ayblanuvchiga bir xilda ta'siretishi mumkin. Jinoyatchi o'zini va ishtirokchilarning voqea sodir bolgan joo'da bolgan shaxslarning harakatlariga bog'liq holda Aniq holatlarni umumiy psixologik qonuniyatasosida idrok qiladi va esda saqlab qoladi.

Esda tuting! Ko'rsatuvning shakllanish bosqichlari quyidagilardan iborat:

- a) hodisava uningayrim qismlarini idrok qilish;
- b) eshitgan, ko'rgan ma'lumotni xotirada saqlab qolish;
- d) tiklash, ya'ni so'roq qilish vaqtida so'zlab berish.

Hodisaning bir zumda bo'libo'tishi, eshitish va ko'rishning noqulayligi va kam chiligi, xotiraning o'igaxosligi vashunga o'xshashobyektiv va subyektiv omillar, jinoyat holatini kimidrok qilishidan (guvohmi yoki ayblanuvchimi) Qat'i nazar, o'z ta'sirini ko'rsatadi. Shuning uchunguvoh va jabrlanuvchigina emas, balki gumon qilingan va ayblanuvchini so'roq qilishda ham ko'rsatuvning shakllanishidagi umumiy psixologik qonuniyatni e'tiborga olmoq lozim. Insonda hodisayoki voqeani idrok qilish vaqtidan tosuddashu to'g'risidaguvohlik bergunga qadar bo'ladigan ruhiyo'zgarishlarni uch bosqichga bo'lish qaBul qilingan. R uhiy protsesslarning barqaror bo'lishi, vaqt bo'yicha farq qilishi, mazmuni, kechish jadalligi Bunga asos qilibolingan. Bular ko'rsatuvning shakllanish bosqichlari deyiladi.

Har qaysi Aniq ko'rsatuvni tashkil topishi uchun yuqoridagi bosqichlarning bo'lishi sharo'zmas, qator holatlarda ularningayrimlari o'zgisli obyektiv va subyektiv sharoitlarga ko'rayuzaga kelmasligi mumkin. Ko'rsatuv ning tashkil topish

jarayoni qanday turga bo'linmasin yuqorida urnumiy e'tirof etilgan uch bosqichdan voz kechishi mumkin emas.

A . Voqea, hodisa va predmetlarni idrok qilish.

Ko'rsatuv so'roq qilinuvchining bergan dalillarini idrok qilishdan boshlansa, kriminalistikada esa so'roq qilinuvchi o'zi idrok qilgan voqea va hodisa jinoiy huquqiy xususiyatga ega ekanligini tushunib yetgandan so'ng boshlanadi. Psixologik ko'rsatuv tashkil topish vaqtiga ko'ra tergovdagi ko'rsatuvdan oldin yuzaga keladi, ya'ni guvoh dastlab voqeani idrok qiladi, so'ngra esa uning navbatdagi tergov uchun ahamiyatli ekanligini tushunib yetadi.

Tashqi olamni idrok qilishning oddiy shakli his etishdan boshlanadi. His etish Bu real olamdagi predmet va hodisalarning sezgi organlariga bevosita ta'siri natijasidayuzaga kelganayrim sifat va xususiyatlarning oddiy ifodasidir. His etish obyektiv borliqning sezgi organlarimizga ta'sirining natijasi bo'lib, u boshlang'ich psixologik bilish protsessi hisoblanadi.

Tashqi moddiy olam predmetlarini his etish, ko'rish, eshitish, teri orqali sezish, ushlab ko'rish sezgi organlarimizga ta'sir etish yordamidayuz beradi. His etish orqali Biz predmetlarning rangi, hidi, ta'mi, silliqligi, dag'alligi vashu kabi xususiyatlarni bilib olamiz.

So'roq qilinuvchilarning ko'rsatuvidagi ma'lumotlar ularning ongida qayta tiklanganligi sababli ularning hajmi va sifati obyektiv va subyektiv omillar bilan belgilanadi. Predmet va hodisalarni yetarlicha to'lava Aniq idrok qilishga zehning normal sharoiti yetarlicha qulay botmasligi kabi obyektiv omillar ta'sir ko'rsatadi.

B. Idrok qilingan predmet, voqea va hodisalarni xotirada esqolish.

Har qanday ko'rsatuv keyin yuzaga keladi. Idrok qilingan voqea hodisani so'roq vaqtida xotirada tiklashgacha ba'zan ma'lum vaqt to'tadi. Idrok qilingan ma'lumotni lozim paytda xotirada tiklash uchun uni yodda saqlab qolish zarur. Kishi idrok qilgan barcha ma'lumotlar o'saro aloqada bo'lib, vaqtinchamiyada saqlanadi. Xotira-Bu ma'lumotlarni keyingi davrda uzatish, oldin nima idrok qilingan bo'lsa, o'shani xotirada mustahkamlash, saqlab qolish va uni tiklash orqali ifodalanadigan aqliy faoliyatdir.

Xotirada saqlab qolishning to'laligi, xotira tipiga, uning mashqlantirilganligiga, saqlab qolish usullari va hodisayuz bergandan to'ni tiklashgacha o'tgan vaqtga bog'liqdir. Xotira, o'z navbatida, Aniq tasvirli, og'zaki, mantiqiy tuyg'u, hayajonli, harakatdagi xotiraga bo'linadi. Harakatdagi xotira yordamida jismoniy harakat holatlari bilan bog'liq barcha o'zgarishlar, xotirada hayajonli ko'rgazmali ta'sirlar, predmetlarning tashqi obrazlari; og'zaki aytilgan yoki o'qib berilgan nutq yaxshi saqlanib qoladi.

V . Idrok qilingan ma'lumotlarni ko'rsatmada qayta tiklash.

Ko'rgan voqea hodisalarni eslab qolish ularni qayta tiklash bilan chambarchas bog'liqdir. Qayta tiklash Bu inson xotirasidan saqlangan bo'lsa, o'shani og'zaki yoki yozma bayon qilishdir. Ma'lumotlarning sofligi faqat qabul qilish va eslab qolishning sifatigagina emas, balki shu bilan birga so'roq qilinuvchining ruhiy holati, ma'lumoti, farosati, xarakteri, tasavvut qobiliyati, ta'sirlanish darajasi, shart-sharoitlarigava tergov taktikasiga bog'liqdir.

E'tibor qiling! So'roq qilish taktikasi uchun oldindrok qilingan ma'lumotlarni qayta tiklashning psixologik qonuniyatlari katta rol o'ynadi. Qayta tiklash bevositava bilvosita, ixtiyoriy va ixtiyorsiz bo'lishi mumkin. U ikki xil shaklda amalga oshadi: birinchisi bilibolish, ya'ni obyektни qaytadan ko'rish orqali tiklash, ikkinchisi eslashorqali, ya'ni obyektни xotirada qayta tiklash.

Idrok qilishdan So'ng ko'po'tmay bevosita qayta tiklash, odatda, keyinga qoldirilgan tiklashganisbatanancha to'liq va Aniq bo'ladi. Shuning uchun u yoki Bu voqeaganisbatan so'roqni keyinga qoldirish maqsadga muvofiq emas.

Tergovchi Ko'rsatuv ni qabul qilishda ayrim xatolikkayo'l qoyishi mumkin. Bu xatoso'roq qiluvchining o'zgishlicha professional tayyorgarlik ko'rmagani natijasidadir. Shunday qilib, ko'rsatuvning sifati so'roq predmetiga, qabul qilishning tashqi sharoitiga, xotirada saqlab qolishga, qayta tiklashga hamda so'roq qilinuvchi va so'roq qiluvchining shaxsiy subyektiv sifatlariga bog'liqdir.

So'roq qilish bosqichlari.

So'roq qilishning umumiy qoidalari O'zR JPK ning 10-bobida belgilangan. So'roq qilisho'zichiga tayyorgarlik ko'rish va so'roqni o'tkazish va uning natijalarini rasmiylashtirish kabi bosqichlarni qam raboladi.

E'tibor qiling! Ayblanuvchini so'roq qilish jarayonida dalillarni keltirish ning quyidagi asosiy taktik qoidalariga rioya etish Muhim dir: 1) ulardan o'zjam li,] oqilona foydalanish zarur, ularni keltirishgashoshilmaslik, erkin so'zlash bosqichi j imkoniyatlaridan to'liq foydalanish, so'roq qilinuvchining o'zimuayyanAxborotni i berishi uchunimkoniyat yaratish lozim; 2) tergovchi savollarni qo'yish yo'li bilan « Aniqlanayotgan holatlardan xabardor ekanligini bildirishi va o'zgishli dalillardani foydalanishi lozim; 3) so'roqda qo'qqisdanish ko'rishomilidan foydalanilgan \ hollardan tashqari, dalillar faqatayblanuvchi ular bilan bog'liq barcha holatlar haqida so'roq qilinganidan keyin ko'rsatilishi lozim , shunda u mazkur dalillarni rad eta olmaydi; 4) tergovchi qo'liga kiritilgan dalillarning har biriga oldindan baho berishi, ularning o'rtasidagi mantiqiyaloqalarni Aniqlashi, ulardan so'roqda foydalanilgan holda ayblanuvchi qanday vajlar keltirishi mumkinligini prognozlashtirishga urinishi lozim ; 5) dalillarni ko'rsatayotganda ularning so'roq , qilinuvchi uchun kutilmagan bir hoi bo'ladigan, ularni Yolg'on talqin qilishni qiyinlashtiradigan birikmasini nazarda tutish kerak; 6) ayrim dalillarning ruhiy ta'sir ko'rsatishimkoniyatlarini hisobga olish muhim dir; 7) agar birinchi urinish kutilgan natijani bermagan bo'lsa, yana bir marta urinib ko'rishuchun tergovchining ixtiyorida muayyan muqaddam oshkor etilmagan dalillar saqlanishi lozim; 8) so'roq qilish jarayonida ayblanuvchini haqqoniy ko'rsatuvlar berishga , to'g'ridan to'g'ri chaqirish yaramaydi, uni qilmish to'g'risida haqqoniy ko'rsatuvlar berish zarur degan fikrga asta-sekin yaqinlashtirishuchun turli taktik usullarni qo'llash maqsadga muvofiqdir.

So'roq qilishga tayyorgarlik ko'rish so'roq qilinuvchidan to'liq va ishonchli ko'rsatuvlar olishning zaruriy sharti hisoblanadi.

So'roq qilishga tayyorgarlik ko'rish jarayonida tergovchiga beriladigan savollarning ta'riflarini, shuningdek ularni berisholdinmakinligini ishlab chiqishi lozim . U muayyan dalilni, masalan, so'roq qilinuvchi Yolg'ongapirayotganini fosh qiladigan dalilni ko'rsatishga uning reaksiyasini mumkin qadarAniq

prognozlashtirishi, ko'rsatilgan dalillarni himoya qilish uchun o'zining rad etib bo'lmaydigan dalillarini nazarda tutishi zarur.

Agar ish bo'yicha bir nechta shaxsni so'roq qilish kerak bo'lsa, ularni qaysi oldinma-ketinlikda so'roq qilishni belgilash muhimdir. Jinoyat ishi bo'yicha eng muhim ma'lumotlarni biladigan yoki turli sabablarga ko'ra (betobligi, keksayoshda ekanligi) voqeaningayrim holatlarini unutib qo'yishi mumkin bo'lgan shaxslar birinchi bo'lib so'roq qilinadi. Ayblanuvchiga biron-bir jihatdan qaram holatda bo'lgan shaxslarni ayblanuvchi ularga ta'sir ko'rsatishga ulgurmasligi uchun boshqalardan oldin so'roq qilish tavsiya etiladi. Gumon qilinuvchiga tergovchi u bilan qiziqayotgani haqida xabar qilishi mumkin bo'lgan shaxslarni so'roq qilishgashoshilmaslik kerak.

Bir nechta ayblanuvchilar mavjud bo'lgan holda ularning qaysi biridan eng haqqoniy ko'rsatuvlar olish mo'ljallanayotgan bo'lsa, o'sha ayblanuvchi birinchi bo'lib so'roq qilinadi. Bu yerda jinoyatni sodir etishda ikkinchi darajali rol o'ynagan, ilgari jinoiy javobgarlikka tortilmagan, shuningdek aybdorligi rad etib bo'lmaydigan dalillar bilan quvatlangan subyektlar nazarda tutiladi. So'roqqa chaqirish usuli va tartibi ham anchamuhim ahamiyat kasbetadi (o'zlefon orqali, yoki chaqiruv qog'ozi yuborish yo'li bilan, qarindoshlari, tanishlari orqali va h.k.).

So'roq qilish va u bilan bog'liq rasmiyatchiliklar uchun qanchavaqt sarflanishini oldindan belgilash zarur. Agar bir nechta so'roq o'tkazish mo'ljallanayotgan bo'lsa, ularni rejalashtirishda so'roq qilinuvchilar bir-biri bilan muloqot qilmaslik choralari ko'rish lozim.

So'roqqa tayyorgarlik ko'rish yozma reja tuzish bilan yakunlanadi. Ushbu rejada so'roq qilish vaqti, vazifalari, Aniqlanishi lozim bo'lgan masalalar doirasi, savollarni qo'yisholdinma-ketinligi, ko'rsatish mo'ljallanganashyoviy, yozma dalillar qayd etiladi.

esda tuting! so'roqni o'tkazish to'rt asosiy bosqichda amalga oshiriladi: dastlabki bosqich, erkin so'zlash bosqichi, savol-javob bosqichi va yakunlovchi bosqich.

Dastlabki bosqichda tergovchi so'roq qilinayotgan fuqaroning shaxsiga ishonch hosil qiladi, bayonnomaning so'rovnoma qismini to'ldiradi, so'roq qilinuvchiga uning huquqlari va majburiyatlarini tushuntiradi. Mazkur bosqich so'roq qilinuvchining shaxsiy xususiyatlari bilan tanishish, u haqida umumiy tasavvur hosil qilish, u bilan psixologik aloqa o'rnatishga yordam beradi.

Erkin so'zlash bosqichi so'roq qilinuvchi o'z ko'rsatuvlar berish uchun chaqirilishiga sabab bo'lgan holatlarni bayon etishini nazarda tutadi. Ushbu bosqichda so'roq qilinuvchining gapini zaruratsiz bo'lish tavsiya etilmaydi.

So'roq qilinuvchiga erkin so'zlashimkonini berishayrim hollarda tergovchi hatto xayoliga ham keltirmagan holatlardan xabar topishi uchunimkoniyat yaratadi. Savol-javob bosqichida tergovchi so'roq qilinuvchidan erkin so'zlash jarayonida olinganAxborotga tayangan holda Aniqlik kirituvchi, to'ldiruvchi, eslatuvchi, Muayyanlashtiruvchi, nazorat savollarini beradi, zarur holda unga dalillarni keltiradi. SavollarAniq valonda ko'rinishda qo'yilishi, javob gayashirincha ishora qilmasligi kerak.

So'roq, odatda, tergovchi xonasi yoki maxsus ajratilgan xonada olib borilishi kerak. So'roq qilish xonasida so'roq qilinuvchi o'zini nihoyatda erkin sezishi, uning ruhiyatigamoslangan bo'lishi, so'roq qilinayotgan xonada kishi E'tiborini chalg'itadigan keraksiz narsalar, jihozlar bo'lmasligi, hattoki tashqi dunyo bilan aloqa uzilgan bo'lishi zarur.

Ayblanuvchini so'roq qilishdan oldin tergovchining Butun harakati, e'tibori faqat shumasalaga qaratilishi, mazkur tayyorgarlikda tergovchi sertakallu bo'lishi bilan o'zini davlat vakili sifatida ko'rsatolishi lozim. gumon qilinuvchi va ayblanuvchini so'roq qilishdan, awal, unganisbatan qanday dalillar mavjud, so'roq jarayonida ular Yolg'on ko'rsatuv bergan bo'lsa, uni fosh etish uchun qo'llanadigan dalillar, hujjatlar puxta o'z kshirilgan bo'lishi lozim.

So'roq jarayonida so'roq qilinuvchi shaxsga uni ko'rsatmasini o'shirish, ayrim qismlarini to'ldirish va Aniqlash uchun qo'yiladigan savollar oldindan, taxminan bo'lsa-da, tayyorlanib qo'yilishi lozim.

Jabrlanuvchi va guvohlarni so'roq qilish taktikasi.

Jinoyat ishi bo'yicha Aniqlanishi lozim bolgan muayyan holatlarni biladigan shaxs guvoh tariqasida so'roq qilinishi mumkin. Agar guvoh ko'rsatuvlar berishni istasa, u keyinchalik mazkur ko'rsatuvlardan bosh tortgan holda hamulardan dalillar sifatida foydalanishi mumkinligi haqida ogohlantirilishi lozim.

Guvohlar tergov qilinayotgan voqea qanday rivojlanganini kuzatgan shohidlargava turli holatlar (masalan, jinoyatni sodir etishga tayyorgarlik ko'rish, yashirib yurgan jinoyatchi turgan joy) to'g'risidanimallarnidir biladigan guvohlarga bo'linadi. so'roqning boshida tergovchi guvoh bilan psixologikaloqa o'rnatishga harakat qilishi, unga xayrixohlik va hurmat bilan munosabatda bo'lishi lozim.

Muhim ma'lumotlarni xabar qilishdan bo'yin tovlayotgan, yolg'on ko'rsatuvlar berayotgan vijdotsiz guvohni so'roq qilayotgandamazkur pozitsiya motivlarini Aniqlash va bartaraf etish muhim dir. So'roq qilinuvchi shaxsining ijobiy jihatlari, uning fuqarolik Burchigamurojaao'z tish samara berishi mumkin. Bunday guvohni so'roq qilish taktik usullari qatoriga ko'rsatuvlarni Mufassallashtirish, shuningdek ko'rsatuvlardagi ichki ziddiyatlarni, Ularning qo'lga kiritilgan boshqa dalillar bilan mos kelmaydigan jihatlarni Aniqlash kiradi.

Savollar va javoblar bosqichida olingan ma'lumotlar qayd etilgandan keyin so'roq qilinuvchiga Aniqlangan ziddiyatlar namoyish etiladi, ularning sabablarini tushuntirish taklif qilinadi. Qo'shimcha, nazorat, fosh qiluvchi savollarni qo'yishda so'roq sur'atini jadallash tirish vaqt taqchilligini yuzaga keltiradi va so'roq qilinuvchiga o'z ko'rsatuvlari damavjud ziddiyatlarning maqbul izohini topishga imkon bermaydi, Bu uni tashvishga soladi, oldindan tayyorlangan yolg'on ko'rsatuvlarni xabar qilishga o'z e'tiborini jamlash gaxalaqit beradi.

Guvohlar va jabrlanuvchilarni so'roq qilish davijdonan yanglishishga chek qo'yish, unutilgan faktlar va holatlarni eslashgayordam berish taktik usullarini qo'llash juda muhim dir. Bunda ba'zan so'roq qilinuvchining idrok etish qobiliyati va subyektiv imkoniyatlari (qulog'io'g'rlik, shabko'rlik vash.k.)ni Aniqlash ko'maklashadi. Unutilgan faktlar va holatlarni eslashga so'roqning qulay Muhiti, tergovchining xayrixohligi vaxush Muomalaligi imkoniyat yaratadi.

Idrok etilgan faktlar vavoqealar xotiraga bir-biri bilan, shuningdek ulardan oldingi va keyingi taassurotlar bilan bog'liq holda o'rnashadi. Bunda taassurotlar yoki kechinmalarni eslash xotirada tergov qilinayotgan jinoyat voqeasi tafsilotlarini jo'elan tirishi mumkin.

Yanglishishgayo'l qo'yimaslik, so'roq qilinuvchigamuhim faktlarni eslashgayordam berishunga dalillarni ko'rsatish, ilgari olingan ko'rsatuvlarni o'qibeshittirish, boshqashaxslar bilan o'tkazilgan so'roqlarning fonogrammalari va video yozuvlarini qo'yish berish, yuzlashtirishlar o'tkazish yo'li bilan hamamalga oshirilishi mumkin. Bunda so'roq qilinuvchiga ashyoviy dalillar, turli hujjatlar ko'rsatilishi, hodisa sodir bolgan joy sharoitlarining videoyozuvlari namoyish etilishi, gumon qilinuvchilarni Tanib olish uchun ko'rsatisho'tkazilishi mumkin.

Jabrlanuvchilarni so'roq qilish taktikasi xususiyatlari birinchi navbatda ularning ko'rsatuvlarini shaklantirish xususiyati bilan bog'liq. Jabrlanuvchi so'roq qilish subyekti sifatida ushbu tergov harakatini o'ztkazish jarayonida alohida o'ringallaydi. jabrlanuvchining ushbu holati unganisbatan sodir etilgan jinoyat va uning oqibatlarini keltirib chiqargan jismoniyazob-uqubatlar va ruhiy iztiroblar bilan belgilanadi. jabrlanuvchi his qilayotgan qo'l quv, og'iiq, stress, ruhiyatgashikast yetkazuvchi vaziyatdan tezroq chiqishistagi, jinoyatchining hujumini qaytarishga urinishlar bilan belgilangan kuchli ruhiy hayajonlanish holati, qattiqiztiroblar jabrlanuvchining o'zigaxos ruhiy holatini yuzaga keltiradi. Garchi, ko'pincha jabrlanuvchilarning ko'rsatuvlari ancha to'liq va ishonchli bo'lsa-da, ular ishning yakunidan shaxsan manfaatdor ekanligini har doim hisobga olish zarur.

Kuchli ruhiy iztiroblar ta'sirida jabrlanuvchilar voqea tafsilotlarini eslashga doim ham qodir bomavermaydilar, shu sababli ular bilan o'tkaziladigan dastlabki so'roqlaraksariyat hollarda keyingi so'roqlar bilan taqqoslaganda anchayuzaki bo'ladi. Kuchli asabiy-ruhiy hayajonlanish (am neziya) tufayli jabrlanuvchining xotirasidan tergov qilinayotgan tajovuz bilan bog'liq xotiralar chiqib ketishi ham mumkin. Bunga ko'pincha jinoyat oqibatida jabrlanuvchining hushdan ketishi, uning boshi jarohatlanishi, yuziga urilishi, bo'g'ilishi, shok holatlari va hokazolar sabab bo'lishi mumkin.

E'tibor qiling! Jabrlanuvchilarning ko'rsatuvlarida quyidagilar uchraydi:

- 1) o'iga tahdid solgan xavf-xatar darajasini, hujum qilgan shaxsning bo'yi va kuchini, jinoyat natijasida o'igayetkazilgan zararni oshirib ko'rsatish;
- 2) dastlabki ko'rsatuvlardamufassal ma'lumotlarning yo'qligi, ularningumumiyligi;
- 3) yuz bergan voqeaningayrim muhim holatlari tavsifida bo'shliqlar mavjudligi;
- 4) voqealar rivoji xususida yanglishish, tafsilotlar, jinoyatning Muayyan ishtirokchilari harakatlarining o'rnini almashtirish.

Jabrlanuvchilarni so'roq qilayotganda har bir muayyan vaziyatda ruhiy iztiroblar sababini va ruhiy holatni belgilaydigan omillarni hisobga olish zarur. Jabrlanuvchini so'roq qilishgashoshilmaslik (unga o'zini bosibolishimkonini berish), biroquni so'roq qilishni, haddan tashqari, kechga ham surmaslik (voqea tafsilotlarini unutib qo'yishi, chalkashtirib yuborishi, jinoyatchi va uningaloqalari tazyiqiga uchrashi mumkin) tavsiya etiladi. Agar jabrlanuvchini so'roq qilishni kechga surish mumkin bo'lmasa,

uning ruhiy iztiroblari pasaygandan vavaqtinchalik pasaygan eslash qobiliyati tiklangandan keyin uni qayta so'roq qilish nazarda tutilishi lozim .

Jabrlanuvchidan olingan ko'rsatuvlarga baho berayotganda, ayrim hollarda u yuz bergan voqeaning ba'zi bir tafsilotlarini ataylab yashirishi, qisman yolg'on ko'rsatuvlar berishi, ko'rsatuvlar berishdan bosh tortishi yoki dastlabki tergov jarayonida ularni o'zgartirishi, shuningdek Butunlayuydirmama'lumotlarni berishi (masalan, tuhmat qilishi) mumkinligini hisobga olish zarur. Bularning barchasi jabrlanuvchining aybdor shaxslar, ularning yaqinaloqalari bilan alohida munosabatlari, ularning o'ch olishidan qo'rqish, manfaatdor shaxslarning qo'rqitishlari, shuningdek o'sining nomaqbul xulq-atvorini yashirishga urinish natijasi bo'lishi mumkin.

Bundan tashqari, jabrlanuvchining ko'rsatuvlariga huquqni muhofaza qilish organlari yuz bergan voqeaning asl sababini aniqlashga, aybdor shaxslarni topish va jazo lash ga, uning shaxsiy xavfsizligini ta'minlash, kelgusi tajovuzlardan uni himoya qilishga qodir ekanligiga ishonmaslik ham ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bu holda jabrlanuvchini so'roq qilish jarayonida yo'lga chek qo'yish va haqqoniy ko'rsatuvlar olishga qaratilgan taktik usullaridan foydalanish lozim.

Guvohlarni so'roq qilish ham so'roq o'tkazishning umumiy tartibi va undan kelib chiqadigan taktik usullarga tayanadi. Guvohlarni so'roq qilishning umumiy protsessual tartibi uch bosqichdan iboratdir: a) so'roq qilinuvchining shaxsini aniqlash; b) so'roq qilinuvchining ko'rsatuvini eshitish; d) savol-javob o'tkazish. Guvohlarni so'roq qilishdan avval tergovchi guvohning pasporti yoki boshqa shaxsiy hujjatini o'shirishi, so'ngra so'roq bayonnomasi blankasida ko'rsatilgan biografik ma'lumotlarni so'rab bilishi va ayblanuvchi bilan qanday munosabatda ekanligini aniqlashi lozim .

Ayblanuvchi va jabrlanuvchiga nisbatan bo'lgan aloqasidan guvohning ish oqibatidan moddiy yoki ma'naviy manfaatdorligini bilib olish mumkin. shuning uchun Bu masalaga jiddiy yondashmoq darkor.

So'roqning birinchi qismidagi guvoh va jabrlanuvchilar qasddan yolg'on ko'rsatuv bersa yoki ko'rsatuv berishdan bosh tortsa, ularni O'zbekiston Respublikasi JK ning o'zgarishli moddalari bilan jinoiy javobgarlikka tortilishi haqida ogohlantiriladi.

Jinoiy javobgarlik haqida ogohlantirishning o'zi kifoya bo'lmay , balki guvohning to'g'ri va to'la ko'rsatuvini ish uchun qancha ahamiyatga ega bo'lishini tushuntirish va uning Bumasalaga tushunib yetganligi haqida so'roq bayonnomasiga imzosini qo'y birish lozim .

Takroriy so'roq o'tkazish da ham guvoh noto'g'ri javobi uchun jinoiy javobgarlik haqida ogohlantiriladi va Buni o'zimiz bilan tasdiqlaydi. so'roqning ikkinchi qismi guvohga mazkur jinoyat ishi bo'y ichanimalar ma'lum , qanday hodisani ko'rgan yoki eshitganligini gapirib berishni taklif qilishdan boshlanadi. guvohning so'zini bo'lmay, uni sabr-toqat bilan eshitish lozim , chunki u tergovchi kutmagan yangi dalillarni yoki ish bo'y icha ahamiyatli bo'lgan holatlarni ochib berishi mumkin. Guvohning o'zi haddan tashqari cho'zilibishga kerakli bo'lgan lardan "uzoqlashib" ketsa, uni voqea tafsilotlariga "yaqinroq " kelishigava asosiy ishga o'zgarishli bo'lgan narsalarni so'zlab berishga jalbetish mumkin.

Guvoh so'zini tugatgandan so'ng , u qoldirib ketgan Dalillar yuzasidan to'lbiruvchi savollar beriladi. Ayrim dalillar yuzasidan o'zkshiruvchi savollar ham berilishi mumkin.

Guvoh va jabrlanuvchiga beriladigan savollarAniq va tushunarli bo'lishi lozim . Shu bilan birga, savollar qisqa bo'lib , to'la javoblashga imkon tu g 'birishi kerak, ba'zida savolning o'zida javob ma'nosi mavjud bo'lib , ishorali bo'labi, so'roq qilinuvchi faqat " ha" yoki "yo'q " degan javobni beradi. Bu hoi so'roq usuliga xilo f bo'lib to'lava obyektiv Ko'rsatuv olishga to'sqin lik qiladi.

Ba'zi xotirasi zaif guvohlarga eslatuvchi savollar qoyilishi mumkin. Jinoyat hodisasigayaqin bo'lgan, am mo ishga aloqasi bo'lmagan holatlarni eslatish yordamida unutilgan voqeani tiklashgayordam beradi. Savol qo'y ish vaqtidaguvohga ishda bor bolgan hujjatlarni, voqea joyi, sxemasi yoki daliliyashyoni ko'rsatish mumkin. Bu bilanikkitamasala hal qilinadi: birinchidanguvohni unutgan voqealarni eslashgayordam bersa, ikkinchidan qasddan tergovni chalg'itish uchun noto'g'ri ko'rsatuv beruvchi jabrlanuvchi vaguvohlarni sirini fosh etishga qurol bo'ladi. Shu tariqaguvohni voqea sodir bolgan joo'da so'roq qilish ba'zidamaqsadga muvofiq bo'ladi. Hodisa joyida ko'rsatuv olish guvohga ayrim faktlarni, daliliyashyolarni, izlarni va boshqa joyni Aniqlashga, joyni chizmasini tuzishga, ilgari chizilgan chizmalar bo'lsa, ularni tom dirishgava Aniqlik kiritishgayordam beradi.

So'roq vaqtidaguvohning ruhiy holatini kuzatib borish lozim . Uning qo'yilgan savollariganisbatanavzoyini o'zgarishi, ishuchun dalil boma olmasa-da, tergovchiga to'g'ii taktik usul bilan tanlashgayordam beradi.

Guvohning berayotgan ko'rsatuvini diqqat bilan eshitib borish lozim , shu bilan birga uning ba'zi ma'lumotlarini ma 'qullashyoki ularni haqiqatdan "y iroq", Yolg'on ekanligini anglatuvchi so'z qo'shib turish ko'pincha o'zini oqlamaydi.

So'roq maqsadga muvofiQ o'lishi uchun tergovchi faqat guvoh hikoya qilib bergan voqeani qog'ozga tushirish bilan kifoyalanmay, balki so'roq jarayonida faol bommog'i zarur.

Guvohning ko'rsatuvi qaysi qismi to'lava obyektiv, qaysi qismi chalavayuzaki ifodalanganini sezib borishi va ular yuzasidan tom diruvchi va Aniqlovchi savollarni berib borishi lozim . Guvoh va jabrlanuvchining ko'rsatuvlari dalil manbaya bo'lishuchun ularni umumiy qoida asosida har vaqTishning boshqa holatlari bilan solishtirib o'zkshirilishi va baholanishi lozim.

GUmon Qilin u vchi va ayb lan u vchilarni so'roq Qilish taktikasi

So'roqni boshlashdan oldingumon qilinuvchi (ayblanuvchi)ga uning huquqlari, shujumlaDan ko'rsatuvlar berish yoki ko'rsatuvlar berishdan bosh tortish huquqi tushuntiriladi.

So'roq qilinuvchiga u ko'rsatuvlar berishorqali o'z manfaatlarini yanada faol himoya qilishi, masalan, o'ziningaybini yengillash tiradigan yoki uni istisno etadigan holatlar to'g'risida xabar qilishi mumkinligi tushuntirilishi lozim. Shunda u iltimosnomalar va rad etish to'g'isida arizalar berishi, dalillar taqdimetishi osonlashadi.

So'roq qilish jarayonida tergovchi haqqoniy ko'rsatuvlar berishuchun qulay psixologik muhit yaratishga harakat qilishi, o'zining tergov ostidagi shaxs va uning himoyachisiga bolgan hurmatini namoyish etishi, ularegallagan pozitsiyava himoya

taktikasini tushunishiga urg'u berishi lozim. Agar advokat gumon qilinuvchining ko'rsatuvlar berishdan bosh tortishini qo'llab-quvvatlayotgan bo'lsa, so'roq qilinuvchiga Buning salbiyoqibatlarini, shuningdek u o'z huquqlari va qonuniy manfaatlarini o'zihimoya qilishga haqli ekanligini, Buning uchun sukut saqlagandan ko'ra ko'rsatuvlar bergan foydaliroq ekanligini unga tushuntirish zarur.

Gumon qilinuvchi (ayblanuvchi)ni so'roq qilishning muvaffaqiyati o'zgishli taktik usullarni to'g'ri tanlash va samarali qo'llashga bog'liq bo'ladi. Nizosiz vaziyatda, so'roq qilinuvchi o'zaybiga iqrordagi sharoitlarda so'roq qilayotganda tergovchi asosiy e'tiborni tergov qilinayotgan jinoyatning barcha holatlari to'g'risidamumkin qadar batafsil ko'rsatuvlar olishga qaratishi lozim. Olinayotgan ma'lumotlarga bahoberishdagumon qilinuvchi (ayblanuvchi), odatda, o'zaybini kamaytirib ko'rsatishga, javobgarlikning bir qismini o'z sheriklari yoki jabrlanuvchigayuklashga, o'zini noqulay vaziyat qurboni qilib ko'rsatishga harakat qilishini doim yodda tutish kerak.

So'roq qilinuvchi yaqin odaminogaybini o'z bo'yiga olishi hamehtimoldan xoli emas. Bularning barchasi vaziyat nizoli tusolishiga olib keladi, shu sababli so'roq qilinuvchining e'tiborini uning ko'rsatuvlaridagi ziddiyatli jihatlarga darhol qaratish doim Hammaqsadga muvofiq emas. Gumon qilinuvchi (ayblanuvchi)ning ko'rsatuvlaridamavjud yolg'on tafsilotlar o'z-o'iga tuhmat qilish natijasi bo'lishi mumkinligini unutmaslik kerak. O'z-o'iga tuhmat qilish zamirida ko'pinchamuayyan shaxsiy xususiyatlar yotadi. Soxta iqrorda ifodalangan ma'lumotlar, odatda, tergovchigama'lum bir tafsilotlar doirasidan chetga chiqmaydi, Bunda ularningaksariyat qismini o'z aybiga chin dildaniqrordagi bo'lganlik va tergovga ko'maklashishga tayyorlik haqidagi arizalar tashkil etadi.

E'tibor qiling! So'roq qilinuvchi bergan ma'lumotlarning ishonchliligini, o'shirish jarayonida: 1) u tergovgama'lum bo'lmagan, lekin tergov qilinayotgan jinoyatni amalda sodir etgan shaxs bilishi kerak bolgan faktlar va tafsilotlarni xabar qilganini; 2) so'roqdaxabar qilingan faktlar tergovchi qo'lga kiritgan boshqa dalillar bilan tasdiqlanishi yoki tasdiqlanmasligini Aniqlash zarur. O'z o'iga tuhmat qilishni fosh etishda ko'rsatuvlarni hodisa sodir bolgan joo'da o'shirish, olingan ko'rsatuvlarni boshqa dalillar bilan sinchiklab solishtirish katta, rol o'ynashi mumkin.

Nizoli vaziyatda so'roq qilinuvchiga bor gapini aytishi uchunimkon berish va ayni vaqtda u bilan psixologikaloqa o'rnatishga harakat qilish, uning shaxsiy xususiyatlarini o'rganish, tergovni qiziqtirayotgan barcha holatlar bo'y ichamumkin qadar to'liq ko'rsatuvlar olish lozim. Bunday vaziyat gumon qilinuvchini birinchi marta so'roq qilishga xos bo'lib, Bunda u sobiretilgan jinoyatga o'zining daxldorligini, odatda, rad etadi. Tergovchi esa Bu davrdagumon qilinuvchiningaybdorligini uzil-kesil tasdiqlaydigan dalillar yig'in bisiga Ko'pinchaga bo'lmaydi. Gumon qilinuvchi aynan o'sha jinoyat sodir etgan odamekanligiga uningishonchi komil bo'lmaydi. Shu sababli birinchi so'roq shu jumladan razvedka xususiyatiga ega bo'ladi, gumon qilinuvchining shaxsiy xususiyatlarini, uning nuqtayi nazari va dalillarini Aniqlashga, u tergovchiga xabar qilmoqchi bolgan ma'lumotlarni olishga qaratiladi.

Gumon qilinuvchiga qarama-qarshi ruhiy kechinmalar xos ekanligini hisobga olish lozim. Bir tomondan, u tergov o'zining aybdorligini tasdiqlovchi dalillarga ega emasligini o'ylab, qilmish uchun jinoyat javobgarlikdan qutulib qolishga umid qiladi, boshqa tomondan esa - Ushlanganlik va qo'q qisdan so'roqqa chaqirilganlik uning jinoyat fosh etilmay qolishiga bolgan umidlarini chippakka chiqaradi, qilmish uchun javobgarlik va jazo ning muqarrarkanligi haqidagi o'ylarini jun Bush ga keltiradi. Bu ruhiy kechinmalar gumon qilinuvchi yuzaga kelgan vaziyatga to'g'ri bahoberishini qiyinlashtiradi, unoto'g'ri qarorlar qabul qilishiga olib keladi va tergovchi Bundan foydalanishi lozim. Gumon qilinuvchini so'roq qilish taktikasi ehtiyotkorlikka asoslanishi lozim, chunki mazkur subyektganisbatangumon favquloddavaziyat, tuhmat, yanglishish yoki xato qilish natijasidayuzaga kelgan bo'lishi ehtimoldan xoli emas. Ushlanganlik va qamoqqa olinganlikning o'ziyo qirodasi bo'sh, ta'sirchan odam ni, hatto u qimishda aybdor bo'lmasa ham, o'z - o'iga tuhmat qilishga olib kelishi mumkin. Shu sababli so'roq qilinuvchining tergov qilinayotgan jinoyatga daxldorligini sinchiklab o'shirish, undan faqat jinoyatni shaxsan sodir etgan odam gina biladigan ma'lumotlarni olish judamuhimdir.

So'roq qilinuvchining tergov qilinayotgan qilmishga daxldorligidan Uma'lum bir faktlarni (masalan, jabrlanuvchi bilan tanishligini) yashirayotgani, shuningdek u sodir etilgan jinoyat holatlaridan xabardor ekanligiga ishora qiluvchi (masalan, jabrlanuvchiningalohida belgilari to'g'risidagi) ma'lumotlarni beixtiyor xabar qilgani dalolat berishi mumkin.

Gumon qilinuvchilarni so'roq qilish jarayonida ular ba'zanalibiga havola qiladilar. Bundayalibi o'z kshirilishi lozim. Atroflicha so'roq qilish gumon qilinuvchi u tergov qilinayotgan jinoyatni sodir etgan bo'lishi mumkin emasligini bildirayolib Ko'rsatgan vaqtdamuayyan joo'da bo'lishgayo'ldosh holatlar va tafsilotlarni bilmasligini namoyish etishi mumkin. Masalan, ko'rsatilgan vaqtda mazkur kinxonada boshqa film namoyish etilgani, diskoo'z kadag o'yoki u yerda bolgan so'roq qilinuvchi bilmaydigan favqulodda hodisa sodir bolgani Aniqlanadi.

So'roq qilish jarayonidagumon qilinuvchining jinoyat sodir etilgandan keyingi harakatlari to'g'risidagi ma'lumotlardan ham foydalanish zarur. Masalan, ayrim jinoyatchilar o'zlari ushlangunga qadar tergov jarayoni va uning natijalariga qiziqish bildiradilar, hobisa sodir bolgan joo'danima topilganini surishtiradilar, jabrlanuvchi sog'iigining holatini Aniqlashga harakat qiladilar va h.k. Boshqa hollardamazkur subyektning yuz bergan voqeaganisbatan namoyishkorona befarqligi atrofdagilar ko'igayaqqol tashlanadi yoki u aybsiz jazoga tortilishi mumkinligi haqidagapirib tahlikaga tushadi. So'roq qilish jarayonida dalillarni ko'rsatish vagumon qilinuvchini uning sodir etilgan jinoyat xususidagi ruhiy iztiroblarini kuchaytiradigan usullarni qo'llashdan u y g'unlikda foydalanish maqsadga muvofiq. Qilmish va uning og'ri oqibatlarini ta'siridagumon qilinuvchining vijdoNazobini kuchaytirish, javobgarlikni yengillashtiradigan holatlarni unga tushuntirishorqali so'roq qilinuvchi o'z pozitsiyasini o'zgartirishiga erishish mumkin.

Ayblanuvchini so'roq qilish tergovchi ayblov e'lon qilish va so'roq qilinuvchi jinoyatni sodir etishda aybdorligini fosh qilish uchun yetarli dalillarga ega bo'lganda o'tkaziladi. To'plangan dalillar tizimida bo'shliqlar va ziddiyatlar mavjud bolgan holda tergovchiningahvoli og'ri rlashadi. Bu holda so'roqni avval dalillarni

ko'rsatmasdan o'tkazish, mazmuni sodir etilgan jinoyat holatlari va tafsilotlarini tergovchi bilishidan dalolat beruvchi savollarni qo'yish taktik jihatdan to'g'ri bo'ladi. Bunday xabardorlik hodisa sodir bolgan joo'daGi sharoit tahlili, shohidlar, jabrlanuvchilar, Guvohlarning ko'rsatuvlariga, shuningdekayblanuvchining jinoyat sobiretilishidan oldingi va keyingi xulq-atvori xususiyatlarini tavsiflovchi ma'lumotlarga asoslanadi.

So'roq qilish jarayonida ayrim dalillarning ta'sirlantiradigan kuchidan foydalanish Hammaqsadga muvofiq bo'ladi. Bunda ular shunday ko'rsatilishi lozim ki, so'roq qilinuvchida tergovchi uning barcha xatti harakatlaridan xabardor ekanligiga, aybi uzil-kesil fosh qilinishi muqarrarekanligiga ishonch paydobo'lishi lozim .

Jinoyatchilarga ko'pincha aybini qisman bo'yniga olish yoki mutlaqo iqror bo'lmasdan jinoiy javobgarlikdan qutilishga harakat qilish xosdir. Tergovchining vazifasi har bir ayblanuvchining ruhiy xususiyatiga moS holda taktik usullarni qo'llab, to'g'ri va to'la ko'rsatuv olishdir.

Ayblanuvchini so'roq qilishdanavval jinoyat ishini yana bir bor ko'mib chiqib, kerakli joylaridan hujjatlaridan alohida yozma izohlar olish lozim , chunki so'roq vaqtida ular zarur bo'lib qolishi mumkin. Ayblanuvchiga qo'yiladigan savollarni tuzishda esa ayblanuvchining javobini va uning turli xillarini taxminan bo'lsa ham nazarda tutgan holda tayyorgarlik ko'riladi.

Tergovchi so'roq o'tkazish vaqtida Yuqorida ko'rsatilgan to'rt holatning qaysi biri bilan to'qnash kelganini bila olmaydi. Shuning uchun ayblanuvchilarni so'roq qilish paytida ikki muhim qoidani nazarda tutishi lozim : birinchidan, ayblanuvchining aybiga iqror bo'lish yoki bom maslikdan qati nazar, uning ko'rsatuvini o'shirish zarur va ikkinchidan, tergovda aybini bo'yniga olmagan ayblanuvchilarning ko'rsatuvini "albatta Yolg'on bo'ladi" degan xulosa hosil bom masligi lozim .

So'roq o'tkazish ayblanuvchiga aybe'lon qilish to'g'risidagi qaror bilan tanishgandan so'ng o'tkaziladi. Jinoyat ishining xususiyatigava alomatlariga qarabaybini e'lon qilish to'g'risidagi qarorida ayblashuchun umumiy yuridik asoslarni keltirish kifoyadir, ba'zida esa dalil manbaini ham ko'rsatish mumkin, lekin ayrim faktlarni, ashyoviy-dalillarni ma'lum qilishgashoshilmaslik kerak, chunki ular so'roqning keyingi bosqichlarida zarur bo'lib qoladi.

So'roq yaxshi natijalar berishi, uni muvaffaqiyatli omishi uchun tayyorgarlik ko'rish vaqtida tergovchi ayblanuvchining shaxsini om ganishi va Aniqlashi lozim .

Ayblanuvchining shaxsini belgilovchi xususiyatlari uning xizmat sohasi, turmushi, atrofidagi tanish-bilishlari bilan aloqasi va boshqa tergovga kerak bo'lgan ma'lumotlardir. Ularni tezkor harakatlar vaguvohlarni so'roq qilish yo'li bilan Aniqlash mumkin. Bu ma'lumotlar so'roq vaqtida ayblanuvchining Yolg'on ko'rsatuvini ochib tashlashgayordam beradi. So'roq takroriy o'tkazilganda ham tayyorgarlik ko'rishga to'g'ri keladi, chunki birinchi so'roqdan olingan ko'rsatuvni ko'rib chiqib, qanday kam chiliklarga yo'l qo'yilgan, qanday fakt va holatlar Aniqlanmay qolgan, qanday yangi savollar qo'yilishi mumkin va boshqa masalalar belgilabolinadi.

Jinoyatni ehtiyotsizlik bilan sodir qilganayblanuvchilarni so'roq qilish, ularning ko'rsatuvlarini asoslash xuddi guvohlarni so'roq qilish usuliga o'xshashdir. Bunday ayblanuvchilar so'roq vaqtida ba'zi holatlarni xotirasidan ko'larilganligini aytayoki boshqa sabablariga ko'ravoqeani to'la so'zlab bera olmasa, guvohlarga qo'llanadigan taktik usullarni ishlatish mumkin bo'ladi.

Lekin jinoyatni qasddan sodir qilganayblanuvchilar, odatda, voqeani to'la-to'kis qabul qiladilar vayaxshi eslab qoladilar. Ular jinoyat hodisasidan qanchalik manfaatdor bo'lsa, uning ochilmasligiga shunchalik harakat qiladilar. Shuning uchun bu xildagi ayblanuvchilarga qo'llanadigan taktik usullar birmuncha boshqachadir.

Qonunga binoanayblanuvchining ko'rsatuv berishi ixtiyoriydir. U ko'rsatuv berishdan bosh tortgani va Yolg'on so'zlagani uchun jinoiy javobgarlik ka tortilmaydi.

Ayblanuvchini qo'rqitish, aldash, zo'rlik ishlatish, Yolg'on va 'dalar berish yo'li bilan ko'rsatuv olish g'ayriqonuniydir. Ayblanuvchilarni so'roq qilish guvohlarni so'roq qilish tartibi singari uch qism dan iborat:

So'roqning birinchi qismida ayblanuvchining shaxsini aniqlash, tergov jarayonida unganisbatan qo'llanadigan ehtiyo'lchoralarini tanlashgava turli hodisaholatlarning oldini olishgayordam beradi.

Agar ayblanuvchi ochiqda bo'lsa, uning hujjatlari o'z kshirilib shaxsiga o'zgishli ma'lumotlari yuzasidan so'roq qilinib, hujjatlardagi ma'lumotlarga solishtirish zarur. Qamoqda bo'lganayblanuvchi uning shaxsiy hujjatlari jinoyat ishida bo'ladi va tergovchi ularni oldindan o'z kshirib chiqishga imkoni bor.

Anketama'lumotlari aniqlangandan so'ng tergovchi ayblanuvchini aybini e'lon qilish qarori bilan tanishtiradi va zarur bo'lsa, aybining mohiyati tushuntiriladi. Shuningdek, protsessual qonunga binoanayblanuvchining protsessual huquqlari ham tushuntiriladi.

So'roqning ikkinchi qismi ayblanuvchining tushuntirishini eshitishdir. Bu qism da quyidagi taktik qoidalar nazarda tutilishi darkor.

1) ayblanuvchining qanday bo'lmasin sodir qilingan jinoyatga iqror bo'lishi zarur, aks holda u sudda aytgan so'zidan bosh tortadi va dastlabki tergovda uni majbur qilganliklarini aytadi, natijada jinoyatni isbotlash qiyinlashadi va ish qayta tergovgayuboriladi.

2) ayblanuvchining savollar bilan yoki luqma tashlash bilan so'zini bo'lmasdan, uning ko'rsatuvini oxirigacha tinglash zarur. Garchi ayblanuvchi Yolg'on ko'rsatuv berayotganligi sezilsa ham, unga so'zini oxirigachayetkazishga imkon berilmog'i lozim. Ammo ayblanuvchi ataylab jinoyat ishiga aloqasi bo'lmagan narsalar yuzasidan ma'lumot bersa, tergovchi uni ishga o'zgishli bolgan faktlar yuzasidan so'zlashga chorlashi zarur.

3) jinoyat ishi murakkab, bir necha epizoddan iborat bo'lsa, so'roq har birepizod yuzasidan alohida olib borilishi lozim. Birepizod yoritilgandan so'ng ayblanuvchiga savol berib javobini eshitib, so'ng ikkinchi epizod yuzasidan so'roqqa o'tish lozim.

So'roqning uchinchi qismi ayblanuvchiga savol berib, uning javobini olish. Bu eng murakkab va mas'uliyatli masaladir. So'roqning bu bosqichi tergovchidan uning

mutaxassislik mohiyatini, ilg'or tajribasini va boshqa ijobiy xususiyatlarini amalga oshirishini talab qiladi.

Esda tuting! Ayblanuvchilarga beriladigan savollar uch turda bo'lishi [mumkin: to'ldiruvchi, Aniqlovchi va o'zkshiruvchi.

Ular quyidagi masalalarni hal qilishga imkon beradi: a) jinoyat ishiga aloqasi bolgan faktlar yuzasidan to'lava har tomonlama i ma'lumot olish (ayblanuvchi o'zini himoya qilishuchun qandayasoslar keltirgan] va ularni to lg'riligini o'shirish);

b) tergov davridama'lum bo'lmagan yangi ma'lumotlar olish;

d) ayblanuvchi bergan ko'rsatuviningayrim noAniq bolgan joylarini yoritish;

e) ayblanuvchi ko'rsatuvini o'shirishga zarur bolganayrim holatlarni Aniqlash;

f) ayblanuvchining bergan ko'rsatuvini ishningasosiy holatlariga qarama-qarshi bo'lsa, uni yolg'ongapirganligini fosh etish.

So'roq vaqtida ishlatiladigan dalillar o'zkshirilgan, Aniqlangan va ishonchli bo'lishi lozim . Tergovchi o'zixtiyorida bor dalillarni Hammasini ayblanuvchiga ko'rsatishi yoki bildirishi zaruremas, yolg'on so'zlayotganayblanuvchining ko'rsatuvini qanchalik haqiqatdan uzoq ekanligini isbotlovchi faktlar, dalillarning har birini o'z o'rnida keltirib, ayblanuvchini to cg'ri ko'rsatuv berishgamajBur qilishi lozim . Ba'zi ayblanuvchilar awaldan so'roq vaq tidagapiradigan mavzularini o'ylab tayyorlab qo'yadi. Tergovchi savol-javob qilish bosqichida unga kutilmagan savolni berib, ish bo'yicha Aniqlangan ma'lum voqeani qanday tushuntirishini so'raganda, ayblanuvchi darhol javob berishga qiynalib qoladi va haqiqatni so'zlashdan boshqa iloj yo'qligini anglaydi.

Ba'zida jinoyat ishining xarakteriga qarabayblanuvchining ruhiy xususiyatini nazarda tutib jinoyat hodisasi qanday ro'y bergan, nimalar topilgan, jinoyatningasosiy holatlari qay yo'sindayuz berganligini ayblanuvchiga aytib berish mumkin, Bu holda so'roq qilinuvchi tergovga hamma holat-vaziyatlar ma'lumekanligiga iqror bo'lib, to'lg'ri ma'lumot berishdan boshqa iloj yo'q ligiga ishonch hosil qiladi.

Jinoyatdagumon qilingan shaxsni so'roq qilish tartibi, ayblanuvchini so'roq qilish tartibi singari olib boriladi. Gumon qilinuvchi shaxsham , ayblanuvchi singari yolg'on ko'rsatuv berganligi uchun yoki ko'rsatuv berishdan bosh tortganligi uchun jinoiy javobgarlik ka tortilmaydi.

Gumon qilinuvchi va ayblanuvchiga so'roq vaqtida beriladigan savollar ma'lum ketma-ketlik tartibida umumiy holatdanalohidamasalalarga o'zgishli bolgan holatlarga oid bolgan ma'lumotni olishga qaratilgan bo'lishi lozim .

S avollar oldindan belgilanib, jinoyatningayrim holatlarini yoritishgayordam berishi, ularni taxminan bo'lsa ham , rejalashtirib qo'yilishi, so'roq jarayonida o'z vaq tidava o'z joyida ishlatilishigayordam beradi.

E'tibor qiling! Savol ikki usulda qo'yilishi mumkin: birinchi usulda tergov | uchun Muhim bolgan holatlarni yorituvchi savol, ikkinchisi - xususiy masalalarga 1 o'zgishli bo'lib, ularni so'roq qilinuvchiga taqdimetish vaqti-soati, oldinmai ketinligi tergov ishining borishi va holatiga qarab belgilanadi.

Yuzlashtirib so'roq qilish tartibi.

Tergovamaliyo'tidayuzlashtirishilgari so'roq qilinganikki shaxsni bir-birigayuzlashtirib so'roq qilishdir. Yuzlashtirishikki guvoh, ikki ayblanuvchi, jabrlanuvchi, guvoh va ayblanuvchilar bilan o'tkaziladi.

E'tibor qiling! Yuzlashtirishning asosiy vazifasi jabrlanuvchi, guvohlarning, gumon qilinuvchi hamda ayblanuvchilarning ko'rsatuvlaridagi jidbiy qarama-qarshiliklarni va boshqa kelishmovchilik vaziyatlarni bartaraf qilishdir.

Ko'rsatilgan holatlar yuzlashtirish bilan hal etishimkoni bo'lmasa, ekspertiza, Tanib olishga taqdim etish va boshqa tergov harakatlari orqali hal etiladi. Yuzlashtirishning hojati bo'lmaydi. Ba'zi ma'lumotlarning vaqti, kuni, soati kabi Axborotni Muassasayoki o'zgishli xizmatchilardan bilib olish mumkin. Shuning uchun yuzlashtirishni zaruriyat tug'i isagina, o'tkazish mumkin. Bu tergov harakatining yutu'g'i shundan iboratki, yuzlashtirishda ishtirok etgan shaxslar soroq davrida bergan noto'g'ri ko'rsatuvlarini o'zgartirib, to'g'ri so'zlashlari mumkin. Shu bilan birga Ular yodidan ko'rilariganayrim faktlarni eslashlari, ishga o'zgishli bolgan yangi ma'lumotlarni berishlari mumkin.

Ba'zidayuzlashtirish paytida so'roq qilinuvchilardan biri ilgari bergan ko'rsatuvidan bosh tortibuni o'zgartiradi, yangi voqeani, faktlarni o'ylab chiqadi, shu bilan sirini fosh etadi, ya'ni yolg'on ko'rsatuv berganligini bildirib qo'yadi. Bunday guvoh yoki ayblanuvchi yuzlashtirishdan so'ng qayta takroran so'roq qilinishi maqsadga muvofiq.

Esda tuting! Yuzlashtirish tartibi quyidagicha: yuzlashtirib so'roq qilinuvchilar guvohlar bo'lsa, ular yolg'on javob berish va javob berishdan bosh tortishi uchun jinoiy javobgarlik haqida ogohlantiriladilar va Bu haqida bayonnomaga imzo chekadilar. Shundan so'ng bir-birlarini tanishi, qanday munosabatda ekanligi haqidagi javoblari bayonnomagayoziladi.

Savol-javob har qaysisi bilan alohida o'tkaziladi. Yuzlashtiruvchilardan biriga savol qo'yiladi va uning javobi tinglanadi, so'ng ikkinchisiga ham shu savol berilib, uning javobi olinadi. Yuzlashtirish bayonnomasining chap tomoniga so'roq qilinuvchining biriga qo'yilgan savol va javob yoziladi. O'ng tomonida ikkinchisining savol-javobi yoziladi. Tergovchining savoli tugagach, ular bir-birlariga savol berishlari mumkin, ammo bu hoi ularning o'sarotortishuviga, janjaliga aylanmasligi lozim.

So'roqni to'g'ri boshqarish uchun savol berilibunga javob olish, keyin navbatni kim ga berish tergovchining ixtiyorida bo'lishi, yuzlashtiriluvchilarni o'z ixtiyoriga qo'ymaslik lozim. Yuzlashtirishni to'g'ri o'tkazish uchun atroflicha tayyorgarlik ko'rish kerak. Tergovchi so'roq qilingan shaxsni ko'rsatuvlarini yana bir bor tahlil qilib chiqishi lozim. Yuzlashtirish vaqtida qanday savol berish, kim dan boshlash, qanday dalillarni aniqlash vashu kabi masalalar oldindan belgilanib qo'yilmog'i lozim. yuzlashtirib so'roq qilinuvchi shaxslar ilgari ish yuzasidan mustaqil ravishda alohida so'roq qilinganligi uchun yuzlashtirish jara'oni bevosita savol-javobdan boshlanadi.

Yuzlashtiriluvchi shaxslarni ko'rsatuvlarida turli qarama-qarshiliklar bo'ladi. Xususan, ma'lum bir faktning birini tasdiqlaydi, ikkinchi esa inkor qiladi. Savol-javobni anashu tasdiqlovchi shaxsdan boshlash maqsadga muvofiqdir. Yoki ish bo'yichaguvoh, jabrlanuvchi, ayblanuvchi boshqa so'roq qilingan shaxs bilan yuzlashtirish o'tkazishni talab qiladi. Birinchi savolni o'sha talab qilgan shaxsdan boshlash to'g'riroq bo'ladi. Ba'zi ayblanuvchilar guvohlarning ko'rsatuvidagi ayrim

faktlarni inkor qilib, uni yolg'ongapirganligini aytadilar. Yuzlashtirish paytida Bundayayblanuvchilar ikkinchi navbatda so'roq qilinishi ma'qul.

Bundan tashqari, har bir yuzlashtirishda tergovchi qaysi qatnashuvchining ko'rsatuviga ko'proq ishonch hosil qilsa, shushaxsdan, birinchi navbatda, savol-javobni boshlaydi, so'ngra ikkinchisiga omadi.

Yuzlashtirilayotgan shaxslarga, so'roq qilinganda olingan ko'rsatuvlarini bir-birlariga bildirish yoki tanishtirish mutlaqo mumkin emas, aksholda ular ilgari bergan ko'rsatuvlarni ma'qullab, bir-birlarini javobini tasdiqlash bilan kifoyalanib qoladilar. Bu hoi esayuzlashtirish natijasini va ahamiyatini pasaytiradi.

Yuzlashtiriluvchi shaxslar bayonnomasining har biriga ajratilgan qismlariga savol va javoblari yoziladi va anashujoylariga har ikkalasi tomonidanimzolanadi.

Voyaga yetmagan shaxslarni so'roq qilish.

Voyaga yetmagan shaxslarni qaysi yoshdan boshlab guvoh sifatida so'roq qilish mumkinligi qonunda ko'rsatilmagan. Tergovamaliyo'tida kichik, bog'chayoshidagi bolalarni guvoh sifatida so'roq qilish, yaxshi natijalar bergani uchrab turadi.

Voyaga yetmaganning Ko'rsatuv bera olish qobiliyati uning urnumiy va ruhiy tayyorgarligiga bog'liqdir. Ko'rsatuvning tashkil topishi uni so'roq vaqtida qanday qayta tiklab berishi bolalarning turli yoshlarida turlicha amalga oshadi, shuning uchun voyaga yetmagan guvohlarni ruhiy holatini nazarda tutib so'roq qilish lozim .

Voyaga yetmaganlarni shartli ravishda uch guruhga bo'lish mumkin:

- 1) maktabgachayoshdagi bolgan bolalar;
- 2) boshlang'i ch sinfdagi o'quvchi bolalar;
- 3) o'rta va yuqori sinf o'quvchilari, o'spirinlar. Uchinchi guruhdagi o'spirini yoshlarni so'roq qilish tartibi voyagayetganguvohlarni so'roq qilishdan deyarli farq qilmaydi.

Voyaga yetmagan guvohni so'roq qilishga tayyorgarlik ko'rishda tergovchi uning yoshi, urnumiy rivojlanishi, bilimi, qobiliyat darajasi, xarakteri vaxulq-atvori haqidayetarli ma'lumot to'plashi zarur. Buma'lumotlarni tergovchi maktabdan, o'qituvchilarDan yoki bolaning yaqin odamlaridan olishi mumkin. Yosh bolalar ba'zan jinoyatchilarni ulardan qasd olishidan qo'rqib, bilgan narsalarni aytib berishdan bosh tortadilar. Tergovchining vazifasi Voyaga yetmaganguvohlarni xavfsizligini ta'minlash jinoyat ishildan manfaatdor bolgan shaxslarning ta'siridan qutqarish vaguvohga hech qanday zarar vaxavf yo'qligini tushuntirishdaniboratdir.

Yosh bolalarni ularga qulay bolgan sharoitdava o'ziga tanish bolgan joo'da so'roq qilish ma'qulroqdir. Qonunga binoan Voyaga yetmaganguvohlarni so'roq qilishda ularning yaqin odamlari, ota-onalari, akayoki opalari, o'qituvchilari ishtirokida bo'lishi kerak. Bu shaxslar ishoqibatidan manfaatdor bo'lmasliklari lozim .

Ba'zi vaqt kichik yoshdagi guvohlar yaqinlaridan, ishtirok etuvchi o'qituvchi yoki sinf rahbarlaridan uyalibochiq ko'rsatuv bera olmaydilar. Bu holda pedagogni boshqamaktabdan chaqirish mumkin. 267

Yosh bolalarni so'roq qilishda ularga qiziqarli bolgan suhbatdan boshlaBishonchini qozonish kerak, shunday keyinish yuzasidan savol berishga omish mumkin. So'roq vaqtida charchatib qo'y maslik uchun ularga tanaffus qilib dam berish lozim .

16 yoshdan yuqori bolganguvohlar, jabrlanuvchilar ko'rsatuv berishdan bosh tortish yoki qasddan Yolg'on ko'rsatuv berish uchun jinoiy javobgarlik haqida ogohlantiriladilar, 16 yoshdan kichik bolgan jabrlanuvchi vaguvohlarga esa, ularning to'g'ri ko'rsatuvlari qanchalik ahamiyatga ega ekanligini va jinoyat ishi uchun zarurligini tushuntirish lozim.

Voyaga yetmaganlarni so'roq qilishdayosh bolalar va o'smirlar psixologiyasi o'igaxos xususiyatga ega ekanligini e'tiborga olish zarur. Shu sababli ham Voyaga yetmaganlarni so'roq qilishning obyektiv bo'lishini ta'minlaydigan, maxsus qo'shimcha protsessual kafolatlar ega. So'roq qilish jarayoni esashu tufayli kriminalistika fani ishlab chiqqanalohida taktik usullardan keng foydalanishni ko'zda tutadi. 11 yoshdan 15 yoshgacha bolgan bolalar jinoyatda qatnashgan kattalar bilan muloqotda bolgani bois, ular da Burch vama jBuriyat tushunchasi shakllanadi va kattalarga taqlid qila boshlaydilar. Lekin, ular o'z xususiyatiga ko'ra, katta yoshdagilarning hamma xatti-harakatlarini to'g'ri qabul qila olmaydilar. Manashunday sharoitda bolalar ba'zan o'rtoqlik va do'stliknin o'tg'ri tushunib, ular uchun jinoiy yo'lga kirishdan yoki boshqaning jinoyatini o'z bo'yniga olishdan ham toymaydilar.

Voyaga yetmagan shaxslarni so'roq qilishning o'igaxos uslublari bolganligi tufayli tayyorgarlik ko'rish hamalohida bommog'i lozim . So'roqni qayerda, qachon, kimlar ishtirokida o'tkazich, qanday tartib da olib borish, qanday savollar qo'yish kabi masalalarni oldindan belgilabolish tergov harakatini muvaffaqiyatli o'tkazishigayordam beradi. Yosh bolalarni so'roq qilishda protsessual qonun normalariga zid bo'lmagan umumiy protsessual tartibni o'zgartirib, boshqacha taktik uslublarni qo'llash mumkin. Kichik yoshdagi so'roq qilinuvchilarning shaxsini Aniqlagandan so'ng, bevosita savol javob ga omish mumkin, "erkin so'zlab berish" bosqichini savol qo'yish yo'li bilanalmashtirish mumkin. SavollarAniq va tushunarli shaklda tuzilmog'i lozim .

Voyaga yetmagan shaxslarni so'roq qilish jarayonida tergovchi ular bilan ruhiy kontakt o'rnatishi, ulardan haqqoniy va to'lama'lumot olishi, so'roqlarning taqdirini to'g'ri hal qilishga ham qaratilganligini tushuntirishi lozim . so'roq qilinuvchigamuloyim , xayrixoh vamaqsadli tarzdamuomala qilinmasa, uning ongiga, qalbigayo'l topish murakkab bo'ladi va to'g'ri ko'rsatuv olish qiyin kechadi. So'roq shxsning yoshi, umumiy saviyasi va psixologik xususiyatigamos ravishda suhbat tariqasida o'tkazilishi ham mumkin.

Voyaga yetmagan shaxsning jinoyat ishida ishtirokchi bo'lishi kattayoshdagi ayblanuvchilar tomonidan uning hayo'luga xavf tug'dirishi mumkin. Tergovchi Bunday holatda o'zgishtli chora ko'rib bolaga uning xavfsizligini ta'minlashini aytadi.

ShundaginaVoyaga yetmagangumon qilinuvchi va ayblanuvchilar so'roqda to'g'ri va obyektiv ma'lumot berishgamoyil bo'ladi.

So'roq natijalarini protsessual rasmiylashtirish.

Jinoyat ishini o'shirish jarayonida to'plangan ma'lumotlar, ashyoviy dalillar o'tkazilgan tergov harakatlarining natijalari Oczbekiston Respublikasi protsessual qonuni asosida rasmiylashtirilishi lozim. So'roq bayonnomasi umumiy tergov harakatlarining bayonnomasi kabi kirish, asosiy vayakunlovchi qismlardaniboratdir.

So'roq o'tkazilgan joyi, vaqti, qanday ish yuzasidan kimni so'roq qilganligi va boshqa ma'lumotlar bayonnomaning kirish qismida aks ettiriladi.

So'roq qilinuvchi shaxslardan olingan ma'lumot bayonnomaga birinchi shaxs nomidan yozilishi va imkoni boricha so'zma-so'z savodli, tushunarli va o'chiruvlarsiz bo'lishi, savollar va ularga olingan javoblar qanday shaklda bo'lsa shundayligicha aks ettirilishi lozim.

So'roq bayonnomasi tushunarli va ko'rsatuv beruvchining tiligayaqinroq bo'lishi zarur. Bayonnomadaguvohgayoki ayblanuvchigan o'malum bolganatamava jumlar ishlatilmasligi lozim. Voyaga yetmagan shaxslarning ko'rsatuvlarini rasmiylashtirishda ularning yoshi vamaktab tarbiyasiga o'zgishli ma'lumotlarini ham keltiribotish lozim.

Bayonnomaningikkinchi qismi so'roq qilinuvchi bilan suhbatlashib bo'lgandan keyin, jinoyat ishiga aloqador faktlarni ma'lum tizim dagalma-galigayozib borish lozim.

Agar, so'roq vaqtida ko'rsatuv beruvchiga biror dalil, daliliyashyo ko'rsatilgan bo'lsa, Bu hoi va unga olingan tushuncha bayonnomada ko'rsatilishi lozim.

Qonun so'roq qilinuvchilarga ko'rsatuvlarni o'z qo'llari bilan yozib berish huquqini beradi. Buning yaxshi tomoni shundaniboratki, ko'rsatuv beruvchi voqeahodisalarni, ayrim ma'lumotlarni Aniqroq yozib berishimkoniyati yaratiladi.

Shuningdek, so'roq qilingan shaxs ko'rsatuv bergandan so'ng o'z qo'li bilan yozgan faktlardan bosh tortishi yoki ularni o'zgartirishi qiyinroqdir.

Guvoh yoki ayblanuvchi ko'rsatuvlarini o'z qo'li bilan yozib berishga rozilik bersa, avval ko'rsatuvini tinglab, keyin to'ldiriladigan vamavhum joylarini savol berishorqali Aniqlab, so'ng rayozib berishgasharoit tug'diriladi. Ko'rsatuv yozib bo'lgandan keyin bayonnomani ko'rsatuv beruvchi o'qib chiqishi va har bir sahifasini alohida imzosi bilan tasdiqlashi darkor.

So'roqda qatnashgan protsessual shaxslar: prokuror, mutaxassis, tarjimon va boshqalar kirish qismida ko'rsatilgan bo'lib, ular ham bayonnomaga imzo chekadilar. Bayonnoma so'roq qilingan shaxsga o'qib beriladi yoki o'zitanishib chiqishiga imkon yaratiladi.

Qo'shimcha holatlar, tuzatishlar hosil bo'lib qolsa, bayonnomaning oxirgi qismiga kiritilib, so'roqishtirokchilariningimzolari bilan tasdiqlanadi.

So'roq natijalarini rasmiylashtirishda fonogram malar so'roq bayonnomasini to'ldiruvchi vosita bo'lib hisoblanadi. Magnit tasma-sini dalil manbai sifatida ishlatishuchun, bayonnoma tuzib rasmiylashtiriladi. Tasmada qayerda, kim tomonidan, qay vaqt, qanday ish bo'yichava kim so'roq qilinganligi ko'rsatiladi.

So'roq natijalarini rasmiylashtirishda ovoz va tasvir yozishuslubini qo'llash so'roq bayonnomasini to'biruvchi vosita bo'lib hisoblanadi.

Protsess ishtirokchilari ish materiallari bilan tanishib chiqqanlaridan so'ng fonogram mamuhflanib, ishda saqlanadi. Ovoz yozish magnitofoni qo'llanilganda avval fonogram mani qayd qilib, so'ngra bayonnomagayozib qo'y ish kerak. Chunki bir vaqtning o'zida plyonkaga ham, bayonnomaga ham yozishancha qiyinchiliklar tug'birabi. Bundan tashqari, ko'rsatuvlarni o'qib keyin fonogram mani eshitib bo'lgach tergovchi albatta ularning mazmunini yaxshi eslab qoladi va ularning biri ikkinchisini to'ldirganligiga ishonch hosil qiladi.

Ovoz yozish bilan bir qatorda tasvir yozish vositasi ko'rsatuv mazmunini birmuncha kengaytiradi va qulaylik tug'diradi.

Qonunga asosan qo'llanilgan apparatlarni va video-fonogram malarni protsessual mustahkamlash maqsadida ularni bayonnoma qanday magnitofon, qanday tasvir yozish kamerasida yozilgan, qachon va qayerda qo'llanilgan, kimning ovozi yozib olinganligi haqida qayd qilinmo'g'i lozim. Bayonnoma tergovchi va so'roq qilingan shaxs tomonidan imzolash lozim.

E'tibor qiling! So'roq jarayonida ovoz yozib olishni quyidagi tartibda olib borish maqsadga muvofiq:

1. Tergovchi ovoz yozib olinishi to'g'risida so'roq qilinuvchilarga so'roqni boshlashdan oldin ma'lum qiladi va uni bayonnomada qayd qiladi. Ovozning yozib olinishiga so'roq qilinuvchining roziligi talab qilinmaydi. Tergovchi so'roq qilinuvchiga ovoz yozishning nima uchun kerakligi, uning ahamiyati va tartibi to'g'risida batafsil tushuntirib bermog'i lozim.

2. Fonogram mada so'roq qilish muddati va joyi ko'rsatiladi, shuningdek so'roq boshlangan va tamom bolgan vaqt, so'roq ishtirokchilarining ismi, otasining ismi va familiyasi yoziladi.

3. Fonogram mada so'roqning ayrim qismlarini emas, balki butun protsessini aks ettirishi kerak.

4. So'roq tugagach, ovoz yozish tasmasi boshdan qayta qo'yiladi. So'roq qilinuvchi eshitib borgan, haqiqatdan ham to'g'ri ekanligi haqidagi bayonotiga qo'l qo'yadi.

5. Agarda fonogram mada tergov harakati jarayonida to'g'ri ko'rsatuvlar olishi maqsadida boshqa taktik usullardan foydalanilgan bo'lsa, tergovchi bu haqda o'z g'ishli hujjatda qayd qilib qo'yadi.

Nazorat savollari:

1. So'roq o'tkazishning psixologik asoslarini tushuntirib bering. Jabrlanuvchi, guvohlarni, gumon qilinuvchi va ayblanuvchilarni so'roq qilish taktikasi bir-biridan qanday farqlanadi?

2. So'roq qilish qanday bosqichlardan iborat? So'roq natijalarini protsessual rasmiylashtirish tartibini tushuntirib bering.

Kazuslar:

1-kazus

O'g'irlik jinoyati yuzasidan hodisa joyi ko'sdan kechirilganda xonadondan barmoq izlari topilgan. Daktiloskopik ekspertiza ushbu barmoq izlari gumonlanuvchi SH.ga o'z g'ishli ekanligini aniqladi. So'roq jarayonida A. o'zini jinoyat sodir bolgan joo'da bo'lmaganligini bayon qildi. Tergovchi dalil sifatida daktiloskopik ekspertiza xulosasini ko'rsatishga qaror qildi.

Ushbu holatda qanday so'roq qilish taktikasini qo'lash lozim. So'roq qilinuvchiga mavjud dalillarni ko'rsatish tartibi va chegarasini aniqlang. So'roqni o'tkazish va rasmiylashtirish tartibini bayon qiling.

2-kazus

Olmazor tuman Ziyolilar ko'chasidayo'l harakati hodisasi sodir bomdi. Yo'l harakati hodisayuzasidan tergov harakatlari olib borilishi natijasidaguvoh Rashidov

S. vaguvoho limov N .ning ko'rsatuvlari bir biriga zid ekanligi Aniqlandi va hodisayuz berganligi yuzasidan noAniqliklar vutsjudga keldi.

Ushbu holatdayo'l harakati hodisasi haqiqatda qanday sodir bo'iganligi va guvohlarning qaysi birining ko'rsatuvi to'g'riligi yuzasidan qanday so'roq qilishning qanday usullaridan foydalanish lozim ?

Mazkur holat yuzasidan yuzlashtirish tergov harakatlari qanday tartibda o'tkaziladi?

3. Jinoyatlarni tergov qilishda maxsus bilimlardan foydalanish taktikasi.

Maxsus bilimlardan foydalanish tushunchasi. Ekspertiza tadqiqoti uchun tayyorgarlik ko'rish vanamunalar olish. Ekspertiza tayinlashga tayyorgarlik ko'rish va o'zkshiruv uchun namunalar olish tartibi. Ekspert xulosasi va uni baholash.

Maxsus bilimdan foydalanish tushunchasi.

Dastlabki tergov va sud jarayonida ishuchunahamiyatgamolik holatlarni o'shirishuchun mahsus bilimlar talabetiladi. Mahsus bilim deganda fantexnika, san'at yoki kasb-hunar sohasidayuksak bilim va ko'nikmalarga ega bo'lish nazarda tutiladi.

Jinoyat ishlarini tergov qilish va aybdorlarni fosh etishda olinganashyoviy dalillarni o'shirishuchun muayyan ma'lumotlarni olish zarur. Bunday o'zkshiruvlar maxsus bilimga ega bo'lgan shaxslar tomonidan o'tkaziladi.

Maxsus bilim ga ega bo'lgan mutaxassislar, kasb-hunaregalari, sanoat, qishloq xo'jaligida, qurilishlarda turli majmualarni o'zkshirib o'zgishli xulosalarni beradilar. ular, jumladan , ishlab chiqilgan loyishu kunningilm -texnika talabiga qanchalik javob berishi, muhandislik, texnikaviy hisob larning to'g'riligini, ish qobiliyatini yo'qotganishchi vaxizmatchilarning nogironlik darajasini Aniqlash vashu kabi boshqa keng doiradagi masalalarni hal qilishga jalbetiladi.

E'tibor qiling! Maxsus bilim - fan, texnika, san'at va kasb-hunar sohalarida mashg'ul bo'lish natijasida hosil bo'lgan bilim va ko'nikmalar yig'indisidir.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 172-moddasida, " Ishuchunahamiyatli holatlar to'g'risidagi ma'lumotlarni fan, texnika, san'at yoki kasb sohasi bo'yicha bilimi bo'lgan shaxso'tkazadigan maxsus o'shirishorqali olish mumkin bo'lganda ekspertiza tayinlanadi", deyilgan. Masalan, jinoyat sodir bo'lgan joo'da topilgan q o'llbarmoq izi kim tomonidan qoldirilganligi, otilgan o 4q yoki gilza qandayo'q otish qurolidan otilganligi, ashyoviy dalil bo'lgan hujjatning qo'lyozmamatni, imzolari, kim tomonidan yozilganligi kabi masalalarni hal qilishga to'g'ri keladi.

E'tibor qiling! Sud ekspertizasi - jinoyat subishlarini yuritishda ish holatlarini Aniqlashga qaratilgan Hamda sud eksperti tomonidan fan, texnika, san'at yoki hunar sohasidagi maxsus bilimlarasosida sud-ekspert o'shirishlarini o'tkazish vaxulosa berishdaniborat bolgan protsessual harakat (2010-yil 1-iyundagi " Sud ekspertizasi to'g'risida"gi Qonunning 3-moddasi).

Ekspert xodimlarining faoliyati davlaekspertizamuassasalaridayoki boshqa tashkilotlardanamoyon bo'lishi mumkin.

Ular qayerda ishlashlaridan qat'i nazar, ish yuzasidan ekspert sifatida tayinlash proso'zssual qonunda ko'rsatilgan tartibasosida amalga oshiriladi, ular o'zng huquq vamajBuriyatlarga egadir. Ekspertiza o'zkshiruvini o'tkazish jarayonida ekspert

Mustaqil proso'zssual shaxs sifatida ekspertizaga oid bolgan qo'shimcha obyektlar, Axborotlar, jinoyat ishi va ekspertizamateriallarini talab qilishlari mumkin.

Ekspert oldiga qo'yiladigan savollar uning maxsus bilimlari doirasida bo'lishi lozim . Bu talab Buzilib, ekspert oldiga uning vakolat doirasidan chetga chiqadigan vazifalar qo'yilsa, u xulosa berishdan bosh tortishi mumkin. O'zkshiruv natijasida beriladigan xulosalaresa ekspertning bilim doirasi bilan chegaralanadi va uning vakolatidan tashqari chiqmasligi kerak.

Sud ekspertizasi materialini tayyorlash, ekspert hal qiladigan savollarni to'g'ri belgilash, solishtirib o'shish uchun namunalar olish va boshqashu kabi masalalarni amalga oshirish uchun tergovchi yoki sud kriminalistik texnikasi sohasidagi mutaxassis maslahatini olishi mumkin. Ekspertiza tayinlash davrida o'zkshiruv obyektlarini ko'chiribolish, mustahkamlash, o'zkshiruv vazifasini Aniq belgilab, sav o llarni ekspertiza predmetiga oid ravishda turli tadbirlarini amalga oshirishda kriminalist mutaxassisning yordami judamuhim .

E'tibor qiling! Sud ekspertizasi - Mutaxassis sifatidashifokor, pedagog, psixolog, shuningdek zarur bilim vamaalakaga ega bo'lgan boshqashaxslar ham chaqirilishi mumkin, deyiladi proso'zssual qonunda. Bu ko 'rsatma kriminalist Mutaxassislarga ham o'zgishlidir.

Tergovdava sud muhokamasida ishtirok etuvchi mutaxassislar ekspertiza muassasalarida ishlovchi ekspert, ilmiy xodim, rahbar mansablarida faoliyat ko'rsatuvchi shaxslar bo'lishi mumkin. Shuning uchun ular tergov harakatlarida mutaxassis sifatida ishtirok etgan bo'lsalar, keyinchalik yana (ayrim holatlardan tashqari) jalbetilishi mumkin. Bumasala JPK ning 78-moddasida ko'rsatilgan bo'lib, kriminalistika sohasidagi mutaxassislarga to'liq tatbiq etilishi mumkin. 296

Tergov harakatlarini tashkil qilish va o'tkazishda tergovchi maxsus bilim ga ega bolgan mutaxassisni taklif etib, uning yordami, maslahati asosidama'lum tadbirlarni amalga oshiradi: ko'sdan kechirish, tintuv o'tkazish damaxsus qidiruvboblarini qo'llash, izlarni qidirish, topish, ko'chiribolish va qayd etish va boshqa masalalar shular jumlasiga kiradi.

Ekspertiza tayinlash va o'tkazishda esamaxsus bilimekspert xodimlari tomonidan qo'llanilib, alohida tergov harakati sifatida tadqiqot o'tkaziladi.

O'zkshiruv-tadqiqot natijalari ekspertning xulosasida aks ettirilib, jinoiy ish yuzasidan dalil manbai sifatida xizmat qiladi.

Sud ekspertiza fani nazariyasi va amaliyo'tida sud ekspertizalar turlari masalasiga katta E'tibor bilan qaraladi. Ekspertiza obyektlarining soni muntazam kengayib borishi o'z o'mida kriminalistik masalalarni yechish da qo'llaniladigan maxsus bilimlarning turlarini ko'payishiga olib kelmoqda. Bu esa ekspertizaning tubdan yangi turlarini yaratilishidavamavjud kriminalistik ekspertiza uslublarini takomillashtirishda o'zifodasini topmoqda.

Sud ekspertizasini tasniflash turli asoslarga muvofiq amalga oshiriladi. Ular ichida ekspertizalarni bilim sohasiga qarabajratish birinchi o'rinni egallaydi. Bu prinstip bo'yicha ekspertizalar turlari bir vaqtning o'zida uchta belgi bo'yicha ajratiladi: ekspertiza obyekti, predmeti va qo'llaniladigan uslublar (yoki bilim sohasi). Alohida har bir belgi bo'yicha ekspertiza turini belgilashanglashilmovchilikka olib keladi. Masalan, voqea joyidan topilgan o'q ham

ballistika (o'q -snaryadlarning harakat qonunlari), ham metallar ekspertizasi obyekt bo'lishi mumkin yoki tilshunoslikka oid bilimlar dastxatshunoslik, muallifshunoslik, sud fonoskopiya ekspertizalarida keng qo'llanadi.

Aytibomiigan uch belgiga asosan kriminalistik, sud-tibbiy, sudbiologik, sud-muhandislik, sud-iqtisodiy, sud qishloq xo'jalik va boshqa turdagi ekspertizalar ajratiladi.

O'z ominda Bu ekspertizalar turlarga bo'linadi.

X ususan, kriminalistik ekspertizalar qatoriga asosan xatshunoslik, izshunoslik va sud ballistik ekspertizalar kiradi. An'anaviy kriminalistik ekspertizalar debatalgan sud ekspertizalarining Bu turlari jinoyatlarni ochishda qo'llanadigan maxsus bilimlarning tarixan birinchi shakllarini tashkil etgan.

Sud ekspertizasining proso'zssual turlari bir biridan ularni o'tkazishning tashkil etilishi va uslubi bilan farq qiladi.

Sud ekspertiza sohasidagi ixtisoslashuv uni o'tkazish shart bo'lgan holatlarning kengayishiga, ekspertizamuassasalarida bajariladigan ekspertiza turlarini ko'payishiga (JPK ning 174-moddasi) asos bo'ldi.

Agar ekspertiza xulosasida kam chiliklarni to'ldirish zarurati tug'ilsa, qo'shimcha ekspertiza tayinlanadi (JPK ning 176-moddasi 1-qismi).

Birlamchi ekspertiza xulosasi tergov (sud)ningasoslangan fikri bo'yichanoto'g'ri bo'lsa, qayta (yoki takroriy) ekspertiza tayinlashi mumkin (JPK ning 176-moddasi 2-qismi).

Qo'shimcha ekspertiza asosiy ekspertizani o'tkazgan Mutaxassisga yoki boshqa ekspertga topshirilishi mumkin.

Shuni aytibo'tish jo izKi, ham qo'shimcha, ham qayta ekspertizagayuborilgan material, o'zkshiruv obyektlari ham danamunalar va echiladigan masalalar o'zgarishsiz qoladi. Aks holda, ya'ni ekspertizagayangi obyektlar yuborilsayoki boshqa savollar qo'yilsa, ekspertiza o'zining tabiatini o'zgartiradi va boshqayangi ekspertiza o'tkazish masalasi tug'iladi. Lekin, ekspertiza tayinlangandan so'ng ekspertning talabiga ko'ra qayta ekspertizamateriali qo'shimcha namunalar bilan to'ldirilishi mumkin.

Takroriy ekspertiza boshqa birekspert yoki ekspertlar komissiyasi, ya'ni ikki va undan ko'proq bo'lgan ekspertlar tomonidan o'tkaziladi. Birinchi ekspertiza o'zkshiruvini o'tkazgan mutaxassis o'zibergan xulosasi va o'tkazgan tadqiqotlari yuzasidan tushuntirishlar berishi mumkin. Lekin u qayta o'zkshiruvlarni o'ctkazishda, ularning natijalarini muhokama qilishdavaxulosa tuzishda ishtirok etmaydi.

Birinchi ekspertiza natijasi bilan qayta ekspertiza xulosasi bir-biriga qarama-qarshi bo'lgan tadqiqotlarda uning natijalari komissiya ishtirokida tajribali mutaxassis xodimlar bilan ham korlikdamuhokama qilinadi va birinchi ekspertiza xulosasi tasdiqlanmaslik sabablari baholanadi. ushbu sabablar qayta ekspertiza xulosasida bayon etiladi.

Qayta ekspertiza uchinchi, to'rtinchi va undan ko'p marta ham tayinlanishi mumkin. Ekspertiza amaliyo'tidashunday hollar uchrab turadiki, ekspertiza fikri bilanikkinchi qayta ekspert xulosasi bir-biriga qarama-qarshi chiqadi. Bunda har qaysi ekspertiza hamo'zicha asoslangan va qator sifat belgilariga tayangan bo'ladi.

Bu holda tergovchi (sud) har bir xulosani alohida, boshqa dalillar bilan birgalikda baholashi zarur. Agar shunday baholash natijasida xulosalarda ish yuzasidanishonchli faktlarga qarama-qarshiliklar yoxud proso'zssual qonun Buzilishlari Aniqlansa, uchinchi marta takroriy ekspertiza tayinlash mumkin.

Takroriy ekspertizamaterialini o'sha oldingi muassasaga yuborish, lozim bo'lsa boshqa ekspertiza laboratoriyasi yoki institutiga yuborish mumkin. Masalan, birinchi ekspertiza IIV ning ekspertiza bo'limida o'tkazilgan bo'lsa, ikkinchisi, respublika adliya vazirligi huzuridagi ilmiy tadqiqot kriminalistika markaziga yuboriladi. Uchinchi takroriy o'zkshiruv esashu markazning o'zidayoki boshqa ekspertiza muassasasida o'tkazilgan taqdirda uni o'sha joo'da albatta boshqa ekspert yoki ekspertlar komissiya tarkibida o'tkazilmog'i lozim. Anashunday bo'lgandagina ekspertiza xulosalari obyektiv bo'lib, ishuchun dalil manbai sifatida qo'llanilmog'i lozim .

Ekspertlar komissiyasini tayinlash va tanlash tergovchiga sud yoki ekspertizamuassasasi rahbariga bog'liqdir. Qayta ekspertizani o'tkazish mutaxassislarning tajriba va bilim darajasiga, ish hajmiga qarab belgilanadi. Qayta ekspertizaning predmeti va o'zkshiriluvchi obyektlari doirasi o'zgarishsiz qoladi.

Shunday qilib, qo'shimchava takroriy ekspertizalar Aniqishning holatiga qarab tergov va sudning qaror va ajrimiga ko'ra o'tkaziladi. Takroriy va qo'shimcha ekspertizadan tashqari komissiya tarkibida o'tkaziladigan va kom pleks ekspertizalar ham bo'lishi mumkin. Komissiya tarkibida o'tkaziladigan ekspertiza deb bir sohaga mansub bir necha mutaxassis tomonidan o'tkaziladigan tadqiqotlarga aytiladi. O'zkshiriluvchi obyektlar soni ko'p bo'lib, o'shishusullari murakkab bo'lsa ekspertiza materiali bir mutaxassisga emas, balki bir necha ekspertga topshiriladi. Masalan, ko'pobyektli dastxatshunoslik ekspertizalar bo'yicha o'zkshiruv o'tkazichodatda uzoq vaqt talab qiladi, shunday hollarda ekspertizamateriali bir nechamutaxassisga, ya'ni ekspertlar komissiyasiga topshiriladi.

Bunday ekspertizalar, odatda, moliyaviy hujjatlar bo'yicha o'tkaziladigan o'zkshiruvlarda, ya'ni turli yozuvlar va imzolarni bajargan shaxslarni identifikastiya qilishda tayinlanadi. Hujjatlar soni va qo'l yozmani yozishdashubhalangan shaxslar soni ko'p bo'lganligi tufayli ekspertiza o'zkshiruvini tezlashtirish vaxulosani obyektiv va asoslangan bo'lishi uchun Bunday ekspertizalarni komissiya ishtirokida o'tkazich lozim .

Komissiya a'zolari ishtirokidagi ekspertiza natijalari birgalikda muhokama etilib, agar ular bir fikrga kelsa, urnumiy bitta xulosa tuziladi. agar ekspertlar o'rtasida hal etiladigan masalayuzasidan kelishmovchilik ro'y bersa, har birekspert kelishmovchilik kelib chiqqan masala bo'yicha alohidaxulosa beradi (JPK 177-moddasi).

Ayrim hollarda ishuchunahamiyatgamolik biror holatni Aniqlashga bir sohadan bilimlar yetarli bo'lmay, balki boshqa sohadagi bilimlarni jalbetish zaruriyati tug'iladi. Bu vaziyatda kom pleks ekspertiza tayinlanadi (JPK 178-modda'si)

Kom pleks ekspertizalar yordamida turli masalalar hal etiladi. Masalan, velosipedchi va uni urib yuborganavtomobil o'saro qanday yo'nalishda harakat qilganligini Aniqlash murakkab masala bo'lib, alohida o'tkaziladigan sud tibbiy, transport va izshunoslik ekspertizalari yordamida hal etilishi mumkin. AmmoBu

o'zkshiruvlar kom pleks ravishda o'tkazilsa, ularning samaradorligi keskin oshadi. har bir mutaxassisning bilim doirasida Aniqlagan holatlarini boshqa soha mutaxassisi topgan belgilar bilan taqqoslab, birgalikda yagona xulosa chiqaradilar. Bunda har bir Mutaxassis o'zining o'tkazgan o'zkshiruvi uchun shaxsan javobgar bo'ladi.

Bir obyekt bo'yicha alohida ketma-ket o'tkaziladigan mustaqil tadqiqotlarni kom pleks ekspertiza qatoriga qo'shish noto'g'ridir. Masalan, hujjatni yasashusulini Aniqlashga qaratilgan texnik-kriminalistik ekspertiza undagi yozuvlarni bajargan shaxsni Aniqlovchi xatshunoslik ekspertizalaralohida bo'lib, kom pleks ekspertizani tashkil etmaydi. Ammo yirtib tashlangan hujjatni tiklashga qaratilgan birgalikda o'tkaziladigan izshunoslik, texnik kriminalistik vaxatshunoslik tadqiqotlar asosli ravishda kom pleks ekspertizasi, debatalishi mumkin.

Ekspertiza tadqiqoti uchun tayyorgarlik ko'rish va namunalar olish.

Ish uchun ahamiyatga molik bolgan boshqa holatlarni Aniqlashda, jumladan, kriminalistik ekspertizaning ayrim turlarini tayinlash, hal qilinadigan masalalar, kriminalistik texnika sohasidagi maxsus bilim talab qilgan taqdirda zarur bo'ladi. Ekspertiza o'tkazich zarur deb topilsa, uni tayinlash haqida surishtiruvchi, tergovchi qaror, sud esa ajrim chiqaradi (JPK 180-moddasi)

Kriminalistik ekspertizaning obyektlaridan olingan namunalar, daliliy ahamiyatga ega bolgan boshqamoddiy narsalar, turli hujjatlar solishtirib ko'rish uchun ashyoviy dalillar bo'lishi mumkin.

Mazkur obyektlarda ekspertiza tayinlash haqidagi qarordayoki ajrim da ularning nomlari, belgi sifatleri alohida ko'rsatiladi. Qaror (ajrim)da ekspertiza tayinlashuchunasoslar va ekspert hal qilishi lozim bolgan savollar qayd etiladi. SavollarAniq, ravon va ekspertning maxsus bilimi doirasidan chetga chiqmasligi lozim.

Kriminalistik ekspertiza materialini qaror, ajrim , o'zkshiruv obyektlari tergov va sud davlat ekspertiza muassasasiga yuboradi. Muassasa rahbari ekspertiza o'tkazishni o'zgishli mutaxassis xodim ga topshiradi. Shu bilan birga proso'zssual qonunda belgilanganidek, ekspert sifatida ekspertiza muassasasidan tashqari joylarda xizmat qiluvchi mutaxassislar yoki alohida shaxslarni ham jalbetib, ekspertizamaterialini ularga bevosita topshirish mumkin.

Ekspertizada o'zkshiriluvchi obyektlar - ashyoviy dalil, uningayrim qismlari, moddiy qoldiqlari bilan bir qatorda solishtirib o'shirishuchun zarur bolgan namunalar - nusxalar ham yuborilishi lozim .

Namunalarning hajmi, sifati ekspert o'zkshiruvini to'la va obyektiv bo'lishini ta'minlaydi. Ekspertiza o'zkshiruvi uchun olinadigan namunalarning turlari va ularni olish tartibi JPK 188-moddasida ko'rsatilgan.

Kriminalistik ekspertizani o'tkazichuchun olinadigan namunalarning turlari asosan quyidagilardir: qo'lyozma, xat, imzo, raqam yozuvlari, ko'paytiradigan vositalardan olinadigan namunalari, izlarni hosil qiladigan qolip, nusxalar, otish quollarining turli qismlaridan hosil bo'ladigan namunalar va boshqalar. Kriminalistik tadqiqoto'tkazichuchun zarur bo'ladigan namunalar, erkin va eksperimental bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, dastxatshunoslik ekspertizasidashartli — erkin namunalar hamajratiladi. Erkin namunalar jinoyat ishi

qo'zg'alishidanavval mavjud bolgan obyektlardir. Masalan, dastxatshunoslik o'zkshiruvi o'tkazich vagumon qilinuvchining o'ziyozgan xati imzolari uyida, xizmat xonalaridan olingan hujjatlarda bo'ladi. Eksperimental namunalar esa ekspertiza tayinlangan xodim tomonidan uning maxsus topshirig'i bilan olinadi. O'zkshiriladigan hujjatdagi yozuvga, imzolarga, raqamlarga o'xshash matnlarni bir necha alohida qog'oz hujjatgayozish Buyuriladi va o'zkshiriluvchi tomonidan - imzolargamansub bolgan Harf vashakllar bajarilishi kuzatib turiladi.

Eksperimental namunalar, odatda, kishilar harakati natijasida vujudga keltirilib olinadi, masalan, dastxat, qo'l-oyoqizlarining namunalari yoki inson organizmining yashash faoliyatidagi moddalardan (qon, soch, somak va boshqanamunalar) shular jumlasidandir.

Nusxalarning har ikki turi JPK ga asoslangan holda ekspertizani tayinlovchi sud yoki tergovchi tomonidan olinadi va ular qaror (ajrim)da ko'rsatiladi.

Ko'pincha eksperimental namunalar ekspertiza o'shirishlari vaqtida ekspertlar tomonidan hamolinadi. Shuninguchun qaysi vaqtda ekspert, eksperimental nusxanamunalarni olinishini yaxshi farqlayolish kerak. Eksperimental namunalar zarur bolgan hollardamajBuriy ravishda hamolinishi mumkin. Bu harakat tergovchigayuklatilgan.

Qonunga asosan ekspert majBuriy ravishdanamuna olish huquqiga ega emas. Tergovchi eksperimental nusxalar olishda ayblanuvchi yoki gumon qilinuvchi, jabrlanuvchi yoki guvohlardan tashqari yana hajm jihatidan yoki ba'zi holatlar sababli ekspert ixtiyoriga topshirishimkoniyatlari botmagan obyektlardan hameksperimental namunalar olishi mumkin.

Tergovchi Bu ishlarga maxsus mutaxassislarni taklif qilish huquqiga ega. Ular o'zlarining maslahatlari, shaxsiy ishtiroki va harakatlari bilan sifatli namunalarni olishgayordam beradilar.

Tergovchi to monidan olinadigan erkin va eksperimental namunalar soni va sifati jihatidan ekspert o'shirishlari uchun yetarli bo'lishi kerak. Olingan namunalar obyektning haqiqiyo'zidan kelib chiqqanligi shubhasiz bo'lishi uchun proso'zssual rasmiylashtirilgan bo'lishi shart. O'zkshiruv uchun zarur bolgan namunalarni olishuchun tergovchi qaror, sud esa ajrim chiqaradi. Nusxalar olinganligi haqida bayonnoma tuzilib, unda olingan namunalarning soni, namuna olishdagi shartsharoitlar, tergov usullari batafsil yozilishi, tuzilgan bayonnoma tergovchi vaxolislar imzolari bilan tasdiqlanishi lozim . Ayblanuvchi, gumon qilinuvchi, guvoh va jabrlanuvchidan qog'oz ustiga yozdirib olingan namunalar tergovchi hamda namunani bajaruvchi tomonidan tasdiqlanib imzolanadi. Olingan namunalar boshqa obyektlar kabi o'zgishli tartib va usulda joylashtiriladi vamuhrlanadi.

Ekspertiza o'zkshiruvini o'tkazich jarayonida, ekspertning o'zihameksperimental namunalar tayyorlashi mumkin. Proso'zssual qonunda qayd qilinishicha, ba'zi kriminalistik o'zkshiruvlari uchun ekspert tajribaeksperimento'tkazib ham namuna oladi. Ballistik ekspertiza o'tkazishda o'q otish qurolini identifikastiya qilishda ekspert hodisa joyidan topilgan o'q vagilzalarni solishtirib o'shirishuchunashyoviy dalil bolgan quroldan bir nechamarta o'q otibeksperimental o'q va gilza namunalarni tayyorlaydi. Shuningdek, trasologik o'zkshiruvi uchun ekspert ashyoviy dalil bolgan

poyabzal, Buzish quroli, chopish va kesish asboblardan ularningiz hosil qiluvchi tashqi qismidan eksperimental izlar namunalarini olishi mumkin.

Ekspertiza uchun olingan namunalar jinoyat proso'zssual qonuniga binoan bayonnoma bilan rasmiylashtiriladi. Ekspert o'zi tashkil qilibolgan namunalari va eksperiment o'zkshiruvlarini o'zining xulosasini bayonot, ya'ni tadqiqot qismida to'lava Aniqaks ettiradi.

O'zkshiruv uchun olingan namunalar ekspertizaning boshqa obyektlari qatorida o'zgishli usulda o'rab-joylab, ularning turi va soni qaror (ajrim)da ko'rsatiladi.

Ekspert xulosasi va uning natijalarini baholash.

Kriminalistik ekspertizalarni o'tkazishda, shuningdek, ekspert mutaxassislar kriminalistikaningilmiy texnik vositalari bolgan turli asbob-uskunalar: optika, kompyuter, turli ko'zga ko'rinadigan va ko'rinmaydigan nurlar ishlatadigan moslamalari, yoritqichlar va boshqalar keng qo'llaydilar. Ekspertiza obyektlarini o'shirish quyidagi to'rt bosqichlarda amalga oshiriladi.

1. Dastlabki o'zkshiruv identifikastiyaviy tadqiqotning birinchi bosqichi bo'lib, ekspertizagayuborilgan qaror (ajrim) bilan tanishish ekspertiza oldiga qo'yilgan masalaga oydinlik kiritadi. O'zkshiriladigan obyektlar vanamunalar har biri alohida ko'sdan kechiriladi. Obyektlarni ko'sdan kechirishning maqsadi ularningashyoviy dalilligini sifatlaydiganalomatlarini Aniqlash, individuallik xususiyatlarini ifodalaydigan belgilarni taxmin qilish va identifikastiya jarayonida ularni qo'llash mumkinligini Aniqlashdaniboratdir.

Bu bosqichda ekspert obyektlarni tadqiqot uchun yaroqli-yaroqli emasligini, namunalar soni va sifati nuqtai-nazaridan yetarliligi yoxud qo'shimchama'lumotlar vanamunalar zarurligini Aniqlaydi. Bosqichning muhim vazifalaridan biri tadqiqot uslubini tanlash, o'tkaziladigan o'zkshiruvlarni belgilash, ularni oldinma-ketinligini Aniqlash, eksperimentlarni rejalashtirishdaniboratdir. Ma'lum vaziyatlarda identifikastiyaviy o'zkshiruv shu bosqichda tugatiladi. Masalan, ekspert oldiga qo'yilgan vazifa uning vakolatiga kirmasayoki namunalar yetarlicha taqdimetilmasa, ekspert o'zkshiruvini amalga oshirish iloji yo'qligi to'g'risida hujjat tuzadi. Obyektlarni alohida-alohida .ko'sdan kechirish maqsadi ularningashyoviy dalil bo'ladigan alomatlarini, individuallik xususiyatlarini ifodalaydigan belgilarini Aniqlash va identifikastiya jarayonida ularni qo'llashdan iboratdir.

2. O'zkshiriluvchi vanamunAnusxa bolgan obyektlarni alohidaalohida ko'sdan kechirish, tahlil qilish Bu o'zkshiruv bosqichining vazifasi ashyoviy dalil bolgan va ekspertizaga yuborilgan boshqa obyektlarni har birini alohida tahlil etib, ularni individuallik xususiyatini, ya'ni o'igaxos bolgan sifat belgilarini Aniqlashdan iboratdir.

O'zkshiriluvchi obyekt moddiy Buyum, narsayoki uning biror qismidan qolganizlari, bo'laklari, nusxasi va boshqasi bo'lishi mumkin.

Otish quroli, otish natijasida hosil bolganizlar, otilgan o'q vagilzalar, portlatishdan qolganiz qoldiqlari, jinoyat quroli sifatida ishlatilgan turli Buyumlar va ulardan qoladiganizlar, inso n ning qo'li vayalang oyoq tavonning teri tuzilishi xususiyatini tashkil qiladiganizlar, dastxat, odamning tashqi qiyofa tuzilishini aks ettiruvchi foto, video va suratlar, marhum ning suyak qoldiqlari (skeleti) va boshqalar kriminalistik ekspertiza o'zkshiradigan obyektlar doirasiga kiradi.

Solishtirib o'shishga olingan, tayyorlangan Namuna va nusxalarni ham ekspert alohida kuzatib tahlil qilib yuqorida ko'rsatilgan masalalarni hal qiladi. Namuna va nusxalarni tahlil qilishda ularni qayerdan, qachon va kimlardan olinganligi, qaysi guruhgamasubligi va individual belgilari, identifikatsiya qilishgayaroqliligi Aniqlanadi.

O'zkshiruvning Bu bosqichidanamunavanusxalarning son-sifati, ekspertiza tayinlash haqidagi qaror, (ajrim da) ko'rsatilgan ma'lumotlargamoSolinganligi va identifikatsiya o'tkazishgayetarli vayaroqli ekanligi Aniqlanadi.

3. O'zkshiruvning Bu bosqichida ekspertiza obyektlari va ularnisifat-belgilari o'sarosolishtiriladi. Ekspertiza amaliyo'tida qo'llanadigan umumiy uslub identifikatsiya nazariyasi bo'lib, barcha obyektlar ikki guruhni tashkil qiladi. Identivligi (aynanligi) Aniqlanadigan obyektlar - o'zkshiriluvchi, ya'ni ashyoviy dalillar bo'lib, ikkinchi guruhni solishtirib o'shishgavosita bolgan namunavanusxalardir.

Solishtirib o'shish bosqichida ekspert o'zkshiriluvchi obyektlarningaynanligi yoki guruh mansubligini Aniqlashuchun ulardagi sifat alomatlarini namunalardagi sifat belgilariga solishtirib taqqoslaydi. Har bir umumiy belgidan so'ng xususiy belgilaralohida-alohida taqqoslanadi, birinchisidagi individuallik xususiyati ikkinchi guruhdagi obyektlarda takrorlangan holdagina ularning ushbu belgi bo'yicha aynanligi belgilanadi.

Solishtirib o'shish jarayonida o'xshashlik hollari bilan bir qatorda ayrim belgilar bir-biridan farq qilishi mumkin. Bu holat o'zkshiriluvchi (ashyoviy dalil) obyektning hosil bo'lish sharoitiga, unga daxldor bo'lmagan yoki manfaatdor shaxslarning harakati, ixtiyori ta'sirida paydo bo'lishi mumkin. O'zkshiruv jarayonida ekspert jinoyat ishining ekspertizaga aloqador bolganayrim holatlari bilan tanishishni talab qilishi mumkin. Bumasala o'zkshiruvning dastlabki bosqichidava zarur bo'lganda keyinroq hamamalga oshiriladi.

O'zkshiruvning barcha bosqichlari o'sarocham barchas bo'g'iiqdir, ular orasida qat'iy biror chegara o'tkazish mumkin emas, alohida tahlil qilishni, solishtirish chog'i da ham davomettrish mumkin. Zarur bo'lgan hollarda tahliliy bosqichga qaytib ayrim obyektlarni boshqatdan kuzatishga to'g'ri keladi, Bunday o'zkshiruvda boshqa uslublar qo'llanib qo'shimchamaterial (namunalar) talab qilinadi. Bu masala ekspert bilan ekspertiza tayinlagan surishtiruvchi, tergovchi, sudya orasida amalga oshiriladigan muloqotda hal qilinadi. Solishtirib o'shish jarayonida ekspert maxsus uslubni qo'llash bilan birga kriminalistik texnika vositalaridan ham keng foydalanadi, ayniqsa mikro va makro suratga tushirish, turli tajriba-eksperimentlar o'tkazich kabi usullarni qo'llaydi.

4. O'zkshiruv natijalarini baholash vayakun yasash bosqichiidentifikatsiya jaraYonining natijalari ma'lum bo'lib, ular o'zgishli talab va qoidalar asosida baholanib ekspertning xulosalari shakllanadi. Taqqoslanib o'zkshirilgan obyektlarning bir guruhga kirishi va aynanligi tasdiqlanadi yoki aynanligi inkor qilinib har qaysi o'zkshirilganashyoviy dalil va u bilan taqqoslangan namuna boshqa turga o'zgishli ekanligi Aniqlanadi.

O'zkshirilayotgan holat, ya'ni obyektningaynanligini isboti yoki inkor qilinishi, alohida belgi sifatlarining o'xshashligi yoki farq qilishi asosida bo'lmasdan,

belgilarning barchayig'i ndisi asosida shakllanmog'i lozim. Shundagina xulosa ilmiyasosl原因, obyektiv bo'ladi va jinoyat ishi yuzasidan dalil manbai bo'lib xizmat qiladi. Ekspertning tadqiqoti, o'zkshiruv jarayoni vanatijalari maxsus proso'zssual hujjat bolgan ekspert xulosasida bayon etiladi.

Ekspert xuloasi proso'zssual qonuni asosida rasmiylashtiriladi (JPK. 184-moddasi), xulosa bergan eksperTuninguchun shaxsan javobgardir. Ekspert xulosasi boshqa proso'zssual hujjatlar kabi kirish, bayonot vayakunlovchi qismlardaniboratdir.

ekspertiza xulosasining kirish qismida tayinlashga asos bolgan holatlar, kim tomonidan tayinlangan, qanday obyektlar taqdimetilgan, hal qilinishi lozim bolgan masalalar va boshqama'lumotlar ifoda etiladi.

Xulosaning bayonot qismi ekspert faoliyatini ifoda etuvchi asosiy qism bo'lganligi uchun "tadqiqot" bosqichi deb nomlanib, uning mohiyati to'laroq bayon etiladi.

Xulosaning Bu qismida ekspert o'tkazgan barcha o'zkshiruv lari: obyektlarni alohida kuzatuvi, sifat belgilariningindividuallik, mustahkam lik darajalari, taqqoslab solishtirish natijalari, xulosAshakllanishi qandayomillarga asoslanganligi, qo'llanilgan maxsus kriminalistik texnika vositalari, turli uslublar, o'tkazilgan eksperimental o'zkshiruv tajribalari va boshqa o'tkazilgan choralar o'zgishli galma-gallikda ifoda ettiriladi va ulardan kelib chiqqan xulosa ko'rsatiladi.

Ekspert o'zkshiruvining yakunlovchi qismi uning xulosalaridir. Bu qism da ekspertizaga qo'yilgan savollarga Aniq, ravon va qisqa shaklda javoblar o'zifodasini topadi. Xulosalar ekspert o'zkshiruviga qo'yilgan masalalarganisbatan tasdiqlovchi yoki inkor qiluvchi shaklda beriladi.

Ekspert amaliyo'tida ba'zi hollarda qatryan xulosa berishiloji bo'lmaydi, taxminiy xulosa beriladi. Bunday xulosaning sababi to'lla va asoslangan tarzda ekspert hujjatining tadqiqot qismida ifodalangan bo'lishi kerak.

Ayrim hollarda ekspert xulosa berishningiloji yo'qligi to'g'risida hujjat tuzadi (JPK ning 185-moddasi). Bunday Hujjatda ekspert oldiga qo'yilgan savollar uning vakolati doirasiga kirmasligi, savollar huquqiy ma'noga ega bo'lganligi, o'zkshiriladigan obyekt tadqiqot o'tkazishga yaroqsizligi va boshqa sabablarga ko'ramasalani echilishiningiloji yo'qligi haqidagi ma'lumotlar ko'rsatiladi.

Ekspert xulosasi proso'zssual hujjat bo'lib, jinoyat ishi yuzasidan dalil manbai sifatida xizmat qiladi va ishdagi boshqa dalillar bilan bir qatorda qonunda belgilangan umumiy prinstiplarasosida baholanadi.

7-mavsu ushun tayansh so'zlar.

Ko'sdan kechirish, o'zvarak -atrof va binolarni ko'sdan kechirish, eksentrik, konsentrik, frontal. o'iga tahdid solgan xavf-xatar darajasi, dastlabki ko'rsatuvlar, sud ekspertizasi.

Nazorat savollari:

1. Tergovda qaysi maqsadlarda maxsus bilimlardan foydalaniladi? Maxsus bilimni qo'llash asoslari va subyektlari?

2. Tergov jarayonidava ekspertiza o'tkazishda maxsus bilimlarning qo'llanish shakllari? Ekspertiza tayinlashga tayyorgarlik ko'rish va o'zkshiruvni o'tkazich tartibi qanday? Ekspert xulosasining yuridik kuchini tushuntirib bering.

7-mavsu ushun gloccariylar.

Ko'sdan kechirish - jinoyat izlari va ashyoviy dalillarni topish, o'zkshirilayotgan hodisa sharoitlarini va yuz bergan voqeaning boshqa holatlarini Aniqlash maqsadida moddiy sharoit obyektlarini tergovchi tomonidan bevosita kuzatish va tahlil qilishdaniborat bo'lgan protsessual harakat.

Dastlabki- dastlabki ko'sdan kechirish hobisa joyini va ko'rcatli shaxslar tomonidan JPK qoidalariga rioya qilgan ko'sdan kechirilishi.

Takroriy- dastlabki ko'sdan kechirish malakali o'tkazilmagan va kerakli natijani bermagan ; holda o'tkazilabi. takroriy ko'sdan kechirish paytida barcha ob'cktlar va hobisa sharoitlari qaytadan va yanada sinchkovlik bilan o'rganilabi.

Qo'shimcha- ilgari umuman ko'sdan yoki lozim darajada to' liq ko'sdan kecliirilmngan (o'zgishli turdagi maxsus texnik-kriminalistik usul va vositalarni qo'llamasdan ko'sdan kechirilgan) ayrim ob'ektlar yoki sharoit elementlari o'zkshirilabi.

Ekssentrik — tergovchi markazdan chetga qarab spiral bo'ylabi harakatlanadi;

Konsentrik - chetdan markazga qarab spiral bo'ylab harakatlanadi;

Frontal - hodisa sodir bolgan joyni uning bir chetidan boshqa chetiga chiziq bo'ylab harakatlanishorqali o'zkshiriladi.

So'roq tushunchasi va ko'rsatu vlarining p sixologiKasoslari soroq qilish - paydobo'lishiga ko'ra eng birinchi va qo'llanilishi jihatidan, ayniqsa, keng tarqalgan tergov harakati.

Sud ekspertizasi - Mutaxassis sifatida shifokor, pedagog, psixolog, shuningdek zarur bilim va malakaga ega bo'lgan boshqa shaxslar ham chaqirilishi mumkin, deyiladi proso'zssual qonunda. Bu ko'rsatma kriminalist mutaxassislarga ham o'zgishlidir.

Kazuslar:

1-kazus

Firibgarlik jinoyati bilan shug'ullanayotgan reltrlik firma faoliyati fosh etildi. Tergovchi firma faoliyatidagi qonun Buzarliklarni ham dayetkazilgan moddiy zarar miqdorini Aniqlash maqsadida sud Buxgalteriya ekspertizasini tayinlash zarur degan xulosaga keldi. Shumaqsadda tergovchi A. firma boshqaruvchisi Sh.dan firma faoliyatiga oid Buxgalteriyava boshqa hujjatlarini berishini talab qildi. Biroq, firma boshqaruvchisi Sh. firma o'z faoliyatini olib borishda bir necha joy ga ko'chib yurganligi bois ushbuhujjatlar yo'qolganini aytib, uni berishdan bosh tortdi. Firma joylash gan joy ko'sdan kechirilganda u yerdan deyarli Buxgalteriya hujjatlari topilmadi.

Holat yuzasidan sud Buxgalteriya ekspertizasini tayinlash mumkinmi? Agar mumkin bo'lsa, u qandayamalga oshiriladi?

Mazkur holatda tergovchi jinoyat ishi tergov rejasini qanday tarzda tuzadi?

Holat yuzasidan qanday tergov versiyalari yuritiladi?
Dastlabki va keyingi tergov harakatlari o'tkazishning taktik qoidalari qanday?

2-kazus

2013-yil 12-dekabr kuni IIO ga Yong'in sodir bo'lganligi xaqidama'lumot kelib tushdi. Hodisa joyi ko'sdan kechirilgach, uyning Butkul yonib ketganligi, IIO gaxabar bergan shaxsning xotini va 5 yashar qizi kuyish natijasidavafoo'ztganligi Aniqlandi.

Ushbu holatda qanday turdagi tergov harakatlarini o'tkazish va ekspertizani tayinlash maqsadga muvofiq? Ekspert oldiga qanday savollar qo'yiladi?

Holat yuzasidan qanday tergov versiyalari tuziladi?

Tergovchi tergovni rejalashtirishdanimamalarga e'tibor qaratishi lozim?

8-mavzu. Yuzlashtirish, tintuv va olib qo'yish, ko'rsatuvlarni hodisa joyida o'shirish taktikasi.

Reja:

1. Yuzlashtirish o'tkazish taktikasi.
2. Tintuv va olib qo'yish taktikasi.
3. Ko'rsatuvlarni hodisa joyida o'shirish taktikasi.

1. Yuzlashtirish o'tkazish taktikasi.

Yuzlashtirib so'roq qilish tartibio

Tergov amaliyo'tida yuzlashtirish ilgari so'roq qilinganikki shaxsni bir-biriga yuzlashtirib so'roq qilishdir. Yuzlashtirish ikki guvoh, ikki ayblanuvchi, jabrlanuvchi, guvoh va ayblanuvchilar bilan o'tkaziladi.

E'tibor qiling! Yuzlashtirishning asosiy vazifasi jabrlanuvchi, guvohlarning, gumon qilinuvchi Hamda ayblanuvchilarning ko'rsatuvlaridagi jidbiy qarama-qarshiliklarni va boshqa kelishmovchilik vaziyatlarni bartaraf qilishdir.

Ko'rsatilgan holatlar yuzlashtirish bilan hal etishimkoni bo'lmasa, ekspertiza, Tanib olishga taqdimetish va boshqa tergov harakatlari orqali hal etiladi va yuzlashtirishning hojati bo'lmaydi. Ba'zi ma'lumotlarning vaqti, kuni, soati kabi Axborotni Muassasa yoki o'z'gishli xizmatchilardan bilibolish mumkin. Shuning uchun yuzlashtirishni zaruriyat tug'i isagina, o'tkazich mumkin. Bu tergov harakatining yutug'i shundan iboratki, yuzlashtirishda ishtirok etgan shaxslar soroq davrida bergan noto'g'ri ko'rsatuvlarini o'zgartirib, to'g'ri so'zlashlari mumkin. Shu bilan birga ular yodidan ko'tarilgan ayrim faktlarni eslashlari, ishga o'z'gishli bolgan yangi ma'lumotlarni berishlari mumkin.

Ba'zida yuzlashtirish paytida so'roq qilinuvchilardan biri ilgari bergan ko'rsatuvidan bosh tortiBuni o'zgartiradi, yangi voqeani, faktlarni o'ylab chiqadi, shu bilan sirini fosh etadi, ya'ni yolg'on ko'rsatuv berganligini bildirib qo'yadi. Bunday guvoh yoki ayblanuvchi yuzlashtirishdan so'ng qayta takroran so'roq qilinishi maqsadga muvofiq.

Esda tuting! Yuzlashtirish tartibi quyidagicha: yuzlashtirib so'roq qilinuvchilar guvohlar bo'lsa, ular yolg'on javob berish va javob berishdan bosh tortishi uchun jinoiy javobgarlik haqida ogohlantiriladilar va Bu haqida bayonnomaga imzo chekadilar. shundan so'ng bir-birlarini tanishi, qanday munosabatda ekanligi haqidagi javoblari bayonnomaga yoziladi.

Savol-javob har qaysisi bilan alohida o'tkaziladi. Yuzlashtiruvchilardan biriga savol qo'yiladi va uning javobi tinglanadi, so'ng ikkinchisiga ham shu savol berilib, uning javobi olinadi. Yuzlashtirish bayonnomasining chap tomoniga so'roq qilinuvchining biriga qo'yilgan savol va javob yoziladi. O'ng tomonida ikkinchisining savol-javobi yoziladi. Tergovchining savoli tugagach, ular bir-birlariga savol berishlari mumkin, ammo Bu hoi ularning o'sarotortishuviga, janjaliga aylanmasligi lozim . So'roqni to'g'ri boshqarish uchun savol berilib unga javoblash, keyin

navbatni kim ga berish tergovchiningixtiyorida bo'lishi, yuzlashtiriluvchilarni o'zixtiyoriga qo'yimaslik lozim .

Yuzlashtirishni to'g'ri o'tkazish uchun atroflicha tayyorgarlik ko'rish kerak. Tergovchi so'roq qilingan shaxsni ko'rsatuvlarini yana bir bor tahlil qilib chiqishi lozim. Yuzlashtirish vaqtida qanday savol berish, kim dan boshlash, qanday dalillarni Aniqlash vashu kabi masalalar oldindan belgilanib qo'yilmog'i lozim.

Yuzlashtirib so'roq qilinuvchi shaxslar ilgari ish yuzasidan Mustaqil ravishda alohida so'roq qilinganligi uchun yuzlashtirish jaraYoni bevosita savol-javobdan boshlanadi. Yuzlashtiriluvchi shaxslarni ko'rsatuvlarida turli qarama-qarshiliklar bo'ladi. Xususan, ma'lum bir faktning birini tasdiqlaydi, ikkinchi esa inkor qiladi. Savol-javobni anashu tasdiqlovchi shaxsdan boshlash maqsadga muvofiqdir. Yoki ish bo'yichaguvoh, jabrlanuvchi, ayblanuvchi boshqa so'roq qilingan shaxs bilan yuzlashtirisho'tkazishni talab qiladi. Birinchi savolni o'sha talab qilgan shaxsdan boshlash to'g'ri bo'ladi.

Ba'zi ayblanuvchilar guvohlarning ko'rsatuvidagi ayrim faktlarni inkor qilib, uni Yolg'ongapirganligini aytadilar. Yuzlashtirish paytida Bundayayblanuvchilar ikkinchi navbatda so'roq qilinishi ma'qul. Bundan tashqari, har bir yuzlashtirishda tergovchi qaysi qatnashuvchining ko'rsatuviga ko'proq ishonch hosil qilsa, shushaxsdan, birinchi navbatda, savol-javobni boshlaydi, so'ngra ikkinchisiga omadi.

Yuzlashtirilayotgan shaxslarga, so'roq qilinganda olingan ko'rsatuvlarini bir-birlariga bildirish yoki tanishtirish Mutlaqo mumkin emas, aksholda ular ilgari bergan ko'rsatuvlarni ma'qullab, bir-birlarini javoBini tasdiqlash bilan kifoyalanib qoladilar. Bu hoi esayuzlashtirish natijasini va ahamiyatini pasaytiradi. Yuzlashtiriluvchi shaxslar bayonnomasining har biriga ajratilgan qismlariga savol va javoblari yoziladi va anashu joylariga har ikkalasi tomonidan imzolanadi.

2. Tintuv va olib qo'yish taktikasi.

Tintuv tushunchasi va uning turlari. Tintuv o'tkazishning taktik usullari. Olib qo'yish tartibi.

Tintuv va olib qo'yish natijalarini qayd etish.

Tintuv tushunchasi va uning turlari Jinoyatlarni ochish va tergov qilish jarayonida ba'zaninsonganisbatan majBuriy xususiyat kasbetadigan faol qidiruv Harakati - tintuv o'tkazich zaruratini paydo qiladi.

Esda tuting! Tintuv – Bu muayyan shaxs yoki uning oila a'zolari yoxubi tashkilotga o'zgishli bolgan turar joy binolari va boshqa imoratlar, hudud shaxsiy Buyumlarni majBuriy o'shishga qaratilgan, vakolatli mansabdor shaxs tomonidan fuqarolar vayuridik shaxslarning huquqlari va qonuniy manfaatlarining kafolatlariga rioya etilgan holda, jinoyat ishi uchun ahamiyatga ega bo'lishi mumkin bolgan daliliy Axborotning Aniq manbalarini topish va olib qo'yishi maqsadida o'tkaziladigan tergov harakati.

Tintuv predmeti murda, uning qismlari, shuningdek tergov va suddan yashirinib yurgan jinoyatchi bo'lishi ham mumkin.

O'zR JPK ning tintuv o'tkazich uchun asoslarni mustahkamlashga bag'i shlangan 158-moddasiga muvofiq, surishtiruvchi va tergovchi biror turar joy, xizmat, ishlab chiqarish binosidayoki o'zga joo'dayoxud biror shaxsda ish uchun ahamiyatli bolgan

narsayoki hujjatlar bor debo‘ylashuchun yetarli ma’lumotga ega bolgan taqdirda tintuv o‘tkazishga haqlidir. Tintuv qidirilayotgan shaxsni, shuningdek murdani topishuchun ham o‘tkazilishi mumkin.

O‘zR JPK ning 159-moddasiga binoan, olib qo‘yish yoki tintuv surishtiruvchi yoki tergovchining qarori yoxud sudning ajrimiga ko‘ra o‘tkaziladi, Bunda ular olib qo‘yish yoki tintuv o‘tkazishni surishtiruv organigayoki tergovchiga topshirishga haqlidirlar. O‘z xususiyati vavazifalariga ko‘ra tintuv ma’lum bir jismoniy yoki yuribik shaxslardan oldindan belgilangan, jinoyat ishi uchunahamiatga ega bolganAniq narsalar va hujjatlarni ixtiyoriy, zarur hollarda esamajBuriyolishdaniborat bolgan olib qoyish bilan o‘xshashdir. Olib qo‘yishdan farqli omaroq, tintuv o‘tkazich vaqtida qidirilayotgan narsava u yashirilgan joyni Aniq bilish sharo‘zmas. Ayni shu sababli tintuvningasosini olib qo‘y ishga xos bo‘lmagan izchil qidiruv harakatlarini tashkil etadi. Olib qo‘y ishda obyektlar shaxs ularni ixtiyoriy ravishda topshirishdan bosh tortgan holdaginamajBuriy tartibda olib qo‘yiladi. 226

Etibor qarating! Tintuvning bevosita vazifalari quyidagilardan iborat: qidirilayotgan obyektlarni topish, ular yashirilgan joylarni, shuningdek topilgan obyektlarning o‘ziga xos belgilarini qayd etish; olib qoyilgan narsalarni jinoyat ishi materiallariga qo‘shib qo‘yish.

Qidirilayotgan obyektlar soniga ko‘rayakka tintuv (bitta obyekt qidiriladi) va bir vaqtning o‘zida bir nechta joo‘da (jinoyat ishtirokchilarining kvartiralarida, gumon qilinuvchining turar joyi, chorbog‘i , avtomobili va ofisida) o‘tkaziladigan guruh iytintuv farqlanadi.

Shuningdek, birlam chi va tak roriy tintuvlar ham farqlanadi. takroriy tintuv quyidagi hollarda o‘tkaziladi: a) birlam chi tintuv noqulay sharoitlarda o‘tkazilgan bo‘lsa; b) tintuv qiluvchilar kerakli qidiruv vositalariga ega bo‘lmagan, o‘zgishli mutaxassislar jalb qilinmagan bo‘lsa; d) birlamchi tintuvda ayrim joylar o‘zkshirilmay qolgan yoki ularning ayrimlari sinchiklab o‘zkshirilmagan deb taxmin qilishuchunasoslar mavjud bo‘lsa; e) birlam chi tintuvni o‘tkazayotganda tergovchi qiziqmagan yangi narsalarni qidirib topish zarurati tug‘ilgan bo‘lsa; f) manfaatdor shaxslar oldindan yashirib qo‘ygan qidirilayotgan narsalar tintuv o‘tkazilgan binoga qaytarilgan, deb taxmin qilish uchun asoslar paydo bolgan bo‘lsa.

E’tibor qarating! Tintuv obyektlari quyidagilar bo‘lishi mumkin: uy, kvartira, xona, chorbog‘i dala hovlisi, hovlidagi imoratlar, xizmat yoki yordamchi binolar, garaj, ham mom , transport vositalari: avtomobil, kater, yaxta, shaxsga mulk huquqida o‘zgishli bolgan har qanday ko‘chmas mulk (d o‘kon, rasta), shuningdek odam .

Qidirilishi mumkin bolgan narsalar doirasini belgilashancha qiyinish. Unga ko‘pincha jinoyat qurollari (o‘q otar va sovuq qurol, portlatish qurilmalari va portlovchi moddalar, zaharlar, giyohvandlik vositalari, jinoiy yo‘l bilan topilgan boyliklar va h.k.) kiradi. Olib qo‘yishni o‘tkazish chog‘da, qoida tariqasida, turli hujjatlar olib qo‘yiladi. Tintuv o‘tkazich vaqtidayopiq binolarni yoki Buyumlar saqlanadigan joyni uning egasi o‘zixtiyori bilan ochib berishdan bosh tortsa, tergovchining o‘ziularni ochishga haqli. Kechiktirib bom maydigan hollarda tintuv tunda o‘tkazilishi ham mumkin.

Tintuvni o'tkazish vaqtida tintuv o'tkazilayotgan binoning egasi yoki uning voyagayetgan oila a'zolari, shuningdek uning advokati hozir bo'ladi. Qidiruv harakatlarini o'tkazish jarayonida tergovchi tintuv o'tkazilayotgan joo'da turgan shaxslarga Bu yemi tark etish, luqma tashlash, o'zlefon qo'ng'iroqlariga javob berish, tergov harakati yakunlanguniga qadar bir-biri yoki boshqasha xslar bilan gaplashishni taqiqlashi mumkin.

Tintuv - psixologik jihatdan o'tamurakkab va sermehnat, ba'zan nizoli vaziyatda o'tkaziladigan tergov harakatlaridan biri. Tintuvni samarali o'tkazishunga puxta tayyorgarlik ko'rishni taqozo etadi. Tayyorgarlik tadbirlari tergovchi tomonidan tintuv o'tkazish to'g'risida qaror qabul qilingan paytdan tintuv o'tkaziladigan joyga kelguniga qadar amalga oshiriladi.

Tayyorgarlik tadbirlarining birinchi bosqichi jinoyat ishi materiallarini tahlil qilish, qidirilayotgan narsalar va ular yashirilishi mumkin bolgan joylar, tintuv qilinayotgan shaxsning, ba'zan uning qarindoshlarining fe'l-atvori haqida Axborot to'plashni o'zichiga oladi. Bu qidiruv harakatlarini boshlashuchun vaqtini, uning natijadorligini kafolatlovchi texnika vositalari va usullarini, tergov-tezkor guruhi a'zolari sonini to'g'ri tanlash, majburiyatlarni optimal taqsimlashni yengillashtiradi.

Qidirilayotgan narsalarning xususiyati va belgilari to'g'risidama'lumotlarni ham protsessual manbalar (masalan, jabrlan uvchilarni so'roq qilish bayonnomalari)dan, ham tezkor-qidiruv tadbirlari natijasida olish mumkin. Bu ma'lumotlar ular yashirilishi mumkin bo'lgan joylar to'g'risida tasmollarni ilgari surishgayordam beradi.

E'tibor qarating! Zamonaviy qidiruv vositalari yashirilgan har qanday narsani topishimkonini beradi. Tergovchi tintuvni o'tkazish jarayonida mutaxassis-kriminalist yordamida zamonaviyo'lchash va optikavositalari, kuchli yorug'lik manbalari, portativ rentgen qurilmasi, gazanalizatorlari, metall vamina izlagichlar, magnitli izlagichlar va ko'rargichlar, tokindikatorlari, qalbaki pul va portlovchi moddalar deo'zktorlari, giyohvandlik vositalari ekspress-analizatorlari, endoskoplardan va ko'chma kriminalistik laboratoriyada jamlangan boshqa o'z x nik - kriminalistik vositalardan foydalanishi mumkin.

Tintuv qilinayotgan shaxsning ruhiyati, fe'l-atvori va kasb-kori, sog'iigining holati, qiziqishlari haqida xabardorlik tergovchiga narsalar yashirilishi mumkin bolgan joylarni, ularni niqoblashusullarini prognozlashtirish imkonini beradi.

Tintuv qilinayotgan, uning oila a'zolari va u bilan birgayashaydigan boshqasha xslarning fe'l-atvorini bilish tintuv paytida tergovchi va uning yordam chilariga jismoniy qarshilik ko'rsatish yoki qidirilayotgan narsalarni yo'q qilib tashlash ehtimolini prognoz qilishuchunimkoniyat yaratadi. Tezkor manbalardan olingan tintuv o'tkaziladigan joy to'g'risida ma'lumotlar tergovchiga tergov-tezkor guruhini shakllantirish, kuchlarni joy -joyiga qo'yish, qidiruv harakatlarining oldinma-кетинligini va ularning real hajmini belgilashga yordam beradi. Tintuv obyektlarining xususiyatlarini, tintuv qilinuvchidamobil aloqavositalari, qurol, qopag'onit, kasal oila a'zolari va hokazolar bo r-yo'qligini Aniqlagach, tergovchi guruhga kim ni kiritish zarurligini, qaysi qidiruv texnik-kriminalistik vositalari talabetilishi mumkinligini belgilaydi.

Ikkinchi bosqich tadbirlari tintuv qilinayotgan obyektning qo'riqlanishini ta'minlash, unga kirishusulini tanlash, qidiruv harakatlarining natijadorligi uchun normal sharoitlarni yaratishdan iborat.

Tintuv turlarining xususiyatlari.

1. Turar joo'da tintu v o'tkazayotganda tergovchi awal tintuv joyidamo'ljal olishuchun uni ko'sdan kechiradi, uning chegarasini belgilaydi, uni muayyan qismlarga ajratadi, qidirilayotgan obyektlar yashirilishi mumkin bolgan joylarni, ularni o'shirishning oldinma-ketinligini va qidirish usullarini belgilaydi, kerakli texnik-kriminalistik vositalarning turlarini Aniqlaydi. Turar joyni o'shirish jarayonida tergovchi o'zitanlagan yo'nalishdan og'i shmay harakat qilishi lozim. Bunda, eng awalo, umnumiy foydalaniladigan joylar va qidirilayotgan narsalar yashirilishi mumkin bolgan joylar o'zkshiriladi.

Tintuvni o'tkazich chog'i da "og'zaki vaziyatni bilish" tavsiya etiladi. Bunda tergovchi navbatdagi o'zkshiruv obyektini baland ovozda e'lon qiladi va tintuv qilinayotgan bilan uning oila a'zolariga Bu qanday ta'sir ko'rsatganini kuzatadi. ruhiy zo'riqish vaziyatida og'zaki ta'sir ko'rsatishomili beixtiyor tashqi o'zgarishlarga (rang oqarishi, titroq turishi va h.k.) sabab bo'lishi mumkin. shu holatga qarab qidiruv harakatlari to'g'ri yoki noto'g'ri yo'nalishda olib borilayotganini taxmin qilish mumkin.

Tintuv qilinuvchi o'zi yashirgan narsalar baribir topilishini tushunib, ularni ixtiyoriy ravishda topshirishi ehtimoldan xoli emas.

2. Binoni tintuv QilayotganDa tergovchi bir Yo'nalishda (masalan, devor yoqalab) harakatlanishi, obyektlarni oldinma-ketin o'shirishi, So'ng xonasiga omishi, pol, shiftni ko'sdan kechirishi, shundan keyin boshqa xoNaga omishi lozim. Tanlab o'shirishusuli birinchi navbatda qidirilayotgan narsalar yashirilishi mumkin bolgan, tergovchi tomonidan belgilangan joylarni tintuv qilishni nazarda tutadi.

Binolarda tintuv o'tkazayotganda.

1. Tintuv o'tkazilabigan joyga kelish.

2. Binoga kirish 0'z hujjatlarini ko'rsatish; o'tkazilabigan tintuv haqida ogoh etish;

3. Bino egasini qaror bilan tanishtirish; barcha ishtirokchilarni birxonaga to'planishga taklif etish; har bir kishinmg shaxsini Aniqlash;

4. ularning huquq va majBuriyatlarini tushuntirish;

5. Bino egasiga qibirilayotgan narsalarni topshirishni taklif etish.

Tintuvning natijadorligi tergovchining tintuv o'tkazilayotgan joo'da togri mo'ljal ola bilishi, tirishqoqligi, sabr-toqatliligi, muvaffaqiyatga bo'iganishonchi bilan belgilanadi. Tintuv o'tkazish uchun noqulayobyektlar (tutun mo'risi, yerto'la, yug'indi to'kiladigan o'ra, shunga o'xshash boshqa joylarni o'shirish)ni o'shirishdan voz kechmaslik k erak .

Taktik nuqtayi nazardan binoda tintuvni qidirilayotgan obyektlar yashinlishi mumkin bolgan joylardan boshlash, ularni texnik - kriminalistik vositalar yordamida o'shirisho'rinli bo'ladi. Ba'zan jinoyatchilar pul, boyliklar, hujjatlar, qurolni yashirish uchun xufiyadonlar yasaydilar va ba'zan ularni kutilmagan joylarga o'matadilar. Ularni topish va ochish qo'shimcha qiyinchiliklar tug'diradi.

3. Joo'da tintuv o'tkazish o'zkshirilayotgan hudud (bo'g, dala hovli, tomorqa, chobog')ning xususiyatiga bog'liq bo'ladi. Odatda, hudud kvadratlar, sektorlarga bo'linadi, ularning chegarasi bo'lib tabiiy sarhadlar xizmat qilishi mumkin. Har bir uchastka tergov-tezkor guruhining biRa'zosiga biriktiriladi. Tintuv jarayonidagil ekilgan joylar, egatlar, daraxtlar ostidagi yerlar, pichang'aramlari, axlat uyumlari shchuplar vametall izlagichlar bilan o'zkshiriladi. Qurilish materiallari va omin taxlamlari ochib ko'riladi. Agar qidirilayotgan narsalar yerga ko'milishi mumkin bo'lsa, yerning chopilgan qismlariga, om payhon bolgan joylarga e'tiborni qaratish zarur. Yaqinda asfaltlangan yoki betonlangan, trotuar plitkasi qoplangan, shag'al to'kilgan joylar ham nazardan chetda qolmasligi kerak. Ayrim hollarda xizmat itlaridan foydalanish ham samara berishi mumkin.

4. Avtomobilda tintuv mutaxassis ishtirokida o'tkazilganda, ayniqsa, yaxshi samara beradi. Avtomobilni tintuv qilayotganda uning barcha tabiiy bo'shliqlarini, kabina (salon)ni, omindiqlar ostini, yukxonani, old paneldagi qutilarni, dori-darmonlar qutisini, zaxira g'ildirakni o'shirishga alohida e'tibor berish zarur. O'rindiqlardang'illoflar yechibolinadi, g'ildiraklar, kuzov, yuk va hokazolar ko'sdan kechiriladi.

5. Shaxsiy tintu v O'zR JPK ning 162 va 164-moddalarida belgilangan protsessual qoidalargamuvofiq o'tkaziladi. Bunda, engavvalo, kiyim , poyafzal, bosh kiyimi va boshqaliboslar o'zkshiriladi. So'ng tintuv qilinayotgan shaxsning tanasi ko'sdan kechiriladi.

Tintuv o'zpadan pastga qarabo'tkaziladi. Zarur holda kiyim choklari so'kiladi, astarlar ochib ko'riladi, klapanlar, kapyushonlar o'zkshiriladi. Qo'lda olib yuriladigan narsalar - portfellar, keyslar, sum kalar, ayollar sum kachalari, ryukzaklar, shuningdek foto vavideokameralar, ularning g'illoflari, mobil o'zlefonlar, magnitofonlar, plyerlar va boshqa portativ radiotexnika qurilmalari, soyabonlar, kitoblar, ayniqsa, sinchiklab o'zkshirilishi lozim .

Mobil o'zlefone xotirasida tintuv qilinuvchi doimiy ravishda foydalanadigan o'zlefon raqamlari, shuningdek u oxirgi marta qo'ng'roq qilgan raqamlar yozilgan bo'lishi mumkinligini unutmash kerak. Ushbu Axborot tintuv bayonnomasida aks ettirilishi lozim , o'zlefon esa olib qo'yilishi va ish materiallariga qo'shib qo'yilishi mumkin (ayniqsa, agar u o'g'irlangan bo'lib chiqsa). Mobil o'zlefonidagi raqamlar bo'yichagumon qilinuvchi (ayblanuvchi)ning, shu jumladan kriminal muhitdagi aloqalari Aniqlanishi mumkin. Mazkur mobil o'zlefone yordamida olingan foto vavideokadrlar ham tergovchi uchun diqqatga sazovor bo'lishi mumkin. Ularni ko'sdan kechirish va tergov qilinayotgan jinoyat ishi uchun foydalilik nuqtayi nazaridan tahlil qilish zarur.

Tintuv o'tkazishning taktik usullari.

Tintuv o'tkaziladigan joyga borish shunday rejalashtirilishi zarurki, u yerda tintuv qilinuvchi yoki uning balog'atgayetgan oila a'zolari bo'lsin. Ammo shu bilan birga tintuv qilinuvchi shaxs tintuv yeriga tezkor xodimlar tomonidan tintuv boshlanishi vaqtida olib kelinishi hamehtimoldan xoli emas. Agarda tintuv yerida tintuv qilinuvchi yoki uning balog'atga yetgan oila a'zolari bo'lmasa, tintuv faqat obyektiv sabablarga ko'ra ularning ishtirokisiz amalga oshiriladi. Tergovchi tintuv yerigayetib

kelib, tintuv qilinuvchiga tintuv maqsadlarini e'lon qiladi hamda Bu to'g'ridagi qarorni ko'rsatadi.

Tintuv qilinuvchiga uning huquq vamajBuriyatlarini tushuntiradi va Bu haqida tintuv bayonnomasiga o'zgishicha qayd qiladi. Bundan tashqari, tintuv qilinuvchiga ishga aloqador bo'lishi mumkin bolgan Buyum va hujjatlarni o'z xohishiga ko'ra topshirishni taklif qiladi. Agar ular tintuv qilinuvchining o'z xohishiga ko'ra topshirilsa, tintuv tergovchida Hamma hujjat yoki Buyumlar topshirilmaganligi haqidagi asoslar bolgan holdagina o'tkaziladi.

Qidiruv harakatlarini amalga oshirishdanawal tergovchi tintuv joyi bilan tanishishi, qidiruv harakatlari hajmini Aniqlashi, alohida e'tiborga molik joylarni belgilashi, ish hududini tergov guruhi xodimlari o'rtasida to'g'ri taqsimlashi lozim.

Tintuvning to'g'ri va samarali omishi hamda dalillarni yo'q qilish ehtimolligining oldini olish maqsadida tintuv qilinuvchi va u bilan birga hozir bolgan shaxslar bir xonada jamlanishi mumkin, ular o'zlefondagaplashishlari, tintuv tugaguncha tintuv yerini tark etishlari taqiqlab qo'yilishi mumkin. Voyagay etmaganlar, ayniqsa, bolalar qoida tariqasida tintuv o'tkazilayotgan joo'dan chiqarib yuborilishlari lozim. Agar tergovchi tintuv yerida hozir bolgan shaxso'zida biror narsayashirayotganiga asoslari bo'lsa, u holda ushbu shaxsni shaxsiy tintuv qilish to'g'risidagi qaror qaBul qilinishi mumkin. Tintuv yeridanoma'lum shaxslar paydo bo'lsa, ular tergovchi tomonidan tintuv oxirigacha vaqtinchalik ushlab turilishlari mumkin.

Agar ushbu shaxslar tintuv yeriga o'z x izmat vazifalarini bajarishuchun kelgan bo'lsalar (shifokor, pochta xodimi, santexnik va boshqalar), ularning shaxsi, kelish maqsadlari Aniqlanishi zarur. Ularning kelish maqsadlari tintuv qilinuvchining jinoiy faoliyati bilan bog'liq bo'lmasa, tergovchi ularga javob berib yuborishi kerak. Zaruriy hollarda ular tintuv faktini sir saqlash to'g'risida ogohlantiriladilar. Tintuvni amalga oshirish Muntazam lik va sinchkovlikni talab qiladi. Tergovchi yoki boshqa tintuv ishtirokchisi biror-bir predmetni tez ko'sdan kechirib, uni qiziqtirgan boshqa obyektga o'tishigayo'l qo'yib bo'lmaydi. Albatta, qidiriladigan obyektlar jismoniy va boshqa xususiyatlariga ko'ra berkitilishi mumkin bo'lmagan predmetlarni sinchkovlik bilan o'shirish ehtiyoji yo'q.

Tintuv yeridagi Hamma boshqa predmetlar har tomonlama o'rganilishi lozim. Predmet va hujjatlarni yashirin joylarda saqlashdan tashqari jinoyatchilar tergovchining, awalambor, yashirin joylarni qidirishinson ruhiyatiga asoslanib qidirilayotgan hujjat va predmetlarni tergovchi e'tibor bermaydi deya Hammaning ko'z o'ngida qoldirishi mumkin (masalan, daliliy hujjatlarni yozuv stolida boshqa qog'ozlar bilan birga qoldirish). Ba'zan, tintuv qilinuvchilar yashirin joy sifatida Bumaqsadlar uchun mo'ljallanmagan predmetlarni ishlatadilar (murabboli bankalar, tillava Qimmatbaho narsalarni saqlash, kitoblaresa, qurol-yarog'iarni saqlashuchun va hokazo). Shuning uchun tergovchi, tintuv yeridagi uy jiho zlari, kiyim , oyoq kiyim , maishiy texnika, kitoblar, bolalar o'yinchoqlari, idishtovoq, oshxona jiho zlari, oziq-ovqatlar va boshqalarni diqqat bilan o'rganish zarur.

Imoratda, shuningdek hovli inshootlarida, tomorqava boshqa joylarda tintuv o'tkazganda tergovchi har doim bir yo'nalish bo'ylab harakatlanadi, masalan, spiral

bo'yicha, soat mili bo'yicha, narsalarni birin-ketin o'zkshirib, so'ng xonamarkazi, devorlar, pol, keyin esa boshqa xonagayoki imoratga o'tadi.

Qidiruv vaqtida tergovchi biror-bir joo'dayashirin joy borligiga asos bomuvchi turli xil salbiy holatlarni, izlarni e'tibordan qochirmasligi zarur. Masalan, yam -yashil o'ctlar orasida sarg'aygan o'tli hudud, tomorqadagi yangi qazilgan joy, devorning yangi Gulqog'oz yopishtirilgan qismi, pol tax talarning biridagi mixlarning yangi yaltillovchi qalpog'i va boshqalar tergovchining e'tiborini o'ziga jalb etishi ham damazkur obyekt yoki hudud qismini sinchkovlik bilan o'shirishuchunasos bo'lishi zarur. Murda ko'milgan joyni uy hayvonlari va parrandalarning o'zlarini besaranjom tutishlari ham ko'rsatishi mumkin.

Paydo bolgan shubhalarni o'shirishuchun tergovchi ichtiroki boshqa ingichka predmet yordamidayumshoq mebelni, o'rin -to'shakni, yerni va boshqalarni o'zkshirib ko'rishi mumkin. Bunarsayetarli bo'lmagan holatlarda murakkabroq asbob-uskunalar qo'llaniladi: murdavamina qidiruvchi, portativ rentgen uskunasi va boshqa qidiruv vositalari. Zaruriyat tug'i lganda uning ortidayashirin joy borligi taxmin qilinayotgan to'siq Buzib tashlanishi, uy-jihoz texnikasi va agregatlaresa qismlarga bo'lib tashlanishi mumkin.

Agar qidiruv harakatlari davomidayopiq joylarAniqlansa, tergovchi qulf, eshik va boshqa predmetlarni Buzib, mulkka zarar yetkazilishining oldini olish maqsadida dastlaBundan yopiq joyni ochishni socrashi lozim. Tergovchi tomonidan yopiq joyni ochishusuli tintuv bayonnomasida qayd etilishi zarur.

Tintuv vaqtida topilgan bir qator bir xil predmetlar orasidan jinoiy ishga aloqadorlarini Aniqlash maqsadida sodda analitik namunalar olish mumkin. Masalan, giyohvand moddalarni tintuv qilinuvchidamavjud boshqa dorilardan, qonizlari va boshqa biologikizlarni ajratishuchun tintuv yerida o'zgishli mutaxassis tomonidan ekspress-usullarni qo'llab, dastlabki o'rganishlarni o'tkazish mumkin.

Qidiruvni amalga oshirishda tergovchi uning tasarrufidagi tintuv qilinayotgan shaxshaqidagi ma'lumotlarni E'tiborga olishi shart. Chunki Bu kabi ma'lumotlarning hisoboti tintuv o'tkazishning to'g'ri taktikasini tanlash vamazkur tergov harakatini samarali o'tkazishimkonini beradi. Ko'pinchalik tintuv qilinuvchilarashyoviy dalillarni Kir kiyimlarda, bolalar Buyumlarida, o'yinchoqlardava boshqalarda saqlaydilar. Ba'zan ularni ayblovchi hujjatlarni tergovchining bir xil ishni uzoq vaqt bajarishidan hosil bo'ladigan charchoq va e'tiborini susayishigamot jallab, uy kutubxonasidagi kitoblar orasiga joylaydilar. Bu kabi vaziyatlarda tergovchining qatiylik, keskinlik, sabotlilik kabi fazilatlari alohida ahamiyat kasbetadi. Tintuv uzoq vaqt davometganda damolishuchun qisqa tanaffuslar qilish tavsiya qilinadi.

Tintuv vaqtida tergovchi ba'zan tintuv qilinuvchining shaxsiy hayo'liga oid holatlar bilan to'qnash keladi. Masalan, qidiruv vaq tida u tintuv qilinuvchining shaxsiy yozishmalariga, shaxsiy hayo'liga taalluqli va tergov qilinayotgan hodisaga aloqasi bo imagan hujjat va predmetlariga duch kelishi mumkin. Qonun fuqarolar manfaatini ko'zlab, tergovchi Bu kabi holatlar ovoza bo'lmasligi uchun bor imkoniyatlarini ishga solishini ko'rsatadi. Shuning uchun qidiruv harakatlari davomida tergovchi xolislar va tintuvning boshqa ishtirokchilari e'tiborini Bunarsalarga, agar ularningishga aloqasi bo'lmasa, katta urg'u berib qaratmasligi lozim. Agar Bu holatlar tergov qilinayotganishga aloqador bo'lib, xolislar va

tintuvning boshqa ishtirokchilari ular bilan tanishishlari shart bo'lsalar, tergovchi ularni Bu holatlarni ovoza qilmasliklari to'g'risida ogohlantirib, ulardan tilxat olishi zarur.

Shuningdek, tintuv vaqtida ishga aloqador hujjat va predmetlardan tashqari tintuv qilinuvchi tomonidan sodir etilgan boshqa jinoyatga aloqador predmetlar, ro'y xatga olinmagan qurol-yarog' va fuqarolik muomalasidan chiqarilgan boshqa predmetlar hamolib qo'yiladi.

Alohida hollarda ba'zi bir fuqarolar qaytadan tintuv qilinishlari mumkin. Qayta tintuvga ehtiyoj, birinchi tintuv ma'lum sabablarga ko'rayuzaki o'tkazilgan bo'lsayoki tergov davomida, tintuv qilinuvchida uning jinoiy faoliyatining Aniqlangan yangi epizodlariga taalluqli predmetlar borligi haqidagi yangi ma'lumotlar paydolib bo'lsa yuzaga keladi. Bundan tashqari, avval tintuv qilingan shaxs turar joyiga tergovchi endi e'tibor bermaydi deb hisoblab, birinchi tintuvda topilishi va Aniqlanishi lozim bolgan obyektlarni turarjoyiga olib kelishi kabi hollar ham qayta tintuvga asos bo'lishi mumkin.

Shaxsiy tintuv, tintuvning boshqa turlari kabi prokuror sanksiyasi bilan tergovchining asoslangan qaroriga binoanamalga oshiriladi. shaxsiy tintuv faqat bir jinsdagi shaxs tomonidan ushbu jin sdagi xolislar ishtirokida o'tkazilishi mumkin. Buning uchun alohidaxo na ajratiladi va undan begonalar chiqarib yuboriladi. iloji bo'lsa, tintuv qilinuvchi tintuv vaqtida qarshilik ko'rsatmasligi uchun tintuv ikki xodim tomonidanamalga oshirilishi ma'qul. Tintuv qilinuvchining, avvalo, cho'ntaklari o'zkshiriladi, quroli olib qo'yiIadi, shuningdek qarshilik ko'rsatishi uchun qo'l keladigan har qanday predmetlar olib qo'yiladi. Cho'ntaklar, sum kalar va tintuv qilinuvchining boshqa Buyumlari e'tibor bilan o'zkshiriladi. Agar shaxsiy tintuvni o'tkazichinson tanasini o'shirish bilan bog'liq bo'lsa, tintuv o'tkazichuchun shifokorni taklif qilish maqsadga muvofiqdir.

Olib qo'yish tartibi.

Tintuvdan farqli ravishda olib qo'yish har doimAniq ma'lum bir Buyum va hujjatlarganisbatan, ular qayerdava kim da ekanligi Aniq bo'lganda qo'llaniladi. Olib qo'yishda qidiruv ishlariga hojat yo'q, binobarin, olib qo'yishni o'tkazishda fuqarolarning manfaatlariga ta'sir nisbatan kamroq bo'ladi. Olib qo'yishda tergovchining vazifasi biror-bir shaxsgayoki rahbargama'lum bir hujjatni yoki predmetni berishni taklif qilishdir. Rad javobi olinganda esa narsayoki hujjatni majBuriyolib qo'yish qo'llaniladi. |

E'tibor qiling! Jinoyat ishi uchunahamiyatgamolik narsava hujjatlarm ng , | aynan kim dava qayerda ekanligi ma'lum bo'lib, ularni qidirishning hojati | 1 bo'lmasa, surishtiruvchi, tergovchi va sud ularni olib qo'yishga haqlidir | I (JPK 157-modda). _

_ 1

Olib qo'yish 0'zR JPK ning 1 57-moddasida belgilangan tartibda o'tkaziladi. Ko'pincha, u korxonalar, tashkilotlar yoki muassasalar ofisida turgan hujjatlar vanarsalarni olib qo'yishuchun o'tkaziladi. Agar hujjatlar to'plarnidan, masalan, Buxgalteriya hujjatlari orasidan faqat tergov qilinayotgan jinoyat ishiga taalluqli bolgan hujjatlarni tan labolish kerak bo'lsa, olib qo'yishni o'tkazishda o'zgishli Mutaxassis ishtirok etishi lozim .

Olib qo'yish jarayonida faol qidiruv harakatlari amalga oshirilmaydi, shu sababli u fuqarolarning huquqlari va qonuniy manfaatlariga tintuvga qaraganda kamroq daxl etadi. O'tkazilgan tintuv va olib qo'yish jarayoni natijalari mazkur tergov harakatlari bayonnomalarida qayd etiladi. Bayonnomadanarsava hujjatlarningaynan qayerdava qanday sharoitda topilganligi, ixtiyoriy ravishda berilganligi yoki majBuriy ravishda olinganligi ko'rsatilishi lozim. Barcha olingan narsava hujjatlar bayonnomada birma-bir qayd qilinib, ularning miqdori, o'lchovi, og'rligi, har qaysisining o'igaxos belgilari ko'rsatilishi, zarurat bolgan taqdirda omalishi vamuhrlanishi lozim.

Olib qo'yish yoki tintuv vaqtida izlanayotgan narsava hujjatlarni yo'q qilishgayoki yashirishga urinish hollari sobir bolgan taqdirda, Bu hoi surishtiruvchi yoki tergovchi tomonidan ko'rilgan choralar ham ko'rsatilib bayonnomada aks ettirilishi lozim . Xufiyadonlar topilgan holda ular joylash gan yer, ularningichida topilgan narsalarning om chamlari vaxususiyatlari batafsil bayon etiladi.

Xufiyadonlar, ularningichki tuzilishi, ichidagi narsalar Fotosuratga olish yoki videotasvirga tushirish yo'li bilan qayd etiladi. Agar ko'p sonli narsalar olib qo'yilayotgan bo'lsa, Ularning ro'y xati tuziladi. Bayonnomaga tintuv jarayonida tuzilgan tarxlar (masalan, xufiyadon joylash gan yer tarxi), Fotojadvallar, videokassetalar hamilova qilinishi mumkin.

Davlat siriga ega bolgan hujjatlarni olib qo'yish holatlaridan tashqari olib qo'yishuchun prokuroming sanksiyasi talab qilinmaydi. Olib qo'yish diplomatik vakolatxonalar joylashgan yerlardayoki ularning oila a'zolari istiqo'l at qiladigan joylarda o'tkazilsa, ularning roziligi bilan va, albatta, prokuror va tashqi ishlar vazirligi xodimi huzurida o'tkazilishi zarur.

Olib qo'y ishda aynanishuchunahamiyatli narsani yoki hujjatni, nusxasini emas, uningaslini olishni ta'minlash zarur. Anashunday xavf xatar mavjud bo'lganda, olib qo'y ishga tintuvdagi singari mutaxassisni taklif etish maqsadga muvofiq. masalan, Buxgalteriya hujjatlarini olib qo'y ish da revizor, auditor yoki ekspertni taklif qilish zarur. Agar o'g'irlangan Buyumlarni olib qo'yish ko'zda tutilgan bo'lsa, jabrlanuvchini taklif qilish mumkin.

Olib qo'yishni Muvaffaqiyatli omishi ko'p hollarda tergovchining olib qo'yilayotgan shaxs bilan olib qo'yisho'tkazilayotgan tashkilot vakili bilan aloqasiga bog'liq. Bunday vaziyatda, shuningdek kuzatuvchanlik va kerakli hammanarsa olinganligiga ishonch ham katta ahamiyatga ega. Agar tergovchi obyektlarni yashirilganligini his qilsa, u holda tintuv haqida Qaror chiqaradi va tintuvga kirishadi.

Tintuv va olib qo'yish natijalarini qayd etish.

Tintuv va olib qo'y ishning tergov harakatlari sifatidagi daliliahamiyati ularning o'tkazish jaraYoni natijalarini to'la va xolisona qayd etishga uzviy bog'iiqdir. Tintuv va olib qo'yish bayonnomalari, ularning natijalari qanday bomishidan qati nazar, ular o'tkazilgandan so'ng tuziladi.

E'tibor qiling ! Bayonnoma tintuv va olib qo'yishni qayd etishningasosiy vositasi hisoblanadi. Bayonnomada tintuv va olib qo'yish qachon, kim tomonidan, qayerda, qanday ish bo'yicha, kim ning huzurida o'tkazilganligi va uning natijalari qanday bolganligi ko'rsatiladi. Bayonnomada topilgan va olib qo'yilgan predmetlar to'g'risida to'lama'lumotlar ko'rsatibo'tiladi. Obyektlarningumumiy vaxususiy

belgilarini iloji boricha Aniqroq ko'rsatishga harakat qilinadi: shakli, hajmi, rangi, undagi har xil raqam vayo'zuvlarning mavjudligi va boshqalar. Obyektlarning sifat xususiyatlariga alohida E'tibor beriladi: yangi, eski, Muomalada bolgan va hokazo. Agar bir turdagi predmetlar olib qo'yilsa, ularning miqdori yozuv bilan ko'rsatiladi.

Qimmatbaho qog'ozlar, chek va omonat daftarchalar, akkreditiv va hokazolarni olishda ularning rekvizitlari bayonnomada qayd etiladi. Xorijiy vamiilliy valyuta alohida ko'rsatiladi (masalan, O'zbekiston Respublikasi bankining 500 qiymatidagi bileti - 1000 dona). Agar o'g'irlangan pullarning raqamlari ma'lum bo'lsa, bayonnomaga Har bir nomi seriyava raqami kiritiladi.

Hujjatlarni olishda ularning maqsadi, rekvizitlari, holati: Qo'l yozmalarni olishda - har bir betning birinchi va oxirgi iboralari ko'rsatibo'tiladi.

Tintuv qilinuvchi olib qo'yilayotgan predmetlar qimmatbahometallardan tayyorlanganligini ta'kidlasa, har bir predmet batafsil ta'riflanishi, ularda proba bor yoki yo'qligini ko'rsatish zarur. Yashirin joylar, ularning niqoblarini ta'riflashga alohida e'tibor berish lozim. Bayonnomada qaysi Buyumlar o'z xohishiga ko'ra berilganligi qayd etilishi zarur. Agar tintuv yoki olib qo'yish davomida texnik vositalardan foydalanilgan bo'lsa, u holda bayonnomada u skunalarning nomi va turi, shuningdek tintuv va olib qo'yishda hozir bolgan shaxslarni texnik vositalarni qo'llash haqida ogohlantirilganliklarini qayd etish kerak.

Bayonnomaning yakunlovchi qismida qanday predmetlar olinganligi, qandayomalganligi, kim gavanima saqlashu chun topshirilganligi ko'rsatibo'tiladi.

Esda tuting! Tintuv va olib qo'yish bayonnomasi uch nusxada tuziladi. Birinchi nusxasi ishga biriktirib qo'yiladi. Ikkinchi nusxasi tintuv qilinuvchi, olib qo'yiluvchi yoki uning vakillarida qoladi va ular birinchi nusxada ikkinchi nusxani olganliklari to'g'risida imzochekadilar. IlChin Chi nusxa olingan obyektlar bilan birga, ashyoviy dalillarni saqlash kamerasiga topshiriladi. Original vanusxaning barcha betlari tergovchi, xolis va tintuv yoki olib qo'yishningi j boshqa ishtirokchilari hamda tintuv qilinuvchi yoki olib qo'yish o'tkazilganidora vakillari tomonidan imzolandi.

Bayonnomayozish bilan birga, dalillarni qayd etish ning boshqa usullari hamishlatilishi mumkin: reja tuzish, rasm ga olish, videotasmaga tushirish va hokazo. RejAva sxemalarda topilgan yashirin joylar tasvirlanadi, asosiysi yashirin joy ning o'zi, obyektlar qanday joylashganligi aks ettiriladi.

Rasmolish vavideotasmaga tushirish ham shu asosda amalga oshiriladi: kuzatishimkonini beradigan asosiy va batafsil kominis holinadi. Asosiy tasvirda topilgan yashirin joy va undagi obyektlar, batafsilidayashirin joo'dan olingan obyektlar qayd etiladi. obyektlarni, ularningumumiy, xususiy va farqlovchi xususiyatlarini Aniq kominadigan qilib tasvirga tushirish lozim. Agar olingan katta hajm dagi obyektlarni ishga biriktirishningiloji bo'lmasa, ularni qonunga binoan rasm ga tushirish zarur.

Nazorat savollari:

1. Tintuv tushunchasi va uning turlarini izohlab bering. Tintuv o'tkazich qanday taktik usullarga asoslanadi?

2. Olib qo'yish degandanimani tushunasiz? U tintuvdan nimasiga ko'ra farq qiladi? Olib qo'yish tergov harakatini o'tkazich tartibi qanday?

Kazuslar:

1-kazus

2 yil avval sodir etilgan qotillik jinoyatini sodir etgan shaxs Aniqlanmaganligi sababli jinoyat ishi yurituvi to'xtatilgan. Ushbu jinoyatni sodir etishi mumkin bolgan shaxslar ichida uning xotini ham bo'lishi mumkin degan versiyani o'shirish zarurati tug'ilib, jinoyat ishining tergov qayta tiklandi. Jinoyat bilan bog'liq faktlarni Aniqlash maqsadidagumonlanuvchininguyida tintuv o'tkazich rejalashtirildi. Tintuv obykti 238 sifatida uy ning hovlisida qurilishi tomomlanmaganayvon, garaj, quduq va poliz ekinlari mavjud hududlar belgilandi. Tintuv chegarasi va taktikasini Aniqlang.

Tintuv jarayonida qanday kriminalistik texnik vositalar qo'llaniladi?

2 -kazus

Fuqaro M . tanishi I giyohvandlik vositalari bilan savdo Qilayotganligini aytib IIB xodimlariga murojaat qildi. Fuqaro I. Tezkorqidiruv xodimlari tomonidan olib borilgan kuzatish tadbirlari natijasida "Aziya" restoranida o'z mijoziga qora paketda oq kukun sotayotgan paytda qo'Iga olinadi. Ushbu modda ekspertiza natijalariga ko'ragiyohvandlik moddasi emasligi ma'lum bo'ladi.

Ushbu ho la t yuzasidan tintuv va olib qo'y ish tergov harakatlarini o'tkazish mumkinmi? Tintuv o 'tkazishuchun tergovchi qanday protsessual harakatlarni amalga oshirishi lozim ?

Tintuv olib borishda tergovchi nimga ko'p ro q E'tibor qaratishi lozim ?

3. Ko'rsatuvlarni hodisa joyida o'shirish taktikasi.

Ko'rsatuvlarni hobisa joyida o'shirish tushunchasi vavazifasi. Ko'rsatuvlarni hodisa joyida o'shirishga tayyorgarlik ko'rish. Ko'rsatuvlarni hobisa joyida o'shirishning protsessual tartibi va taktikasi. Kom satuvlarni hobisa joyida o'shirish natijalarini rasmiylashtirish.

Ko'rsatuvlarni hodisa joyida o'shirish tushunchasi va vazifasi.

Jinoyatlarni tergov qilish jarayonida ba'zangumon qilinuvchilar, ayblanuvchilar, sudlanuvchilar, guvohlar hamda jabrlanuvchilarning ko'rsatuvlarini o'zkshirilayotgan hodisa sodir bo'lganjoo'da holatlarni qayta tiklashyo'li bilan o'zkshirib ko'rish, ularni bir-biri bilan taqqoslash zarurati yuzaga keladi. Bunday taqqoslashayrim hollarda tergovchiga olinganAxborotni o'z z va Aniq tushunish, uning rostligi yoki yolg'onligiga, shuningdek daliliyahamiyatiga bahoberishga ko'maklashadi.

Esda tuting! Ko'rsatuvlarni hodisa sodir bolgan joo'da o'shirish - Bu ilgari berilgan ko'rsatuvlarni o'zkshirilayotgan voqea bilan bog'liq joo'da o'shirish yoki ularga Aniqlik kiritish yo'li bilan yangi holatlarni Aniqlash maqsadida o'tkaziladigan Mustaqil tergov harakati.

Boshqa tomondan, ayblanuvchi (gumon qilinuvchi) ba'zan o'zi jinoyat sodir etgan yoki jabrlanuvchining murdasi ko'milgan, jinoyat quroli tashlab yuborilgan joyni Aniq tavsiflab bera olmaydi. Bu holda uning ko'rsatuvlarini u ixtiyoriy ravishda ko'rsatishga rozi bolgan hodisa sodir bolgan joo'da o'shirish talabetiladi.

E'tibor qiling! Ko'rsatuvlarni hodisa joyida o'shirish vazifalari:

- 1) ish materialidagi dalillarni o'shirish;
- 2) ko'rsatuvlardagi qarama-qarshiliklarni bartaraf etish;
- 3) yangi dalillarni Aniqlash;
- 4) jinoyatni keltirib chiqargan shart-sharoitlarni Aniqlash.

Ba'zan so'roqlarda tergov qilinayotgan voqeaning tafsilotlari to'g'risidama'lumot bergan bir nechtashaxslarning ko'rsatuvlarini o'shirish zarurati paydobo'ladi. Ularning ko'rsatuvlari real sharoitlar bilan solishtirilganda, o'zkshiruv jarayonida ular hodisa sodir bolgan joy sifatida turli joylarni ko'rsatganlari Aniqlanishi mumkin. Bunday tafovutlar, tabiiyki, ular bergan ko'rsatuvlarning haqqoniyiligashubha tug'diradi, tergovchini ko'rsatuvlarda jidbiy ziddiyatlar Yuzaga kelishi motivlari yoki sabablarini Aniqlashga Da'vat etadi.

Ko'rsatuvi o'zkshirilayotgan shaxshodisa sodir bolgan joo'da bir vaqtning o'zida ko'rsatish, ko'sdan kechirish yoki ba'zi narsalarni, hujjatlarni, izlarni olish yoxud muayyan harakatlarni namoyish qilishorqali tushuntirish beradi yoki o'ziningawal bergan ko'rsatuvlariga Aniqlik kiritadi.

E'tibor qarating! Ko'rsatuvlarni hodisa sodir bolgan joo'da o'shirishuchun asoslarni belgilashga bag'ishlangan O'zR JPK ning 132-moddasida ushbu tergov harakatining maqsadi ko'rsatuvlari o'zkshirilayotgan shaxsgama'lum, surishtiruvchi, tergovchi va sudga esanoma'lum bolgan narsalar, hujjatlar, izlar va belgilarni topish; shaxsning tergov yoki sud muhokamasi davomida topilgan narsalar, hujjatlar, izlar qayerda bo'lganligini ko'rsatib berishi; Bir necha shaxsningayni bir hodisa to'g'risida bergan ko'rsatuvlaridagi o'xshashlik va farqlarni Aniqlashuchunishda ahamiyatli bolgan joy yoki yo'nalishni shaxs ko'rsatib berishi; holatlarni qayta tiklash va hodisa sodir bolgan joo'dagi sharoit bilan qiyoslashorqali ko'rsatuvlarning to'g'ri yoki noto'g'riligini Aniqlashdani i iborao'zkanligi ko'rsatilgan.

Bir vaqtning o'zida bir nechshaxsning ko'rsatuvlarini hodisa sodir bolgan joo'da o'shirishga, shuningdek o'zkshiruv jarayoniga chetdanaralashishga, gaPo'rgatishgava ishora qiluvchi savollar berishga yo'l qo'lyilmaydi.

Ko'rsatuvlarni hodisa sodir bolgan joo'da o'shirish quyidagi lardaniborat bo'lishi mumkin: ko'rsatuv bergan shaxs o'zkshirilayotgan hodisaning sharoit va holatini joyida tiklaydi; ishuchunahamiyatli bolgan narsalarni, Hujjatlarni, izlarni qidirib topadi va ko'rsatadi; ayrim harakatlarni namoyish qiladi; o'zkshirilayotgan hodisada u yoki Bunarsaning qandayahamiyati bo'lganligini ko'rsatadi; hodisa sodir bolgan joo'dasharoitning o'zgarganligiga E'tiborni qaratadi; o'ziningavvalgi ko'rsatuvlarini Aniqlashtiradi va ularga oydinlik kiritadi.

Ko'rsatuvi o'zkshirilayotgan shaxs erkin so'zlab bergach va harakatlarni erkin namoyish qilib bomgach, unga savollar berilishi mumkin. Kom satuvlarni hodisa sodir bolgan joo'da o'shirish - Bu keng kolamli, Murakkab tergov harakati bo'lib, u boshqa bir qator protsessual harakatlarni (hodisa sodir bolgan joyni ko'zdan kechirish, tergov eksperimenti, so'roq qilish, Tanib olish uchun ko'rsatish)ni hamo'zichiga oladi. Mazkur tergov harakatining o'ziga xos bo'lgan sifat vamohiyati bilan boshqa protsessual harakatlardan farq qiladi.

Ko'rsatuvlari o'zkshirilayotgan shaxs xabar qilgan tafsilotlar yuz bergan v oqeAmanzarasiga oydinlik kiritadi, hodisa sodir bolgan joyning moddiy sharoitlari va

ish bo'yicha qo'lga kiritilgan boshqa dalillar bilan ularni taqqoslash esa berilgan Axborotning rostligi yoki yolg'onligi haqidayanada Aniq xulosa chiqarishimkonini beradi. Ko'rsatuvlarni hodisa sodir bolgan joo'da o'shirisho'z-o'iga tuhmat qilish, birov sodir etgan jinoyatuchunaybni o'z bo'y niga olish hollarini fosh etishda, ayniqsa, muhimdir. Bunday vaziyatlarda jinoyatni amalda sodir etmagan shaxs jinoyat voqeasining haqiqiy jinoyatchi bilishi lozim bolgan holatlari va tafsilotlaridan bexabar bo'ladi. |

E'tibor qiling! Ko'rsatuvlarni hodisa joyida o'shirishda ma'lumotlar] taxminan to'rt manbadan olinadi:

- 1) so'roq qilingan shaxsning ko'rsatuvidan;
- 2) 1 hodisa joyidaGi faktik holatlardan;
- 3) hodisa joyida ko'sdan kechirish jarayonida so'roq qilish bilan olinadigan ma'lumotlardan;
- 4) ko'sdan kechirish natijasida olinadiganAxborotlardan.

Ko'rsatilgan manbalardan olingan ma'lumotlarni o'shirishda quyidagi bir qancha ishlaramalga oshiriladi:

— Dastlab so'roq qilinganayblanuvchi, gumon qilinuvchi, guvoh, jabrlanuvchilar, haqiqiy jinoyat sobir bolgan joo'dan to'la xabardor bo'lmasliklari natijasida qisman noto'g'ri ma'lumotlar beradilar;

— ko'rsatuvlarni hodisa joyida o'shirishda esa real hodisa sodir bolgan joo'dagi sharoitni, holatni ko'ribavval bergan ko'rsatuvlarini tom diradi, Aniqroq qiliboydinlashtiradilar;

— hodisa joyiga olib borilgan shaxslar noto'g'ri yoki to'la bo'lmagan ko'rsatuvlar bilan joo'daGi holat-sharoitni solishtiradilar, Bu esa Ularning ruhiyatiga ta'siRetadi va ular ko'rsatuvdagi nuqson xatolarni to'g'rilaydilar.

So'roq jarayonida to'g'ri ko'rsatuv ma'lumot berganlar ba'zan bergan ma'lumotlariningayrim jihatlarini beixtiyor unutib qoldirib ketishlari ham mumkin bo'ladi. Hodisa joyiga borganda esa unutilgan, aytilmay qolgan holatlar xotirada tiklanadi va ko'rsatuv to'ldiriladi va unga Aniqlik kiritiladi.

So'roq jarayonida gumon qilinuvchi, ayblanuvchi ko'p hollardayo lg con ko'rsatuv beradilar. Hodisa joyiga olib borilgandama'lumotlardagi va ish yuzasidan yig'ilgan dalillar bilan uning ko'rsatuvi orasidagi ziddiyatlarni ko'rib to'g'ri tushuntirish berishgamajBur bo'ladi. Agar hodisa joyida ko'rsatuvni o'shirish jarayonidayangi holatlar ochilsa, Bunday vaziyatda avval shujoyini ko'sdan kechirisho'tkazib, so'ngra so'roqda olingan ma'lumotlar bilan solishtirib o'shirish maqsadga muvofiq bo'ladi. Yuqorida keltirilgan faktlarni yak un lab quyidagicha xulosalarga kelish mumkin. Ma'lumot uchun! Ko'rsatuvlarni hodisa joyida o'shirish Bu mustaqil tergov harakati bo'lib, uning mazmuni jinoyat ishi yuzasidan so'roq qilinganayblanuvchi, gumon qilinuvchi, guvoh va jabrlanuvchilarning ko'rsatuvlarini jinoyat sobir bolgan joo'da ayrim holatlarni qayta tiklash bilan noma'lum bolgan narsalar, hujjatlar, ashyoviy dalillar, izlar qayerda bo'lganligini, hodisa joyi bilan qiyoslashi orqali ko'rsatuvlardagi ayrim holatlarni to'g'ri yoki noto'g'ri ekanligini, Aniqlashdaniborat. Shu bilan birga, Mazkur tergov harakatini o'tkazishda so'roqqa olingan ma'lumotlarningayrim holatlari tom diriladi, ularga Aniqlik kiritiladi, ba'zan yangi holatlar hamochilib qoladi.

Ko'rsatuvlarni hodisa joyida o'shirishning vazifasi sobir bolgan jinoyatning to'g'ri va tezda o'zgishli muddatlarda ochish, ish yuzasidan dalillarni to'plash, ularni baholash va jinoyat ishi tergovini xolisona obyektiv tugallanishini ta'minlashdan iboratdir. Mazkur tergov harakatini o'tkazishdan maqsad olingan ko'rsatuvdagi ayrim ma'lumotlarni to'g'ri vanoto'g'ri ekanligini o'shirishdan vayangi ma'lumotlarni olishdan iborat. Hodisa joyida ko'rsatuvlarni o'shirishda o'zkshirilayotgan ma'lumotlar, albatta, jinoyat ishigayoki uning alohida holatlariga aloqador bo'lishi lozim va o'shirish natijalari o'zgishli protsessual tartibdamustahkamlanib, boshqa tergov harakatlari natijalari bilan solishtirib baholangan taqdirdagina ish yuzasidan dalil bo'lib xizmat qiladi va ayblov xulosasiga asos bo'ladi.

Ko'rsatuvni hodisa bolgan joo'da o'shirishga tayyorgarlik ko'rish.

Har qanday tergov harakatini o'tkazishdan awal unga tayyorgarlik ko'rilishi zarur bo'lganidek, ushbu tergov harakatiga ham puxta tayyorgarlik ko'rish va tashkiliy masalalarni hal etish lozim. Mazkur tergov harakatini o'tkazichuchun tayyorgarlik ko'rishda o'shirish predmeti bolgan va asosiy o'zkshiriluvchi manba so'roq qilingan shaxsning ko'rsatuv yuzasidan uning joyi, vaqti va holatlari o'zkshirilishi lozim ligi belgilabolinadi.

Ko'rsatuvni hodisa bolgan joo'da o'shirish jarayonidayangi holatlar ochilib qolsa, jumladan, noma'lum Murdani dafn etilgan joyi, jinoyat qurollari berkitilgan va izlar niqoblangan joylar ma'lum bo'lib qolsa, shu ko'rsatilgan joy ga so'roq qilingan shaxs (ayblanuvchi, gumon qilinuvchi) bilan ularning ishtirokidamazkur joylarni ko'sdan kechirish lozim va bayonnomani ham ko'sdan kechirish harakati sifatida rasmiylashtirilib, so'ngra zarurat bo'lsa, ko'rsatuvni o'shirish o'tkazilishi lozim. Hodisa joyida ko'rsatuvlarni o'shirish harakatini muvaffaqiyatli vanatijali o'tkazishuchun ilgari Bu yerda o'tkazilgan ko'sdan kechirishga oid materiallar ham bo'lishi kerak. Bu hodisa joyini ko'sdan kechirish bilan mazkur tergov harakati orasida birmunchavaqt omib, atrof-muhito'zgarishi bilan dastlabki holatning sharoiti hamo'zgarib ketishi va ashyoviy dalil bolgan Buyumlar, izlar o'zgarib yo'qolib ketishi mumkinligi bilan izohlanadi.

Shu sababdan ko'rsatuvlarni o'shirishdan oldin ularni jinoyat ishidagi materiallar bilan qiyoslab tahlil qilish va Ko'zdan kechirish bayonnomasidagi holatlarni ko'rsatuvdagi ma'lumotlar bilan mosligi, zidligi yoki boshqacha bog'iiqligini o'shirish kerak.

Hodisa joyida ko'rsatuvlarni o'shirishga tayyorgarlik ko'rishda ko'rsatuv o'zkshirilayotgan shaxslarning hodisa joyiga olib borish choratadbirlari ham belgilabolinishi lozim. Ayniqsa, ehtiyo'lchorasi sifatida qamoq qo'llanilgan ayblanuvchilarning ishtiroki zarur bolgan taqdirda, ularni hodisa joyiga olib borishda xavfsizlik choralari ham nazarda tutilishi lozim.

Ayblanuvchi vagumon qilinuvchilarning roziligini olish va tergov harakatini o'tkazishda mavjud bolgan asoslar bilan tanishtirish ham tayyorgarlik choralaridan biridir. Ayblanuvchi vagumon qilinuvchilar hodisa joyiga chiqishdan bosh tortishi yoki xohish bildirishi mumkin. Ikkala holatning sababini psixologik va taktik jihatdan tahlil qilish lozim. Joyga chiqib ko'rsatuvni o'shirishga rozi bolgan ayblanuvchi yoki gumon qilinuvchi rost vaxolisona ko'rsatuv berganligini bildiradi. Shu bilan birga,

ular boshqamaqsadni ham ko'zlashi mumkin, sheriklarining qilmishini yashirish, jinoiy javobgarlikdan o'zini qutqarish uchun qochishni mo'ljallash v. b.

Mazkur tergov harakatlarini o'tkazishga tayyorgarlik ko'rishda unda ishtirok etadiganlarning shaxslari belgilanishi lozim. Har qanday tergov harakatida ishtirok etadiganikki xolis zarurat bo'lgandamutaxassis vaxavfsizlik choralari ta'minlashuchun o'zgishli tezkor xodimlar ko'rsatuvi o'zkshiriladigan (ayblanuvchi, sudlanuvchi, guvoh va jabrlanuvchi) shaxslarning qatnashuvini belgilab qo'yilishi lozim. Tergov harakatini o'tkazishda zarur bo'lib qoladiganilmiy-texnik vositalarni ham tayyorlash muhim ahamiyatga ega.

Birinchi navbatda hodisa ro'yi bergan joyga olib boruvchi yo'l, joyning o'zi, u yerdagi izlar, ashyoviy dalillarning yashirilgan, topilgan joylarini mustahkamlab tasvirga zarur bo'ladigan foto-kino apparatlari, videotasvir yozish jihozlari, zarurat bo'ladigan hollarda qidiruv asboblari, ba'zilarida esaxizmat itlarini ta'minlash zarur. Bu choralarni hodisa joyiga chiqishdan oldin tayyorgarlik ko'rish bosqichida belgilanishi zarur.

Hodisa joyiga chiqish vaqtini hamoldindan belgilabolish lozim. Qoida tariqasida tergov harakatlari kunduzgi vaqtda o'tkazilgani kabi ko'rsatuvlarni hodisa joyida o'shirish ham kunduzi, maqbul sharoitda o'tkazilmog'i va transport vositalari bilan ta'minlanmog'i lozim. Hodisa joyiga borish yo'llari oldindan Aniqlanib olinmog'i, qayerdan va qaysi tomondan borish ma'qulroq bo'lishi belgilanishi kerak. O'zkshiriladigan joo'da qidiruv (yemi qazish, ariq, zovur, changalzorlarning orasini o'shirish kabi) ishlari o'tkazilishi mo'ljallansa, ularni amalga oshirishga zarur bo'ladigan qurol va asboblarni Hamda Bu ishlarni bajarishga ishchilarni jalbetish masalasi ham hal etiladi.

Hodisa joyiga etib borishuchun kichikixchamavtoBus bo'lishi ma'qul, Bu yo'nalish davomida suratga olishni osonlashtiradi. Joyning o'zida esa aloqavositasi ham ta'minlanishi lozim. Tergov harakatini rasmiylashtirish uchun yozish-chizish vosita qurollari ham nazarda tutilishi kerak.

Hodisa joyida ko'rsatuvlarni o'shirish jarayonida yangi holatlar ochilib qolishi mumkin, masalan, murdayoki uning bomagi, jinoyat quroli topilib qolgan hollarda, anashujoylarni va obyektlarni ko'sdan kechirib rasmiylashtirish lozim bo'ladi. Shu joyning o'zida zarur bo'lsa, ayblanuvchini, gumon qilinuvchini qayta so'roq qilish va so'ngra ko'rsatuvlardagi ayrim holatlarni Aniqlab, o'zkshirib, ma'lumotlarni to'ldirish masalalarini nazarda tutish zarur.

Ko'rsatuvlarni hodisa joyida o'shirishning protsessual tartibi va taktikasi.

Ko'rsatuvlarni hodisa sodir bolgan joo'da o'shirish ko'rsatuvlari o'zkshirilayotgan shaxs unutilgan faktlar va holatlarni eslash jarayon larining faollashuvi natijasida xabar qiladigan tom dirishlar hisobigavoqeaningishuchunahamiyatgamolik bolgan tafsilotlari va holatlarini Aniqlashimkonini beradi. Hodisa sodir bolgan joy sharoitlari tiklanishi ta'sirida ularning nishi — xotirada gavdalanishi yuz beradi. Bundan tashqari, ko'rsatuvlari o'zkshirilayotgan shaxs jinoyatni sodir etish quroli, jabrlanuvchining Murdasi, unga o'zgishli bolgan narsalar yashirib qo'yilgan joyni ko'rsatishi mumkin.

Ko'rsatuvni hodisa joyida o'shirishning protsessual qoidasi JPK 133-moddasida ko'rsatilgan bo'lib, unga binoan Mazkur tergov harakatini o'tkazicholdidan

surishtiruvchi yoki tergovchi Xolislar ishtirokida o'zkshirilayotgan ko'rsatuvlarni e'lon qiladi. Ko'rsatuv bergan shaxsdan ularning to'g'ri yoki noto'g'riligini, qo'shimchava o'zgartirishlar kiritishga ehtiyoj bor yoki yo'qligini so'raydi, o'shirishning maqsadi va tartibini tushuntiradi. Basharti guvoh yoki jabrlanuvchining ko'rsatuvlari o'zkshirilayotgan bo'lsa, ular Ko'rsatuv berishdan bosh tortganlik va atayin yolg'on ko'rsatuv berganlik uchun jinoiy javobgarlik haqida ogohlantiriladi.

Ushbu tergov harakati ilgari so'roq qilingan shaxs tergov qilinayotgan jinoyat, uning moddiy sharoitlari, ayrim holatlari va tafsilotlari to'g'risida chindan ham xabardorligini Aniqlashga qaratiladi. Hodisa sodir bolgan joy sharoitlari bilanishni o'z yurituviga boshqa tergovchidan qabul qilibolgan va hodisa sodir bolgan joyni o'ziko'sdan kechirmagan tergovchining tanishishi Hammaqsadga muvofiq. Shunda u guvohlar, jabrlanuvchi, ayblanuvchining ko'rsatuvlarini tushunishi va baholashi oson bo'ladi.

E'tibor qarating! Ko'rsatuvlarni hodisa sodir bolgan joo'da o'shirishning quyidagi turlari farqlanadi. Ko'rsatuvlari o'zkshirilayotgan shaxslar soniga qarab o'zkshiruv faqat bir shaxs, so'ngikkinchi, uchinchi va hokazoshaxslar bilan j o'tkazilishi mumkin. O'zkshiruvlar o'tkazilgandan keyin olingan Natijalar bir-biri bilan taqqoslanadi va ularga umumiy bahoberiladi. Ko'rsatuvlarni o'shirishi tergov qilinayotgan bittayoki bir nechtavoqeaganisbatan o'tkazilishi mumkin. O'zkshiruv tergovchigama'lum bolgan va ilgari hodisa sodir bolgan joy sifatida ko'sdan kechirilgan joo'dava agar jinoyat yashirin bo'lib qolgan yoki ochilmagan bo'lsa, tergovchigama'lum bo'lmagan joo'da o'tkazilishi mumkin.

Ko'rsatuvlarni hodisa sodir bolgan joo'da o'shirish shunday tashkil etilishi, o'tkazilishi va qayd etilishi lozim ki, keyinchalik uning natijalarigashubha tug'ilmasin. Ko'rsatuvlarni hodisa sodir bolgan joo'da o'shirish niqobi ostida o'z aybiga iqror bo'libariz qilishni mustahkamlash harakatlarini o'tkazishgayo'l qo'yilmaydi.

Xolislarini tanlabolayotganda Bu odamlar o'tkazich mo'ljallanayotgan tergov harakatining ancha murakkab tafsilotlarini tushunish va eslab qolishga qodir ekaniga ishonch hosil qilish zarur. Bomg'usi o'zkshiruv mohiyati, uning maqsad vavazifalari ularga tushuntirilishi, ular tergov harakatini o'tkazish jarayoni va uning natijalari bilan bir qatorda, ko'rsatuvlari o'zkshirilayotgan shaxs voqea yuz bergan joyni ko'rsatgani, muayyan harakatlarni mustaqil ravishda bajarganini ham tasdiqlashlari lozim ligi ko'rsatibo'tilishi kerak.

Agar bir nechta gumon qilinuvchilar (ayblanuvchilar)ning ko'rsatuvlari o'zkshirilayotgan bo'lsa, ularning bir-biri bilan muloqot qilishimkoniyati istisno etilishi, hodisa sodir bolgan joy ga har safar boshqaxolislar olib chiqilishi lozim , shunda ular sudda so'roq qilinganda turli o'zkshiruvlarni chalkashtirib yubormaydi va har bir o'zkshiruv jaraYoni va ularning natijalari to'g'risida Aniq ko'rsatuvlar beradi.

Ko'rsatuvlarni hodisa sodir bolgan joo'da o'shirish jarayonida ko'rsatuvlari o'zkshirilayotgan shaxsga harakat yo'nalishini om gatish yoki ishora qilishgayo'l qo'yilmaydi. O'zkshiruv jarayonida tergovchi ko'rsatuvlari o'zkshirilayotgan shaxsning harakatlariga bahobermasligi kerak. Aniqlik kirituvchi va qo'shimcha savollar unga faqaterkin so'zlash va ko'rsatish, shuningdek muayyan harakatlarni

bajarish yakunlanganidan keyin berilishi mumkin. O'zkshiruv faqat ko'rsatuvlari o'zkshirilayotgan shaxsning roziligi bilan o'tkaziladi, aks holdavaqt behuda sarflanishi mumkin. O'zkshiruv jarayoni va natijalarini fotosuratga olish yoki videotasvirga tushirish yo'li bilan qayd etish shundayamalga oshirilishi lozim, ko'rsatuvlari o'zkshirilayotgan shaxs oldinda borayotgani va harakat yo'nalishini belgilayotganini ko'rinib tursin. Fotosuratga olish yoki videotasvirga tushirish yon tomondanamalga oshirilgani ma'qul, shunda ko'rsatuvlari o'zkshirilayotgan shaxs keyinchalik u video yoki fotooperator ortidan borganini da'vo qila olmaydi.

Turli tomonlardan syo'l ka o'zkshiruv joyining o'zida amalga oshiriladi. Agar ko'rsatuvlari o'zkshirilayotgan shaxs tergovgama'lum bo'lmagan faktlar to'g'risida ko'rsatuvlar bergan, ilgari ko'sdan kechirilmagan joylarni ko'rsatgan bo'lsa, o'zkshiruv Bunday joylarni sinchiklab ko'sdan kechirish, ularda ashyoviy dalillar - izlar vanarsalarni topish, ularni olib qo'yish bilan tom diriladi.

Agar ko'rsatuvlari o'zkshirilayotgan shaxs tergovga ma'lum joyni ko'rsatgan bo'lsa, asosiy e'tibor gumon qilinuvchi tomonidan jinoyatni sobiretish holatlarining tiklanishi ilgari qayd etilgan holatlar bilan qay darajadamos kelishini Aniqlashga qaratilishi lozim.

O'zkshiruvni o'tkazishdan oldin so'roqda tergov qilinayotgan voqea yuz bergan joy, so'roq qilinuvchi u yerga qanday etib borgani, u yerda nima sobir bolgani, joy sharoitlarining qaysi detallarini u eslab qolgani va hokazolar to'g'risidamumkin qadar batafsil ko'rsatuvlar olish zarur. So'roq qilinuvchi ushbu joy ga bomg'usi harakat yo'nalishi sxemasini o'zichizib bersa, maqsadga muvofiq bo'ladi.

O'zkshiruvda ishtirok etishuchun mutaxassislar, sud tibbiyo'li xodimi, ishchilar, pedagog, tarjimon, qurolli soqchilar (agar o'zkshiruv qamoqqa olingan va qochishni sodir etishi mumkin bolganayblanuvchi bilan birga o'tkazilayotgan bo'lsa) jalb qilinishi mumkin.

Protsessual qonunda ko'rsatilishichamazkur tergov harakatini o'tkazish chog'i da ko'rsatuv bergan shaxso'igama'lum bolgan, o'zkshirilayotgan hodisaningayrim sharoiti, holatini tiklaydi, ishuchunahamiatli bolgan narsalar, hujjatlar, izlar topilgan joylarni ko'rsatadi, ayrim harakatlarni namoyish qiladi, hodisa sodir bolgan joo'dasharoitning o'zgarganligiga E'tiborni qaratadi, o'ziningavvalgi ko'rsatuvlarini Aniqlashtiradi va ularga oydinlik kiritadi.

Ushbu tergov harakatini o'tkazishda tergovchi hozir bolganishtirokchilarga ularning huquq vamajBuriyatlarini tushuntiradi va Bu to'g'risida tergov harakatining bayonnomasida qayd etadi. Tergov harakatiningishtirokchilariga o'zkshiruv maqsadi, vazifalari tushuntiriladi, ularningishtirok etishdagi vazifasi belgilanadi.

Hodisa joyiga kelishda tergovchi ko'rsatuvi o'zkshirilayotgan shaxsgayo'l ning to'g'riliGi, hodisa joyigayo'nalishni ko'rsatishni taklif etadi va boshqa qatnashuvchilarga Bu harakatni diqqat bilan kuzatishni va ayrimishga ahamiatli bolgan holatlarga e'tibor berishni tavsiya etadi.

Hodisa joyida ko'rsatuvi o'zkshirilayotgan shaxs hech qanday chetdan ta'sir, sha'mayoki yordainchi tushuncha so'zlar kiritilmasdan o'zierkin ravishda tushuncha berishi lozim. Umumiy so'roq o'tkazishda qo'llanadigan tartib-qoida Bu holatda ham to'liq tatbiq etilishi mumkin. Ba'zi hollardamazkur tergov harakati o'tkazilgan va hodisa ro'y bergan vaqt orasidama'lum muddat olgan bo'ladi. Shu sababli tushuncha

berish jarayonida ilgari so'roq qilingan shaxs ayrim fakt va holatlarni yodidan chiqarib qoyishi mumkin. Bunday sharoitda tergovchi so'roq qilingan vaqtdagi xabar-ma'lumotlarni uning ko'rsatuvidan o'qibe'lon qiladi vashu bilan voqeaningayrim holatlarini eslashgayordam beradi.

Ko'rsatuv bergan shaxs hodisa sodir bolgan joo'da o'zkshirilayotgan hodisaning sharoit va holatini tiklaydi, ishuchunahamiyatli bolgan narsalarni, hujjatlarni, izlarni qidirib topadi va ko'rsatadi, ayrim harakatlarni namoyish qiladi, o'zkshirilayotgan hodisada u yoki Bunarsaning qandayahamiyati bo'lganligini tushuntiradi. Mazkur holatlarda ko'rsatuvi o'zkshirilayotgan shaxsning harakatiga, tushuntirishiga aralashish, gap qo'shish yoki omgatishtish va ishora qiluvchi savollar berishgayo'l qo'yilmaydi.

Kom satuvlarni o'shirish paytida hodisa sodir bolgan joy atrof muhit sharoitining o'zgarganligiga e'tibomi qaratish ham muhimahamiyat kasbetadi.

Tergovchi ko'rsatuvi o'zkshirilayotgan shaxsga hodisa joyiga borishuchun yo'nalishni ko'rsatishni taklif qiladi, shunda barcha tergov harakati ishtirokchilari birgalikda ko'rsatilgan yo'l bo'yicha hodisa joyi tomon yo'l oladi. Ushbu vaqtda tergovni ko'rsatuvi o'zkshirilayotgan shaxsning erkin, hech qanday tashqi ta'sirsiz, mustaqil va o'zixtiyori bilan yo'lni ko'rsatib, joy ga borishi va u yerda qanday harakat yoki holatni bolganligi haqida aytishini kuzatib turadi.

Kom satuvi o'zkshirilayotgan shaxshodisa joyini urnumiy chegarasini belgilab ko'rsatadi, tergovchining o'zkshiruv, nazorat qiluvchi yoki qo'shimcha savollariga javob beradi. Javob berishda so'roq qilingan shaxs jinoyat sobir qilingan joy ningayrim holatlarini, o'zkshirilishi lozim bolgan faktlarni Dastawal so'roq qilinganda qanday tartib va ketma-ketlikda so'zlagan bo'lsa, shunday tarzda ko'rsatib, hodisa joyidagi o'zgarishlarni, Buyum va ashyoviy dalil va izlarning topilgan, yashirilgan joylarini ko'rsatadi, tushuntirib beradi.

Hodisa joyida tergovchi ko'rsatuvi o'zkshirilayotgan shaxsga jinoiy harakatningayrim vaziyatlarini takror ko'rsatish, uni kerak bo'lsa, qiyoslab ko'rsatishni taklif qilishi, ayrim holatlarni jinoiy hodisa bilan bog'iiqligini tushuntirib berishini talab qiladi. O'zkshirilayotgan ko'rsatuvdagi holatlar hodisa joyidaGi vaziyatga to'g'ri kelmasa, ba'zida ziddiyatli vaziyatlar mavjud bo'lib qolsa, tergovchi Bular haqida savoljavob qilib ziddiyatli holatlarni barta ra f qilishi zarur.

Ko'rsatuvlari o'zkshirilayotgan shaxsga u yerkin so'zlab, o'zgishtli harakatlarni namoyish qilganidan so'ng ko'rsatuvdagi ayrim holatlarni Aniqlashtiruvchi savollar berilishi mumkin. Tergov harakatida ishtirok etuvchilar ko'rsatuvi o'zkshirilayotgan shaxsga tergovchining ruxsati bilan savol berishlari mumkin.

Ko'rsatuvni hodisa joyida o'shirish natijasida Aniqlanadigan ma'lumotlar quyidagicha ifodalanishi mumkin:

- so'roq vaqtidaxabar berilgan joy haqiqatda hodisa ro'y bergan joy mi yoki boshqami;
- hodisa sobir bolgan joy so'roq qilinganning ko'rsatuvidagiga to'g'ri keladimi;
- ko'rsatuvda bayon qilinganashyoviy dalil topilgan joy , jinoyat sobir bolgan yoki izlari topilgan joylar qanchalik Aniqlangani;
- ko'rsatuvda qayd qilingan shaxsning hodisa joyidagi harakati, qayerdava qanday harakatlarni sodir qilganligi;

- so'roq qilinganning ko'rsatuvda aytilmagan yangi holatlarning ma'lum bo'lishi.

E'tibor qiling! Bu harakatni o'tkazishning asosiy maqsadi to'plangan dalillar yuzasidan ularning qanchalik haqiqatgayaqinligiga baho berish, Aniqrog'i ayblanuvchining bergan ko'rsatuviga baho berishdir.

Ko'rsatuvni hodisa joyida o'shirishda tergovchining boshqaruvchilik roli va ta'siri sezilib turishi lozim. Uning topshiriqlari asoslangan, mantiqan ravon va to'g'ri ta'riflangan bo'lishi kerak. Zero, qo'pol va asossiz topshiriqlar doimo salbiy oqibatlarga olib keladi.

Ko'rsatuvni hodisa joyida o'shirishda tergovchi ko'rsatuvni o'z kshirilayotgan shaxsning ruhiy holatini, o'zini tutishini va harakatlarini sinchkovlik bilan kuzatib borishi lozim. Bu uslub so'roq qilinayotgan shaxshaqiqatda jinoiy hodisaning ishtirokchisi, guvohi bo'lmay, balki Bu to'g'risida boshqalardan eshitib, mazkur joo'dagi holatning barcha jihatlarini bilmasligi va Aniq tushunchaga ega emasligini Aniqlashgayordam beradi.

Agar Ko'rsatuvni o'z kshirilayotgan shaxs voqea joyidagi vaziyat ta'siri ostida o'zining ilgari Ko'rsatuvini rad etib, uni n Oto'lg4ri debe'lon Qilsa, u holda Ko'rsatuvni o'shirishni darhol to'xtatish va takroran so'roq o'tkazishga to'g'ri keladi. Bunday holda hodisa joyida ko'rsatuvni o'shirish harakatining bayonnomasida "so'roq qilingan shaxs o'z kshirilayotgan voqeaning joyini va holatini Ko'rsatuvda olmadi va ilgari bergan Ko'rsatuvini o'zgartirdi", deb bayonnomada qayd etiladi.

Ko'rsatuvni hodisa joyida o'shirish tartibi.

1. Ko'rsatuvlari o'z kshirilabigan shaxs dan o'tkazilabigan tergov harakatida ishtirok etishga roziligini olish.

2. Ko'rsatuvlari o'z kshirilabigan shaxsga hobisa joyiga borish yo'lini tanlash, o'z kshiriluvchi holat-vaziyatlarini bajarish ixtiyorini berish.

3. Ko'rsatuvlari o'z kshirilabigan shaxslar bir nechta bo'lsa, ularning har qaysilari bilan; alohida o'z kshiruv omkazish.

4. Ko'rsatuvlarni o'shirish jarayonida so'roq qilingan shaxs hobisa joyidagi harakatlarini tushuntirib, qo'shimcha ma'lumotlar berib tom birish imkonini yaratish.

5. Ko'rsatuvlari o'z kshirilayotgan shaxsning ma'lumotlari bilan hobisa joyidagi muayyan holatlarni taqqoslash, mos ekanini Aniqlash.

6. Hobisa joyida yangi izlar-ashyolarni topish maqsabida qibiruv ishlarini o'tkazish, kriminalistik texnik vositalarini qo'llash.

Ko'rsatuvlarni hodisa joyida o'z kshirish natijalarini rasmiylashtirish Ko'rsatuvlarni hodisa joyida o'shirish tergov harakatining natijalarini rasmiylashtirish JPK 134-moddasi asosida amalga oshiriladi. Har qanday tergov Harakati singari ko'rsatuvlarni hodisa joyida o'shirish natijalari ham o'z gishli bayonnomada to'la va batafsil ifodalanishi zarur. Ko'rsatuv larni hodisa joyida o'shirish bayonnomasi uch qism dan iborat bo'llib, kirish qismida tergov harakatining o'tkazilish joyi, vaqti, Kim o'tkazayotganligi (lavozimi, mansabi, familiyasi) boshlangan va tu gatilgan vaqti, tergov harakatining qatnashchilari, jinoyat ishi yuzasidan So'roq Qilingan ko'rsatuvlari o'z kshirilayotgan shaxshaqidama'lumotlar ko'rsatiladi. Ko'rsatuvni o'z kshirilayotgan shaxsga so'roq vaqtida bergan

ma'lumotlarini hodisa joyida takrorlab, tasdiqlab berishga tayyormi degan savol berilganligi va uning tasdiqlovchi javobi olinganligi haqida ko'rsatiladi. bayonnomaning bayonot-tav sif qismi eng muhim bo'lib, tergov harakati boshidan oxirigacha qandayoldinma-ketinlikda o'tkazilgan bo'lsa, shunday tartib da qayd etilmo g'i zarur. Hodisa joyiga qanday yo'nalishda borilganligi, yo'lni ko'rsatib tushuncha berishi, ayrim joylarning o'igaxos belgi, mo'ljallarini ko'rsatibolib borayotgan shaxslarning ko'rsatuvidagi holatlarigamos kelishi haqidama'lumotlar mazkur qismda yoziladi. Ko'rsatuvning hodisa joyida o'shirish jarayonida ko'rsatuvi o'zkshirilayotgan shxsning nomidan uning bergan tushunchalari, ko'rsatilgan joylari haqida tergovchininganiqlashtirishga qaratilgan savollari va ularga berilgan javob lari batafsil yozilishi kerak. Tergov harakatining ishtirokchilari, jumladan , xolislar ham savol berishlari mumkin. Qatnashchilar Aniqlangan ma'lumotlar, topilganashyolarni kuzatib qayd qilinganligi haqida bayonnomada aks ettiriladi. Ko'rsatuvni hodisa joyida o'shirish bayonnomasidamazkur tergov harakatini o'tkazishning Butun jaraYoni va uning natijalari to'liq yoziladi. Bu ko'rsatuvni o'shirish harakati ishtirokchilarining voqea joyida borgan yo'l marshruti, hodisa joyidagi sharoit, predmetlar va boshqa holatlar ko'rsatiladi. So'roq qilingan va ko'rsatuvi o'zkshirilayotgan shaxsning harakatlari va tushuntirishlari, unga berilgan savollar va Bu savollarga olingan javob-tUshun tirish larning ma 'nosini o'zgartirmasdan, qanday ifodalangan bo'lsa, shunday shaklda qayd qilmoq lozim . Bayonnomaning bayonot qismidama'lumotlar, ko'rsatuvi o'zkshirilayotgan shaxsningaytgan xabarlari, tushuntirishlari so'zma-so'z uning nomidan yoziladi. Mazkur shaxsning tushuntirishlari savolga bergan javob lari birinchi shaxs, harakatlari esa uchinchi shaxs nomidan bayon qilinadi. Tergov harakatini o'tkazish jarayonida bayonnomada qandayilmiy-texnika vositalari qo'llanilganligi to'g'risida, ya'ni fototasvirgayoki videotasvirga tushirilganligi, qidiruvashboblarining qo'llanilganligi, fotosuratlarning tartib raqami, shuningdek videoga olishning boshlangan va tugallangan vaqti hamda Bu ishlarni amalga oshirishi apparatlari to'g'risidagi ma'lumotlar ko'rsatiladi. Ko'rsatuvni hodisa joyida o'shirish bayonnomasining yak un lovchi qismida ishtirokchilardan tushgan takliflar qo'llanilgan ilmiy-texnik vositalar hamda tuzilgan reja, chizmalar haqidagi ma'lumotlar kiritiladi. Bayonnomaning yakunlovchi qismida videotasma, fotosurat, joy ning chizmasi, turli marshrut yo'nalishlarining grafiklari ilova qilinganligi ko'rsatib tasdiqlanadi. Tergov harakati natijasida topilgan, olinganizlar, daliliyashyolar, moddalardan olingan namunalar ro'yxati keltiriladi. Tergov harakatining ishtirokchilari tomonidan qanday taklif mulohazalar keltirilganligi ko'rsatilib, bayonnomaning mazmunida barcha harakat to'lava Aniq qayd etilganligi tasdiqlaniBimzolanadi. So'roq bayonnomasi singari ko'rsatuvni hodisa joyida o'shirish bayonnomasining har bir sahifasi tergov harakatining barcha qatnashchilari tomonidanimzolanib tasdiqlanadi. Bayonnoma va unga ilova qilingan chizmalar, ovoz va tasvir yozilgan tasmalar, tergov harakatida ishtirok etganlar, jumladan , xolislar, mutaxassisgava ko'rsatuvi o'zkshirilayotgan shaxslarga o'qib beriladi va ular bayonnoma bilan tanishtirilganligi haqida imzo qo'yadilar. Ko'rsatuvni hodisa joyida o'shirish sud tarkibi tomonidan o'tkazilgan taqdirda Bu haqidayuqorida ko'rsatilgan tartib va ketma-ketlikda sud majlisi bayonnomasida qayd etiladi.

8-mavsu ushun tayansh so'zlar.

Yuzlashtirishning asosiy vazifasi, yuzlashtirish tartibi, tintuv, tintuv o'tkazishning taktik usullari, ko'rsatuvlarni hodisa sodir bolgan joo'da o'shirish.

Nazorat savollari:

1. Ko'rsatuvlarni hodisa joyida o'shirish tergov harakati tushunchasi vavazifalarini tushuntirib bering. Ushbu tergov harakatini o'tkazishdan ko'zlangan maqsad nima?

2 . Ko'rsatuvlarni hodisa joyida o'shirishga tayyorgarlik ko'rish bosqichida tergovchi tomonidan qanday chora-tadbirlaramalga oshiriladi?

3. Ko'rsatuvlarni hodisa joyida o'shirishning protsessual tartibi va taktikasi haqida so'zlab bering. Ushbu tergov harakatini o'tkazishda tergovchi nimalarga E'tibor qaratishi lozim ?

8-mavsu ushun gloccariylar.

Yuzlashtirishning asosiy vazifasi jabrlan uvchi, guvohlarning, gumon qilinuvchi hamda ayblanuvchilarning ko'rsatuvlaridagi jid biy qaramaqarshiliklarni va boshqa kelishmovchilik vaziyatlarni bartaraf qilishdir.

Yuzlashtirish tartibi quyidagicha: yuzlashtirib so'roq qilinuvchilar guvohlar bo'lsa, ular yolg'on javob berish va javob berishdan bosh tortishi uchun jinoiy javobgarlik haqida ogohlantiriladilar va Bu haqida bayonnomaga imzo chekadilar. Shundan so'ng bir-birlarini tanishi, qanday Munosabatda ekanligi haqidagi javoblari bayonnomagayoziladi.

Tintuv – Bu muayyan shaxs yoki uning oila a'zolari yoxubi tashkilotga o'zgishli bolgan turar joy binolari va boshqa imoratlar, hudud shaxsiy, Buyumlarni majBuriy o'shirishga qaratilgan, vakolatli mansabdor shaxs tomonidan fuqarolar vayuridik shaxslarning huquqlari va qonuniy manfaatlarining kafolatlariga rioya etilgan holda, jinoyat ishi uchunahamiyatga ega bo'lishi » mumkin bolgan daliliyAxborotninganiq manbalarini topish va olib qo'yishi maqsadida o'tkaziladigan tergov harakati.

Ko'rsatuvlarni hodisa sodir bolgan joo'da o'shirish - Bu ilgari berilgan ko'rsatuvlarni o'zkshirilayotgan voqea bilan bog'liq joo'da o'shirish yoki ularga Aniqlik kiritish yo'li bilan yangi holatlarni Aniqlash maqsadida o'tkaziladigan mustaqil tergov harakati.

Boshqa tomondan, ayblanuvchi (gumon qilinuvchi) ba'zan o'zi jinoyat sodir etgan yoki jabrlanuvchining murdasi ko'milgan, jinoyat quroli tashlab yuborilgan joyni Aniq tavsiflab bera olmaydi. Bu holda uning ko'rsatuvlarini u ixtiyoriy ravishda ko'rsatishga rozi bolgan hodisa sodir bolgan joo'da o'shirish talabetiladi.

Ko'rsatuvlarni hodisa joyida o'shirishning vazifasi sobir bolgan jinoyatning to'g'ri va tezda o'zgishli muddatlarda ochish, ish yuzasidan dalillarni to'plash, ularni baholash va jinoyat ishi tergovini xolisona obyektiv tugallanishini ta'minlashdaniboratdir.

Kazuslar:

1-kazus

Bahodirov N . 2010-yilda bedarak yo'qolgan fuqaro Salimov T.ni CHilonzor tuman, Yusufxoshojib ko'chasida o'ldirganligini va uni Chirchiq kanaliga olib borib tashlab yuborganligi to'g'risida ko'rsatuv berdi. Tergov jarayonida fuqaro Salimov T. haqiqatdan ham 2010-yilda bedarak yo'qolgan debe'lon qilinganligi va o'sha yili Chirchiq kanalidan shaxsi noma'lum murda topilganligi Aniqlandi.

Mazkur holat yuzasidan ko'rsatuvlarni hodisa sodir bo'lgan joo'da o'shirish qandayahamiyatga ega hisoblanadi? Ko'rsatuvlarni hodisa joyida o'shirishning protsessual tartibi va taktikasi haqida so'zlab bering. Ushbu tergov harakatini o'tkazishda tergovchi nimalarga e'tibor qaratishi lozim?

2-kazus

Fuqaro Azizov M. bir guruh shaxslar tomonidan do'pposlanib, og'ir tan jarohati yetkazilishi natijasida o'lganligi Aniqlandi. Jinoyat sodir etishdagumon qilinayotgan shaxslar qo'lga olindi va ularning har biri so'roq qilindi. So'roq qilish tergov harakati natijasida ba'zi bir noAniqliklar yuzaga keldi.

Tergovchi ushbu vaziyatda guruhning har bir ishtirokchisi jabrlanuvchiga qanday jarohat yetkazganligini Aniqlash uchun ko'rsatuvlarni hodisa sodir bo'lgan joo'da o'shirish tergov harakatini olib borishi mumkinmi?

Ushbu tergov harakati qanaday samarali natijalarga olib kelishi mumkin?

9-mavzu. Tergov eksperimenti, tanib olish uchun ko'rsatish, o'zlefon va boshqa qurilmalar orqali olib boriladigan so'zlashuvlarni eshitib turish taktikasi.

Reja:

1. Tergov eksperimentini o'tkazish taktikasi.
2. Tanib olish uchun ko'rsatish taktikasi.
3. O'zlefon va boshqa qurilmalar orqali olib boriladigan so'zlashuvlarni eshitib turish taktikasi.

1. Tergov eksperimentini o'tkazish taktikasi.

Eksperiment tushunchasi va vazifasi. Tergov eksperimentini o'tkazishga tayyorgarlik ko'rish. Tergov eksperimentini o'tkazish tartibi va taktikasi. Tergov eksperimenti natijalarini rasmiylashtirish.

Eksperiment tushunchasi va vazifasi.

Tergov eksperimentining mohiyati shundaki, Muqaddam bo'lib olgan hodisalarni, jinoyat ishiga aloqador bo'lgan holatlarni voqelikda haqiqatdan bo'lganligini yoki bo'lmaganligini aniqlash maqsadida ularaynan ma'lum sharoitlarda tiklanib o'z kshiriladi.

Esda tuting! Tergov eksperimenti - jinoyat ishini tergov qilish jarayonida; sodir bo'lgan hodisaning ayrim holatlarini vaziyatlarini tajriba usulida o'shinishga oid kriminalistik taktika tizimida mustaqil tergov harakati. Tergov eksperimenti - ish uchun muhim bo'lgan holatlarning amalda mavjudligini aniqlash uchun ularni tiklash va tajribalar o'tkazish yo'li bilan o'tkaziladigan protsessual harakat.

O'z R JPK ning 153-moddasiga muvofiq, surishtiruvchi, tergovchi va sud guvohlar, jabrlanuvchilar, gumon qilinuvchilar, ayblanuvchilar, sudlanuvchilarning ko'rsatuvlarini, boshqa dalillarni, shuningdek yuzasidan qilingan tasmol, o'z kshirilayotgan hodisaga oid muayyan harakatlar, sharoit va holatlarni tiklash hamda zaruriy tajribalar o'tkazish orqali o'shinishga haqlidir.

E'tibor qiling! Eksperiment biror hodisani idrok qilish, muayyan harakatlarni bajarish, biror hodisaning sodir bo'lishimkoniyatini o'shinish, shuningdek hodisaning yuz berish va izlarning qolish yo'sinlarini aniqlash uchun o'tkaziladi. Tergov eksperimentini o'tkazish tergovchiga u yoki bu harakat, voqea, hodisa yuz bergan bo'lishi mumkinligi yoki mumkin emasligini muayyan tergov vaziyati sharoitida tajribalar o'tkazish yo'li bilan aniqlashimkonini beradi.

O'z kshirilgan harakatlar, voqealar real emasligini aniqlagach, tergovchi mazkur faktlarni haqqoniy faktlar qatoridan chiqaradi, ularning amalda mavjudligi tasdiqlangani esa jinoyat ishining muayyan holatlarini isbotlashni yengillashtiradi. Tergov eksperimentining boshqa protsessual harakatlardan asosiy farqi shundaki, tergovchi uni o'tkazish vaqtida kriminalistik ahamiyatga molik axborotni kuzatish va (yoki) eshitish orqali uni qayd etish bilan kifoyalanmaydi, balki tergov qilinayotgan voqea holatlarini tiklaydi va uning sodir bo'lishimkoniyatini o'shinish uchun tajribalar

o'tkazadi. Tergov eksperimentini o'tkazish zarurati Aniqlanayotgan holatningahamiyati va uni tajriba o'tkazish yo'li bilan o'shirishimkoniyatini hisobga olgan holda Aniqlanadi.

Tergov eksperimenti tergov qilinayotgan voqeaningayrim holatlarini o'shirishusuli sifatida qaralishi lozim , chunki jinoyatning obyektiv va subyektiv holatlari yig'indisini tiklashuning takrorlanishiga olib kelishi mumkin, ya'ni ijtimoiy xavfli hisoblanadi. Tergovchi shaxsning sha 'ni va qadr-qimmatini kam sitadigan, odamlar hayo'li va sog'iig'iuchun xavfli bolgan, moddiy zarar yetkazilishiga olib kelishi mumkin bolgan eksperimentlarni o'tkazishga haqli emas. Bunday holatlar boshqa tergov harakatlari yordamida o'zkshirilishi lozim .

E'tibor qiling! Tergov eksperimentiningasosiy turlari quyidagi imkoniyatlar mavjudligini Aniqlashuchun o'tkaziladi:

1) Muayyan sharoitlarda biron-bir obyekt, harakat yoki hodisani idrok etish (ko'rish, eshitish, hid sezish, paypaslab ko'rish);

2) berilgan sharoitlarda biron-bir harakatlarni bajarish;

3) tergov qilinayotgan jinoyat voqeasi mexanizminingayrimelementlari mavjudligi.

Amalda, ayniqsa, ko'p o'tkaziladigan birinchi guruh tergov eksperimentlariga ishuchunahamiyatli bolgan biron narsani muayyan obhavo, berilgan yorug'iik vashovqin sharoitlarida, ochiq joo'dayoki bino ichida ko'rish yoki eshitishimkoniyatini tajriba o'tkazich yo'li bilan o'shirish misol bo'ladi.

Tergov eksperimentlariningik kinchi guruhigamuayyan to'siqlardan oshib kirish, og'ir yuklarni berilgan masofaga tashish, marshrutni belgilangan vaqt oralig'i da piyoda bosibomishimkoniyatlarini Aniqlashga qaratilgan tajribalar kiradi. Rasm chizish, avtomobil haydash va boshqamaxsus ko'nikmalarni tajriba o'tkazish yo'li bilan o'shirish ham tergov eksperimentlarining mazkur guruhiga kiradi.

Eksperimentlarning uchinchi guruhini quyidagi savollarga javobolishga qaratilgan tajribalar hosil qiladi: Mazkur om borga tovar-moddiy boyliklarning muayyan miqdori sig'ishi mumkin bo'lganmi; ushbu om borda saqlangan muayyan mahsulotlar vazni tabiiy kamayishi mumkinmi; osma qulf bandini eshikning qo'shni uchastkalarigashikast y etkazmasdan qirqish mumkinmi va h.k. O'zkshirilayotgan holatlar, guvohlar, jabrlanuvchilar, jinoyatda gumon qilinayotganlar va ayblanuvchilarning ko'rsatuvlaridagi biron hodisani idrok qilish, eshitish, ayrim harakatlarni bajarishimkoniyati bolgan-bo'lmaganligini Aniqlashdaniboratdir.

Guvohning jinoyat hodisasiga oid ma'lum dalillarni ko'rganligi, eshitganligi haqidagi ma'lumotlari o'shavaqtdagi sharoitda (yorug'iik, masofa, shovqin kabi) ko'rish va eshitishimkoni bo'lganligini o'shirish ga zarurat tug'iladi. Shuningdek, gumon qilinayotgan shaxs yoki ayblanuvchiningayrim jinoiy harakatlari: Buzib kirgan joo'dan ma'lum Buyum -ashyolarni olib chiqib ketishimkoni, ko'p miqdordagi tovarlarni bittayuk mashinasida olib ketganligi kabi ma'lumotlarni o'shirishda, eksperiment ko'rsatilgan vaziyatlar, holatlar sun'iy tiklanib, tajriba qilibo'tkazishdaniborat bo'ladi.

Tergov eksperimenti jinoyat ishi yuzasidan mavjud bolgan ma'lumotlar va ehtimolga qarshi bo'lmagan fikrlarni o'shirishga qaratilgan bo'lib, ushbu ma'lumotlar

va fikrlar ma'lum sharoitlarda voqelikda bo'lganligiga ishonch hosil qilishga qaratilgan bo'ladi.

Tergov eksperimenti natijalari ijobiy tasdiqlovchi bo'lib chiqsa, o'zkshirilayotgan dalil yoki tusmol to'g'ri ekanligi Aniqlanadi, aksholda inkor etuvchi natija hosil bolganda, o'zkshirilayotgan ma'lumotlar noto'g'ri ekanligi, ko'rsatuvdagi vaziyat-holatlarning asossiz yoki yolg'on ekanligi isbotlanadi.

Tergov eksperimenti vazifalariga ko'ra, boshqa tergov harakatlariga o'xshab ketadi va ayrim qismlari o'sarobog'liqligi bilan namoyon bo'ladi. Ayniqsa, eksperiment "ko'rsatuvlarni hodisa joyida o'shirish" tergov harakatiga o'xshash bo'lib, ikkala protsessual harakat so'roq natijasida olingan ko'rsatuvlarni o'shirishdan iboratdir. Shu bilan birga, ular orasida muhim farqlar mavjud bo'lib, ular shundaniboratki, eksperimentda ko'rsatuvdagi ayrim dalillarni bo'libo'tgan voqelikda, shart-sharoitda, sun'iy tiklash bilan tajriba qilib o'zkshiriladi.

Hodisa joyida ko'rsatuvlarni o'shirish esa so'roq paytida olingan ma'lumotlardagi ayrim holatvaziyatlar haqiqiy hodisa joyidagi vaziyatlarga to'g'ri kelishi Aniqlanadi, ba'zi ma'lumotlar to'ldiriladi, o'zkshiriladi. Hodisa joyini ko'sdan kechirish harakatining hameksperiment bilan birmuncha bog'liqlik va o'xshashlik xususiyati mavjuddir. Hodisa joyini ko'sdan kechirishdan maqsad, eksperiment kabi dalil qidirib topish, uni o'shirishdan iboratdir, lekin ko'sdan kechirishda hodisa joyi, holati o'zgartirilmaydi, avvalgi asl holati, jinoyat oqibati bolganalomatlarini o'zgarishsiz kuzatiladi.

Sud ekspertizasining turli o'zkshiruvlarini o'tkazishda ekspert mutaxassis eksperimental uslubini keng qo'llaydi. Jumladan, otish quollarini identifikatsiyalashdashubhalangan quoldan eksperimental otishlar o'tkazib, o'shirishuchun o'q vagilzalarning namunalarini tayyorlaydi, hujjat va boshqa Obyektlarni o'shirishda eksperiment tajriba uslubini turli shakllarda qo'llaydi. Bu eksperimental tadqiqot o'zkshiruvlari tergov eksperimentiga o'x shAsh bo'lsa ham, mustaqil tergov harakati emas, sud ekspertizasining o'zkshiruv uslubi sifatida uning tarkibiy qismi hisoblanadi.

Tergovamaliyo'tida tergalayotgan jinoyat ishi yuzasidan turli holatvaziyatlarni eksperiment yordamida o'shirishga to'g'ri keladi. Shularga ko'ra eksperimentning turli shakllari o'tkaziladi:

— ma'lum hodisa, holat, shaxslarni muayyan sharoitda ko'rishimkonini Aniqlashuchun;

— hodisani (turli ovozlar, portlash, motor ovozlari va h.k.) ma'lum sharoit voqeligida eshitishimkoni bo'lgan -bo'lmaganligini Aniqlashuchun;

— jinoyat ishiga taalluqli bo'lganayrim harakatlarni bajarish (masalan, ma'lum masofani qadam yurish, yugurish yoki transport vositasidama'lum muddat davomida o'tish) imkonini o'shirishuchun;

— ayrim ishlarni bajarishimkoniyatini (to'siqdagi o'zshik orqali og'ir yuk bilan chiqish yoki kirish, ko'p miqdordagi tovar mo llarni bittamuayyan mashinayordamida olib ketish va h.k.) o'shirishuchun;

— turli moddavamahsulotlar sifati (hidi, tarkibi)ni idrok qilib, ajrata bilish qobiliyatini va boshqa holatlarni o'shirishuchun.

Jinoiy vaziyatning yoki uningayrim jihatlarining oldini olishimkonini o'z shirishda tergov eksperimenti bilan bir qatorda boshqa choralar ham k'riladi. Ayniqsa, avtotransport halokatini o'z shirishda, jabrlan uvchilar va ayblanuvchilar ko'rsatuvlaridagi vajlar, tushunchalareksperiment, ko'rsatuvlarni hodisa joyida o'z shirish va ekspertizalar yordamida Aniqlanadi.

Tergov eksperimentini o'tkazishga tayyorgarlik ko'rish/

Tergov eksperimentini Muvaffaqiyatli O'tkazish uchun unga puxta tayyorgarlik ko'rish lozim . Mazkur tergov harakatini o'tkazishdan awal jinoyat ishidagi materiallar bilan tanishib chiqib, so'ng ramavjud bo'lgan dalillarning qaysi birini eksperiment o'tkazish bilan o'z kshirilishi zarurligi hal qilinadi.

Tergov harakatini o'tkazich rejasini belgilab olish ham katta ahamiyat kasbetadi. Reja quyidagilarni o'z ichiga olishi mumkin:

- eksperiment o'tkazishning maqsadi, joyi, vaq ti, o'z kshiruv o'tkazich sharoitlari;
- tergov harakatining mazmuni va tajribalarning oldinma-ketin o'tkazich tartibi;
- qatnashuvchilarning har qaysisi bajaradigan harakatlarni Aniqlash;
- zarur bolgan ilmiy-texnik vositalarni tajriba o'tkazishga tayyorlash;
- murakkab holat-vaziyatlarni o'z shirishda joy ning chizmasini tayyorlash va tergov harakati natijalarini rasmiylashtirish, mustahkamlash choralarni ko'rib chiqish.

JPK 154-moddasiga asosan eksperiment o'tkazish to'g'risida surishtiruvchi, tergovchi qaror, sud esa ajrim chiqaradi. Eksperiment natijasida fuqarolar, korxonalar, Muassasalar va tashkilotlarga mulkiy zarar yetkazilishi, ishlab chiqarish tartibotining, tran sPo rt vositalari harakati jadvalining Buzilishi va boshqanoxushoqibatlarining kelib chiqishi ehtimol bo'lsa, surishtiruvchining, tergovchining Bunday eksperiment o'tkazich to'g'risidagi qaroriga prokuror sanksiya berishi lozim.

Eksperiment qatnashuvchilarning hayo'li va salomatligiga xavf tug'dirsa, jamoat tartibi va axloq normalariga putur yetkazsa, uni o'tkazichgayo'l qo'yilmaydi (JPK 154-moddasining ikkinchi qismi). Bunday hollarda eksperiment omniga boshqa tergov harakatini o'tkazish belgilanadi (qayta so'roq, yuzlashtirish, ekspertizava boshqalar).

Tergov eksperimentini muvaffaqiyatli tashkil qilish va o'tkazich uchun uning ishtirokchilarini oldindan belgilabolish lozim .

Ikki kishidan kam bo'lmagan xolislardan tashqari, eksperiment o'tkazishda o'z kshiriladigan hodisa, dalil, vaziyat xususiyatiga oid bolgan mutaxassisning ishtiroki uni ijobiy o'tkazilishiga yordam beradi.

Tergov eksperimentini o'tkazich jarayonida ish yuzasidan so'roq qilingan shaxslarning ishtiroki taktika jihatdan maqsadga muvofiq bo'ladi, ayniqsa, ko'rsatuvlari o'z kshirilayotgan shaxs (guvoh, jabrlanuvchi, gumon qilinuvchi, ayblanuvchi)ning qatnashuvi, tergov harakatining ijobiy natijalari muhim hisoblanadi. Jumladan jinoiy hodisani ko'zibilan ko'rgan, eshitganguvohlar, vaziyatni tiklashda uning haqiqiy hodisavaqtidagi holati, sharoitlarining mos kelishini kuzatib, o'z gishli qo'shimcha tushunchalar berishlari mumkin.

Guvoh yuz bergan hodisavaziyatini qayta tiklashga, shu bilan birga hodisaning qanday davometganligiga doir kerakli ma 'lumotlarni beradi. Tergov eksperimenti

guvoh larning ko'rsatuvlarini o'shirish maqsadida o'tkazilsa, guvohlarning o'zlari o'zgishli harakatni shaxsan namoyish qilishlari, o'zkshirilayotgan hodisaning haqiqatligini Aniqlashga yordam beradi.

EksperimenT ayblanuvchining ko'rsatuvini o'shirish maqsadida o'tkaziladigan bo'lsa, Bu holda ayblanuvchini eksperimenTo'tkazishga qatnashishuchun jAlb qilish maqsadga muvofiqdir. Ayblanuvchi jinoyat sodir bolgan vaq tDa bajargan Harakatlarni to'lAnamoyish qiladi. Ish bo'yicha to'g'ri ma'lumotlarni Aniqlashga imkon beradi. Eksperiment o'tkaziladigan joyini, vaqtini hamoldindan belgilabolish lozim .

Eksperimentni jinoyat sodir bolgan joy ning o'zida o'tkazichimkoni har doim ham bo'lavermaydi, shuning uchun joy vavaqt natija uchun ahamiyati bo'lsa, haqiqiy jinoiy hodisaga o'xshash bolgan joy va taxminan o'Shavaqt (kechki, kunduzgi, qor, yo'lg'r kabi) belgilanadi. Eksperiment tezkor ma'lumotlarga asoslanibo'tkaziladigan bo'lsa, tezkor xobim ning qatnashuvi maqsadga muvofiq. Eksperimento'tkazich davomida o'tkaziladigan sinovlarning mazmunini o'zgartirish bilan tezkor ma'lumotlarni ham o'shirish mumkin.

Eksperiment o'tkazishda mutaxassisning ishtirok etishi, ayniqsa, muhim. Mutaxassis eksperiment vaziyatini qayta tiklash va o'tkazich oldidan qatnashuvchilarni joy -joyiga qo'yishga, texnik jihatdan to'g'ri o'tkazilishiga ko'mak lashabi, shuningdek eksperiment natijalariga bahoberishda tergovchiga zarur bolgan maslahatlarni beradi. Tergov harakatini o'tkazishga barcha tashkiliy masalalar yuzasidan tayyorgarlik ko'rilgandan so'ng kirishish mumkin.

Tergov eksperimentini o'tkazich tartibi va taktikasi.

Tergov eksperimentini tashkil etish: a) uning maqsadi va hal qilinadigan vazifalarni belgilash; b) uni o'tkazich vaqti, joyi vasharoitlarini belgilash; d) tajribalar tuzilishi va oldinma-ketinligi xayoliy modelini tuzish; e) tergov harakati ishtirokchilarini va ulardan har birining rolini belgilash; f) tajriba o'tkazichuchun zarur narsalar va texnika vositalarini tayyorlash, ularni qayd etishusullarini belgilashdan tarkib topadi.

Murakkab vaziyatlarda bomg'usi tergov eksperimentining mufassal yozma rejasini tuzish, unda tajribalarning tashkiliy va texnik-kriminalistik ta'minoti, tuzilishi, ularni o'tkazish variantlari, erishilgan natijalarni qayd etish usullarini nazarda tutish zarur.

Bo'lg'usi tergov eksperimentining maqsad vavazifalarini belgilash tergov qilinayotgan jinoyatning tajriba o'tkazish yo'li bilan o'zkshirilishi lozim bo'lgan holatini Aniqlashtirishni anglatadi. Ekspertimentni o'tkazish vaqti, joyi vasharoitlarini belgilashuchun tergovchi ba'zan tergov qilinayotgan jinoyat ishi material larigamurojaa'o'ztishi kerak bo'ladi. O'tkaziladigan tajribalarning tuzilishi va oldinma-ketinligini belgilash, ularning xayoliy modelini tuzish tergovchiga bo'lg'usi tergov harakati ishtirokchilari tarkibi va sonini Aniqroq belgilashgayordam beradi. Masalan, ayrim vaziyatlarda tergovchiga yordam chi, mutaxassis, ikkita emas, balki to'rtAxolis kerak bo'lishi mumkin.

Tajriba harakatlarini, odatda, ko'rsatuvlari o'zkshirilayotgan shaxslar (gumon qilinuvchilar, ayblanuvchilar, jabrlanuvchilar, guvoh-shohidlar) bajaradi. Subyektning shaxsiy xususiyatlari emas, balki biron-bir hodisaning mavjud bo'lishi

imkoniyati o'zksirilayotgan hollarda tergovchi zaruriy tajriba harakatlarini bajarishuchunish yakunidan manfaatdor bo'lmagan shaxsni taklif qilishi mumkin.

Agar tergov eksperimenti natijalari o'zksirilayotgan shaxsning ko'rsatuvlarini rad etgan bo'lsa, o'tkazilayotgan tajribalarda mazkur subyektning ishtiroki, ayniqsa, foydali va psixologik jihatdan muhim bo'ladi. Ilgari bergan ko'rsatuvlarining haqiqatga zid ekanligini tajribada ko'rgach, gumon qilinuvchi, guvoh ko'pincha haqqoniy ma'lumotlarni beradi.

Shuni ta'kidlab o'tish lozim ki, tergov eksperimentini o'tkazishdagumon qilinuvchi, ayblanuvchiningishtiroki ixtiyoriy bo'lishi kerak. Mazkur tergov harakatidaguvoh-shohidlar va jabrlanuvchilar o'zixtiyoriga qarshi ishtirok etishi ham muammolarni keltirib chiqaradi, ayniqsa, ularning shaxsiy, subyektiv xususiyatlari o'zksirilayotgan bo'lsa. Agar ular tergov eksperimentida ishtirok etishgamajBur qilingan bo'lsa, erishilgan natijalarga Aniq bahoberish qiyinlashadi.

Tergov eksperimentini o'tkazish ga kirishishdan oldin tergovchi uning ishtirokchilariga yo'l-yo'riqlar ko'rsatishi, rejalashtirilgan tajribalar maqsadini va har bir ishtirokchining rolini tushuntirishi lozim. Bundaguvohlar va jabrlanuvchilar Ko'rsatuv berishdan bo'y in tovlaganlik va bila turib yolg'on ko'rsatuv berganlik uchun javob garlik to'g'ris ida ogohlantirilishi kerak.

E'tibor qiling! Eksperiment o'tkazish sharoiti tiklanayotgan harakat yoki hodisalar yuz bergan sharoitga iloji boricha o'xshash bo'lishi lozim. Tajribalar imkon boricha bir nechamarta o'tkaziladi. Tajribalarning sharoitlari o'zgartirilishi mumkin (JPK 155-modda).

Tajriba harakatlarini o'tkazishdan oldin om ganilayotgan hodisasharoitlari o'zksirilayotgan ko'rsatuv yoki tasmollarga to'lamuvofiq holda tiklangan bo'lishi lozim. Buning uchungumon qilinuvchi, ayblanuvchi, sudlanuvchi, jabrlanuvchi, guvohlarning har biriga alohida-alohida o'zi qatnashgan yoki shohid bolgan hodisaning sharoit va holatlarini tiklash taklif qilinishi mumkin. Ushbu qoidaga rioya etish tergov eksperimenti natijalarining ishonchliligini ta'minlaydi, shu sababli prinsipial ahamiyatga ega.

Gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, sudlanuvchi, jabrlanuvchi, guvoh, Mutaxassis va ekspertga eksperiment yuzasidan savol berilishi mumkin. Sudning ijozati bilan eksperimentda ishtirok etayotgan shaxslarga taraflar ham savol berishi mumkin. Taraflar va eksperimentda ishtirok etayotgan boshqa shaxslar surishtiruvchining, tergovchining va sudning e'tiborini, ularning fikricha, ish holatini Aniqlashgayordam berishi mumkin bolgan barcha holatlarga qaratishga, eksperiment sharoitiga Aniqlik kiritishni va tajriba harakatlarini takrorlashni talab qilishga haqlidir. Ko'rsatuv o'zksirilayotgan shaxs eksperiment munosabati bilan o'zining qo'shimcha so'roq qilinishini talab qilishi mumkin.

Tergov eksperimenti o'tkazishning taktik usullari.

1. Muayyan tartib maromda tajribalar o'tkazishi.

2. Zarur holalarda tajribalarni qayta-qayta o'tkazish.

3. O'zgargan va qayta tiklab bo'lmaybigani sharoitlarni hisobga olish.

4. Zarur hollarda tajribalarni bosqichma-bosqich o'tkazish.

5. Sharoit va vaziyatlarni o'zgartirib ko'rish (tezlikni, marom, masofa va hokazolarni o'zgartirish).

6. Tajribalarni hobisa, fakt, voqea ro'y bergan joydagi sharoitlarga juda o'xshash bo'lgan sharoitlarda o'tkazish.

Tajribalarni ayni bir va maxsus o'zgartirilgan sharoitlarda qayta o'tkazish Muhim ahamiyatga ega. Birinchi holda natijalarga ta'sir ko'rsatishi mumkin bolgan tasodifiy omillar hisobga olinadi. Ikkinchi holda, agar sharoitlar og'i rlashtirilgan, natija esa o'zgarishsiz qolgan bo'lsa, Bu uning ishonchlilik darajasini oshiradi, zero tergov eksperimentining tajribalarni ko'p karra takrorlash yo'li bilan olingan turg'un natijalarigina ishonchli deb topilishi mumkin.

eksperiment o'tkazish joyi, vaqti, uni o'tkazish sharoitlari, jumladan , ob-havo, yorug'lik va boshqalar ko'rib chiqiladi. Vaziyatni tiklashda ayrim shaxslarning turar joyi, ma'lum harakatlarni muayyan vaqtda bajarishlari ta'kidlanadi, zarur bo'lgan predmetlar o'zgishli joylarga qo'yiladi, yo'q bolgan, zararlangan obyektlarning modellari hozirlanadi.

Eksperiment o'tkazish joyini qo'riqlashuni o'tkazishga xalaqit beruvchilarni chetlatish kabi choralar, tezkor xodimlarga topshiriladi.

Eksperiment tajribalarini o'tkazishda ayrim harakat vaziyatlarini tiklash choralari, ko'rsatuvi o'zkshirilayotgan shaxsga topshiriladi, agar Bunday qilishni turli sabablarga ko'ra iloji bo'lmasa, Bu to p shiriq larni taklif qilingan boshqashaxslaramalga oshirishi mumkin. Eksperiment tajribalarini tashkil etish va o'tkazishda qo'llanadigan taktik uslublar qonunchilikka rioya qilgan holda amalga oshirilishi lozim .

Jinoiy hodisa holatlarini tajriba qilib o'shirishda, sun'iy tiklangan vaziyatasl hodisa holatida bolgan shart-sharoitgamos kelmog'i zarur. O'shirish jarayonida topshiriqolgan shaxs tajribaning ayrim harakatlar bilan bog'liq qismlarini (balandlikdan sakrash, biror to'siqdan omish kabi) bajara olmasa, uning o'rniga bo'yi, gavdasi, yoshi jihatidan o'xshash bolgan boshqashaxsga Bu ishni bajarish topshiriladi.

O'zkshirilayotgan hodisa, holat, vaziyatlar bir necha ko'rinishda takrorlanib sinalishi lozim , shundagina o'zkshiruv natijalari haqiqiy vaxolisona bo'ladi. Masalan, ko'rishimkoni 200 m masofada ifodalangan bo'lsa, o'zkshiruvni 150, 200 va 250 m da o'tkazich lozim bo'ladi, qaysi holatlar qayta takrorlanganda o'zgarishsiz natija bersa, anashu yo'nalish haqiqatga to'g'ii keladi, deb tanlanadi.

Eksperiment o'tkazilayotgan sharoit, tiklanayotgan harakat yoki hodisalar yuz bergan sharoitga iloji boricha o'xshash bo'lishi lozim . Tajribalar imkoni boricha bir necha marotaba takrorlanib o'tkaziladi, tajribalarning sharoitlari birmuncha o'zgartilishi mumkin (JPK ning 155-moddasi). Manashu qoidaga asoslangan holda, eksperimentni o'tkazish jarayonida, tergovchi ayrim holatlarni tiklab namoyon qilayotgan shaxslarning joylarini o'zgartirishi, harakat kominishlarini bir necha variantda amalga oshirishni taklif qilishi va anashu kominishlar orasidan ko'proq takrorlangan natijani tanlabolishi kerak.

O'zkshirilayotgan holatlar, tasmollar, ko'rsatuvdagi ayrim dalillarni har tomonlama o'zkshiribAniqlashuchun, gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, guvoh, jabrlan uvchilarning har birlariga alohida-alohida o'ziqatnashgan yoki shohid bolgan hodisa holatini tiklash tavsiya etiladi va tergovchi tajriba harakatlarini o'tkazadi.

Tajribalar ko'p va murakkab bo'lsa, tergovchi uni bir necha bosqichga bo'lib, o'zginshli oldinma-ketinlikda o'tkazadi. Eksperiment o'zkshiruvlarini o'tkazich jarayonida, uningayrim qismlari-bosqichlarini mustahkamlash maqsadida Foto, kino, videotasvirga olish lozim bo'ladi. Shu bilan birga, eksperiment o'tkazilayotgan joy ning chizmasi, ishlatilgan nusxa, qoliplar ham yuqorida ko'rsatilgan vositalarga qo'shiladi. Eksperiment tajribalarini o'tkazish jarayonida ko'rsatuvlari o'zkshirilayotgan shaxslarga va ayrim harakatlarni amalga oshirayotgan qatnashuvchilarga savollar berilishi mumkin. Savollar tergovchi, mutaxassis, xolislar tomonidan berilib, eksperiment o'tkazishning shart-sharoitlariga, uning natijalariga, ishlatilayotgan jihozlarga o'zginshli bo'lishi mumkin.

Eksperiment harakatida ishtirok etuvchi shaxslar, tergovchining ruxsati bilan ko'rsatuvlari o'zkshirilayotgan gumon qilinuvchi ayblanuvchilarga savol berishga, tergovchining e'tiborini ish holatini Aniqlashga ko'maklashadigan barcha holatlarga qarataishga, o'zkshiruv sharoitiga ba'zi Aniqliklar kiritishga haqlidirlar. Shu bilan birga, eksperiment qatnashuvchilari tajriba va ayrim harakatlarni yana takrorlashni iltimos qilishlari mumkin. Qatnashuvchilarning Bunday fikr mulohazalari eksperiment bayonnomasida aks ettirilmog'i lozim .

Eksperiment jarayonida amalga oshirilgan o'zkshiruvlar natijasi voqelikka nisbatan to'g'ri kelmasdan zid bo'lsa, ya'ni o'zkshirilayotgan harakatning natijasi ko'rsatuvdagi holatlarni tasdiqlamasa, natija salbiy, inkoretuvchi bo'lib, ko'rsatuvdagi ma'lumot noto'g'ri bo'lib chiqadi. Aksincha, eksperiment jarayonida o'zkshirilayotgan hodisa, vaziyatlar o'tkazilgan tajribalar natijasigamos kelsa, u holda o'zkshirilayotgan holat hodisalari haqiqatdavoqelikda yuz bergan bo'lishi mumkinligi tasdiqlanadi.

Tergov eksperimenti jinoyat-protsessual qonuni normalari asosida o'tkazilishi bilan bir qatorda qo'llaniladigan taktik uslublar ham qonun normasiga zid bo'lmasligi lozim .

Tergov eksperimentining natijalarini rasmiylashtirish.

Tergov eksperimentini o'tkazish sharoitlari, jarayoni vanatijalari bayonnomada qayd etiladi (O'zR JPK 156-moddasi).

Bayonnomaning kirish qismida eksperiment o'tkazilishi uchunasoslar, kim tomonidan o'kazilganligi, o'zkshiruv zarurati, joyi, vaqti va qatnashuvchilarningismi-shariflari ko'rsatiladi. Shuningdek, guvoh va jabrlanuvchilar ko'rsatuvlari o'zkshirilganda eksperiment o'tkazishdan oldin ular qasddan yolg'on ma'lumot berish va bosh tortishoqibatlari, ya'ni jinoiy javobgarlik haqida ogohlantirganligi to'g'risidama'lumot va uni tasdiqlovchi imzolari kiritiladi.

Bayonnomaning bayonot yoki tavsiflovchi qismida quyidagilar ko'rsatiladi:

- 1) eksperiment qanday maqsadda, qachon, qayerdava qanday sharoitda o'tkazilganligi;
- 2) hodisaning sharoitini va holatini tiklashaynan nimalarda o'z aksini topganligi;
- 3) qanday tajriba harakatlari qay tartibda, kim tomonidan vanechamarta o'tkazilganligi;
- 4) qanday natijalar olinganligi.

O'zkshiruv o'tkazilishi jarayonida qo'llanilgan kriminalistik texnika vositalaridan - ovoz yozish, videotasvirga olish, kino va fotosuratga tushirishishlari

bayonnomaning mazkur qismida aks ettiriladi. Shu bilan birga eksperiment tajribalarini uyushtirish uchun tayyorlangan qoliplar (namunalar), Mulaj va modellar ham nima uchun va qanday qo'llanilganligi bayon etiladi.

Eksperiment natijasida o'z kshirilgan holat, vaziyatlar, tasmollar o'z tasdigini topgan yoki topmaganligi, ular nechayo'nalishli tajriba yordamida o'z kshirilganligi va boshqa chora-tadbirlar qanday oldin maketlikda o'tkazilgan bo'lsa, bayonnomada shunday holda yoritilishi lozim.

Bayonnomaning yakunlovchi qismi quyidagilarni aks ettirgan bo'lishi shart:

1) eksperimentni o'tkazishda ishtirok etgan shaxslar keltirganariza, shikoyat, iltimosnomava e'tirozlari;

2) eksperiment o'z kshiruviga tayyorlangan Buyumlarning individual xususiyatlari (shakli, rangi, o'lchovi va boshqamoddiy belgilari);

3) eksperiment o'tkazilgan joyning chizmasi, harakat va holatlar sxemalari;

4) bayonnoma barcha ishtirokchilar tomonidan tanishib chiqilganligi to'g'risidagi ma'lumotlar va Buma'lumotlar ular tomonidan tasdiqlanganligi.

Tajribaning har bir keyingi varianti u ayni bir yoki o'zgartirilgan sharoitlarda o'tkazilgani va ushbu o'zgartirish nimadan iborat bo'lgan sharoitlar og'irlashtirilgani yoki soddalashtirilgani ko'rsatilgan holda qayd etiladi. O'tkazilgan tajribalarning natijalariga ta'sir ko'rsatishi mumkin bolgan holatlar, ayniqsa, Aniq qayd etilishi lozim. Masalan, avtomobil qarshisida to'siq qo'qqisidan paydo bolgan holda uni to'xtatishimkoniyatini o'shirishga qaratilgan tergov eksperimenti o'tkazilayotganda, piyoda maketining paydo bo'lishi o'z kshirilayotgan haydovchi uchun kutilmagan bir hoi bolgani yoki u yo'lning mazkur uchastkasida voqealarning Bunday rivoji haqida oldindan bilgani va Bunga psixologik jihatdan hozirlik ko'rishi mumkin bolgani qayd etilishi lozim.

Agar tajribalarning natijalariga binolar yoki joy hududlarining joylashuvi, o'tkazilayotgan tergov eksperimenti ishtirokchilarining o'saro holati, ayrimobyektlar va predmetlar o'rni jid biy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lsa, mazkur holatlarni yanada Aniq qayd etishimkonini beradigan rejalar va sxemalar tuzish tavsiya etiladi.

E'tibor qiling! Tajribalarning o'zi, ularning eng muhim holatlari va olingan natijalar fotosuratlardayoki videotasvirga tushirish yo'li bilan qayd etiladi. Bundan tashqari, o'lchash, ovoz yozish, chizmalar tuzish, eksperimental qoliplar va izlarning nusxalarini tayyorlashamalga oshirilishi mumkin.

Otkazilgan eksperimenti natijalarini ularning ishonchliligi va daliliy ahamiyati nuqtayi nazaridan baholash bir qator xususiyatlarga ega. Avval, tajribalarni tashkil etish va o'tkazich to'g'ri amalga oshirilgani o'z kshirilganidan keyin, o'z kshirilayotgan holat mavjud bo'lishi mumkinligi yoki mumkin emasligi Aniqlanadi. O'z kshirilayotgan holat mavjud bo'lishi mumkinligi Aniqlangan holda erishilgan natija obyektiv Aniqlangan daliliy fakt hisoblanadi, biroq agar tajribalarni o'tkazich vaqtida tergov eksperimentini o'tkazish taktik qoidalari Buzilgan bo'lsa, uning natijalari daliliy qimmatga ega bo'lmaydi.

O'tkazilgan tajribalar asosida chiqarilishi mumkin bolgan xulosalarga kelsak, ular eksperiment natijasiga uningijobiy yoki salbiylikiga bog'liq bo'ladi. O'z kshirilayotgan holatni, uning amalda mavjudligini tasdiqlovchi natija ijobiy

hisoblanadi. Salbiy natija ushbu holatni rad etadi, uning mavjud bo'lishi mumkin emasligidan dalolat beradi.

Agar tajribalar o'tkazich yo'li bilan o'zkshirilayotgan holat amalda mavjud bo'lishi mumkin emasligi Aniqlangan bo'lsa, ushbu holat real voqelikdamavjud bo'lmagani to'g'risida uzil-kesil xulosa chiqarilishi lozim . Masalan, mazkur binoga ayblanuvchi ko'rsatgan miqdorda tovar moddiy boyliklar sig'ishi mumkin bo'lmasa, Bu unda yong'in yuz bergan paytda ko'rsatilgan miqdorda tovar-moddiy boyliklar bom maganidan dalolat beradi.

Mazkur odam muayyan hodisani idrok etishgayoki ma'lum harakatlarni bajarishga qodir emasligini Aniqlashga qaratilgan tergov eksperimenti natijalarini baholashancha qiyinchiliklar tug'diradi. O'zkshirilayotgan shaxs individual psixologik sohasining bir qator muhim omillarini Aniq hisobga olish, tiklash vanazorat qilish mumkin emas. Vaholanki, ular eksperiment natijalariga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bundan tashqari, o'zkshirilayotgan shaxsdan shu yo'l bilan olingan ko'rsatuvlar yolg'on bo'lishi, u o'zimkoniyatlarini ataylab namoyish etmagan bo'lishi mumkin.

Boshqa tomondan, tergov eksperimentining salbiy natijasi shaxsning hayajonlanishi, u ko'nikmagan sharoitlar tufayli o'z harakatlarini boshqarish yoki ino'zllektual imkoniyatlarning susayishi oqibati bo'lishi ham mumkin. Shu sababli Bunday hollarda eksperimentning salbiy natijasi mutlaqo ishonchli deb qaralishi mumkin emas, demak, tajriba o'tkazich yo'li bilan o'shirishga sabab bolgan voqeaning realligi to'g'risidagi masala ochiq qolishi va boshqa tergov harakatlari yordamida Aniqlanishi lozim.

Tergov qilinayotgan jinoyat voqeasi mexanizmining ayrim elementlarini o'shirishga qaratilgan eksperimentlarning natijalari hamuzil-kesil, ham ko'p ma'noli bo'lishi mumkin.

Eksperiment jarayonida qo'llanilgan kriminalistik texnika vositalarining mahsulotlari (kino, ovoz yozish, videotasmalari, fotosuratlar, chizmalar) bayonnomaga ilova qilinganligi ham ko'rsatilishi lozim.

E'tibor qarating! Tergov harakatining natijalarini qayd etib mustahkamlagan hujjat — bayonnoma protsessual jihatdan dalil manbai bo'lib xizmat qiladi va ayblov xulosasiga, so'ng sudning qaroriga (hukmiga) asos bo'ladi, shuning uchun bayonnoma yuqorida keltirilgan talablarga rioya qilinmay bajarilgan holda, Bu hujjat haqiqiy kuchga ega bo'lmay qoladi, eksperiment jaraYoni vanatijalari daliliy xususiyatini yo'qotadi.

Tergov eksperimenti natijalarini baholash jinoyat ishidagi materiallar boshqa dalillar bilan solishtirib, ularni o'sarobog'iiqligi, bir-birini tom dirishi asosida qaBul qilinadi. Dalillarni baholashning tartib-qoidalari xususiyati qonun asosida bo'lib, urnumiy prinsiplarni qo'llash bilan amalga oshiriladi.

Tergov eksperimen tining natijalari tasdiqlovchi yoki inkoretuvchi (salbiy) bomishidan qati nazar, har ikkala turi ham dalil bo'lib xizmat qiladi. Birinchi turi o'zkshirilayotgan hodisa dalilni to'g'ri bo'lishi ehtimol ekanligini, ko'rsatuvdagi dalillar hodisa haqiqat bo'libo'tgan deb hisoblashgava tergovning keyingi navbatdagi chora-tadbirlarini to'g'ri belgilashga va o'tkazishga imkon beradi.

Ikkinchi turdagi natija, ya'ni eksperiment o'zkshiruidagi holat vaziyatlarni tasdiqlamasa, inkoretsa, Bu holda ko'rsatuvdagi holat dalillari noto'g'ri yoritilganligi, tasmol noto'g'ri ekanligi Aniqlanadi. Eksperiment natijalari, ularning qanday shaklda, turda bo'lishidan qat'i nazar, qonun talabi asosida baholanishi va ish materialiga qo'shilishi zarur. Sud muhokamasi jarayonida o'tkazilgan eksperimentning natijalari, sud majlisi bayonnomasida aks ettiriladi va o'zgishli talablar asosida baholanadi.

Nazorat savollari:

1. Eksperiment tergov harakati tushunchasi va ahamiyatini izohlab bering. U boshqa tergov harakatlaridan qaysi xususiyatlariga ko'ra ajralib turadi?

2. Tergov eksperimentini o'tkazishga tayyorgarlik ko'rish bosqichida tergovchining harakatlariga bahobering. Tergov eksperimentini o'tkazich tartibi va taktikasi qanday tanlanadi? Tergov eksperimentining natijalarini qay tartibda rasmiylashtiriladi?

Kazuslar:

1-kazus

Fuqaro Sobirov N. Yunusobod tuman prokuraturasiga murojaat etib, o'z xotinini mast holatda o'ldirib qo'y ganligini tan olgan. U o'zining xotini bilan munosabatlari yaxshi bo'lmaganligini, ishdan kelib uni o'ldirib qo'yganligini, aytibo'z aybini bo'yniga olish to'g'risida ariza yozdi. Ayblanuvchi Sobirov N. so'roq qilinganida u xotining chap yelkasiga pichoq bilan urganligi, so'ngrayurak tomoniga pichoq bilan urganligini aytdi. Sobirov N. ning bo'y i xotinidan past bo'lganligi sababli tergovchi jarohatning o'zpadan turib jabrlanuvchining chap yelkasiga urilganligi bois Sobirov N ning ko'rsatuvlaridan shubhalandi.

Ushbu vaziyatda tergov eksperimenti o'tkazilishi mumkinmi?

Tergov eksperimenti natijasida qanday holatlar Aniqlanish mumkin?

2-kazus

Sobirovlarning xonadoniga o'g'ri tushganligi bo'yicha tezkor xabar kelib tushishi natijasida IIV xodimlari tomonidan o'g'ri qo'lga olindi. O'g'rilik sodir bo'lish vaqtida uyda hech kim bo'lmaganligi, uyga o'g'ri tushganligini esa Sobirovlar oilasining qo'shnisi Alimova ko'rib qolganligi Aniqlandi. O'g'ri uydan chiqib ketayotgan paytda muzlatgich bilan qo'lga tushgan. Ayblanuvchi sheriklari bo'lmaganligini va muzlatgichni o'ziko'tarib chiqqanligini aytdi.

Ushbu vaziyatda ayblanuvchining ko'rsatuv lari to'g'riligini Aniqlashuchun tergov eksperimenti o'tkazilishi mumkinmi?

Tergov eksperimenti qanday samara berishi mumkin?

2. Tanib olish uchun ko'rsatish taktikasi.

Tanib olish uchun ko'rsatish tushunchasi va uning obyektlari. Tanib olish uchun ko'rsatishga tayyorgarlik ko'rish. Tanib olish uchun ko'rsatish tartibi, taktik usullari va rasmiylashtirish tartibi.

Esda tuting! Tanib olish uchun ko'rsatish - O'zR JPK ning 125-moddasi bilan tartibga solinadigan, guvoh, jabrlanuvchi, gumon qilinuvchi yoki ayblanuvchi o'iga ko'rsatilgan o'xshashob'ektlarni kuzatib, ularning belgilarini o'z xotirasida aks etgan

xayoliyobraz bilan solishtiradigan va ularning o'rtasida ayniqlik mavjudligi yoki mavjud emasligi to'g'risidagi masalani hal etishidani iborat bolgan tergov harakati.

Tanib olish uchun ko'rsatish tushunchasi va uning obyektlari.

Shunday qilib, narsayoki shaxsni tanib olishning mohiyati uni tanib oluvchining xotirasida saqlanib qolgan xayoliyobrazga ko'ra identifikatsiya qilishdan iborat. Shu sababli unga identifikatsiya nazariyasining solishtirishni to'g'ri tashkil etish, o'tkazish va olingan natijaning ishonchliligini baholashga yordam beradigan umumiy qoidalari tatbiq etiladi.

Ko'rib chiqilayotgan tergov harakati ancha keng tarqalgan, ammo u ko'pinchashaxsning hayo'li, sog'lig'i, ozodligi, sha'ni va qadr-Qimmatiga qarshi, shuningdek Mulkkava jAmoat xavfsizligiga qarshi jinoyatlarni tergov qilish jarayonida o'tkaziladi.

Tanib olish uchun ko'rsatish obyektlari odamlar, turli narsalar, murdalar va ularning qismlari, uy havonlari bo'lishi mumkin. Bevosita tanib olish va bilvosita (fotosurat, videokadr, fonogram ma, gologram mava hokazolarga ko'ra) Tanib olish farqlanadi. Tanib olish uchun ko'rsatish boshqa tergov harakatlaridan sezilarli darajada farq qiladi. Uni yuzlashtirish, guvohlantirish va boshqa tergov harakatlari bilan almashtirish mumkin emas. Jabrlanuvchi yoki guvohshohid tomonidan, masalan, gumon qilinuvchining tanib olingani uni ushlashni amalga oshirganichki ishlar organlari xodimlarining bildirgisida, yuzlashtirish yoki boshqa tergov harakati bayonnomasida aks ettirilgan bo'lishi mumkin, ammo ushbu faktning daliliyahamiyati tanib olish uchun ko'rsatish natijasining daliliy ahamiyati bilan o'znglasha olmaydi, chunki uni o'tkazich mufassal tartibga solingan.

Tergovchi tanib olish uchun ko'rsatishni faqat identifikatsiya qilinayotgan obyekt so'roq qilinuvchi tomonidan kuzatilgani Aniqlangan va undan mazkur obyektни u tanib olishi mumkinligi to'g'risida ariza olingan holda o'tkazishi lozim. Aks holda, shuningdek so'roq qilingan shaxs mazkur obyektни yana bir marta, masalan, gumon qilinuvchini ushlashda ishtirok etish jarayonidayoki politsiya bo'limida ko'rgan bo'lsa, uni tanib olish uchun ko'rsatisho'z ahamiyatini yo'qotadi. Kriminalistika umumiy psixologiyava sud psixologiyasi yutuqlariga asoslangan holda, ilgari kuzatilgan kriminalistik ahamiyatga molik obyektlarni keyinchalik ularning alohida xususiyatlari va belgilarini eslashorqali to'g'ri tanib olish mumkinligini namoyish etgan. Tanib olishning muvaffaqiyati kuzatish sharoitlari va davomiyligiga, tanib oluvchining shaxsiga, uning o'sha paytdagi holatiga, tergovni qiziqtirayotgan obyekt alohida belgilarining bo'rtib namoyon bo'lish darajasiga bog'liq bo'lishi Aniqlangan.

Tanib olish uchun ko'rsatishning Axborot modeli bo'lib qidirilayotgan obyekt obrazining tanib oluvchi tomonidan kuzatilgan belgilari, o'zkshirilayotgan obyektning o'xshash belgilar orasidan o'rin olgan belgilari, tanib oluvchining ularni solishtirishi va ushbu belgilarining mos kelishi yoki bir-biridan farq qilishi to'g'risidagi xulosani ta'riflashi xizmat qiladi.

E'tibor qiling! Axborot oqimining murakkabligi tergovchiga uning har bir elementini nazorat qilish va baholash majBuriyatini yuklaydi. Bunda tanib oluvchi ko'rsatuvlarining shakllanishi psixologik jarayoni asosiy rolni o'naydi. Birinchi bosqichda sub'ekt (ob'ekt) obrazini kuzatish, eslab qolish vaxotirada saqlash sodir

bo'ladi. Ikkinchi bosqichgayodda qolgan xususiyatlar va belgilarni eslash, ularni og'zaki gavidalantirish xos. Uchinchi (yakunlovchi) bosqich daxotirada saqlangan obrazni tanib olish uchun ko'rsatilgan ob'ektlar bilan solishtirish amalga oshiriladi.

Shuni ta'kidlab o'tish lozim ki, tanib olish uchun ko'rsatishning Bu uch bosqichi, odatda, bir vaqtda amalga oshirilmaydi. Qidirilayotgan obyektning kuzatish tergovdan oldingi bosqichda, protsessual faoliyat doirasidan tashqaridayuz bersa, ikkinchi va uchinchi bosqichlar dastlabki tergov jarayonida amalga oshiriladi va ularning optimal kechishi huquqiy tartibga solish yo'li bilan ta'minlanishi lozim.

Tanib olish uchun ko'rsatish tanib olish uchun ko'rsatilayotgan obyektning tergov qilina yotgan faktga bog'liq ekanligini Aniqlash maqsadida amalga oshiriladi. Masalan, jabrlanuvchiga ko'rsatilayotgan shaxs aynan talonchilik maqsadida unga hujum qilgan shaxs ekanligi Aniqlanadi. Mazkur harakatning mazmuni Tanib oluvchi tomonidan uning xotirasidagi obraz bilan u yoki Bu obyektning bir-biriga solishtirishdan iboratdir.

Obyektlarni tanib olish uchun ko'rsatish jinoyat ishlari bo'yicha keng qo'llaniladigan tergov harakati - dalil to'plash vositalaridan biridir.

Tanib olish uchun ko'rsatiladigan obyektlar odamning sezgi organlari qabul qilishi mumkin bolgan moddiy borliqlardir. Ko'rsatilayotgan shaxs va predmetlarning xususiyatlari ularni o'xshatish, farq qilish, Tanib olish uchun xizmat qiladi.

Xavfli jinoyatlar bilan kurashda ayniqsa odam o'ldirish, bosqinchilik, talonchilik, o'g'irlik, poraxotlik, bezorilik kabi jinoyatlarni tergov qilishda odam, narsa, hayvon va turli predmetlarni tanib olish uchun ko'rsatish tergov harakati ko'p qo'llanadi.

Tanib olish uchun ko'rsatish deyarli hamma turdagi jinoyatlarni tergov qilishda qo'llanishi mumkin. Ba'zi jinoyat ishlarining tergovida tanib olish uchun ko'rsatish asosiy rol o'ynaydi va jinoyatni ochish, jinoyatchini Aniqlashdayaxshi natijalar beradi.

Tanib olish uchun ko'rsatish nafaqat gumon qilinuvchilar orasidan jinoyatchini topish yoki shubhali narsalar orasidan o'g'irlangan Buyumlarni Aniqlash uchun, balki, shaxsni tanib olish uchun ham qo'llaniladi.

Xususan, shaxsni tanib olish uchun ko'rsatish asoslari:

- guvoh jinoyat hodisasi munosabati bilan ko'lgan (yoki ovozini eshitgan) shaxs ilgari dan tanish emas edi, deb ko'rsatuv bersa; guvoh jinoyat hodisasi munosabati bilan ko'lgan (yoki ovozini eshitgan) shaxs ilgari dan tanish edi desayu, lekin shaxsning o'zi bunday tanishlikni inkor qilsa; guvoh jinoyat hodisasi munosabati bilan ko'lgan (yoki ovozini eshitgan) shaxs ilgari dan tanish edi desayu, lekin uning ism - familiyasini xato aytsa;

- ayblanuvchi jinoyatga aloqadorligini inkor qilib, o'zining jinoyatga aloqasi yo'qligini tasdiqlovchi shaxslarning nomlarini bilmasa-da, ularni ko'rsatilgan taqdirda tanishini bildirsa;

- ayblanuvchi jinoyatni tan olib, sherigi borligini bildirsa, lekin sherigi aloqasi yo'qligi va uni tanimasligini aytsava, nihoyat, ayblanuvchi Bu jinoyatning guvohlarini (jabrlanuvchini) tanishini bildirsa.

Ba'zan jabrlanuvchi jinoyat voqeani ko'rgan yoki eshitgan guvohlarning nomlarini bilmasa-da, taniyolishi mumkin. Ayblanuvchi tergovni noto'g'ri yo'lga solish yoki

chalg'itish maqsadida ishga aloqasi bor shaxsni tanishi haqida tushuntirish berishi, ammo Bu shaxsni tergovda ko'rsatilganda tanimasligi mumkin.

Shaxslarni tanib olish uchun ko'rsatish jinoyat ishi yuzasidan tergov boshlanganidayoq shuningdek, tanib olish uchun ko'rsatish harakati yoki tergovning oxirgi davrlarida hamo'tkazilishi mumkin.

E'tibor qiling! Tanib olish uchun ko'rsatish zarur bolgan holatlar har bir Aniq jinoyat ishidagi materiallarga qarab hal qilinadi. Bu to'g'isida awaldan umumiy qoida belgilab bo'lmaydi, lekin shu narsa shubhasizki, agar:

1) guvoh, jabrlanuvchi yoki ayblanuvchi biror obyekt bilan tanish ekanligini bildirsava Bunga tergovchi shubha qilmasa;

2) ular biror obyektни tanimasliklarini yoki taniyolmasliklarini bildirsalar;

3) taniladigan obyektning hech qandayo'igaxos alomatlari bo'lmasa;

4) tanilishi lozimobyektning nomeri yoki maxsus yozuvlari bo'lsa, Bu holatlarda tanishuchun ko'rsatishga zaruriyat qolmaydi.

Vafot etgan shaxsni Aniqlash maqsadidamurda hamma vaqt tanuvchilarga ko'rsatiladi. Narsalarning kimga o'zgishliligini Aniqlash maqsadida obyektلarni tanib olish uchun ko'rsatish ham barcha holatlarda zarurdir.

Tanib olish uchun biror obyektни ko'rsatishdan maqsad dalil to'plashdir. Bu dalil tanuvchiningu tomonidanilgari kuzatilgan obyektunga ko'rsatilayotgan obyektning o'zieskanligi yoki o'ziemasligi, ular o'rtasida o'xshashlik bor yoki yo'qligi haqidagi fikridaniborat.

Tanib olish uchun ko'rsatish vositasi orqali erishilgan dalil gumon ostiga olingan shaxsga qarshi bo'lishi ham , qarshi bom masligi ham mumkin. Chunonchi, ayblanuvchi emon qilinganaybga iqror bo'lmasdan, o'zini aybsiz ekanligini tasdiqlovchi guvohlarning nomlarini bilmasa-da, ularni ma'lum joo'da ishlashi yoki yashashi va agar ko'rsatilsa tanishligini bildiradi. Bu holda Tanib olish uchun ko'rsatish usuli bilan Aniqlangan guvohlar ayblanuvchining jinoyatga aloqasiz ekanligini tasdiq lash lari, demak ularning ko'rsatuvlari ayblanuvchiga qarshi mazmunda bo'lmasligi mumkin.

Tanuvchi o'iga ko'rsatilgan obyekt va u ilgari kuzatgan obyekt o'rtasida o'xshashlik bor yoki yo'q ekanligini bildirgan holda, qidirilayotgan obyektни Aniqlash uchun qulaylik tug'iladi.

Tanuvchining Bu bildirishidan foydalanib, tergovchi asosan faqat bir guruhobyektlarga, ya'ni tanib olish uchun ko'rsatilgan obyektga o'xshash obyektlarga e'tibor beradi. Demak, o'xshash yoki o'xshash bo'lmagan obyektلarning Aniqlanishi, tanuvchi jinoyatga aloqador hollarda kuzatgan obyektning o'zini Aniqlab olish uchun birinchi bosqich sifatida xizmat qiladi.

Tanib olish uchun ko'rsatish natijalarini dalil deb hisoblar ekanmiz, Bu dalildan faqat dastlabki tergovda emas, balki surishtiruv organlarinnig faoliyatida, jinoyat ishlari bo'yicha sud tergovidava fuqaroviy subishlarini hal qilishda ham foydalanish mumkinligini unutmaslik kerak.

Amaliyotda shaxslar yoxud Buyumlar aks ettirilgan videotasmani guvoh va jabrlanuvchiganainoyish qilib, ularni tanib olish taklif etiladi. Bu albatta zarur va samarali tadbir, lekin uni protsessual jihatdan tanib olish uchun ko'rsatish tarzida emas, tezkor-qidiruv uslubi sifatida qaralishi kerak. Chunki Bu holda bir-birlariga

o'xshash bir qancha obyektlar ko'rsatilmaydi, xolislar ishtirok etmaydi, hatto uni tergovchi yoki surishtiruvchi bo'lmagan xodimlar o'tkazishi mumkin.

Esda tuting! Tanib olish uchun ko'rsatilishi mumkin bolgan obyektlar asosan quyidagilardan iborat: a) odam ; b) turli Buyumlar; d) Murda.

Odam jismoniy va ruhiyalomatlari, voyaga etganligi, ish mazmunidan manfaatdorligi, protsessda tutgan o'rni va boshqashunga o'xshash xususiyatlaridan qati nazar, tanishuchun ko'rsatilishi mumkin. Ovoz, nutq, yurishi vashu kabi xususiyatlar bo'yicha tanib olish uchun ko'rsatilganda tanilishiga o'zgishli obyekt odamning o'zibo'ladi.

Tanib olish uchun ko'rsatiladigan daliliyashyolar jinoyatning obyekti, predmeti, jinoyat qilish quroli, ayblanuvchi, jabrlanuvchi vaguvohga qarashli narsayoki hujjat kabilardaniborat bo'ladi. Agar Bunarsalar yoki hujjatlaralohidanomerli yoki yozuvli bo'lsa, masalan: velosiped yoki soatdagi zavod qo'y gan nomer, chorva mollarining birka nomeri, biror qimmatbaho Buyum dagi o'igaxos yozuvlarning o'zimasalani oydinlashtirsa, ularni tanib olish uchun ko'rsatish talab qilinmaydi. Pul va qimmatli qog'ozlar faqatularda alohida belgilar, yozuvlar vashu kabilar bolgan taqdiridagina tanib olish uchun ko'rsatilishi mumkin. Jinoyat ishlarida murdani tanib olish uchun ko'rsatisholgan shaxsni Aniqlashuchun o'tkaziladi. Murda tashqi qiyofasi: alohida belgilari (tabiiyanatomik kam chiliklari, xoli, dog'i, tatiurovkalari, tibbiy jarrohlik izlari va h.k.), asosida tanilishi, ba'zi holatlarda hatto ichki organlaridagi o'zgarishlar, o'zkan o'q qoldiqlari, kasalliklar asosida ham tanib olinishi mumkin. Uni faqat kiyimi bo'yicha tanilsa, kiyimi o'zgartirilgan bo'lishi mumkinligini nazarda tutilishi lozim .

Ma'lumot uchun! Tanib oluvchiga odatda navbati bilan quyidagi savollar beriladi:

Sizga ko'rsatilayotgan shaxslar (Buyumlar)dan qaysi birini taniysiz?

Agar tanisangiz, ularni ilgari qanday sharoitlarda ko'lgan, eshitgan edingiz?

Shu obyektzni qanday belgilari yoki xususiyatlari bo'yicha tanidingiz?

Sizga ko'rsatilgan boshqashaxslar (Buyumlar)ni ilgari uchratgan emasiz?

Tanib oluvchiga obyektlarni sinchiklab ko'sdan kechirish, ovozi eshitish, harakatini kuzatish, ba'zan narsalarning hidi, ta'mi, mayinligi kabi xususiyatlarini o'shirish uchun imkon berishi lozim .

Tanib olish uchun ko'rsatish jarayoni vanatijasi fotosuratga tushirilishi, videotasviri yozibolinishi maqsadga muvofiq. Bu haqda ham bayonnomada aks ettiriladi.

Tanib olish uchun ko'rsatishga tayyorgarlik ko'rish.

Tanib olish uchun ko'rsatishni o'tkazishga tayyorgarlik ko'rish — mazkur tergov harakati muvaffaqiyatining muqarrar sharti. Tanib oluvchini oldindan so'roq qilish qidirilayotgan obyektzni unga ko'rsatishning maqsadga muvofiqligi to'g'risida asoslantirilgan qaror qaBul qilishuchun muhimAxborot manbasi bo'lib xizmat qiladi. so'roq qilish so'roq qilinuvchi mazkur shaxs (narsa)ni qanday holatlarda kuzatgani, uning qaysi belgilari va tashqi xususiyatlarini eslab qolgani, uni tanib olinishi mumkin yoki mumkin emasligini Aniqlashga qaratiladi. Oldindan so'roq qilish tanib olish uchun ko'rsatishningajralmas tarkibiy qismi hisoblanadi. U odatda, tanib oluvchiga aylanishi mumkin bolgan shaxsni dastlabki so'roq qilish bilan mos keladi, shu

sababli, obyektning obrazi unutilmasligi, xotiradan o'chmasligi uchun uni darhol o'tkazish tavsiya etiladi. Tanib olish uchun ko'rsatishdan oldin o'tkaziladigan so'roqning xususiyati shu bilan belgilanadiki, uni o'tkazish jarayonida tergovni qiziqtirayotgan, ilgari kuzatilgan vaxtiroda qolgan obyektning obrazini jonlantirishga qaratilgan, shuningdek so'roq qilinuvchiga uning o'zieslab qolgan belgilari vaxususiyatlarini Aniqroq tavsiflashgayordam beradigan taktik usullar faol qo'llanilishi lozim . \

E'tibor qiling! Tanib olish uchun ko'rsatishni o'tkazishga tayyorgarlik ko'rishni rejalashtirish chog'da quyidagilarni nazarda tutish lozim: Tanib olish uchun ko'rsatishning maqsadi; Tanib oluvchini Tanib olish lozim bolgan shaxs yoki narsaning belgilari, alomatlari, xususiyatlari to'g'risida oldindan so'roq qilish; tanib olish uchun ko'rsatishni o'tkazish to'g'risida qaror qabul qilish; tanib oluvchini psixologik jihatdan tayyorlash; qidirilayotgan shaxs (narsa) bilan birga ko'rsatiladigan ob'ektlarni tanlash; tergov harakati o'tkaziladigan joy vavaqtni belgilash; xolislarini taklif qilish, tanib olish uchun ko'rsatish jaraYoni va uning natijalarini qayd etishuchun zaruriy texnik-kriminalistik vositalarni tayyorlash.

Obyektini tanib olish uchun ko'rsatish to'lg'risida qaror uni so'roq qilinuvchi tomonidan kuzatish holatlariga, kuzatuvchining ruhiy va jismoniy holatiga, kuzatish va eslab qolishga ta'sir ko'rsatadigan boshqa omillarga bahoberilgandan keyin qabul qilinadi.

So'roq qilish jarayonida tanib olinadigan subyektning belgilari haqida Aniq tasavur hosil qilish - ancha o'g'ir va sermehnat jarayon. So'roq qilinuvchi tanib olinishi lozim bolgan odamning tashqi alomatlarini tavsiflayotganda, tergovchi unga og'zaki portret tuzish metodikasidan, tashqi ko'rinish tiplari va elementlaridan iborat o'z'gishli kom gazmali qurollardan foydalanishni tavsiya qilishi lozim . Tergovchi unga o'zikuzatgan odamning yuz shakli, peshonasining balandligi, ko'zlarining rangi, sochlarininguzunligi va qalinligi, ularning rangi, turmak turi va hokazolarni eslashdayordam berishi kerak. Tashqi ko'rinishning mazkur subyektini individuallashtirish imkonini beradigan biron-bir belgisi e'tibordan chetda qolmasligi lozim.

Agar kuzatish yuz bergan paytdan boshlaboradan uzoq vaqt olgan bo'lsa, tabiiy jarayon lar tufayli qidirilayotgan subyektning tashqi ko'rinishidayuz berishi, shuningdek sun'iy yo'l bilan kiritilishi (sochni bo'yash, soqol, mo'ylovni qirib tashash vash.k.) mumkin bolgan o'zgarishlarni hisobga olish zarur.

Malakali o'tkazilgan birinchi so'roq tanib oluvchini tanib olish uchun ko'rsatishni o'tkazishdan oldin qayta so'roq qilmaslik imkonini beradi. Agar obyektning o'igaxos belgilari yetarli darajada to'liqAniqlangan va qayd etilgan bo'lmasa, tanib oluvchini yana bir marta so'roq qilish vayo'l qo'yilgan bo'shliqlarni tom dirish tavsiya etiladi. Bunday so'roq qilish tanib oluvchi subyekt tashqi ko'rinishiningilgari uning xotirasidan ko'rsarilgan alohida belgilarini eslaganini bildirgan hollarda hamo'tkazilishi zarur.

So'roq qilinuvchini bomg'usi tanib olish uchun ko'rsatishga psixologik jihatdan tayyorlash judamuhim (ayniqsa, u asosli ravishda hayiqadigan subyekt ko'rsatilgan holda). Odatda tayyorlash suhbat xususiyatiga ega bo'ladi. Bunday suhbat jarayonida tergovchi komilgan xavfsizlik choralarni, mazkur tergov harakatini o'tkazish

tartibini tushuntiradi. So'roq qiluvchi tergovni qiziqtirayotgan obyektни kuzatgan holatlarni Aniqlayotganda, uni kuzatish sharoitlari (qayerda, qachon, kechasi yoki kunduzi, kuzatuvchining o'sha paytdagi ruhiy va jismoniy holati va h.k.)ga Aniqlik kiritish zarur.

Narsalarni Tanib olish uchun ko'rsatishdan oldin o'tkaziladigan so'roqdanarsaning nomi vavazifasi, om chamlari (katta-kichikligi), vazni, rangi, shakli, undan foydalanish jarayonida hosil bolganalohida belgilari Aniqlanishi lozim. Agar so'roq qiluvchiga narsani yasashusuli va foydalanilgan materiallar xususiyati ma'lum bo'lsa, Buni ham Aniqlash zarur. Narsalarningalohida belgilari to'g'risidagi ma'lumotlarni Aniqlash Muhimahamiyat kasbetadi. Bunday Axborot zavod raqamlariga ega bo'lgan narsalarning pasportlaridan, narsalarning belgilari ko'rsatilgan kvitansiyalardan, ularaks ettirilgan fotosuratlar va videoyozuvlardan olinishi mumkin.

Uy hayvonlarini tanib olish uchun ko'rsatishdan oldin so'roq qilish jarayonida quyidagilar Aniqlanadi: hayvonning turi, zoti, jin si, taxminiy yoshi, rangi, tusi, ori q yoki semizligi, laqabi, alohida belgilari (egasining tam g'asi, chandiqlar, yaralar). Agar so'roq qiluvchida o'g'irlangan hayvonning suratlari mavjud bo'lsa, ularni olish va jinoyat ishi materiallariga q o'shib qoyish lozim .

Tanib olinuvchi bilan birga ko'rsatiladigan obyektlarni tanlasho'tamuhimahamiyat kasbetadi. Tanib olinuvchi bilan birga ko'rsatiladigan odamlar tashqi ko'rinishi (yoshi, bo'y i, irqiy vamilliy mansubligi, gavda tuzilishi, yuz shakli, sochining rangi va h.k.) jihatidan bir-biriga ancha o'xshash bo'lishi lozim. Ko'rsatilayotgan narsalar birbiridan yaqqol farq qilmasligi kerak.

Tanib olish uchun ko'rsatiladigan obyektlar, qoida tariqasida, uchdan kam bo'lmasligi lozim . binobarin, tanib oluvchi ularni nafaqat xayoliyobraz, balki bir-biri bilan ham solishtiradi. Bu qidirilayotgan obyektни ayni ylashtirish amalga oshirilayotgan alohida xususiyatlarni farqlashga yo'naltirabi.

Tanib olish uchun ko'rsatish vaqti va joyini tanlash yuzaga kelgan tergov vaziyati bilan belgilanadi. Bu yerda quyidagi qoida amal qiladi: obyektни kuzatish va uni tanib olisho'rtasidagi vaqt o'ralig'i qancha qisqa bo'lsa, shunchayaxshi. Biroq, agar tanib oluvchi betob, stress holatida yoki jarohatlangan bo'lsa, unga o'iga kelishuchun vaqt berish lozim. Bu holda tergovchi tanib olish uchun ko'rsatishni o'tkazish sanasi haqida davolovchi shifokor bilan maslahatlashishi kerak.

E'tibor qiling! Tanib olish uchun ko'rsatish tergov harakatini o'tkazish zarurligi to'g'risidagi masalani hal qilishuchun quyidagilarni amalga oshirishi kerak:

- a) dastlab tanilayotgan shaxsni so'roq qilish;
- b) Tanib olish uchun ko'rsatiladigan obyekt bilan Bir xildagi o'xshash obyektlarni tanlabolish;
- d) Mazkur tergov harakatini o'tkazishning vaqti vasharoitini belgilash;
- e) xolislarini belgilash.

Tanib olish uchun ko'rsatish ga tayyorgarlik ko'rish hal etilishi lozim bo'lgan masalalar, texnik-kriminalistik ta'minot va hokazolarni o'zichiga oluvchi yozma rejani tuzish bilan yakunlanadi.

Tanib olish uchun ko'rsatishga yaxshi tayyorgarlik ko'rish ko'p jihatdan uning muvaffaqiyatini belgilaydi. Ayni paytda Bu tergov harakatiga tayyorgarlik ko'rishdan

oldin uni o'tkazishga zarurat boryo'qligini qatiyanglabolish kerak. Bu savolga jinoyat ishini va operativ xarakterdagi materiallarni o'lganish natijasida javobolish mumkin.

Tanib olish uchun ko'rsatiladigan shaxsham jinoyat protsessida tutgan Ot niga qarab guvoh, jabrlanuvchi, gumon qilinuvchi va ayblanuvchi (sudlanuvchi) bo'lishi mumkin vashu protsessual subyektlarning huquq vamajBuriyatlariga ega bo'ladi. Tanib olish uchun ko'rsatilayotgan shaxslar guvoh va jabrlanuvchi bolgan taqdirda hamular tanib olish uchun ko'rsatish vaqtida atayin yolg'on ko'rsatuv berishi va ko'rsatuv berishdan bosh tortishi uchun jinoiy javobgarlik haqida ogohlantiriladi.

Tanib olish uchun ko'rsatilayotgan gumon ostiga olingan shaxs va ayblanuvchi o'zibilan birga ko'rsatilayotgan shaxslar qatorida joyini o'zitanlashga haqli.

Tanuvchi harakatlanish holatida (yurib ketayotganda, gapirayotgandayoki boshqa biror harakatni bajarayotganda) ko'rsatilishi kerak bolgan hollarda, taniluvchi Bunday harakatlarni bajarishi haqida tergovchining talablariga bo'ysunadi. Bunday harakatlarni taniluvchi qasddan n'oto'g'ri bajarishi yoki odatdagi yurishi va ovozini o'zgartirishi hollarining oldini olish zarur.

Harakatlanish holda ko'rsatilayotganda biror harakatni bajarish haqida tergovchining talabalari tanishuchun ko'rsatilayotgan shaxslarning hayo'li, sog'iig'i, Ob ro'siga, uning mulkiy va boshqa qonuniy manfaatlariga zid bo'lmasligi shart. ayblanuvchi yoki gumon ostiga olingan shaxs bilan bir qatorda ko'rsatiluvchilar ko'pchilik hollarda xolislar kabi rol o'ynaydilar. Ular ham xuddi xolislardek ishdan biror manfaatdor bom masiiklari shart.

Bunday shaxslar vaxolislariga, ular tanib olish uchun ko'rsatishga qatnashish uchun chaqirilganlari hamon, qanday maqsadda chaqirilganliklari, qanday harakat o'tkazilishi hamda ular qanday huquq vamajBuriyatlarga ega ekanliklari haqida tushuntirilishi kerak. Ularga kelgusida sud majlisida so'zlishlari mumkinligi e'lon qilinib, tanib olish uchun o'tkazich jarayonini diqqat bilan kuzatishlari zarurligi eslatiladi.

Tanuvchi, taniluvchi va u bilan birga ko'rsatilgan shaxslar, shuningdek xolislar Tanib olish uchun ko'rsatish harakatlarini noto'g'ri olganligi haqida arz qilishgava Bu arzlarni bayonnomaga kiritishni talab qilishga haqli.

Tanish uchun ko'rsatishda qatnashgan guvoh, jabrlan uvchi, mutaxassis va xolislar, shu jumladan gumon ostiga olingan shaxs va u bilan birga ko'rsatilgan shaxslar o'zlarining tergovda va sudda qatnashishuchun qilgan sarflarini qoplatilishini talab qila oladi. Prokuror Bu tergov harakatini to'g'ri o'tkazilishi ustidan nazorat olib boradi va shu maqsadlarda uni o'zi o'tkazichi yoki qatnashishi mumkin.

Tanib olish uchun ko'rsatish tartibi, taktik usullari va rasmiylashtirish tartibi.

Tirik shxslarni tanib olish uchun ko'rsatish tartibi jpk 125 va 127-moddalari talablaridan kelib chiqqan holda, shuningdek obyekt qaysi belgilariga muvofiq tanilishi mumkinligiga bog'liq holda belgilanadi. Tanib oluvchi ko'rsatish lahzasigacha taniluvchini ham , Ular orasida ko'rsatiladigan shaxslarni ham ko'rmagan bo'lishi kerak. Shuning uchun tergovchi kabinetdan tanib olish uchun ko'rsatiladigan boshqa joo'da to'plangan xolislarini, taniluvchi va boshqa tuqarolarni birin-ketin o'z xonasiga taklif etadi, agarda u guvoh yoki jabrlanuvchi bo'lisa,

qasddan ko'rsatuv berishdan bo'yin tovlaganligi vayolg'on ko'rsatuv berganligi uchun javobgarlik to'g'risida ogohlantiradi.

Esda tuting! Tanib olish uchun ko'rsatish taktikasi shu bilan tavsiflanadiki, 1) uni o'tkazishda bir necha kishi ishtirok etadi; 2) Tanib oluvchi o'z xulosasini shakllantirishiga obyektiv va subyektiv omillar (noqulayob-havOsharoitlari, toliqish, sarosimaga tushish vash.k.) ta'sir ko'rsatishi mumkin; 3) natijalargina emas, balki Tanib olish jaraYoni ham qayd etilishi, ularni o'shirish imkoniyati ta'minlanishi lozim. Tergov harakatining tarkibiy tuzilishi quyidagilarni o'z ichiga oladi:

a) Tanib olish uchun ko'rsatishning barcha ishtirokchilarini taklif qilish, ularga tergov harakatini o'tkazishning maqsad vavazifalarini, ularning huquqlari vamajBuriyatlarini tushuntirish;

b) Tanib olish uchun zaruriy sharoitlar mavjudligini qo'shim cha ravishda o'shirish; d) Tanib olish uchun ko'rsatiladigan obyektlni joylash tirish , subyektlarga esa o'ziistagan joyni egallashni taklif qilish;

e) taklif qilinganlarga tergov harakatini qayd etish o'zx nik - kriminalistik vositalari qo'llanilishini bildirish;

f) Tanib oluvchini taklif qilish, unga huquqlari vamajBuriyatlarini hamda uning tergov harakatidagi rolini tushuntirish, unga ko'rsatilgan obyektlni diqqat bilan ko'zdan kechirishni taklif qilish;

g) tergovchi quyidagi savolni qo'yishi: " ko'rsatiIlgan shaxsla(narsalar) orasida siz so'roq paytida tavsiflagan shaxs (narsa) bormi?"

Tasdiqlovchi javob bergan holda tanib oluvchi o'zi tanib olgan obyektlni ko'rsa tishi, uning boshqalar orasidagi o'rnini aytishi, uni qaysi belgilarga ko'ra tanib olganini tushuntirishi lozim. Agar tanib oluvchi rad javobini bergan bo'lsa, bayonnomada tanib olish nima uchun yuz bermagani aks ettiriladi.

Shaxsni nafaqat tashqi, balki funksional belgilariga ko'ra ham tanib olish uchun ko'rsa tish zarur bolgan holda, Bu bosqichma-bosqichamalga oshirilishi lozim : awal ovozi vanutqining xususiyatlari yoki qadam tashlashiga ko'ra, so'ng esa tashqi ko'rinishi belgilariga ko'ra. Ayni bir obyektlni tanib olish uchun ko'rsatish, qoida tariqasida, faqat bir marta o'tkazilishi mumkin. Qayta ko'rsatishga faqat favqulodda hollarda, masalan, tanib olinayotgan obyekt tashqi ko'rinishi sezilarli darajada o'zgargan holatda bolgan yoki tanib oluvchi o'ta tushkun kayfiyatda bolgan yoinki tanib olishawal fotosuratlar, videokadrlar bo'yicha o'tkazilgan, keyinchalik esa qidirilayotgan obyektlni bevosita ko'rsatishimkoniyati paydo bolgan holdayo'l qo'yiladi.

E'tibor qarating! Odamlarni funksional belgilari - nutqi, ovozi, qadam tashlashiga ko'ra tanib olish shundayo'tkazilishi lozimki, mazkur belgilarning o'igaxosligi namoyon bomishiga hech narsa halaqit bera olmasin. Zarur holda • ularni ataylab Buzib ko'rsatishga monelik qiladigan choralar ko'rilishi lozim.

Og'zaki nutq belgilari va (yoki) ovozigaga ko'ra tanib olish tanib oluvchi tanib olinuvchini ko'rmagan (qorong'i bolgan, uning yuzini baland ko'tarilgan yoqayoki niqob to'sib turgan), lekin uning ovozi eshitgan holda o'tkaziladi. Shaxs og'zaki nutqi bo'yicha tanib olinayotganda so'roq qilish jarayonida jabrlanuvchi yoki guvohovozni eshitgan, uning o'igaxos belgilari (ovoz darajasi, intonatsiyasi, nutqdagi nuqsonlar, aksent mavjudligi vash.k.)ni eslab qolgan holatlarAniqlanadi.

O vozga ko'ra tanib olish uchun ko'rsatish ni o'tkazishga tayyorgarlik ko'rish jarayonida ovozi tanib oluvchining ovozidan keskin farq qilmaydigan odamlarni tanlab olish tavsiya etiladi. so'ng so'roq qilinuvchi jinoyat sodir etilishi chog'da eshitgan so'zlar, iboralar va jummalarni o'zichiga olgan matn tayyorlanishi lozim .

Mazkur tanib olish ishtirokchilari danikki guruh tuziladi va ular ovozni o'tkazadigan devor bilan to'silgan qo'shni xonalarda joylashtiriladi. Xonalardan birida tergovchi vaxolislar, ikkinchisida esa tergovchining yordam chisi va tanib olinuvchilar joylash gan dan keyin birinchi xonaga tanib oluvchi taklif qilinadi, ikkinchi xonada esa tergovchining yordam chisi o'zgishli signalni olgach, tanib olinuvchilardan Bundan oldin o'zlari olgan matnni navbatma-navbaterkin tartibda ovoz chiqarib o'qishni iltimos qiladi. Tanib olinayotgan shaxsgamatnni o'qish navbatini tanlash huquqi berilishi mumkin.

Tanib oluvchiningiltimosiga ko'ramatn har bir shaxs tomonidan takroran, ovoz kuchini ko'targan yoki pasaytirgan holda o'qib berilishi mumkin. Shundan keyin tanib oluvchi biron-bir ovozni tanigani yoki tanimaganini ko'rsatadi, agar tanigan bo'lsa, qaysi belgilarga ko'ra tanib olganini tushuntiradi. Bunday tanib olish jarayonida audioyozuvni qo'llash maqsadga muvofiqdir.

Odanni tanib olish fonogram magayozilgan ovoz bo'yicha amalga oshirilishi ham mumkin. Tanib olish uchun ko'rsatishdan oldin o'tkazilgan so'Toq jarayonidamaxsuSolingan fonogram madan yoki gumon qilinuvchi og'zaki nutqining tergov qilinayotgan jinoyat ishi bilan bog'liq bo'lmagan holda tayyorlangan boshqa fonogram malaridan jummlarAniq talaffiz qilingan bir nechta qismi ajratibolinadi. So'ng o'xshashovozli bir nechta statistlar tanlanadi va ularayni shujumlalarni fonoyozuv uchun talaffu z qiladi. Tergov harakatini o'tkazich jarayonida fonogram malar bir nechamarta erkin oldinma-ketinlikda qo'yib eshittiriladi, tanib oluvchiga esa ularni diqqat bilan eshitish va qaysi fonogram mada u gumon qilinuvchining ovozini va qaysi belgilarga ko'ra tanib olganini ko'rsatish tak lif qilinadi. Murdani tanib olish uchun ko'rsatish. Murdaning shaxsini Aniqlash yuzasidan eng samarali tergov harakatlaridan biri uni tanib olish uchun ko'rsatishdir. Qoidaga ko'ra murdani tanib oluvchining e'tiborini chetga jalb qilmaslik uchun va salbiy ta'sir ko'rsatmasligi uchun boshqamurdalar yo'q joo'da ko'rsatish lozim . Tanib oluvchi sifatida ilgari fuqaroning yo'qolganligi to'g'risidaxabar bergan shaxslarga ko'rsatiladi. Ular yo'qolgan kishining belgilari haqida dastlab so'roq kilinadi. Murdani tanib olish uchun ko'rsatishda tanib oluvchi uni qaysi belgilarigamuvofiq taniganligini batafsil ko'rsatuvi va uning so'zlari tanib olish uchun ko'rsatish bayonnomasida qayd etilishi lozim .

Murdani tanib olish uchun ko'rsatishu topilgan joo'dayoki omikxonalarda amalga oshirilishi lozim. Topilgan Murdayuzi ifloslangan bo'lsa, tanib olish uchun ko'rsatishdan oldin uni yuvib, hayo'liy holiga birmuncha yaqinlashtirish lozim . Omikxona binosida tergovchi yoki operativ xodim o'likxona ma'muriyatiga murdani va uning kiyimlarini sud tibbiyot tadqiqotidan so'ng saqlab turish to cg'risida ko'rsatma beradi. Bunday hollarda, ya'ni murdaning yuzi va qiyofasi jarohatlanishi natijasida o'zgarib ketgan bo'lsa, tibbiyot mutaxassisiga uni o'z qiyofasiga keltirish, hayotlik chog'idagi ko'rinishiga yaqinlashtirish yuzasidan topshiriq beriladi.

Bomaklarga ajratilgan murdaning ayrim qismlari umumiy qoidalariga ko'ra ko'rsatiladi.

Murdani tanib olish boshqa har qanday tanib olish singari boshqa dalillar bilan ham tasdiqlanishi darkor. Narsa-Bu yumlarni tanib olish uchun ko'rsatish. narsaBuyumlarni tanib olish uchun ko'rsatishning protsessual tartibi JPK 128-moddasida ko'zda tutilgan. Tanib olishobyektlari bolgan predmetlar nihoyatda xilma-xildir. Ularga turli Buyumlar, jumlaDan , o'g'rlangan qurol, poraga berilgan Buyumlar va boshqalar kiradi. Mazkur narsa Buyumlar ko'sdan kechirilishi paytida Aniqlanib surishtiruv va tergov organlari ixtiyoriga berilgan bo'lishi mumkin. Tanilayotgan narsa-Buyum boshqashu turdagi narsa-Buyumlar orasiga qo'yilib, xolislar ishtirokida tanib oluvchiga ko'rsatiladi. Tanilgan hollarda undan narsa-Buyum ni qaysi umumiy vaxususiy belgilariga ko'ra tanilganligini Aniqlash lozim. Hayvon larni tanib olish uchun ko'rsatish.

Hayvonlarni Tanib olish uchun ko'rsatishdan oldin tanuvchidan so'roq paytidamasalan, uy hayvonining turi, jin si, yoshi, laqabini aytish va rangini tasvirlab berish somaladi. Bundashu ta 'riflarni yaxshi tushunadigan kishilar hamishtirok etishadi. Hayvonlar o'zlariga o'xshash turdagi hayvonlar orasida ko'rsatiladi. Shaxsga poda orasida joylashgan qoramolni tanishuchun ko'rsatish ham mumkin. Lekin, masalan, sigir, ot, it kabilarni ikki-uchunga o'xshash jo niv o rlar orasida ko'rsatish qulaydir.

Tanib oluvchiga hayvonning tanasi, juni, shoxi, tuyogini ko'sdan kechirishga imkoniyat berish lozim . Bunda hayvonning egasigamunosabatini diqqat bilan kuzatish tavsiya etiladi. Tanilgandan so'ng veterinariya ekspertizasi o'tkazilishi mumkin. Bunda hayvonning nasli, yoshi va boshqa ba'zi belgilari yanada Aniqroq belgilanadi.

Tanib olish uchun ko'rsatish bayonnoma orqali rasmiylashtiriladi. Tanib olish uchun ko'rsatish vaqtida tarjimon yoki kar va soqovlarningishoralariga tushunuvchi shaxs taklif etilsa, ular to'g'iisida bayonnomaga o'zgishli yozuv kiritilishi va ularni qasddan noto'g'ri tarjima qilganliklari holda jinoiy javob garlik Ka tortilishi haqida ogohlantirilgani qayd qilinishi zarur.

Tanib olish uchun ko'rsatish bayonnomasi bir qancha talablarga javob berishi kerak. Bayonnoma odatda uch qism daniborat, uning kirish qismida kim , qachon, qanday sharoitda ushbu tergov harakatini o'tkazgani, kimlar ishtirok etgani, ularning huquq vamajBuriyatlari tushuntirilgani, kim ga, qandayobyektlar tanib olish uchun ko'rsatilgani, obyektarning tashqi ko'rinishi, belgilari, agar shaxslar ko'rsatilgan bo'lsa , ularning yoshi, millati, ko'zga tashlanadigan belgilari, qaddi-qo'l at, oriq-semizligi, sochi, kiyimlari batafsil ifodalanadi.

Bayonnomaningasosiy qismida tanib oluvchiga berilgan savollar va uning javoblari imkon boricha so'zma-so'z aks ettiriladi. Odatda tanib oluvchiga berilgan savollar va javob larAniq yozilganidan tashqari tanuvchi va tanilgan shaxslarning xatti-harakatlari, bir-birlari bilan munosabatlari ham bayonnomada aks ettiriladi.

Agar obyektlar Fotosurat yordamida tanishuchun ko'rsatilgan bo'lsa, suratlar jadval tarzida qog'ozgayopishtirilib, cheti Muhrlanadi. Suratlar raqamlangan va boshqa hech qanday belgilar qo'yilmagan holda bo'lishi shart. Umuman tanib olish

uchun ko'rsatish bayonnomasigashu tergov harakatini o'tkazishda foydalanilgan Buyumlar yoki ularning suratlari ilova qilinmog'i lozim.

Nazorat savollari:

1. Tanib olish uchun ko'rsatish tushunchasi va uning obyektlarini tushuntirib bering.

2. Tanib olish uchun ko'rsatishga tayyorgarlik ko'rish, uni amalga oshirish tartibi, taktik usullari va rasmiylashtirish tartibini izohlab bering.

Kazuslar:

1-kazus

Tergovchi 14 yoshli qizni yo'qolganlik fakti bo'yicha olib borgan o'zkshiruv natijasida, u ota-onasi bilan jan jallashiBuyidan chiqib ketib, 6 oy davomida qaytib kelmaganligini Aniqlangan. Qo'shni tumanda zo'rabo'ldirish belgilari bilan tanib olinmagan yosh qizning murdasi topilgan. Ekspertiza xulosasiga ko'ra, murda 5 oyoldin ko'milgan, uning yonidan fototasviri topilgan.

Aytinchi, murdaning shaxs ini identifikatsiya qilish va amalga oshiriladigan chora-tadbirlarni Aniqlashtirishuchun qandayusullar foy dalanish mumkin? Mazkur holatda jinoyatni ochishuchun qanday tergov harakatlari va ekspertizalar tayinlanadi? Ekspertlar hal etadigan vazifalarni yoriting.

2-kazus

Toshkent shahar, Chilonzor tumani, 7 daxasi kichik tor ko'chasi arig'i yoqasidan 15-20 yoshlar orasidagi boshsiz n o'malum qiz jasabi topildi. Surishtiruv va dastlabki tergov vaqtida jablanuvchining boshi hech qayerdan topilmadi. Tergovchi jabrlanuvchining shaxsini Aniqlash maqsadida tergovni qanday rejalashtirishi va tashkil etishi lozim .

Amaliyotda jabrlanuvchining shaxsini Aniqlash bilan bo'g'liq ko'plab usullar mavjud. Sizningcha, tergovni rejalashtirish va tashkil etish tushunchalari nimani anglatadi? Ular o'rtasida qanday farqlar mavjud? jabrlanuvchining shaxsi no'malum bo'lsa, tergovni rejalashtirish va tashkil etish qay holatamalga oshirilishi zarur? Amaliyotda, tergov rejalashtiru ganda jinoyat ishining qanday xususiyatlari yoki tomonlariga e'tibor qaratiladi?

3. O'zlefon va boshqa qurilmalar orqali olib boriladigan so'zlashuvlarni eshitib turish taktikasi.

So'zlashuvlarni eshitib turishning umumiy tartibi. O'zlefon va boshqa qurilmalar orqali olib boriladigan so'zlashuvlarni eshitib turish tartibi va taktikasi. O'zlefon va boshqa qurilmalar orqali olib boriladigan so'zlashuvlarni eshitib turish bayonnomasi.

So'zlashuvlarni eshitib turishning umumiy tartibi.

U yushgan jinoiy guruhlar va tuzilmalar tomonidan zamonaviyaloqavositalari (mobil o'zlefonlardan yo'ldoshaloqa kanallarigacha)dan turli, shujumladan og'ir jinoyatlarni tayyorlash va sodir etishda faol foydalanilishi huquqni muhofaza qilish organlarini o'zlgishli javob choralarni ko'rishga da'vat etadi.

O'zR JPK ning 169-moddasigamuvofiq, ish bo'yicha to'plangan dalillar ish uchun ahamiyatga molik xabarlarni olish mumkinligiga yetarli darajada asos bo'la olsa, surishtiruvchi, tergovchi o'zlefon va boshqa so'zlashuv qurilmalari orqali

so'zlashuvlarni eshitib turish to'g'risida qaror chiqarishga haqlidir. Gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, sudlanuvchining o'zlefon va boshqa so'zlashuv qurilmalari orqali olib boriladigan so'zlashuvlarini eshitib turish surishtiruvchi, tergovchi O'zR JPK ning 170-moddasida belgilangan tartibda prokuroming sanksiyasini olib chiqargan qarorga binoan yoki sudajrimiga ko'ra amalga oshiriladi.

Esda tuting! O'zlefon so'zlashuvlarini eshitib turish o'zlefon aloqasi tarmoqlari orqali olib borilayotgan so'zlashuvlarni texnika vositalari yordamida xufyona eshitish va tezkor qiziqishob'ekti hisoblangan shaxsning jinoiy faoliyati to'g'risidagi ma'lumotlarni, uning aloqalarini Aniqlash, tezkor-qidiruv faoliyatining Aniq vazifalarini hal qilish uchun foydali bo'lgan boshqa Axborotni olish uchun qayd etish borasidagi harakat yig'indisi hisoblanadi.

Ammo jabrlanuvchiga, guvohga, shuningdek ularning qarindoshlari vayaqinlariganisbatan kuchishlatish, tovlamachilik yoki boshqa qonungax ilo f harakatlari sodir etish xavfi mavjud bo'lsa, Bu shaxslarning arizalari bo'yichayoki ularning yozma roziligi va prokuroming sanksiyasi bilan yoxud sudningajrimiga ko'ra ularning o'zlefon yoki boshqa so'zlashuv qurilmalari orqali bo'ladigan so'zlashuvlarini eshitib turishamalga oshirilishi mumkin.

Tergovchining so'zlashuvlarni eshitib turish vayozi bolishni amalga oshirish to'g'risidagi iltimosnomasida quyidagilar ko'rsatilishi lozim: tergov qilish jarayonida ularni qo'llash zarurati paydobo'lganjinoiyat ishi; mazkur tergov harakatini o'tkazishuchunasoslar; o'zlefon orqali va boshqa so'zlashuvlari eshitilishi vayozi bolinishi lozim bo'lgan shaxsning familiyasi, ismi, otasiningismi, tergov harakatini o'tkazich muddati; eshitish vayozi bolishni texnik jihatdanamalga oshirish topshirilgan organ nomi.

E'tibor qiling ! O'zlefon va boshqa so'zlashuv qurilmalari orqali olib | boriladigan so'zlashuvlarni eshitib turish to'g'risidagi qaror yoki ajrim unda eshitiladigan Axborotlar xususiyati va hajmi, shuningdek, so'zlashuvlarni eshitib turishning borishini vanatijalarini qayd etish shakli belgilanib, milliy xavfsizlik xizmati organlariga ijro etish uchun yuboriladi. So'zlashuvlarni eshitib turisholti 1 oy dan ortiq davometishi mumkin emas.

O'zR JPK ning 169-moddasidanainki o'zlefon, balki boshqa so'zlashuv qurilmalari orqali olib boriladigan so'zlashuvlarni hameshitib turish vayozi bolishimkoniyati nazarda tutilgan. Bunda turli xil kom munikatsion qurilmalar vavositalar (ko'chmava sim sizaloqa, umumiy foydalaniladigan o'zlefonaloqasi tarmoqlari va b.q.) yordamida Axborot ayirboshlash (radioaloqa, mobil o'zlefonlari orqali so'zlashuvlar, o'zletayp, faks, elektron pochta orqali Axborotuzatish) tushunilishi lozim .

So'zlashuvlarni eshitib turish vayozi bolish tartib-qoidalari jinoiyatprotsessual qonun hujjatlarida Aniq belgilanmagan. Ayni hoi qaysi hollarda u protsessual harakat hisoblanishi va ushbumaquo'l dan kelib chiqadigan oqibatlariga sabab bo'lishi, qaysi hollarda esa unatijalari faqat bir qator zaruriy shartlarga rioya etilgan holdagina tergov qilinayotgan jinoiyat ishi bo'yicha dalillarga aylanishi mumkin bolgan tezkor-qidiruv tadbiri hisoblanishini Aniq aytish imkonini bermaydi.

Bir qarashda, javobAniq - o'zlefon va boshqa so'zlashuv qurilmalari orqali olib boriladigan so'zlashuvlarni eshitib turish vayozi bolish O'zR JPK ning 169-

moddasidanazarda tutilgan tartibda qabul qilingan qaror rasosida o'tkazilgan holda, Bu protsessual harakat hisoblanadi. Ayni vaqtda, O'zbekiston Respublikasining "Tezkor-qidiruv faoliyati to'g'risida" gi Qonuni 16-moddasining 1-qismigamuvofiq, o'zlefon va boshqa so'zlashuv qurilmalari orqali olib boriladigan so'zlashuvlarni eshitib turishdaniborat tezkor-qidiruv tadbiri o'tkazilishiga ham prokuror sanksiyasi asosidayo'l qoyilabi. Shu sababli ularni mazkur asosga ko'ra farqlashningiloji yo'q. Binobarin, ko'rsatibo'tilgan tezkor-qidiruv tadbirining mazmunini yoritish talabetiladi.

O'zlefon va boshqa so'zlashuvni eshitib turish tartibi va taktikasi.

Mazkur tadbimi o'tkazishningasosiy shartlari qatorigayuqorida aytibo'tilgan prokuror sanksiyasidan tashqari maxsus Axborot va tezkor bominmaning hujjatli rasmiylashtirilgan topshirig'i mavjudligi, shuningdek aloqa korxonalarining stasionar apparaturasiga ulanish zarur bo'lgan holda faqat O'zbekiston Respublikasi IIV va DXX organlarining tezkortexnika kuchlari vavositalaridan foydalanish kiradi. '

E'tibor qiling! Ayni paytda, "tezkor-qibiruv faoliyati to'g'risida"gi qonun 16-moddasining 2-qismida kechiktirib bo'lmaydigan hollarda o'zlefon so'zlashuvlarini eshitib turishning soddalashtirilgan shartlari ham nazarda tutilgan. Bunday shartlarga quyidagilar kiradi: a) fuqaroning hayo'li, sog'lig'i, mulkiga tahdid mavjudligi; b) shaxsningarizasi yoki uning yo zma roziligi; d) tezkor bo'linma rahbari tomonidan tasdiqlangan qaror mavjudligi. Bu holda faqat arizachining o'zlefoni orqali olib borilayotgan so'zlashuvlarni eshitishamalga oshiriladi, prokuror Bu haqdayigirma to'rt soat ichida albatta xabardor qilinadi.

O'zlefon so'zlashuvlarini eshitish tezkor xodim ning bildirgisi, ma'lumotnoma yoki dalolatnoma bilan rasmiylashtiriladi. Mazkur xizmat hujjatida abonent raqami, eshitib turish va ovoz yozish vaqti va joyi, foydalanilgan texnikaviy vositalar turi vamodeli, Bu ishlarni amalga oshirgan shaxslarga oid ma'lumotlar hamda ishuchunahamiyati bo'lishi mumkin deb hisoblangan boshqama'lumotlaraks ettiriladi. Hujjatga so'zlashuv fonogram masi aks ettirilgan magnit tasmasi (Muhrlangan holatda) ilova qilinadi.

Solishtirish asosida protsessual harakat va tezkor tad bir o'rtasidagi farqolingan natijalarning daliliy ahamiyatida namoyon bo'ladi, ularni o'tkazish asoslari esa ko'p jihatdan mos keladi, degan xulosaga kelish mumkin.

O'zlefon so'zlashuvlarini eshitib turish vayozi bolish tezkor xodim ning yoki tergovchidan vakolat olgan mutaxassis, aloqa operatoriningaloqa tarmoqlarigaverbal Axborot olishuchun ulanishini nazarda tutadi. Bunda so'zlashuvlar shahar, shaharlararo, xalqaro, radioo'zlefon, radiorele, yuqori chastotali, kosmik aloqa tarmoqlari orqali, shuningdek boshqa so'zlashuv qurilmalari - verbal Axborotni uzatish radio, selektor va boshqavositallari yordamida olib borilishi mumkin.

O'zlefon va boshqa so'zlashuv qurilmalari orqali olib boriladigan so'zlashuvlarni eshitib turish to'g'risidagi qarorda eshitiladigan so'zlashuvlar qaysi qurilmalarda olib borilishi, ularning raqamlari va boshqa parametrlari, qurilmalar o'matilgan manzillar, so'zlashuvlarning ishtirokchilari, eshitib turish vayozi bolish vaqti, ularni amalga oshirish kim ga topshirilgani ko'rsatilishi lozim .

So'zlashuvlarni eshitib turish vayozi bolish tergovchi yoki surishtiruvchi, aloqa korxonasi operatori yoki surishtiruv tezkor-texnika organi tomonidanamalga

oshirilishi mumkin. Eshitish jarayonida jabrlanuvchi yoki tahdidlar vag'ayriqonuniy talablar qo'yilayotgan boshqashaxs ishtirok etishi mumkin.

Agar eshitib turish vayozi bolishning avtomatik tartibi nazarda tutilgan bo'lsa, Mutaxassis apparaturani ulab qo'yishni amalga oshiradi vanutqli Axborot sifatli yozibolinishini zamonaviy texnika vositalaridan foydalangan holda kuzatib boradi. So'zlashuvlarni bevosita nazorat qilish va yozib olishda mutaxassis yuqorida ko'rsatilgan vazifalarni bajarish bilan bir qatorda, Axborotni eshitib turadi, olinayotgan ma'lumotlarning tergov qilinayotgan jinoyat ishi uchun ahamiyatini Aniqlash maqsadida ularni tahlil qiladi. Buning uchun u maxsus texnika vositalaridan foydalanish ko'nikmalari bilan bir qatorda, sodir etilgan jinoyat to'g'risidama'lumotlarga, tergovni nima qiziqtirayotgani haqida tasawurga hamega bo'clishi lozim .

Axborot chiqib ketishiga yo'l qo'ymaslik uchun tergovchi mutaxassisni tanlashda tezkor-texnika bo'clinmasining xodimini afzal ko'rishi mumkin. So'zlashuvlarni nazorat qilish vayozi bolishda ishtirok etishga Bunday bo'clinmamutaxassisini jalb qilishning iloji bo'clmagan holda, ushbumaqsadda ekspertiza-kriminalistikaxizmati yoki o'zlefon stansiyasi xodimi jalb qilinishi mumkin.

Nazorat qilinayotgan so'zlashuvlarning audioyozuvini tergovchi vaqti-vaqti bilan Mutaxassis ishtirokida eshitadi, ishuchunahamiatli bo'clgan Axborot esa yagona tashuvchiga ko'chirib olinadi. Sodir etilgan jinoyat, qilmishning izlarini yashirish, tergovga qarshilik ko'rsatish bilan bog'liq holatlarni qayd etishuchun so'zlashuvlarni nazorat qilish va yozib olish uzluksiz amalga oshirilishi lozim. Bunda jinoyatchilar uzatilayotgan Axborotni yolg'on ma'lumotlarni xabar qilish, shifflangan muloqot usullarini qo'llashyo'li bilan niqoblashlari mumkinligini ham hisobga olish zarur. Bu tergovchiga jinoyatchilar o'z so'zlashuvlarini niqoblashuchun qanday texnika vositalaridan foydalanishlari mumkinligini Aniqlash vazifasini yuklaydi.

O'zlefon va boshqa so'zlashuv qurilmalari orqali olib boriladigan so'zlashuv larni eshitib turish vayozi bolishni amalga oshirish Muddati mobaynida tergovchi istalgan vaqtda ularni amalga oshiruvchi organdan fonogram mani eshitishuchun talab qilibolishga haqli.

O'zlefon va boshqa so'zlashuv vositalari orqali olib boriladigan so'zlashuvlarni eshitib turish bayonnomasi.

O'zlefon va boshqamoslamalar orqali olib boriladigan so'zlashuvlarni eshitib turgan, ovozni yozgan xodimlar jinoyat ishiga aloqador bolgan so'zlashuvlar mazmunini aks ettiruvchi fonogram ma haqida qisqacha bayonnoma tuzadilar (JPK 171 -moddasi).

E'tibor qiling! Bayonnomada quyidagi ma'lumotlaraks ettirilishi lozim :

- mazkur tergov harakati kim va qaysi organ qarori (ajrim) asosida bajarilganligi;
- jinoyat ishi yoki uningalohida holatlari haqidagi ma'lumotlar;
- ish yuzasidan kimlarning so'zlashuvlari eshitilishi lozim ligi, ularning o'zlefoni raqamlari;
- eshitib turish va ovoz yozish vaqti, joyi;
- foydalanilgan ovoz yozish texnika vositalari va ularning turi, modeli kabi belgilari;

- tergov harakatini amalga oshirgan xodimlar shaxsiga oid ma'lumotlar;
- jinoyat ishini o'shirishda ahamiyatli hisoblangan boshqama'lumotlar.

O'zlefon va boshqa qurilmalar orqali olib boriladigan so'zlashuvlarni eshitib turishni qayd etilganidan so'ng so'zlashuv fonogram masini aks ettiruvchi magnit tasmasi joylash tirilgan kasseta muhrlanadi va bayonnomaga ilova qilinadi.

Fonogram madagi jinoyat ishiga aloqasi bo'lmagan qismlar sud muhokamasi tamomlanib, chiqarilgan hukm, qaror, ajrim qonuniy kuchga kirgandan keyin yo'q qilinadi.

Ekspertiza tadqiqoti o'tkazilgan fonogram malar, videotasvir tasmalari va boshqa obyektlarekspertiza tayinlagan organga qaytariladi. O'zkshiruv natijalari esa ekspertning xulosasida aks ettiriladi va umumiy prinsiplarasosida dalil sifatida baholanadi.

Ishga aloqasi bo'lmagan so'zlashuv matnlari so'zlashgan shxslarning turmushigava boshqa oila a'zolarining sha'niga o'zginshli sir va oshkora qilib bom maydigan xabarlar oshkora qilinmasligi, ya'ni ularning konstitutsiyaviy huquqi va qadr-Qimmatini himoya qilinmog'i zarur.

9-mavsu ushun tayansh so'zlar.

Tergov eksperimenti, ko'rish, eshitish, hid sezish, paypaslab ko'rish, xolislar, Tanib olish uchun ko'rsatish, narsayoki shaxsni Tanib olishning mohiyati, o'zlefon so'zlashuvlarini eshitib turish.

Nazorat savollari:

1. So'zlashuvlarni eshitib turishning umumiy tartibi qanday? Ushbu tergov harakati qanday maqsadlarga xizmat qiladi?
2. O'zlefon va boshqa qurilmalar orqali olib boriladigan so'zlashuvlarni eshitib turish tartibi va taktikasi qanday?

9-mavsu ushungleccariylar.

Tergov eksperimentining mohiyati shundaki, muqaddam bo'libolgan hodisalarni, jinoyat ishiga aloqador bo'lgan ho latlarni voqelikda haqiqatdan bo'lganligini yoki bo'lmaganligini Aniqlash maq sabida ularaynan ma'lum sharoitlarda tiklanib o'zkshiriladi.

Tergov eksperimenti - jinoyat ishini tergov qilish jarayonida ; sodir bo'lgan hodisaningayrim holatlarini vavaziyatlarini tajriba usulida o'shirishga oid kriminalistik taktika tizimidamusta qil tergov harakati. Tergov eksperimenti - ishuchun muhim bo'lgan holatlarningamalda mavjudligini Aniqlashuchun ularni tiklash va tajribalar o'tkazish yo'li bilan o'tkaziladigan protsessual harakat.

Eksperiment biror hodisani idrok qilish, muayyan harakatlarni bajarish, biror hodisaning sodir bo'lishimkoniyatini o'shirish, shuningdek hodisaning yuz berish va izlarning qolish yo'sinlarini Aniqlashuchun o'tkaziladi.

Tanib olish uchun ko'rsatish - O'zR JPK ning 125-moddasi bilan tartibga solinadigan, guvoh, jabrlanuvchi, gumon qilinuvchi yoki ayblanuvchi o'iga

ko'rsatilgan o'xshashob'ektlarni kuzatib, ularning belgilarini o'z xotirasida aks etgan xayoliy obraz bilan solishtiradigan va ularning o'rtasida ayniylik mavjudligi yoki mavjud emasligi to'g'risidagi masalani hal etishidani iborat bolgan tergov harakati.

Narsayoki shaxsni tanib olishning mohiyati uni tanib oluvchining xotirasida saqlanib qolgan xayoliyobrazga ko'ra identifikatsiya qilishdaniborat. Shu sababli unga identifikatsiyA nazariyasining solishtirishni to'g'ri tashkil etish, o'tkazish va olingan natijaning ishonchliligini baholashga yordam beradigan umumiy qoidalari tatbiq etiladi.

O'zlefon so'zlashuvlarini eshitib turish o'zlefon aloqasi tarmoqlari orqali olib borilayotgan so'zlashuvlarni texnika vositalari yordamida xufyona eshitish va tezkor qiziqishob'ekti hisoblangan shaxsning jinoiy faoliyati to'g'risidagi ma'lumotlarni, uningaloqalarini Aniqlash, tezkor-qidiruv faoliyatininganiq vazifalarini hal qilishuchun foydali bo'lgan boshqa Axborotni olishuchun qayd etish borasidagi harakat yig'indisi hisoblanadi.

Kazuslar:

1-kazus

A. ismli shaxs D X X organlariga 21.01.2015-yilda murojaat etib, sheriklari U. vam . 22.01.2015-yilda inkassatorga hujum qilish rejasini tuzayotganligini xabar qildi. Tezkor qidiruv xodimlari o'z rahbarlaridan ruxsat olgan holda U .vam. ning o'zlefondagi so'zlashuvlarini tingladi. Bu haqida prokurorga 18 soat ichida xabar qilindi. 21.01.2015-yilda o'zlefon so'zlashuvini tinglash bo'yicha sanksiya chiqardi. Jinoyat inkassatorning pul olishi kechiktirilishi munosabati bilan 24.01.2015 ga qoldirildi. Tezkor qidiruv xodimlari o'zlefon so'zlashuvlarini eshitishni davomettirishdi.

Vaziyatga huquqiy bahobering? Ushbu holatda tezkor qidiruv faoliyati materiallari dalil sifatida qaBul qilinadimi? Shu holatda jinoyat protsessual qonun talab lari Buzilganmi?

Prokuror san ksiya si talabetiladigan tezkor qidiruv tadbiri qandayolib boriladi? O'zlefon va boshqa qurilmalar orqali olib boriladigan so'zlashu vlarni eshitib turish tartibi va taktikasi qanday?

2-kazus

Toshkent shahar prokuraturasi iqtisodiy jinoyatchilik va korrupsiyaga qarshi kurash bo'limi xodimlari va O'zbekiston Respublikasi IIV jinoyat qidiruv va uyushgan jinoyatchilik Ka qarshi kurash bo'limi tezkor qidiruv xodimlari bilan ham korlikda arizachi fuqaro Aliev Jobir Yo'ldashovning arizasiga asosan U cho'zpa tuman xalq ta'limi bomimiga qarashli 45-sonli maktab direktorining fuqaro Aliev Jobir Yo'ldashovdan pora talab qilganligi holati yuzasidan tezkor-tadbir o'tkazilishi rejalashtirilgan. Tadbir jarayonida zaruriyat tug'i lganligi sababli, U cho'zpa tuman xalq ta'limi bomimiga qarashli 45-sonli maktab direktorininguyali aloqa o'zlefonidagi so'zlashuvlari eshitilgan va o'zlefon so'zlashuvlaridan nusxa olingan. O'tkazilgan tezkor tadbiri jarayonida U cho'zpa tuman xalq ta'limi bomimiga qarashli 45-sonli maktab direktori fuqaro Aliev Jobir Yo'ldashovdan 100 AQSH dollari miqdoridagi pul mabalag'iarini olgan vaqtida qo'lga olingan. Mazkur holat yuzasidan U cho'zpa tuman xalq ta'limi bomimiga qarashli 45-sonli maktab

direktoridan nisbatan O'zbekiston Respublikasi JK ning 210-moddasi 3-qismi "v" bandi bilan jinoyat ishi qo'zg'atilgan. Tezkor ta'dbir o'tkazgan xodimlar tomonidan tergovga U cho'zpa tuman xalq ta'limi boshqarmasiga qarashli 245-sonli maktab direktorining o'zlefonida so'zlashgan yozuvlari taqdim etilgan va jinoyat ishi yuzasidan olib borilgan dastlabki tergov harakatlari jarayonida ushbu o'zlefon so'zlashuvidagi ma'lumotlardan ayblanuvchining aybini isbotlovchi dalil sifatida foydalanilgan.

Ushbu holat yuzasidan o'zlefon so'zlashuvlarini tinglashda qanday xatoliklarga yo'l qo'yilgan? O'zlefon va boshqa qurilmalar orqali so'zlashuvlarni tinglash jinoyatlarni ochishda qanday ahamiyatga ega, va ularni o'tkazilishi qanday tartibda rasmiylashtiriladi?

10-mavzu. Jinoyatlarni tergov qilish kriminalistik uslubiyo'lining umumiy qoidalari. Qotillik, nomusga o'zgish va odam savdosi jinoyatlarini tergov qilish.

Reja:

1. Jinoyatlarni tergov qilish kriminalistik uslubiyo'lining umumiy qoidalari.
2. Qotillik jinoyatlarini tergov qilishu slubiyo'ti.
3. Nomusga o'zgish jinoyatlarini tergov qilish uslubiyo'ti.
4. Odam savdosi jinoyatlarini tergov qilish uslubiyo'ti.

1. Jinoyatlarni tergov qilish kriminalistik uslubiyo'ning umumiy qoidalari.

Jinoyatlarni tergov qilish kriminalistik uslubiyo'li tushunchasi. Jinoyatlarni tergov qilishning xususiy kriminalistik uslubiyotlarni tuzish va tasniflash tamoyillari. Jinoyatlarni tergov qilishdagi xususiy kriminalistik uslubiyotlarning tarkibiy tuzilishi.

Jinoyatlarni tergov qilish kriminalistik uslubiyo'ti tushunchasi.

Jinoyatlarni tergov qilish uslubiyo'ti qonuniylik talablariga muvofiq holda, tergov va surishtiruvni samarali o'tkazich bo'yicha ilmiy tavsiyalarni ishlab chiqish maqsadida jinoyatlarni ochish, tergov qilish hamda ularning oldini olishni tashkil qilish va amalga oshirish qonuniyatlarini olganadi.

Bu qonuniyatlar jinoyatalomatlarini bolgan hodisalar haqidagi dastlabki Axborotni o'zkshirib, jinoyatlarni tergov qilish chog'i da isbotlanishi lozim bolgan holatlarni Aniqlaydi. Shuningdek, jinoyat ishlarining har xil turlari bo'yicha haqiqatni Aniqlashuchun tergov harakatlarini va jinoyat-protsessual qonunidanazarda tutilgan boshqa chora-tadbirlarning dasturlarini ishlab chiqish, jinoyatlarni tergov qilishuchun qo'llaniladigan tergov harakatlarini tayyorlash Hamda o'tkazish vashu kabilarning eng Muhim xususiyatlarini hamaks ettiradi. Ularni bilishga jinoyatlarni ochish, tergov qilish va oldini olish bilan bog'liq obyektarni kriminalistik nuqtayi nazaridan o'rganish , tergov faoliyatiningasosiy rivojlanish yo'nalishlarini umumlashtirish va Aniqlash, shuningdek tergov va surishtiruvni tashkil etish hamda ularni o'tkazishdagi tipik aloqalar va o'sarobog'iiqlikning barqaror jihatlarini o'shirish hamda Aniqlashyo'li bilan erishiladi.

E'tibor qiling! Kriminalistik uslubiyotni om ganadigan qonuniyatlar o'z xususiyatiga ko'ra ikki qism dan: urnumiy qoidalar va jinoyatlarni tergov qilishning xususiy (turga oid) uslubiyotlar tizimidaniborat.

Umumiy Qoidalar kriminalistik uslubiyotning nazariyasoslari bo'lib, u kriminalistikaning mazkur qismining mavzui (predmeti)ni, ilmiy bilimlarning boshqa sohalari bilan aloqalarini, xususiy kriminalistik uslubiyotlarni tuzish, ishlab chiqish va ulardan foydalanishga oid eng muhim masalalarni hamda jinoyatlarni ochish, tergov qilish va ularning oldini olish muammolarini tadqiq etishni o'zichiga oladi. Pirovard Natijada samarali xususiy kriminalistik uslubiyotlarning yaratilishi va ularning jinoyatchilikKa qarshi kurashda muvaffaqiyatli qo'llanilishi anashu masalalarning qanchalik puxta ishlab chiqilganligiga bog'liq bo'ladi.

Esda tuting! Xususiy uslubiyotlar - kriminalistika fanining pirovard " mahsuloti" bo'lib, amaliy xususiyatga ega bolgan hamda tergovchilar va ; surishtiruvchilarga

jinoyatlarning har xil turlarini ochish, tergov qilish va bartaraf etishda ularning ishlarini maqsullashtirish uchun mo'ljallangan nazariy jihatdani asoslangan tavsiyalar majmuidan iboratdir. Kriminalistik uslubiyotning umumiy qoidalaridan farqli o'laroq xususiy uslubiyotlar - Bu jinoyatlarning ayrim turlarini ochish, tergov qilish va jinoyatchilikni bartaraf etishni tashkil qilish bo'yicha uslubiy toifalashtirilgan tizimdir.

Kriminalistik uslubiy tavsiyalar - jinoyatlarning muayyan turlarini ochish, tergov qilish va ularning oldini olishni tashkil etish hamda amalga oshirish bo'yicha ilmiy ishlab chiqilgan va amalda o'z kashirilgan maslahatlar (takliflar)dir. Har bir xususiy uslubiyot amalda turli sharoitlarda ishlash uchun o'sarobir-biriga bog'liq maslahatlar tizimini (majmuini) hosil qiluvchi bir necha tavsiyani o'z ichiga oladi.

Tergov qilish uslubiyoti - jinoyat ishini yuritishga doir qonun talablaridan, vujudga kelgan tergov vaziyati xususiyatlaridan, jinoyatlarning mazkur turini ochish va tergov qilish nazariyasi va amaliyotiga doir bilimlardan kelib chiqib tergovchi tanlangan haqiqatni aniqlash usulidir.

Shu tariqa, sirtidan o'xshash bolgan "kriminalistik uslubiyot", "xususiy kriminalistik uslubiyot", "kriminalistik uslubiy tavsiya" va "tergov qilish uslubiyoti" atamaları o'z mazmuniga ko'ra bir-biridan farq qiladi. Jumladan, birinchi holda kriminalistika fanining mustaqil yakunlovchi qismini, ikkinchisida - muayyan turdagi jinoyatni ochish, tergov qilish va ularni bartaraf etishni tashkil qilish hamda amalga oshirish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar tizimini (majmuini), uchinchisida - o'z gishli jinoyat ishlari bo'yicha ishlash uchun alohida ilmiy asoslangan va amalda o'z kashirilgan maslahatni (taklifni), to'rtinchi holatda esa jinoyatni tergov qilishning tergovchi tomonidan tanlangan usulini anglash mumkin.

Uslubiyotning tarkibiy qismlari bir-birini tom dirib, har xil turdagi jinoyatlarni ochish, tergov qilish va ularning oldini olishni tashkil etishga doir mustaqil ilmiy qoidalarning yaxlit va bominmas majmuini hosil qiladi. shuni ta'kidlash joizki, kriminalistik uslubiyotdan tashqari ilmiy bilimlarning hech bir sohasi Bumasalalarni tadqiq etish bilan shug'ullanmaydi va turli toifadagi jinoyat ishlari bo'yicha surishtiruv va tergovni samarali o'tkazish uchun amaliyotga Bunday nazariy jihatdan asoslangan tavsiyalarni bermaydi. Shu bilan birga, kriminalistik uslubiyotning Mustaqilligi nisbiy xususiyatga ega. Negaki

E'tibor qiling! Kriminalistik uslubiyotning manbalari bo'lib, qonun, jinoyatchilikka qarshi kurash amaliyoti va turli fan yutuqlari hisoblanadi, ularning, qoidalari kriminalistikadagi mazkur bo'limning rivojlanishiga asos bo'lgan va uning hozirgi taraqqiyo'lini ta'min etmoqda. kriminalistikaning boshqa qismlari bilan uzviy bog'langan. Jinoyat va jinoyat-protsessual huquq normalari uslubiyotning birinchi manbaidir. Ular jinoyat-sudlov ishlarini yuritishning umumiy shart-sharoitlarini belgilaydi vashu sababli kriminalistik uslubiyotning hamda har bir xususiy kriminalistik uslubiyotning umumiy qoidalarini ishlab chiqishga asos bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan bir vaqtda kriminalistik uslubiy tavsiyalar qonunga asoslanib va amaldagi huquqiy normalarga zid yoki fuqarolarning huquqlari va qonuniy manfaatlari buzilishiga olib kelishi mumkin bo'lgan biron-bir maslahat vayo'lyo'riqlarni istisno etgan holda, jinoyat va jinoyat-protsessual normalarini

sharhlash bilan chegaralanmay, jinoyatlarning xilma-xil turlarini ochish, tergov qilish va oldini olishning maqbul tartibini belgilaydi.

Jinoyatlarni ochish, tergov qilish va ularning oldini olish amaliyoti kriminalistik uslubiyotning ikkinchi muhim manbai hisoblanadi. Amaliyotni o'rganish va umumlashtirish jinoyatlarning ayrim turlarini tergov qilish bo'yicha samarali tavsiyalarni ishlab chiqishga ko'maklashadi. Shu bilan bir qatorda, amaliyot kriminalistik uslubiyot nazariyasining to'g'riligini belgilovchi mezon hamdir. Shaxsning jinoyatni sodir etishdagi aybdorligi faqat sud tomonidan E'tirof etilishi sababli, sudlarning hukmlarida amaldamazkur jinoyatni tergov qilishning to'g'riligi, ya'ni kriminalistik uslubiy tavsiyalarni qo'llanishning asosligini belgilaydi.

Nihoyat, ilmiy bilimlar, avvalo, kriminalistikaning barcha bo'limlarining hamda jinoyatchilikka qarshi kurash muammolarining, xususan jinoyatlarni tergov qilishni o'z nuqtayi nazaridan tadqiq etuvchi boshqa fanlarning qonun-qoidalarini kriminalistik uslubiyotning uchinchi manbai bo'lib xizmat qiladi. Kriminalistik uslubiyotning kriminalistik umumiy nazariya, texnik va taktika bilan aloqalari anchamurakkab. Bir tomondan, kriminalistik uslubiyotda kriminalistika fanining yakunlovchi bo'limi sifatida uning boshqa bo'limlarining xulosalari va qoidalaridan 310 keng foydalaniladi, ikkinchi tomondan, kriminalistik uslubiyot kriminalistikaning umumiy nazariyasi, texnikasi va taktikasi rivojlanishiga faol ta'sir ko'rsatadi. Tutgan o'limi va hal etadigan vazifalarining o'igaxosligiga ko'ra kriminalistik uslubiyot kriminalistikaning boshqa bo'limlariga tayanadi. Kriminalistikaning oldingi bo'limlariga oid qoidalar va xulosalari kriminalistik uslubiyotdagi nazariyalarni umumiylik asosida jamlash, ya'ni ularni oddiy jamlash yo'li bilan emas, balki dialektik mushohada qilish hamda har xil turdagi jinoyatlarning oldini olish, ularni fosh etish va tergov qilishni samarali tashkil etish uchun o'zgarishli xulosalar ishlab chiqish jarayonida qo'llaniladi.

Jinoyatlarni tergov qilishning xususiy kriminalistik uslubiyotlarini tuzish va tasniflash tamoyillari.

Tergov amaliyotida har xil turdagi jinoyatlarning oldini olish, ularni ochish va tergov qilishni tashkil etish hamda amalda bajarish samaradorligini oshiradigan ancha takomillashgan xususiy kriminalistik uslubiyotlarni joriy etish jinoyatchilikka qarshi kurashni takomillashtirishning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Tergovchilarning ishni tashkil etish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalarga bolgan ehtiyojlarni hisobga olib, jinoyatlarni tergov qilishning shakl va mazmun jihatidan xilma-xil xususiy uslubiyotlari vujudga kelmoqda.

Yangi xususiy kriminalistik uslubiyotlarni ishlab chiqish quyidagi tamoyillarsosida amalga oshiriladi.

Xususiy kriminalistik uslubiyotlarning nazariy jihatdan asoslanganligi. Kriminalistik uslubiy tavsiyalar tizimi ilmiy ish mahsulidir va shu tufayli hamisha nazariy jihatdan muayyan darajada asoslangan bo'ladi. Biroq xususiy uslubiyotlar jinoyatlarni ochish, tergov qilish va ularning oldini olish amaliyoti shunday nazariy asoslanganlik darajasiga ega bo'lishni talab qiladiki, toki ularning tavsiyalarini qo'llash tergovning samarali tashkil etilishini ta'minlasin. Bunday darajaga, agar xususiy uslubiyotlar faqat tajriba yo'li bilan ishlab chiqilgan qoidalar

va amaliyot uchun samarali tavsiyalarni o'zichiga olgan taqdirda, erishiladi. kriminalistik uslubiy tavsiyalarning tizimi oqilona, o'zjam li, maqBul bo'lishi kerak.

Kriminalistik uslubiy tavsiyalarning muayyan ligi. jinoyatlarni tergov qilishni tashkil etish - protsessual tartibdagi jarayondir. Uning mazmuniga jinoiy qilmishning xususiyatlari, jinoyatning oqibatlarini, jinoyatchining shaxsi, tergovchining mehnat sharoiti va boshqashu singarilar ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, bir turdagi jinoyatlarni tergov qilishda ko'pgina umumiy xususiyatlar ham mavjuddir, Bular - tipik tergov tusmollarining mavjudligi, isbotlash predmetining umumiy ekanligi, tergov harakatlariga tayyorgarlik ko'rish va uni o'tkazish xususiyatlarining o'xshashligi va boshqalar. Shu sababli kriminalistik uslubiy tavsiyalar imkoni boricha tayin, lekin biron-bir yagona xususiy hoi uchun emas, balki mazkur turdagi jinoyatlarni ochish, tergov qilish va ularning oldini olishni tashkil etish hamda amalga oshirish uchun mo'ljallangan bo'lishi kerak. Kriminalistik uslubiy tavsiyalarning umumiyligi va Aniqligi, me'yorlari ularning amaliyot ehtiyojlari ham danazariy imkoniyatlari bilan bog'liqlik qoidalarni tavsiflash darajasidan amoyon bo'ladi.

Jinoyatlarni tergov qilishu slubiyotlarining bosqichmabosqichligi. Tashkil etilishi nuqtayi nazaridan jinoyatlarni tergov qilish jarayonini uchta alohida bosqichga bo'lish lozim. Har bir bosqich - Bu tergov qilishning shunday bosqichiki, uning davomida umumiy vazifalar bilan bir qatorda uning o'igaxos vazifalari ham hal etiladi.

Birinchi bosqich - Bu dastlabki tergov harakatlarini bajarish davridir. Mazkur harakatlar hamumumiy, hamo'igaxos vazifalarni hal etishga qaratilgan. Qoida tariqasida, ular darhol o'tkaziladi. Dastlabki kechiktirib bo'lmaydigan tergov harakatlari nisbatan cheklangan muddatda o'tkaziladi, lekin uning qancha davometishini jinoyatlarni tergov qilishning barcha hollari uchun oldindan belgilab qo'yish mumkin emas. Umuman olganda, shuni qayd etish zarurki, tergov qilish ning dastlabki bosqichi kechiktirib bom maydigan, shoshilinch tergov harakatlarini o'tkazich bilan tugaydi. Jinoyatlarni tergov qilish dastlabki bosqichining muddati cheklanganligi tergovchining faoliyati imkoni boricha jadallashtirilishni talab qiladi.

Ikkinchi bosqich - Bu ish bo'yicha dalillarni to'plash va o'shirishga qaratilgan barcha qolgan tergov harakatlarini bajarish davridir. Mazkur bosqichning asosiy vazifalari: aybdomi sodir etilgan jinoyatda fosh etish, aybe'lon qilish, dastlabki bosqichda Aniqlanmay qolgan holatlarni Aniqlashtirishdan iborat.

Uchinchi bosqich — Bu tergov qilishning yakunlovchi bosqichi. Mazkur bosqich tergovchi tomonidan tergov qilishni tamomlash, ya'ni dalillarni to'plash, o'shirish va baholashga qaratilgan tergov harakatlarini yuritishni tugatish to'g'risida qaror qabul qilingan paytdan e'tiboran boshlanadi va ishni prokurorga yuborish yoki jinoyat ishini tugatish to'g'risida qaror chiqarish bilan tugallanadi. O'z mazmuniga ko'ra u ish bo'yicha to'plangan dalillar baholanishini, qo'shimchava takroriy harakatlaramalga oshirilishini hamda tergovni nihoyasiga yetkazish tartibini belgilashni o'zichiga oladi.

Xususiy kriminalistik uslubiyotlarda tavsiyalaranashu bosqichlarga muvofiq tizimlashtiriladi.

Jinoyatlarni tergov qilish uslubiyotlarining vaziyatga bog'liqligi va turli-tumanligi. Tergovamaliyo'ti jinoyatlarning har bir turi uchun tipik bolgan tergov vaziyatlarining mazmunini hisobga oladigan hamda unga bog'liq holda tergovni tashkil qilishning yoki Bu usulini tavsiya etadigan xususiy kriminalistik uslubiyotlar yaratishni talab qiladi. jinoyat ishi bo'yicha tergov vaziyati jinoyatni tergov qilishning muayyan davridagi vaziyatni tavsiflovchi holatlar (sharoitlar, omillar) majmuidaniborat bo'ladi.

Tipik tergov vaziyatlari jinoyatlarni tergov qilishning barcha bosqichlariga xosdir, lekin kriminalistik uslubiyotlarda ko'pincha dastlabki tipik tergov vaziyatlari tahlil qilinadi. Ularning xilma-xilligi ko'p turli tavsiyalarni va ularning tizimlarini ishlab chiqishni talab qiladi. Tipik tergov vaziyatlari hisobga olingan holda jinoyatlarni tergov qilish uslubiyotlarining yaratilishi tavsiyalarning mazmunini aniqlashtiradi Hamda ularningamaliy Qimmatini oshiradi.

Jinoyatlarni tergov qilish kriminalistik uslubiyotlarining umumiyliigi. jinoyatlarni ochish, tergov qilish va ularning oldini olish chog'i da kriminalistik uslubiy tavsiyalardan foydalanish qulay bo'lishi uchun xususiy uslubiyotlarning konstruktiv birligi tamoyiliga, ya'ni ichki mustaqilligi va ko'p turililigiga amal qilgan holda ularning maqbul tuzilishiga rioya etish zarur.

Mazkur tamoyillarga ko'ra ishlab chiqilgan xususiy kriminalistik uslubiyotlar shuningdek, tergovchiningichki ishlar organlari tezkor va boshqaxizmat xodimlari bilan o'saro ham korligi xususiyatlarini; jamoatchilik yordamidan foydalanishga doir yo'l -yo'riqlarni; tergovchi tomonidanayrim turdagi jinoyatlarni tergov qilish chog'i da uning oldini olishga doir faoliyatini tashkil etish bo'yicha tavsiyalarni hamo'zichiga olgan bo'lishi kerak.

E'tibor qiling! Jinoyat qonunigamunosabati nuqtai nazaridan xususiy uslubiyotlar tipik fturga oid) vamaxsus uslubiyotlarga bo'linadi. Tipik uslubiyotlar jumlasiga amaldagi jinoyat qonunida belgilangan jinoyat turlari (masalan, odamo'ldirish, o'g'rlik, firibgarlikni tergov qilish uslubiyotlari va h.k.) bo'yicha tuzilgan uslubiyotlar kiradi.

Jinoyat to'g'risidagi qonun hujjatlari yangilanishi munosabati bilan o'zgishtayangi xususiyuslubiyotlarni ishlab chiqish zaruriyati paydobo'ladi. U yoki Bu qilmishuchun jinoiy javobgarlik ning bekor qilinishi yoki ularning jinoiylik toifasidan chiqarilishi (dekriminalizatsiya qilinishi) tergov qilishning ayrim uslubiyotlariga bolgan ehtiyojni istisno etadi. Tipik xususiy uslubiyotlar soni jinoyatlarning mavjud turlarigamuvofiq bo'lishi kerak. Uslubiyotlarning anashu soni eng yuqori (maksimal) hisoblanadi. Shu sababli, kriminalistika oldida barcha zarur bo'lgan, lekin hozirchamavjud bo'lmagan xususiyuslubiyotlarni ishlab chiqish vazifasi turadi.

Maxsus uslubiyotlar jumlasiga qonunda belgilangan jinoyatlarning turlari bo'yicha emas, balki boshqa asoslar bo'yicha tuzilgan xususiy uslubiyotlarni kiritish kerak bo'ladi. Jumladan, anashumaqsad uchunasoslar sifatida jinoyat sodir etilgan joy , jinoyatchining , jabrlanuvchining shaxsi, jinoyat sodir etilgan paytdan boshlabolgan vaqt va bosh qashu singarilar tanlanishi mumkin. Kriminalistika adabiyotlarida o'zmir yo'l, suv va havo transportidagi jinoyatlarni; Voyaga yetmaganlar va

retsdivistlar sodir etgan jinoyatlarni; olgan yillarning ochilmay qolgan jinoyatlarini tergov qilish uslubiyotlari ma'lum.

Jinoyatlarni tergov qilishdagi xususiy kriminalistik uslubiyotlarning tarkibiy tuzilishi.

Esda tuting! Jinoyatlarni tergov qilish xususiy kriminalistik uslubiyotlarning aksariyati quyidagi asosiy bo'limlarni o'z ichiga oladi:

-jinoyatlarning kriminalistik tavsifi;

-jinoyatlarni tergov qilish dasturlari;

- eng xarakterli tergov harakatlarini va qonundanazarda tutilgan boshqa choratadbirlarni tayyorlash va o'tkazish taktikasi o'igaxos xususiyatlarining ta'rifi;

-mazkur turdagi jinoyatlarni tergov qilish chog'ida tergovchilarning kelajakdaxil jinoyatlarning oldini olishga doir faoliyatini tayyorlash va o'tkazish o'igaxos xususiyatlarining ta'rifi.

Jinoyatlarning kriminalistik tavsifi. Jinoyat ishlari bo'yichamuvaffaqiyatli isholib borish uchun tergovchilar va surishtiruvchilarga avval tergov qilinayotgan turdagi jinoyatlarning batafsil kriminalistik tavsifi talab qilinadi.

E'tibor qiling! Jinoyatlarning Kriminalistik tavsifi - jinoyat va jazo to'g'risidagi qonunda belgilab qo'yilgan ijtimoiy jihatdan xavfli i g'ayrihuquqiy Qilmishlarning ko'rib chiqilayotgan turlari eng Muhimi tomonlari to'g'risidagi umumlashtirilgan daliliy ma'lumotlardan Hamda i ularga asoslangan ilmiy xulosalar va tavsiyalar tizimidan iborat.

Jinoyatlar kriminalistik tavsifi kompleks mazmunga ega. Ularning asosiy qismi jinoiy xulq mexanizmini, jinoyat to'g'risidagi Axborotni olish va undan foydalanish tarkibini kriminalistik tadqiq etish, jinoyatchining va jabrlanuvchilarning shaxsini Aniqlash va hokazo jarayonida Aniqlanadi. Shu bilan birga, ulardayaqin turuvchi yuridik fanlarning ayrim qoidalari bo'ladi. Biroq boshqa fanlardan Bunday foydalanish odatidagi ilmiy uyg'unlashuv doirasi bilan cheklangan bo'ladi va tavsiflarning kriminalistik mohiyatiga ta'siri Retmaydi. Kriminalistik tavsiflar jinoyatlarning muayyan turlariga ham, o'xshash (bir-birigayaqin) guruhlariga ham berilishi mumkin bo'lib, Bu ularning judaxilma-xi! bo'lishiga olib keladi.

Jinoyatlar kriminalistik tavsiflarining mazmuni tavsiflanayotgan jinoiy qilmishning mohiyatiga, tergov qilish xususiy uslubiyotining turi va ishlanganlik darajasiga, ilmiy tadqiqotning vazifalari va usullariga hamda bir qator boshqa omillarga bog'liq bo'ladi. Bundan tashqari, jinoyatlar kriminalistik tavsiflari tarkibiy tuzilishi shakliga ko'ra bir-biridan farq qiladi. Kriminalistik tavsif bor-yo'g'i bir necha kirish qoidalari o'z ichiga olgan ishlar ham uchraydi. Ayni paytda jinoyatlarni tergov qilishning shunday xususiy uslubiyotlari ham borki, anashu tavsiflarning asosiy qismini tashkil etadi. Biroq, ko'rsatib o'tilgan farqlarga qaramay, jinoyatlar zamonaviy kriminalistik tavsiflarining aksariyatida bir qancha barqaror takrorlanuvchi elementlar mavjud bo'lib, anashularning majmui ularning tipik tuzilmasini hosil qiladi.

Qoida tariqasida, kriminalistik tavsiflar ko'rib chiqilayotgan jinoyatlar turining tushunchasini Aniqlashdan va uni tergov qilishning umumiy shart-sharoitlarini (tergov qilishning izchilligi, muddatlari ham dashakli va h.k.) tavsiflashdan boshlanadi. Bunday Axborot ma'lumotnoma vazifasini bajargan holda imkon boricha

qisqa bayon qilinadi va o'zgishli kriminalistik tavsifni ta'riflash uchun tayanch bo'lib xizmat qiladi. Kriminalistik tavsifda ko'rib chiqilayotgan jinoyat turi tushunchasini Aniqlash bilan birgalikda ijtimoiy munosabatlarning zamonaviy rivojlanish bosqichida unga qarshi kurashning holati va ahamiyati ko'rsatiladi. Jinoyatlarning ko'rib chiqilayotgan turiga qarshi kurashning dolzarbligini belgilash jinoyatlarni tergov qilish xususiy kriminalistik uslubiyotlarining to'g'ri ijtimoiy-siyosiy yo'nalishda bo'lishi va tergovchilar faoliyati samaradorligini oshirish uchun zarurdir. Jinoyatlar to'g'risidagi eng tipik boshlang'ich axborotning ta'rifi jinoyatlar kriminalistik tavsifining muhim elementlari jumlasiga kiradi. Anashu axborotning mazmuni vashakliga qarab o'shishga olib borish tartibi hamda ularni ochish, tergov qilish va ularni oldini olishning dastlabki bosqichlari dasturlari belgilanadi. Jinoyatlarning kriminalistik tavsifi tarkibiga, jinoyatlarni sodir etish va yashirish usullari haqidagi ma'lumotlar tizimi ham kiradi.

Jinoyatlarni sodir etish usuli deganda jinoiy qilmishni tayyorlash, sodir etish va yashirishga, shu jumladan o'zgishli qurollar va vositalarni qo'llashga, joy va vaqtni tanlashga, o'zgishli holatlardan foydalanishga qaratilgan o'saro aloqador hamda o'sarobog'liq harakatlar tizimi tushuniladi.

Jinoyatlar kriminalistik tavsiflarining muhim elementlari jumlasiga ehtimol tutilgan jinoyatchining va uning ehtimoldagi jabrlanuvchining shaxsi to'g'risidagi ma'lumotlar kiradi. Kriminalistik uslubiyot sohasidagi tadqiqotlar shundan dalolat beradiki, jinoiy tajovuz jabrlanuvchi, jinoyatni sodir etish usuli, uning xususiyatlari, oqibatlari va jinoyatchining shaxsi o'rtasidagi aloqadorlik bo'ladi. Bunday aloqadorlik haqidagi kriminalistik ma'lumotlardan foydalanib, tergovchilar va surishtiruvchilar ayrim jinoyatlar yuzasidan ehtimol tutilgan jinoyatchining shaxsi to'g'risida asosli tasmollarni o'lga surishlari hamda tergov qilishning eng maqsadga muvofiq dasturini belgilab olishlari mumkin.

Nihoyat, jinoyatlarning mazkur turini tergov qilishda Aniqlanishi lozim bolgan holatlar doirasi jinoyatlar kriminalistik tavsiflarining yana birelementi hisoblanadi. shuni hisobga olib, jinoyatlar zamonaviy kriminalistik tavsiflarning aksariyatida ularni tergov qilish paytida Aniqlanishi lozim bolgan, jinoyatlar tarkibining asosiy elementlari bo'yicha muayyan tizim ga solingan holatlar ro'yxati keltiriladi. Bular:

a) tajovuz qilish obyekti (tajovuz nimaga qaratilgan, nimaga zarar yetkazilgan, zararning miqdori va hokazo);

b) tajovuzning obyektiv tomoni (qayerda, qachon, qay tarzda, bir shaxsning yoki bir kishining harakatlari bilanmi, ulardan har birining tutgan o'limi (roli), qanday holatlarda, oqibatlari qanaqa, yetkazilgan zarar, qilmish va oqibatlar o'rtasidagi sababiy bog'lanish, jinoyatga ko'maklashgan holatlar va hokazo);

d) tajovuz subyekti (tajovuzni kim sobiretdi, uning shaxsini tavsiflovchi ma'lumotlar, agar shaxslar guruhi ishtirok etgan bo'lsa, ular kimlar);

e) tajovuzning obyektiv tomoni (ayb, uning shakli, qasddan qilingan ayb bo'lsa uning sababi vamaqsadi).

Xususiy kriminalistik uslubiyotlar har xil turdagi jinoyatlarni tergov qilishni tashkil etish va amalga oshirish bo'yicha nazariy qoidalar hamda amaliy tavsiyalar majmuidan iboratdir. Biroq ular muayyan jinoyatni tergov qilish uchun maslahatlar bermaydi va bera olmaydi, ya'ni ular hayotdagi barcha holatlar uchun doza emas.

ular da jinoyatlarning bironbir turini (ko‘rinishini) ochish, tergov qilish va ularning oldini olishda tergovchi faoliyatining xususiyatlarini aks ettiruvchi umumiy tavsiyalargina mavjud bo‘ladi.

Nazorat savollari:

1. Jinoyatlarni tergov qilishning kriminalistik uslubiyoti‘ning kriminalistika tizimi tutgan o‘rni qanday? Unimalarni o‘rganadi va kriminalistikaning boshqa bo‘limlari bilan aloqasi qanday?

2. Jinoyatlarni tergov qilishning xususiy kriminalistik uslubiyotlari yuzasidan fikr bildiring. Muayyan bir jinoyat yuzasidan xususiy kriminalistik uslubiyot shakllantirishga harakat qilib ko‘ring.

Kazuslar:

1-kazus

2013-yil 1-dekabr kuni O‘zbekiston Respublikasi jinoyat ishlari bo‘yicha Oliy Sudi raisi M .ning qizi bedarak yo‘qoldi. 3-dekabr kuni M .ganoma‘lumraqam dan qo‘ng‘iroq qilishib, agar 3 kun ichida sud majlisida ishi ko‘rilayotgang .ni aybsiz holda ozod etmasa, to‘rtinchi kuni qizini o‘ldirishini aytib tahdid qilishdi, M . esa Bularni ovoz yozuvchi vositagayoziboldi. 4-dekabr kuni M .ning uyiga qizining tahdidchilar qo‘lida tasvirga olingan videotasma sini qoldirib ketishdi. M . Bu ishlardag .ning otasi V .dangumon qilayotganligini aytibo‘tdi.

Holat yuzasidan tergov versiyasini tuzing va tergovni rejalashtiring. Holat yuzasidan qanday ekspertiza tayinlash maqsadga muvofiq? Tergovning taktik strao‘zgiyasi qanday belilanadi? Dastlabki va keyingi tergov harakatlari, tezkor-qidiruv choralari qay tarzda tashkil etiladi?

2-kazus.

Bir guruh mansabdor shaxslar tomonidan qurilishga ajratilgan mablag‘ o‘zlashtirildi. Tergovchi jinoyat ishiga taalluqli materiallar olmoqchi bo‘lgan vaqtda qurilish omborida yong‘in sobir bo‘lib, qurilish mollari va hujjatlar yonib ketdi.

Mazkur holatda tergovni olib bor ish va jinoyatni ochish qay usulda amalga oshiriladi?

Jinoyatning kriminalistik xarakteristikasini bering. Mazkur holat bo‘yicha tergovni rejalashtiring va tergov versiyalarini tuzing. Holat yuzasidan qanday turdagi ekspertizalar tayinlanadi?

Jinoyat ishi yuzasidan qanday dastlabki va keyingi tergov harakatlari o‘tkaziladi? Tergovchi ularni o‘tkazishda qanday taktik qoidalarga e‘tibor qaratishi lozim ?

2. Qotillik jinoyatlarini tergov qilish uslubiyoti‘ti.

Qotillik jinoyatlarining kriminalistik tavsifi. Jinoyat ishini qo‘zg‘atish va tergovning tipik vaziyatlari. Tergovning dastlabki bosqichi. Tergovning keyingi bosqichida o‘tkaziladigan harakatlar.

Qotillik jinoyatlarining kriminalistik tavsifi.

Ma‘lumot uchun! Sud tibbiyoti‘da o‘limning uch turi farqlanadi: odam o‘ldirish; o‘zini o‘zio‘ldirish va baxtsiz hodisa oqibatida odamomishi. Odamo‘ldirishda aybdorni topish va uni jazolash hamda jinoyat sabablarini va unga imkoniyat yaratgan sharoitni Aniqlab, bartaraf etish zarurati tug‘ iladi. O‘zini o‘ziom dirishda Bu hodisaga sabab bo‘lishi mumkin bolgan faktlarni Aniqlash, shuningdek fojiaiy

yakunga sabab bolgan holatlar vashartlarni Aniqlash lozim bo'ladi. Baxtsiz hodisa oqibatida odamomishida esa, odamomimi bilan tugallangan ushbu holatning yuzaga kelishiga sabab bo'lishi mumkin bolgan shaxslarni Aniqlash, shuningdek baxtsiz hodisaga olib kelgan omillar vashartsharoitni Aniqlash talabetiladi. Qotillik, ya'ni qasddan insonni hayotdan mahrum etish jinoyatlari og'r va tergov uslubi ancha murakkab kechadigan hodisalardan hisoblanadi.

Kriminalistik tergov uslubini qo'llash qotillik jinoyatini o'shirishda jabrlanuvchining omimi sababini Aniqlashga: u o'z-hayo'liga qasd qildimi, omimi tabiiy yuz berdimi, baxtsiz hodisanatijasidayoki qotilning tajovuzidan sodir bomdimi, degan savollarni Aniqlashga qaratiladi. Shuninguchun har qanday holatlarda topilgan odamning Murdasi yoki ma'luminsonning shubhali vaziyatda bedarak yo'qolish hodisasi kriminalistik tergov uslubi qoidalariga asoslangan holda o'zkshirilishi lozim

Jinoyatni sobir qilishusullari, jinoiy harakat motivlari, joyi, vaqti,

Ma'lumot uchun! Qotillik jinoyatlarini sodir etishda jinoyatchilar turli usul va qurollarni qo'llaydilar. Ko'p hollarda ular o'q otish va sovuq qurollar, turli uy- ro'zg'or Buyumlari (pichoq, o'zsha, bolta), biror qattiq predmet (o'zmir, tosh Kabijlar bilan jarohat yetkazib sodir etadilar. Qotillik jinoyatlari bo'g'ish, nafaSolish yo'llarini bekitish, zaharlash, suvda cho'ktirish, portlatish va boshqa usullari bilan ham sodir etiladi. hodisaning oqibati, izlar, qurollar Bularning barchasi qotillikning kriminalistik tavsifmi tashkil qiladi. Uning ayrim elementlari esa bir-birlari bilan bog'liq bo'lib, biri-ikkinchisidan kelib chiqadi va tom diradi. Ayniqsa jinoyatning subyekti, jabrlanuvchi, ishlatilgan qurol va jinoyat joyi kabi elementlar o'saroeram barchas bog'liq bo'lib, har qaysi elementdan qolganizlar (oqibatlar) boshqa elementlarda aks etadi, birini kuzatish va o'shirish bilan, ikkinchisi unga bog'liq bo'lgan holatning xususiyatini keltirib chiqaradi.

Jinoyatning kriminalistik tavsifini belgilashda yuqorida keltirilgan holatlarni oldinma-кетинligi, hodisa joyidaGi vaz iya tlarni kelib chiqishi, birining oqibati ikkinchisidama'lumizlarning qoldirishi kabilarini Aniqlash tergov dastlabki bosqichining muvaffaqiyatli bo'lishiga asoShisoblanadi. >

Ma'lumot uchun! Aksariyat hollarda qotillik jinoyatlari uy-joy binolarida, jamoa joylarida, ko'chalarda sodir etiladi, Bunda jinoyatning oqibati, qurollar, izlar yashirilmaydi, qotilning o'ziham ba'zida qochmaydi, bekinmaydi. Bunday jinoyatlar ko'pinchag'arazlik, o'cholish, rashk, bezorilik, ikki jinoiy guruhlarining qarama-qarshilik to'qnashuvlari natijasida sodir bo'ladi. Bu holatlarda sodir etilgan qotillik jinoyatlarining ochilishi va tergov jaraYoni unchalik qiyinchilikni tug'dirmaydi. Tergov uslubi tavsiya etgan taktik va metodik vositalarni qo'llash va , hodisa joyidagi qurollar, izlar, jabrlanuvchi shaxsi va o'lim sababi haqidagi dastlabki ma'lumotlarasosida tasmollarni ishlab chiqish va tergovni to'g'ri tashkil etish, ya'ni jinoyatni o'zgishli muddatlarda ochish-isbotlash mumkin bo'ladi. Ayrim hollarda qotillik jinoyati yashirin vaziyatda, guvohlarsiz, kechaning qorong'uligi, odamning yo'qligidan foydalanib sodir etiladi.

Jinoyatchi atayin tayyorgarlik ko'radi, hodisa joyidagi izlarni yo'qotishga, qurolni o'zibilan olib ketishga, ba'zidamarhum ning tanasini bekitish-yo'qotishga ham harakat qiladi. Bunday jinoyatlar tergov olib borish, isbotlash nuqtayi nazaridan

murakkab bo'lib, birmuncha qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Qotillikning Bu turini tergov qilishda tergovchi mutaxassislik mahoratini ijodiy qo'llay bilishligi, dastlabki surishtiruv ma'lumotlaridan to'g'ri foydalana olishi, kechiktirib bo'lmaydigan tezkor va tergov harakatlarini o'z vaqtidava sifatli qilibo'tkazishi talabetiladi.

Esda tuting! Sud-tibbiy fanlarining asosiy vazifalaridan biri o'limni o'rganishdir. Tanatologiya - Bu omimning kelib chiqish jarayonini, omimni, uning sabablari va belgilarini o'rganuvchi fandır.

Jinoyat sobire tilgan, jabrlanuvchining murdasi topilgan joylarda uni amalga oshirish usuli, motivlari, qo'llanilgan qurollar, sobir etgan shxs haqidagi dastlabki ma'lumotlarni olish mumkin bo'lab. jabrlanuvchining shxsi ma'lum bo'lgan hollarda jinoyatchi haqida, marhum bilan ular orasidagi munosabat, jinoyat hodisasini sodir etish usullari haqida o'zgarishli tasmollar tuzmoq mumkin bo'ladi. Jinoyat hodisasi bilan jabrlanuvchining tanasi topilgan joylar bir bolganda qotillikning asosiy holatlari haqidama'lumot olish va dastlabki tezkor tergov harakatlarini o'tkazish orqali jinoyat Dashubhalangan shaxsni topish va qo'lga olishimkoni bo'ladi. Qotillik jinoyati ochiq joylarda, yo'l -ko'chayuzasida, tashlandiq, odamlar kam yuradigan joylarda sodir etilganda jabrlanuvchining murdasida birmuncha o'zgarishlar (murda alomatlari, atrof-muhit, ob-havota'siri) yuz berishi natijasida uning shaxsini Aniqlash murakkab bo'ladi. Bunday hollarda tezkor xodimlarning ma'lumotlari, qidirilayotgan, bedarak yo'qolgan shaxslar haqidagi Axborotlar kattayordam beradi.

Shahar sharoitlarida sodir qilinadigan qotilliklar ko'p hollarda jinoyat izlarini yo'q otishga, Murdani bo'laklab yashirishga qaratilgan bo'ladi.

Qotillar murda bomaklarini axlat-chiqindilar tashlanadigan joylarda, jamoagavjum joylardagi maxsus yuk saqlanadigan binolarda, biror materialga o'ralgan holdayoki sum ka-chemodanlarda qoldiradilar. Qotillik jinoyatlarining tavsiflaridan yana biri uning sodir qilinish usulidir. Qotillik sodir qilinish usuliga ishlatilgan qurol, vosita, harakat, jinoyatga avvaldan tayyorgarlik ko'rish va jinoyat izlarini yo'qotishga urinish kabi holatlar kiradi.

Uy -ro'zg'or janjallari, rashk, bezorilik, spirtli ichimlik va giyohvand vositalar ta'siri ostida sodir qilinadigan qotilliklar deyarli oldindan tayyorgarlik ko'rilmadan sodir qilinadi. Qotil qo'lga duch kelgan predmet qurol (pichoq, o'zsha, bolta) yoki boshqavosita bilan jarohat yetkazib, maqsadiga etadi.

Qotillik g'arazli maqsaddayoki jabrlanuvchining lavozimi, xizmat vazifasiga qarshi qaratilgan bo'lsa, jinoyatchi oldindan tayyorgarlik ko'radi, joyini, vaqtini va qurolni belgilab qo'yadi, Bunday hollarda o'q otish quroli, portlovchi moddalarni tayyorlaydi. Qasdini amalga oshirgandan so'ng qotil qurolni, otilgan o'q vagilzalarni hamolib ketishga, oyoq va qo'l izlarini qoldirmaslikka harakat qiladi. Bu holatlar qotilning shaxsi haqidama'lumotlarni olish va uni kimlar orasidan qidirishni qiyinlashtiradi.

Qotillik jinoyatining izlarini va jabrlanuvchining murdasini yo'qotishga qaratilgan harakatlar ba'zida qotillikka boshqa hodisa tusini berish uchun niqoblash usullarini ham qo'llash hollari uchrab turadi. Qotil qurbonini xushsizlantirib yoki unga og'ir jarohat yetkazib, xonaning eshikderazalarini berkitib o't qo'yib ketadi,

o'zpalik – balandlikdan itarib yuboradi, “o'iga o'ziqasd qilgan” - niqobi tusini yaratadi va hokazo.

Jabrlanuvchining shaxsini Aniqlash tergov ning dastlabki bosqichida to'g'ri tasmollar tuzishgavagumon qilinuvchini topish gayordam beradi.

Qotilning ba'zi harakatlari – jabrlanuvchiga nisbatan o'ta rahm sizlik bilan ko'p jarohat yetkazishi, o'zining yaqin qarindoshi, oila -a'zolari, yosh bolalarni o'ldirishi, ularning murdalarini mayda bo'laklarga bo'lib, har joylarga tashlashi, uningaqli norasolugidan xabar beradi, Bunday hollarni tipik vaziyatlarga kiritish mumkin.

Ma'lumot uchun! Jinoyatda gumon qilingan qotillarning shaxsi, tergov amaliyo'tiga asoslangan holda quyidagicha tavsiflanishi mumkin: spirtli ichim lik yoki giyohvand vositalarni iste'mol qiluvchi 18 yoshdan 50 yoshgacha bo'lgan erkak kishilar, ko'p hollarda qo'pol muomala qiluvchilar, ahloqsiz, amoagava ayollarganisbatan behurmat va rahm siz, ilgari sudlangan kabi sifatlarga ega bo'ladilar.

Tergov amaliyo'tida boshqacha noodatiy hollar hamuchrab turadi. Qotil qurol bilan muomala qilishni yaxshi biladi, harbiy xizmatda yoki alohida mashq asosida otish yoki sovuq qurollarini qo'llashlikni egallagan botib, jinoyatga tayyorgarlik ko'rishni va sodir qilgandan so'ng uning izlarini yo'qotishni avvaldan belgilab qo'yadi. Bunday vaziyatlar tergovni dastlabki bosqichida birmunchamurakkablikni keltirib chiqaradi.

Jinoyat ishini qo'zg'atish va tergovning tipik vaziyatlari.

Qotillik jinoyatlari odatda og'zaki (o'zlefon orqali) yoki yozma ravishda arizalar asosida qo'zg'atiladi. Xabarlar davolash muassasalaridan, o'likxonalardan, ko'chakuyda zo'rlik (jarohatlar) alomatlari mavjud bo'lgan murdalar topilgani haqida baladi, ayrim hollarda jinoyat sodir qilgan shaxsning o'zixabar qiladi yoki huquq muhofaza organiga aybini tan olib keladi.

Zo'rlik alomatlari mavjud bo'lgan murdaning yoki uning bo'lagi topilgan hollarda jinoyat ishi hech qanday o'zkshiruv o'tkazilmasdan tezkorlik bilan qo'zg'atilabi va dastlabki tergov va tezkor harakatlar o'tkaziladi.

Shaxsning bedarak yo'qolgan faktlari bo'yicha tushganarizalar, jinoyat ishi qo'zg'atilmasdanavval uning ehtimol ketgan (yashiringan) joylari o'zkshiriladi, tirikligi va boshqa joo'da bo'lish ehtimol haqida tasmol yuritiladi. Bedarak yo'qolganlik haqidagi arizada jinoyat alomatlari haqida xabarlar bo'lsa, qayerdava qachon sodir bo'lganligi va qotillikning sababmotivlari ko'rsatilgan bo'lsa, bedarak yo'qolgan shaxs “qotillik qurboni” degan tasmol asosida jinoyat ishi qo'zg'atilib, dastlabki tergov va tezkor qidiruv choralari ko'riladi.

Mazkur o'zkshiruv natijalarida bedarak yo'qolgan shaxs: baxtsiz hodisa qurboni emasligi, biror jinoyat harakati uchun ushlangan emasligi, davolanish joylarida, omikxonalardayo'Iqligi, o'zixiyori bilan yashash joyini o'zgartirmasligi, shaxsiy hujjatlari va Buyumlari uyda qolganligi, g'arazlik yoki o'cholish maqsadida unga qasd qiladigan ma'lum shxslarning yo'q ligi Aniqlansa, u “ qotillik qurboni bolgan” va qotil uning tanasini yashirgan yoki yo'qotishga harakat qilgan, degan tasmol mavjud bo'ladi va jinoyat ishi qo'zg'atilib, manashu tu smo l-o'zkshirila bi.

O'ldirilganlik alomatlari bolgan murda topilganda tergovchining dastlabki harakatlari.

1. Hobisa sobir bo'lgan joyni ko'zdan kechirish.
2. Xabardor shxslarni so'roq qilishi.
3. Kriminalis tik ekspertiza tayinlash.
4. Zarur hollarda murdani tanib olishu chun ko'rsatish.
5. Sud -tibbiy ekspertizasini tayinlash.
6. Surishtiruv organlariga tezkor qibiruv choralari ko'rishni topshirish.

Jinoyat ishini qo'zg'atish bosqichida unga asos bo'lgan belgi alomatlari, jinoyat oqibati, sodir qilingan usuli bo'yicha qator tergov vaziyatlari hosil bo'ladi.

1. Qotillikning ochiq sodir etilishi, qotil bilan jabrlanuvchi o'sarobezorilik qilib jarohatlanganligi natijasida o'lim yuz berganligi. U y-ro'z g'orda oila a'zolari janjallashishi, rashk va boshqa sabablar natijasida, shuningdek zaruriy Mudofaa asosida sodir etiladigan jinoyatlar. Bunday vaziyatlarda gumon qilinuvchi va jabrlanuvchining shaxslari ma'lum bo'lsa, hodisa joyidava u yerda bo'lgan, eshitgan -ko'rgan guvohlardan olinadigan og'zaki tezkor ma'lumotlar yetarli bo'lib, jinoyat hodisasi va uning ayrim holatlari bo'yicha o'zgisli tasmollar tuziladi. Bunday hollarda tergovning dastlabki bosqichida hodisa joyini vamura topilgan joyni ko'sdan kechirish va kechiktirib bo'lmaydigan tezkor qidiruv choralari o'tkazish, gumon qilinuvchini ushlash, sud-tibbiyot ekspertizasini o'tkazish kabi choralar ko'riladi.

2. Qotillik yashirincha (xufiyona) sodir etiladi, lekin jabrlanuvchining tanasi berkitilmaydi, niqoblash va qotillikka boshqa jinoyat tusini berilmaydi. Bunday vaziyatlar bosqinchilik, talonchilik, ayol-qizlarning nomusiga zo'rlikshlatib tajovuz qilish va boshqamoddiy g'arazlik maqsadida sodir etiladigan qotilliklarda mavjud bo'ladi. Shuningdek yuqorida keltirilgan vaziyatlar, ikki jinoiy guruhorasida kelib chiqadigan nizolar va Buyurtma (qotilni yollash bilan sodir etiladigan) jinoyatlarda Hammavjud bo'ladi. Ko'rsatilgan vaziyatlarni bartaraf qilishlik uchun birinchi navbatda hodisa joyi ko'sdan kechiriladi, ko'rgan eshitgan guvohlardan ma'lumot olish, jinoyatda gumon qilinuvchilarni Aniqlash va qo'lga olish choralari ko'riladi. jabrlanuvchining murdasi ko'sdan kechirilib, so'ngra tibbiyoekspertizasini o'tkazich bilan omim sababi, vaqti, jinoyat qurollari va boshqa masalalar hal etiladi. Tergovning boshlang'ich davrida jinoyatningayrim holatlari, subyektlari, ishlatilgan qurollar va Bular haqida to'g'ri tasmollar tuzib tergov ishini rejalashtirish, kechiktirib bom maydigan tezkor-qidiruv choralari amalga oshirish, tergov natijasini muvaffaqiyatli bo'lishiga asos bo'ladi.

3. Qotillik yashirincha (xufiyona) sodir etiladi, jabrlanuvchining murdasi mavjud, shaxsi ma'lum bo'lib, jinoyat sodir etilish mexanizmi noma'lum bo'ladi. Ko'zga tashlanadigan zo'rlik alomatlari bo'lmaydi, omim sababi dastlab Aniqlanishicha baxtsiz hodisa, o'z jo niga qasd qilish, tasodifiy kasallik natijasidayoki qotillikka boshqa jinoyat tusini berish maqsadida niqoblangan vaziyatlar mavjud bo'ladi. Keltirilgan vaziyatlarning har biri yuzasidan tasmollar tuzishda ulargayetarli alomatlar bo'lishi va ular o'sarobir-birlari bilan bog'liq bommog'i lozim .

4. Qotillik yashirin, guvohlarsiz sodir etilganda, marxlim ning tanasi, tashqi ko'rinishi birmuncha o'zgargan (vaqto'tishi, qurol, o'ta rahm sizlik bilan qilinishi va hokazo) bo'lib, tanib olish hamancha qiyinchilik tug'diradi. Murda tanasidagi jarohatlarning xususiyatlari qotillik jinoyati sobir bo'lganligidan darak beradi.

Mazkur vaziyatni hal etishlikda birinchi navbatda sud-tibbiyot sohasidagi Mutaxassis yordamidamurdaning yuz tuzilishi, jarohatlarga biroz tibbiy-jarrohlik choralari qo'llanilib, iloji boricha tiriklik holati sun'iy tiklanadi, kiyimlari tartibga keltiriladi, yuzidagi ortiqcha iflosliklar, qon va boshqamoddalardan tozalanib so'ng tanib olishga ko'rsatiladi. Marhum ning shaxsi Aniqlangach, tasmol yuritish bilangumon qilinuvchi iziga ham tushish mumkin bo'ladi. Gumon qilinuvchilar ilgari sudlanganlar, spirtli vagiyohvand moddalarni iste'mol qiluvchilar orasidan qidiriladi.

5. Qotillik sodir etilgandan so'ng, ko'p vaqt o'tib, murda chirishi natijasidamarxum ning faqat suyak qoldiqlari (skeleti) topiladi. Ba'zida marhum kiyimining ayrim bomaklari saqlanib qoladi, suyak to'qimalarida 335 jinoyat quroliningizlari, kesilish, yanchilishalo matlari saqlanadi. Tergovning dastlabki bosqichidamu rdaning shaxsi noma'lum bo'ladi, lekin marhum ning suyak qoldiqlari topilgan joy , atrof-muhit, suyak to'qimalaridagi jarohat izlari va boshqa alo matlar qotillik jinoyati sodir bolganidan darak beradi. Bunday vaziyatdamurdaning suyak qoldiqlari topilgan joy ko'sdan kechiriladi, atrof-sharoitlari ham o'zkshiriladi, sudtibbiyot sohasidagi Mutaxassis ishtirokida taxminan jinoyat sobir bolgan vaqti, omim yuz bergandan bo'yon qanchavaqt om ganligi, omimga sabab bolgan jarohatlar va qanday qurol bilan yetkazilganligi Aniqlanadi. IIV Axborot markazi bomimlaridan bedarak yo'qolgan shxslar haqidagi ma'lumotlarni mazkur shaxsi noMa'lum skelet - murdadagi tashqi tuzilish (antropologik) alomatlari bilan qiyoslash lozim bo'ladi. Dastlabki tergov va tezkor harakatlaridan olingan natijalarasosida jabrlan uvchi, jinoyatDAGumon qilinuvchi haqida o'zgishli tasmollar tu zilib , tergov olib boriladi.

6 . Qotillik jinoyati sodir etilganidan so'ng, jabrlan uvchining tanasini yashirish, jinoyat izlarini yo'qotish maqsadida bomaklanadi va har hil joylarga tashlanadi (berkitiladi). Murdaningayrim bomagi topilishi natijasida qo'zg'atilgan jinoyat ishi bo'yichaMazkur vaziyatni quyidagicha hal etish tavsiya qilinadi: topilgan Murda bomagi qanday holatda, biror material, qog'oz yoki paketga solinganmi; o'rash, ip, kanaf, bint va boshqalar bilan bog'ianganlik usullari; Qotillik va bomaklash qachon sodir qilingan, jinoyat quroli, bomaklashusuli; tananing boshqa qismlari topilganda ular bir shaxsniki ekanligi va boshqa holatlar hamAniqlanadi.

7. Bedarak yo'qolgan shaxslarning "jinoyat qurboni" degan taxmiNasosida jinoyat ishi qo'zg'atiladi. Bedarak yo'qolgan shxsning murdasi topilmagan bo'lib, u haqiqatda qotillik jinoyati qurbonimi yoki o'zixtiyori bilan kimlardandir yashirindimi (jinoiy javob garlik dan , biror dushmanidan, hayo'li xavfostida bo'lganidan va h.k), boshqa hududlardayoki kasalxonalarda ismi-sharifini o'zgartirib yashab, davolanib yuribdimi. Bunday vaziyatni hal etishdayuqorida keltirilgan barcha holatlar yuzasidan tasmollar tuzilib, o'zkshiriladi. Murda topilmagan hollarda, jinoyat izlari, bedarak yo'qolgan shaxsga o'zgishli Buyumlar topilishi va Qotillik haqidayetarli ma'lumotlarning to lplanishi "qotillik jinoyati sobiretilgan" degan tasmolga asoslanadi. Umuman tergov va tezkor choralari anashu asosli tasmolni o'shirishga qaratilishi lozim.

8. Yangi tug'ilgan chaqaloq bolaning murdasi topilishi asosida qo'zg'atiladigan jinoyat ishlari. Bunday vaziyatda bolani onaning o'ziyoki boshqa ungayaqin bolgan shaxslar tomonidan om dirilgan, degan tasmollar hosil bo'ladi. Dastlab bolaning

o'ldirilish mexanizmi, o'lim sababi, tug'ilganda tirik edimi yoki o'lik holda tug'ildimi, degan masalalar hal etiladi. Tergovning dastlabki bosqichidava so'nggi bosqichlarida ham bolaning onasi qibirilmog'i lozim , chunki tergovda hal qilinadigan barcha masalalar va holatlar unga bog'liq bo'lib, ishning ochilish kaliti ham bolaning onasi hisoblanadi.

Tergovning dastlabki bosqichi.

Tergovning mazkur bosqichida quyidagi asosiy vazifalarni hal etmoq zarurdir. sodir bo'lgan jinoyatning barcha elementlari: qotilning shaxsi, jabrlanuvchining shaxsi, qotillikning maqsadi va qasdning motivi, jinoiy harakat jabrlanuvchining shaxsiga qarashlimi yoki uning jamiyatdagi mavqei-lavozimiga qarshi qaratilganmi, jinoyatni bir shaxs yoki guruh tomonidan sodir qilinganmi, qotil topilmagan bo'lsa uni tezkor qidiruv choralari qo'llab yashiringan joyini Aniqlash va qo'lga olish, jinoyat qurolini topish, g'arazli maqsadida sodir qilingan qotillikishlari bo'yicha o'g'irlangan, olib ketilgan qimmatliklarni qondirish choralari ko'riladi.

Tergovni to'g'ri tashkil qilish va harakatlarni o'zgishli oldinmakinlikda olib borishuchun, Aniqlanishi lozim bo'ladigan barcha holatlar yuzasidan tasmollar tuzish, tergovni rejalashtirish, tezkor-qidiruv xodimlari bilan yaqindan ham korlikda bo'lish, qotillikning murakkab vaziyatlarini tergov qilishda tezkor-tergov guruhini tashkil qilish bilan olib borish zarur bo'ladi.

Tergovning dastlabki bosqichida kechiktirib bo'lmaydigan tergov va tezkor harakatlarini o'tkazmoq lozim bo'ladi. Bulardan birinchi navbatda qotillik hodisasi yuz bergan va jabrlanuvchining murdasi topilgan joylar ko'sdan kechiriladi.

Ko'sdan kechirish harakatining urnumiy tartib qoidalari mazkur darslikning taktika qismida to'layoritilgan bo'lib, qotillik jinoyatlarini tergov qilishda sodir bo'lgan hodisaning o'igaxos xususiyatlarini nazarda tutgan holda, ko'sdan kechirishning taktika qoidalari qo'llash bilan yuqorida keltirilgan vazifalarni hal qilmoq mumkin bo'ladi.

Jinoyat sodir bo'lgan joy bilan jabrlanuvchining tanasi topilgan joy bir bo'lsa, ko'sdan kechirish, murdadan, ya'ni markazdan boshlan mo g'i ma 'qul bo'ladi, so'ngra atrof-muhit, jinoyatchining kirish-chiqish yot lari, izlar, jinoyat quroli va boshqalar ko'sdan kechiriladi. Qotillik jinoyatlari bo'yicha hodisa joyini ko'sdan kechirishning o'igaxos vazifalari mavjud. Birinchi navbatda jinoyat sobir bo'lgan va murda topilgan joylar turli bo'lsa qonizlarining xususiyatlari, surkalish, tom chi kabi shakllari murdaning bir joo'danikkinchi joy ga olib kelishda hosil bo'ladi, qo'shimcha ravishda erda sudralishizlari hammavjud bo'ladi.

Qotillik sodir bolgan joo'da topilgan murdaYonida qonizlari sachrash, oqish va ko'p miqdorda kommak shaklda hosil bo'ladi. Bu belgilarning yo'qligi murda boshqa joo'dan keltirilgan tran spo rt vositasida olib kelingan, degan tasmolga asos bo'ladi.

E'tibor qiling! Hodisa joyini ko'sdan kechirishda ikki guruh izlarga e'tibor bermog lozim. Birinchi guruh izlar qotil bilan jabrlanuvchining o'saro harakati natijasida hosil bo'ladiganizlar, qotilning jarohat yetkazishuslub, quroli, jabrlanuvchining qarshilik ko'rsatishi, himoyalanish kabi holatlaridan hosil bo'ladiganalomatlar.

Ikkinchi guruhizlar jinoiy hodisaga aloqasi bo'lmagan shaxslardan qoladiganizlardir. Bu ikki xil izlarni mazkur joo'da hozir bo'lganlar, guvohlardan

olinadigan ogʻzaki maʼlumot asosida olish mumkin. Shuningdek, tezkorlik surishtiruvi orqali hodisa joyiningavvalgi holati va unga qandayoʻzgarishlar kiritilganligi ham Aniqlabolinadi.

Oʻlim vaqti murda alomatlari asosida (sovish, koʻrish, dogʻiarning hosil boʻlishi, chirishi va boshqalar Aniqlanadi, omim sababi jarohatlarning ogʻi r-yengilligi, oldinma-кетинligi va qanday quroldan y etkazilganligi, jarohatning qaysi biri omimga sabab boʻlganligi, murdani koʻsdan kechirishda tibbiyot sohasidagi mutaxassis ishtirokida belgilanadi.

Jabrlanuvchining murdasini koʻzdan kechirishda Aniqlanishi lozim boʻlgan holatlar.

1.Shxsi, hujjatlari yoki boshqa Buyumlari, kiyimlari, tashqi qiyofasi, alohida belgilari.

2.Qotil bilan, oila aʼzolari, qarindoshlari, hamkasabalari va boshqa tanishlari bilan aloqasi.

3.Oʻlimni yuz bergan vaqti, sababi, yetkazilgan jarohatlarning qaysi biri oʻlimga sabab boʻlganligi.

4.Jinoiy harakatning mexanizmini, jarohatlarqanday qurol bilan etkazilganligi.

5.Qotillik jinoyati sobir qilinayotganda kimlar boʻlgani, eshitgan.

6. Jinoyatning subʼektiv tomonini, qasddan yoki ehtiyotsizlikdan sobir boʻlganligi.

Yuqorida keltirilgan holatlarning baʼzilarini Aniqlanishi jinoyatchini qayerdan va kimlar orasidanizlashga imkon beradi.

Jinoyatni sodir qilishda ishlatilgan qurol sifati, jarohat yetkazishusuli, oʻta rahm sizlik bilan koʻp jarohat yetkazish, oʻlim yuz bergandan soʻng ham qurolni ishlatish jinoyatchi shaxsidan xabar beradi. Oʻldirilganning shaxsi nomaʼlum boʻlib, tergovning boshlangʻich davrida Aniqlanmagan boʻlsa, jinoiy roʻyxat qoidasiga binoan shaxsi nomaʼlum murda kartasi tuziladi, qoʻl va oʻn barmoq izlari boʻyicha daktilokarta tayyorlanadi, asosiy va qoʻshimcha formula chiqarilib, roʻy xatga olinadi.

Daktilokartada tashqi qiyofa belgilari, ayrim koʻzga tashlanadigan belgilar koʻrsatiladi. Tergovning soʻnggi bosqichlarida anashu kartalarasosida jabrlanuvchining shaxsi tanib olishga koʻrsatilib, Aniqlanadi. Axborot markazi maʼlumotlari asosida bedarak yoʻqolganlarning shaxslari qiyoslanadi.

Murda boʻlagi topilishi asosida qoʻzgʻatiladigan jinoyat ishlari boʻyicha boʻlak topilgan jooʻda koʻzdan kechiriladi, uning oʻralgan, oʻralmagan holatiga, jarohatlarning xususiyati, taxminan qanday quroldan yetkazilganligiga eʼtibor beriladi. Boʻlakotalgan material sifati (qogʻoz, mato, sellofan) guruh mansubligi belgilanadi.

Murda boʻlagi boʻyicha jabrlanuvchining jinsi, yoshi, millat guruhi, iloji boricha individual belgi-alomatlari xatga olinadi.

Jinoyat sodir etilgan va jarohat yetkazilgan vaqt, oʻlim sodir boʻlish vaqti va sababi, Murdaning qotillikdan soʻng qancha muddat oʻtgandan soʻng, qanday qurol va usulda boʻlaklanganligi, kasb-hunar xusu siyati ham koʻsdan kechirish natijasida belgilanadi. Koʻsdan kechirishoʻtkazilib, barchamaʼlumotlar bayonnomada aks

ettirilgandan so‘ng sud-tibbiyot ekspertizasi tayinlanib, yuqorida keltirilgan tasmollar dastlabki ma‘lumotlar o‘z tasbig‘ini topmog‘i lozim bo‘ladi.

Hodisa joyini, murdani (bo‘lagini) ko‘sdan kechirish bilan bir qatorda tezkor-qidiruv harakatlari hamo‘tkaziladi. Birinchi navbatda hodisa joyida hozir bolgan ko‘rgan bilganlardan og‘zaki ma‘lumotlar olinadi, qachon, kim tomonidan e‘tibor berilib, jinoyat izlari Aniqlanganligi, jinoyatchi haqidagi ma‘lumotlar, o‘zgarib-bosilib ketmagan, “ issiq” iz-alomatlarini Aniqlash yuzasidan maxsus itlar ishga solinadi, ma‘lum shaxslar orqasidan kuzatuvlar o‘tkaziladi, Axborot-ma‘lumot markazidan bedarak yo‘qolgan shaxslar haqidagi ma‘lumotlar, tashqi qiyofa belgilari vashu kabi boshqama‘lumotlar yig‘ilib, ular so‘nggi tergov harakatlarini tashkil qilish va o‘tkazishga, yangi tasmollarni tuzishgayordam beradi.

Ko‘sdan kechirish va tezkor qidiruv choralari yordamida topilgan boshqamurda bo‘laklari o‘saro qiyoslanib, bir shaxsning tanasiga o‘zgishli ekanligi Aniqlanadi.

E‘tibor qiling! Hodisa joyini, murdava uning bo‘lagini topilgan joyida j ko‘sdan kechirilgandan so‘ng sud-tibbiyoekspertizasi tayinlanadi. Ekspertiza hal qiladigan masalalar quyidagilardir:

- jabrlanuvchining tanasidagi jarohatlarning tavsifi;
- jarohatlar qanday qurol bilan yetkazilgan;
- jarohatlarning qandayoldinma-ketinlikdayetkazilgani;
- o‘lim vaqti va sababi, qaysi jarohato‘lim ga sabab bo‘lgani;
- jarohatlarning soni ko‘p bo‘lgan taqdirda, qaysilari hayo‘liy davrida, qaysilari o‘lim yuz bergandan so‘ng yetkazilganligi;
- jarohatlar jabrlanuvchining o‘zitomonidan yetkazilishi mumkinmi va b.q.

Bedarak yo‘qolgan shaxslarni “jinoyat qurboni” degan tasmol asosida qo‘zg‘atilganishlar yuzasidan o‘zgishli o‘zkshiruvlar, tezkor-qibim v choralari o‘tkazilib, yo‘qolgan shaxs jinoyat, baxtsiz hodisayoki boshqa biror hodisa qurboni, degan tasmolni o‘shirish lozim bo‘ladi, uning murdasi qidiriladi, topilgan hollarda shaxsi Aniqlanib, bedarak yo‘qolgan bilan qiyoslanadi.

Bunday vaziyatni murda mavjud bo‘lgan holatlar kabi dastlabki ko‘sdan kechiruv va sud-tibbiyoekspertizasi o‘tkazilib , tergov davomettiriladi.

E‘tibor qiling! Murda bo‘lagi va bir necha bo‘laklari yuzasidan ekspertiza o‘zkshiruvida hal qilinadigan masalalar:

- Murda bo‘laklari bir shaxs tanasiga o‘zgishlimi;
- Murda bo‘lagi (bomaklari) bo‘yicha jabrlanuvchining shaxsiga o‘zgishli ma‘lumotlar jin si, millati, taxminan yoshi, kasb-hunari va boshqalar;
- jarohatlar mavjud bo‘lsa, qanday quroldan yetkazilgan, tirik vaqtidayoki o‘lim yu zbergandan so‘ng yetkazilganmi;
- Murdani bomaklash qanday qurol-asbob va usul bilan sodir etilgan, kasbhunari va boshqalar;
- qotillik sodir qilingan vamura bo‘laklangan vaqti;
- Murda bo‘lagi tarkibida begonamoddalar (zaharlovchi, alkogol, giyohvand) qoldiqlari mavjudmi vashu kabi jinoyatga oid bo‘lgan boshqa masalalar.

Bedarak yo‘qolgan shaxsning murdasi topilmagan hollarda tergovning dastlabki bosqichida quyidagi masalalarni hal etish lozim bo‘ladi:

- yo'qolgan shaxsning tashqi qiyofa belgilari, yashash tarzi, qarindoshlari, oila a'zolari bilan muloqoti, kimlar bilan ziddiyatli muomalada bolganligi haqidagi va boshqama'lumotlarni Aniqlash;

- bedarak yo'qolgan shaxsning hayo'li davridagi fotosuratini topish va ishga qo'shish;

- qo'l-barmoq izlari alfavit daktilokartasi informatsiyamarkazida o'z kshirilishi;

- dastxati, o'z qo'li bilan yozilgan hujjatlarni ishga qo'shilishi;

- bedarak yolqolganlik haqida ariza bergan shaxsni so'roq qilish bilan u qachon, qayerda oxirgi marta ko'rganligi, suhbat, xabar qanday mavzuda bolganligini Aniqlash;

- yo'qolgan shaxs qanday kiyim da bolgan, ruhiy, emotsional holati, qandayligi, biror Qimmat narsa sotibolish yoki sotish haqidagap bolganmi kabi ma'lumotlarni to'lava Aniq ravshanlantirish.

Ekspertlar oldiga quyiladigan savollar:

I. Jinoyat sodir etish hodisasini oydinlashtirishga qaratilgan savollar.

1) mu rda qismlar iningin so ngayo ki hay v o nga o'z gish liligi;

2) jabr lan uvchini qismlar ga bo'lisho' lim ga s a ba b bo' lgan mi yo ki o' lbir ilgan dan k e y inamalga oshirilgan mi; j

3) jabr lan uvchi ba danida ja rro h liko p era ts iya s i izlari mav ju d mi; i

4) jabr lan uvchi o'limining sa ba bi nima da ; 1 5) o'lim hobis a s i yuz bergan vaqt.

ii. obyektlarni identifikatsiya qilish bilan bog'liq savollar

1) jabr lan uvchi tana sining to' liq qismlar i ber ilgan mi, qay s i qismlar mav ju d e ma s ;

2) ush Bu qis mlam m g ba rcha si jabr lan u v chiga o'z gish limi yo ki boshqa odamlarning qismlar i ham bo rmi va b .q ;

iii jabrlanuvchining shaxsini Aniqlashga qaratilgan harakatlar 1) jabr lan u v chining milla ti;

2) taxminiy bo'yi, og'irligi, alohida qismlari;

3) murdaba danidai idual xususiyatlar mavjudmi;

4) tatuirovka va uning hajmi, mazmuni (chizilgan rasm);

5) ayrim murda qismlarning qon guruhi, jinsini Aniqlash;

6) fiziologik kamchiliklari, qanday kasalliklar bilan og'rigani;

7) jarroh tomonidan operatsiya qilish alomatlari bormi.

Jinoyat sodir etilish usuli va quoli haqidagi savollar.

1) murda qanday jarohatlar bilan topilgan ;

2) Bu jarohatlarning xususiyati va soni;

3) bir yoki bir necha quollar bilan jarohatlangan ;

4) jarohatlar jabrlanuvchining tirikligida yoki o'lgandan so' ng etkazilgani;

5) ushbu jarohatga sabab bo'luvchi qurolning inbividual xususiyati bormi;

6) jabrlanuvchi o'limidan olbin spirtli ichimliklar iste'mol qilganmi.

Murda qismlarga bo'lingani yuzasidan qoyiladigan savollar.

1) qismlarga bo'lish qanday qurol bilan amalga oshir ilgan ;

2) agar qismlarga bo' lish birnecha quollar bilan sobire tilgan bo' isa, ular ning turlari;

3) kesishqandayusulda amalga oshirilgan ;

4) qismlarga bo'lish mexanizmi va tartibi.

Bedarak yo'qolgan shaxsning "jinoyat qurboni" degan tushunchani o'z ichiga olgan, uning Murdasini, jinoyat quroli va izlarini, qonizlarini, ariza bergan shaxsning Yashash joyida, yo'qolgan shaxsning oxirgi bolgan manzili-joyidava boshqa jinoyatDAgumon qilinganlarning turar joylarida izlash lozim. Topilgan izlar, ashyolar bo'yicha o'zgarishli o'zgaruvlar o'tkaziladi.

Yangi tug'ilgan chaqaloqni onasi tomonidan o'ldirilishi yoki tashlab ketilishi natijasida o'lim yuz berishi hodisalarini tergov qilishda birinchi navbatda bolaning murdasini topilgan joyida ko'sdan kechiriladi, uning o'ralganligi, materialining o'lgan xususiyatlari, yalang'och, yarim yalang'och holati yangi tug'ilganlik belgilari, omim yuz bergan vaqtdan topilganga bolgan muddat, tanasida qanday jarohatlar mavjud, omimning sababi, jinoyatning mexanizmi Aniqlanadi. Ko'sdan kechirish jarayonidava so'ngra ekspertiza o'zgaruvi o'tkazilib, bola tirik tug'ilganmi yoki omik holdami, tirik tug'ilgan bo'lsa, tug'ilgandan so'ng necha vaqt yashagan, tug'ilish sharoiti va joylari (kasalxonada, uydayoki boshqa joyda) Aniqlanadi. Bolaning onasini topish dastlabki tergov vazifalaridan biri. Aholi gavjum yashaydigan shahar sharoitlarida Bu masalani hal etmoq ancha qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi.

Kasalxonalar (tug'ruqxonalar)gumurojaat qilgan onalarning shaxsi Aniqlanadi, ularning qanday masala bo'yichagumurojaat qilganliklari: tug'ish, ona bo'lish yoki homilani tushirish, tug'ilishning oldini olish masalasi bo'yicha o'zgarilib, ular ichida qaysilarining homiladan bo'shalishi noMa'lum sharoitdayuz berganligi va kasalxonaga murojaat etmaganligi hollari bo'yicha o'zgariladi, olgan bolaning onasi shular orasidan qidiriladi.

Shubhalanuvchi ayol birinchi navbatda tibbiyot hujjatlari asosida, so'nraguvohlantirish va ekspertiza o'zgaruvi o'tkazish bilan qachon tuqqan, salomatlik holati, tug'ish jaraYoni normal kechganmi, tug'ish oqibatida noxush hollar yuz berganmi Aniqlanadi. Ko'rsatilgan vaziyatlar hal etilgandan so'ng, Muayyan ayoldan gumon qilishuchun yetarli asoslar yaratiladi va uni so'roq qilish ham mumkin bo'ladi. So'roq o'tkazishdan oldin tergovchining qo'lidaguvohlantirish, ko'sdan kechirish bayonnomalari, sud-tibbiyoekspertizasi xulosalarining bo'lishi ular dalil sifatida ishlatilib, Yolg'on ko'rsatuv berishining oldini olishgava fosh etishgayordam beradi.

Tergovning keyingi bosqichida o'tkazilabigan harakatlar.

Tergov jaraYonining keyingi bosqichi dastlabki tergov va tezkorqidiruv choralari natijasiga bog'liq. So'roqni jinoyat hodisasini ko'rgan, eshitgan vamuhim ma'lumotlarni berishi mumkin bolganguvohlardan boshlash kerak. Tezkor-qidiruv choralari yordamida Aniqlangangumon qilinuvchilar ushlanib, o'zgarishli muddatlarda so'roq qilinishi va ularning ko'rsatuvlari o'zgarilishi lozim.

Ko'sdan kechirish natijasida topilganashyoviy dalillar, jinoyat qurollari, turli izlar yuzasidan kriminalistik ekspertizaningalohida turlari o'tkaziladi. Jumladan, transport vositasi yordamida sobir qilingan jinoyatlar bo'yicha izlari trasologik, yot harakat qoidasini qasddan Buzish vayo'l ovchini bosib ketish holatlari avto-texnik ekspertiza, ayrim singan va alohida bo'laklar bo'yicha Butun bir predmet - qurolni

Aniqlashda trasologik, jinoyiy hodisasiga o'zgishli bo'lgan turli hujjat matnlari bo'yicha xatshunoslik o'zkshiruvlari o'tkaziladi.

E'tibor qiling! Otish quroli vositasida sodir qilingan qotillik ishlarida qurol va uning harbiy qismlari yuzasidan ballistik identifikatsiyaviy o'zkshiruv va sovuq qurollarning ballistik ekspertizasi o'tkaziladi.

Jinoyat sodir bolgan joo'da, jabrlanuvchining va ishdagumon qilinuvchining tanasi-kiyimida turli moddavamikromateriallar topilishi mumkin, xususan, jinoyatchi poyabzalining tagcharmida hodisa joyidagi tuproq va turli biologik zarrachalar, jabrlanuvchi kiyiminingustki qismida jinoyatchining egnidan mikrozarachalar o'tish hollari amaliyotda ko'p uchrab turadi. Bu mikrozarachalarni o'shirish natijasidamaterial, moddavamahsulotlarning qaysi guruhgamanublighi, ba'zida esa aynanligi Aniqlanadi

Tergov jarayonida olingan xabarlar, turli ekspertiza xulosalari, tergov eksperimenti natijalarida yangi holatlar ma'lum bo'lishi mumkin. Bu vaziyatlar va holatlarni hal qilish uchun ba'zida dafn etilgan jabrlanuvchining jasadini ko'milgan joyidan qayta ochibolish, eksperiment qilish va turli ekspertiza o'zkshiruvidan qayta o'tkazish harakatlari hamamalg'a oshiriladi. Eksperiment qilish uchun zarurat sud-tibbiy ekspertizasini qayta (takroriy) o'tkazish zarur bo'lgan murdani shaxsini Aniqlash uchun ham tug'iladi. Mazkur tergov harakati maxsus qaror va prokuror ruxsati asosida, dafn etilganing yaqin qarindoshlarining rozi-noroziligidan qat'i nazar, o'tkaziladi.

Tergovning Bu bosqichida ayblanuvchini so'roq qilish zarur bo'ladi. So'roq o'tkazish uchun yuzasidan yig'ilgan dalillar, Guvohlarning Ko'rsatuvlari, ekspertiza xulosalari va boshqalar ma'lumotlar Yana bir bor tahlil etilib, ular o'zaro birlari bilan bog'liqmi, orasida zid biyat vaziyatlar mavjudligi o'zkshirilib, ayblanuvchini so'roq qilish davomida uni Yolg'on ko'rsatuv berishiga qarshi qo'llanilishi mumkin.

Ayblanuvchini yolg'on ko'rsatuvini o'shirish va haqiqatni isbotlash uchun uni tanib olishga ko'rsatish, ayrim bergan ma'lumotlari asosida tergov eksperimenti yuzlashtirish o'tkaziladi. Shuningdek, ayblanuvchining ko'rsatuvlarini hodisava jinoyat joyida qayta o'shirish bilan ham to'g'ri-noto'g'ri ekanligini Aniqlab olish mumkin bo'ladi.

Qotillik jinoyatini sodir qilishda qo'llanilgan usullar, alohida o'ta rahm sizlik harakatlari, qurol xususiyati, jinoyat qurboni bolgan shaxs Murdasini bomaklash holatlari yuzasidan ayblangan shaxsning aqli rasoligini Aniqlash uchun albatta sud-psixiatriya o'zkshiruvidan o'tkazilishi lozim.

Tanib olishga ko'rsatish, tergov eksperimenti, yuzlashtirib so'roq qilish harakatlarini kriminalistik taktikaning umumiy qoida tartibiga rioya qilgan holda amalga oshirmoq lozim. Ayrim vaziyatlarni hal etishda ishning o'igaxoslik tomonlarini nazarda tutgan holda u yoki Bu taktik qoidalarni qo'llash lozim.

Tergovning so'nggi bosqichida o'tkaziladigan tergov harakatlarining oldinmaktinligi, ba'zida takror o'tkazilishi, Aniqlanayotgan holatning xususiyatiga bog'liq bo'lib, har xil vaziyatni hal etish tergovchining mutaxassis sifatidagi saviyasigava ishdagi tajribasi va ijodiy yondoshuviga bog'liq bo'ladi.

Nazorat savollari:

1. Qotillik jinoyatlarining kriminalistik tavsifmi tushuntirib bering. Ushbu jinoyatlar kriminalistik tavsifiganimalar kiradi?

2. Qotillik jinoyatlari bo'yicha tergovning qanday tipik vaziyatlarini bilasiz? Ularni misollar yordamida tushuntirib bering.

Kazuslar:

1-kazus

1. 2014-yil 15-oktabrda Toshkent shahar, Beko'zmir tumanida 17 yoshli N orovan . ismli shaxsni zo'rlik alomatlari mavjud jasabi topildi. Jinoyat sobiretilgan joo'da jinoyat izlari va jinoyat quroli bo'lmaganligi sababli, ushbu jinoyatuzoq vaqt ochilmay qoldi. Holat bo'yicha fuqaro L atipov K. jinoyatni guvohi bolgani, jin Oyatchini o'zk o'zibilan ko'rganini aytib ko'rsatuvlar bergan. Biroq, 2015-yil tuman prokuraturasiga fuqaroTuranov I. Murojaat qilib, o'z aybiga iqror bomdi. Turanov I.ning ko'rsatuvlariga ko'ra, un orovan .ni ortida poylab borib, pichoq bilan tan jaroxati yetkazgan. Jinoyat qurolini daryoga uloqtirib yuborgan. FuqaroTu ran o v I. fuqaro Latipov K .ga Tanib olish uchun ko'rsatilganda, jinoyatchi aslida boshqashaxs bolganligini aytgan.

1. Ootillikning kriminalistik elementlari tizimini Aniqlang.

2. Mazkur tergov vaziyatida Aniqlanishi va isbotlanishi lozim bo'Igan holatlarni Aniqlang.

3. Umumiy vaxususiy versiyalarni shakllantiring.

4. Dastlabki tergov va tezkor-qidiruv tadbirlari rejasini fuzing.

2-kazus

2014-yil 15-avgust kuni Tokshent viloyati bo'sto n liq tumanidan 3 km naridagi oqova suvlar uchun mo'ljallanganariq yonidashu yerda qo'y boqib yurgan fuqaro alimov tomonidan 2 nafarerkak jin siga oid jasad lar topilgan va Bu haqida huquqni muhofaza qiluvchi organlargaxabar berilgan. Murdalar ko'sdan kechirilganda ularning jasadida zo'rlik ishlatish alomatlari mavjudligi Aniqlandi.

Tezkor guruh hodisa joyiga etib kelgach murdalarni asosiy ko'cha (A .N osirov)dan 5 metr, pastga qarab 3 metr naridayotganini, ularning jasabida sanchilib kesilishalomatlari mavjudligi, murda kiyimi vayonatrofidagi o'tlarda quyuq, qonga o'xshash moddalar qolganligi Aniqlangan.

Jabrlanuvchilardan biri cho'ntagidan Eshmatovga o'zgishli talabalar guvoynomasi, boshqasidan Toshmatovga o'zgishli fuqarolik pasporti topilgan.

Jabrlanuvchilardan birining o'ng qo'lib barmoqlaridan 12 dona soch tolasi, shuningdek hodisa joyida 0,75 litrli " OQ CHOY " nom li spirtli ichim lik Butilkasi topilgan. Unda barmoq izlari mavjud. Jabrlanuvchilardan birining bosh qismida 8x10 sm li jigarrang ko'rinishidagi qonga o'xshash dog'lar, ularasosiy yo'lga qarab 2 Metr narida raqamli fotoapparatga taaluqli jigarrang g 'ilo f mavjud.

Hodisa joyidan topilgan jasadlar jasadlar eshmatov va Toshmatovga o'zgishli ekanligi Aniqlandi. Eshmatov va Toshmatovning yaqin qarindoshlarini so'roq qilinda jab rlanuvchilar 2014-yil 14-avgust kuni damolish maqsadida uyidan chiqib ketishgani va qaytib kelishmagani Aniqlandi. Daktiloskopik ekspertizanatijalariga Ko'ra hodisa joyidan topilgan 0,75 litrli Butilkaning bir qismidan Eshmatov va Toshmatovga o'zgishli barmoq izlari, yana bir qismidan esa noma'lum shaxsga taaluqli barmoq izlari Aniqlandi.

Tezkor-qidiruv tadbirlari natijalariga ko'ra 2014-yil 15-avgust kuni ertalab 1978-yilda tug'ilgan, fuqarod o'stov mast holda oqova suvlar uchun mo'ljallangan ariq bo'ylab Bo'stonliq tumaniga qarab ketayotganida qo'lgan olingan. Fuqaro Do'stov qo'lga olinganida quyidagilar Aniqlandi.

Fuqaro Do'stov 2014-yil 14-avgust kuni o'zining ukasi 1980-yilda tug'ilgan Qarshiyev bilan damolish maqsadida Toshkent viloyati Bo'stonliq tumanidan 3 km narida joylashgan oqova suvlar uchun mo'ljallangan ariq yonida to'xtagani, u yerda ular gulxan yoqib kechani shu yerda o'tkazgani va kechasi hech qandayurish-janjali ovozini eshitmagani, 0,75 litrli " OQ CHOY " markali spirtli ichimlikni iste'mol qilgani Hamda sahar cho'g'i piyoda uyga qaytish uchun ketayotganida hech qanday murdalarga ko'zi tushmaganini aytgan. Bo'stonliq tumani yaqinida joylashgan Tez yordam muassasasi o'z kshirilganda 2014-yil 15-avgust kuni ertalab soat 8:15 larda qora rangli sport kiyimida, yoshi taxminan 25-35 larda bo'lgan, bo'yi taxminan 175 sm dan yuqori, yuz qismi cho'zinchoq, Burun tuzilishi to'g'ri o'rtacha kattalikda, sochi mallarang bo'lgan yigit tibbiy yordam so'rab murojaat qilgan. Ham shira uni qo'zdan kechirganda uning chap qo'li o'rta barmog'ining Bukilgan qismi to'g'ri chiziq bo'ylab kesilgani Aniqlangan.

Bu hoi qanday yuz bergani so'ralganda bemor uni konservani ochayotganida bexosdan yuz berganini aytgan. Shundan so'ng ham shiraningiltimosi bilan bemor shaxsiga oid ma'lumotlarni aytgan.

(Bemor - Suyunov, 1984-yilda tug'ilgan, Toshkent viloyati O'xangaron tumani, A.Q odiriy ko'chasi, 51 uyda doimiy ro'xatda turadi vayashaydi. "Kabel" zavodida chilangar bo'lib ishlaydi.)

1. Qotillikning kriminalistik elementlari tizimini Aniqlang.
2. Mazkur tergov vaziyatida Aniqlanishi va isbotlanishi lozim bo'lgan holatlarni Aniqlang.
3. Urnumiy va xususiy versiyalarni shakllanliring.
4. Dastlabki tergov va tezkor-qidiruv tadbirlari rejasini tuzing.

3. Nomusga o'zgish jinoyatlarini tergov qilish uslubiyo'ti.

Nomusga o'zgishning kriminalistik tavsifi. Dastlabki tergov harakatlari. Voyaga yetmaganlar nomusiga o'zgish jinoyatini tergov qilish.

Nomusga o'zgishning kriminalistik tavsifi.

Nomusga o'zgish jinoyati - shaxsqa qarshi qaratilgan o'g'ir jinoyatlardan biridir. Ushbu jinoyatning kriminalistik tavsifi shu bilan belgilanadiki, Bunda tergovchi nomusga o'zgish kim tomonidan sodir etilganligini Aniqlash bilan bir qatorda, jabrlanuvchi ushbu jinoyatni sodir etgan deb ko'rsatayotgan shaxsqa tuhmat qilmayotganligini Aniqlashi lozim bo'ladi. Ushbu jinoyatasosanguvohlarsiz sodir etiladi, shuningdek har bir odamning shaxsiy va jinsiy hissiyotlariga daxldordir.

Bu holatlar jabrlanuvchi tomonidan ko'rsatuv berilganda o'zifodasini topadi. Bu kabi jinoyatlarni tergov qilishamaliyo'ti jabrlanuvchiga o'tkaziladigan ta'sir kuchliligidan dalolat beradi. Manfaaddor shaxslar jabrlanuvchini aldab o'g'a og'diribolishi, uylanishni va 'da qilishi yoki turli xil tahdidlar, qo'rqitishlarni amalga oshirishi va boshqayo'llar bilan ruhiy ta'sir o'tkazishi mumkin. Ko'p hollarda jabrlanuvchi o'z ko'rsatuvlarini o'zgartiradi, ya'ni hodisa sodir bo'lmagan yoki

umuman boshqanoma'lum shaxs tomonidan sodir bolgan yoxud jinsiyaloqa ixtiyoriy bolgan, debarizalar beradilar.

E'tibor qiling! Ushbu toifadagi jinoyatlarda jabrlanuvchining ko'rsatuvlari dalillarni baholashda muhim ahamiyatga ega. Shuning uchun jabrlanuvchining ko'rsatuvlarini har tomonlamava sinchkovlik bilan xolisona o'shirish lozim. Chunki ayrim holatlarda jabrlanuvchi turli motiv-maqсадlarda ayblanuvchiga tuhmat qilishi ham mumkin. Nomusga o'zgish jinoyati bo'yicha quyidagi tasmollar yuritiladi.

Ayblov tasmoli: ayblanuvchi, jabrlanuvchining erkiga qarshi uning nomusiga o'zkan; ayblanuvchi hodisa joyida bolgan degan tasmol ilgari suriladi. Himoya tasmoli: ayblanuvchi hodisa sodir bolgan joo'da bo'lmagan, jinsiy aloqaga kirishmagan yoki arizachining xohishi bilan jinsiyaloqaga kirishgan, jabrlanuvchi aybdor shaxsni ta'riflashdayanglishgan yoki ataylab qasddan ushbu shaxsni ko'rsatmoqda, arizachiga hech kim tajovuz qilmagan degan fikr ilgari suriladi. Bunday toifadagi ishlarda izlar va ashyoviy dalillar, jabrlanuvchi, ayblanuvchining tanasidan, kiyimlaridan va hodisa sodir bolgan joo'dan olinadi (tan jarohatlari, biologik izlar, mikrozarachalar, hodisa sodir bolgan joyning holatini o'zgarishi).

E'tibor qiling! Nomusga o'zgish jinoyatlarining sodir etilishusulini ikkiga bo'lish mumkin. Birinchi usulda jabrlanuvchiga to'satdan hujum qilishorqali sodir etiladi, tajovuz ochiq joo'dayoki binolarda bo'lishi mumkin. Bu holatda haqorat so'zlar va jismoniy kuchishlatib yoki biron-bir vosita orqali tahdid qilinishi mumkin. Yordamga chaqirish, qarshilik ko'rsatishni bartaraf qilish maqsadida jabrlanuvchining og'zi yopiladi, qo'llari bog'lanadi, narkoz hamishlatilishi mumkin. Ko'p hollarda jabrlanuvchining kiyimlari yirtib tashlanadi.

Ikkinchi usulda jinoyatchi jabrlanuvchi bilan tanish bo'lgan yoki birinchi tanishish paytida qo'llaniladi. Bunday holatda ham hujum to'satdan bo'lishi mumkin. Lekin, Bundan tashqari boshqa usullar ham qo'llaniladi. Jabrlanuvchi dastlab mast holatga keltiriladi, uning diqqatini turli suhbatlar, turli predmetlar, peyzajlar, parnografik suratlar tomosha qilish bilan chalg'i tadilar. Jabrlanuvchiningissiq xonada o'ziningustki kiyimini yechishdan foydalanadilar. Ba'zan jinsiy Muloqotga oid gaplar vaxatti-harakatlar qo'llaniladi. Bu oxirgi usullar odatdaVoyaga yetmaganlar va aqli zaiflarga nisbatan qo'llaniladi.

Nomusga o'zgish jinoyatidan qolganayrimizlar tezdayo'lqolish xususiyatiga ega (qon, sperma, jinsiya'zolaridagi ayrimizlar). Shuning uchun tergovchi Bu izlarni tezda topishi va qayd qilishi, ularni sinchiklab o'shirishi lozim.

E'tibor qiling! Nomusga o'zgish jinoyatlarini tergov qilishda quyidagi holatlar isbotlanishi lozim:

- zo'rlashalomatlar mavjud yoki mavjud emasligi;
- agar zo'rlashalomati mavjud bo'lsa, qachon, qayerdava qanday holatda sodir etilgan;
- zo'rlash jismoNan yoki ruhiy ko'rinishga ega ekanligi;
- jabrlanuvchi og'Rahvolga tushganmi, unimada ifodalanadi;
- jabrlanuvchiningahvoli qanday, uning yoshi, sog'iig'i, erkak (jinsiyaloqaga bolgan urnumiy Munosabati qanday;
- ayblanuvchining tavsifi, yoshi, jabrlanuvchiga bolgan Munosabati, ruhiy holati, sudlanganligi;

- nomusga o'zgish guruh tomonidan sodir etilganda, zo'rlaganlarning har birini roli;

- nomusga o'zgish qandayoqibatlarni keltirib chiqargan;

- tan jarohatlarining sababi;

- homiladorlik holati;

- tanosil kasalligi bilan zararlanmaganmi;

- moddiy vama'naviy zarar; - jinoyatning sababi va sodir etish sharoiti va b.q.

Nomusga o'zgish jinoyatlarini tergov qilishda Aniqlanichi kerak bo'lgan holatlar.

Jinsiy aloqa bo'lganmi, u tabiiy holdami yoki Buzuq ko'rinishda sobir etilganmi?

Zo'rlik ishlatilganmi, u qanday yo'sinda bo'lgan: nomusga o'zgish vaqtida jabrlanuvchining qarshiligi qanday usulda bartaraf etilgan (jinsiy kuch, do'q va po'pisa qo'llanilgan, jabrlanuvchining o'zligidan foydalanilgan)

nomusga o'zgishqa chon va qayerda sobir etilgan.

nomusga o'zgishning oqibatlari qanday.

kim nomusga o'zkan: uning tavsifi: nomusga o'zgish bir guruh shxslar tomonidan sobir etilmaganmi: ulardan har birining ishtiroki qay darajada bo'lgan.

jabrlanuvchi kim, uning yoshi, tavsifi.

sobire tilgan nomusga o'zgishdan yo ki unga tayyorgarlikdan kim xabardor ebi: kimuni yashirish choralarini ko'rgan.

nomusga o'zgish imkonini bergan sabab va sharoitlar.

dastlabki tergov harakatlari ushbu jinoyat ishlariga ikki holat xos - ayblanuvchi, jabrlanuvchi bilan tanish yoki notanish bo'ladi. Bu holatlarni bir-biridan farqi shundaki, ayrim holatlardanotanish kishi jabrlanuvchiga birdan tajovuz qilmaydi, balki tanishishuchun harakat qiladi. Tanish shaxslar kutilmaganda tajovuz qiladilar, jabrlanuvchi Bunday holatni kutmaydi, chunki erkak kishini taniydi yoki uni tajovuz paytida ko'rmay qolishi ham mumkin.

Yuqoridagi ikki holatni o'shirishda quyidagi masalalar hal qilinadi; jinsiyaloqada bo'lganlik fakti mavjudmi, jismoniy yoki ruhiy zo'rlikizlari mavjudmi va qanday darajada.

Jinsiy aloqada bo'lganlik izlarini, zo'rlik alomatlarini va jinoyatini Aniqlashda jabrlanuvchi so'roq qilinadi, tezkor-qidiruv harakatlari o'ctkaziladi, hodisa sodir bo'lgan joy o'zkshiriladi, jabrlanuvchi, gumon qilinuvchiga nisbatan sud tibbiyot ekspertizasi tayinlanadi, tintuv va boshqa tergov harakatlari o'ctkaziladi. Jabrlanuvchini so'roq qilish .

Jabrlanuvchini so'roq qilish muhim ahamiyatga ega. Tergovning yo'nalishi uning natijasiga bog'liq. Shuni e'tibordan chetda qoldirmaslik kerakki, jabrlanuvchi ruhiy tushkunlik holatida yanglishishi mumkin. Shuninguchun so'roq qilish reja asosida, natijasi esa har tomonlama o'zkshirilib ko'rilishi lozim.

So'roqda jinoyat sobir qilingan vaqt, tajovuz joyi, tajovuz to'satdan qilinganmi yoki jabrlanuvchi qanday usulda qarshilik ko'rsatgan, baqirganmi, yordam ga chaqirganmi, qandayovozda, tajovuzchini tishlaganmi yoki timaganmi, jinsiyaloqa oxirigayetkazilganmi, agar oxirigayetkazilmagan bo'lsanima sababdan, tajovuz natijasida jabrlanuvchining tanasida qanday jarohatlar mavjud.

Jabrlanuvchi tajovuzga qadar jinsiyaloqada bo'lganmi, bolgan bo'lsa qachon (Aniq vaqti) homila yoki hayz (oy ko'rish) holati mavjud yoki mavjud emasligi

Aniqlanadi. Shuningdek, tajovuz paytida jabrlanuvchining ustida bolgan kiyimlari saqlanib qolganmi yoki qolmaganligi haqida batafsil ma'lumot olinadi.

E'tibor qiling! So'roq jarayonida ruhiy zo'rlik ishlatilganligini Aniqlash maqsadida quyidagilar Aniqlanadi: tajovuzchi qanday tahdid boshlagan, qanday zarar yetkazishni ko'zlagan, qanday huquqlar Buzilgan, tajovuzchi qachon tahdidni amalga oshirishni ko'ziagan, tahdid qanday ko'rinishga ega bolgan (so'z bilan, harakati orqali, ishora orqali) ayblanuvchida tahdidni amalga oshirish uchun imkoniyatlar mavjudmidi yoki shu usulda ta'sir o'tkazmoqchi bolganmi, jabrlanuvchi tahdidni qanday qabul qilgan holatni real holat yoki oddiy qo'rqitish sifatida.

Jabrlanuvchi ojizlik ahvolda bo'lganmi yoki yo'qqini Aniqlash uchun undan sodir bolgan hodisani fahmlaganmi, qarshilik ko'rsatish imkoniyati bolganmi, hodisa sodir bomishidan oldin spirtlik ichimlikni iste'mol qilganmi, agarda iste'mol qilgan bo'lsa, qanchava qanday ichimlik ekanligi Aniqlanadi. Jinoyatchi noma'lum bolgan holatda batafsil uning tashqi ko'rinishi belgilari, idrok etish sharoiti Aniqlanadi.

Jinoyatchini tashqi belgilarini Aniqlashda, uning alohida belgilarini nazardan chetda qoldirmaslik kerak. Yurishi, gapirish usuli, tovushi, o'ziga xos harakatlari, kiyimidagi vayuzidagi alohida belgilari Aniqlanishi lozim. Bulardan tashqari, jinoyatchi qaysi tomondan kelgani va qaysi tomonga ketgani, ish joyi yoki o'rtoqlaridan birortasini ismini tilga olgan yoki olmaganligi Muhim ahamiyatga ega.

Tergovchi jabrlanuvchining ko'rish, eshitish, idrok etish qobiliyatiga hame'tibor berishi lozim. Jabrlanuvchidan jinoyatchini ko'rsa tanib olishi muimkinligi so'raladi. Jabrlanuvchidan jinoyatchi uni kuzatganmi, qachon va u Buni qayerda sezib qolgan, jinoyatchi bilan ruhiyaloqaga kirishganmi, qaysi yo'l bilan hodisa sodir bolgan joyga kelganligi, tajovuzdan keyin jinoyatchi uni kuzatib qo'yganmi, degan savollar bo'lishi lozim.

E'tibor qiling! Agar jinoyatchi jabrlanuvchi bilan tanish bo'lsa, quyidagi holatlar Aniqlanishi lozim; sodir etilgan hodisaga qadar u ayblanuvchi bilan qanday munosabatda bolganligi, uchrashganmi, qachon, qayerdanechamarta; u chashuv qanday kechgan, ayblanuvchi jabrlanuvchini jinsiyaloqa qilishga ishtiyoq uyg'otishga harakat qilganmi, ularni munosabatlarini Buzilishiga olib kelgan dalillar mavjud bolganmi (xiyonat, haqorat, nikohdan o'tishni rad qilish), jabrlanuvchi ayblanuvchidan xizmat yuzasidan yoki moddiy jihatdan qarami bolganmi, tajovuzdan keyin ayblanuvchi tomonidan jabrlanuvchiganisbatan huquqni muhofaza qiluvchi organlarga xabar bermaslik to'g'risida biror tahdid qilinmaganmi?

Jabrlanuvchini so'roq qilish taktikasiga alohida e'tibor qaratish lozim. Agar nomusga o'zgish sodir etilgan paytdan boshlab tergov harakatlari olib borilsa, ayolga birinchi navbatda imkoniyat yaratishi, kiyimlarini tartibga solishga vaqt ajratishi lozim. har qanday holatda ham jabrlanuvchini ahvolini to'g'ri baholayolish kerak. Bunday holat tergovchidan xushmuomalalik, ziyraklik, g'am xo'rlik talab qiladi.

Agar jabrlanuvchi tajovuz to'g'risidagapirishga uyalsa, unga Bu haqda hech kim bilmasligini va ayblanuvchini javobgarlikka tortish uchun asos bomishini tushuntirish lozim. Jabrlanuvchi o'z ko'rsatuvlarida tibbiyatamalardan qo'llashi vayozma tariqasida taqdim etishi mumkinligini taklif etish kerak. So'roq natijalari ijobiy bo'lishi uchun jabrlanuvchini kattayoshdagi tergovchilar so'roq qilgani

maqsadga muvofiqdir. Jabrlanuvchini hodisa haqida so'roq qilishning oxirida jabrlanuvchidan ushbu shaxsni javobgarlikka tortish to'g'risidagi arizani ixtiyoriy ravishda berayotganligi so'raladi.

Agar jabrlanuvchi hodisa sodir bo'lgandan keyin o'sha zahoti huquqni muhofaza qiluvchi organlarga xabar bersa (jinoyatchi noma'lum bo'lsa), tezda uni qidiruv harakatlari tashkil etiladi. Tergovchi qidiruv xodimlarga o'rgatilgan xizmat itlari bilan hodisa joyiga etib boradilar va gumon qilinuvchi qaysi tomonga ketgan bo'lsa, shu yo'nalish o'z'kshiriladi. Jabrlanuvchi vaguvohlar ko'rsatuvlari asosida qidiruv harakatlari tashkil etiladi. Topshiriqda nafaqat gumon qilinuvchining anatomik belgilari, balki funksional belgilari ham bayon etiladi. Ayrim holatlarda jinoyatchi bo'lishi mumkin joylarda qo'riqchi, patrullar tashkil etiladi.

Agar gumon qilinuvchi shaxs to'g'risida biron-bir ma'lumot bo'lsa, tergovchi surishtiruvchiga bema'lumotlarni yetkazib gumon qilinuvchining tergovdan yashirinishi mumkinligi va uning oldini olish choralarini ko'rish to'g'risida topshiriq berish lozim. Bunday holatlardagumon qilinuvchini prokuraturayoki ichki ishlar organlariga olib kelish buyuriladi.

Hodisa joyini ko'sdan kechirish. Hodisa joyini ko'sdan kechirish jabrlanuvchini so'roq qilgandan keyin, iloji bo'lsa, uning ham korligida amalga oshiriladi. Ko'sdan kechirish natijasida quyidagilar qayd etilishi mumkin: biologik xususiyatdagi izlar (sperma, qon, somak, hid, ter) olishuvdan qolgan qo'l, barmoq izlari, jabrlanuvchi va jinoyatchini hodisa joyiga qaysi tomondan kelganligi va uning poyabzal izlari, qoldirgan yoki tushib qolgan boshqa predmetlar.

Jabrlanuvchining ko'rsatuvlari hodisa joyida ko'sdan kechirish, topilgan izlarni, predmetlarni aniqlashda muhim ahamiyat kasbetadi. Bundan tashqari, hodisa joyini ko'rsatish vaqtida jabrlanuvchi so'roq paytidayodidan chiqargan holatlarni qayta eslashi va bu haqda tergovchiga tushuncha berishi mumkin. Jabrlanuvchining hodisa joyini ko'sdan kechirishda ishtiroki ko'p hollarda aybsiz shaxslarga tuhmat qilmayotganligini aniqlash maqsadida ham tashkil etiladi. Bunday hollarda uni ko'rsatuvlari batafsil o'z'kshiriladi. Aksholda u tajovuz to'g'risida o'cydirma ko'rsatuv berishi ham mumkin.

Har qanday holatda ham jabrlanuvchini hodisa joyini ko'sdan kechirish jarayoniga jalb qilish ijobiy natijalar berishi mumkin. Jabrlanuvchini ishtiroki va har bir bergan ko'rsatuv bayonnomaga qayd etilib boriladi. Jinoyatchi hodisa joyidan o'zibilan tuproq, chang va boshqamoddalarni olib ketganligini ko'sdan kechirish chog'i da e'tiborga olish kerak. Shuning uchun bunarsalardan nusxalar olish lozim.

Sud-tibbiyot ekspertizasi. Jabrlanuvchini sud-tibbiyoekspertizasidan o'tkazish, olingan ko'rsatuvlarini o'shinish vamasalani hal qilish uchun juda zarur. Ekspertiza imkon qadar zudlik bilan o'tkazilishi lozim, aksholda tajovuz va jinsiyaloqa izlar yo'qolishi mumkin.

Sud-tibbiyoekspertizasi quyidagi masalalarni hal etadi: jabrlanuvchining jinsiyazolari va tanasida jarohatlar mavjudmi, uning xususiyati, muddati, paydo bo'lish sababi, darajasi, nima orqali zarar yetkazilganligi, nomusga o'z'gishorqali yetkazilgan bo'lishi mumkinmi, jabrlanuvchi mast holatda bolgan yoki bomaganligi aniqlanadi. Bundan tashqari, jabrlanuvchi oldin ham jinsiyaloqada bo'lganmi, tanosil kasalligiga chalinmaganmi, homiladorligi, jinsiyazolaridava

tanasining 353 boshqa qismlarida spermna, qon, izlarini mavjudligi, Ularning guruhi Aniqlanadi.

E'tibor qiling! Spermna izlari. Jinsiy jinoyatlarda spermna izlari jabrlanuvchining badanida, kiyimlarida qolishi mumkinligini inobatga olish va ularni qidirish kerak. Bular sud-biologik ekspertizasi xulosalariga ko'ra ham Aniqlanadi. Bu izlarning jabrlanuvchi badanidamavjudligi jinoyat seksual xususiyatga ega ekanligidan dalolat berishi mumkin, lekin har doim hamemas. Chunki jinoyatchining motivi, maqsadi qanday bolganini hech kim bilmaydi. Bu izlarni vizual ko'sdan kechirish yo'li bilan yaxshiroq topish mumkin.

Ultrabinafsha nurlardan foydalanish topilishi qiyin bolganizlarni Aniqlashga yordam beradi. Vizual ko'sdan kechirish, ultrabinafsha nur yordamida topilmaganizlar sud-biologik ekspertizasi orqali Aniqladi. Lekin Bu o'shirishlar orqali juda kam ma'lumot olish mumkin. Bu ma'lumotlar jinoyatchining qaysi qonguruhiga o'zginshiligi va uning mavjudligini, seksual xususiyatga ega odam o'ldirish jinoyati sodir etilganini, eng muhimi, seriyali qotilliklarda jinoyatlarning ayni bir shaxs tomonidan sodir etilganini isbotlashda ahamiyatlidir.

Ashyoviy dalillar bo'yicha sud-tibbiyoekspertizasi o'tkazish muhim ahamiyat kasbetadi. Ya'ni jabrlanuvchining kiyimlari, unda ko'pgina biologik harakterdagi izlar qolishi mumkin. Bulardan tashqari, ekspertizaga hodisa joyida topilgan predmetlar ham yuboriladi. Ayrim hollarda jabrlanuvchining kiyimlari ekspertizadan o'tkazishda, uning o'zihamishtirok etishi mumkin. Chunki Bu tajovuz izlarni tezda topishgayordam beradi.

Sud-tibbiyoekspertizasi ashoviy dalillarni o'zkshirayotganda quyidagi o'igaxos savollarga javob beradi: o'zkshirilayotgan obyektida qon, spermna, somak, soch qoldiqlari mavjudmi, ular insonga o'zginshilimi, qonguruhi qanaqa, Bu biologik izlarAniq shaxsga xos ekanligi hamAniqlanadi. Bundan tashqari, sud-tibbiyo ekspertizasi dog'qon, soch, izlarni aynan tana qismini qaysi joyidanajralib chiqqanligini Aniqlab bera oladi.

E'tibor qiling! Tishizlari, tirnoq, somak va boshqa ajratmalar. Seksual odamo'ldirish jinoyatida tishizlari topilishi mumkin. Bu izlar turli ob'ektlarda, chunonchi: mahsulotlar, tamaki, papirus va inson badanida topilishi mumkin. Ko'rib chiqilayotgan jinoyatlarda Aniqlanadigan barcha izlarning 5% i tishizlaridir. To'g'ri, Bu ko'p bo'lmasligi mumkin, lekin har qanday ma'lumot ham jinoyatni ochishgayordam beradi. Jinoyat sodir bolgan joo'da topilgan tishizlari ko'sdan kechiriladi, o'lchanadi, o'zginshli masshtabda rasm ga olinadi, ko'sdan kechirish bayonnomasiga ilova qilinadi. Bu izlarni stomatolog, protez qo'yuvchi bilan maslahatlashgan holda o'zginshli ma'lumotlar olinadi.

Sochga oid quyidagi holatlar Aniqlanadi: uzilganmi, qirqilganmi, agar qirqilgan bo'lsa, qachon, unda ifloslanish, zararlanish yoki Aniq predmet izlari mavjudmi.

Gumon qilinuvchini sud-tibbiyot ekspertizasidan o'tkazish quyidagi holatlarni Aniqlashgayordam beradi: jabrlanuvchi jinsiyaloqada bo'lganmi, gumon qilinuvchining tanasida jabrlangan shaxs tomonidan Qarshilik ko'rsatish paytidayetkazilgan jarohat mavjud yoki mavjud emaslik. Gumon qilinuvchining kiyimidan topilgan biologik izlar kechiktirilma yolinishi va sud-tibbiyot ekspertizasiga yuborilishi lozim. Bundan tashqari, sud-tibbiyoo'z kspertiza xodimi

tomonidan gumon qilinuvchining tanasida jabrlanuvchi ko'risi mumkin bolgan tatuirovkava o'igaxos boshqa alohida belgilar qayd etilishi lozim . Ayrim holatlarekspert oldigagumon qilinuvchi tanosil kasalligi bilan kasallanganmi yoki yo'q mi, agar kasallangan bo'lsa uning muddatini Aniqlash to'g'risida savollar ham qo'yilishi mumkin.

Jabrlanuvchi vagumon qilinuvchining kiyimlaridan yirtilgan parchalarni, poyabzalda yoki kiyimlarda hodisa joyidan olib ketilgan moddalarni va boshqa izlarni Aniqlash maqsadida kriminalistik ekspertizasi tayinlanadi. Bu ekspertizayordamida jabrlanuvchi vagumon qilinuvchining hodisa joyida bo'lganligini, qoldirilgan mikroizlarni Aniqlash mumkin.

Tintuv. Gumon qilinuvchidan narsalarni olish va o'shirish zaruriyati tintuv o'tkazishni taqozo etadi. Tintuvda hodisa joyidan olib ketilgan jabrlanuvchigayoki yaqin qarindoshlarga o'zgishli narsalar, shuningdek jabrlanuvchiga tahdid solingan vaqtidagumon qilinuvchiningustida bolgan kiyimlar topilishi mumkin.

Topilgan va olingan narsalar o'sha joo'da bayonnomada qayd etiladi (qayerdan, qay holatda olinganligi) va daliliyashyosifatidamaxsus idishlarga solinib muhrlab qo'yiladi.

noma'lum jinoyatchini topish. noma'edum jinoyatchini Aniqlashda jabrlanuvchining ko'rsatuvlaridan tashqari ishdagi barchama'lumotlar va tasmollardan foydalaniladi. Gumon qilinuvchining tashqi ko'rnishi, belgilariga e'tibor beriladi. Jinoyatchini tashqi ko'rinishi o'igaxos anatomik va funksional belgilari, alohida belgilari, jinoyat sobiretilish jarayonida shikastlanganligi, kiyimi, pap Kasi va jinoyatChi foydalangan boshqanarsalar hamAniqlanadi. Yuqorida sanabo'tilgan ma'lumotlarni jabrlanuvchi, shuningdek, hodisa sobir bolgan joyni ko'sdan kechirish natijasida Hamda tezkor-qidiruv harakatlari orqali olishi mumkin.

Nomusga o'zgish jinoyati bo'yicha jinoyatchining subyektiv xususiyatlari o'igaxos ahamiyatga egadir. Masalan, jabrlanuvchi bilan dastlabki tanishishdagi odati qanday bo'lganligi, uning mashguloti to'g'risidagi ma'lumotlar jinoyatchini Aniqlashga yordam beradi. Subyektiv xususiyatlar shaxslar bilan munosabatda namoyon bo'ladi. Bularga jabrlanuvchini, unga tajovuz qilish vaqti, joyi va jinoyatni sodir etish usulini tanlashi kiradi. jabrlanuvchi bilan bolgan joo'da qolganizlarni tahlil qilib faqat jinoyatchining bo'yi, vazni emas, balki o'iga xos harakatlari, odati, individual belgilari ham Aniqlanishi mumkin.

Shubhalangan shaxsni nomusga o'zgish jinoyatini sodir etgandan keyingi xulqi (yaqin kishilariga Bu haqda bayon qilishi yoki sukut saqlashi) ham jinoyatchi shaxsi to'g'risida tasmol yuritishga asos bo'ladi.

Jinoyatchi shaxsi to'g'risidama'lumo'lguvohning ko'rsatuvida ham bo'ladi. Shuninguchun tergovni borishini rejalashtirish jarayonidaguvohlarni topish masalasiga E'tibor berishi lozim . Bu masalani hal qilish jinoyatchi jinoyat sodir etgunga qadar va undan key in qayerlarda bo'lganligini Aniqlashdan boshlanadi. Qaysi hududdanizlash kerakligi jabrlanuvchining ko'rsatuvlari orqali bilish mumkin.

Tergovchi Bunday hududni Aniqlab, qaysi guruhdagi shaxs guvoh bo'lishi mumkinligini faraz qiladi. Bumaqsadda tergovchi ichki ishlar xodimlariga hodisa sodir bolgan joo'da hodisani ko'rgan shaxslarni qidirish vazifasini topshiradi. Undan tashqari, tergov organi ish yuzasidan qidiruv harakatlari bo'yicha radio, o'zlevidenie,

gazeta orqali aholigamurojaat qiladi. Guvohdan jinoyatchining anatomik va funksional belgilari, uning va jabrlanuvchini xulqi to'g'risida, jinoyatni tavsiflovchi boshqa holatlar to'g'risidama'lumot olinadi. Gumon qilinuvchining jinoyat sodir etgan joo'da bo'lganligini, jabrlanuvchining qarshiligiga qaramay zo'rlikishlatib jinsiyaloqa qilganligini Aniqlanadi. Gumon qilinuvchini hodisa sobir bolgan joo'da bo'lganligini guvohning ko'rsatuvlaridan, hodisa sodir bolgan joo'da qolganizlar: qo'l, oyoq va poyabzal, tish, qon, sperma, somak, kiyim parchalari kabilarni o'zkshirib Aniqlaydi. Qoldirilgan narsalar aynan gumon qilinayotgan shaxsga o'zgishli ekanligini u bilan birga ishlovchi xodimlarga, qo'shnilarga ko'rsatib Aniqlash mumkin. Bunday predmetlarga kiyim , poyabzal, taqinchoq va boshqalar kiradi. Hodisa joyidan topilgan narsalardan, qolganizlardan ekspertizayordamidagumon qilinuvchigayoki boshqashaxsga o'zgishli ekanligi Aniqlanadi. Agarda jabrlanuvchi tajovuz qilgan shaxsning tavsifmi so'zlab, qanday predmetlardan foydalanganini Aniqaytib bersa, tergovchi gumon qilinuvchidan ushbu predmetlarni topishga harakat qilmog'i lozim . 356 Gumon qilinuvchini yonidan yoki uyidan ushbu predmetlar topilmasa, boshqa joylardan , ya'ni gumon qilinuvchining saqlash kamerasiga qo'yganligi yoki sotib yuborganligini ehtimol. Bundan tashqari, gumon qilinuvchi Bunarsalarni o'rtog'ddan vaqtinchaga olgan bo'lishi mumkin. Buni ham nazardan chetda qoldirmaslik kerak. Sinchkovlik vamaxsus so'roq qilish Bunday holatlarda ijobiy natijalar beradi.

Gumon qilinuvchi o'zini himoya qilish maqsadida har xil tasmollarni keltirishi tabiiy hoi, albatta. Ya'ni tanasida topilgan timalgan joylar boshqa ayol bilan bolgan jinsiyaloqanatijasida paydo bolgan deb vajlar keltirishi mumkin. Bu tasmolni Aniqlashuchungumon qilinuvchiga, quyidagi savollar beriladi: boshqa ayol bilan jinsiyaloqada bo'lganmi, oxirgi paytda kim bilan, qayerdava qachon. Bunday holatlarDa sudtibbiyoekspertizasi tayinlanadi. Jinsiyaloqani ayolning erkiga qarshi amalga oshirilganligini isbotlash maqsadida tergovchi sud-tibbiyot xodimi ishtirokidagumon qilinuvchi badanidagi olishuv izlarini, timalgan, tishlangan joylarni, kiyimlardagi shikastlangan qismini Aniqlaydi.

Jinoyatchi faqat ayolning tabiiy uyalishini engib harakat qildim , ayol Bunga qarshilik ko'rsatmadi vamening tomonim dan tajovuz bolgani yo'q, degan vajni bildirishi mumkin. Bu holatni Aniqlash maqsadidagumon qilinuvchiga quyidagi savollar berilishi mumkin: aynanayol to monidan jinsiyaloqa qilish xohishi borligini qanday his qildi, tanasidagi timalgan, tishlangan holatni jabrlanuvchigayetkazilgan tan jarohatlarni qanday izohlaydi. Yuqoridagi holatlarni Aniqlashdanafaqat hodisa sodir bolgan joo'danizlarni analiz qilishorqali, balki qarshilik ko'rsatishning davomiyligi, chaqiriq, yordam ga chorlash kabi holatlar hame'tibo rga olinadi. Agar Qarshilik shunchaki yoki umuman bom magan bo'lsa, Bu gumon qilinuvchining jismoniyustunligi bilan bog'liq emasmi, hodisa sodir bolgan joy sharoiti qarshilik ko'rsatish befoydaligi sababli befoйда emasmi? Bundan tashqari, jabrlanuvchi qo'rQish yoki jismoniy , ruhiy holati, kasalligi tufayli qarshilik ko'rsata olmaganligi ham o'zkshirilib ko'riladi. Sud psixiologik va sud-psixiatriya ekspertizalari tergovchiga Bunday masalani hal qilishdayordam beradi.

Tergovchi tajovuz jarayonida jabrlanuvchi nochor ahvolda bo'lganligini Aniqlasa, Bu holatgagumon qilinuvchi olib keldimi yoki u Bundan faqat

foydalangandimi Aniqlanadi. Jabrlanuvchi ruhiy kasallikka chalingan yoki ruhiy holatiga ta'sir qiluvchi boshqavositalar (spirtli ichimlik, ruhiyatga ta'sir qiluvchi moddalaridan iste'mol qilgan bo'lsa, tajovuzchining mohiyatini anglayolmagan va qarshilik ko'rsatishga oqizlik qilgan bo'lishi ehtimol. Yuqoridagi holatlar jabrlanuvchidan, gumon qilinuvchi vaguvohlardan so'roq orqali Aniqlashtiriladi.

Guvohlar so'roq qilinganda jabrlanuvchining holatini ta'riflovchi savollar: yurishi, gapirishi, sababsiz baqirishi, kulishi yoki yig'iashi kabi dalillar Aniqlanadi. Tergovni obyektiv olib borish maqsadida quyidagi holat Aniqlanadi: ayblanuvchining harakatini jabrlanuvchi ig'vo yo'li bilan tajovuz deb ko'rsatmoqchi emasmi, u bilan birga spirtli ichimlik iste'mol qilmaganmi?

Shaxsga tuhmat qilayotgan bo'lishi mumkin, degan tasmolni alohida o'z kshirib ko'rish lozim. Bunday tasmol yuritishga asos qilib arizani kechiktirib berilishi, Bunday qilishgayaqin Qarindoshlarining ta'siri bolganligi, tajovuz vaqtini va joyini taxminiy tasvirlashi, jabrlanuvchining ko'rsatuvi va ish yuzasidan yig'ilgan ma'lumotlar o'rtasida jid biy ziddiyatlar mavjudligi, ayrim ko'rsatuvlarning noto'g'ri ekanligi, bo'libolgan voqea to'g'risida erkin, beparvolik bilan so'zlash holatlari olinadi. Bundan tashqari ushbu tasmolni o'z kshirib ko'rish uchun quyidagi masalalar: jabrlanuvchining nomusiga o'zgilganligi uning yaqin qarindoshlarga qanday ma'lum bomdi, arizani o'zining xohishi bilan yoki boshqashaxslar ta'sirida berganligi, tajovuz izlari mavjudmi, jabrlanuvchi vagumon qilinuvchilar hodisaga qadar o'saro Munosabati, ular qanday tanishishgan, tuhmat motivi mavjudligi yoki mavjud emasligi Aniqlanadi. Bu savollarga javob topish uchun nafaqat gumon qilinuvchi va jabrlanuvchi so'roq qilinadi, balki gumon qilinuvchi va jabrlanuvchini tanuvchi guvohlar, ularahvolidan xabardor (hodisaga Qadar yoki hodisadan so'ng o'zkechirmalari bilan ham suhbat bolgan) shaxslarni topib so'roq qilish lozim. Gumon qilinuvchi (ayblanuvchi)larni so'roq qilish taktikasi. Tergovchi gumon qilinuvchi (ayblanuvchi)ni so'roq qilish rejasini tuzgandagumon qilinuvchi o'zini himoya qilish uchun keltirishi mumkin bolgan vajlarni E'tiborga olib tasmollar tuzadi. Gumon qilinuvchining alibisini o'shirish uchun nomusga o'zgish jinoyati sobiretilgan vaqtda qayerdava qanday mashgulot bilan shug'ullanganligi to'g'risidagumon qilinuvchining vajini tasdiqlovchi shaxslar so'roq qilinadi.

Gumon qilinuvchi jinsiyaloqani ixtiyoriy bolgan deb jabrlanuvchi bilan jinsiy munosabati mavjudligini asos qilib ko'rsatishi mumkin. Bu tasmolni o'shirish uchun u so'roq qilinganda o'saro aloqalari qachondan beri davometgani, Bundan o'p ining va jabrlanuvchining yaqin qarindoshlari xabardormi va Bunga Ularning Munosabati Aniqlanishi lozim.

Gumon qilinuvchi jabrlanuvchi bilan uchrashganligini inkoretmasligi mumkin. Lekin ular o'rtasida hech qanday jinsiyaloqa bom maganligi to'g'risida ko'rsatuvi tanasida tajovuzdan qolishi mumkin bolganizlar bor yoki yo'qligi orqali Aniqlanadi.

Gumon qilinuvchini so'roq qilishda quyidagi savollar berilishi mumkin: oxirgi paytda kim bilan jinsiyaloqaga kirishgan va qachon, uchrashuv qanday xarakterda bolgan, o'sha uchrashuvdan uning tanasida, kiyimida qanday izlar qolganligi to'g'risida so'ralishi mumkin. Gumon qilinuvchi bilan jabrlanuvchining uchrashuvi xarakterini Aniqlash maqsadida quyidagi savollar Aniqlanadi: qayerdavanima sabab bilan uchrashganlar, ular qanchavaqt birga bomishgan, nima qilishgan, nima

haqidagaplashishgan, ularni biron kishi ko'rganmi, uchrashuvdan qaytishda kimlarni uchratgan va bu uchrashuv haqida kimlar xabardor ekanligi masalalariga Aniqlik kiritiladi.

Ayblanuvchi tergov davomida o'z ko'rsatuvi va jabrlanuvchi bilan uchrashganlik holatini inkoretishi mumkinligini nazarda tutib, hodisa sodir bolgan joo'da uning ko'rsatuvi o'zkshirilishi va bu bayonnomada, fotosuratga, videoyozuv orqali qayd etilishi lozim.

Ayblanuvchining ko'rsatuvlari yolg'on ekanligi fosh qilish maqsadida unga quyidagi dalillarni ko'rsatish lozim : so'roq bayonnomasi, ekspert xulosasi, tintuv va hodisa sodir bolgan joo'dan topilganashyoviy dalillar, guvohlarning ko'rsatuvlari.

Ko'p hollarda so'roq qilishdan tashqari, yuzlashtirish tergov harakati ham rejalashtiriladi. Chunki bu tergov harakati jabrlan uvchining ruhiy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Yuzlashtirish zaruriyat tug'ilganda, ya'ni qarama-qarshilikni boshqa tergov harakatlari bilanAniqlashiloji bom maganda hamda bu tergov harakati orqali kutilgan natijaga erishish mumkinligigayetarli asos bo'lgandagina o'tkaziladi. Jabrlanuvchi so'roqda aybdominganatomik va funksiyaviy belgilari haqidagi ko'rsatuvini o'shirish gumon qilinuvchini guvohlantirish, sudtibbiyoekspertizasidan o'tkazishorqali Aniqlash mumkin.

Voyaga yetmaganlar nomusiga o'zgish jinoyatini tergov qilish.

Voyaga yetmaganlar jabrlanuvchilar sodir bolgan hodisa haqida to'lama'lumot bera olishmaydi. Jabrlanuvchining shaxsiy xususiyatlarini inobatga olish va ko'rsatuvlarini sinchiklab o'shirish lozim.

Bunday holatda jinoyatchini ko'pincha voyagay etmagan shaxslar nomusiga o'zqib sudlanganlar orasidan qidirmoq lozim .

Jabrlanuvchi yoki uning qarindoshlari tomonidan nomusga tajovuz 359 qilinganlik to'g'risidagi ma'lumotlari har tomonlama o'zkshirib ko'riladi. Chunki o'saro janjallashish natijasida qasd olishni maqsad qilib, ig'vo uyushtirish holatlari mavjud bo'lishi mumkin.

Ayrim holatlarda jabrlanuvchining yaqin qarindoshlari gapso'zlardan qo'rqib jinoyatni yashiradilar. Buni haminobatga olish zarur.

Agar tajovuz 16-17 yoshli bolgan jismonan yaxshi rivojlangan qizganisbatan sodir etilgan bo'lsa, ayblanuvchi uni Voyaga yetmaganligini bilgan yoki bilishi mumkin bolganini isbotlash lozim. Voyaga yetmagan shaxslarning ruhiy holatini sinchiklab Aniqlash uchun sud psixologik ekspertizasi o'tkazash maqsadga muvofiq.

Guruh tomonidan sobiretilgan nomu sga o'zgish jinoyatini tergov qilish. Bunday turkum dagi jinoyatlar ko'pincha voyaga yetmagan shaxslar tomonidan guruh bo'lib sodir etiladi.

Tajovuz ham voyagay etmagan shaxslarga qaratiladi. Ayblanuvchilarning ko'rsatuvlari bir-biriga qarama-qarshi bo'ladi, ya'ni o'z aybini yengillashtirishga harakat qilish, voqea qorong'uDa, mast holatda sodir etilganligi tufayli o'zini boshqara olmaganlik vajlari asos qilib ko'rsatilishi mumkin. Bunday holatda tergovchi nafaqat ayblanuvchilar va jabrlanuvchini batafsil so'roq qiladi, balki ayblanuvchilarning har birini jinoyat sodir etishdagi ishtirokini Aniqlash maqsadida ko'rsatuvlarni hodisa sodir bolgan joo'da o'shirish tarzidagi tergov harakatini

o'tkazadi. Bundan tashqari, sud-tibbiyot ekspertizasi tayinlanib, ekspertga Aniqlanishi lozim bolgan holat yuzasidan savollar va ashyoviy dalillar jo'natiladi.

Nazorat savollari:

1. Nomusga o'zgishning kriminalistik tavsifi qaysi xususiyatlari bilan tavsiflanadi? Ushbu jinoyat bo'yicha dastlabki tergov harakatlari qandayo'igaxos xususiyatlarga ega?

2. Nomusga o'zgish bo'yicha dastlabki tergov faoliyatini tushuntirib bering. Voyaga yetmaganlar nomusiga o'zgish jinoyatini tergov qilish ning o'igaxos xususiyatlarini ko'rsatib bering.

Kazuslar:

1-kazus

14-may kuni M .Ulu g'bek tumani IIB ga 17 yashar semenova ismli qizariza bilan murojaat qilgan. Arizada Semenova 13-may kuni kech soat 23:00 da park yoqalab uyiga ketayotganida uni oldidan 2 nafar yigit chiqib, ular bilanaylanishini taklif qilishgan. Semenova bunga rad 360 javobini bergachular kuchishlatibuni parkichiga olib kirishgan. Semenova pichoq bilan tahdid qilib, agar baqirsa so'yib tashlashi mumkinligini aytishgan. Shundan so'ngulardan biri semenova bilan jinsiyaloqada bolgan. Boshqasiuni qo'llaridan ushlab turgan. Qo'lidan ushlab turgan shaxs jin s iyaloqa tugaganidan so'ng, yigitlar uni kiyinishigayordam berishgan, ozroq masofagacha kuzatib qo'yishgan. Ulardan biri Semenovani xafta so'ngida uchrashuvga taklif qilgan.

1. Nomu sga o'zgishning kriminalistik elementlari tizimini bayon qiling.

2. Da stla b ki tergov versiyalari va tergov vaziyatlarini belgilang.

3. Jinoyat ishini tergov qilish rejasini tuzishda nimalarga e'tibor qaratish zarur.

2-kazus

Dastlabki so'roq jarayonida Semenova IIO lariga o'z vaqtida xabar bermaganini qo'rqib ketganligi bilanizohlagan. Ertalab bolgan voqeani sinfdoshlariga aytgan va keyiniio murojaat qilgan.

Jabrlanuvchining sinfdoshlari Tursunkulovava Kazakovalar ertalab Semenova kelib o'zibilan bolgan voqeani aytib berganini va ularning maslahati bilanariza berganini tasdiqlashdi. Tergovchi jab lan uvchi bilan birga hodisa joyiga chiqdi. Semenova ko'rsatgan hodisa joyidan "Winston" sigareta qoldiqlari va turli biologikizlar topildi. Semenovani aytishicha jinoyatchilardan biri sigareta chekkan. Shundan so'ng tergovchi IIO xodimlariga agar jinoyatchilar yana jabrlanuvchi bilan ko'rishishuchun kelishsa ularni qo'lga olish to'g'risida ko'rsatma berdi. Biroq, Bu tadbir o'z samarasini bermadi.

2-ma'lumotni tahlil qiling vay ig 'ilganashyoviy dalillarni tavsiflang.

1. Tergov versiyalarni shakllantiring.

2. Jinoyat ishini tergov qilish rejasini to'ldiring.

4. Odam savdosi jinoyatlarini tergov qilish uslubiyo'ti.

Odam savdosi jinoyatini kriminalistik tavsifi va Aniqlanishi lozim bo'lgan holatlar. Odam savdosi jinoyatining keyingi bosqichlarini rejalashtirish. Tergov harakatlarini o'tkazishning o'igaxos jihatlari.

Odam savdosi jinoyatini kriminalistik tavsifi va Aniqlanishi lozim bo'lgan holatlar.

Odam savdosi jinoyati qadimiy jinoyatlardan biri hisoblanadi. Tergov va sudamaliyo'tidamazkur turdagi jinoyatlarni yakka shaxslar yoki uyushgan guruh tomonidan sodir etilishi kuzatiladi. Yakka shaxslar tomonidan sobiretilgan jinoyatlar odatdashaxsni o'z bolasini yoki nevarasini sotishi ko'rinishida bo cladi. U yushganguruh tomonidan sodir etilgan jinoyatlaresa doimiy tu sga ega bo'lib, ular o'z yo'nalishiga ega.

U yushganguruh faoliyatida har biRa'zo o'iga biriktirilgan yo'nalishuchun javob beradi va uning mavqei shu faoliyat bilan cham barchas bog'liqdir. Ushbushaxslar o'z faoliyatlarini ma'lum bir ketma ketlikdavama'lum bir tizim li vaqtda amalga oshirishadi. Har bir guruha'zosi o'z faoliyati bilan takror va takror shug'ullanishi natijasida o'z yo'nalishini moxir ustasiga aynaib boradi, natijada ushbushaxs jinoyatini Aniqlash Murakkablashadi. Agarda jinoyatchilar faoliyat yuritayotgan yo'nalishAniqlansa, undaguruhning boshqavakillariga chiqishimkoni yuzaga keladi. Ularning faoliyat doirasi, vaqti, joyi haqidama'lumot olishimkoniyati paydobo'ladi. Bu hoi o'z Nav ba tida jinoyatChilarni Aniqlash va ushlashda tezkor choralarni ko'rish va tezkor qidiruv harakatlarini to'g'ri vavaqtida amalga oshirishga imkon beradi.

Mazkur turdagi jinoyatlar odatdayakkava ushyuganguruh tomonidan sodir etiladi. Jinoiy tajowuz obyekti bo'lib shaxsning sog'iig'i, hayo'li va erkinligi hisoblanadi.

Odam savdosi yo'nalishi quyidagi muhim elementlardan iborat:

1) Inson erkinligini cheklashga qaratilgan noqonuniy shartnomaltuzish. Bir maqsadgayo'naltirilgan vayagona daromad manbaiga ega bolgan shaxaslarni taraflar yoki kontragentlar debatash mumkin. Bu shamoma orqali taraflardan biri shaxsni sotibolishni maqsad qilibolgan bo'lsa, ikkinchi tomon shaxsni sotishni va daromad topishni ko'zlaydi. Shartnoma kontragentlari sifatida ikki yoki undan ortiq uyushgan guruha'zolari yoki jinoiyuyushmavakillari faoliyat ko'rsatishadi. Amaliyotdan olingan tahliliy materiallarga ko'ra mazkur turdagi jinoyatlar aksariyat holatlarda jinoiy guruhlar tomonidan sobiretiladi. Bu ho lat bir biriga tanish va ishonchli shaxslar bilan faoliyat yuritish har tomon lama samarali ekanligidan dalolat beradi.

2) Odam savdosini amalga oshirish va ularni yashirish. Bu yo'nalishdagi jinoyatchilar jinoyat sodir etish bilan birga uni yashirish choralarni ko'rishadi. Ular "tozalovchilar" deb nomlanadi. Ularning asosiy vazifasi xavfsizlikni ta'minlash, jinoyat izlarini yashirish vayangi odam savdosi qurbonlarini qidirishdaniborat.

3) Odam savdosi qurbonlarini muayyan yo'nalishorqali manzilgayetkazish. Jinoyatchilaraksariyat hollarda o'z qurbonlarini chegara hududlardan boshqa davlat hududiga olibo'tadilar. Bunda ikkinchi davlat hududi tranzit vazifasini o'taydi.

Tergov amaliyo'ti materiallariga ko'ra odam savdosi jinoyati bo'yicha ochilgan jinoyatlarning 11% ikki epizodli, 44% ikkidan beshtagacha epizodda sodir etilgan, 45% beshtadan ko'p epizodli jinoyatlarekanligi Aniqlangan.

E'tibor qarating! Odam savdosi jinoyati tiz imlash gan va tiz imlash tirilmagan ko'rinishda sodir etildi.

Tizimlashtirilgan ko'rinishi quyidagi bosqilarda sobiretilishi mumkin:

1-bosqich - jabrlanuvchilarni qiziqtirish (jalb qilish, o'g'irlash), ularni bir joo'dan ikkinchi bir joy ga olib o'tish va kontragentlarga sotish 2- va 3-bosqichlar bilan birga amalga oshiriladi;

2 -bosqich - odam savdosi jinoyatidavositachilik qilishdan iborat. Bunda jabrlanuvchilarni jinoiy uyushmalardan sotib olish va uni yuqoriroq sumмага sotish maqsad qilinadi. Ushbu bosqich ba'zi jinoiy guruh lar tomonidan amalga oshirilmaydi;

3-bosqich - kontragentlardan odam savdosi qurbonini sotib olishni va uni ekspluatatsiya qilishni tashkil qilish bosqichi. Tizimlashtirilmagan odam savdosi quyidagi bosqichlardan iborat bo'ladi:

1-bosqich - jabrlanuvchini odam savdosi jinoyatiga jalb qilish, uni qiziqtirish, o'g'irlash;

2 -bosqich - jabrlanuvchilarni ekspluatatsiya joyiga olib borish;

3-bosqich - bevosita jabrlanuvchi ekspluatatsiya qilish jarayonidan iborat. 386

Odam savdosi jinoyatini sodir etish usullarini biz quyidagi bosqichlarni ajratib ko'rsatishimiz mumkin:

1-bosqich - odam savdosi jinoyatini sodir etish maqsadida jinoyat jabrlanuvchilarini qidirib topish.

- jabrlanuvchilarni do'stlar yoki tanishlar orqali qidirib topish (17,7% holatlarda yuzaga keladi);

- jabrlanuvchilarni ko'chalarda, diskoo'zkalarda, fohishaxonada, barlardava boshqa tashkilotlarda uchrashib qolish natijasida (ushbu usuldan 11,1% holatlarda foydalaniladi);

- rek lama e'lonlari orqali om maviy nashrlarga jurnallar, gazetalar, o'zlevideniya internet orqali aldov yo'li bilan ma'lumotlar tarqatish (71,1% holatlarda);

- ishsizlarni pulga muhtojlagidan foydalanib, ularni mehnat birjalaridan qidirib topish orqali; jabrlanuvchilarni ma'lum bir ijtimoiy guruhlardan, ma'lum bir faoliyat yo'nalishi bilan shug'ullanuvchilar ichidan qidirish. Masalan, fohishalik bilan shug'ullanadigan ayollar ichidan jabrlanuvchilarni topishga harakat qilish yoki shifoxonalardan insonlarning ma'lum bir organi xususiyatlari qonguruhi to'g'ri kelishi haqidama'lumot olish maqsadida, yosh bolalarni bolalar uyidan, yangi tug'ilgan chaqaloqlar bo'lsa, ulardan ota-onasi voz kechganlarini qidirish maqsadida tug'ruqxonalardan, agardama'lum bir tana a'zolarini yo'q otganlari bo'lsa, ulardan sadaqa so'roqchilar sifatida foydalanish maqsadida. Ushbu usuldan 11,1% holatlarda foydalanishadi.

Esda tuting! Odam savdosi jinoyati bilan shug'ullanuvchi jinoyatchilar shaxsini ochiq vayopiq (cheklangan doirada) harakat qiluvchilarga bo'lish mumkin.

Odam savdosi jinoyatini ochiq shakli - reklamalar berish, Ko'chalarda insonlarni qiziqtirish orqali sodir etiladi. Jinoyatni yashirish maqsadidaguruhlar o'z jinoiy faoliyatini qonuniylashtirishga, mavjud kam chiliklarni ko'rsatmaslikka, shart-sharoitni yuqori darajadanamoyish etishga, yengil boyish Yo'llarini ko'rsatishga urinishadi.

Odam savdosi jinoyatining ochiq ko'rinishi o'ziga xos xususiyatga ega. Mazkur xususiyat jabrlanuvchilar vamijo zlarni qidirish topish, jabrlanuvchilar xotirasida

sodir etilgan jinoyat va uningishtirokchilari haqida qolishi bilan xarakterlanadi. Jinoyat ishlarini tahlil qilish natijasiga ko'ra 95,5% hollardamazkur jinoyatlar ochiq holda sodir etiladi. Jinoyatchilar o'z harakatlarigaxo'ja ko'rsinga qonuniy tus berib, jinoyatni sahnalashtirishadi. 387

E'tibor qarating! YopiQusuldagi odam savd osi jinoyati sodir etilganda [jabrlanuvchilar reklamasiz, qiziqtirishlarsiz, hattoki jabrlanuvchilarning o'zlari j bilmagan va payqamagan holda amalga oshiriladi. 1

Bunda jinoyatchilar davolash Muassasalaridan o'zlarini qiziqtirgan ma'lumotlarni qidirib topadilar. Yoki ish bilan ta'minlanmagan va pulgamuxtoj insonlar ro'yxati ish bilan ta'minlashagentlikliklaridan olinib, ular bilan Muloqot bog'iashga, cheo'zlda kamishlab katta pul topishimkoni borligi haqidama'lumot yetkazishga harakat qilinadi. Mazkur usulDa sodir etilgan odam sadosi jinoyatlarida jabrlanuvchilar jinoyatning tashkilotchilari yoki ijrochilari to'g'risidama'lumotga ega bom maydilar. Shuningdek, odam savdosining Bu usuli ko'p hollarda zo'rlikishlatish bilan sodir etiladi. Tahlil etilgan jinoyat ishlari natijasiga ko'rayopiQusulda jinoyatini sodir etish 4,5% hollarda kuzatildi.

2 -bosQich . Jabrlanuvchini ma'lum bir harakatlarni amalga oshirishgamajBur qilish yoki uni odam savdosi jinoyatiga jAlb qilish maqsadida zo'rlikishlatiberkinligini cheklash.

Bunda jinoiy guruh vakillari aldashyoki zo'rlikishlatishusullaridan foydalanadi. Ushbu vazifalarni amalga oshirishuchun jinoyatChilar quyidagi harakatlaramalga oshiradilar: jabrlanuvchining kuchishlatish yo'li bilan yoki boshqayo'llar orqali o'g'irlanishi vanazoratdagi hududda saqlanishi, shujumlaDan psixotrop moddalardan foydalangan holda jinoyatni amalga oshirish; katta daromadlarni vada bergan holdanoqonuniy harkatlar bilan shug'ullanishga qiziqtirish.

3 -bosQich .Ko n trag en tlar va odam savdosi jinoyatini amalga Oshiruvchilar o'rtasidamulkiy xarakterga ega bolgan Nazo rat qilinuvchi shaxslarganisbatan shartnomalarni amalga oshirish.

Kontragentlar tomonidanamalga oshiriladiganishlar quyidagi usullar yordamida amalga oshiriladi: do'stlar va tanishlar orqali jinoyatni amalga oshirish; internet tarmog'iorqali ma'lumotlarni tarqatish; ish topib berish bilan shug'ullanuvchi tashkilotlardanishgava daromad topish ga judamuxtoj shaxslar haqidama'lumot olishorqali; odamlarni majBuriy Mehnatga jAlb qiluvchilar tomonidan, masalan, fohishaxona saq lo v chilar tomonidan doimiy o'zgishli shaxslarni topib beruvchilar tomonidan; tibbiy Muassasalar vakillari tomonidan transplantatsiya qiluvchi shaxslardan o'zgishli shaxslar haqidama'lumotlarni olishga qartilgan tizim ni ishga tushirilganlgi; jinoiy guruhlar, uyushmalar tomonidan, u yoki Bu jinoyat turlari bilan shug'ullanuvchilar tomonidan odam savdosi bilan bog'iiq 388 faoliyatni amalga oshirish tizimining yaratilganligi, masalan, tilanchilik qiluvchilar tizimining shakllantirilganligi.

4-bosQich . Jabrlanuvchilarni belgilangan joy ga ko'chirish va ularni kontragentlarga topshirish.

Ushbu bosqich quyidagi ketma-ketlikdagi harakatlarni amalga oshirishni talab qiladi: jabrlanuvchilarni Muayyanishlarni amalga oshirish joyidan ekspluatatsiya qilish joyiga olib borish; jabrlanuvchilarni bir yoki bir necha tranzit mamlakatlar

hududidan olibo'tish. Bundan quyidagi maqsadlar ko'zlanishi mumkin: a) jabrlanuvchilarni olibo'tish yo'nalishlarini yashirish. Bunda jabrlanuvchilarni yoki jinoyatni yashirish maqsadida qo'shimcha hududlardan foydalanish holatlari hamuchraydi; b) jabrlanuvchilarni belgilangan miqdorga etishishini kutish va ularni birgalikda belgilangan joy gayuborish; d) tranzit mamlakatlar hududida jabrlanuvchilarni vaqtinchalikishlar bilan band qilish; e) jabrlanuvchilarni tranzit davlatlar hududida olib sotish; f) jinoyatChilar faoliyati Aniqlanganda jabrlanuvchilarni belgilangan hududan olib chiqib ketish.

Odam savdosi jinoyatini amalga oshiruvchi shaxslarning jabrlanuvchilarni bir joo'danikkinchi bir joy ga olibo'tish faoliyati shakllari: jabrlan uvchilarning o'zlari tomonidan odam savdosi jinoyatini amalga oshiruvchilar bilan kelishgan holdava jinoyatchilarni mablag'iari evaziga oldindan kelishilgan holda belgilangan joy ga etib borishi. Bunda jabrlan uvchilarning o'ziquonuniy yo'l bilan, o'zgishli qonuniy hujjatlar bilan belgilangan joy ga etib boradi; jabrlan uvchilarning o'z mablag'iari hisobiga k urersiz belgilangan joy ga etib borishi; ixtiyoriy k urer ham rohligida belgilangan joy ga etib borish; majBuriy jabrlanuvchilarni ma'lum bir hududlarga erkinligini cheklalolibo'tish .

Ko'p hollarda jabrlan uvchilar o'zgishli chegaralardan o'tiShuchun hujjatlar bilan ta 'minlanadi. Ushbu hujjatlar jumla siga quyidagilarni kiritish mumkin: fuqarolik pasporti; boshqa davlatga taklif qilinganlikni bildiruvchi taklifhoma, viza, yo'l cheklari, tibbiy, su g'urta hujjatlari va boshqalar.

Ushbu hujjatlar rasmiy va qonuniy ravishdayuritilishi bois amalga oshirilayotgan harkatlar orasida jinoyatni Aniqlashimkoni cheklanlanadi. Ayrim hollarda hujjatlar qalbakilashtirilishi mumkin.

5 -bosQich .Jabrlanuvchilarning qarshilik ko'rsatishini oldini olish vanazorat qilib turish tizimini yo'lga qo'yish.

Yuqoridagi masalalarni hal qilish maqsadida odam sadosi jinoyatini sodir etuvchilar quyidagi Harakatlarni amalga oshirishadi: 389

1) JabrlanuvchilargaYolg'on ma'lumotlar berish. Bundan tashqari faoliyat turi haqida to'g'ri ma'lumot berilsada, haqiqiy ishlash holati, hajmi, ayrim mashaqqatlari, ishlash tartibini tartibga solinmagani, xavfsizlik qoidalariga rioya qilinmasligi, o g'ir sharo itlarDa ishlash, tinim siz ishlash tizimining mavjudligi. Bunda jabrlanuvchi ishning og'irligini haqida ta sa w u rga ega bo'lsa-da, ishning mashaqqatihaqida ta sa w u rga ega bo*lmaydi. Ishlash sharoiti kutilganidEKBo'lsa-da, unga haq tolash talabga javob bermaydi.

2) Jabrlanuvchilarshaxsni tasdiqlovchi hujjatlarini olib qo'yish. Bu orqali ularni xorijiy mamlakatda erkin harakatlanishini huquqi cheklanadi.

3) Psixologik ta'sir ko'rsatish. Bunda jabrlan uvchilargayoki ularning yaqin qarindoshlariga, Mulkiga zarar yetkazish qo'rqitaladi. Qo'rqitish jabrlanuvchiga taalluqli biror sirni oshkor qilish bilanamalga oshirilishi mumkin.

4) Jismoniy zo'rlikishlatish, urish, d o'pposlash, qiynash ko'rinishida bo'lishi mumkin.

5) Jabrlanuvchini doimiy qaram (qarzdor qilish) holatiga solib qo'yish.

6) Jabrlanuvchilarni tashqi Muhitdanajralgan joylarda saqlashorqali amalga oshiriladi.

6-bosqich. Jabrlanuvchilarini ekspluatatsiya qilish. Ekspluatatsiya qilishning quyidagi turlari mavjud: seksual xarakterdagi ekspluatatsiya; sohasida ishlashga qaratilgan ekspluatatsiya. Ushbu holat jabrlanuvchining Mehnatidan moddiy boyliklarni yaratish maqsadida foydalanishda ifodalanadi; tilanchilik; inson tanayoki ichki a'zolarini olish maqsadida.

Xalqaro migratsiya tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, sobiq Sovet Ittifoqi hududida ayollarni taklif qiluvchi, pochta orqali isholib boruvchi "nikoHagentliklari" uyushgan jinoiy guruhlar nazorati ostida bo'lgan. Bu agentliklarning ko'pi Internet orqali ish ko'radi. Yollovchilar "nikoHagentliklari"dan sayohat qilishni yoki Muhojirlikda bo'lishistagidayosh juvonlarni izlab topish vositasi sifatida foydalanadilar. Shahvoniy xizmatlar ko'rsatishga oid noqonuniy faoliyat bir nechashakllarDAnamoyon bo'ladi. Yollovchilar Bunda, vositachilar yoki Yordam chilar ko'magidan foydalanishi ham mumkin. Odatda, yollovchilarning o'ziyoldan birmunchavaqt foydalanadi, keyin esa uni turli pornografik harakatlarga majBurlaydi va oxir-oqibatda qo'shmachilik bilan shugullanuvchi shaxslarga sotib yuboradi yoki ayolni bevosita fohishaxonaga topshiradi. 390

Ayollarni yollashda eng keng tarqalgan usullardan yana biri - Bu ularningishonchini qozongan d o'stlari va tanishlari orqali yollashdir. Bunday holat "ikkinchi to'lqin" deb nomlanib, unda O'zbekiston hududidan olib ketilganayollar uylariga boshqa ayollarni yollashuchun qaytariladilar.

Ayollar boshqa davlatga olib chiqib ketilgan vaqtdan boshlab shahvoniy maqsadlarda ekspluatatsiya qilinadi. MajBuriy turdagi shahvoniy xizmat ko'rsatish Bushaxsni o'zihoxlamagan holda jinoyat jabrlanuvchisiga aylanishiga olib keladi.

Yollashusullaridan qatnazar, yollanganayollarningaksariyati shahvoniy ekspluatatsiyavamajBurlanishga duch kelish haqida umuman bilmaydi. Ayol belgilangan mamlakatga etib borganidan so'ng "odam savdogarlari" yoki "qo'shmachilar" unga ofitsiantka, enagayoki awal taklif etilganidEKBiron-bir kasbegasi sifatida ishlamasligini, balki fohishalik bilan shugullanishi to'g'risidama'lum qiladilar. — 1

Esda tuting! Odam savdosi jinoyati yuzasidanAniqlanishi lozim bo'lgan holatlar:

- odam savdosi jinoyatining sodir etilganlik fakti; - odam savdosi jinoyatini kim tomonidan sodir etilganligi;
- jinoyatchining shaxsi vashaxsiy xususiyatlari;
- jinoyatuyushgan guruh tomonidan sodir etilgan bo'lsa, guruh tarkibi, ishtirokchilar, ularning vazifalari, qaysi jinoiy guruhlar bilan aloqasi borligi;
- orttirilgan jinoiy daromadlarning taqsimlanish tartibi;
- ayollar, qizlar, Voyaga yetmaganlar va erkaklarning sotilish baxosi;
- sotiboluvchilarning kim ligi, qayerdan ekanligi vamillati;
- jabrlanuvchining shaxsi vashaxsiy xususiyatlari;
- jinoyatni sodir etishusuli; - jabrlanuvchining jinsi, yoshi vashaxsiga oid ma'lumotlar;
- ko'rilgan jismoniy vama'naviy zarar miqdori; - jabrlanuvchini qanday ishga jalb qilinganligi;
- jabrlanuvchini qaysi davlatga sotib yuborilganligi;
- jabrlanuvchini kim kutibolgani va qanday sharoitda ekspluatatsiya qilingani;

- jabrlanuvchi Voyaga yetmagan bo'lsa, uning yaqin qarindoshlari;

Odam savdosi jinoyatining keyingi bosqichlarini rejalashtirish

Odam savdosi jinoyatining keyingi bosqichlarini rejalashtirish va tipik vaziyatlarni shakllantirish Mazkur jinoyatlarni tergov qilishning navbatdagi bosqichi hisoblanadi. 391

Ushbu bosqichda hal qilinadigan asosiy vazifalar quyidagilardan iborat:

1) tergovning dastlabki bosqichidagi qo'yilgan surishtiruv va tergov xato-kamchiliklarini bartaraf etish;

2) O'zR JPK 82-moddasida ko'zda tutilgan ayblash va hukm qilish uchun isbotlanishi lozim bo'lgan barcha holatlarni to'la -to'kis aniqlash maqsadida to'plangan dalillar tizimidagi bo'shliqlarni to'ldirish Hamda isbotlovchi dalil ahamiyatidagi qo'shimcha Axborot manbalarini izlash;

3) hayo'li, sog'lig'i yoki Mulkigaxavf tug'ishi mumkin bo'lgan guvohlar va jabrlanuvchilarning xavfsizligini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha choralar ko'rish;

4) jinoiy faoliyat natijasida qo'lga kiritilgan Mulkni qidirish va uni xatlash;

5) ish bo'yicha taqdim etilgan fuqaroviy Davolarni ta'minlash;

6) tergov qilinayotgan hodisa bilan bog'liq jinoiy faoliyatning Muqaddam ma'lum bo'lmagan epizodlarini, shuningdek, jinoyatga daxldor bo'lgan boshqaxshlarni Aniqlash va ularganisbatan O'zR JPK da belgilangan o'zgarishli protsessual qarorlarni qabul qilish;

7) tergovdan yashiringan yoki turar manzili Aniqlanmagan ayblanuvchilarganisbatan jinoyat ishini alohida ajratish Hamda qidiruv e'lon qilish;

8) O'zR JPK 14-bomimida (jinoiy subishlarini yuritish sohasidagi xalqaro hamkorlik) belgilangan tartibda O'zbekiston Respublikasi hududi chegaralaridan tashqarida bo'lgan ayblanuvchilarni ekstraditsiya qilish;

9) jinoyat sodir etishgashart-sharoit yaratgan holatlarni bartaraf etish bo'yicha chora-tadbirlar ko'rish.

Isbotlash vazifalarini hal qilish va jinoyat subish yurituvini to'g'ri amalga oshirish vazifalarini hal qilishda himoya tomoni tasmollari o'rganish va baholash ham Muhim ahamiyat kasbetadi. Ayblanuvchilarning tasmollari dastlabki tergovdanaqadar to'liq va har tomonlama o'zksirilsa, sudda ayblov yondashuv shunchalik mustahkam va ishonchli chiqadi. Mazkur talablarga E'tiborsizlik qilishni qo'shimcha tergovga qaytarish yoki oqlov hukmi chiqarilishi uchunasos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Tergov Harakatlarini o'tkazishning o'igaxos jihatlari

Tergov harakatlarini o'tkazish taktikasining umumiy qoidalari kriminalistika sohasiga oid adabiyotlarda keng yoritib berilgan bo'lsa, 392 ushbu paragraf doirasida faqatgina odam savdosi jinoyatini tergov qilishgaxos berganalohida tergov harakatlarini o'tkazish taktikasining o'igaxos xususiyatlariga to'xtalib o'tamiz.

1. Tintuv, olib qo'yish va ko'sdan kechirishni o'tkazish.

Esda tuting! Odam savdosi jinoyati bo'yicha ish uchun ahamiyatga ega bo'lgan predmetlar va hujjattar quyidagi joylarda Aniqlanishi, olib qo'yilishi va Muhrlanishi mumkin: 1) odam savdosi jabrlanuvchilarini o'g'irlash, yollash, [yashirish, istiqo'l at qilishi va ekspluatatsiya qilish amalga oshirilgan bino, xona, [

Qurilmava joylarDa; 2) jabrlanuvchilar, bedarak yo'qolganlarning yashash va ish joyida; 3) jabrlanuvchilarni tashish maqsadida foydalanilgan transport vositalarida; i 4) odam savdosi jinoyatchilarining yashashyoki ish joyida. i Odam savdosi jabrlanuvchilarini o'g'irlash, yollash, yashirish, istiqo'l at qilishi va ekspluatatsiya qilishamalga oshirilgan bino, xona, Qurilmava joylarni ko'sdan kechirishda quyidagi tipik vaziyao'zlementlari kuzatilishi, shuningdek, quyidagi obyektlarAniqlanishi va olib qo'yilishi mumkin: 1) ekspluatatsiya qilinayotgan shaxslarningajratib qo'yilgan bino, xonayoki chegaralangan uchastka doirasida harakatlanishi cheklanganizlar. X ususan, oshibo'tilishi Mushkul bolgan to'siqlar, ekspluatatsiya amalga oshirilgan va o'rabolingan joy , qo'riqlash punktlari mavjudligi, eshikning binoningichki tomonidan qulflovchi uskunalarning mavjud ekanligi, derazalarda o'zmir panjaraning o'matilganligi yoki umuman d erazalarning mavjud emasligi; 2) odam savdosi jabrlanuvchilarini yashash va ekspluatatsiya qilish joylarini ko'chmas Mulklarganisbatan joylashuvi. Basharti, Bunday joy bino (inshoot)ningichki xonasi bo'lsa, binOyoki uning Bir qismini Mazkur xona joy lashuvini ko'rsatgan holda chizmasini tuzish lozim ; 3) ekspluatatsiya quroli vavositasi, shuningdek, ish lab chiqarilgan mahsulotlar. Ekspluatatsiya turiga qaraBular turli xil bo'lishi mumkin: turli stanoklar, boshqa ishlab chiqarish Mexanizmlari vavositlari, video va Fotokameralar, pomografik mazmundagi yoki zo'r!iKishlatish mazmunidagi v id eo va Foto mahsulotlar, tibbiy Qurilmalar yoki ja rro h lik vositalari Hamda a'zo va to'qimalarni ajratibolish, tajriba o'tkazishasboblari va boshqalar; 4) ekspluatatsiya qilinayotgan shaxslarni majBurlash vaxulq-atvorini nazorat qilishni ta 'minlash vositalari, shuningdek, ularni qo'llashningizlari vanatijalari. Ular sirasigashumaqsadda foydalaniladigan qurol yoki predmetlar, harakatlanish erkinligini cheklaydigan vositalar (arqon, zanjir, kishan), insonning ruhiy jarayon larini cheklovchi turli psixotrop, giyohvand va boshqamoddalar va preparatlar; ekspluatatsiya qilinayotgan 393 shaxslar pasportlariningular qo'lga kiritishi mumkin bo'lmagan hududdan topilishi; ekspluatatsiya qilinayotgan shaxslarning qarzdor maq o miga solib qo'yadigan qarzdorlik to'g'risidagi tilXat va boshqashartnomaviy Munosabatlarni ifodalovchi hujjatlar; qonizlari; 5) ekspluatatsiya qilinayotgan shaxslar, shuningdek, ekspluatatsiya qilayotgan shaxslarning yonidan topilgan pul mablag'lari. Ushbu vaziyao'zlementi jinoyat sodir etgan va odam savdosi jabrlanuvchilari daromadining real miqdorini Ko'rsatishi mumkin; 6) yashash va ekspluatatsiya qilish joyiningurnumiy maishiy shart-sharoitlari. X ususan, atrof-Muhit sharoiti, antisaniitariya holati, ko'ngilsiz hidning mavjudligi; xonadagi noodatiy harorat va h.k.; 7) odam savdosiga daxldor bo'lgan shaxslarni, ekspluatatsiya qilingan jabrlanuvchilarni, jabrlanuvchilar shaxsini Aniqlash, shuningdek, jinoyat hodisasiningalohida holatlarini belgilashimkoniyatini beruvchi belgi vaxususiyatlarga ega bo'lgan predmet va hujjatlar. Ular sirasiga audio vavideOtasmlar, Fotosuratlar, pasportlar va boshqashaxsiy hujjatlar, yozuv kitobi, kompyuter texnikasi, uyali aloqa o'zlefonlari, sim kartalar, chop etilgan o'zlefon qo'ng'iroqlari ro'yxati, shaxs nomigayozilgan kvitansiyalar, Muayyan shaxslarga o'zlgishli deb taxmin qilinayotgan predmetlar va boshqalar; 8) ekspluatatsiya sahnalashtirilayotgan qonuniy faoliyatni tasdiqlovchi yuridik shaxsning shtam pi, ta 'sis va boshqa hujjatlari. Ularga ta 'sis shartnomasi, ustavlar, litsenziyalar, ushbu

yuridik shaxsning ulushini sotib olish, begonalashtirishga oid shartnomalar; 9) ushbu yuridik shaxsning moliya-xo'jalik faoliyatini aks ettiruvchi hujjatlar. Ularda ishlab chiqariladigan mahsulotlar va ko'rsatilayotgan xizmatlarning ro'yxati va narxi; Mehnat shartnomalari va ularning to'ldirilmagan blankalari; qonuniy va "yashirin" Buxgalteriya; yuridik shaxsga xizmat ko'rsatayotgan banklarda ochilgan Hisobraqamlari va ularda amalga oshirilgan moliya operatsiyalari to'g'risidagi ma'lumot; iste'mol xizmatlari, noqonuniy ishlab chiqarilgan mahsulot xaridorlari, xomashyOyetkazib beruvchilar, ekspluatatsiyavositasi; har bir ekspluatatsiya qilinayotgan shaxs tomonidan bajariladigan ishning hajmi va xususiyati; yuridik shaxs faoliyatini reklama qilish xizmatini ko'rsatish shartnomalari; ekspluatatsiya amalga oshirilgan binoga egalik qilish va foydalanish to'g'risidagi shartnomalar; pul mablag'larining harakatlanish va foydalanish taqsimlanish tartibi va yo'nalishi; 10) jinoiy yo'l bilan topilgan deb taxmin qilinayotgan pul va Qimmatliklar; 11) jabrlanuvchilarni ekspluatatsiya qilish natijasida qo'lga kiritilgan daromadlarning legallashtirilganligidan dalolat beruvchi hujjatlar, shujumladan, offshor zonalarda ro'yxatdan o'tgan va so'xta deb taxmin qilinayotgan yuridik shaxslar bilan Mulkiy va boshqacha fuqarolik huquqiy Bitimlar tuzilganligini, shuningdek Bunday yuridik shaxslar faoliyatida, Qimmatli qog'ozlar operatsiyalarida ishtirok etilganligini, ko'chmas yoki Qimmatbaho ko'char Mulknini sotib olinganlikni tasdiqlovchi hujjatlar; 12) erkin fuqarolik Muomalasidan olib qo'yilgan Hamda ularga egalik qilish nisbatan o'zgarishli ruxsatnomasi bo'lmagan obyektlar.

Jabrlanuvchilarni yollash amalga oshirilgan binolarda tintuv, ko'sdan kechirish va olib qo'yishni amalga oshirishda qidirish va olib qo'yish obyektlari quyidagilar bo'lishi mumkin: 1) jabrlanuvchilarni sheriklar bilan yollashni amalga oshiruvchi shaxslarning jabrlanuvchi yashirish va ekspluatatsiya qiluvchi shaxslar bilan yozishmalari materiallari. Ularda jabrlanuvchilarga dastlabki Buyurtmalar (ularning miqdori, jins, yoshi, teri va sochi rangi, jismoniy ma'lumotlar, kasbi, qonguruhi, to'qimava a'zolari holati, har bir yollangan shaxsga nisbatan to'lov qiymati) to'g'risidagi ma'lumotlar bo'lishi mumkin; 2) kompyuter texnikasi va boshqa elektroNAXborot qurilmalari, ularda jabrlanuvchilar va ularni yo'llovchilarning elektron yozishmalari; ixtisoslashtirilgan no'z Metsaytlarida ishlayotgan to'g'risidagi reklama e'lonlarining joylash tirilishi, Mehnat va boshqashartnomalarning namunaviy va to'ldirilgan matnli fayllari; qarz tilxatlari, elektron pul ko'chirmalari, shuningdek, yollangan jabrlanuvchilar, sheriklar, yo'llovchilar, tashuvchilarning elektron hisobi; qonuniy va "yashirin" Buxgalteriya; 3) jabrlanuvchilarni yollash bo'yicha xizmatlarni reklama qilish bo'yicha shartnoma, shuningdek tayyor reklamamahsulotlari; 4) jabrlanuvchilar pasportlari yoki ularning nusxalari; 5) cheo'zlik fuqarolar yoki tashkilotlarning jabrlanuvchilar nomiga yozilgan taklifnomalari, arizalari yoki viza uchun arizalar; 6) yollangan shaxslarni tashish va joylashtirish uchun Mehmonxonalarni, Biletlarni band qilinganligini tasdiqlovchi hujjatlar; 7) Mehnat shartnomalari, turistik yo'l Ianmalar, nikoh xizmatini ko'rsatish, o'qitish, madaniy almashuv bo'yicha shartnomalar va viza olish uchun asos bo'luvchi boshqa hujjatlar; 8) yozuv kitoblari, bloknotlar va boshqa qog'oz hujjatlar; 9) jabrlanuvchilarni yollash amalga oshirilayotgan binoda, uning chiqish qismida, binOyo'l aklarida yoki unga tutash bolgan binolarda o'rnatilgan

video kuzatish tizimlaridan olingan videoyozuvlar; 10) o'zlefon so'zlashuvlari hisob-kitoblari; 11) o'zlefon Navtojavoblari yozuvlari xotiralari; 12) odam savdosi jinoyatiga daxldor shxslarni va jabrlanuvchilarni Aniqlashimkoniyatini beruvchi belgi vaxususiyatlarga ega bolgan predmet va hujjatlar, shujumlaDan jabrlanuvchilarning shaxsiga oid ma'lumotlarni ifodalovchi hujjatlar va videoyozuvlar; 13) qalbaki pasportlar, ularni tayyorlash blankalari va uskunalari; 14) yollash amalga oshirilayotgan binoda tartib -qo'ldalarni belgilovchi hujjatlar; 15) jabrlanuvchilarni yollash sahnalashtirilayotgan qonuniy faoliyatni amalga oshirayotgan yuridik shaxsning shtam pi, ta'asis va boshqa hujjatlari, ta'asis shartnomasi, ustavlar, litsenziyalar; 16) ushbu yuridik shaxsning moliya-xo'jalik faoliyatini ifodalovchi Hujjatlar; 17) jinoiy yo'l bilan topilganligi taxmin qilinayotgan pul va Qimmatliklar; 18) jabrlanuvchilarni ekspluatatsiya qilish natijasida qo'lga kiritilgan daromadlarning legallashtirilganligidan dalolat beruvchi hujjatlar, shujumladan, shartnomalar, firma ustavlari, to'lov to'p shiriqlari, bankoperatsiyalarini tasdiqlovchi hujjatlar; 19) erkin fuqarolik Muomalasidan olib qo'yilgan obyektlar.

Jabrlanuvchilar tranzit tashish jarayon Dayashirilgan binolarda quyidagilar Aniqlanishi va olib qo'yilishi mumkin: 1) Mehmonxonalar, yotoqxonalar va boshqavaqtinchalikistiqo'l at qilish joylaridaGi ro'yxatga olish kitoblaridagi ushbusaxslarning kelish va ketish vaqti qayd etilgan yozuvlar; 2) jabrlanuvchilar tibbiy yordamuchun Murojao'ztgan bo'lsa, tibbiy punktlardagi yozuvlar; 3) Mazkur shaxslarga o'zgishli bo'lgan Hamda ularning Mulkdorini Aniqlashtirish, jinoiy hodisaning alohida holatlariga Aniqlik kiritishimkonini beradigan, ular tomonidan unutib qoldirilgan yoki tashlab ketilgan ashyolar yoki hujjatlar; 4) odam savdosi jinoyatchilari Mazkur binolardan foydalanishi uchunasos bolganijarashartnomasi yoki boshqa hujjatlar.

Shaxsodam savdosi jinoyati jabrlanuvchisi bo'lganligini taxmin qilish uchunasoslar bo'lgani holda bedarak yo'qolgan shxsnning turar joyini ko'sdan kechirishda qidirish va alohida E'tibor qaratashobyektlari bo'lib quyidagilar hisoblanadi: 1) shaxsning hayot tarzi, qiziqishlari, Mehnat faoliyati, ijtimoiy holati va boshqama'lumotlarni tavsiflovchi binodagi vaziyao'zlementlari, predmet va hujjatlar, jumlaDan , Mehnat daftarchasi, uning ma'lumoti to'g'rsidagi, u yoki Bumutaxassislik bo'yicha kurslardan o'tganligi to'g'rsidagi hujjatlar va b.q.; 2) bedarak yo'qolgan shaxsni yoki uni topish mumkin bo'lgan joyni Aniqlashimkonini beruvchi xususiyat va belgilarga ega bo'lgan obyektlar, masalan, eng so'nggi Fotosuratlar, bedarak yo'qolgan shaxsga o'zgishli biologikobyektlar mavjud bo'lgan predmetlar, Qo'l izi, hidi, sochi, ovoz yozuvlari va boshqalar; bedarak yo'qolganning shaxsini tasdiqlovchi hujjatlar, xususan, milliy yoki cheo'zl davlati pasporti va h.k.; 3) bedarak yo'qolgan deb taxmin qilinayotgan shaxsning alohida belgilarini ko'rsatuvchi, shaxsning bedarak yo'qolishiga daxldor bo'lgan kishilarni Aniqlash 396 imkonini beruvchi obyektlar, shujumladan bedarak yo'qo'lgan shxslarning ularning qarindoshlarigayoki yaqin kishilariga tanish bo'lmagan shaxslar, shuningdek, operativ qiziqishga sabab bo'lgan shxslar bilan tushgan Fotosurati; mazmuni ishuchunahamiyatga ega bo'lishi mumkin bo'lgan qog'oz bo'laklari, shujumladan, bedarak yo'qolgan shxslaraloqa qilgan shaxs yoki tashkilot nomi, o'zlefon raqami vamanzil; tashrifnomalar; Mehnat shartnomalari va ularning tom dirilmagan blankalari; jinoyat sodir etishga daxldor

bolgan shaxslar o'zgilgan bo'lishi mumkin bolgan predmet va hujjatlar, jumladan, tashrifnomalar, o'zlefon raqami yozilgan qog'oz bo'laklari, qalbaki hujjatlar va b.q. Ushbu obyektlarda jinoyatchi va jabrlanuvchining barmoq izlari saqlanib qolgan bo'lishi mumkin bo'lib, Bu basharti ularning shaxsi Aniqlanmagan bo'lsa, as qotadi. Jabrlanuvchining bedarak yo'qolishida cheo'zlik fiiqarOdaxldor deganasosli taxmin bo'lsa, ushbu obyektlardan olingan va Aniqlashtirishuchun yaroqli bo'lgan daktiloskopiKizlarni InterpolgaxalqarOdaktiloskopik ro'yxatlar bilan o'zkshirib ko'rishuchun yuborish lozim ;4) jabrlanuvchi bilan ro'y bergan hodisaningalohida elementlarini ko'rsatuvchi obyektlar, shujumlaDanishga joylashtirish, turistik, nikoh va boshqax izmatlarni ko'rsatish to'g'risidagi e'lonlardaniborat bosmanashrlar (Bunda ushbunashrlarga qo'yilgan belgilar yoki ularning qirqibolingan qismlariga alohida E'tibor qaratish zarur); bedarak yo'qolgan shaxsga o'zgishli bo'lgan kundalik, yozuv kitobi; Mehnat shartnomasi yoki Mehnat faoliyati to'g'risidagi dastlabki kelishuvlar, ishga joylash tirish bo'yichAxizmat ko'rsatish to'g'risidagi shartnomava b.q.

Ko'sdan kechirish va tintuv o'tkazishobyekti sifatida turli texnik vositalar, ishlab chiqarish va boshqamexanizmlar bo'lishi mumkinligi bois, Mazkur tergov harakatlarini o'tkazishdan oldin tergov harakatlarida ishtirok etishi maqsadga muvofiq bo'lgan Mutaxassislar guruhini Aniqlabolish maqsadga muvofiq. Qilinadiganishning hajmidan kelib chiqib, Mazkur tergov harakatlarida bir nechta tergovchilar ishtirok etishi zaruriyatini ko'rib chiqish lozim.

2. Guvohlar va jabrlanuvchilarni so'roq qilish.

Jabrlanuvchilar so'roq qilinishi mumkin bolgan holatlar doirasini shartli ravishda uch guruhga bo'lishimiz mumkin.

Birinchi Guruh ga uni odam savdosi sohasiga jAlbetishamalga oshirilgan holatlar (o'g'irlashyoki yollash) kiradi. Ular jumla siga quyidagilar kiradi: 1) uni yollashni amalga oshirgan shaxs bilan qayerda, qachon, qanday vaziyatdava kim ning v ositachiligida tanishgan; 2) agardayollovchilarga om maviyAxborot vositalarida, Internet global ta rmo g'ida 397 joylashtirilgan reklama e'loni orqali chiqqan bo'lsa, MazkuRe'lon qaysi nashrda, qaysi saytda berilganligi, uning mazmuni, Yo llo v chilarning o'zlefon raqami vamanzili, unda bosmanashr saqlanib qolganligi; 3) yollash faoliyatidanechta kishi qatnashganligi, Ularning o'zlefon raqamlari, har bir yollovchi tomonidanamalga oshirilganAniq harakatlar, ularning bir-biri bilan qandayaloqa qilganligi, ularningismlari, tashqi qiyofasi, alohida belgilari, taxminiy yoshi, millati, irqi. U ularni taniyoladimi, taniyolsa, qaysi belgilariga qarab taniyoladi; 4) yollashga daxldor bolgan tashkilotning yuridik va faktik manzili, Aniq nomlanishi, ish o'zlefoni, yollashamalga oshirilgan binoning sharoitlari tavsifi; 5) yollash jarayonida uni adashtirishga, Mulkiy, ruhiy yoki boshqacha qaram likahvoliga solib qo'yishga qaratilgan biror-bir ta'sir choralari qo'llanilganmi: qarz tilxati, hujjatlarni rasmiylashtirishni taklif etish va tashishni uning kelgusida oladigan daromadlari hisobidanamalga oshirish, shaxsiy do'stona, ishqiy Munosabatlarni sahnalashtirish, niKo h ga kirishgava'da berish, giyohvand qaram lik holatiga tushirib qo'yish, ichim ligiga psixotrop moddalar qo'shilgan bo'lishi ehtimoli va b.q.; 6) yo llash suhbatlari jarayonida biron-bir ishontirish yoki ruhiy ta'sir ko'rsatishusullari - ko'ndirish, gipnoz, tahdid qilish, tovlmachilik qo'llanildimi; 7) ishga joylashtirishni

amalgga oshirayotgan shaxslar yoki ish beruvchilar bilan biror-bir yozma kelishuvlar imzolandi, agar imzolangan bo'lsa, qachon va qayerda, undamehnat faoliyatininganiq turlari, Mehnat sharoitlari, haq to Mash miqdori kelishilganmi, uning boshqamamlakatga borishi bilan bog'liq xarajatlarni qoplash tartibi ko'rsatilganmi, unga uningiltimosiga ko'ra, biror-bir qo'shim chalar kiritilganmi, u qanchAnusxada tuzilgan va undashartnomadan nusxa saqlanib qolinganmi; 8) kelgusidagi kasbini o'rgatish bo'yicha biror-bir kurslardan o'tganmi; 9) ishga joylash tirish yoki boshqamamlakatga chiqish, xususan pasportni rasmiylashtirish, viza, bilet olish va h.q. bilan bog'liq biror-bir xizmatlar uchun haq tomaganmi; 10) yollovchilarga qaysi shaxsiy hujjatlari yoki ularning nusxalari berilgan, ular ushbu hujjatlarni qaytarib berishganmi. Agarda, hujjatlar qaytarilmagan bo'lsa, Bunima bilanasoslangan; 11) uning shaxsiy ma'lumotlarini ko'rsatish yo'li bilananketa tayyorlanganmi, tibbiy ko'sdan kechirish, Fotosuratga olish (qanday turda, qaysi rakurslarda) amalga oshirilganmi; 12) u o'zining boshqamamlakatda ishga joylashish niyati haqidagi niyati to'g'risida qarindoshlari yoki tanishlaridan kimlargaxabar bergan, Bunda ungayordam ko'rsatgan shaxslar to'g'risidama'lumotlar; 13) u jabrlanuvchilardan yana kimlarni ko'rgan va biladi, 398 ularni taniyo ladimi; 14) uni o'g'irlab ketish qayerdava qay vaziyatda amalga Oshirilbi1.

Ik Kinchi guruh ga jabrlanuvchini ekspluatatsiya qilish joyiga tashish holatlarini kiritish mumkin, xususan: 1) unga j o'nashuchun biletarni kim , qachon va qayerda sotibolib bergan, ular saqlanib qolganmi; 2) uni sayohat dav o mida kuzatib yurgan, kutibolgan va ham rohlik qilgan shxslarningismi, tashqi qiyofasi tasviri Hamda u ularni taniyoladimi; 3) uni mamlakatga j o'natish qachon, qayerdan va qaysi transport turida amalga oshiriladi, u tashuvchining shaxsiyavtotransport vositasi davlatraqamlarini, samolyot yoki poezd reyslarini eslab qolganmi; 4) uni kuzatib yurganlar, boshqa jabrlanuvchilar soni;5) uni tashish yo'nalishi to'g'ridan to'g'ri yoki tran zit xususiyat kasbetganmi. Agarda tranzit bo'lsa, qaysi davlatlardan o'tgan, u tranzit mamlakatlarda qayerdava qancha ushlanib qolgan, Umazkur davlatlarda biror-bir blankayoki boshqa hujjatlarni to'ldirganmi; 6) uni tashishuchun soxta farzandlikka olish, nikoh yoki surrogat onalik bilan bog'liq biror-bir usullardan foydalanilganmi; 7) uni tashishuchun soxta hujjatlar ishlatilganmi, agar ishlatilgan bo'lsa, ularni kim va qayerda bergan; 8) u tashish jarayonida biror-bir zo'rlik, tahdid, tovlamachilik yoki boshqacha ta'sirga duchor bo'lganmi; 9) bojxonava chegarAnazoratini qayerda, qaysi punkt va qaysi postda o'tgan, o'tish jarayonida biror-bir qiyinchiliklar vujudga kelmaganmi.

Uchinchi guruhga jabrlanuvchini ekspluatatsiya qilishga oid holatlarni kiritishimiz mumkin. Bunday holatlarga quyidagilar kiradi: 1) uni yashashi va ekspluatatsiyasi amalga oshirilgan joyu chastkasi yoki binosi joylashgan taxminiy joy , manzili; 2) ekspluatatsiya qanchamuddat davometgan; 3) u amalga oshirgan Mehnat faoliyatining turi vaxususiyati, uning fim ksional majBuriyatlarini; 4) ekspluatatsiyavayashashamalga oshirilgan shart-sharoitlar, jumladan, Mehnat vaqtining davomiyligi va taqsimlanishi, ovqatlanish tartibi, tibbiy yordam , bir xonada istiqo'l at qiluvchi shaxslar soni va h.k.; 5) amalga oshirilayotgan Mehnat faoliyatidan real daromad miqdori; 6) yashash, Meh Nat qilish, haq tomashning real shartlari yollash vaqtidava 'da qilingan, shartnomada ko'zda tutilgan holatlardan

farqlanadimi, farqlansa, qaysi bandlari bo'yicha; 7) ekspluatatsiya joyidayana qancha jabrlanuvchilar qolgani, ularning taqdiri ungama'lum ligi; 8) ekspluatatsiya jarayonidamunosib xulq-atvorni ta'minlashga qaratilgan biror-bir majburlash, ruhiy ta'sir ko'rsatish choralari qo'llanildimi, qo'llanilgan bo'lsa, ularning oqibatlarini nimalardanamoyon bo'labi; 9) yashashyoki ekspluatatsiya jarayonida 1 Дворкин А.И. и др. Расследование похищения человека. - М.. 2001. 399 uning shaxsiy erkinligi cheklanganmi, xususan, binoyoki Yashash joyini tark etishganisbatan ta'qiqamal qilganmi, shuningdek, Qarindoshlar yoki yaqinlar bilan o'zlefon qo'ng'iroqlari amalga oshirilganmi; 10) jarmali sanksiyalar qo'llanilganmi, agar qo'llanilgan bo'lsa, kim tomonidan, qanchamiqdordava u qaysi Hujjatda kelishilgan; 11) uning shaxsiy hujjatlari kim dava qayerda saqlangan; 12) qachon va qaysi sharoitlarDa u odam savdosi qurboni bo'lganligi Aniq bo'lgan; 13) u qochishga, biror kim sanga bo'libo'tgan voqea haqidaxabar berib, yordam so'rash ga Harakat qilganmi, Mazkur davlatning huquqni Muhofaza qilishidoralarigamurojaat qilganmi, agar qilmagan bo'lsa, qaysi sabab larga ko'ra; 14) jabrlanuvchilarga qaytiboz mamlakatiga ketish taklif qilinganmi; 15) ekspluatatsiyayoki MehnatgamajBurlash jarayonida Biror-bir kasallikorttirilganmi, ruhiy jarohat olinganmi, agar bo'lsa, uning oqibatlarini nimalardanamoyon bo'ladi; 16) hozirgi kunda u yollash, o'g'irlash, tashish yoki ekspluatatsiya qilish bilan bog'liq qaysi shaxslar bilan do'stona aloqalarni saqlab qolgan; 17) jabrlanuvchi, uning qarindoshlari, tanishlariga odam savdosi jinoyatchilari tomonidan Biror-bir tahdidlar kelib tushganmi, tushgan bo'lsa, ularning mazmuni qanday, ular o'z taqdiridan xavotir olishadimi; 18) uning sodir bo'lgan hodisa, shuningdek jinoyat sodir etishga aloqador shaxslarganisbatan Munosabati.

10-mavsu ushun tayansh so'zlar.

Jinoyatlarni tergov qilish kriminalistik uslubiyo'li, kriminalistik uslubiyotni, kriminalistik uslubiyotlar, maxsus uslubiyotlar, jinoyatlarning Kriminalistik tavsifi, jinoyat sodir etilishusuli va quroli, odam savdosi.

Nazorat savollari:

1. Huquqni Muhofaza qiluvchi organga odam savdosi jinoyati sodir etilganlik fakti bo'yicha ariza kelib tushgan. Tergovchi sifatida ishni qanday tashkil etish lozim?
2. Odam savdosi jinoyati bo'yicha tergov versiyalarini shakllantirishga qandayomillar ta'sir etadi? Mazkur turdagi jinoyatlarda tergovni rejalashtirish qay tarzda amalga oshirilishi lozim?

10-mavsu ushuglocariylar.

Jinoyatlarni tergov qilish uslubiyo'ti qonuniylik talablarigamuvofiq holda, tergov va surishtiruvni samarali o'tkazich bo'yicha ilmiy tavsiyalarni ishlab chiqish

maqsadida jinoyatlarni ochish, tergov qilish Hamda ularning oldini olishni tashkil qilish va amalga oshirish qonuniyatlarini olganadi.

Kriminalistik uslubiyotni om ganadigan qonuniyatlar o'z xususiyatiga ko'ra ikki qism dan: urnumiy qoidalar va jinoyatlarni tergov qilishning xususiy (turga oid) uslubiyotlar tizimidani borat.

Kriminalistik u slubiy tav siyAlar -jinoyatlarning Muayyan turlarini ochish, tergov qilish va ularning oldini olishni tashkil etish Hamda amalga oshirish bo'yicha ilmiy ishlab chiqilgan va amalda o'z kshirilgan maslahatlar (takliflar)dir.

MAX su s uslubiyotlar jumlasiga qonunda belgilangan jinoyatlarning turlari bo'yicha emas, balki boshqa asoslar bo'yicha tuzilgan x u s u s iyuslubiyotlarni kiritish kerak bo'ladi. Jumladan, anashumaqsad uchunasoslar sifatida jinoyat sodir etilgan joy , jinoyatchining , jabrlan uvchining shaxsi, jinoyat sodir etilgan paytdan boshlabolgan vaqt va bosh Qashu singlarlar tanlanishi mumkin.

Jinoyatlarning Kriminalistik tavsifi - jinoyat va ! jazoto'g'risidagi qonunda belgilab qo'yilgan ijtimoiy jihatdan xavfli i g'ayrihuquqiy Qilmishlarning ko'rib chiqilayotgan turlari eng Muhimi tomonlari to'g'risidagi umumlashtirilgan daliliy ma'lumotlardan Hamda i ularga asoslangan ilmiy xulosalar va tavsiyalar tizimidani borat.

Kazuslar:

1-kazus

2015-yil 1-yanvar kuni Mirzo Ulu g'bek tuman prokuraturasiga Fuqaro Odilovami Nariza bilan Murojaao'z tib, fuqaro A zizov Z okir 2014 yil 20-avgust kuni 15 kishini R ossiyada qurilishinshootida ishlashuchun olib ketganligini va ularga kattamiqdorda pul va 'Da qilganligini, etib borishganidan so'ng esa ularning pasportlarini olib qo'yib, ishlaganlaridan so'ng qaytarib berishlarini aytibo'tgan. A zizov Z o Kir ishchilarni ikki oy davomida ishlatgan va ularga hech qanday haq to'lamagan, 2014-yil 21-oktabr kuni ishchilar ishlashdan voz kechib, 400 undan pasportlarini qaytarib berishini so'rashganida, u pasportlarni Qaytarib bermasligini, agarda ishchilar unga bo'ysunmasa, pasportlarini yoqib yuborishini va haq to'lamasligini aytgan va uchoy ishlab berganlaridan so'ng pasportlarini qaytarib berishini aytgan. Shundan so'ngikki hafta o'tgacha zizov Z okir ishchilarni boshqarishuchunishga kelmagan. Ishchilara zizov Z okimi ikki haftamobaynida ko'rishmaganligini, shundan so'ng ishchilara zizov Z o Kiming xonasi eshigini Buzib kirib, uning shkafidan o'zlariga o'z gishli bo'lgan pasportlarini olishganligini va O'zbekistonga qaytib kelishganligini, A zizov Z o Kiming sheriklari borligini, lekin ularni tanimasliklarini aytishgan. P rokuraturAxodimlari tergov davomida fuqaro A zizov Z okir 2014-yil 30-oktabr kuni o'zini o'z io'ldirganligini vaxat qoldirib ketganligini Aniqlashdi. Vaziyatga huquqiy bahobering.

Ushbu jinoyatning kriminalistik tavsifiva Aniqlanishi lozim bo'lgan holatlarni belgilang.

Mazkur jinoyat yuzasidan tergov versiyalari va rejasini tuzing.

Ushbu vaziyatda qanday taktik qoidalar qo'llaniladi? Jinoyatni fosh etish rejasini tuzing.

Tergov versiyalarini shakllantiring.

2-Kazus

2015-yil 12-mart kuni Chilonzor tumani prokuraturasiga fuqaro Valieva Sabina tanishi Rizoev Kam ron qizlarni cheo'zl hududidamajBuranishga jAlb qilishuchun olib ketganligini va ularga tahdid soliBularni cheo'zldamajBuranishlatib kelayotganligi haqidama'lumot beradi. IIB ning tezkor qidiruv xodimlari va prokuratura tergovchilari ham korligida tezkorqidiruv tadbirida o'tkazilishi natijasida Rizoev Kam ron Raximova Bonuni uyidan majBuran olib chiqib ketayotgan p ay tDa qo'lga olindi. R izoev Kam ron o'zining sheriklari kimekanligini aytishdan bosh tortdi.

Vaziyatga huquqiy bahobering.

Ushbu jinoyatning kriminalistik tavsifi va Aniqlanishi lozim bo'lgan holatlarni belgilang.

Mazkur jinoyat yuzasidan tergov versiyalari va rejasini tuzing.

Ushbu vaziyatda qanday taktik Qoidalar qo'llanilishi mumkin?

11-mavzu. O'zgalar mulkini talon-toroj qilish – firibgarlik, o'g'rilik, talonchilik va bosqinchilik jinoyatlarini tergov qilish.

Reja:

1. O'zgalar mulkini talon-toroj qilish jinoyatlarining kriminalistik xarakteristikasi.
2. Firibgarlik jinoyatlarini tergov qilish uslubiyo'ti.
3. O'g'rilik jinoyatlarini tergov qilish uslubiyo'ti.
4. Bosqinchilik jinoyatlarini tergov qilish uslubiyo'ti.

1. O'zgalar mulkini talon-toroj qilish jinoyatlarining kriminalistik xarakteristikasi.

O'zgalar Mulkini talon-toroj qilish jinoyatlarining kriminalistik tavsifi. Dastlabki materiallarni tahlil etish va jinoyat ishini qo'zg'atish. Davlat Mulkini talon-toroj qilish jinoyatlarini tergovini rejalashtirish. Dastlabki va keyingi tergov harakatlarini o'tkazish.

O'zgalar Mulkini talon-toroj Qilish jinoyatlarining Kriminalistik tavsifi

Davlat va jAmoat Mulkini talon-toroj qilish jinoyatini kriminalistik tahlili tahlil qilishda davlat va jAmoat Mulkini mansabdor shaxslar tomonidan talon-toroj qilinishiga kriminalistik tav sif berish kerak.

Yodda saqlang: ,

Talon-toroj qilish jinoyatlarini kriminalistik tavsifi: •

- 1) jinoiy tajovuz predmeti; ,
- 2) jinoyatni sodir etishusuli; 1
- 3) ishning holati va Aniq vaziyati; i
- 4) jinoyatchining shaxsiy xususiyatlari; 8
- 5) motiv vamaqsadi; i
- 6) jinoyatning oqibati. j

Talon-toroj jinoyati mansabdor shaxslar tomonidan sodir etilganda uni sodir etishusulini ikki turga ajratish mumkin:

oddiy talon-toroj, ya'ni hech qanday niqobsiz Mulkn qonun siz egallabolish vAniqoblab sodir etilgan jinoyat. Bu turdagi jinoyatlar quyidagi usullar bilan sodir etiladi:

- a) hisob-kitob hujjatlarini, hisob-kitob reestrtdagi kirim -chiqim yozuvlarini qalbakilashtirish;
- b) savdObazalaridava om borlardahisobga olinmagan ortiqchamahsulotlarni vujudga keltirish;
- d) ishlab chiqarish jarayonida hisobga olinmagan ortiqchamahsulotlarni vujudga keltirish;
- e) g'arazli maqsadlarda pulni boshqashaxslarga berish;
- f) pul vositalarini noqonuniy ravishda, aldov yo'li bilan olish.

Mansabdor shaxslar tomonidan talon-toroj jinoyatlari o'zlashtirish, rastrata, mansab vakolatini suiiste'mol qilish, soxtakorlik, vakolat doirasidan chetga chiqishorqali ham sodir etiladi. 362

Davlat va jAmoa t Mulkini talon-toroj qilish jinoyatlarini o'rganishda jinoyatchining shaxsiy xususiyatlarini hame'tiborga olish lozim. Agar talon-toroj bir guruh mansabdor shaxslar tomonidan tashkiliy ravishda sodir etilgan bo'lsa, jinoyat ishtirokchilarining har birining roli, tashkiIotchilari Aniqlanishi lozim . Ko'pincha Bunday jinoyatlar firibgarlar, Yulg'u chlar tomonidan sobiretiladi, ular moliya-xo'jAlikishlari, ishlab chiqarish jarayonida hisob-kitobni yaxshi biladigan odamlar hisoblanadilar.

Talon-toroj jinoyatining kriminalistik tavsifigayana talon-toroj qilish motivi, ayblanuvchiningaybdorlik darajasi, keltirilgan zarar miqdori, jinoyat sobiretilgan vaqt, joy vashart-sharoitlar ham kiradi.

Jinoyat protsessual qonuni va jinoyat protsessi nazariyasi dastlabki tergovni o'tkazish va ishni sudda ko'rishda isbotlash predmeti haqida umumiy va bOsh lang'ich holatlarni Aniqlab beradi. Isbotlash predmetini belgilayotganda jinoyat tarkibiga Hamda ular o'rtasidagi obyektiv bog'ianishga ahamiyat berish lozim .

Talon-toroj ishlari bo'yichamuhim holatlarini Aniqlashuchun jinoiy guruh faoliyatining Hamda bir jinoyatchi faoliyatining boshlanishi va tamom bo'lishi paytini Aniqisbotlash juda katta ahamiyatga ega. Talontoroj qilingan vaqt to'lava batamomAniqlansa, jinoiy guruhishtirokchilari soniga hamAniqlik kiritish mumkin: E ngawalo , jinoyatni qayerda, ya'ni qaysi tashkilot yoki Muassasada sodir bo'lganligini Aniqlash lozim.

Juda ko'p hollarda talon-toroj jinoyatlari ko'zga tashlanmasa-da, lekin dastlab qaysi tashkilotda talon-toroj sodir bolgan, hodisaningasosiy voqealari qayerda rivojlanganligi ma'lum bo'ladi. Bizgama'lum ki, talontoroj jinoyatlari turli xil yo'llar bilanamalga oshiriladi va juda ko'p hodisalardaniborat bo'ladi.

Quyidamansabdor shaxslar tomonidan talon-toroj jinoyatlarini ochishuchun Muhimahamiyatga ega bolgan hodisalardan birnechtasini ko'ribo'tamiz:

1) Mulkni talon-toroj qilish fakti;

2) talon-toroj jinoyatchilarining mansablari - Bu jinoyat hodisasiningasosiy belgilaridan biri hisoblanadi, shuninguchun ularni Aniqlash jinoyatni toma-to'kiSochishgayordam beradi. Bunda ikki holatni E'tiborgamolik:

- So x Ta hujjatlar bilan talon-toroj qilingan Mulk;

-Umuman hujjatlar rasmiylashtirilmasdan o lg'i rlangan Mulk. 363

Talon-toroj qilingan Mulkning miqdori isbotlanishi lozim bolgan holatlarga kiradi, Bunda jinoyat hodisasi yetkazilgan za raming miqdori vaxarakteri Aniqlanadi. Jinoiy guruh tarkibi vashu guruhish tirokchilarining tavsifini Aniqlashda ayniqsa quyidagilarni E'tiborga olish lozim : ayblanuvchining turMush tarzini o'rganishda:

a) daromad manbalarini Aniqlash bilan bog'liq bolgan holatlar;

b) xarajatlar miqdori: Bu yerda kunlik xarajatlardan tashqari, hovli joy, avtomashinava boshqa Qimmatbaho narsalar sotibolish holatlari.

Talon-toroj qiluvchi mansabdor shaxs tomonidan jinoiy yo'l bilan egallangan Mulk, Qimmatbaho narsalar faqatay blanuvchiningaybdorlik darajasini ko'rsatib qolmasdan, balki talon-toroj natijasidayetkazilgan zarami qoplashning Muhim vositasidir.

Yodda saq lang :

Davlat va jAmoat Mulkini talon-toroj qilish jinoyatlarini Aniq belgilari quyidagilar bo'lishi mumkin:

- tovar-material Qimmatliklarining ortiq yoki o z chiqish fakti;
  - hujjatlarni rasmiylashtirmasdan Mulkni olib chiqish yoki olib kirish;
  - hujjatda ko'rsatilganidan kolp miqdordagi Mulkni sotish;
  - moddiy Qimmatlikka ega bolganayrim harakatlarda tovarning belgilanganidan ko'pligi;
  - tayyor mahsulotlarni, yarim fabrikatlarni, xomashyoni yashirin realizatsiya qilish fakti;
  - -tovarlarni savdo korxonalarining yordamchi binolaridan sotib yuborish;
  - Mulkni sa rf qilgandan ko'p deb ko'rsatish;
  - ma'lum Qimmatga ega bolgan materiallarni qiymatini yo'qotgan, debolib ketish;
  - pul vositasini va Qimmatbahomateriallarni hisobdan chiqarish to'g'risidagi qalbaki hujjatlarni taqdimetish;
  - moddiy Qimmatliklar ishonib topshirib qo'yilgan mansabdor shaxsning maoshiga to'g'ri kelmaydigan turMush tarzi;
  - moddiy javob gar shaxslar Mulkning saqlanishini hisob-kitob vanazorat qiladigan ma'Muriyat vakillari vaxizmatchilari bilan Muntazamichkilikbozlik qilishi.
- 364 ,

Yodda saq lang:

Davlat va jAmoa t Mulkini talon-toroj qilish jinoyatlari haqidagi xabarlarni J o'shirishdama'lumot yig'ishning quyidagi usullaridan foydalanish lozim: i

- tovarlar va QimmatbahoBuyumlarning sonini o'shirishuchun qo'qqisidan , inventarizatsiya tashkil etish; *
- Muassasa, korxonava ularning bomimlarining moliyAxo'jalik faoliyatini , reviziya etish; l
- to var va Qimmatbaho narsalar yuklanayotgan va tushirilayotgan paytda | foydalanilgan qalbaki hujjatlarni talab qilibolish; l
- o'zkshirilayotgan operatsiyaga aloqador mansabdor, moddiy javob gar va i ularningustidan nazorat qiladigan shaxslardan tushuntirish xatlari olish; j
- predmetlarni xususiyati, o'sarobog'liq bolgan protsesslar haqida i Mutaxassislarning fikrini olish: [
- tezkor-qidiruv organlariga qidiruv tadbirlari o'tkazish to'g'risida i topshiriqlar berish; [
- tashkilot, korxonaning moliyaviy xo'jalik faoliyatini tartibga soladigani Me'Yoriy hujjatlarni o'rganish; j
- Muassasa, korxonaning davlat va jAmoa t Mulkini saqlash sharoitlari, i o'zxnologik protsesslarining xususiyatlarini o'rganish. ,

DastlabKi materiallarni tahlil etish va jinoyat ishini qo'z g 4atish

Jinoyat ishini qo'zg'atishuchun ko'p hollarda quyidagi holatlarasos bo'lib xizmat qilishi mumkin: o'tkazilgan taftish, inventarizatsiyava boshqa o'zkshiruv materiallari, shuningdek, tezkor-qidiruv yo'li bilan to'plangan materiallar, agar Bumateriallarga ko'ra korxonamu assasava tashkilotlarda o'zkshiruv natijasida rastratayoki moddiy Qimmatliklar kamomati Aniqlangan bo'lsa;

Bulardan tashqari surishtiruvchi, tergovchi, prokuror yoki sud bevosita o'zi Aniq lagan jinoyat belgilari ham talon-toroj haqida jinoyat ishini qo'zg'atish uchun asos bo'ladi.

Tergovning qanchalik tez va samarali bo'lishligi tergov organlariga talon-toroj jinoyatlarining belgilari mavjudligi to'g'risidagi faktlarni Aniqlash taftish materiallarining qanchalik tez va o'z vaqtida berilishiga bog'liq.

Taftish moliya-xo'jalik organlari tomonidan belgilangan reja asosida yoki to'satdan o'tkaziladi va Bu to'g'rida akt tuziladi. A kt da qanday korxonada talon-toroj faktlari topilganligi, kim tomonidan va qayerda Aniqlanganligi to'liq ko'rsatilgan bo'lishligi lozim . A kt besh kundan kechiktirilmasdan prokuraturayoki ichki ishlar organlariga berilishi kerak.

Taftish materiallari asosida qo'zg'atilgan jinoyat ishi bo'yicha amalga oshiriladigan dastlabki tergov harakatlari: 365

a) taftish asosida Aniqlangan vashubhali hisoblangan Hujjatlar ko'sdan kechirish va olib qo'yish; b) taftish to monidan Aniqlangan qalbakilashtirilgan hujjatlarni tayyorlagan shaxslarni so'roq qilish; d) daliliy ashyo bo'ladigan hujjat va predmetlarni qidirib topish maqsadida ayblanuvchi larning turar joylarida, ish joyida tintuv o'tkazish, moddiy zararni qoplashni ta'minlash uchun Mulklarni Aniqlash va ro'y Xatga olish; e) taftish materiallarida ko'rsatilgan shaxslarni so'roq qilish.

JPK ning 161-moddasiga muvofiq tergovchi zarur bolgan hujjatlarni olib qo'yish huquqiga ega. Tergovchi jinoyat ishini tergovchi Da qanday hujjat zarurligini va olib qo'yilishi lozim bo'lganlarini belgilab qo'yishi zarur. Bunday vaqtlarda tergovchi mutaxassis - hisobchi, iqtisodchi, kriminalistlar kattayordam ko'rsatishlari mumkin. Hisobchi yoki iqtisodchilar tergovchiga hujjatlarni tahlil qilishning qanday usullaridan foydalanishi, tergovchini qiziqtirayotgan operatsiya qanday hujjatlar bilan rasmiylashtirilishi to'g'risida, kriminalistlar ko'sdan kechirilayotgan hujjatda qanday o'zgartirishlar, qalbakiliklar mavjudligi to'g'risidama'lumotlar berishlari lozim.

Agar jinoyat ishi fuqarolarning, mansabdor shaxslarning bergan shikoyat va arizalarini o'z kshirilishi asosida qo'zg'atilgan bo'lsa, dastlabki tergov harakatlari va tashkiliy tadbirlar ushbu materiallardamavjud bolgan ma'lumotlar asosida Aniqlanadi. Ko'p hollarda Bunday vaqtlarda tergov ishini boshlashdan oldin inventarizatsiya taftish o'tkazish tashkil etiladi.

Tergovchi jinoyat ishi bo'yicha zarur barcha hujjatlar bilan ta'minlangan bo'lishi Muhim ahamiyatga ega. Bunday hujjatlar tergovchiga dastlabki materiallar va taftish materiallari bilan kelib tushishi mumkin. Bunday materiallarni o'z gishli tashkilotlardan, shikoyatchilardan, gumon qilinuvchi va ayblanuvchilardan, guvohlardan talab qilib olish ham mumkin.

Hujjatlarni Ko'p hollarda yig'ish uchun o'tkazilayotgan dastlabki tergov harakatlari tezkorlik bilan o'tkazilishi lozim . Tez ko'sdan kechirishga ulgurilmasa hujjatlar saqlanayotgan joy Muhrlab qo'yiladi. K eyinchalik Bu Hujjatlar to'liq o'l ganilib, keraklilari jinoyat ishiga qo'shib qo'yiladi, qolganlari esa qaytarib beriladi.

Inventarizatsiya tergovchining talabiga muvofiq maxsus tayinlangan komissiya tomonidan korxonalarda, tashkilotlarda ma'lum vaqt oralig'i da tovarlar, pul mablag'iari mavjudligini o'z kshirib ko'rish uchun o'tkaziladi. Tergovchi

inventarizatsiya komissiya tarkibiga kirmasa-da, Bu ta d Bir o'tkazilayotgan vaqtda ishtirok etishi mumkin. 366 Taftisho'tkazadigan Mutaxassis, taftishchi tomonidan korxonada, tashkilot, Mu assasalarning moliya-xo'jalik faoliyatini Buxgalteriyama'lumotlari asosida o'z'kshirib ko'rish uchun o'tkaziladi.

Taftish asosan jinoyat ishini qo'zg'atishdan oldin o'tkaziladi. Mabodo, u jinoyat ishi qo'zg'atilishidan oldin o'tkazilmagan bo'lsa, tergovchi ish qo'zg'atilgandan oq darhol o'tkazish chorasini ko'rishi lozim . Bu to'g'rida u qaror chiqarib, unda qisman yoki to'liq taftisho'tkazish zarurligi yoki zarur masligi, Aniq obyekt yoki mansabdor shaxsning qaysi davr ichidagi faoliyati taftish qilinishi lozim ligi va taftish dalolatnomasini qachon taqdim etish zarurligi haqidagi ma'lumotlar ko'rsatiladi.

Taftish tayinlash to'g'risida chiqarilgan qaror nazorat-taftish organlariga yuboriladi. Taftish holdiga qo'yiladigan vazifalar Aniq bo'lishi lozim . Qoidaga binoan Muassasava tashkilotlarning katta davr ichidagi faoliyatini taftish qilish tavsiya etilmaydi, chunki u ko'p vaqtni talabetib, taftishlarini chuqur va to'liq amalga oshirishiga xalaqit beradi. Agar taftish korxonada tashkilotlarning katta davr ichidagi faoliyatini o'shish bilan bog'liq bo'lsa, unda tergovchi taftishni bir guruh taftishchilar tomonidan o'tkazish masalasini hal etishi lozim.

Tergovchi taftishchi bilan doimiy aloqada bo'lishi lozim . Taftishchi tergovchiga su'iste'mol qilinish faktlari to'g'risida Axborotlar berib tursa, tergovchi esa taftishchiga jinoyat ishi bo'yicha to'plangan yangi materiallar to'g'risidama'lumot berib turadi. Taftishchi su'iste'mol qilinish faktlarini Aniqlagandan keyin Bu to'g'rida xususiy dalolatnoma tuzadi va uni darhol tergovchiga taqdim etadi. Bu dalolatnomaning mazmuni bilan manfaatdor shaxslarni tanishtirish sharo'zmas, chunki ular keyinchalik tuzilgan umumiy dalolatnomamazmuni bilan tanishtiriladi.

Qayd etilgan holatlarni Aniqlash va dalillar to'plash uchun tergovchi quyidagi dastlabki tergov harakatlarini va tashkiliy tadbirlarni ko'rishi zarur:

- 1) jinoyat ustida ushlab (xomashyoni hech qanday hujyatsiz sotish, qabul qilish);
- 2) ushlanganlarni shaxsiy tintuv qilish;
- 3) xizmat xonalarida tintuv o'tkazish va ularni ko'sdan kechirish;
- 4) tintuv o'tkazish va ko'sdan kechirishda tayyorlanayotgan hujjatlar, predmetlar, tayyor mahsulotlarni Muhrlash zarurati bo'lsa, ayrimlarini olib qo'yish;
- 5) pul va mulkni band qilish, ularni olib qo'yish va qo'riqlashga topshirish;
- 6) talon-toroj qilishdagumon qilingan shaxsni so'roq qilish; 367
- 7) talon-toroj faktlarini ko'rguvohlarni so'roq qilish;
- 8) omon borlarda, savdo-Muassasalaridava tashkilotlarda, kassadagi pul mablag'larini inventarizatsiya qilish yoki moddiy Qimmatlik larning qoldiqlarini hisobga olish;
- 9) xaridorlarni aldash holatlarini Aniqlash maqsadidan azo rat tarzidaxarid qilish yoki qishloq xo'jalik mahsulotlarini nazoraTuchun topshirishni o'tkazish.

Yodda saqlang:

Tergovchi tergovning boshlang'ich bosqichida quyidagilarni qidirib topishi juda zarur deb hisoblanadi:

- 1) talon-toroj qilingan Mulk;
- 2) jinoiy yo'l bilan topilgan pullar; Qimmatliklar, omonat kassa daftarchasi, jinoiy yo'l bilan topilgan Mulklar;

3) talon-toraj qilish uchun tayyorlangan, hisobda bo'lmagan xomashyo, yarim fabrikatlar va tayyor mahsulotlar;

4) jinoiy bitim bilan aloqador bolgan turli yozuvlar;

5) tergov uchun kerakli bolgan talon-toraj jinoyati ishtirokchilarining uy manzillari, o'zlefon raqamlari va boshqama'lumotlar;

6) turli hujjatlar vayorliqlarning toza blankalari;

7) tergovchini qiziqtirayotgan tashkilot va korxonalarining mo liya-xo'jalik faoliyatini ifoda etadigan Buxgalteriya hujjatlari va boshqalar.

Qayd etilgan dastlabki tergov harakatlari va tashkiliy tad Birlarni bajarishda topilgan obyektlarning holati, qo'riqlanishi, Hujjatlarning saqlanishi Aniq va batafsil qayd etilishi judamuhim hisoblanadi.

Taftish va inventarizatsiyamateriallari asosida qo'zg'atilgan jinoyat ishlari bo'yicha quyidagi dastlabki tergov harakatlari o'tkaziladi:

1) taftishchi va inventarizatsiya o'tkazgan shaxsni so'roq qilish;

2) dalolatnomada ko'rsatilgan shaxslarni so'roq qilish;

3) kam chilik borligini tasdiqlovchi hujjatlarni o'rganish, taftish dalolatnomasi bilan birga, berilgan hujjatlarni olib qo'yish yoki ularning yo'qolmaslik chorasini ko'rish;

4) kam chilik uchun javob gar shaxsni so'roq qilish; ularni tintuv qilish;

5) ularning pul vamulkiga hibs solish. Jinoyatustida ushlab, undan ishlar organi xodimlari bilan birgalikda jinoyatchini jinoyatustida ushlab, undan o'zgishli hujjat va predmetlarni oladi, ushlagan joyi vavaqtini belgilab qo'yadi. Talontorajchi ko'p hollarda talon-toraj qilingan tovar mahsulotlarini sotishda, 368 ularni olib ketishda, ortiqchAxomashyodan mahsulot tayyorlashda, xomashyoni Yashirin cha olib ketishda ushlanadi.

Jinoyatchini jinoyatustida ushlashga puxta tayyorgarlik ko'rilmog'i lozim : ushlab bo'yicha tuziladigan tezKo r guruh tarkibini Aniqlash, vazifalarini belgilabolish, ushlab vaqti va joyini Aniqlash, to'satdan ushlabni ta'minlash, jinoiy guruhning barcha ishtirokchilarini bir vaqtda ushlab masalasini hal etishimkoniyati boricha ushlab tezkor guruhni zaruriy transport vositasi bilan ta'minlash lozim .

Ushlab vaqtda talon-toraj qilingan shaxsdan barcha o'g'rlangan Mulklar, xomashyo, yarim fabrikatlar, tayyor mahsulotlar, pullar, hujjatlar olib qo'yilishi zarur.

Talon-torajchini jinoyatustida ushlab faktining o'ziungama'lum darajada psixologik ta'sir ko'rsatishi mumkin, shuning natijasida u o'zisidir etgan jinoyat va uningishtirokchilari to'g'risidanoiloj to'g'ri ko'rsatuv berishi mumkin.

Shaxsiy tintuv talon-torajchi ushlangandan keyin darhol o'tkaziladi. Shaxsiy tintuvni o'tkazishdan maqsad ushlangandanish bo'yicha dalil boma oladigan predmetlar va hujjatlarni olish hisoblanadi. Ba'zi vaqtlarda ushlangan shaxso'zini fosh qiladigan predmetlar yoki Hujjatlarni tishlab yuborishi yoki yo'q qilishga harakat qilishi mumkin. Shuninguchun, ushlangan shaxsni diqqat bilan kuzatish lozim bo'ladi, Bunday harakatlar qilish sezilsa, darhol uning oldini olish chorasini ko'rish zarur.

Talon-torajchi shaxs ushlangandan keyin uninguyidava ish joyida tintuv o'tkazilishi zarur. Tintuv vaqtda topilgan va olingan Mulklar Hamda jinoiy yo'l

bilan yig'ilgan Mulk va Qimmatliklar ish bo'yichamuhim dalil bo'lib hisoblanishi va keltirilgan moddiy zarami ta'minlash uchun zarur ham bo'lishi mumkin.

X izmat binolarida, xonalarda tintuv o'tkazishda talon-torajchining puli, Qimmatli Buyumlari, xizmat bilan bog'liq bolgan turli hujjatlarni, ularning jinoiyoperatsiyalari to'g'risidagi yozuvlarini qidirib topishga harakat qilish kerak. Bunday vaqtlardaxufiya joylarni qidirib topishga ham harakat qilish lozim.

Tintuv o'tkazishga tayyorgarik ko'rishda urnumiy masalalardan tashqari Mutaxassis sifatida tovarshunoslarni, hisobchilarni, kriminalistni jAlbetish masalasini ham hal etish zarur bo'ladi.

Davlat Mulkini talon-toraj qilish jinoyatlarini tergovni rejalashtirish

Davlat Mulkini talon-toraj qilish jinoyatlari bo'yicha tushgan materiallarni tergovchi o'z yurituviga qabul qilarekan, bevositashu ishdamavjud bolgan ma'lumotlardan foydalanib tergov Harakatlarining boshlang'ich tayyorlash Hamda tashkiliy choralarni o'tkazish rejasini tuzadi. 369

Tayyorlov bosqichi rejasi tergovchi tomonidanishni kom gunga qadar tuziladi va quyidagilarni Aniqlash maqsad qilib qo'yiladi.

a) talon-toraj sodir bolgan joyni, ya'ni Muassasa, tashkilot yoki korxonaningishlash sharoiti bilan tanishadi, shu bilan birgalikda, o'shamuassasa, tashkilot, korxonamahsulot bilan ta'minlab turadigan yoki shu korxonalarni tayyor mahsulotlari qaysi tashkilot orqali realizatsiya qilinganligi hisobga olinib, Bu korxonalariningishlash sharoiti bilan ham tanishadi;

b) o'sha tashkilot yoki korxonaning hisob-kitob Hamda hujjat oboroti tizimini o'rganadi, shu bilan birgalikda ba'zi bir zveno, sexo'rtasidagi birgalashib qilinadigan harakatni Aniqlaydi;

d) gumon qilinayotgan mansabdor shaxslar to'g'risidama'lumotlar to'playdi, Buma'lumotlar o'zichigagumon qilinayotgan shaxslarning yaqinloqalari, tanish-bilishlari, yashash joylari, Mulkiyahvoli (avtomashinasi, QimmatbahoBuyumlari, dachasi bor yoki yo'qligi) kabi faktorlarni o'zichiga oladi;

e) jinoiy yo'l bilan talon-toraj qilingan Mulk Yashirilishi mumkin bolgan joyAniqlanadi.

Tashkiliy choralarni ko'rish bosqichi tergov harakatlarini boshlang'ich davrini to'g'ri tashkil qilishni ta'minlaydi, Bu davResa o'z mobaynida ish uchun zarur bolgan dalillarni to'plashdava ulardan unumli foydalanishdaxizmat qiladi.

Tergovning boshlang'ich bosqichida bir qator tashkiliy choratadbirlar o'tkazich zarurati tug'iladi, Bular inventarizatsiya, taftish vashunga o'xshash o'shirishlar hisoblanadi.

Inventarizatsiyava taftish materiallariga ko'ra dastlabki tergov harakatini boshlang'ich bosqichini o'tkazich quyidagilarni o'zichiga oladi:

- o'shirish davomida kamomad yoki ortiqchamahsulot'lchiqqanligi sabablari haqidamansabdor shaxs so'roq qilinadi;

- inventarizatsiyada ishtirok etgan taftishchilar va hisob-kitobishlari bilan shug'ullanadigan shaxslar so'roq qilinadi;

- jinoyat ishi uchun kerakli hujjatlar olinadi va ko'mib chiqiladi.

Shuninguchun ham davlat va jAmoat Mulkini talon-toraj qilish jinoyati yuzasidan Muvaffaqiyatli tergov olib borishning shartlaridan biri tergovni rejalashtirish bo'lib

hisoblanadi. Tergovni rejalashtirish tergov jarayonini maqsadga muvofiq tashkil qilishga kattayordam beradi, voqea holatini obyektiv, tez, to'lava har tomonlama o'ratish, shuningdek jinoyatchini qidirish va uni fosh qilishda katta ahamiyatga egadir. 370

Bu ma'lumotlar protsessual Hamda tezkor-qidiruv yo'li bilan to'plangan bo'lishi mumkin. Tezkor-qidiruv yo'li bilan to'plangan materiallar, ish bo'yicha dalil kuchiga ega emas. Lekin ulardan tergovchi rejalashtirish va taktik masalalarni hal qilishda foydalanishi mumkin.

Faktik ma'lumotlar majmuasining to'raligi va mazmuniga qarab, tergovchi tergov vazifalarini Aniqlaydi, versiyalar tuzadi, ularning o'shirish yo'llari va usullarini belgilaydi.

Tergov ning dastlabki vaqtida jinoyat izini o'zida saqlagan ma'lumotlar soni kam bo'ladi. Bu esa ishni rejalashtirishni qiyinlashtiradi, chunki tergovchi har bir yangi ochilgan holatdan keyin rejani ko'rib chiqishi va uni to'ldirib turishi lozim . Shuninguchun ham rejalashtirishu zluksiz davometadigan jarayondir, u faqat tergov tugashi bilan tugaydi. Rejalashtirishda ikki asosiy qism ni ajratish mumkin:

a) har Bir bosqichuchun tergovchining maqsad vazifalarini Aniqlash;

b) Bu vazifalarni hal qilishning ko'proq samarali usullarini va tergov olib borishning to'g'ri yo'nalishini tanlash.

Tergov yo'nalishini Aniqlashda quyidagi asosiy holatlar hisobga olinishi kerak:

1. Avval Odastlabki tergov harakatlari rejalashtiriladi, Bu harakatlarning bajarilishi jinoyat izlari va boshqa dalillarni tez topish, jinoyatchini Aniqlash va o'zlashtirilgan Mulk yashirilgan joyni Aniqlashgayordam beradi. Bunday tergov harakatlariga asosan hodisa joyini, hujjatlarni ko'sdan kechirish, guvohlarni so'roq qilish, tintuv, jinoyatchini qidirish kabi harakatlar kiradi. Tergovning keyingi bosqichida o'tkaziladigan harakatlarga - Tanib olish uchun ko'rsatish - tergov eksperimenti, yuzlashtirish, so'roq qilish, ekspertiza tayinlash kabi harakatlar kiradi.

2. Rejalashtirish tergov harakatlarining sobir qilingan jinoyat xarakteri, gumon qilinuvchining shaxsi, uning ko'rsatuvlari, dalillarining mazmuni, ilmiy-texnik va boshqavositalarni qo'llashdamu taxassislarni ishga jalb qilish kabilarni hisobga olgan holda amalga oshiriladi.

3. Tergov olib borishning usul vayo'nalishini belgilashda, surishtiruv organlari xodimlariga qanday topshiriqlar berish kerakligini ilgariidan ko'zda tutmoq zarur. Bundanasosiy maqsad, Dalillar manbaini topish, tezkor-qidiruv tadbir-choralarini Muvofiqlashtirish ko'zda tutiladi. 371

Dastlabki va keyingi tergov Harakatlarini o'tkazish

Hujjatlar talon-toroj jinoyatlarini tergashdamuhim Dalillardan biri hisoblanadi. Talon-toroj jinoyatlarini tergashda tergovchi Hujjatlarni to'plash, ko'sdan kechirish va o'shirishishlarini amalga oshiradi. Tergovchi Mutaxassis-Buxgalter Yordamidamuhrlangan Hujjatlarni to'playdi, zarur hollardame'yoriy hujjatlarni o'zgishli Korxonalaridan talab qiliboladi. Tergovchi to'plagan barcha hujjatlarni diqqat bilan tahlil qiladi, ularni o'zkshirib chiqadi. Hujjatlarni o'shirishusullari uch tu rga bo'linadi:

1) ayrim hisob-kitob hujjatlarini o'shirishusuli;

2) bir-biri bilan o'sarobog'liq operatsiyalarni ifoda etuvchi bir necha hujjatlarni o'shirishusuli;

3) bir turdagi xodimlarning harakatini ifoda etuvchi Hujjatlarni o'shirishusuli.

Ayrim hisob-kitob Buxgalteriya hujjatlari o'rnatilgan tartib bo'yicha o'zkshiriladi, ya'ni hujjatlarda barcha zaruriy rek v izitlarning borligi va ulardashubhali rekvizitlarning bor yoki yo'qligi Aniqlanadi. Hujjatlar forma bo'yicha o'zkshirib ko'rilgandan keyiNarifMetik vanormativ o'zkshiruvdan o'tkaziladi.

A rifMetik o'zkshiruvda hujjatlardagi gorizantal vavertikal grafalarda chizilgan yozuvlar (raqamlar) solishtirib o'zkshiriladi.

N ormativ o'zkshiruvda esa hujjat mazmunining harakatdagi normativaktlarga - instruksiyalar, nizomlar, qoidalar, Xarajat, chiqim normalarigamos kelishi o'zkshiriladi.

Bir-biri bilan bog'liqo'saro operatsiyalarni ifoda etuvchi bir necha hujjatlarni o'shirishdamuqobil o'zkshiruv va o'saro nazoraTusullardan foydalaniladi.

Muqobil o'zkshiruv usulida bir turdagi hujjatlarning turli nusxalarini bir-biri bilan o'sarosolishtirib o'shirishdir. Bunusxalar bir tashkilotning turli bomimlaridan yoki bir necha tashkilotlardan olinishi mumkin.

O'saro nazoraTusulida bir turdagi operatsiyaning turli hujjatlarda ifoda etilishi solishtirib o'zkshiriladi. O'saro nazoraTusuli har bir xo'jAlikoperatsiyasining turli Buxgalteriya hujjatlarida ifoda etilishiga asoslangan. Buxgalteriya hujjatlari boshqa turli-tuman boshqa hujjatlar bilan solishtirib ko'rilishi mumkin. Masalan, kortao'zkava om borlardagi ju rNal yozuvlari bilan transport hujjatlari, Mehnat daftarchalari, moddiy javob ga r shxsning yozuvlari va boshqalar.

Buxgalteriya hujjatlarini o'shirishning xususiyusullari Hammavjud. Ularga quyidagilar kiradi:

1) tovar-moddiy Qimmatliklar va pul mablag'iari harakatini bevoifoda etuvchi kirim -chiqim hujjatlaridagi ma'lumotlarni ushbu operatsiyani boshqa tarzda ifoda etuvchi Hujjatlar-ma'lumotlar bilan solishtirib ko'rish; 372

2) moddiy-tovar boyliklarni olish va berishoperatsiyasini ifoda etuvchi hujjatlardagi ma'lumotlarni birinchi operatsiya bilan o'sarobog'liq bo'lgan boshqa operatsiyalarni ifoda etuvchi hujjat ma'lumotlari bilan solishtirib Ko'rish ;

3) moddiy-tovar boyliklarning bir joo'dan boshqa joy ga ko'chirilganligi to'g'risidagi ma'lumotlarni ular tashibo'tkazilgan taralar to'g'risidagi ma'lumotlar bilan solishtirib ko'rish;

4) Buxgalteriya hisoboti to'g'risidagi ma'lumotlarini tezkor uchyot ma'lumotlari bilan solishtirib ko'rish;

5) nazorat kassa tasmaidagi ma'lumotlarni kassa cheklar ma'lumotlari bilan solishtirib ko'rish;

6) pul mablag'iari vamoddiy tovar boyliklarni berish to'g'risidagi pul vositalari vamoddiy tovar boyliklarni yozish va berishuchunasos bo'lgan hujjatlardagi ma'lumotlar bilan solishtirib ko'rish.

Bir turdagi qiymatlarning harakatini ifoda etuvchi hujjatlarni o'shirishusuli moddiy qiymatlar harakatining odatdagi tartibdan noto'g'ri chetga chiqib ketganligini Aniqlash maqsadida qo'llaniladi. Bu usul yordamida hujjatlardagi dastlabki yozuvlar

tiklanib, talon-toraj jinoyati sobiretilganlik fakti Aniqlanadi. Ushbu usul quyidagi holatlarni Aniqlashda qo'llaniladi:

- 1) Buxgalteriya hisobi o'z holiga tashlab qo'yilgan, chalkashtirilgan bo'lsa;
- 2) Buxgalteriya hisobi reestrlari tasodifan yoki qasddan yo'q qilingan bo'lsa;
- 3) dastlabki hujjatlar to'liq hajm davamijud bo'lsa-da, tahliliy hisobdagi ishlarni qisqartirishni taqozo etmagan bo'lsa;
- 4) tahliliy hisob yetarli darajada detallashtirilmagan bo'lsa, mavjud su iiste'mollikni Aniqlashuchun tahliliy hisob o'migamiqdoriga oid va sortli hisobni tiklash zarur bo'lsa. Hisob-kitob tiklangandan keyin moddiy qiymatlarning odatdagi aylanishdan chetga chiqib ketganligi Aniqlanadi.

Hisob yozuvlarini tiklash yoppasiga, tanlab o'tkaziladigan, to'liq vanatura turlarga bo'linadi. Yoppasiga tiklashdama'lum bir davr oralig'i ichida bajarilgan ma'lum moddiy qiymatlarning barcha nomlari bo'yicha tiklanadi. Tanlab o'tkaziladigan tiklashda esa ayrim hisob yozuvlari yoki ayrim qiymatlarning nomlari tiklanadi. Hisob yozuvlarini to'liq van O'tliq hisobga olishning xususiyusullari to'g'risidayuqorida bayon etildi.

Hisob yozuvlarini n O'tlaravishda tiklash Ham mavjud bo'lib, unga qo'libiq larni kontrol solishtirib ko'rish kiradi. 373 Qoldiqlarni nazorat tarzida solishtirib o'shirish usulining mohiyati shundan iboratki, Bu usul orqali o'z kshirilayotgan ma'lum davr, vaqt oralig'ida inventarizatsiyaviy vedomostga bir xil turdagi tovarlardan qolgan qoldiqlar bilan tovarlarning harakatdagi bolgan miqdori o'z kshirilib ko'riladi. Dastlabki tergovdagi so'roqqamuvofiq ravishda, kriminalistika taktikasi tavsiya etgan usullarasosida talon-toraj jinoyati bo'yicha so'roq qilishga puxta tayyorgarlik ko'rish lozim . So'roqqa tayyorlash jarayonida tergovni rejalashtirish lozim .

O'ldindan o'ylab tuzilgan reja asosida so'roqni olib borishni to'g'ri tashkil etishgava tergovchi tomonidan boshqa holatlarni Aniqlashga imkon beradi. Tergovni olib borish jarayonida o'zgishli ravishdaguvohlarni guruhlarga ajratib olish zarur. Ular quyidagicha:

1. Talon-toraj jinoyati sodir bolgan tashkil O'trahbarlari, Buxgalterlari ham davlat Mulki o'zlashtirilganigama'lum darajada aybdordirlar, ba'zan esamansabdor shaxs bilan aloqador bo'lib chiqishi ham mumkin. Shuninguchun ham tergovchi Bunday guvohlarni so'roq qilishdanihoyatda ehtiyot bo'lishi kerak, chunki ular tergovni chalkashtirishi yoki yo'nalishni boshqa tarafga o'zgartirib yuborishlari mumkin.

2. Talon-toraj qilingan Mulk bilan bevosita aloqador bolganishchilar. Bu om bor xodimlari, Mulkni yuklash-tushirishda ishtirok etgan Hamda ortiqchamulk hosil qilinishini bilganishchilar bo'lishi mumkin. Bunday guvohlarning ko'rsatuvlari o'zlashtirish faktlarini, o'zlashtirilgan Mulkning miqdori, jinoyat bir guruh shaxslar tomonidan sodir qilingan bo'lsa, ishtirokchi larning kim ligini, ishtirokchilardan har birining jinoyatdagi rolini Aniqlashgama'lum darajadayordam beradi. Bunday guvohlarni so'roq qilish ko'pincha ijobiy natija beradi.

3. Talon-toraj qilingan Mulkni tashishdayordam bergan shaxslar. Bular avtomashinashofyorlari, yukni olib borishda ishtirok etgan shaxslar, ya'ni ishchilar bo'lishi mumkin. Ko'pinchama'lum joy gayuKolib borgan, lekin marshrut yo'l varaQasida aks ettirilmagan bo'lsAshofyorlar guvoh tariqasida qatnashadilar.

4. Yuqori turuvchi tashkilot xodimlari, taftishchi vanazoratchilar.

Guvohlarni ko'rsatuv berish mazmuniga qarab Yana uch guruhga bo'lish mumkin. Birinchi guruhdagi guvohlar o'z xizmat mansabidan foydalanib talon-toroj ishlari yuzasidan bolgan faktlarni bo'rttirib ko'rsatishga 374 harakat qiladilar. Bular korxonalar, Muassasalarning Buxgalterlari, taftishchilari va rahbarlari bo'lishi mumkin. Ularni so'roq qilishda ko'rsatuvlarini Aniqlashtirib, hujjatlarga asoslangan holda isbotlashlari va atroflicha tushuntirib berishlari talab qilinadi.

Ikkinchi guruh guvohlar Aniqlangan kamomad, ortiqchamah sUIOtlarni yashirib qolishga urinadilar. Shuninguchun hamularning ko'rsatmalarini diqqat bilan tinglash, hodisani to'g'ri baholash Muhimahamiyatga ega.

Uchunchi guruh guvohlarga jinoyatni fosh etish zarur faktlar ma'lum bo'lsa ham Bu haqida hech narsa bilmasliklarinipesh qiladilar. A slida ular talon-toroj qilgan shaxslar bilan aloqada bo'ladilar. Bular shofyorlar, yuk tashuvchilar, qorovullar, oddiy sotuvchilar va boshqalardaniborat Muhim guvohlar hisoblanadi.

Agar ish bo'yicha bir nechtagumon ostidagi shaxslarni so'roq qilishga to'g'ri kelsa, tergovchi avvalOso'roqni kim dan boshlash masalasini to'g'ri hal qilish, ishuchun katta ahamiyat kasbetadi.

So'roqni avvalo jinoyatningikkinchi darajali ishtirokchilaridan boshlash zarur, Bunday ishtirokchilar ko'p incha jinoyatga tasodifan qo'shib qolgan shaxslar bo'ladi va obyektiv ko'rsatuv berishga harakat qiladilar.

Talon-toroj jinoyatini tergov Qilish bo'yicha ekspertizalar tayinlash.

Davlat va jAmoat Mulkini talon-toroj qilish jinoyatlarini tergovshda turli-tuman masalalarni u yoki Bu turdagi ekspertizalarni tayinlashorqali hal qilinadi. Talon-toroj jinoyatlarini tergov qilishda ko'p incha sud Buxgalteriya, tovarshunoslik, kriminalistik, qurilish texnika, o'zxnologik tayinlanadigan tayinlanadi.

Nazorat savollari:

1. Davlat Mulkini talon-toroj qilish jinoyatlarni kriminalistik tavsifi qanday? U qaysi elementlarni o'rganadi va kriminalistikaning boshqa bo'limlari bilan aloqasi qanday?

2. O'zgalalar Mulkini talon-toroj qilish jinoyatini tergov qilishntaktik masalalari yuzasidan fikr bildiring. Muayyan Bir jinoyat yuzasidan xususiy kriminalistik uslubiyot shakllantirishga harakat qilib Ko'ring .

Kazuslar:

1-kazus

1. Tijorat bank raxbari Amonov F. fuqaro 1953-yilda tug'ilgan JalolovB. bilan Muassasa balansidan chiqarilishi rejalashtirilgan moddiy 375 Qimmatliklarni odindan til biriktirib, moddiy boylikoittirish maqsadida rializatsiya qilib kelgan. O xirgi amalga oshirilgan jinoiyop eratsiya bank Muassasasiga o'zgishli "N exia" rusum li avtotransport vositasini rializatsiya qilish bilan bog'liqligi Aniqlandi. Unga ko'ra jinoyatChilaravtotransport vositasi tannarxini tushirish maqsadida undagi ayrim detallarni echibolib, yashirib qo'yishgan. Shundan so'ng, realizatsiya qilinayotgan obyektasm ga tushirilib, auksionga qo'yilgan. A uksion natijalariga ko'ra fuqaro Jalolov B. "N exia" rusum li avtotransport vositasini 5 000 000 so'm ga sotibolgan. Olib qo'yilgan detallar o'z o'rniga qo'yilib, Sereli bozorida 5800 A Q SH dolloriga sotib yuborilgan.

Holatni kriminalistik tahlil eting. Jinoyatni isbotlash MexAnizmi qay tarzda amalga oshirilishi lozim? Ayb lAn u vchilarni so'roq qilishda tergovchi qanday taktikadan fOy DA lAnishi za ru r? Sizningcha, holat yuzasidan qanday tergov harakatlarini olib borish tergov ishi samaradorligini oshirishgaxizma t qiladi?

2-kazus

Davlat korxonasi va Fayz holding o'rtasidamahsulot yetkazib berish to'g'risidashatnoma imzolandi. Davlat korxonasi mansabdor shaxsi "Fayz" xolding boshqaruvchisi bilan oldindan til biriktirib sotibolinayotgan Mebellar tannarxini yuqori ko'rsatgan va o'rtadagi farqni o'sarobomishibolish bo'yicha kelishgan. Shartnoma 20 000 000 so'm ga baholangan.

Ho la tni kriminalistik tahlil eting. Jinoyatni isbotlash mexanizmi Qay tarzda amalga oshirilishi lozim? Ayb lAn u vchilarni so'roq qilishda tergovchi qanday taktikadan fOy DA lAnishi zarur? Sizningcha, ho la t yuzasidan qanday tergov harakatlarini olib borish tergov ishi samaradorligini oshirishgaxizmat qiladi?

2. Firibgarlik jinoyatlarini tergov qilish uslubiyo'ti. 3. O'g'rilik jinoyatlarini tergov qilish uslubiyo'ti. 4. Bosqinchilik jinoyatlarini tergov qilish uslubiyo'ti.

O'g'irlik, talonchilik va bosqinchilik jinoyatlarining kriminalistik tavsifi. O'g'irlik jinoyatlari bo'yicha Aniqlanishi lozim bolgan holatlar. O'g'irlik jinoyatlarini tergov qilish xususiyatlari. Talonchilik va bosqinchilik jinoyatlari bo'yicha Aniqlanishi lozim bolgan holatlar. Talonchilik va bosqinchilik jinoyatlarini tergov qilish xususiyatlari.

O'g'irlik, talonchilik va bosqinchilik jinoyatlarining Kriminalistik tavsifi

O'g'irlik jinoyati eng ko'p tarqalgan jinoyatlardan hisoblanib, Mazkur jinoyatlarning bevosita obyektlari davlat, jAmoa t yoki fuqarolarning shaxsiy Mulklari hisoblanadi.

Yodda saqlang!

O'g'irlik - davlat, jAmoa t vashaxsiy Mulklarning yashirin ravishda o'zlashtirishdaniborat.

Talonchilik jinoyati deganda - jabrlanuvchiganisbatan zo'rlikishlatib yoki ishlatmasdan Mulknı ochiqchasiga talash tushuniladi. Bu harakato'zgarlar Mulkimı ochiqdan ochı qı zo'rlikishlatib qo'rqitish yo'li sodir qilinadi.

Bosqinchilik jinoyati deyilganda esa jabrlanuvchining shaxsiy Mulkimı uning so'g'iig' i yoki hayo'li uchun xavfli bolgan zo'rlikishlatib yoki zo'rliKishlatish yo'li bilan qo'rqitibegallash tushuniladi.

Mulka qarshi tajovuzlar orasida o'g'irliklarayniqsa keng tarqalgan. O'z xususiyatiga ko'ra ular: kvartiradan, davlat vanodavlat obyektlari (d o'konlar, Mehmonxonalar, sanatoriylar vash.k.)dan o'g'irliklar, kissavurlik, transport vositalarini o'g'rlash va boshq.

O'g'irlik jinoyati sodir etilgan joy va uning manzili jabrlanuvchi, mansabdor shaxslar, qorovul, guvoh, surishtiruv organ lari vakillari bergan ma'lumotlarda Aniq ko'rsatilgan bo'ladi. O'g'irlik jinoyatining sodir etilishi vaqti, usuli va qanday texnikaviy vositalardan foydalanganligi voqea joyini ko'sdan kechirishda Aniqlanadi,

shuningdek o'g'irlik jinoyatini tergovda aniqlanishi lozim bolgan barcha holatlar dastlabki tergov harakatlarini o'tkazich davrida aniqlanadi. 377

O'g'irlik jinoyat ishlari bo'yicha aniqlanishi lozim bolgan holatlarga quyidagilar kiradi:

- 1) o'g'irlik jinoyati haqiqatan ham sodir etilganligi;
- 2) o'g'irlik jinoyati sodir etilgan joy (korxonalar, muassasa, tashkilotlarning nomi va joylashgan joyi, jabrlanuvchining manzili), vaqti va qo'llangan usuli;
- 3) o'g'irlangan mulk kimga o'zgarishli ekanligi (korxonalar, muassasa, tashkilot yoki fuqarolar);
- 4) aniq nima o'g'irlanganligi, o'g'irlangan mulkning belgilari, uning soni va narxi;
- 5) o'g'irlik jinoyatini sodir etishda qanday texnik vositalaridan foydalanganligi
- 6) o'g'irlik kimlar tomonidan sodir etilganligi, ishtirokchilar va ularning vazifalari;
- 7) o'g'irlangan mulk kimga berilgan yoki sotilganligi;
- 8) keltirilgan zarar miqdori;
- 9) o'g'irlik jinoyatining sodir etilishiga olib kelgan sabab va holatlar;
- 10) keltirilgan moddiy zararni qoplash uchun qanday choralar-tadbirlar ko'rishtalab etiladi.

O'g'irlik jinoyatlarini tergov qilish xususiyatlari

O'g'irlikni tergov qilish hodisa sodir bolgan joyni ko'sdan kechirishdan boshlanadi. U tergovchi, tezkor xodimlar, mutaxassis kriminalist, xizmat-qidiruv itiva kinolog, ichki ishlar organlarining profilaktika inspektoridan iborat tergov-tezkor guruhi tomonidan amalga oshirilgan holda ayniqsa samarali bo'ladi.

Yodda saqlang!

Tergovchi hodisa sodir bolgan joy haqida umumiy tasavur hosil qilib, uni ko'sdan kechirish rejasini tuzgach, quyidagi masalalarni aniqlashi lozim:

- 1) o'g'irlik binoga qanday kirgan;
- 2) qaysi predmetlarga qo'l o'zgakizgan;
- 3) hodisa sodir bolgan joyda qanday izlar qoldirgan;
- 4) Bu yerni hech kimga sezdirmasdan tark etgan bo'lishi mumkinmi;
- 5) u o'zib bilan yoki o'zkiyimi, poyafzalidan imani olib ketgan (o'g'irlangan buyumlar; bo'yoq, chang zarralari);
- 6) aybdorning kasb-kori, jismoniy xususiyatlari, binodamo'ljal olishini ko'rsatuvchi belgilaraks etganmi. Jinoyatchilar necha kishi bolgani, ular qanday harakat qilgani, qimmatbaho buyumlar saqlanadigan joyni bilgan-bilmaganini aniqlash muhim vazifa hisoblanadi.

Hodisa sodir bolgan joyga kelgach, guruha'zolari o'g'irlikni kim birinchi bo'lib aniqlagani, sharoitda qanday o'zgarishlar yuz bergani, ularning birortasi shubhali shaxslarni ko'rgan-ko'rmaganini aniqlash 3 7 8 uchun shohidlar bilan so'rov o'tkaziladi. Agar o'g'irlik darhol aniqlangan bo'lsa, tezkor xodimlar aybdomi "qaynoqizlari" dan qidirishni tashkil etadi.

Binoga kirish yoki saqlash joylari (metall shkaflar, seyflar), ayniqsa, sinchiklab o'zgakshiriladi, chunki bu yerda barmoq, poyafzal izlari, qulfn buzish asboblari, kiyim

tolalari, jinoyatchi tushirib qoldirgan narsalar (egov, iskana, oyna keskich vash.k.) topilishi mumkin.

O ziq-ovqat d o'konlari, dala hovlilari va om borlardan o'g'rilik sodir etilgan holda, jinoyatchilar iste'mol qilgan shokolad konfetlari, pishloq, olmada tishizlari qolgan bo'lishi mumkin. To'siqlarni Buzayo'libo'g'rilar tanasining biror joyini tilibolgan bo'lishi, shu sababli qonizlari topilishi mumkin.

Ko'sdan kechirish jarayonida o'g'rlangan tovarlarning yorliqlari, pasportlarini, o'xshash gazlamanamunalarini olib qo'yish kerak, chunki Bu qidiruv tadbirlarini anchayengillashtiradi. Ko'sdan kechirilayotgan obyektning o'zvaraKatrofi ham o'zkshiriladi: Bu yerda avtotransport g'i ldiraklari, poyafzal izlari, jinoyat qurollari, o'g'rlangan mol-Mulkning bir qismi topilishi mumkin. Jabrlanuvchilar vamoddiy javob gar shaxslarni so'roq qilishodatda Ular voqea haqida qaysi holatlardaxabar topganini Aniqlashdan boshlanadi.

So'roq qilinuvchi yo'qolgan Buyumlar va boylklarni oxirgi marta qachon ko'rgani, ular yo'qolganini qachoNAniqlagani, shuningdeko'g'rlangan mol-Mulk qiymati va alohida belgilari Aniqlanadi. K vartira o'g'riliklariga doir ishlar bo'yicha qo'shnilar orasida jabrlanuvchida pul va boylklar mavjudligidan xabardor odam boryo'qligi, kvartirada begonashaxslardan oxirgi marta kim bolgani Aniqlanadi. Agar so'roq qilinuvchi o 4g'rilikni sodir etishi mumkin bolgan Muayyan shaxslarni aytsa, Bunday gumonlar uchun nima asos bolganini surishtirish kerak. Ushbu toifadagi ishlar bo'yicha kechiktirib bom maydigan tergov harakatlari qatorigaguvohlarni so'roq qilish ham kiradi.

K vartira o'g'riliklarini tergov qilishda - Bu jabrlanuvchining oila a'zolari va qarindoshlari. Ular o'g'i rlangan Buyumlarningalomatlariga Aniqlik kiritadi. D eraza oldidayoki hovlidagi so'rida kunni kech qiladigan pensionerlar va qo'shnilarni so'roq qilish natijasida ham Muhim ma'lumotlarni olish mumkin.

Davlat va jAmoat Mulkini o 4g'i rlashga d o ir ishlar bo'yicha qo'riqlash xizmati xodimlarini so'roq qilish zarur: ular o'sha payt qayerda bolgan, qo'riqlanayotan obyekt yaqinidashubhali subyektlarga Ko lzi tushmaganmi, Bu qachon bolgan, ular nimasi bilan E'tibomi tortgan va h.k.

Agar jinoyatchilar o'g'rilikni sodir etishustidayoki "qaynoQizlardan" boriBushlangan bo'lsa, engavvalo gumon qilin uvchilarni shaxsiy tintuv qilish vaguvohlantirish, ularning kiyimini ko'sdan kechirish, yashash joyida tintuv o'tkazish zarur. Ushbu tergov Harakatlarini o'tkazish jarayonida o'g'irlangan pullar va Buyumlargina emas, balki ularning oTamlari, yorliqlari, jinoyat qurollari, binolarning tarxlari, jinoyatChilar kiyimi hamolib qo'yiladi. Tintuv o'tkazayotganda professional o'g'rilar odatda o'g'irlangan Buyumlarni yashirishusullarini pu x ta ishlab chiqishlarini hisobga olish lozim . Shu sababli kvartiri bilan bir qatorda, barchayordamchi xonalar, y erto'lalar, garajlar, qazn o q larni ham tintuv qilish zarur.

Ushlangunga qadar o'g'rilar ba'zan bir nechta o'g'rilik lar sodir etishga ulgurgan bo'ladi, tintuvda ushbu holatni hisobga olish zarur. Shu sababli nafaqat tergov qilinayotgan, balki ilgari sodir etilgan o'g'riliklarga o'zgishli Buyumlar hamolib qo'yiladi. Tintuv cho g'idayaxshi niqoblangan xufyadonlarni topishuchun ta'sirchanasboblardan foydalanish lozim .

Gumon qilinuvchini guvohlantirish, uning kiyimini ko'sdan kechirish chog'ida jinoyat sodir etilgan joo'da ilashgan chang, gilam tuki, bo'yoq va boshqamikrozarralar topilishi mumkin. Ko'sdan k echirilgan kiyim va poyafzal ekspertizagayuborishuchun olib qo'yilishi lozim .

Gumon qilinuvchini so'roq qilishodatda unda alibi bo r-yo'qligini Aniqlashdan boshlanadi.

Agar so'roq qilinuvchi aybiga iqror bo'lmasdan, o'z alibisini bildirgan bo'lsa, uning boshqa joo'da bo'lish tafsilotlari Aniqlanadi. Jinoyatchini fosh qilishuchun o'g'rilik sodir etilgan joo'da topilgan, tintuv vaguvohlantirish Cho g'ida olib qo'yilganashyoviy dalillardan, shuningdek guvoh-shohidlar va boshqaGu v ohlarning bildirilganalibini rad etuvchi ko'rsatuvlaridan foydalaniladi. Agar gumon qilinuvchi o'z aybiga iqror bo'lgan bo'lsa, undan jinoyatni sodir etishga tayyorgarlik ko'rish tafsilotlarini, o'g'irlangan Buyumlar va jinoyat qurollari yashirib qo'yilgan joyni, sheriklari mavjudligi yoki mavjud emasligini Aniqlash zarur.

O'g'rilikni tergov qilishda sud ekspertizalari Muhim rol o'ynaydi. Ko'pincha daktiloskopik, trasologik (qulfhi Buzish, poyafzal, avtoshiNa izlari bo'yicha), mikroobyektlarni o'shirish bo'yicha ekspertizalar tayinlanadi. 380

TAlo nchilik va bosqinchilik jinoyatlarini tergov qilishda Aniqlanishi lozim bo'lgan holatlarga qu yidagilar kiradi:

1) talonchilik yoki bosqinchilik jinoyatlari qachon, qayerdava qanday sharoitdava kim ganisbatan sodir etilganligi;

2) jinoyatning sobiretilishidanechutashaxs shtirok etganligi, ularningurnumiy vaxususiy belgilari;

3) jinoyatchilar qurollangan bo'lsa, nimalar bilan qurollanganligi;

4) jinoyatni sobiretishda zo'rlashishlatilgan bo'lsa, u qanday hajmda ekanligi;

5) y etkazilgan tana jarohatining tavsifi va og'rlik darajasi;

6) jabrlanuvchigayetkazilgan tana jarohatlari to'g'risidagi ko'rsatuvning guvoh bergan ma' lumotlar bilan taqqoslab ko'rish va uning tasdiqlanishi;

7) bosqinchilik natijasida jinoyatchilar qanday Mulk yoki predmetlarni olganligi;

8) jinoyatlarning sodir etilishiga saban bo'lgan sharoitlar;

9) jabrlanuvchida katta pul sum masi borligini bil gan shaxslarni Aniqlash.

Talonchilik va bosqinchilik jin oyatlarini tergov qilish xu susiyatlari

Talonchilik va bosqinchilik jinoyatlariga doir ishlar bo'yicha dastlabki tergov harakatlari xususiyati jinoyat ishi gumon qilinuvchiningushlanishi yoki jinoyat sobiretilishi fakti bo'yicha qo'zg'atilganiga bog'liq bo'ladi. Ikkala holda ham tergovni jabrlanuvchini so'roq qilish, hodisa sodir bolgan joyni ko'sdan kechirish, gumon qilinuvchini guvohlantirish va so'roq qilish, jabrlanuvchining sud-tibbiyoekspertizasini tayinlash, guvoh-shohidlarni so'roq qilish (agar ular bo'lsa)dan boshlagan ma' qul.

Jabrlanuvchini so'roq qilishda talonchilik yoki bosqinchilik hujumi uninguchun stress vaziyati hisoblanishini E'tiborga olish zarur. Shu bois jabrlanuvchi jinoyatchilarning tashqi ko'rinishi belgilarini va tergov uchunahamiyatgamolik bolgan boshqa holatlarni doim hameslab qolavermaydi. Jinoyat haqida jabrlanuvchi odatdavoqeadan keyin darhol arz qiladi, shu sababli so'roq paytida kuchli ruhiy hayajonlanish holatida bo'ladi, olingan tan jarohatlaridanazob chekadi. So'roq Dan

oldin jabrlanuvchiga o'ziga kelibolish, hujum ning barcha holatlarini xotirasida tiklash uchun vaqt berish zarur.

Hujum qilganlarning tashqi ko'rinishi, kiyimi, qadam tashlashi, nutqining nuqsonlarini ayniqsa batafsil Aniqlash zarur. Quyidagi masalalar ham Muhimahamiyatga ega: jabrlanuvchi qanday qarshilik ko'rsa tgan ; hujum qilganlarda qanday jarohatlar qolgan bo'lishi mumkin; jabrlanuvchining tanasi va kiyimida jinoyatchilarning qonizlari bormi; ularning har biri qanday rol ni bajargan.

Jabrlanuvchini so'roq qilgandan keyin, ba'zan undan oldin (agar, masalan, jabrlanuvchi kasalxonada bo'lsa) hodisa sodir bolgan joyni ko'sdan kechirish o'tkaziladi. Ushbu tergov harakati taktikasi o'g'rilikka doir ishlar bo'yicha ko'sdan kechirish taktikasi bilan o'xshash. Asosiy farq shundan iboratki, talonchilik va bosqinchilik hujumlarida jinoyat shohidi - jabrlanuvchi mavjud bo'ladi. Ko'sdan kechirishni uningishtirokida o'tkazgan ma'qul. Jabrlanuvchi o'iga hujum qilingan joo'da bergan tushuntirishlar o'q, sigaret qoldiqlari, jinoyatchilarning barmoq va poyafzal izlarini topish, hidli izlarni olishni osonlashtiradi.

Olishuv joyi, ayniqsa, sinchiklab o'zkshiriladi. Bu yerda qon, oyoq izlari, uzilgan tug'ialar, qo'lqoplar, yirtilgan kiyim bomaklari va boshqanarsalar - ashyoviy dalillar topilishi mumkin. Hodisa sodir bolgan joyni ko'sdan kechirish jarayonida ba'zan talonchilik yoki bosqinchilik hujumi insenirovka xususiyatiga ega ekanligini taxmin qilishimkonini beradigan salbiy holatlar Aniqlanadi.

Jabrlanuvchini guvohlantirish yaxshi yoritilgan xonada kuchli lupalar yordamida o'tkaziladi. So'ng ko'sdan kechirilgan kiyim yuza tomoni ichkariga qaratib taxlanishi, omamga joylanishi va mikrozaralar ekspertizasiga yuborilishi lozim . Guvohlantirishni o'tkazish jarayonida olingan jarohatlar xususiyati qayd etiladi; ular, shuningdek kiyim da topilgan yirtilishlar masshtabli fotosyo'l ka qoidariga binoan fotosuratga tushirilishi shart.

Gumon qilinuvchini ushlash vashaxsiy tintuv talonchilik yoki bosqinchilik sodir etishda aybdor shaxslar ko'pincha qurollangan bomishini hisobga olgan holda o'tkazilishi lozim . Shu sababli ushlashni IIO lari xodimlariga topshirgan ma'qul. Ushlangangan isbatan shaxsiy tintuv qurolni, shuningdek jabrlanuvchini qo'rqitish yoki d o'pposlash uchun qo'llanishi mumkin bolgan boshqanarsalarni va o'g'irilgan Buyumlarni olib qo'yish uchun darhol o'tkazilishi lozim . So'ng gumon qilinuvchining kiyimini ko'sdan kechirish o'tkaziladi. Unda jabrlanuvchining kiyimidan ilashgan tolalar, hodisa sodir bolgan joo'dagi tu p ro q zarralari, olishuv izlari qidiriladi. Gumon qilinuvchini guvohlantirish chog'i da uning tirnoqlari ostidagi kir olinadi, qo'llari va tanasining boshqa qismlarida mavjud tishizlari va tinalishlar qayd etiladi. Zarur holda sud-tibbiyo ekspertisasi tayinlanadi.

Gumon qilinuvchini so'roq qilish. Tergovamaliyo'tiga talonchilik yoki bosqinchilik hujumini jinoyatchilar o'zish joyini ma'lum vaq tga tashlab ketib yoki ancha ishonchli alibini yaratib sodir etgan hollar ma'lum . Bu gumon qilinuvchini fosh etishni qiyinlashtiradi, uni so'roq qilishga puxta tayyorgarlik ko'rishni, hodisa sodir bo'lgan joyni ko'zdan kechirish va boshqa tergov harakatlarini o'tkazich chog'ida qo'lga kiritilgan ashyoviy dalillarni ko'rsatish rejasini tuzishni talabetadi.

Agar gumon qilinuvchi talonchilik yoki bosqinchilik sodir etganiga iqrar bo'lsa, undan qilmishning barcha holatlarini surishtirish lozim. Bunday gumon qilinuvchi

bilan birga o'z kshiruvlarni hodisa sodir bolgan joo'da o'shirish ko'rsatuvlarni videoyozuv vositasida qayd etish yo'li bilan o'tkazilishi, maqsadga muvofiq bo'ladi. Ba'zan bosqinchilik sodir etishda ayblanuvchilar jabrlanuvchiganisbatanishlatilgan zomlikni kamaytirish ko'rsatishga harakat qiladi, uni d o'pposlaganini inkoretadi, qurol o'miga uning maketini qo'llagani yoki umuman qurolsiz harakat qilganini ta'kidlaydi, ya'ni jinoyatni sodir etish holatlarini talonchilik sifatida ko'rsatishga harakat qiladi.

Talonchilik va bosqinchilik hujumlarini tergov qilishda, ayniqsa, faol qo'llaniladigan tergov harakati tanib olish uchun ko'rsatish hisoblanadi. U jabrlanuvchi yoki guvoh-shohidlar jinoyatchining tashqi ko'rinishini eslab qolgan va uni tanib olishi mumkin bolgan yoki hujum sodir etilgan joo'dagumon qilinuvchiga o'zgishli narsalar topilgan holda o'tkazilishi lozim.

Bosqinchilik to'g'risidagi ishlar bo'yicha ko'pincha jabrlanuvchi yoki gumon qilinuvchining sud-tibbiyoekspertizasi tayinlanadi. Tan jarohatlarining mavjudligi, xususiyati va og'rlilik darajasi, ular qachon yetkazilgani va hokazolarAniqlanadi. ushbu toifadagi ishlar bo'yicha sovuq qurol ekspertizasi ancha keng tarqalgan. Unda pichoq, kaso'zt va hujum qilishda foydalanilgan boshqa predmetlarning sovuq qurolgamansubligi masalasi hal qilinadi.

Agar bosqinchi o'qotar qurol ishlatgan va u jinoyatchidan olib qo'yilgan, ishga o'q'lar yoki gilzalar qo'shib qo'yilgan bo'lsa, sud-ballistik ekspertizasi tayinlanadi. Hodisa sodir bolgan joo'da poyafzal yoki transport vositalariningizlari topilgan holda trasologik ekspertiza tayinlanadi. Ayrim hollarda tovarshunoslik va daktiloskopik ekspertiza tayinlanishi mumkin.

11-mavsu ushun tayansh so'zlar.

0'zgalar mulkini talon-toroj qilish, jinoiy tajovuz predmeti, jinoyatni sodir etishusuli, ishning holati va Aniq vaziyati, jinoyatchining shaxsiy xususiyatlari, motiv vamaqsadi, jinoyatning oqibati, 0'g'irlik, yashirin ravishda, talonchilik jinoyati, bosqinchilik jinoyati, mulkka qarshi tajovuzlar, kvartiradan, davlat vanodavlat obyektlari (d o'konlar, Mehmonxonalar, sanatoriylar vash.k.)dan o'g'riliklar, kissavurlik, transport vositalarini o'g'rlash.

Nazorat uchun savollar:

1. 0'g'irlik jinoyat ishlari bo'yicha Aniqlanishi lozim bolgan holatlar nimalardaniborat? Uni Mazkur turdagi jinoyatlarning kriminalistik tavsifidan farqi nima?

2. Talonchilik va bosqinchilik jinoyatlarini tergov qilishda qaysi harakatlarini o'tkazilishi jinoyatlarni tez ochilishiga xizmat qiladi?

11-mavsu ushun gloccariylar.

0'zgalar mulkini talon-toroj qilish jinoyatlarining kriminalistik tavsifi.

Davlat va jamoat mulkini talon-toroj qilish jinoyatini kriminalistik tahlili tahlil qilishda davlat va jamoat mulkini mansabdor shaxslar tomonidan talon-toroj qilinishiga kriminalistik tav sif berish kerak.

Oddiy talon-toroj, ya'ni hech qanday niqobsiz mulkni qonun sız egallab olish va Aniqoblab sodir etilgan jinoyat.

0'g'irlik, talonchilik va bosqinchilik jinoyatlarining kriminalistik tavsifi

0'g'irlik jinoyati eng ko'p tarqalgan jinoyatlardan hisoblanib, mazkur jinoyatlarning bevosita obyektlari davlat, jamoa t yoki fuqarolarning shaxsiy mulklari hisoblanadi.

0'g'irlik - davlat, jamoat va shaxsiy mulklarning yashirin ravishda o'zlashtirishdaniborat.

Talonchilik jinoyati deganda – jabrlanuvchiga nisbatan zo'rlik ishlatib yoki ishlatmasdan mulkni ochiqchasiga talash tushuniladi. bu harakato'z galar mulkimi ochiqdan ochiq zo'rlik ishlatib qo'rqitish yo'li sodir qilinadi.

Bosqinchilik jinoyati deyilganda esa jabrlanuvchining shaxsiy mulkimi uning so'g'iig' i yoki hayo'li uchun xavfli bolgan zo'rlik ishlatib yoki zo'riikishlatish yo'li bilan qo'rqitibegallash tushuniladi.

Mulkka qarshi tajovuzlar orasida o'g'irliklarayniqsa keng tarqalgan. 0'z xususiyatiga ko'ra ular: kvartiradan, davlat vanodavlat obyektlari (d o'konlar, mehmonxonalar, sanatoriylar vash.k.)dan o'g'irliklar, kissavurlik, transport vositalarini o'g'rlash va boshq.

Kazuslar

1-kazus

2015-yil 13-may kuni XXX tijorat bank rahbari Amonov F. ga qarashli davlatraqami S 256 FV bolgan, oq rangli, "N ex ia" rusum li avtotransport vositasini o'g'irlab ketilgan. Tezkor qidiruv tadbirlari natijasidagumon qilinuvchi fuqaro Zaynievni muqadda avtotransport vositalarini o'g'irlash bilan bog'liq jinoyatlarni sodir etganligi Aniqlangan. 2015-yil 16-may kuni Zangiota tuman postidan 3 km narida, 0'zbekiston 2-tor ko'chasi yonida "Nexia" rusumiga o'zgishli oq kuzov ichki jiho z lari to'liq yechibolingan holda topilgan.

Holatni kriminalistik tahlil eting. Jinoyatchilarni Aniqlash va ashyo viy dalillarni topishuchun qanday tergov va tezkor-qidiruv ta d birlar ini amalga oshirish lozim ? Gumon qilinuvchini so'roq qilishda tergovchi qanday taktikadan foy dalanishi zarur? Holat yuzasidan qanday tergov rejasi tuziladi vaversiyalar yuritiladi?

2-Kazu s

2014-yil 5-mart kuni Toshkent shahar Yunusobod tumani 6 kvartal 34-uy 24-xonadonda o'g'irlik jinoyati sodir etilgan.Xonadon egasining xabariga ko'ra ushbu holat yuzasidan Yunusobod tumani IIB tergovchilari tomonidan dastlabki tergov harakatlari olib borildi. Hodisa joyini ko'sdan kechirish chog'da barmoq izlari, poyabzal izlari, topiladi va daliliyashyolar sifatida olinadi. Dastlabki tergov chog'i da to'plangan dalillar jinoyatchi shaxsini Aniqlashuchun yetarli bo'lmaydi.

Holatni kriminalistik tahlil eting. Jinoyatchilarni Aniqlash va ashyoviy dalillarni topishuchun qanday tergov harakatlari va tezkor-qidiruv tadbirlarini amalga oshirish lozim ? Holat yuzasidan qanday tergov rejasi tuziladi vaversiyalar yuritiladi?

12-mavzu. O't qo'yish va yong'in xavfsizligi qoidalarini jinoiy tarzda Buzilishini tergov qilish. Ekologiya sohasidagi jinoyatlarni tergov qilish.

Reja:

1. O't qo'yish va yong'in xavfsizligi qoidalarini jinoiy tarzda Buzilishini tergov qilish uslubiyo'ti.
2. Ekologiya sohasidagi jinoyatlarni tergov qilish uslubiyo'ti.

1. O't qo'yish va yong'in xavfsizligi qoidalarini jinoiy tarzda buzilishini tergov qilish uslubiyo'ti.

O't qo'yish va yong'in xavfsizligi qoidalarini Buzilish jinoyatlarining kriminalistik tavsifi. Tergovni tashkil etish va rejalashtirish. Dastlabki va keyingi tergov harakatlarini tashkil o'tkazish.

O't qo'yish va yong'in xavfsizligi qoidalarini buzilish jinoyatlarining kriminalistik tavsifi.

Ko'p holatlarda qasddan o't qo'yishlar ma'lum tayyorgarlik bosqichlari bilan xarakterlidir. Bunda jinoyatchi tajovuz qilish yo'llari to'g'risida Axborot to'playdi, o'z niyatlarini oldindan rejalashtiriboladi, o't qo'yish uchun zarur bo'lgan texnik vositalar va qurollar tanlaydi, ularni yashirish choralarini ko'radi.

Yodda tuting!

O't qo'yish usullarini Bir nechta guruhlarga bo'lish mumkin:

- 1) tezalanganda oladigan va tez yonadigan materiallar yordamida o't qo'yish;
- 2) maxsus tayyorlangan yonuvchi materiallar yordamida o't qo'yish;
- 3) tashqi olov manbaidan tezo't olishga yoki belgilangan vaqtda alanganishga mo'ljallangan maxsus tayyorlangan texnik moslamayoki maxsus yaratilgan sharoitdan foydalanib o't qo'yish;
- 4) o'z-o'zidan yonib ketadigan biror Buyum yoki material uchun qulay sharoit yaratish yo'li bilan o't qo'yish.

Mazkur turdagi jinoyatlarni tergov qilishda Aniqlanishi lozim bo'lgan holatlar.

- 1) yong'in qachon yuz bergani;
- 2) Yong'in qayerdan boshlandi, uning manbalarining soni va tarqalishi;
- 3) Yong'in, uning chiqishi va tarqalishini kim ko'rgan, kuzatgani;
- 4) Yong'in chiqishiga qaysi voqealar sabab bo'lgani;
- 5) agar yong'in xavfsizlik tartib-qoidalarining buzilishi natijasida chiqqan bo'lsa, unga rioya qilish uchun javobgarlikni kimning zim mas'uliyatlangani; tartib-qoidalarining buzilishi nimalardan iborat va bunga kim tomonidan yo'l qo'yilgani;
- 6) agar yong'in texnik sabablarga ko'ra chiqqan bo'lsa, Aniqlanishi ular nimalardan iborat, texnik nosozliklar qachon paydobo'lgani, ularni o'z vaqtida Aniqlab, bartaraf etishimkoni bo'lganmi?

7) agar qasddan o't qo'yilgan bo'lsa, uning sabablari, ijro usullari qanday, kim tomonidan va qanday vositalardan foydalangan holda sodir etilgani?

8) agar yong'i nda odamlar qurbon bo'lgan bo'lsa, u qanday vaziyatdayuz berdi, agar tan jarohati olgan bo'lsa, uning xarakteri va jidbiylik darajasi qanday?

9) Yong'in chiqishiga kimaybdor, o'z harakatlari (yoxud harakatsizligi) bilan Yong'in chiqishga sabab bolgan shaxsningaybdorlik darajasi, aybni og'i rlashtiruvchi vayengillashtiruvchi vaziyat qanday?

10) Yong'in yetkazgan zarar xarakteri vamiqdori;

11) yong'in chiqishiga olib kelgan sabab vashart-sharoitlar.

Dastlabki tergov harakatlarini tashkil etish va o'tkazish.

Yong'in to'g'risidagi ishlar bo'yicha dastlabki tergov harakatlari ro'y bergan vaziyatga to'g'ri yo'nalish berishimkoniyatlarini ta'minlash, Yong'inni birinchilar qatorida sezgan, kurgan, kuzatgan shaxs va dastlabki bosqichlarni topish so'roq qilish, qoldirgan izlarni ko'rib chiqish, belgilabolish, ashyoviy dalillarni qidirib topish va saqlab qo'yish kerak.

Yodda tuting! Yong'in chiqqan joyni ko'sdan kechirish jarayonida quyidagilarga oydinlik kiritish zarur:

1) yong'in sobir bolgan joy vaziyati;

2) yong'in chiqqan joy ning ko'rinishi vayong'i nning tarqalish yo'llari;

3) yong'in chiqqan joy (yong'in manbai) binoningichidayoki tashqarisida bolganligi, elektRasboblariningishlatilgan holda qoldirilganligi;

4) yong'in natijasidanimalar yonib ketdi yoki zararlandi?

Hodisa sodir bolgan joyni ko'sdan kechirish, kechiktirib bo'lmaydigan tergov harakati sifatida, jinoyat ishini qo'zg'atish to'g'risidagi masalani hal qilishuchun boshlang'i chAxborot beradi va uni tergov qilish muvaffaqiyatini ko'p jihatdan belgilaydi. yong'in to'g'risida xabar olgach, tergovchi hodisa sodir bolgan joy ga "tez yordam "ni chaqiradi, yong'in chiqqan joyni qo'riqlash choralarini ko'radi va ayni vaqtda kerakli mutaxassis larni chaqiradi. Bundan tashqari, tergov-tezkor guruhini kriminalistik avtolaboratoriya yoki foto vavideoapparatura, yong'i n-texnika chemodani, gazoanalizatorlar, o'lchashasboblari, yong'in axlatini o'shirishuchun elaklar bilan ta'minlash to'g'risida ko'rsatma beradi.

Yong'in yuz bergan joyni ko'sdan kechirish jarayonida quyidagi asosiy vazifalar hal qilinadi:

a) yong'in yuz bergan joyni o'shirish va uning sharoitlarini qayd etish;

b) yong'in o'cho g'ini Aniqlash;

d) o't qo'yish yoki yong'in xavfsizligi qoidalarini jinoiy buzish belgilarini Aniqlash va mustahkamlash;

e) yong'in qanday yuz bergan, bunda kimaybdor, kim gava qanday zarar yetkazilgan, degan savollarga javob topish.

Zaruriy dastlabki ma'lumotlarni to'plab, o't o'chiruvchilar vamutaxassislar bilan o'saro aloqani yo'lga qo'ygach, tergovchi: Yong'in urnumiy manzarasini qayd etadi; o'zvaraKatrofni u yerdamavjud kriminalistikahamiyatgamolikizlar vanarsalarni topish vamustahkamlash maqsadida Ko'zdan kechiradi.

Yong'in o'chirilishi, hayot va sog'liq uchun xavf bartaraf etilishiga qarab, ko'sdan kechirish ishtirokchilari ishlashuchun ochiq hududga kiradi vamarkazdan chetga

qarab, yong'in o'cho g'iga asta-sekin yaqinlashgan holda uni ko'sdan kechiradi. Ko'sdan kechirish jarayonida yong'in manzarasini qayd etish va ishuchunahamiyatga ega bo'lganizlar vanarsalarni Aniqlash borasidagi ishamalga oshiriladi.

Tergovchining bosh vazifasi - yong'in o'cho g'i (o'choqlari)ni Aniqlash. hodisa sodir bo'lgan joy ning mazkur asosiy nuqtasida ish bo'yicha eng muhimAxborot jamlanadi. Agar yong'in tezo'chirilgan bo'lsa, ko'sdan kechirishni uning o'cho g'idan boshlagan ma'qul. Yong'in o'chog'ida o'ch chiqishi sabablarini Aniqlash mumkin, masalan, yalang'ochlangan va erigan simlardaniborao'zlekr qalqoni; yondirish qurilmasi qoldiqlari; yonuvchan moddalarning zarralari; kerosin yoki benzin shim dirilgan uvada bo'laklari va h.k.

Sanoat korxonalarida yong'in chiqqan joylarni ko'sdan kechirayotganda ishlab chiqarish jarayonlari, foydalaniladigan xos ashyo va materiallarning xususiyatlarini hisobga olish zarur. Ularning orasida o'z -o'zidan o't oladigan vayonuvchan moddalar bo'lishi mumkin.

Yong'in joyidamavjud kuyindini sinchiklab ko'sdan kechirish zarur. Yonuvchan modda solingan shisha idishlarda nafaqat uning qolbig'i, balki jinoyatchini Aniqlashgayordam beradigan barmoq izlari ham topilishi mumkin. Ko'sdan kechirish jarayonida jidbiy termik shikastlangan joylarni ajratish lozim.

Murdani ko'sdan kechirish vaqtida u turgan joy ga, uning kiyimiga, alohidava ko'zga bo'rtib tashlanadiganalomatlarga, yonuvchan moddalarning qoldiqlariga, o'lim qachon-obyektdayong'in chiqishidan oldin yoki keyin yuz berganini Aniqlashimkonini beradigan belgilarga e'tiborni qaratish zarur. Agar odam yong'in muhitiga tirik holda tushib qolgan bo'lsa, uning o g'iz bo'shlig'i vanafas yo'llari kuygan bo'ladi, qonida esa karbon oksidi topiladi.

Yong'in yuz bergan joyni ko'sdan kechirish jarayoni va uning natijalarini bayonnomada, tarxda, fotosuratlar vavideoyozuvda qayd etish katta ahamiyatga ega. kriminalistik ahamiyatga molik barcha holatlarni qayd etish muhimdir. Masalan, uy (bino)ni tavsiflashda pol, devorlar, shift qanday materialdan qurilgani, ular suvalgani yoki bo'yoq, gulqog'oz, pardoqlash materiallari bilan qoplangani, ularga olov yoki tutun bilan qay darajada ta'sir ko'rsatilgani, elektr isitishasboblari bo r-yo'qligi, ular qayahvoldaligini ko'rsatish zarur.

Elektr simlarning qisqa tutashuv belgilari mavjud bolgan qismlari, shuningdek elektr nazorat, elektr hisoblash, elektrro'zg'or va isitish asboblari hamda ehtimol tutilgan yong'in manbalari hodisa sobir bolgan joo'dan olib qo'yiladi. Barcha hollardayong'in joyidagi tuproq, kul, ko'mir va kuyindidan ekspertiza o'zkshiruvlari uchun nazorat namunalari olinadi. Aniqlanganizlar, narsalar, materiallar, moddalarning namunalari va boshqa obyektlar zich berkiladigan sig'i mlar yoki qo'sh qavatli polietilen q oplarga solinadi va ularga o'zginshli yozuvlar qayd etilgan yorliqlar biriktiriladi. Ular olib qo'yi'gan joylar ko'sdan kechirish bayonnomasida ko'rsatiladi va hodisa sobir bolgan joy tarxida qayd etiladi.

Yong'in yuz bergan joyni ko'sdan kechirish jarayoni vanatijalari videoyozuv, Fotos'yo'l kayo'li bilan qayd etilishi shart.

Yodda saqlang ! Yong'inlarga doir ishlar bo'yicha kriminalistik ahamiyatga molikAxborot olish manbalari sifatida quyidagilar xizmat qiladi:

1) hodisa sodir bolgan joyni ko'sdan kechirish paytida olingan ma'lumotlar;

- 2) guvoh-shohidlar, jabrlanuvchilarning ko'rsatuvlari;
- 3) tezkor yo'l bilan olingan ma'lumotlar;
- 4) gumon qilinuvchi (ayblanuvchi)ni tintuv va so'roq qilish natijalari;
- 5) tergov eksperimentlari, yuzlashtirishlar va boshqa protsessual harakatlarni o'tkazish natijalari; j
- 6) yong'in-texnika va boshqa ekspertizalar natijalari.

Tergov o'tkazish ni rejalashtirish va keyingi tergov harakatlari tasmollar dastlabki tergov harakatlarining o'z vaq tida olingan natijalari, yong'in sabablari, ayrim hollarda uningaybdorlari to'g'risidagi materiallarasosida olg'a suriladi.

Etibor bering! Tergovning birinchi bosqichida olingan ma'lumotlarasosida i tergovchi hodisaxarakteri to'g'risida quyidagi asosiy taxmini o'lg'a surishi mumkin:

- 1) o't qo'yilgan;
- 2) ochiqdagi olovga ehtiyotsizlik bilan qilingan munosabat natijasidayong'in; chiqqan;
- 3) yong'indan xavfli qurilma, asboblar, elektr o'tkazgichlar va boshqalar o'z xirik nosozligi oqibatidayong'in chiqqan;
- 4) o'z-o'zidan yonib ketadigan mahsulotlar noto'g'ri saqlangan;
- 5) chaqmoqurishi va boshqalar.

Yong'in chiqishiga sabab bolgan asosiy taxmin asosida turli masalalarga oid taxminlarni olg'a suradi, Bunda ishninganiq vaziyati vayig'ilgan materiallar hisobga olinadi. Masalan, o'tqo'yish to'g'risidagi asosiy taxmin olg'a surilganda qasddan qilingan o'tqoyish sabablariga oid masalamuhokama etiladi.

Qilingan versiyalar rejalashtirishningasosi hisoblanadi. Yong'in to'g'risidagi ishlar bo'yicha tergov o'tkazishni rejalashtirish o'lg'a surilgan taxmin mazmuni va tergovninganiq bir bosqichda hal etiladigan vazifalar bilan asoslangan o'igaxos jihatlariga egadir.

Agar yong'in chiqishiga asosiy sababolov bilan xavfsizlik qodalariga rioya qilinmagan holdamunosabatda bo'lishoqibati ekanligi taxmin qilinsa, tergov o'tkazishni rejalashtirishdayong'in ro'y bergan vaqtda binoningichida bolgan shaxsning ahloqini om ganish nazarda tutiladi.

Agar yong'in chiqishiga texnik nosozlik sabab, deb taxmin qilinsa, uni toppish imkoniyatini beradigan o'zgishli ekspert tadqiqoti rejalashtiriladi. So'ngrayong'in ga qarshi xavfsizlik tartib-qoidalariga rioya qilish ga javob gar vamavjudasboblar, mashinalar, mexanizmlar holatini nazorat qilishgama s'ul shaxslarni so'roq qilish nazarda tutiladi.

Ayni vaqtdayong'in chiqqan binoda ishlayotgan xodimlarni guvoh sifatida so'roq qilish rejalashtiriladi. Shuningdek, rejada o'zgishli texnikaga oid hujjatlarni ajratibolish ko'zda tutiladi.

Agar qasddan o'tqoyish to'g'risidagi taxmin asos qilibolinsa, jinoyat sodir etish sabablarini ochib berishgayo'naltirilgan tergov harakatlarini o'tkazish rejalashtiriladi. bunda tergov rejasi jinoyatning barcha tarkibini o'zichiga olgan voqeaning haqiqiy xarakteri to'g'risidagi bir n echa taxmini bir vaq tning o'zida o'shirishni nazarda tutishi kerak. Masalan, do'kon, ombor va boshqalarga o't qo'yishdan maqsad u yerdagi o'g'irlikni niqoblash, turar joy binosiga o't qo'yishda esa qotillikni niqoblash nazarda tutilgan bo'lishi mumkin. Bunday vaziyatlarda yong'in bilan

bog'liq sharoitni tadqiq etishda o'g'irlik, qotillik to'g'risidagi taxmin rejalashtiriladi va o'zkshiruv o'tkaziladi.

Yodda saqlang ! yong'in bilan bog'liq ishlar ekspertizasining asosiy turlari texnik -yong'in, kim yoviy-sud, kriminalistik va texnik ekspertizalarni o'zichiga oladi. Odam qurbon bo'lgan bo'lsa sud-tibbiyoekspertizasi, agar hay von o'lgan bo'lsa, veteranariya ekspertizasi o'tkaziladi.

Yong'in chiqqan joyni o'zkshirib, guvohlar so'roq qilinib, boshqa tergov harakatlaridan keyin darhol yuqoridagi ekspertizalar o'tkazilishi kerak. O'z x nik - Yong 'in ekspertiza ishlari Yong'in bo'lgan joyni ko'sdan kechirish jarayonida boshlansa, uning samaradorligi shunchayuqori bo'ladi.

Yodda tuting! Texnik-yong'in ekspertizasini o'tkazishda, qoidaga ko'ra, quyidagilarni Aniqlab olish masalasi qo'yilabi:

1) yong'in manbai vayong'in chiqishining sabablari:

2) yong'inga qarshi xavfsizlik tartib-qoidalarini buzish va o't qo'yish bilan bog'liq dalillar; 3) yong'in chiqqan vaqtdashart-sharoit va uning rivojlanishining o'zigaxos tomonlari (ba'zi materiallar va buyumlar yonuvchanlik darajasi, olovning tarqalish ketma-ketligi, ayrim holatlarning yong'inavj olishiga ta'siri va h.k.);

4) vujudga kelgan oqibatlar va o't qo'yish yoki yong'in xavfsizligi tartib - qoidalari texnik talablariga rioya qilmaslik sabablari o'rtasidagi aloqalar;

5) mazkur obyektdayong'inga qarshi vositalar holati va oldini olishi choralariga oid tavsiyalar.

Kimyoviy sud ekspertizasi- ushbu ekspertiza quyidagi masalalarni hal etishga qaratilgan:

1) uyoki bu kuygan predmetlar qanday buyumlar tarkibiga kiradi;

2) yong'in manbai Ichida nimalar boredi, yonuvchan moddalar izlari yo'qmi;

3) yong'in chiqishiga sabab bo'lgan o'z -o'zidan yonuvchi moddalarning kim yoviy tarkibi qanday edi? kriminalistik ekspertiza.

Kriminalistik ekspertizada ko'rilayotganishlar quyidagi masalalarga javob topishgayordam beradi:

1) mazkur poyabzalning yong'in chiqqan joo'da izlari qolganmi?

2) barmoq izlari mazkur shaxsga o'zgishlimi?

3) yong'in chiqqan joo'da topilgan predmetlarda yo'l izi qolganmi; (chiroq, dazmol va h.k.)?

4) yong'in chiqqan joo'dan topilgan vagumon qilingan shaxs tintuvqilinganda olib qo'yilgan predmetning qismlari yaxlit biror narsaga o'zgishlimi? Tovarshunoslik ekspertizasi.

Gazlama va shunga o'xshash ma'lum guruhga o'zgishli predmetlar qasddan o't qo'yuvchi tomonidan jinoyat quroli sifatida foydalangani, olovda kuyib ketgan to varlarning taxminiy qiymati Aniqlanadi.

Sud-tibbiyoekspertizasi quyidagi masalalarga javob topishgayordam beradi:

1) kuyish va boshqa sabablar natijasida omim yuz berganmi?

2) tirikodam yoki jasad olov ta'siri ostida qolganmi?

3) nima ta'sirida kuygan (alanga, yonuvchi eritma, yonib turgangaz va boshqalar ta'sirida)?

4) jasad da olov ta'siridan tashqari yana qanday jarohato'rinlari bor?

5) ularga qanday qurollar yordamida zarba yetkazilgan?

6) jasadda Aniqlangan jarohat olovning yuqori haroratimi yoki mexanik sabablar tufaylimi?

7) jabrlangan odam qanday darajada kuygan;

8) jabrlangan o'limoldidanalkogol ichim liklar vagiyohvand vositalar qabul qilganmi?

Gumon qilinuvchi va ayb lanu vchini so'roq qilish. Yong'in to'g'risidagi ishlar bo'yichagumon qilinuvchi va ayblanuvchini dastlabki so'roq qilishda ularning yong'inga qarshi xavfsizlik qoidalarini jinoyatkorona buzishdava o't qo'yishda bilvosita ishtirokini tasdiqlovchi vaziyatni Aniqlashga qaratish maqsadga muvofiq. Agar yong'in joyida topilgan predmet, aynangumon qilingan shaxsdan ham chiqsa, (masalan, o't yoqish vositalari) so'roqni o'shani Aniqlabolishdan boshlash kerak. Gumon qilinuvchi topilgan bu predmetni olgan va undan foydalangan sharoit to'g'risida to'lama'lumot berishi lozim.

Agar tintuvdayoki gumon qilinuvchini o'zkshirganda uning kiyimida, poyabzalida yoki badanidayonuvchi materiallar, kul va kuyganizlari topi Isa, yoxud hodisa ro'y bergan joo'dagi tuproq zarralari chiqsa, so'roqni shu dalillar qayerdan kelib qolganligini Aniqlashdan boshlash kerak.

Gumon qilinuvchi so'roq qilinganda yong'in chiqqanga qadar bu yerda bo'lganligi yoki o'to'chirish vaqtida hozir bo'lish sabablari to'g'risidayong'inni o'chirishda ishtirok etgan guvohlar ko'rsatuvidan ham , joyni ko'sdan kechirish natijasidan ham foydalanishi mumkin. Bunda, yong'in yuz bergan joy ga qachon keldi, qaysi yo'nalish bo'yichayurdi, hodisa sodir bolgan joo'da o'zini qanday tutdi, uning ko'rsatmalari o'sha joo'da topilgan izlarga mos keladimi, shular haqida bilibolinadi. 418

Ayblanuvchi o'z aybiga iqror bo'lmasa, ekspertizagama'lumotlaridan foydalanish kerak. Ekspertiza xulosalari ayblanuvchi bergan javobiga zid kelganda bu usul ancha samarali bo'ladi.

Tabiiyki ayblanuvchi yong'inga qarshi xavfsizlik tartib-qoidalarini bilmasligini aytadi, xavfli oqibatlarni oldindan ko'ra olmaganligini bildiradi. Bunday tushuntirishni ayblanuvchining boshqa ko'rsatuvlari kabi sinchkovlik bilan o'shirish kerak. Bunday holda, so'roq qilishda, obyektida yong'inga qarshi xavfsizlik holati va uni ta'minlashdamansabdor shaxsning mas'uliyati Aniq ko'rsatilgan buyruq, nizom , instruksiyava boshqa hujjatlardan unumli foydalanish zarur.

Etibor bering! Yong'inning oldini olish choralari:

1) jinoyat ishini terqash jarayonida yong'inning kelib chiqishiga qanday sababi va holatlar yordam bergan yoki yengillashtirgan,

2) Yong'in xavfsizligiga oid choralar tashkil qilinganmi, yo'qmi?

3) shu obyektida yong'in xavfsizligi ishlarining umumiy ahvoli qandayligi kabi masalalar Aniqlanishi lozim.

Nazorat savollari:

1. Yong'in sodir bo'lgan joo'da odam jasabi topilsa, uni ko'sdan kechirish jarayonida nimalarga e'tibor berish lozim ?

2. 04 qo'yish va yong'inga qarshi xavfsizlik qoidalarini jinoiy tarzida jinoyatlarni tergov qilishda Aniqlanishi lozim bo'lgan holatlar nimalardan iborat?

Kazuslar:

1-kazus

2014-yil 20-noyabr kuni Toshkent shahar Chilonzor tumani, 9-daha 15-uy 15-xonadonda yashovchi fuqaro L azizov F. ga o'zgishli bo'lgan "N exia" rusum li davlat raqami L 358 QA bo'lgan avtoullov Yonib ketgan. Ekspertiza xulosasiga ko'ra ushbu avtomoshina qasddan yoqib yuborilgan.

Jinoyatni kriminalistik tavsifini bayon qiling. Aybdorni Aniqlash jarayoni qanday tashkil etilishi lozim? Tergov versiyalari va rejasi qanday shakllantirilishi lozim ? Holat yuzasidan qanday qo'shimcha tergov harakatlari o'tkazilishi zarur?

2. Ekologiya sohasidagi jinoyatlarni tergov qilish uslubiyo'ti.

Ekologiya sohasidagi jinoyatlarning oqibatlari. Jinoyat ishini qo'zg'atish. Ekologiya sohasidagi jinoyatlar bo'yicha isbotlash.

Ekologiya sohasidagi jinoyatlarning oqibatlari.

Ekologiya sohasidagi jinoyatlar moddiy tarkibli bo'lgani bois, ularni tugallangan deb topishuchun jin oyat-huquqiy oqibatning yuz berganligi muhim ahamiyatga ega.

Ekologik jinoyatlar tergovining samaradorligi, engawalo , tergovchining o'zgishli korxonava tozalashinshooti ishini tashkil etishning o'zigaxos tomonlarini bilishiga bog'liq.

Bu jinoyatlarning barchasi tergov uslubi nuqtayi nazaridan bir xil ko'rinishga ega va kriminalistik belgilariga ko'ra , ya'ni sobiretilish tarzi, mexanizmi vashart-sharoiti, sodir etgan shaxs va keltirgan zarar xarakteri jihatdan bir-biriga juda o'xshashdir. Mazkur toifadagi ijtimoiy xavfli xatti-harakatlarni tergov qilish va ochish ekologik jinoyatlar qoldirgan tipik moddiy izlarda kriminalistik alomatlar butunlay Aniq namoyon bo'lishi va uyg'unligiga bo'g'liq. Masalan, tabiiy Muhitning ifloslanishi turli kim yoviy vositalardan foydalanish, energetik issiqlik, shovqin, o'zbranish, radiatsiya tarzida haddan ziyod tarqalishi atrof-muhit tarkibiy qismini biologik va fizik tuzilmalar va sifat jihatdan jiddiy og'ishlarga olib keladi.

Tuproq va er osti boyliklari, daryo, ko'liar, suv omborlari, kanallar, suv havzalari, sizot suvlari, muzliklar va hokazolarasosan sanoat, transport, kommunal xo'jaliklar va boshqa korxonalardan chiqqan tozalanmagan va zararsizlantirilmagan oqovalardan ifloslanadi. Havo bo'shlig'i esa asosan qorava rangli metallurgiya korxonalari, kim yoviy, energetik, neftni qayta ishlash sanoati tomonidan normativ hujjatlarda belgilangan va ruxsat etilgan konsentratsiya (REK)dan yuqori miqdorda chiqariladigan uglevod oksidi, oltingugurt, qo'rg'oshin, azot oksidlari, simob, vodorod sulfidi va boshqa jonli mavjudot uchun xavfli bo'lgan moddalardan ifloslanadi. E'tibor qiling!

Ekologik zarar keltiradigan qilmishlarni AniqlashDa quyidagilarga E'tibomi qaratish kerak: 1) Mazkur hududdamavjud chiqindi chiqaradigan tabiatni ifloslaydigan manbalar ishlab chiqarish korxonalari qancha , ekanligi; 2) chiqindining rek dan yuqoriligi, ularning miqdori, ifloslanishning davomiyligi, vujudga kelgan ekologik xavflilik darajasi; 3) tozalan magan va zararsizlantirilmagan oqovalar,

tashlandiq va chiqindilarni suv havzalari va atmosferaga chiqarish sabablari; 4) atmosferava suv muhitini ifloslashda aybdorlar, ayniqsa, noto'g'ri ko'rsatmasi tufayli halokatli oqibatlariga sababi bo'lgan shaxslar; 5) jinoiyoqibatlariga olib kelgan xatti-harakatlar, ularning yuz, bergan va davometgan vaqti, zararli oqibatlarni bartaraf etishimkoniyatlari va boshqalarni belgilabolish muhim ahamiyatga ega.

Bir qator holatlarda davlat organlarining sanitariyanazorati va boshqa inspeksiya xodimlarining talablari, yo'l-yolriq va ko'rsatmalarini bajarmaslik, tozalashinshootlarini qurish yoxud ta'mirlashdan bosh tortish natijasida havo va suvlar ifloslanmoqda. Bunda ko'rsatmalarni bajarmaslik sabablari vavajlarini belgilash, korxonalarahbari yoxud bevosita ijrochilaraybini Aniqlabolish zarur. Tergov ishlari mukammalligini ta'minlashuchun jinoyat sodir etishga olib kelgan yengillashtiruvchi va og'irlashtiruvchi vaziyat bo'yicha ayblanuvchilarni shart-sharoitlarini Aniqlash lozim. Ishlab chiqarishni tashkil etish, o'zxnologik rejim talablariga rioya qilish tozalashinshootlari, chang va turli gazlarni tutib qoladigan qurilmalarni o'rganishdamuhimo'rin tutadi.

Jinoyat ishini qo'zg'atish.

Ekologik jinoyat to'g'risida ish suv-texnika nazorati, baliqchilik nazorati, sanitariya-epidemiologiya stansiyasi organlari, korxonalar ma'muriyati, jamoat birlashmalari, ommaviy Axborot vositalari, alohida fuqarolar Axborotlariga asoslanib qo'zg'atiladi.

Ekologik jinoyat bevosita huquqni muhofaza qiluvchi organ xodimlari tomonidan Aniqlanishi ham mumkin. Dastlabki o'shirishda jinoyat ishi qo'zg'atishga asos bo'ladigan holatlarni Aniqlash, suv havzalari, tuproq yoxud havo qanchalik ifloslanayotganligi, Bu ifloslanishning xarakteri va hajmi, ularning odamlar sog'ligiga, hayvonot dunyosiga, qishloq xo'jaligi, baliqchilik xo'jalik lari yoki boshqa ishlab chiqarishlarga keltiradigan zararini belgilabolish kerak. Mavjud jinoyat belgilarini o'shirishuchun qo'shimchamateriallar talab qilish va tushuntirish xatlari olish mumkin.

E'tibor qiling! Jinoyat ishi qo'zg'atishga oid xulosa chiqarishga quyidagi tahlillarasos bo'lishi mumkin:

1) suv resurslarini muhofaza qilish va undan foydalanish qoidalari, baliq zaxiralarini muhofaza qilish yoki tabiat muhofazasiga oid boshqanormativ qoidalar buzilganligi to'g'risida hujjatlar;

2) odamlar tomonidan tuproq, suv resurslari, baliq zaxiralarini, hayvonot va o'simlik dunyosiga yetkazilgan zarar yoxud atmosfera havosi ifloslangani to'g'risida hujjat;

3) oqova suv, tuproq, havodan olingan namuna tahliliga oid hujjat;

4) shohidlarning xabari yoki tushuntirish xati, shuningdeko'z xattiharakatlari (harakatsizligi) bilan ekologik zararli oqibatlariga olib kelgan shaxsning ko'rsatuvlari.

To'plangan Axborot vama'lumotlarni o'shirish maqsadida jinoyat ishi qo'zg'atganga qadar hodisa ro'y bergan joylarni ko'sdan kechirish lozim .

Tergovning dastlabki bosqichida ifloslanish mexanizmi va manbaiga nisbatan turli farazlar olg'a suriladi. Bunda obyektini ifloslayotgan chiqindilar, moddalar va tashlandiqlarning turi, tabiatni muhofaza qilish qoidalarining buzilish sabablari, ularga rioya qilmagan mansabdor va boshqashaxslar ishtiroki o'rganiladi.

Farazni olg'a surish jinoyat ishi qo'zg'atish vaqtidavujudga kelgan vaziyatga bog'liq.

Shunga muvofiq tergovchi oldida turgan vazifalaridan kelib chiqib bo'yicha tergov yo'nalishi, bu harakatlarning birinchi navbatdagi tadbirlari belgilabolinadi.

Bo'libo'tgan hodisa to'g'risida Axborot olishuchun tergov harakatlarini tezkor-qidiruv tadbirlari bilan qo'shibolib borish tavsiya etiladi.

E'tibor qiling! Eng awalo jinoiy xatti-harakatning kelib chiqish sabablari va ekologik obyektlar ifloslanishining doimiyliigi Aniqlanadi. Buninguchun quyidagilarni bajarish zarur:

- voqea sodir bo'lgan joy va tozalashinshootlarini ko'sdan kechirish;
- atrof muhitni ifloslanishiga olib kelganishlab chiqarish jarayoni bilan tanishish;
- ifloslayotgan manbalarni bartaraf etish chorasini ko'rish;
- ekologik qoidani buzganlikda aybli shaxs, jabr ko'rganlar, guvohlarni so'roq qilish;

- ifloslanishning o'zxnologik jarayonini ko'rsatadigan hujjatlarni olib qo'yish, ichki boshqaruv nazoratining holati, ekologik nazoratni amalga oshiradiganinspeksiya va organlarning ma'lumotlari;

- ifloslanganlik darajasini tahlil etishuchun tuproq, suv va havodan namunalar olish;

- tibbiy, biologik, kim yoviy, ixtiologik va boshqa ekspertizalarni belgilash.

IIO xodimlariga topshiriq berib, unDa tozalanmagan va zararsizlantirilmagan oqova suvni tashlaganlarni ko'rganguvohlarni bilibolish, atrofdagi joylarni o'zkshirib chiqish yo'li bilan moddiy dalillarni Aniqlash, harakatdagi vositalar (avtomashina, kemava hokazo)ni to'xtatish, joylarni aylanib chiqish va izidan kuzatib borish yo'li bilanifloslangan joo'dan yashiringanlarni Aniqlash kerak.

Ekologiya sohasidagi jinoyatlar bo'yicha isbotlash.

Atrof-muhit ifloslanganlik fakti va darajasini isbotlash uchun to ifloslanganga qadar tuproq, suv obyekti va atmosfera havosining holati (kim yoviy tarkibi, ba'zi moddalar bo'yicha REM, mahalliy tabiiy sharoitlar), ro'y bergan hodisalar va ularning salbiyoqibatlarini bartaraf etish va ifloslashni to'xtatish yuzasidan ko'rilgan choralar to'g'risida Axborotga ega bo'lish kerak. Shuningdek, yuqorida tilga olingan obyektlarni ifloslanishigayo'l ochadigan vaziyatni (tozalash qurilmalari nosozligi, ishlab chiqarishning o'zxnologik talablariga rioya qilmaslik, chiqindi va tashlandiqlarni zararsizlantirish va tozalash jarayonining buzilishi, sanoat, kommunal-maishiy xo'jaliklardan chiqadigan oqovalar tozalanishni ta'minlovchi qurilmalar bir me'yorda ishlamasligi, nazoratining susayib ketganligi) Aniqlash ham maqsadga muvofiq. Tergovning oxirigacha kutib o'tirmay tergovchi jinoyatni kelib chiqishiga yo'l ochganAniq sabab vasharoitlarni belgilashi, uni bartaraf etish imkoniyatlarini o'rganishi va oldini olish to'g'risida o'zgishli organlarga taqdimot kiritishi shart.

Ekologik jamiyatlarni tergov qilishda haqiqiy holatni tez, to'lava samarali Aniqlabolinish kerak. Tergov harakatlariga ta'sir ko'rsatadigan bir qator o'igaxos taktik yo'nalishlar mavjud.

Voqea ro'y bergan joyni ko'sdan kechirish jarayonida ifloslangan suv havzasi, yer uchastkasi, o'simlik va hayvonot dunyosiga duch kelish mumkin. Bunda

ifloslanish xarakteri, uning boshlanishi, rivojlanishi va jadallashish darajasi Aniqlanadi. Suv vayer neft mahsulotlari bilan ifloslanganda yuzada yupqa qatlam hosil bo'ladi, u ichki qatlam ga o'tishi, tuproq shimibolgan bo'lishi mumkin. Natijada ifloslangan yer va suvning fizik xossasi o'zgaradi (yaltiraydi, hid chiqaradi, rangi o'zgaradi). Atmosfera havosi ifloslanganda zararli chang-tuzon va turli gazlarni shamol yo'nalishi bo'yicha o'z manbalaridan uzoqlarga olib ketadi. Ifloslangan havoturli darajada florava faunalarga ham ta'sir ko'rsatadi. ifloslangan joo'da o'igaxos tomonlarni isbotlashuchun o'shirish ishlariga turli mutaxassislar - o'zgisli ishlab chiqarish tarmoqlari, sanitariya-epidemiologiya, suv muhofazasi, baliq muhofazasi va boshqalar bilan shug'ullanadigan xodimlarni jalbetish kerak. Bundan maqsabilmii metodlar vamaxsus asboblar, qurilmalar va boshqa texnik vositalardan foydalanib, olinganAxborot vanamunalar to'la-tockis Aniqligi ta'minlanadi.

Ifloslangan joyni ko'sdan kechirganda ko'p hollardamarkazdan boshlab keyin chetga chiqiladi., ya'ni ifloslash manbaidan tozalashinshootiga, suv to'planadigan joy ga, so'ngra chiqindilar to'kiladigan va ko'miladigan yaqin hududga o'tish, xullas spiral bo'yicha harakat qilish maqsadga muvofiqdir. Shunday qilib, faqat ifloslanayotgan manbanigina emas, balki chiqindilar, tashlandiqlar, o'lgan baliq va boshqa hayvonlar to'planib qolgan uchastkalarini hamo'rganishimkoniyati yaratiladi. Bu uchastkalardagi suv, tuproq, o'sim lik va havodan namunalar olinadi. Videoga olish, suratga tushirish, shuningdek ifloslanish manbai, uning qoldiqlari, izlari vanamuna olingan uchastkalarining chizmasi ko'sdan kechirish bayonnomasiga ilova qilinadi.

Hujjatlarni tahlil qilish Muhim ahamiyatga ega. Ular suv havzalari, tuproq va havoni zararlayotgan dalillar, shuningdek faunalarning qirilib ketishi, o'rmon va boshqa o'simliklarning yoc qolishi to'g'risidama'lumotlar beradi. E'tibor qiling!

Ekologik Huquqbuzarlik to'g'risidagi engahamiyatli , ma'lumotlar quyidagilarni o'zichiga oladi:

1) sanoat ob'ektlari qurilishi, qayta qurish va ta'mirlash loyihasi, tozalash, filtrlash va suv to'plashinshootlarini qaBul qilinganligi to'g'risidagi hujjat;

2) sanoat, komMunal xo'jaligi va boshqa ob'ektlardanchiqadigan chiqindilar hisobini yuritish, ularning soni, kim yoviy tarkibi va konsentratsiyasiga oid hujjat;

3) sanoat obyektleri, kanalizatsiyava tozalashinshootlarini ko'rish, , ta'minlash va foydalanish tartibiga oibinstruksiyava boshqan o'rmativ hujjatlar;

4) ishlab chiqarish chiqindilarini tashish to'g'risida hujjatlar;

5) chiqindilarni o'shirish valaboratoriya o'zkshiruviga oid hujjatlar;

6) sanitariya-epidemiologiya stansiyasi, davlat o'to'chirish nazorati, davlat baliqchilik nazorati va boshqa inspeksiyalarning suv havzalari, tuproq, havoni ifloslantirish faktlariga oid hujjatlari va ko'rsatmalari.

Hujjatlar bilan tanishuv orqali, ba'zi mansabdor shaxslar vakolati, hujjatlarning talablariga rioya etish darajasi to'g'risida xulosa qilish mumkin. Bu ijtimoiy xavfli xatti-harakatlarni ifodalaydigan va jinoyat ishiga tirkab qo'yabigan asosiy hujjatlar darajasini Aniqlash imkoniyatini beradi.

Hujjatlarni ularning to'la-to'kisligi vamantiqiyliqi nuqtayj nazaridan ham , tuzatish va qo'shimcha kiritishimkoniyatlarini o'zx nik -kriminalistik vositalarni jo riy etishorqali Aniqlash bilan ham chuqur o'rganish zarur.

Hujjatlar bilan tanishib chiqish natijasida Aniqlangan faktlardan so'roq qilishda, ekspertiza tayinlashdava boshqa tergov harakatlarini o'tkazishda foydalanish mumkin.

Tergovchi v oqea sodir bo'lgan joyga oid hujjatlarni o'rganish jarayonida sud ekspertizasini tayinlash to'g'risidagi masalani hal qilib, zarur hujjatlarni tayyorlab qo'yishi kerak. Shuningdek, suv havzalari, tuproq va atmosfera havosiningifloslanganligiga qadar va undan keyingi holatini ko'rsatadiganashyoviy dalillar va olingan namunalarga ega bo'lishi zarur. Ekspertiza ifloslangan makon, uning vaqti, davomiyligi, jadallashuvi va kelib chiqish sabablari, tozalashinshootidagi kam chiliklar, atrof-muhitni muhofaza qilishdayo'l qo'yilgan xatolarni belgilashga yordam beradi.

1.sud-tibbiyot ekspertizasi;

odamlar vafot etgan yoki zaharlanganligi sabablarini belgilash, chiqinbi va tashlanbiqlar (qurum , kom , chang , gaz , turli suyuqliklar va moddalarning) odam sog'lig 'iga xavflilik darajasi, ularning ta'sir ko'rsatish mexanizmi, oqibatlarini bartaraf etish choralari ko'rish va hokazolar uchun.

2.sud -veterinariya ekspertizasi;

hayvonlarning o'lish va kasallanish sabablarini, suv, tuproq va havo ifloslanishining hayvonlar hayotiga ta'sirini Aniqlash uchun.

3. erologik ekspertiza;

baliqlarning o'lish sabablari, unga sabab bo'lgan moddalarni Aniqlash uchun.

kimyoviy ekspertiza;

4.suv havzalari, tuproq va atmosfera havosini ifloslovchi moddalar tarkibi, konsentratsiyasi, manbalarini Aniqlash uchun.

5. o'zxnologik ekspertiza;

Suv havzalari, tuproq va havoni ifloslovchi o'zxnologik jarayonda yo'l qoyilgan qoidabuzarlikni, sanoat oqovalarini to'zalash, suyuqlik va gaz chiqinbilar zararsizlantirish qoidalariga rioya qilmaslik sabablarini Aniqlash uchun.

6.texnik ekspertiza;

Tozalash inshootlari, chang va gazlarni tutib qolabigan qurilmalarni ishdan chiqishi, tuzatilmasligi sabablari, ularni bartaraf etish imkoniyatlarini Aniqlash uchun.

Ba'zan boshqa turdagi ekspertizalarni (gidrotexnik, iqtisodiy, Buxgalteriyaga oid), shuningdek kom pleks ekspertiza (tibbiy-biologik, texnik-sanitariya, kim yoviy-veterinariyava boshqa)larni belgilash zarur bo'ladi.

Ekologik jinoyatlar to'g'risidagi ishlar bo'yicha guvohlarning ko'rsatmalari muhim dalillar manbai hisoblanadi. Amalda mazkur ish bo'y ichaguvoh sifatida bir necha guruhdagi guvohlar bo'lishi mumkin:

1) ifloslanish faktlari va zararli oqibatlariga oid ma'lumot beradigan guvohlar. Ular orasida turli inspeksiyalar vanazorat organlari mansabdorlari va oddiy fuqarolar bo'lishi mumkin;

2) tozalanmagan va zararsizlantirilmagan sanoat, kommunal va boshqa chiqindilarni suv havzalari va havoga chiqarilganligini bevosita kuzatgan guvohlar; ifloslantirayotgan manbalarni biladigan shaxslar. Ularasosan, tozalashinshootlarida ishlovchi xodimlar bo'lib, o'zlarining kam chiliklarini yashirish va sanoat obyekt

rahbari bilan munosabatni buzmaslik uchun ifloslanish vaziyatlarini sir tutishga harakat qiladi;

3) tozalash inshootlaridan noto'g'ri foydalanish sabablari va ba'zi shaxslarning noto'g'ri bergan ko'rsatmasi tufayli suv havzasi, tuproq va atmosfera havosining ifloslanishi haqida xabardor bo'lgan shaxslar.

So'roq qilish Yo'li bilan ifloslanishgacha bo'lgan vaziyat, tozalash inshootlarining avvalgi holati, texnologiya qoidasiga mas'ul shaxsning faoliyati va ko'rsatmalari, ilgari qanday ifloslanish faktlari kuzatilgani kabi masalalar aniqlab olinadi. Ko'p hollarda oqova suvlar, zararli moddalar, gazlarni tashlash, ifloslanish oqibatlariga barham berish va ekologik jinoyatni sodir etishga olib keladigan vaziyatni bartaraf etishga yo'naltirilgan boshqa tadbirlar yuzasidanguvohlar Muhim ko'rsatuvlar berishi mumkin. , - \

Ma'lumot uchun! Gumon qilingan va ayblanayotganlarni so'roq qilish samaradorligini ta'minlash uchun, qoidaga ko'ra, sodir etilgan jinoyat ishi yuzasidan ishonchli dalillar yig'ilgan bo'lishi kerak. Ularni so'roq qilish Taktikasi so'roq qilinuvchini o'z aybini inkoretishi bema'ni ekanligiga ishonitiradigan ma'lumotlarning mantiqiy tahliliga asoslangan bo'lishi kerak. Bunday toifadagi ishlar bo'yicha ayblanuvchilar o'z aybini boshqalarga, ayniqsa, bo'y sunuvchilarga to'nkashgamoyil bo'ladilar, tajribalari yetishmaganliklari, normativ hujjatlar talablarini buzish xavfliligini bilmaganliklarini ro'kach qiladilar. Ba'zan ular o'z ayblarini tan olib yumshatishga harakat qiladilar, zararli oqibatlarni inkor etadilar yoki unchalik emas deb hisoblaydilar, ba'zan ishlab chiqarish manfaati uchun shunday qilganliklari, yuqori lavozim shaxs ko'rsatmalari mavjudligini p eshi qiladilar.

Ekologik jinoyat to'g'risidagi ishlar bo'yicha ayblanuvchi shaxslar maxsus bilimga, professional tajribaga ega ekanligini e'tiborga olib, tergovchi so'toqqa jidbiy tayyorgarlik ko'rishini vanormativ materiallarni o'lganishi, korxonava uning tozalash inshootlari faoliyatining o'igaxos tomonlari, jinoyat ishi materiallarini bilib olishi, mutaxassislar bilan maslahatlashishi zarur.

Tergovchi ayblanuvchini so'roq qilayotganda uning shaxsi, kasb mahorati, zararli chiqindilarni qayergava qancha tashlashga oid ko'rsatma berishdanimalgaga asoslanganligi to'g'risidama'lumotlarga ega bo'lishi kerak. Mazkur ish bo'yicha ayblanuvchi ko'rsatmasini ekspertizaxulosasi va boshqama'lumotlar bilan taqqoslab ko'rish kerak.

Ayblanuvchini so'roq qilish jarayonida va boshqa tergov harakatlarini mazkur jinoiy qilmishni sobiretish sabablari vasharoitlarini belgilashga alohida ahamiyat berish kerak: Bu ishlab chiqarishni tashkil etishdava faoliyat ko'rsatishidagi nuqsonlar, tabiiy resurslarni muhofaza qilish va ulardan oqilona foydalanishda ba'zi mansabdor shaxslarning e'tiborsizligi, tozalash inshootlari ishi bo'yicha nazoratning yo'qiigi, texnik vositalar va transport bilan yo'l on ta'minlanganligi, ba'zi bir ishlab chiqarish jarayonlarida hisobishlarini yuritish, chiqindilar saqlash va ularni hisobga olib borish va boshqalar talabga javob bermaydi. Tergovchi mutaxassislar yordamida xuddi shunday jinoiy xatti-harakatlarning oldini olish choralarini ko'rishga majbur.

12-mavsu ushun tayansh so'zlar.

O't qo'yish vayong'in xavfsizligi qoidalarini buzish, hodisa sodir bolgan joy, kriminalistik ahamiyatga molik Axborot olish manbalari.

Nazorat savollari:

1. Ekologiya sohasidagi jinoyatlarni tergov qilishning o'igaxos xususiyatlarini ko'rsatib bering.

2. Ekologiya sohasidagi jinoyatlar bo'yicha jinoyat ishini qo'zg'atish va isbotlash xususiyatlarini ta'riflab bering.

12-mavsu ushugloccariylar.

O't qo'yish va yong'in xavfsizligi qoidalarini buzish jinoyatlarining kriminalistik tavsifi.

Ko'p holatlarda qasddan o't qo'yishlar ma'lum tayyorgarlik bosqichlari bilan xarakterlidir. Bunda jinoyatchi tajovuz qilish yo'llari to'g'risida Axborot to'paydi, o'z niyatlarini oldindan rejalashtirib oladi, o't qo'yish uchun zarur bo'lgan texnik vositalar va qurollar tanlaydi, ularni yashirish choralarini ko'radi.

Yong'in chiqqan joyni ko'sdan kechirish jarayonida quyidagilarga oydinlik kiritish zarur:

- 1) yong'in sobir bolgan joy vaziyati;
- 2) yong'in chiqqan joy ning ko'rinishi vayong'i nning tarqalish yo'llari;
- 3) yong'in chiqqan joy (yong'in manbai) binoningichidayoki tashqarisida bolganligi, elektRasboblariningishlatilgan holda qoldirilganligi;
- 4) yong'in natijasidanimalar yonib ketdi yoki zararlandi?

Tergovchining bosh vazifasi - Yong'in o'cho g'i (o'choqlari)ni Aniqlash. hodisa sodir bo'lgan joy ning mazkur asosiy nuqtasida ish bo'yicha eng muhim Axborot jamlanadi. Agar yong'in tez o'chirilgan bo'lsa, ko'sdan kechirishni uning o'cho g'idan boshlagan ma'qul. Yong'in o'cho g'ida o'ch chiqishi sabablarini Aniqlash mumkin, masalan, yalang'ochlangan va erigan simlardan iborat elektr qalqoni; yondirish qurilmasi qoldiqlari; yonuvchan moddalarning zarralari; kerosin yoki benzin shim dirilgan uvada bo'laklari va h.k.

Yong'inlarga doir ishlar bo'yicha kriminalistik ahamiyatga molik Axborot olish manbalari sifatida quyidagilar xizmat qiladi:

- 1) hodisa sodir bolgan joyni ko'sdan kechirish paytida olingan ma'lumotlar;
- 2) guvoh-shohidlar, jabrlanuvchilarning ko'rsatuvlari;
- 3) tezkor yo'l bilan olingan ma'lumotlar;
- 4) gumon qilinuvchi (ayblanuvchi)ni tintuv va so'roq qilish natijalari;
- 5) tergov eksperimentlari, yuzlashtirishlar va boshqa protsessual Harakatlarni o'tkazish natijalari;
- 6) yong'i n-texnikava boshqa ekspertizalarning natijalari.

Ekologiya sohasidagi jinoyatlarning oqibatlari.

Ekologiya sohasidagi jinoyatlar moddiy tarkibli bo'lgani bois, ularni tugallangan deb toppish uchun jin oyat-huquqiy oqibatning yuz berganligi muhim ahamiyatga ega.

Ekologik jinoyatlar tergovining samaradorligi, engawalo , tergovchining o'zgisli korxonava tozalashinshooti ishini tashkil etishning o'zigaxos tomonlarini bilishiga bog'liq.

Kazuslar:

1 -kazus

2014-yil 25-oktabrda bir guruh fuqarolar tomonidan "Baxsar" OAK pivo ishlab chiqaruvchi korxonada ustidan ariza tushgan. Fuqarolar arizada zavod tomonidan atmosferaga chiqaralayotgan zaharli moddalardan nafas olish imkoniyati bo'lmay qolayotgani to'g'risidashikoyat qilishgan. Fuqarolar Aliboev B., Jumanov D. Aliev K.I.R astma kasallagi bilan origani bois xavodagi zaharli moddalar ularning sog'iigiga jid biy zarar yetkazgani Aniqlangan. Fuqaro Jumanov D. shifoxonada vafoo'ztgan. T ibbiyot xulosasiga ko'ra o'lim ni yuzaga kelishiga kislorod yetishmovchiligi sabab bo'lgan. Holat yuzasidan "Baxsar" O A K ko'sdan kechirilganda atmosferaga chiqarilayotgan gazlar miqdori belgilangan konsentrat miqdoridan oshmagani, gaz miqdorini o'lchovchi moslama oxirgi marta 2014-yil 20-oktabrda ko'rikdan o'tkazilganini Aniqlagan.

Holat bo'yicha jinoyat ishini kriminalistik tavsini bayon qiling. Isbotlash jarayoni qanday tashkil etilishi lozim? Tergovchi qanday qo'shim cha tergov harakatlari o'tkazilishi zarur? Holat yuzasidan tergov versiyalari va rejasi qanday shakllantiriladi?

2-Kazus

2014-yil 23-maydash.Rashidov tiimani, A .Nabiev ko'chasi, 6-uyda iso'z'qo'l at qiluvchi fuqarosamadov R. " Yantar" M. C.hJ tomonidan tuman yaqinadagi oqova suvga oqizilgan zaharli moddalardan terakzori qurib qolgani bo'yicha tuman prokuraturasigamurojaat qilgan. Shuningdek, Fuqarolar Aliev B., Do'stov D. Azimov K .lar hamariqdagi suv zaharlanishi oqibatida chorvamollari zaharlangani to'g'risida "Yan tar" M. C.hJ ustidanariza berishgan. "Yantar" M. C.hJ mazkur davolarni rad qilib, bunga aloqasi yo'qligini asoslab tergovga o'zgisli hujjatlarni taqdim qilgan. Tergov jarayonida "Yantar" M.C.hJ to'liq ko'sdan kechirilgan vashubhali holatlarAniqlanmagan. Biroq fuqaro (Cho'pon) IrisMetova. "Yantar" M.C.hJ ga taaluqli VA Z rusum li, davlatraqami K L A bo'lgan, zaharli chiqindi tashishuchun mo'ljallangan avtotransport vositasini har kuni shorn vaqtida tuman yaqinadagi oqova suv oldida to'xtab turishini aytib ko'rsatuv bergan.

Tergovchi hodisa joyini ko'sdan k echirilgan Da u yerdan zaharli moddalar va transport vositasiga taaluqli neft mahsulotlari qoldig'i mavjudligi Aniqlandi. Tergovchi jinoyatni aynan kim to monidan sodir etilganini Aniqlash maqsadida "Yantar" M ChJ haydovchilari fuqarobekov R., Z oidov S., Saidov L .larni tergovga chaqirgan. Biroq, fuqaro Irismetova. uyida chiqqan yong'in natijasida ko'zlari ko'rmay qolgani, tanasining 3/1 qismi kuyib ketgani, o'zidavolanishuchun shahar shifoxonasigayotqizilgani bois tergovda qatnasha olmagan. Fuqaro Irismetova kasalxonada vafoo'ztdi.

Holat bo'yicha jinoyat ishini kriminalistik tavsini bayon qiling. Isbotlash jarayoni qanday tashkil etilishi lozim? Holat yuzasidan qanday qo'shimcha tergov

harakatlari o'tkazilishi zarur? Tergov versiyalari va rejasi qanday shakllantirilishi lozim ?

13-mavzu. YHX qoidalarini jinoiy tarzda Buzganlik holatlarini tergov qilish. Terrorizm va ekstremizm bilan bog'liq jinoyatlarni tergov qilish. Poraxo'rlik jinoyatlarni tergov qilish.

Reja:

1. YHX qoidalarini jinoiy tarzda Buzganlik holatlarini tergov qilish uslubiyoti.
2. Terrorizm va ekstremizm bilan bog'liq jinoyatlarni tergov qilish uslubiyoti.
3. Poraxo'rlik jinoyatlarni tergov qilish.

1. YHX qoidalarini jinoiy tarzda buzganlik holatlarini tergov qilish uslubiyoti.

Yo'l-transport hodisalarining kriminalistik tavsifi. Tergovni olib borish yo'nalishini Aniqlash. Dastlabki tergov harakatlari va tezkor qidiruv chora-tadbirlari. Yo'l-transport hodisalari bo'yicha keyingi tergov harakatlarini o'tkazish.

Yo'l-transport hodisalarining kriminalistik tavsifi.

ehtiyotsizlik oqibatida eng ko'p sodir etiladigan jinoyatlardan biri yo'l harakati xavfsizligi qoidalarini buzish jinoyatlari hisoblanadi. Bunday qoidabuzarliklarning ijtimoiy xavflilik darajasining yuqoriligi nafaqat ularning keng tarqalganligi, balki kelib chiqadigan oqibatlarining og'irligi, ya'ni jarohatlarning ko'pligiga, qurbonlar bo'lishiga, mulkiy ziyon jiddiyligiga bog'liq.

Transport vositalarining harakatini boshqarishga nisbatan muayyan tizim sifatida qaraladigan bo'lsa, ularni shartli ravishda quyidagicha tizimlashtirish mumkin: haydovchi transport vositasi va yo'lning holati.

Ushbu tizim ning shart bo'lgan va o'sarobog'liq elementlarini tashkil etadi. Yo'l harakati xavfsizligi anashu uchala elementning to'g'ri ishlashi va bir-biriga bog'liq holda amal qilishi orqali ta'minlanadi.

E'tibor qarating! Haydovchi bo'g' linida qoidalardan chetga chiqish sabablari ob'ektiv yoki subyektiv tusga ega. Haydovchini boshqarishning odatdagi usullarini o'zgartirishga yoki yo'l harakati qoidalarini buzishga majbur etadigan har qanday tashqi sharoitlar obyektiv sabablar hisoblanadi.

“Haydovchi” bo'g' inida tartib-qoidalardan chetga chiqishning subyektiv sabablariga quyidagilarni kiritish mumkin:

a) zarurat taqozo etmagan bir paytda yo'l harakati qoidalarini qasddan yoki ehtiyotsizlik oqibatida buzganlik: tezlikni yo'l qo'yilishi mumkin bolgan darajadan oshirish, chorrahalaridan o'tish qoidalarini buzish, yo'l belgilariga rioya etmaslik vashu kabilar;

b) kasbiy jihatdan yetarli darajada tayyorgarlikka ega emaslik, yo'ldagi holatni noto'g'ri baholash yoki tajribaning etishmasligi oqibatida transportni boshqarishning noto'g'ri usullaridan foydalanganlik;

d) haydovchi holatidagi uningish qobiliyati va tashqi vaziyatsezish hissini pasaytiruvchi psixofiziologiko'zgarishlar (transport vositasini uzoq vaqt boshqarish oqibatida haddan ziyod toliqish, alkogoldan mast bo'lish, tan nosog'ligi vashu kabilar).

“Transport vositasi” bo'g' inida chetga chiqishlar transport vositalarining texnik jihatidan nosozligi va ulardan foydalanish qoidalarini Buzish bilan bog'liq bo'lib, ayni anashu salbiy ko'rinishlar Y T H lari yuz berishiga sabab bo'ladi.

“Yo'l” transport vositasi harakatini boshqarish tizimining elementi o'zichiga:

Harakatalarga oshirilayotgan hududdagi yo'l ning texnik holatiga (yo'l ning profili, ulanish qismi, qoplamasi, nuqsonlari, to'siqlar vashu kabilarga);

yo'lning xavf to'g'risida ogohlantiruvchi, to'siqni aylanib o'tishni ko'rsatuvchi vashu kabi boshqa zarur yo'l belgilari va ishoralari bilan qay darajada ta'minlanganligiga;

yo'lning harakat amalga oshirilayotgan qismida piyodalar va boshqa transport vositalarining bor-yo'qligiga, ularning harakat yo'nalishlari va tezligiga doir masalalarni oladi.

Haydovchi, transport vositasi vayo'l yuqorida ko'rib chiqilgan barcha holatlar hamda ular tufayli yuzaga keladigan turli vaziyatlarga bog'liq, chunonchi:

1) piyodalar, velosipedchilar, motosiklchilar va boshqa harakatlanuvchi obyektlar bir-birini urib yuborishi;

2) harakat qilmaydigan ob'ektlarni (yoritgich, o'zlegraph ustunlari va boshqa ustunlarni, yo'l bo'yidagi inshootlarni, to'xtab turgan transport vositalari va boshqashu kabilarni) urib yuborish yoki ular bilan to'qnashish;

3) harakatdagi transport vositalari bilan to'qnashish;

4) keskin to'xtatilishi yoki yo'ldagi to'siqlarga urilishi tufayli yoxud boshqa sabablarga ko'ra turg'unlikni yo'qotishi natijasida transport vositasiningag'darilishi;

5) harakatdagi transport vositasidan yo'l ovchilarningag'ana b tushushi;

6) transport vositasiningag'darilishi (masalan, ko'priktan);

7) transportda (elektr simlarida transport vositalarining to'qnashishi natijasidayoqilg'iuzatish tizimidayuzaga keladigan nosozliklar, yoqilg'ining portlashi va boshqa sabablarga ko'ra) kelib chiqadigan yong'indaniborat bo'lishi mumkin.

Sanabo ctilgan vaziyatlarning har biri o'igaxos qonuniyatlarga, o'z dinamikasiga ega bo'lib, Bu xususiyatlar o'z navbatida iz hosil bomishining spetsifikasi va qonuniyatlarini belgilab beradi.

Tergovni olib borish yo'nalishini Aniqlash.

Yo'l harakati xavfsizligi qoidalarini jinoiy tarzda buzganlikni tergov qilishning yo'nalishlarini belgilash tergovchining dastlabki vaziflarini Aniqlashi va ularni hal etishning yo'l larini tanlabolishini anglatadi. Bunday vazifa negizida tergovchi olib borayotgan tergov ishlarining dastlabki bosqichida yuzaga kelayotgan vaziyatlarning tahlili yotadi. Ushbu bosqichda tergov vaziyatlarining o'iga xos xususiyatlari, asosan, avariya berishi bilanoq yo'l xavfsizligi qoidalarini buzgan shxslar va hodisa boshqa ishtirokchilarining xulq-atvori qanday bo'lganligiga, hodisaning shohidlari bor-yo'qligiga, moddiy holatning qayahvoldaligiga, tergovchi hodisayuz bergan joy ga etib kelganida izlar saqlangansaqlanmaganligigava boshqa holatlarga bog'liq bo'ladi. Sanabo'tilgan faktorlar obyektiv va subyektiv sabablar bilan bog'liq bolgan turli rivojlanishiga sabab bo'ladi. Vaziyatning qulay yoki noqulay debe'tiro f etilishi isholib borilayotgan paytda tergov qilinayotgan voqeaning holatlari to'g'risida Axborot olish imkoniyatiga bog'liq.

Aybdorlarning jinoyat izlarini yashirgan holda voqea sodir bolgan joo'dan yashirinishi, guvohlarning yo'qligi yoki ularning yashash joylari noma'lum, hodisayuz berganligi haqidagi ma'lumot Y H X X xodimigayoki tergovchiga juda kech xabar qilingan bo'lib, vaziyat jid biyo'zgarib ketgan bo'lsa, eng murakkab, binobarin, eng noqulay vaziyat hisoblanadi. Bunday hollarda tergovningasosiy yo'nalishi Axborot manbalarini qidirish: yashiringan haydovchilarni qidirish, voqeaning guvohi bo'lishi ehtimol tutilgan shaxslarni Aniqlash, voqea holatlariga Aniqlik kiritish mumkin bolgan jinoyatning saqlanib qolgan moddiy izlarini topish vashu kabilardaniborat bo'lishi kerak. Bunday vaziyatuchun noAniqlik darajasining yuqoriligi xos xususiyat bo'lib, isbotlovchi Axborotlarning ehtimol tutilgan manbalari Aniqlanmaguncha boshqa biror-bir masalaning hal etilishi mumkin emas.

Tergov uchun qulay vaziyat yuzaga kelayotganida, masalan, hodisa qatnashchilari vaguvohlar tergovchi etib kelguniga qadar o'z joylarida qolsa, izlarni saqlab qolishuchun o'z vaq tida choralar ko'rilsava hodisa sodir bolgan joo'dagi holatning o'zgarishsiz qolishi ta'minlansa, tergov yo'nalishini belgilovchi vazifAxarakterini, ya'ni qatnashchilarning xatti harakatlarida jinoyat tarkibi belgilari bo r-yo'qligini Aniqlashdan iborat bo'ladi. Buning uchun, engawalo , hodisayuz bergan joo'da hozir bolgan barchaning (Y TH qatnashchilari, guvohlar, jabrlanuvchilar) ko'rsatuvlari va tushuntirishlarini protsessual vositalar yordamida mustahkamlash va bu tergovni olib borish yo'nalishini Aniqlash dalillarni hodisayuz bergan joyni ko lzdand kechirish jarayonida o'rganilgan moddiy holat bilan taqqoslash zarur. Agar tergovchi tergov yo'nalishini belgilab va keyinchalik isbot qilinishi lozim bo'lganAniq vaziyatlarda barcha holatlarni Aniqlabolsa, u jarayon davomida katta kiyinchiliklarga duch kelmaydi.

Dastlabki bosqichda tergov qilishning yo'nalishlarini belgilab olish-o'zkshirilayotgan voqeaga doir ma'lumotlar o'ta taqchil bo'lgan bir sharoitda tergovchi ishini Aniq maqsadga qaratilishigayordam beradigan eng urnumiy tarzdagi harakat rejasinigina ishlab chiqishni anglatadi, xolos. YTH yuz bergan joyni ko'sdan

kechirishdan oldinoq, hodisa ishtirokchilari, shohidlari va hodisayuz bergan joyni qo'riqlayotgan Y H X X xodimlaridan olingan tushuntirishlar dastlabki ma'lumotlar hisoblanib, tergov taxminlarining asosini tashkil etishi mumkin.

Y T H bo'yicha tuzilishi mumkin bo'lgan tergov versiyalari;

1) YTH yo'l harakati xavfsizligi qoidalarini jinoiy tarzda buzganlik natijasida ro'y bergani.

2) Y TH piyodaning noto'g'ri harakatlanishi natijasida kelib chiqqani.

3) YTH boshqa jinoyatni yashirish uchun niqob sifatida tashkil etilgan.

4) Y TH transport vositasidan jinoyat quroli sifatida qasddani foydalanilganligi oqibatidayuz bergan.

Voqeaning xarakteri to'g'risidagi versiyalarni taqsimlash yoki rad etish hodisayuz bergan joyni ko'sdan kechirishning dastlabki natijalari vavoqea qatnashchilarining dastlabki tushuntirishlari olinganidan keyinoq mumkin bo'ladi. Xuddi manashuma'lumotlar Y T H ning sabab lari, yo'l harakati xavfsizligi borasidayo'l qo'yilgan qoidaBuzarliklar, uni sobir etgan shaxslar, yashash joylari va boshqashu kabilar to'g'risidax ususiy versiyalar qilishuchun dastlabki ma'lumot sifatidax iz mat qiladi. Tergovning asosiy yo'nalishlarini belgilovchi vazifalarga, shuningdek , ilgari surilgan tergov versiyalarini tasdiqlashyoki rad etishu chun zarur javoblar topish maqsadida hal etilishi lozim bo'lganAniq ma salalarga asoslangan holda tergovning enGurnumiy rejasi tuziladi. Dastlabki tergov harakatlari va tezkor qidiruv chora-tadbirlari Yordamida hali Aniqlanmagan, am mo isbot qilinishi lozim bolgan tax min larni ilgari surishga, tergovni davom ettirishning keng rejasini ishlab chiqishga kirishish imkonini beradigan ma'lumotlar bazasini yaratadi.

Dastlabki tergov harakatlari va tezkor qibiruv chora-tadbirlari.

Yo'l harakati xavfsizligi qoidalarini jinoiy tarzda bu zgan lik to cg'risidagi ishlar bo'yicha dastlabki tergov harakatlari va tezkor qidiruv chora-tadbirlari yordamida qanday voqeayuz berganligi, avariya kelib chiqishining sababi, aybdor kimekanligi va qanday moddiy zarar yetkazilganligi Aniqlanadi.

Tergovning dastlabki bosqichida eng muhim tergov harakatlari jumlasiga: Y TH sodir bolgan joyini ko'sdan kechirish, ek sp ertiza tayinlash, haydovchini guvohlantirish, jabrlanuvchilar, shohidlar vagumon qilinayotganlarni so'roq qilish kiradi.

Dalil-isbo'l materiallarining asosiy qismini olish va o'zkshirilayotgan voqea to'g'risida holis tasawur hosil qilishimkonini beradigan Y T H joyini ko'sdan kechirish texnik va taktik jihatdan eng murakkab ish hisoblanadi.

E'tibor qiling! Yo'l-transport hodisasi yuz bergan joyni ko'sdani kechirish. Y TH yuz bergan joyni ko'sdan kechirisho'igaxos xususiyatga ega. O lingan natijalar o'zkshirilayotgan voqeani tiklash, hodisamexanizmi to'g'risida tasawur hosil qilish va uning sabablarini Aniqlashimkonini beradi. Uning spetsifikasi ushbu tergov harakatlari amalga oshirilayotgan sharo itlar bilan belgilanadi. Ushbusharoitlar yo'l harakatining o'ta zichligi tufayli holatning o'zgarishi va izlarning yo'q bo'lib ketishi xavfning kattaligi bilanajralib turadi. Harakatni to'xtatish esa avtomagistrallarida boshqaxavfli vaziyatlarni keltiriBi chiqarishi mumkin. Bu kabi tez-tez bo*lib turadigan majBuriyo'zgarishlar tergovchi uchun doimo ortiqcha qiyinchilik tu g ldiradi. Manashundan kelib chiqqan holday T H lari to'g'risidagi har bir xabarga

darhol munosabat bildirish va avariya yuz bergan hududdayo'l harakatini tez va to'g'ri tashkil etish: xavfli hududni aylanib o'tilishini ta'minlash, ogohlantiruvchi belgilar o'rnatish vashuj kabilar zarurligi talabetiladi.

Tergovning dastlabki bosqichida amalga oshiriladigan tezkor qidiruv chora-tadbirlaridan bejgilangan asosiy maqsad-yashiringan haydovchilarni, Y T H Da ishtirok etgan transport vositalarini, hodisaning guvohlari vashohidlarini qidirib topishdaniborat. Shu maqsaddayo'llarni to'psish chora-tadbirlari amalga oshiriladi, avtomobillarga texnik xizmat ko'rsatish stansiyalarida, avtokorxonalarda o'zkshiruvlar o'tkaziladi, davlat avtomobil nazorati organlaridan transporo'zgalari to'g'risidama 'iumotlar olinadi, hodisaninganiqlanganguvohlari, shuningdek boshqa shaxslar so'roq qilinadi.

Y T H yuz bergan joy ga , qoida tariqasida, ma'lumot olinganidan keyin birinchi bo'lib Y H X X xodimlari etib kelishadi. Ularning zim masidagi vazifa - tergovchi etib kelguniga qadar Y T H ni qo'riqlash vayo'l harakati boshqa qatnashchilarining xavfsizligini ta'minlash hisoblanadi. Biroq, ko'sdan kechirish boshlanguniga qadar hodisayuz bergan joyni o'zgarish siz saqlashga hamisha ham Muvaffaq bominavermaydi. Bunday o'zgarishlarga ko'pincha avariya natijasida jabr ko'rgan transport vositasidagi yo'l ovchilarga tibbiy yordam ko'rsatish zarurati sabab bo'ladi, negaki, Bu ishni bajarish uchun avtomashina oynalarini sindirishga, eshiklarini su g'uribolishga to'g'ri keladi. Avariya da ishtirok etgan avtomashinalarni yo'l ning transport vositalari harakatlanadigan qismidan boshqa joy ga olish ehtiyoji ularning bu yerda turishidan yo'ldagi holatning murakkablashishi, ayniqsa, yo'lda tran s po r ting normal harakatlanishiga xavf solishi vashu kabi boshqa sabablardan kelib chiqadi. jabrlanganlargayordam ko'rsatish hodisa sobir bolgan joy ga etib kelgan Y H X X xodimlarining birinchi galdagi vazifasidir. Basharti, jabrlanuvchi davolash muassasasiga jo'natilguniga qadar yo'l ning transport vositalari harakatlanadigan qismidayotgan bo'lsa, u yotgan joy vagavdasining holati o'zgishtli tarzda qayd etiladi (chiziladi, masalan, bo'rda asfaltga chiziladi vashu kabilar).

Y H X X xodimlari tergovchi etib kelguniga qadar Y T H Da ishtirok etgan transport vositalarining haydovchilarini ushlash, ularning haydovchilik guvohnomasini va boshqa hujjatlarini, masalan, yuk tashish huquqini beruvchi hujjatlarini, transport vositalarining texnik pasportlari va boshqashu kabilarini olib qo'yish chora-tadbirlarini ham ko'rishlari kerak. Izlarning saqlab qolinishiga alohida E'tibor qaratish lozim. Negaki, izlar ob-havo sharoitlari, yo'ldayuzaga kelayotgan ho lat va boshqashu kabilarning ta'siri natijasidayo'qolib ketishi turgangap.

Ko'sdan kechirish boshlanguniga qadar tergovchi shohidlardan so'rashorqali voqea qanday yuz berganini, moddiy holatga qandayo'zgarishlar kiritilganligini umumiy tarzda Aniqlaydi. Basharti, haydovchi avariya aybdori bo'lib, hodisa sodir bolgan joo'dan yashiringan bo'lsa, avariya da ishtirok etgan transport vositasining turi, rusumi va rangini, qoidabuzar qochib ketgan yo'nalishni Aniqlash judamuhim . bu qidiruvni " issig'ida" tashkil etishgayordam beradi. Qidiruv hodisayuz bergan joyni ko'sdan kechirish bilan bir vaqtda olib boriladi. Hodisada ishtirok etgan haydovchilar mast degan shubha paydobo'lsa, ularni Y H X X xodimlarining ham rohligida qondagi alkogol tarkibini Aniqlash maqsadida tibbiy o'zkshiruvgayuborish lozim.

Tergovchi Y T H ningurnumiy manzarasi bilan tanishib, ko'sdan kechirishning chegaralarini belgilaydi va shu chegaralar d o irasida qo'riqlash ta 'minlanadi. Ko'sdan kechirish boshlanguniga qadar hodisayuz bergan joo'dan shatak yordamida tortilgan transport v Ositalarining qayerda turganligini, ular dastlab yoT ning transport vositalari harakatlanadigan qismining qayerida turganligini ko'rsatuvchi belgilar bor-yo'qligini, kasalxonaga j o'natilgan jabrlan uvchining tu rgan joyi vagavda ko'rinishi hamda boshqashu kabilar belgilangan-belgilanmaganini Aniqlash ham muhim ahamiyatga ega.

Ko'sdan kechirishni yo'l ning transport vositalari harakatlanadigan vayo'l harakatini tezda tiklash talab qilinadigan qismidan boshlash kerak. Bunda harakatlarning ketma-ketligi yuzaga keladigan vaziyatga bog'liq boladi. Eng avvalo, izlarga putur yetishi yoki ular yo'q bo'lib ketishi xavfi mavjud va avtomagistral bo'ylab transport zich harakat qiladigan joylar ko'sdan kechirilishi kerak. Agar yot harakati qoidalarini buzgan haydovchi hodisayuz bergan joo'dan mashinadag'oyib bo'lgan bo'isa, ko'sdan kechirishni haydovchining yo'nalishini ko'rsatuvchi izlar orqali topilishi mumkin bo'lgan joo'dan boshlab, shu yo'nalish bo'yicha qidiruvni tashkil etgan ma'qul.

Yo'lning transport vositalari harakatlanadigan qismini ko'sdan kechirish jarayonida uning profilini (balandliklari, pastliklari, burilish joylari vashu kabilarini), yotishoralari va belgilarining bor-yo'qligini, yot yoqasini, to'siqlarni, transport vositalari harakatlanadigan qismining kengligi vashu kabilarni albatta qayd etish shart. Ushbuma'lumotlarni hisobga olgan holda keyinchalik hodisaning har bir qatnashchisi yo'lning mazkur qismini ko'z bilan qam rash va oldini olishuchun qay darajada imkoniyatga ega bo'lganligiga bahoberiladi.

Fildirak qoplamasining shakli aks etadigan va ko'pincha yuz bergan joo'da topiladigan izlarga qarab, ushbu izlarni qoldirganavtomashinaning rusumi, modeli Aniqlanadi. Manashu ma'lumotlar yashiringan haydovchilar va transport vositalarini qidirishgayordam beradi. Transport vositalarini ko'sdan kechirish.

Transport vositasini ko'sdan kechirishni avariyanatijasida putur etgan joo'dan boshlash lozim. Bunda transport vositalaridamavjud bolgan boshqa izlar: qonizlari, bo'yoq zarrachalari, trasologikizlar va boshqashu kabilarga ziyon y etkazmaslik yoki ularni yo'q qilib yubormaslik uchun ehtiyotkorlik talab qilinadi.

Putur yetgan joy qayerda joylashganligi, shakli, o'lchami ko'rsatilgan holda bayonnomada batafsil tavsiflanishi lozim. Agar transport vositasida qirilgan joylar paydobolgan bo'lsa, ularning gorizontal bo'ylab yo'nalishini ko'rsatish kerak. PutuRetgan joylaravtomashinaning qayerida ekanligini ko'rsatishdan tashqari o'lchashyo'li bilan ham qayd etiladi. O'lchov vositasining bir uchi doimoyer sathida bo'lishi kerak. Shu orqali putur yetgan joy qanday balandlikda Aniqlangani ma'lum bo'ladi. Ko'sdan kechirilayotganavtomobil qanday holatda ekanligini va undagi p utur yetgan joylar haqida tasawur hosil qilishuchun umumiy vamukammal suratga tushirish qoidalari bo'yicha Fotosuratga olish lozim. Umumiy Fotosuratlarda transport vositasining har bir tomondan umumiy ko'rinishi qayd etiladi. Keyin masshtabli chizg'ich bilan har bir putur yetgan joyalohida suratga olinadi.

Murdani ko'sdan kechirish.Y T H yuz bergan joo'damura umumiy qoidalarga binoan o'zkshtiriladi. Ayniqsa, murdadagi izlar vashikastlarga alohida e'tibor qaratish,

odamurib ketgan haydovchi yashiringan, guvohlar yo'q bolgan noqulay tergov vaziyati yuzaga kelgan paytda hal etuvchi muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Buning uchun kiyim -kechak ham , poyabzal hamalohida sinchkovlik bilan o'zkshiriladi, negaki, ularda ko'p hollarda keyinchalik transport vositasini identifikatsiya qilishimkonini beradigan g'ildirak qoplamasi izlari va boshqa izlar qolgan bo'ladi.

Hodisa yuz bergan joo'damurdani ko'sdan kechirish natijalarini qayd etish vaqtidayo'lning transport vositalari harakatlanadigan qismining qayerida, avariya ishtirok etgan transport vositasiga, mavjubizlarga (murdani sudrash, tormoz izlari vashu kabilar) nisbatan qayerda ekanligini Aniq ko'rsatish Muhim dir. Bu hodisa mexanizmini tiklashimkonini beradi. Murdaning gavdasi, kiyim -kechagining holati, ulardagi izlar va putur yetgan joylar ham qayd etiladi. Ko'zdan kechirish jarayonida barchamanzara fotosuratga olinadi, o'lchanadi. Natijalar bayonnomaga batafsil yoziladi. Murdadagi putur etgan joylar, ularning lokallashgani, og'rlik darajasi vamurdaning kiyim -kechaklaridagi izlarga qarab, zarba avtotransportning qaysi qismi bilan yetkazilganligi, zarbning kuchi, yo'nalishi va boshqashu kabilar to'g'risida xulosaga kelish mumkin.

Yom -transport hodisasida qatnashgan haydovchilarni so'roq qilish. So'roq qilishdan oldin haydovchining shaxsini Aniqlash va hujjatlari: haydovchi lik guvohnomasi, avtomashinaning texnik pasporti, yuk tashishga taalluqli hujjatlar, yo'l varaqalari va boshqashunga o'xshash hujjatlarini o'shirish zarur.

E'tibor qarating! Haydovchini so'roq qilish vaqtida quyidagi holatlarni Aniqlash lozim:

1) so'roq qilinayotgan shaxs boshqaruvidagi transport vositasining holati hodisaga qadar qanday bolgan. Agarda transport vositasi nosoz bo'lsa, bunday nosozlik qanday namoyon bolgan, nosozlik qachon ma'lum bolgan va unga barham berishuchun qanday choralar ko'rilgan;

2) xavfli vaziyat yuzaga kelgan paytda haydovchi qanday holatda bolgan vanormal holatni yo'qotishning sabablari nimada (transportni uzoq boshqarish natijasidagi toliqish, alkogoldan mast bo'lish va boshqashu kabilar);

3) haydovchi rulni uzluksiz qanchavaqt boshqargan va Bundayuzoq yurishga qanday zarurat bolgan;

4) xavfli vaziyat paydobo'lishida bevosita oldin yo'ldagi holat qanday bolgan: haydovchi qanday tezlikda harakat qilgan; yo'lda boshqa transport vositalari, piyodalar bormidi; ular o'rtasida oraliq masofa qancha, ular qaysi yo'nalish dava taxminan qanday tezlikda harakat qilishgan; yo'lningushbu qismida xavf to'g'risida qanday ogohlantiruvchi belgilar bor; yo'l qoplamasining holati va ko'rish sharoiti qanday bolgan va boshqalar.

Piyodalarni (velosipedchilarni) avtomashina urib ketganligi to'g'risidagi ishlar bo'yicha jabrlanuvchilarni so'roq qilish jarayonida quyidagilar Aniqlanadi:

1) jabrlanuvchi qay tarzda, qanday tezlikda, qanday jadallik davayo'nalishda harakat qilgan;

2) jabrlanuvchi o'igayaqinlashib kelayotgan transport vositasini ko'rganmi va agar ko'rgan bo'lsa, u qaysi tomondan va taxminan qanday tezlikda harakat qilgan;

3) jabrlanuvchi transport vositasi keliburilganda qayerda turgan;

4) keliburilgan transport vositasining turi, rusumi, modeli, rangi qanday edi va agar u voqea sodir bolgan joo'dan yashiringan bo'lsa, qaysi yo'nalish bo'ylab ketgan.

Y T H gashohid bolganguvohlarni so'roq qilish. Yo'l harakati xavfsizligi qoidalarini jinoiy tarzda Buzilganigaguvoh bolgan shaxslar d oirasiga hodisada ishtirok etmagan, biroqavariya joyiga bevositayaqin turib, uni kuzatishi mumkin bolgan piyodalar, yo'l ovchilar, transport vositalarining haydovchilari kiradi. Harakat xavfsizligi ustidan nazoratni amalga oshirish bo'yicha zim masidagi vazifalarni bajarayotgan Y H X X xodimlari ham hobisashohidlari bo'lishi mumkin. Tergovchi YTHni shohidi bo'lgan guvohlarni so'roq qilishorqali bo'libo'tgan hodisa haqidagi real tiklaydi va Aniqlanishi lozim bolgan holatlarni belgilaydi. Yashiringan haydovchilar va transport vositalarini qidirish. Haydovchilar va transport vositalarini qidirish hodisayuz bergan joyni ko'sdan kechirish bilan bir vaqtda tashkil etiladi. Bunda olinayotgan ma'lumotlarni ayirbosh qilish va bundan keyingi qidiruv chora-tadbirlarini birgalikda rejalashtirish maqsadida tezkor qidiruv xodimlari, Y H X X xodimlari va tergovchi o'rtasida muntazam aloqa o'rnatilishi kerak. Haydovchilar yashiringan yo'nalishdagi Y H X X postlari ular xizmato'tayotgan Hu dudda qoidabuzar paydobo'lishi ehtimoli borligi va uning belgilari haqida ogohlantirilishi lozim .

Yanashuni unutmazlik muhimki, qidirilayotgan haydovchilar avtomobildagi nosozlikka barham berish, avariya izlarini yo'qotish maqsadida biror joo'da to'xtashlari ham mumkin. Bunday to'x tashlardan yo'ldagi yonilg'i-moylash materiallaridan paydobo'lgan dog'lar, yo'l ning yoqasi yoki transport vositasi harakatlanadigan qismidagi haydovchining oyoqizlari, yo'l yoqasidagi g'ildirak qoplamasi izlari va boshqashu kabilar darak berishi mumkin. Transport vositasi to'xtabo'tgan joo'da avariya natijasida putur etgan detailar, faralarning siniq parchalari, kuzov bo'yo g'ining zarrachalari topilishi mumkin. Bular ham " issig'ida" jinoyatchining ketiga tushgan xodimlarning e'tiboridan chetda qolmasligi kerak, negaki, Bular hodisa to'g'risidayangi daliliy ma'lumotlar beribgina qolmay, qidiruv to'g'ri yo'nalishda olib borilayotganligini ham tasdiqlaydi.

Tezkor xodimlar ega bo'igan dastlabki Axborotlarda qidiruvni Aniq yo'nalishlarda olib borishuchun zarur bo'lgan hodisa joyidan qochgan haydovchilar va transport vositalariga taalluqli ishonchli ma'lumotlar mavjud bo'lmasayoki mavjud bo'lsa-yu, bir-birini in ko retsa, yangi Axborot manbalarini qidirish ehtiyoji paydobo'ladi. Bular quyidagilardan iborat bo'lishi mumkin:

- avtotrassadan sirtida ko'zga tashlanadigan putur yetgan joylari bor transport vositasi o'tganligini kuzatgan shaxslar;
- transport vositalarining haydovchilari nosozlikka barham berishdayoki nosoZavtomobilni tashishdayordam ko'rsatishiltimosi bilan Murojaat qilgan shaxslar;
- avtokorxonalarining safardan qaytgan transport vositalaridashiKaso'tzgan joylari borligini payqagan xodimlari va boshqashu kabilar.

Yo'l-transport hodisalari bo'yicha keyingi tergov harakatlarini o'tkazish.

Tergovning davomi Y T H ning sabablari to'g'risidaGi dastlabki xulosani oydinlashtirish, o'zkshirilayotgan voqeaning hali noma'lum bo'lgan holatlarini, hodisa har bir ishtirokchisining roli va ayb darajasini Aniqlash, tergovning dastlabki

bosqichida olingan ma'lumotlarni o'shirish maqsadini ko'zlaydi. Buning uchun ekspertizalar, tergov eksperimentlari, so'roq va boshqa tergov harakatlari o'tkaziladi.

E'tibor qarating! YT harakati xavfsizligi qoidalarini jinoiy tarzda buzganlikka doir ishlarni tergov qilishda ko'pincha ekspertizalar o'tkazish talab qilinib, ular orasida eng ko'p tarqalganlari avtotexnika, kriminalistik, sud-tibbiyot va sud-kimyo ekspertizalaridir. Hozirgi kunda hodisa yuz bergan paytda haydovchilarning psixofiziologik holati qanday bo'lganligini Aniqlash uchun sud- psixologik ekspertiza tez-tez tayinlanadigan bo'lib qoldi. Psixofiziologik holatning normadan chetga chiqishiga sabab yo'lda xavfli vaziyat yuzaga kelishi bo'lgan deb taxmin qilish uchun asoslar mavjud bo'lsa, tilga olingan shakldagi ekspertiza o'tkazish zarurati paydobo'ladi.

Avtotexnik ekspertiza o'zkshiruvi ko'rib chiqilayotgan toifadagi ishlarning deyarli barchasi bo'yicha o'tkaziladi, negaki bunday ekspertiza texnikanuvqatay nazaridan qaraganda, ko'pinchay T H mexanizmidagi sababiy bog'lanishlarni Aniqlash va ularga bahoberishning yagona usuli bo'lib qoladi. Bu kabi texnik jihatdan bahoberishusuli yo'q bo'lsa, hodisa ishtirokchilarining harakatlari (harakatsizligi) bilan kelib chiqqan zararli oqibatlar o'rtasidagi sababiy bog'lanishlarni Aniqlab bo'lmay qoladi, boshqacha aytganda, o'zkshirilayotgan voqeagayuridik jihatdan bahoberishning hamimkoni qolmaydi. Avtotexnika ekspertizasi ushbu toifadagi ishlar tergovini amalga oshirayotgan tergovchi oldida ko'ndalang bo'ladiganasosiy savollardan biriga javob beradi, ya'ni transport vositasining haydovchisi yuzaga kelgan vaziyatda hodisaning oldini olish uchun texnik imkoniyatga ega bo'lgan-bo'lmaganligi masalasini hal qilib beradi.

Avtotexnika ekspertizasi haydovchining xatti-harakatlariga bahoberishda ushbu harakat tezligiga, yo'nalishiga, avtomobilning turg'unligiga, tormoz yo'lininguzun-qisqaligi va boshqashu kabilarga qanday ta'sir ko'rsatganligini hamAniqlaydi.

Y T H mexanizmidagi sababiy bog'lanishlarni Aniqlashgayordam beradigan texnik ekspertiza tadqiqotlari orasida tergov qilinayotgan voqea yuz bergan yo'l qismi texnik holatining ekspertizasi muhim o'rin tutadi. Bunday o'zkshiruv davomidayo'lningushbu qismi belgilangan texnika talablariga (qoplamaning sifati, yoritilganlik darajasi, kengligi, to'siqlar bor-yo'qligi va boshqashu kabilar) javob berish-bermasligi Aniqlanadi. Yo'l holatining qoniqarsizligi Y T H ga sabab bolgan hollardayuqoridagi kabi tadqiqoTo'tkazish taqozo etiladi.

E'tibor qarating! Avtotexnika ekspertizasi hal etadigan masalalarni shartli ravishda uch guruhga ajratish mumkin:

1. Avtomashinaning (motosikl vashu kabilarning) texnik holati. Bunday paytda transport vositasining texnik holatini o'rganish vazifasi faqatgina u yoki bu nosozlikni Aniqlash emas, balki bunosozlik yuzaga kelishining sababini ochib berishdan hamiboratdir. Avtotexnika ekspertizasi avtomashinaning Aniquzeli yoki agregati avariya oqibatida ishdan chiqqanmi yoki avtomashinadagi nosozlik ta'mirning, texnik xizmat ko'rsatishning qoniqarsizligi, zavoddayo'l qo'yilgan nuqson, haydovchi tomonidan boshqaruvning noto'g'ri usullari qo'llanilishi yoki boshqa sabablar natijasimi degan savolga javob berishi kerak.

2. Hodisaning ayrim detallariga qarab, uning mexanizmini Aniqlash.Ushbu masalalarni hal etish davomida transport vositalari harakatining tezligi, yo'nalishi,

trayektoriyasi, to'qnashilgan joy , izlar hosil bo'lish (putur yetish) mexanizmi va avariyaning boshqa holatlari, ularning dinamikasi Aniqlanadi.

3. Hodisada ishtirok etgan transport vositalari haydovchilarining xatti-harakatlari. Ushbu xatti-harakatlarga ekspertiza haydovchi yo'ldayuzaga kelgan vaziyatda transport vositasini haydash va boshqarishusullaridan qay darajada to'g'ri yoki noto'g'ri foydalanganiga bahoberadi. Ekspertiza haydovchi foydalangan haydashusullari texnika xavfsizligi talablariga qay darajadamos kelishi, ushbu vaziyatda avariyaning oldini olishuchun qanday usullar ko'proq samara berishi mumkinligi va boshqashu kabi masalalar haqida hamo'z mulohazalarini bildirishi kerak.

Kriminalistik ekspertizalar orasidan ko'proq g'ildirak qoplamalariningizlari (transport vositasini identifikatsiyalash maqsadida), oynaning siniq bomakchalari, avariyanatijasida uzilib tushgan yoki putur yetgan detallar va uzellar (bomaklanishning umumiy chizig'i ma'lum bo'lsa, bomakchalardan yaxlit qism yasash), avtomashinaning turli qismlarida jabrlanuvchining kiyim -kechaklaridan qolganizlar (identifikatsiyalash maqsadida) bo'yicha trasologiya tadqiqotlari o'tkaziladi.

Hodisa yuz bergan joo'dan yashiringan haydovchilarni fosh qilish maqsadida identifikatsiyaviy daktiloskopik ekspertizalar tayinlanishi mumkin. Bunday ekspertizalar uchun hodisada ishtirok etgan transport vositasining salonida, uzellari va agregatlarida topilgan barmoqizlari obyekt sifatida xizmat qiladi. Tergov vaqtida boshqa kriminalistik ekspertizalar, xususan, haydovchilik guvohnomasida, yuk tashish ga doir hujjatlarda, transport vositalarining pasportlari va boshqa hujjatlarda qalbakilik belgilari bor-yo'qligini bilishuchun hujjatlarning texnikkriminalistik ekspertizasi tayinlash zarurati tug'ilishi mumkin.

Materiallar va moddalarning kriminalistik ekspertizasi ushbu toifadagi ishlar bo'yicha o'tkaziladigan kriminalistik ekspertizalar tadqiqotining eng ko'p tarqalgan turi hisoblanadi. Ekspertiza obyektlari: yonilg'i-moylash materiallari, sirlashuchunishlatilgan lak -bo'yoq va boshqalar. Bu o'rinda ularning qaysi guruhga mansubligi yoki paydobo'lish manbaiga doir masala hal etiladi.

Sud-tibbiyot ekspertizasi o'lim sabablari, tan jarohatining og'irlik darajasi va hodisayuz bergan joo'da topilgan biologikob yektlarning qaysi guruhga mansubligiga doir masalalarni hal etadi. Sud-tibbiyoekspertiga hodisada ishtirok etgan transport vositalari haydovchilarining sog'lig'i, qay paytdan osog'lom holat Y T H ga sabab bo'lganligiga doir savollar berilishi mumkin.

Esda tuting! Tergov eksperimenti - ancha keng tarqalgan tergov harakati bo'lib, asosan gumon qilinayotganlar, aybdorlar, jabrlanuvchilar, hodisa guvohlari yoki shohidlarining ko'rsatmalarini o'shirish maqsadida o'tkaziladi. BUshaxslar tergovchigavoqeaga subyektiv bahobergan holda dalillarni ma'lum qiladilar. Ushbu dalillarni ob'ektiv tasdiqlashuchun so'roq vaqtidama'lum qilingan voqeayuz berishi va hodisa ishtirokchilarining xatti-harakatlari manzaralari tiklanadi. Izlar hosil bo'lishi mexanizmini Aniqlashtirish, turli yo'l sharoitlarida avtomobilning ekspluatatsiya sifatlarini o'shirishuchun tergov eksperimentlari kamroq o'tkaziladi.

Yo'l harakati xavfsizligi qoidalarini jinoiy tarzda buzganlikni tergov qilish vaqtida boshqa turdagi ekspertizalar: materialshunoslik (metall detallarning buzilishi

sabablarini Aniqlashuchun); defektoskopik (transport vositasining turli konstruksiyalarida, detallaridava boshqalardayashirin, ichki nuqsonlarni Aniqlashuchun); tovarshunoslik (avariya tufayli yetkazilgan ziyon miqdorini belgilashuchun) ekspertizalari va bir qator boshqa ekspertizalar o'tkazish ehtiyoji paydobo'lishi mumkin.

Eng ko'p tarqalgan tergov eksperimentlari quyidagi maqsadlarda, chunonchi:

1) transport vositalarining, piyodalarning harakat tezligi to'g'rihobisayuz bergan paytda ular orasidagi va boshqa obyektlar orasidagi masofa to'g'risidavoqeani chetda turib kuzatgan guvohlar aytib bergan ma'lumotlarni o'shirish va tasdiqlash;

2) transport vositasi yoki piyoda Aniq masofani bosibo'tishi uchun zarur bolgan vaqtni Aniqlash;

3) transport vositasida muayyan vaqt ichida, yo'ldagi muayyan sharoitlarda transport vositasini boshqarishning o'zgisli usullaridan foydalangan holda bosibo'tish mumkin bolgan oraliq masofani topish;

4) avtomobil yo'lining transport vositasi harakatlanadigan qismida turgan bir paytda Aniq joo'dan turib hodisani kuzatish, haydovchi kabinasidan qandaydir to'siqlar yoki yo'l belgilarini ko'rish yoxud kunning muayyan vaqtida, muayyan ob-havosharoitlarida, ko'chaning kerakli darajadayoritilganligi va boshqashu kabi sharoitlarda ko'rish chegarasini belgilashimkoniyatini o'shirishuchun o'tkaziladi.

Nazorat savollari:

1.Yo'l harakati xavfsizligi qoidalarini jinoiy tarzda buzganlik hollarini tergov qilishda tergovchi qanday zamonaviy kriminalistik vositalardan foydalanish tergov ishi sifatini oshirishga xizmat qiladi?

2. Yo'l harakati xavfsizligi qoidalarini jinoiy tarzda buzib hodisa joyidan qochib ketgan shaxslarni qidirib topishda tezkor tergov va tezkor qidiruv tadbilari o'tkazishi zarur?

Kazuslar:

1-kazus

2015-yil 23-may soat 02:35 larda Chilonzor tumani Mustaqillik va A .Navoiy ko'chalari kechishgan chorraxaday X X qoidalarini jinoiy tarzda Buzishi yuz berdi. Hodisa joyi ko'sdan kechirilganda A .Navoiy ko'chasi bo'ylab harakatlanib kelayotgan "Matiz" rusum li, davlatraqami L 353 DA bolganavtoullov Mustaqilik ko'cha bo'ylab harakatlanib kelayotgan " S park" rusum li, davlatraqami L 358 QA bolganavtoullov bilan to'qnashib ketgan. Natijada "Matiz" rusum li, davlatraqami L 353 DA bolganavtoullovni boshqarib kelayotgan haydovchi fuqaro L azizov L. hodisa joyida olam dan o'tgan. "Spark" rusum li, davlatraqami L 358 QA bolganavtoullovni boshqarib kelayotgan haydovchi A dilov M . og'r tan jarohati olib 16-sonli shahar shifoxonasigayotqizilgan. Bosh miya og'r jarohatlanishi natijasida fuqaro A dilov M .ni ko'zKo'rmay qolgan.

Hodisa joyi yo'lg'i rli ob-xavoda ko'sdan kechirilgani bois shinadan qolganizlarini Aniqlash va Aniq o'lchashimkoni bo'lmagan. Hodisaning guvohlari Amirov K. va P arpiev K .lar ikki xil ko'rsatma berishgan. Ular o'z ko'rsatmalarini hodisani turli yerdan kuzatgani bilanizohlashgan. Dastlabki so'roq natijalariga ko'ra "

S park” rusum li, Dav latraqami L 358 QA bolganavtoullov boshqaruvchisi A dilov M . o’z yo’li bilan harakatlanib kelganini bildirgan.

2015-yil 25-may kuni M .Ulug’bek tumani IIO ga S park rusum li, davlatraqami L 358 QA bolganavtoullov olib qochib ketilgani to’g’risida ariza kelib tushgan.

Jinoyatni kriminalistik tavsifmi bayon qiling. Ayb dorni Aniqlash jarayoni qanday tashkil etilishi lozim ? Tergov versiyalari va reja si qanday shakllantirilishi lozim ? Holat yuzasidan qanday qo’shimcha tergov harakatlari o ’tkazilishi zarur?

2-kazus

2015-yil 25-avgust kuni soat 15:30 larda A .O’z murshoh ko’chasidan Navoiy ko’chasiga qarab burilish chorrahasida o’zbek millatiga mansub, yoshi taxminan 16-25 oralig’dda bolgan qiz jasabi topilgan. Murda dastlab ko’sdan kechirilganda uning tanasida yezilish va shilinishlari borligi Aniqlandi. Biroq, jinoyatchi hodisa joyidan Yashirinishga ulgurgan.

Hodisani ko’rgan guvohlar Eshmatov E. va T oshmatov S. laraynan qaysi avtoullov jabrlanuvchini urib ketganini Aniqtaytib berisha olmadi. Ularning ko’rsatuvlariga ko’ra oq rangli matiz va oq rangli spark bir xil tezlikda chorrahadan o’tishgan.

Jabrlanuvchi Ular orasida qolgan. Jabrlanuvchi kiyimidan oq rangli kraskasi qoldiqlari topildi. Jinoyatni kriminalistik tavsifmi bayon qiling. Ayb dorni Aniqlash jarayoni qanday tashkil etilishi lozim ? Holat yuzasidan qanday qo’shim cha tergov harakatlari o’tkazilishi zarur? Jinoyatni ochish uchun qanday qo’shim cha tergov va tezkor-qidiruv tadbirlarini o’tkazish lozim ?

2. Terrorizm va ekstremizm bilan bog’liq jinoyatlarni tergov qilish uslubiyo’ti.

Hodisa joyini ko’sdan kechirish. Terrorizm bilan bo g 'liq jinoyatlarda ekspertiza tayinlash va o’tkazish. Gumon qilin uvchi hamda ayblanuvchilarni so’roq qilish. Jabrlanuvchi vaguvohlarni so’roq qilish.

Hodisa joyini ko’sdan kechirish.

Birinchi bo’lib tergovchi vamutaxassis to monidan odatiy v oqea joyini ko’sdan kechirish taktikasi terrorizm jinoyatini tergov qilish cho g’ida o’zgaradi, awalo joyni saper o’zkshirib chiqadi.

Zararsizlantirishning ilk bosqichlarida mutaxassis hobisa joyini obzorli va orientirli suratga olishni hamda videoyozuvini amalga oshiradi, shuningdek PV bo’lishi mumkin bo’lgan joyni saperlar bilan kelishiboladi.

Agar saperlar o’sha joo’da isholib borishga ruxsat bersa, Mutaxassis transport vositalari, oyoq kiyimi, kiyim , predmetlar (sigaret qoldiqlari, shoxlar), mikrojismlar izlarini qidiradi va oladi.

Am mo, qoida tariqasida, Mutaxassis bevosita P V ning joylash gan joyini ko’sdan kechira olmaydi. Bunday sharoitda, portlatishuskunasi zararsizlantirilgunga qadar saperning o’ziizlarni topish va olish majburiyatiga ega bo’ladi. Ko’sdan kechirish chog’ida saperlar, portlovchi texnik mutaxassislar, kriminalistik mutaxassislar, tezkor xodimlar va boshqa qatnashchilar o’saro maslahatlashadi, yuzaga kelayotgan masalalarning tu rli echimlari o’ylab Ko’rilabi.

E'tibor qarating! Hodisa joyini ko'sdan kechirishning bosqichi o'zgishli mutaxassisning yozmaxulosasi olingandan so'ng boshlanib, ushbu xulosadavoqea joyini dastlabki ko'sdan kechirish, ushbu joo'dayuqori xavga ega bolgan predmetning yo'qligi, takroriy terrorchiik akt sodir etilmasligi bayon etilgan bo'ladi.

Ko'sdan kechirishning o'zigaxosligiga uni boshlash vaqtini Aniqlashdagi taktik qiyinchiliklar kiradi, chunki voqea joyiga tergov guruhi, qoida tariqasida, o'zgishli xabar kelib tushgandan so'ng etib keladi, bu vaqt davomidayong'in davometishi mumkin (masalan, tran sport vositasi yonishi), qutqaruv guruhlari jabrlanuvchilarni topish va ozod qilishishlarini olib boradi.

Yong'in joyi ko'sdan kechirilganda ko'sdan kechirish hamekssentrik, ham konsentrik (markazga qarab) amalga oshirilishi mumkin. Birinchi usul yong'in boshlangan joyAniq bilinib turgan holatda o'tkaziladi, aks holda konsentrik ko'sdan kechirishamalga oshiriladi. Ko'sdan kechirish vaqtida yong'in boshlanish joyini belgilash dastlabki hisoblanib, ekspert tadqiqotidan keyingina Aniq belgilanishini nazarda tutishimiz lozim .

Aksariyat hollarda, amaliyot ko'rsatishicha terrorism ni tergov qilishda portlash texnik, yong'in texnik, trasologik, sud tibbiy ekspertizalar tayinlanadi. Shuningdek, xatshunoslik, muallifshunoslik, materiallar va moddalarning kom pleks ekspertizasi va boshqa ekspertiza turlari o'tkazilishi mumkin.

Hodisa joyi ko'sdan kechirilayotgandayoki terrorism bilan tahdid qilingan xatda izlar topilgan (barmoq, oyoq kiyimi, kiyim , transport vositasi) hollarda trasologik ekspertizalarni tayinlash va o'tkazish zaruriyati yuzaga keladi. Qoida tariqasida, mazkur turdagi ishlarningilk bosqichlarida gumon qilinuvchi Aniqlanmagan bo'ladi, shu sababli, qoldirilganizlar topilishi mumkin bo'lgan shaxsni yoki obyektlarni qidirish va Aniqlashgayordam beruvchi ma'lumotlarni olish maqsadida turli diagnostik ekspertizalar tayinlanadi va o'tkaziladi.

Agar voqea joyida portlashning yaqqol izlari bo'lsayoki portlatishuskunasi yoxud unga o'xshash yuqori xavf keltirib chiqaruvchi buyum topilgan bo'lsa, ko'sdan kechirish eksentrik, ya'ni markazdan boshlabamalga oshiriladi. Barcha hollarda ko'sdan kechirishda hududda izlar vamikroobyektlarni yo'q qilmaslik uchun ehtiyotkor bo'lish lozim .

Portlatish uskunasi yoxud unga o'xshash yuqori xavf keltirib chiqaruvchi buyum topilgan holatda ko'sdan kechirishda topilgan buyumning atrofida spiralsimon amalga oshirilishi lozim . Mazkur holda hodisa joyini ko'sdan kechirish shu turdagi ishlardagi kabi o'tkazilib, urnumiy kriminalistik qoidalardan kelib chiqadi. Biroqishchi bosqichida voqea joyini ko'sdan kechirish taktikasining o'igaxos xususiyatlaridan biri shunday buyum topilgan joy ning o'zini ko'sdan kechirishdadir.

Portlashsiz zararsizlantirilgan portlovchi predmet kriminalist mutaxassis tomonidan ko'sdan kechiriladi va dastlabki tadqiqot o'tkaziladi (qismlarga bo'lmasdan). Zararsizlantirigan portlovchi predmetni ko'sdan kechirishuni statik holatda urnumiy ko'sdan kechirishdan boshlanadi. Predmet turga xos, tipga oid, guruhga xos belgilar, shuningdek, uning tuzilishiga kiruvchi obyektlarning (masalan, PU zaryadi va uning tashqi qoplamasi; uning tarkibidagi qurilmalarni ishga tushirish mexanizmi; zarar yetkazuvchi elementlari va boshqalar) barcha individual belgilari

asosida ko'rib chiqiladi, undan tashqari uning Aniq joylashgan joyi va o'saro joylashuvi Aniqlanadi.

Statik ko'sdan kechirishoqibatida portlovchi predmetda tashqi qoplama, kamuflyaj, ishga tushirish mexanizmi detallaridagi nosozliklar ko'rilishi mumkin bo'lib, ular boshqashaxslar (arizachi yoki portlash texnik mutaxassisi) tomonidan predmetni ochish va uni zararsizlantirishda kelib chiqadi.

Agar portlovchi qurilma kabi yuqori xavf keltirib chiqaruvchiga o'xshash predmet ko'sdan kechirilayotgan bo'lsa, ko'rib chiqishda uning tashqi ko'rinishi, tuzilishidagi tarkibiy qismlari, hajmi, predmetrangi va turli markerli ma'lumotlari, uni tashish (transportirovka) vayashirishusullariga alohida e'tibor qaratiladi.

Shundan so'ng, predmet (zararsizlantirilgan portlovchi qurilmayoki yuqori xavf keltirib chiqaruvchiga o'xshash predmet) oldindan tayyorlanganish joyiga olibo'tiladi, aksariyat hollarda ko'chib yuruvchi kriminalistik laboratoriyaga o'tkaziladi va u yerda sinchiklab o'zkshiriladi (ishchi bosqichning dinamik darajasi). Shu bilan birga, obyektumumiy kriminalistik taktika qoidalari va usullariga rioya qilingan holda mikroobyektlar bo'lmaydigan va barmoq izlari qolmaydigan qismlar yordamida qo'lga olib ko'riladi.

Turli kriminalistik texnik vositalarni, misol uchun, turli hajm dagi kriminalistik lupalar, kriminalistik magnitlar . (magnit xususiyatli buyumlarni qidirishuchun), elektron optiko'zgartirgich, ultraviolet lam palar (turli rang xususiyatlarida obyektning ustki qismini yoritishuchun)dan foydalanib, qidiruvning vizual metodini qo'llagan holatda sinchiklab ko'sdan kechirilganda, quyidagi izlar topilishi mumkin:

- ko'rinadigan va ko'rinmaydigan qo'l izlari;
- inson va hayvonlar sochlari;
- yer qatlarni va o'sim liklarning qismlari;
- o'zkstil to'qimalar;
- o'zxnogen zarrachalar;
- qurol va instruMentlar izlari.

E'tibor qarating! Ilmiy adabiyotlarda portlash joyidagi izlarning to'rtta joylashuv qismlari ajratilgan: 1) portlash markazi yoki pu joylash tirilgan joy , (1,2 metr hajm dagi joy); 2) yaqin zona (5dan 10 metrgacha); 3) o'rtacha zona (odan 50 metrgacha); 4) yiroq zona (50 metrdan ortiq bo'lgan masofa). Portlash fakti bo'yichav oqea joyini ko'sdan kechirishni portlash markazidan sinchiklab amalga oshirish lozim . Portlash joyi - eng ko'p zarar yetkazilgan joy. U ko'z bilanilg'ab yoki ilk holatni hayoliy tiklab 4 8 2 belgilanadi.

Portlovchi uskunalar (PU) qismlari o'zining tuzilishi, shakli va hajmi bo'yicha farqlanishi mumkin (shisha siniqlari, qog'oz, karton qismlari, soat mexanizmlari, batareya, tum bler detallari; maxsus lenta qismlari; kuygan shnurlar; changsimon izlar mavjud bo'lgangayka, mix va boshqa buyumlar) va ular portlash markazidan turli masofalarda sochilib yotgan bo'lishi mumkin.

ammo bu obyektlarni har doim ham Aniqlab bo'lmaydi, bu faqatgina mikroskop orqali barcha chang zarralari, kirlanish, chiqindilar to'liq yig'ilgan va qayta ajratib chiqarilganda hamma changlar alohida to'plangan hollarda bo'lishi mumkin.

Mazkur holatga xos izlar quyidagilardan iborat:

P uning kichik qismlari: tashqi qoplamasi qoldiqlari, saqlash va amalga oshirish mexanizmining o'zgargan qismlari; kamuflyaj qoldiqlari (portfel, sum kayirtmalari va h.k.);

P uning portlash ta'siriga uchramagan qismlari va P Uning kichik zarralari Hamda portlash markaziga qaratilgan predmetlarningustidagi portlashning qattiq jismlari;

Portlash tomonidan siljirilgan, o'zida termik ta'simi aks ettiruvchi o'zgargan yengil buyumlar;

Deformatsiyalashgan predmetlar, P uning o'rtacha hajm dagi uzilgan qismlari (P uning yumshoq qismlari qoldiqlari, izolyasion lenta, simlar, olov o'tkazuvchi jismlar qoldiqlari va boshqalar) o'zida P uning reaksiya bildirmagan zarralari va portlash mahsulotlarini saqlaydi.

Portlash joyini ko'sdan kechirishda asosiy e'tibo mi jinoyat va jinoyatchi izlarini topishga qaratish lozim . Shu bilan birga, portlashning brizant va termik ta'siri natijasida P uning eng kichik zarrachalarini, shuningdek, P uning portlamagan detallari, portlashning qattiq jismlari o'zida saqlovchi changsimon izlarni topish mumkinligini hisobga olish zarur.

Terrorizm bilan bog'liq jinoyatlarda ekspertiza tayinlash va o'tkazish.

Aytibo'tish joizki, yuqorida keltirilgan sud ekspertizalari dastlabki tergov harakatlarini o'tkazish cho'g'ida tayinlanadi. Ekspertiza turini tanlash yuzaga kelgan tergov vaziyatidan va tergovchi tomonidan to'plangan maxsus bilimlarga ega bolgan shaxs tomonidan o'rganilishi kerak bo'lgan materiallar hajmiga bog'liq.

E'tibor qarating! Aksariyat hollarda, amaliyot ko'rsatishicha terrorizm ni tergov qilishda portlash texnik, yong'in texnik, trasologik, sud tibbiy ekspertizalar tayinlanadi. Shuningdek, xatshunoslik, muallifshunoslik, materiallar vamoddalarning kom pleks ekspertizasi va boshqa ekspertiza turlari o'tkazilishi mumkin.

Hodisa joyi ko'sdan kechirilayotgandayoki terrorizm bilan tahdid qilingan xatda izlar topilgan (barmoq, oyoq kiyimi, kiyim , transport vositasi) hollarda trasologik ekspertizalarni tayinlash va o'tkazish zaruriyati yuzaga keladi. Qoida tariqasida, Mazkur turdagi ishlarningilk bosqichlaridagumon qilinuvchi Aniqlanmagan bo'ladi, shu sababli, qoldirilganizlar topilishi mumkin bolgan shaxsni yoki obyektlarni qidirish va Aniqlashga yordam beruvchi ma'lumotlarni olish maqsadida turli diagnostik ekspertizalar tayinlanadi va o'tkaziladi.

Murdaning sud tibbiy ekspertizasi terrorchiik akt oqibatida halok bo'lgan fiqarolarga ham , qo'lga olinish chog'ida yoki terrorchiiK akt jarayonida o'zini o'zi portlatib yuborish oqibatida va o'tgan terrorchilarga nisbatan ham tayinlanadi. Biroq, qoida tariqasida, sud tibbiy ekspertizaning umumiy savollari bilan bir qatorda, terrorchiiK aktni sodir etuvchilar va jabrlanuvchilarni Aniqlash maqsadida identifikatsiyaviy genetik tahlil o'tkazilishi zarur. Noma'lum shxslarning qoldiqlarini identifikatsion tadqiq qilganda quyidagi masalalar hal etilishi mumkin: 1) tadqiqot uchun topshirilgan obyektlarning qoldiqlari bir odam ga o'zgishlimi; 2) qoldiqlarayol yoki erkak kishiga o'zgishlimi; 3) tadqiqot uchun topshirilgan qoldiqlar mazkur shaxsga o'zgishlimi. Qoldiqlar identifikatsion tadqiq qilinganda ularni taqqoslashuchun namunalar kerak bo'ladi. Bunday namunalariga taxmin qilingan shaxsning yaqin (qon bilan qo'shilgan) qarindoshlaridan olingan qon tahlillari yoki

o'shashaxsga o'zgishli bo'lgan obyektlar misol qilib keltiriladi. Tadqiqot terrorchilik akt bajaruvchisini identifikatsiya qilish bilan bog'liq tayinlangan hollarda tadqiqot obyektlariga to'kilgan sochlar (masalan, jinoyatchi terrorchiik akti sodir etishdanawal bo'lgan transport vositasi salonidagi kursiga tushib qolgan soch tolalari), sigareta qoldiqlaridagi so'lak, qonizlari (jinoyatchi yaralanganda, tasodifiy yaralanishda, Burundan qon ketishida) kirishi mumkin.

Mazkur turdagi jinoyat ishlari bo'yicha ko'pincha portlash texnik ekspertiza tayinlanadi. Portlash texnik tadqiqotlar obyektlariga portlash texnik Qurilmalarningalohida qism va detallari, shuningdek, turli obyektlardagi portlashizlari kiradi. Ammo, qoida tariqasida, portlash texnik va kriminalistik ekspertizalarni kom pleks ravishda tayinlash maqsadga muvofiq, sababi tadqiqot obyektlari portlash texnik Qurilmalarning alohida qism va detallaridan tashqari, boshqa qo'shimcha yordamchi obyektlarni ham qam raboladi.

Terrorizm ning portlovchi yoki shunday xavfga ega bo'lgan buyum topilishi bilan bog'liq sodir etilishi fakti bo'yicha, qoida tariqasida, portlash texnik ekspertizasi tayinlanib, uning asosiy maqsadi sifatida moddaning yoki portlatishuskunasining portlovchi moddalar yoxud portlovchi qurilmalar, qurol aslahayoki uning bir ko'rinishi tarkibiga kirish kirmasligini aniqlashilgari suriladi (klassifikatsiyalovchi tadqiqot). tadqiqot o'tkazish uchun ko'sdan kechirish jarayonida olingan perdmnet aynanligicha ekspertga topshiriladi. Shu bilan birga, portlash xavfi mavjud bo'lgan predmet o'z ekspertga faqatgina zararsizlantirilgandan keyin beriladi.

E'tibor qarating! Gumon qilinuvchi va ayblanuvchilarni so'toq qilish eng keng tarqalgan vamurakkab tergov harakati hisoblanadi. Asirga olish bo'yicha ishlarga doir dastlabki tergov harakatlarining kom pleksidagumon qilinuvchini so'roq qilishalohida o'ringa ega. Ushbu tergov harakati oqibatida tergovchi gumon qilinuvchining (ablanuvchining) aybini tasdiqlaydigan yoki rad etadigan qo'shimcha dalillarni oladi, chunki aynan u sodir etilgan qilmishning barcha holatlari vasharoitlarini, Hamda uning sabablarini biladi.

Bundan tashqari, portlash qoldiqlari va izlariga qarab portlatilgan portlash qurilmasining konstruksiyasiga bo g 'liq mazkur faktlar bo'yicha ekspert oldigayana quyidagi savollar qo'yilishi mumkin, masalan:

1. Topshirilgan obyektlarda portlash hosilalari yoki portlatish uskunasing qoldiqlari mavjudmi, agar bo'lsa, aynan qanday;
2. Portlatish uskunasidagi portlatilgan zaryadning o g'irligi, shakli va hajmi;
3. Voqea joyida topilgan obyektlarning qay birlari portlatish uskunasi yoki uning konstruksiyasiga o'zgishli bo'lishi mumkin;
4. Hodisa joyida portlatilgan portlatish uskunasing konstruksiyasi va harakatlanish prinsipi qanday;
5. Portlatish uskunasing zaryadi tarkibida tez yonuvchi quyilmalar, G SM , neft mahsulotlari, intern to'ldiruvchilar, shishasimon elementlarning mavjudligi;
6. Portlatish uskunasing tashqi qoplamasi sifatida qanday material ishlatilgan, uning nomlanishi va foydalanilish sohasi qanday.

Yuqorida sanabo'tilgan sud tadqiqotlari jihatlaridan tashqari portlovchi moddalar, tez yonuvchi materiallar va issiq quymalar, portlovchi uskunalar, ularning imitatsiyasi, shuningdek, portlash vayong'inizlari xam da qoldiqlarining boshqa

kriminalistik tadqiqotlari hamo'tkazilishi mumkin. Aniq ish holatlari, hodisa joyidan olinganizlar va obyektlarning sifati vamiqdori, shuningdek, tergovningilk bosqichida kelib chiquvchi tergov vaziyatidan kelib chiqib, qoida tariqasida, kom pleks sud ekspertizalari tayinlanadi.

Yong'in fakti bo'yicha yong'in texnik ekspertiza o'tkaziladi. Mazkur tadqiqotning maqsadi yong'in kelib chiqishiningasl sababini aniqlashdan iborat: yong'in keltirib chiqarilganmi yoki u tez yonuvchi materiallar va issiq quymalarni ehtiyotkorliksiz saqlanishi oqibatida kelib chiqqanmi yoxud energota'minot, isitish va en ergoo'ma tish tizimlarini ishlatish, o'matish hamda saqlash qoidalari buzilganligi oqibatida sobir bo'lganmi.

Ekspert oldiga quyidagi savollar qo'yiladi:

1. Topshirilgan predmet portlatish xususiyatiga egami yoki boshqa bir buyum mi;
2. Topshirilgan modda portlatish xususiyatiga egami yoki boshqa bir buyum ga o'zginshli moddami;
3. Topshirilgan ob'ekt portlatish vositasi bo'la oladimi;
4. TadqiqoT uchun topshirilgan ob'ektlar portlatish vositasining qoldiqlarimi (bir qismi, asosi) yoki boshqa bir Buyum ga o'zginshlimi;
5. Topshirilgan portlatish moddasi (portlatish vositasi) qanday nomlanadi;
6. Mazkur portlatish moddasi (portlatish vositasi) qanday sharoitlarda tayyorlangan;
7. Aniqlangan portlatish moddasi (portlatish vositasi)ning qo'llanilish doirasi qanday;
8. TadqiqoT uchun taqdimetilgan portlatish vositasi qaysi tashkilotda va qancha muddatda tayyorlangan, shuningdek, tayyorlovchi korxonona tomonidan qay yo'nalishlarda tarqatilgan;
9. Portlatish vositasidagi belgilar nimani bildiradi;
10. Taqdimetilgan portlatish vositasining konstruksiyasi va harakat prinsipi qanday;
11. Taqdim etilgan sanoat portlatish uskunasing konstruksiyasida o'zgartirish alomatlari mavjud bo'lsa, aynan qanday va ularning yo'nalishi qanday;
12. Mazkur portlatish uskunasida qanday belgilar mavjud, sanoat yoki qo'lbola tayyorgarlikka egami;
13. Portlatish uskunasi portashuchun etarlimi, agar yo'q bo'lsa, yo'qotilgan xususiyatlarni tiklashga qaratilgan detallar va qismlarningizlari mavjudmi.

Yong'in keltirib chiqarilganda ekspert oldiga amalga oshirishusuli, yong'in vositalari, jinoyatchilar tomonidan foydalanilgan qurol va uskunalar, ularning o'rnatilish joyi, yong'in sodir etishuchun zarur bilim va ko'nik malar (professionallik darajasi ham kiradi), identifikatsiya qilishuchun kerak bo'lgan shaxslar, qurollar va uskunalar bilan bog'liq savollar qo'yiladi.

Yuqorida sanabo'tilgan sud tadqiqotlari jihatlaridan tashqari portlovchi moddalar, tez yonuvchi materiallar va issiq quymalar, portlovchi uskunalar, ularningimitatsiyasi, shuningdek, portlash vayong'inizlari xam da qoldiqlarining boshqa kriminalistik tadqiqotlari hamo'tkazilishi mumkin. Aniqish holatlari, hodisa joyidan olinganizlar va obyektlarning sifati vamiqdori, shuningdek, tergovningilk

bosqichida kelib chiquvchi tergov vaziyatidan kelib chiqib, qoida tariqasida, kompleks sud ekspertizalari tayinlanadi.

Undan tashqari, har qanday shubhali predmet maxsus portlash texnik tadqiq etilishi shart, ya'ni "o'zginchi tartibda vakolatli shaxslar tomonidan amalga oshiriladigan, sog'lik va hayotga xavf soluvchi predmetni o'z oldiga portlatishuskunasini aniqlash, uning holatini belgilash, portlashuchun tayyorgarlik darajasini bilish, shuningdek, shu asosidaxavfsizlik choralarini tanlash vavoqea joyiga to'lamos keladigan predmetganisbatanaktiv harakatlarni sodir etishni maqsad qilib q o'yabigan maxsus ilmiy texnikaviy vositalar, usullar va metodlar orqali o'rganish jarayoni".

Portlash texnik tadqiqot tasdiqlaydigan portlash xavfi mavjud bo'lgan predmet topilgan taqdirda qidiruv harakatlari to'x tatilmay bi, chunki jinoyatchi tomonidan portlashi mumkin bo'lgan bir qancha uskunalar turli joylarga o'rna tilgan bo'lishi mumkin.

Portlash texnik tadqiqot tomonidan portlashuskunasi yoki portlash v ositasi Aniqlanganligi tasdiqlangan, uning tuzilishi, obyektida o'ma tilishusuli, sodir bo'lishi mumkin bo'lgan portlashning keyingi oqibatlari tahlil qilingandan so'ng , tergovchi (SO G rahbari) saper va portlash texnik mutaxassisning xavfsizlik to'g'risidagi fikrini inobatga olib PUni zararsizlantirish joyi va keyingi harakatlar haqida qaror qabul qiladi.

Ushbu holatda ikki turdagi harakatlaramalga oshirilishi mumkin: portlash xavfi mavjud bo'lgan predmetni topilgan joyida zararsizlantirish yoki zarurat bo'lgan hollarda uni ko'chiribo'tkazish yoxud portlatish kamerasiga olibo'tish to'g'risidagi qaror qabul qilinadi.

Portlash xavfi mavjud bo'lgan predmetni topilgan joyida zararsizlantirishimkoni bo'lgan vaziyatda amalga oshirishusuli haqidagi masala asosiyo'rin egallaydi, sababi, sap emingasosiy vazifasi Bu insonlar o'limini oldini olib va atrofdagi obyektlarga yetkazilishi mumkin bo'lgan zarami kamaytirib portlatish uskunasi zararsizlantirishdir. Shu bilan birga sapeming harakatlari voqea joyidagi izlarning Butkul yo'qolib ketishiga sabab bo'lishi mumkin, ayrim hollarda hobisa joyini ko'sdan kechirish jinoyatning moddiy izlari, jinoyatchini aniqlash va uni fosh etish bo'yichayagona usul bo'lib qolishi mumkin. Bunga qaramay, PUni zararsizlantirishga oibishlarda insonlarning xavfsizligi shubhasiz har qanday hatto yagona izlarni olishdan ham muhimroqligini esda tutish lozim.

Shundan kelib chiqib, portlatish uskunasi zararsizlantirishda saper va portlash texnik mutaxassisi faoliyatining o'igaxos jihatlarini ajratib ko'rsatish lozim.

Himoya vositalariga ega bo'lgan saper videokamera Yordamida turli joylar va rakurslardan PU , uning o'rnatilish joyi, yonidamavjud bo'lgan predmetlar va izlarni (saper bundan oldin videoyozuvda ko'proq aynan nimaga e'tibor qaratish lozim ligi haqidamutaxassis to monidan tayyorlanadi) yoziboladi. shu bilan birgamutaxassis kriminalist videokamerani tayyorlaydi va undan foydalanish bo'yicha saperga maslahatlar beradi. ikkinchi kamera voqea joyidagi saping harakatlarini yoziboladi.

Videoyozuv ko'rib chiqilgach, mutaxassis kriminalist sap erga binodava ochiq yer maydonida jinoyatchining oyoq kiyimidan qoladiganizlarni saqlagan holda harakatlanish; olib qo'yiladigan obyektlarni ajratibolish va ularni alohida

qoplamamaterialga solish yoki uni xavfli zonadan olib chiqish; izolyasion lenta qoldiqlari, mustahkamlovchi provodlar va arqonlar, yashiruvchi material va boshqashu kabilarni olish va saqlashga oid maslahatlar beradi.

Mutaxassis kriminalist saperni zaruriyanjomlar (perchatkalar, pinset, qoplamamaterial va h.k.) bilan ta'minlashi va qanday qilib qay turdagi izlarni olish lozim ligini o'rgatishi kerak, Bularga sigareta qoldiqlari, qog'oz parchalari, izolyasion lenta qoldiqlari, provod qismlari va h.k. saper olishi mushkul bo'lganizlar (masalan, yer maydonidagi tuproq qatlarnida oyoq kiyimining namunasini yaratib) qo'l ostidagi taxta, korobkavashu kabi narsalar bilan berkitilishi hamda belgilanishi lozim .

Portlash xavfi mavjud bo'lgan predmet olib ketilgan yoki zararsizlantirilgandan keying aytib o'tilgan izlarning rasmiylashtirilishi va olib qoyilishi Mutaxassis kriminalist tomonidanamalga oshiriladi. Poligon yoki portlatish kamerasi sharoitida portlatish xavfi mavjud bo'lgan predmetni zararsizlantirishda keyinchalik ekspert o'z teksbiruvchini amalga oshirish imkonini beradigan usul va vositalar tanlanadi.

Poligonda PUni zararsizlantirish joyi tanlangandamutaxassis Kriminalist va portlovchi texnik Mutaxassis saperlar tomonidan ko'rsatilgan hududlarni ko'sdan kechiradi, asosiy vazifasi portatilgandan keyin to'planib, portlatishuskunasini qayta tiklashda anglashilmovchiliklarni keltirib chiqarishi mumkin bolgan k eraksiz predmetlarning yo'qligiga ishonch hosil qilishdir.

Po rtlash siz zararsizlantirilgan portlatish xavfi mavjud bolgan predmet hodisa joyini ko'sdan kechirishningishchi bosqichidamutaxassis KriminalisTishtirokida k'osdan kechiriladi. Shu bilan birga tayyorgarlik bosqichida portlash xavfisiz ishlash bosqichida portlovchi uskunava uning tarkibiy qismlarini sinchiklab kriminalistik ko'sdan kechirishni ta'minlovchi qo'shimchAxavfsizlik choralari ko'rilishi lozim .

Har qanday holatda predmetning shunday holati tushuniladiki, Bunda P uning zaryadi va initsiatsiyavositasi o'saro aloqada bo'ladi yoki ular bir birigayaqin joylarda joylashgan bo'ladi. Bunday holatda PU detallari kriminalistik ko'sdan kechirila olmaydi, shuninguchun tergovchi (tezkor xodim) portlovchi texnik mutaxassis tomonidan PU zaryadi va initsiatsiya vositasini ajratish bo'yicha harakatlar amalga oshirilganligiga ishonch hosil qilishi shart.

Biroq shunday vaziyat bo'lishi mumkinki, yuqori xavfga ega bolgan predmet topilmasligi ham mumkin: shubhali obyekt portlatish xususiyatiga ega bo'lmasligi yoki umuman bu kabi buyumlar mavjud bo'lmasligi mumkin.

Birinchi holatda, agar predmet portlatish xususiyatiga ega bo'lmasa, buyum tergovchi tomonidan hodisa joyini ko'sdan kechirishningishchi bosqichida porlatish texnik mutaxassis ishtirokida ko'sdan kechiriladi, ikkinchi holatda esav oqea joyi deb tayyorlanayotgan jinoyat haqidagi xabar kelib tushgan joy topiladi.

Yuqori xavfga ega bolgan predmet qidiruv ishlarini olib borayotgan mutaxassislar tomonidan topilgan topilmaganligidan qati nazar, tadqiq qilish yoki yuqori xavfga ega bolgan predmetni zararsizlantirish yoxud uning xavfli oqibatlar kelib chiqishini bartaraf etishga doir choralar ko'rilganidan so'ng o'zgishli bominmayoki bo'lim mutaxassisi ikki nusxadagi ko'sdan kechirishaktini (tadqiqot, zararsizlantirish, dezinfeksiya qilish va h.k.) taqdimetadi. Shu bilan birga, bundayakt tergovchining keyinchalik v oqea joyini yoki obyektlarni qayta ko'sdan kechirish zarurati haqidagi

qaroridan qati nazar mustaqil tuziladi (ya'ni, agar terrorizm xavfi haqidagi xabar kelib tushgan bo'lsada, yuqori xavf mavjud bo'lgan predmet yoki uningimitatsiyasi topilmasa, hobisa joyini ko'sdan kechirishningishchi bosqichi o'tkazilmasligi mumkin).

Mazkur hujjatda quyidagi ma'lumotlar tartib bilan ko'rsatilishi kerak: kim tomonidan va qachon mutaxassis chaqirilgan; guruh tarkibi va rahbari; voqea joyiga kelish vaqti; shubhali predmetning tavsifi va uning o'rnatilish joyi; shaxslar va texnikaning yashirinish zonalarining tavsifi; yuqori xavfga ega bolgan predmet va uning holatini baholashga qaratilgan foydalanishdagi maxsus vositalar; qanday tezkor ma'lumotlardan foydalanilgan; yuqori xavfga ega bo'lgan predmetning tuzilishi haqidagi ilk xulosalar; zararsizlantirish uchun tan langan usul; zararsizlantirish rejasi, vaqti, belgilari va qoidalari kimlar bilan kelishilgan holda tuzilgan; qanday vositalar qay tartibda qo'llangan; natijalar, imzolar.

Gumon qilinuvchi hamda ayblanuvchilarni so'roq qilish.

Gumon qilinuvchi va ayblanuvchilarni so'roq qilish eng keng tarqalgan vamurakkab tergov harakati hisoblanadi. Asirga olish bo'yicha ishlarga doir dastlabki tergov harakatlarining kom pleksidagumon qilinuvchini so'roq qilish alohida O'ringa ega. Ushbu tergov harakati oqibatida tergovchi gumon qilinuvchining (ablanuvchining) aybini tasdiqlaydigan yoki rad etadigan qo'shimcha dalillarni oladi, chunki aynan u sodir etilgan qilmishning barcha holatlari vasharoitlarini, hamda uning sabablarini biladi.

Terrorchilar oldindan qo'lga olish va so'roq qilish holatida tergovchiga qarshilik ko'rsatish uchun alohida tayyorgarlik ko'radi. Ular qanday sharoitlarni yashirish kerakligini kelishiboladi, tergovda o'zini qanday tutish kerakligini muhokama qilishadi. Kriminalistik nazariyava tergovamaliyo'tining ko'rsatishicha, tergovchining bu haqidagi tasavvurlari to'liq bo'lmaydi. Jinoyatni ochish va uning mazmunini bilish jarayonida u terrorchilarning harakatlaridan biroz orqada qoladi. Vaqt bo'yicha imkoniyatga ega bo'lgangumon qilinuvchi tergovchini maksimal murakkab vaziyatda ish ko'rishga majbur qiladi.

Asirga olish holatidavaqt yo'qligiga qaramasdan, gumon qilinuvchi so'roq qilinishidan oldin quyidagi tayyorgarlik choralari ko'rilishi kerak: hobisa joyini ko'sdan kechirish bilan bog'liq materiallar (rejalar, sxemalar, fotosuratlar, videoyozuvlar); ashyoviy dalillarni ko'sdan kechirish bayonnomasi vaguvohlarning so'roq qilinganligi hujjatlari; texnik komissiyalar va ekspertiza materiallari vashu kabilarni sinchiklabo organish zarur.

Qo'lga olingan terrorchini so'roq qilish o'z vaqtida va maqsadli bo'lishi zarur. Tergovchi aynan qanday savollarAniqlanishi lozim ligini bilishi va tartibini belgilashi, shuningdek, dalillarni tayyorlab qo'yishi lozim . Terrorchiik aktda qatnashganligini tan olayotgangumon qilinuvchi so'roq qilinganda quyidagi savollar beriladi: Jinoiy sheriklar mavjudmi, bo'lsa ular haqidama'lumotlar, tashqi ko'rinishi, manzil vamazkur jinoyatdagi roli; ular qandayusul va aloqalardan foydalangan; qayerda, qachon va kim dan qurol, o'q dorilar va portlatish vositalarni olgan; qurollar qayerda saqlanmoqda; qayerdava qay vaqtda portlatishuskunalari jamlangan , uni tuzishda qanday vositava asboblardan foydalanilgan; qo'poruvchilik harakatlari qanday tayyorlangan va o'tkazilgan; nega aynan shundayusul tanlangan va

ko'zlanganasosiy maqsad; mamlakatgava obyektlarga (aeroport, vokzal, havo kemasi, yashash joyi vashu kabilar) kirish yo'llari qanday.

Agar gumon qilinuvchi qo'lga olingan obyektdayoki o'sha obyektning joylashu v joyida ta'qiq qilish natijasida ushlangan bo'lsa uni so'roq qilishni quyidagi savollarni berishdan boshlash maqsadga muvofiq: u voqea joyidanima sababdan yashiringan? TerrorchiiKak t sodir bo'lishidan oldingi davrda qayerda bo'lgan vanima bilan mashgul bo'lgan? Jinoyatchini fosh qilishuchugumon qilinuvchining biror joo'da bomishidagi mantiqsizlik, ta'qibdan qochish, yashirinish, qarshilik ko'rsatish va h.k.lar kabi qo'lga olishning sharoitlaridan foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Tezkor amalga oshirilgan qo'lga olishdan va berilgan savollarning tuzilishidan o'zini yo'qotib qo'yangugumon qilinuvchi shaxs ko'pinchamantiqqa zid va o'saro nomuvofiq tushuntirishlar berishni boshlaydi. Bu holatni tergovchidamavjud bo'lgan dalillar bilan fosh qilishuchun ham qo'llash lozim.

Gumon qilinuvchi ashyoviy dalil (qurol, PU yoki uning detallari) bilan qo'lga olingan taqdirda o'shavaqtning o'zidayoq shaxsiy tintuv va tanib olish uchun ko'rsatisho'tkazilganidan keyin ovoz yozuv yoki videoyozuvdan foydalangan holda so'roq qilinadi. so'roq qilish chog'ida quyidagilar aniqlanadi: jinoiy sheriklar mavjudmi, undan olib qo'yilgan portlovchi uskunaningishlash prinsipi, o'zini o'ziyo'q qiluvchi mexanizm ning mavjudligi; portlash vaqti qanday aniqlanadi; boshqa portlatish harakatlari amalga oshiriladimi, qachon va qayerda; qurol mavjudmi, qanday turgamansub, qayerda, kim da, unga o'cq dorilar mavjudmi.

Terrorchining yashash joyida tintuvamalga oshirilgan bo'lsa, terrorchi topilgan va olib qo'yilganish bilan bog'liq predmetlar, hujjatlar, boshqa dalillarga oid so'roq qilinishi kerak.

Jabrlanuvchi va guvohlarni so'roq qilish.

E'tibor qarating ! terrorizm ni tergov qilish da quyidagi shxslar guvohi sifatida so'roq qilinishi mumkin:

1. jinoyat holatini bevosita ko'rganguvohlar;
2. jinoyat sodir etishda jinoyatchini bevosita ko'rganguvohlar;
3. terrorchiiK akt xavfiga uchragan ob'ekTishchilari yoki u erdayasho v chi shaxslar;
4. huquqni Muhofaza qiluvchi organlar xodimlari, shuningdek, avariyaivi qutqaruv ishlarida qatnashgan shaxslar; i «
5. tayyorlanayotgan yoki amalga oshirilgan terrorchiik akt haqida xabar olgan, shaxs.

Jabrlanuvchini so'roq qilishda quyidagilari aniqlash lozim : qayerda, qachon va qay sharoitlarda jinoyat sobiretilgan; qachon va qay sharoitda jabrlanuvchi jinoyat sodir etilgan joo'da edi; jinoyatning sobiretilish sharoiti; jinoyatchilarni ko'rganmi, ularni tasvirlab bera oladimi; jabrlanuvchiningish holati qanday, uningishga, atrof dagilargamunosabati qanday, chunki terrorchiik akt unga nisbatan sodir etilgan va ungaxavf tug'dirishi mumkin; jabrlanuvchining o'zi tomonidan yuqori xavfli predmetlar topilmaganmi, sodir bolgan holatlar uning mazkur predmet bilan n oto'g bri munosabati oqibatida kelib chiqqan bo'lishi ham mumkin; jinoyat sodir etilgan vaqtda jabrlanuvchining jismoniy holati qanday bo'lganligini aniqlash lozim ; jabrlan

uvchining jinoyat sodir etilishidan oldin, ayni vaqtdagi va sodir etilgandan keyingi harakatlari aniqlashtirilishi lozim .

Guvohlar so'roq qilinganda quyidagilar aniqlanishi lozim : qachon va qay sharoitlardaguvoh voqea joyida edi; ko'rish va eshitish qobiliyatining darajasi aniqlanadi; guvoh qanday tashqi holatlarni kuzatgan (shovqin balandligi, xarakteri, tezligi, urish to'liqini va boshqalarning mavjudligi); qandayoqibatlar kelib chiqdi (zarar darajasi vaxarakteri); terro rchilikakt sodir etilish vaqtidayoki undan oldin hodisa joyida biror shubhali shaxslar (Buyumlar) yo'q edimi va h.k.

Nazorat savollari:

1. Terrorizm bilan bog'liq jinoyatlarni tergov qilishda kimlar guvoh sifatida so'roq qilinadi?
2. Terrorizm bilan bog'liq jinoyatlarni tergov qilishning o'igaxos xususiyati qanday?

Kazuslar:

1-kazus

Huquqni muhofaza qiluvchi organlar xodimlariga chilonzor tumanininga., S. va D nuqtalarda terrorchilik aktlari sodir etilishi to'g'risida xabar kelib tushdi. A. nuqtada sodir etilishi rejalashtirilgan terrorchilik aktida bir nechta fuqarolar garovga olingani aniqlandi. Terrorchilarni qo'lga olishoperatsiyasi amalga oshirilganda ulardan ba'zilar oddiy fuqarolarga qo'shib hodisa joyidan chiqib ketgani to'g'risida tahminlar bor. Dastlabki so'roq jarayonidagarovga olinganlarningumumiy soni 23 nafarni tashkil etgani, jinoyatchilaresa 5 nafar bo'lgani aniqlagan. Biroq, garovga olinganlarni qutqarishoperatsiyasida jami 25 nafar shaxshodisa joyidan olib chiqilgan. Qo'lga olishoperatsiyasida 2 nafar jinoyatchi o'saro otishmalarda otibomirilgan. 3 nafar jinoyatchi hodisa joyidan qochib ketgan.

Holatni kriminalistik jihatdan baholang. holat yuzasidangumon qilinuvchini so'roq qilish rejasi qanday shakllantirilishi lozim? Haqiqatni aniqlash uchun tergovchi qanday taktikadan foydalanishi zarur?

2-kazus

A va B nutalarda portlatishamaliyotlari o'tkazildi. Portlash natijasida bir qator fuqarolar jabrlangan va hayotdan ko'z yumgan. Hodisa joyida terrochilik tashkilotlariga taalluqli ko'ra rangli bayroq vavideo kasseta topilgan, 15 nafar fuqaro qutqaribolingan. Jinoyatchilar voqea joyidayo'q qilingan. Videokasseta o'zkshirib ko'rlganda qutqaribolingan fuqaro Amirov B. qo'lida qurol ushlagan holda, terrochilar bilan birga ularni aytganlarini bajargani Aniqlandi. Fuqaro Amirov B. so'roq qilinganda, u o'z harakatlarini jinoyatchilarning qistovi asosida amalga oshirgani, o'zihech qanday jinoiy harakatni bajarmagani, faqat jinoyatchilar qo'ygan portlatish qurilmasini ushlab turganini aytgan. Tergov fuqaro Amirov B.ni terrorchilar bilan aloqasi bor degan qat'iy qarorga keldi. Haqiqatda fuqaro Amirov B. ni terrorchilar bilan oldindan til biriktirgani aniq. Biroq, uni aybdorligini isbotlovchi birorta ashyoviy dalil vaguvoh mavjud emas.

Holatni kriminalistik jihatdan baholang. Holat yuzasidangumon qilinuvchini so'roq qilish rejasi qanday shakllantirilishi lozim? Haqiqatni aniqlash uchun tergovchi qanday taktikadan foydalanishi zarur?

3. Poraxo'rlik jinoyatlarni tergov qilish.

Poraxo'rlikning kriminalistik tavsifi, tipik tergov vaziyatlari, versiyalari va tergovni rejalashtirish, Poraxo'rlikni tergov qilishning dastlabki bosqichidagi tipik vaziyatlar va tergovchining xatti-harakatlari, dastlabki va keyingi tergov harakatlari

Poraxo'rlikning kriminalistik tavsifi.

Poraxo'rlik har doim mansabdor shaxsning xizmat vazifalarini o'z g'arazli maqsadlari yo'lida suiiste'mol qilishi bilan bog'liq va ko'pgina hollarda yashirincha, guvohlarsiz yuz beradi.

Poraxo'rlikda jinoyat subyektlarining odatiyaloqa sxemasi quyidagicha:

- 1) pora beruvchi - pora oluvchi,
- 2) pora beruvchi - vositachi — pora oluvchidaniborat.

Masalan, savdo sohasidagi poraxo'rlikda ko'pincha pora oluvchining bir nechavositachi bilan aloqasi bo'ladi. Bundavositachilar mustaqil, ba'zan esa o'saro xizmat bilan bog'liq bo'ladilar. Vositachi o'zining ulushini olgan holda jinoyatni sir tutishga harakat qiladi va odatda poraxo'rlik tashabbuskorining ishonchli odami bo'ladi. Bu aloqa bajarilishi jarayoni nihoyatdastir saqlanadi. Poraxo'rlar pora beruvchi jinoyatustida qo'lga tushganda qanday bahona to'qishini awaldan kelishib qo'yadi. jinoyatni yashirishning turli usullari bor: “so'v g'a qilish”, “qarz berish”, korxonaning shtatiga ishchi, xodim sifatida qabul qilish vamaosh to'lashyoki moddiy rag'batlantirish va hokazo. poraxo'rlik ko'pgina hollarda davlat yoki jamoat mulkini talon-taroj qilish, xizmat vakolatlarini suiiste'mol qilish va boshqa jinoyatlar bilan bog'liq.

E'tibor qiling! Poraxo'rlikning natijasi har doim ham moddiy qayd qilinmaydi. Ammobir qator vaziyatlarda jinoyatga aloqador shaxslarning barmoq izlari pora predmetida, o'ramda qoladi, ba'zan esa poraxo'rlikning boshqa izlari ham saqlanib qoladi (tovar cheklari, etiketkalar, pul, qimmatbaho narsalar, jinoyatchilarning shaxsiy yozuvlari va boshqalar).

Tipik tergov vaziyatlari, versiyalari va tergovni rejalashtirish.

Poraxo'rlik haqidagi jinoyat ishi jamoatchilik, mansabdor shaxslar vakillarining ma'lumotlariga ko'ra, fuqarolarning arizalari, matbuotdagi xabarlar va P/O organlarining tezkor-qidiruv tadbirlari orqali amalga oshiriladi. Tergov chijinoyat ishi qo'zg'atish haqida qaror qabul qilarkan, yuz bergan tergov vaziyati va boshlang'ich ma'lumotlarni baholaydi va ularga asosan versiyalar ishlab chiqadi hamda tergov rejasini tuzadi.

Poraxo'rlikni tergov qilishning tipik vaziyatlariga quyidagilar kiradi:

Poraxo'rlikni tergov qilishning dastlabki bosqichidagi tipik vaziyatlar va tergovchining xatti-harakatlari.

Pora oluvchi va pora beruvchi o'saro kelishib harakat qilgan:

1. Jinoyat haqidagi Axborot tezkor manbalardan tushgan:
  - a) Guvohlarni so'roq qilish;
  - b) Xujjatlarni olib qo'yish va ko'sdan kechirish;
  - c) Surishtiruv organlariga tezkor qidiruv choralarini amalga oshirishni topshirish;

d) Pora beruvchi va pora oluvchini ashyoviy dalillar bilan ushlab; ularni shaxsiy tintuv qilish;

e) Poraxoʻrlarning yashash joyida tintuv oʻtkazish va uning mol-mulkiga band solish;

f) Gumon qilinuvchilarni soʻroq qilish.

2. Poraxoʻrlik fakti haqidagi Axborot rasmiy man baalardan tushgan. Poraxoʻrlarga ularning harakatlari bilan huquq ni muhofaza qiluvchi organlarning xobimlari qiziqayotganligi maʼlum:

a) Guvohlarni soʻroq qilish;

b) Hujjatlarni olib qoʻyish va koʻsdan kechirish;

c) Surishtiruv organlariga tezkor qidiruv choralari oʻmalga oshirishni topshirish;

3. Keyingi tergov harakatlari:

a) Tanib olish uchun koʻrsatish;

b) guvohlarni soʻroq qilish;

c) ayblanuvchilarni soʻroq qilish;

d) yuzlashtiri;

e) sud ekspertizalarini tayinlash.

Maʼlum bir mansabdor shaxs tomonidan pora olinganligi haqida aniq dalil mavjud boʻlsa. Bunday hollarda, odatda, jinoyat ishi qoʻzgʻatiladi va tergov rejasi tuziladi.

Boshlangʻich tergov jarayonida:

a) guvohlarni soʻroq qilish, mansabdor shaxs tomonidan pora beruvchining manfaatlarini koʻzlovchi harakatlar qilinganligini tasdiqlovchi hujjatlarni olib qoʻyish va koʻsdan kechirish;

b) pora beruvchini ushlab va soʻroq qilish; sheriklarni tintuv qilish, pora predmetini koʻsdan kechirish;

c) yuzlashtirish, kriminalistik ekspertiza tayinlash, kerak boʻlsa hujjatlarni sud-dastxat yoki kriminalistik texnikoʻrganish, tovarshun oslik ekspertizasi tayinlash, tintuv paytidashubhalanuvchidan olib qoʻyilgan narsalarning turi va sifatini aniqlash, sud-buxgalteriya ekspertizasi tayinlab, mablagʻ tomovlari toʻgʻriligini hisobga olish bilan bogʻliq masalalarni hal qilish lozim .

Tergov harakatlari bilanayni vaqtda poraxoʻrning sheriklarini va har bir shaxsning jinoyatdagi rolini aniqlash maqsadida tezkor-qidiruv tadbirlari oʻtkaziladi.

Eʼtibor qiling! Maʼlum bir mansabdor shaxsga pora berilganligi yoki berilishi haqidamaʼlumotlar bor boʻlsa, bunday holatda jinoyat ishi qoʻzgʻatishga asosni boshlangʻich oʻzkshiruvdan oʻtkazish, mansabdor shaxsningaloqalarini oʻshirish, uning pora beruvchi manfaatini koʻzlagan holdaxizmat doirasi imkoniyatlari va harakatlarini aniqlash, pora beruvchi va pora oluvchini jinoyatustida qoʻlga tushirish boʻyicha oʻzgishli tezkor-qidiruv tadbirlarini oʻtkazish zarur.

Bunday vaziyatda boshlangʻich tergov harakatlari quyidagicha tus oladi:

a) Davo qiluvchini soʻroq qilish;

b) jinoyatustida qoʻlga tushirish;

c) pora oluvchininguy-joyi va ish xonasida tintuv oʻtkazish;

d) pora predmetlarini koʻsdan kechirish;

- e) guvoh vashubha ostidagilarni so'roq qilish;
- f) ekspertizalar tayinlash.

Porani tamagirlik yo (li bilan o'lingan ligi haqida dalillar mavjud bo'lsa, olingan ma'lumotni dastlabki o'z'kshiruvdan o'tkazish zarur. Haqiqatdan ham pora oluvchi o'iga tobe shaxsni uning noqonuniy talablarini qondirishga majbur qiluvchi sharoit yaratganligini aniqlash zarur. Mansabdor shaxsganisbatanig'vogarlik bor-yo'qligini aniqlab, jinoyat ishi qo'zg'atish va tergov o'tkazish haqida qaror qabul qilish zarur. Dastlabki tergov vaqtida kriminal hisobotlar, arxiv materiallaridan foydalanilabi, tezkor-qibiru v tadbirlari o'tkazilabi. Tergovchi mansabdor shaxsning vakolati bilan tanishadi, da'vo qiluvchi va boshqa shaxslardan tushuntirishlar oladi, zarur hollardamansabdor shaxsning ma'lum bir muddatdagi mehnat faoliyatini o'shinish maqsadida reviziyayoki inventarizatsiya tashkil qiladi.

Ko'rsa tib o'lingan vaziyatda quyidagi boshlang'ich tergov harakatlari amalga oshiriladi:

- a) arz qiluvchi va boshqaguvohlarni so'roq qilish;
- b) poraxolrni jinoyatustida qo'lga olish;
- c) uni tintuv qilish va so'roqqa tutish;
- d) pora predmetlarini ko'sdan kechirish;
- e) hujjatlarni olib qo'yish va ko'sdan kechirish;
- f) shubha ostidagilarni so'roq qilish;
- g) yuzlashtirish;
- h) ekspertizalar tayinlash.

E'tibor qiling! Mazkur holat yuzasidan, buxgalteriya hujjatlarini to'g'ri va qonuniy hujjatlashtirishni o'shinish uchun sud -buxgalteriya ekspertizasini tayinlash lozim.

poraxo'rlikni tergov qilish jarayonida quyidagi versiyalar yuzaga keladi va o'z'kshiriladi:

- a) poraxo'rlik haqiqatdan ham jinoyat ishi qo'zg'atish ga asos bo'luvchi materiallarda ko'rsatilgan sharoitlarda sodir bo'lgan;
- b) poraxo'rlik sodir etilgan, am mosoxtamansabdor-firibgar shaxsga berilgan;
- c) pul mansabdor shaxsga qonuniy ravishda berilgan (qarzni qaytarish), pora haqida ariza - vijdonan yanglishgan;
- d) mansabdor shaxsga pora berilmagan, chunonchi, noqonuniy talabni bajarishdan bosh tortgani uchun unga tuhmat qilingan;
- e) mansabdor shaxs boshqashaxsning manfaatlarini ko'zlab ma'lum bir xizmat harakatlarini amalga oshirgan va pora olmagan.

E'tibor qiling! Ko'pincha poraxo'rlik mansabdor shaxsni qalbakilashtirish harakatlari bilan ham bog'liq. Shuning uchun poraxo'rlikni tergov qilishda poraxo'rlikni boshqa jinoyatlar bilan aloqaversiyalarini ham o'shinish zarur. Versiyalardan kelib chiqqan holda, tergov harakatlarining ketma-ketligi, o'tkazish vaqtlari va ijrochilari rejalashtiriladi. Poraxo'rlik haqidagi ishodatda ko'p epizodli bo'ladi. Rejalashtirishda tashkiliy va tayyorlov tadbirlariga, tergov harakatlarini o'tkazishda kriminalistik texnik vositalar yordamigavamutaxassislarni ishtirokigayetarli E'tibor berish zarur. Shuningdek, poraxo'rlikka imkon bergan

shartsharoitlarni aniqlovchi tadbirlarni amalga oshirish ham ko'zda tutiladi. murakkab, ko'p epizodli tergov ishi tergovchilar guruhiga topshiriladi.

Dastlabki va keyingi tergov harakatlari.

Jinoyatustida qo'lga tushirish — poraxo'rlarni fosh etishning samarali usulidir. odatda, u da'vo qiluvchi shaxsning har tomon lama o'z kshirilgan pora ta'magirliги bo'yicha, arizasi bo'yicha amalga oshiriladi. Poraxo'rlarni fosh etish uchun sud-tezkor fotografiyasi, kin otasv ir va tezkor-qidiruv vositalari qo'llanilishi mumkin.

Jinoyatustida qo'lga olishishning ma'lum holatlari bilan bog'liq bo'lib va porani berish-olish paytidayoki bergan zahoti amalga oshiriladi. Qo'lga olish vaqtida pora oluvchi ashyoviy dalillardan - Pora predmetidan qutula olmasligi Muhim dir. Sheriklarni Aniqlash uchun qo'lga olishni pora predmetini uchinchi shaxsga berish yoki pullash vaqtida o'tkazish maqsadga muvofiqdir. Jinoyatustida qo'lga olishni sinchkov tarzda rejalashtirish zarur. Jinoyatustida qo'lga olingandan so'ng pora oluvchini o'sha zahoti, pora predmeti unga qay yo'sinda kelib tushganligi haqida bahona topmasidan turib so'roq qilish kerak. Bunday holatlarda ko'pincha pora oluvchi o'z aybini tan oladi va haqqoniy ko'rsatuvlar bera boshlaydi.

Tintuv o'tkazish. Shaxsiy tintuv va Poraxo'r sheriklarining uy-joylarini ham damansabdor shaxsning-pora oluvchining ish joyini tintuv qilish Mazkur jinoyatni tayyorlash to'g'risidaguvohlik beruvchi hujjatlar va pora predmetlarini, jinoiy yo'l bilan topilgan moddiy boyliklarni topish va olib qo'yish maqsadida amalga oshiriladi. Odatdashaxsiy tintuv vaxona tintuvi bir vaqtda amalga oshiriladi. Alohida e'tibor poraxo'rlik sheriklarining aloqasini tasdiqlovchi xatlarga, pochta kvitansiyalari, turli xil yozuvlar, o'zlefon nomerlariga qaratilishi lozim. Tintuv paytida, shuningdek shifrlangan yozuvlar, shubha ostidagi shaxso'z aloqasini inkoretuvchi shaxs tushgan fotosuratlariga e'tibor berish kerak.

Hujjatlarni ko'sdan kechirish judamuhim tergov harakatlaridan biridir. Ba'zi bir holatlarda u pora olish-berish holatlariga aloqadorlarni Aniqlashga imkon yaratsa, boshqa bir holatlarda poraxo'rlik kayo'l ochib beruvchi hisobotni yo'lga qo'yilmaganligini aniqlaydi, uchinchidan mansabdor shaxsni pora beruvchining manfaatlarini ko'zlab ma'lum bir harakatlarni amalga oshirganligi yoki oshirmaganligini tasdiqlaydi. Hujjatlarni ko'sdan kechirish jinoyatchi kiritgan o'zgarishlar, qalbakilashtirish, hujjatlarni rasmiylashtirishning noodatiyligi, o'zgishli rekvizitlarning mavjudligi, mansabdor shaxsningish bajarilganligi to'g'risidagi v izava belgilarini aniqlashga yordam beradi. Poraxo'rlar o'z jinoiy kirdikorlari izlarini Yo 4q qila olmasliklari uchun hujjatlarni ko'sdan kechirishni kechiktirib bo'lmaydi.

Guvohlarni so'roq qilish. Poraxo'rlik bo'y ichaguvohlik berishi mumkin bo'lgan shaxslar guruhi jinoyat ishi qo'zg'atilishiga asos bolgan materiallarga bo'lgan. Quyidagilar odatdaguvoh sifatida so'roq qilinadilar: ularganisbatan ta'magirlik qilgan shaxslar, porani berish-olishni ko'rganlar; poraxo'mi jinoyatustida qo'lga olishda ishtirok etganlar; poraxo'rlikdagumon qilinayotgan mansabdor shaxsning xizmat faoliyati bilan tanish bo'lganlar yoki uning ko'rsatmalarini bajarganlar; poraxo'ming shaxsi va axloqini ta'riflab bera oluvchilar (ham kasabalar, qo'shnilar, qarindoshlar). bu guvohlar guruhi poraxo'rlik sheriklarining aloqalari va pora berishning shart-sharoitlari haqida foydali ma'lumot bera oladilar. guvohlik

olingandan so'ng guvoh-xolisning pora berilgan (olingan) joo'da ko'rsatuvlarini o'shirish mumkin.

Poraxo'rlikni tergov qilishning ba'zi hollarida pora berish-olish, shuningdek boshqa harakatlarni amalga oshirishda k uzatishni o'shirishuchun tergov eksperimentlari o'tkaziladi. t

E'tibor qiling! Poraxo'rlikni fosh etishda sud ekspertizalari katta rol o'ynaydi. Ko'p hollarda, pora predmetidayoki uning o'ramida qo'l barmoqlari va kaftningizi, kundalik, daftar, yon kitobchalarda - pora berish bilan bog'liq yozuvlar, bloknotlarning tozavaraqlarida o'zksning bosilganizlarini aniqlash mumkin. Ularni o'rganishuchun hujjatlarni Kriminalistik-texnik ekspertizasi, mikrozzarrachalar, material vamoddalarni o'rganishuchun trasologik ekspertiza, ba'zan esa kom pleks ekspertizalar o'tkaziladi.

13-mavsu ushun tayansh so'zlar.

Yo'l-transport hodisalari, ehtiyotsizlik oqibati, tergov versiyalari, so'roq qilish vaqti, kriminalistik texnik vositalarni, kriminalistik lupalar, kriminalistik magnitlar, elektron optiko'zgartirgich, ultraviolet lampalar (turli rang xususiyatlarida obyektningustki qismini yoritishuchun)dan foydalanib, qidiruvning vizual metodi, ko'rinadigan va ko'rinmaydigan qo'l izlari, inson va hayvonlar sochlari, yer qatlarni va o'sim liklarning qismlari, o'zksstil to'qimalar, o'zxnogen zarrachalar, qurol va instrumentlar izlari.

Nazorat savollari:

1. Poraxo'rlikning kriminalistik tavsifmi yoritib bering.
2. Poraxo'rlik jinoyatini tergov qilishda tipik tergov vaziyatlarini yoritib bering.

13-mavsu ushun gloccariylar.

Yo'l-transport hodisalarining kriminalistik tavsifi.

ehtiyotsizlik oqibatida eng ko'p sodir etiladigan jinoyatlardan biri yo'l harakati xavfsizligi qoidalarini buzish jinoyatlari hisoblanadi. Bunday qoidabuzarliklarning ijtimoiy xavflilik darajasining yuqoriligi nafaqatularning keng tarqalganligi, balki kelib chiqadigan oqibatlarning o'g'irligi, ya'ni jarohatlarning ko'pligiga, qurbonlar bo'lishiga, mulkiy ziyon jiddiyligiga bog'liq.

Haydovchi bo'glinida qoidalardan chetga chiqish sabablari ob'ektiv yoki subyektiv tusga ega. Haydovchini boshqarishning odatdagi usullarini o'zgartirishgayoki yo'l harakati qoidalarini BuzishgamajBuRetadigan har qanday tashqi sharoitlar obyektiv sabablar hisoblanadi.

Y T H bo'yicha tuzilishi mumkin bo'lgan tergov vErsiyalari.

- 1) YTH yo'l harakati xavfsizligi qoidalarini jinoiy tarzda Buzganlik natijasida ro'y bergan.
- 2) Y TH piyodaning noto'g'ri harakatlanishi natijasida kelib chiqqani.
- 3) YTH boshqa jinoyatni yashirishuchun niqob sifatida tashkil etilgan.
- 4) YTH transport vositasidan jinoyat quroli sifatida qasddani foydalanilganligi oqibatidayuz bergan.

Haydovchini so'roq qilish vaqtida quyidagi holatlarni aniqlash lozim:

1) so'roq qilinayotgan shaxs boshqaruvidagi transport vositasining holati hodisaga qadar qanday bolgan. Agarda transport vositasi nosoz bo'lsa, bunday nosozlik qanday namoyon bolgan, nosozlik qachon ma'lum bolgan va unga barham berishuchun qanday choralar ko'rilgan;

2) xavfli vaziyat yuzaga kelgan paytda haydovchi qanday holatda bolgan vanormal holatni yo'qotishning sabablari nimada (transportni uzoq boshqarish natijasidagi toliqish, alkogoldan mast bo'lish va boshqashu kabilar);

3) haydovchi rulni uzluksiz qanchavaqt boshqargan va Bundayuzoq yurishga qanday zarurat bolgan;

4) xavfli vaziyat paydobo'lishida bevosita oldin yo'ldagi holat qanday bolgan: haydovchi qanday tezlikda harakat qilgan; yo'lda boshqa transport vositalari, piyodalar bormidi; ular o'rtasida oraliq masofa qancha, ular qaysi yo'nalishda va taxminan qanday tezlikda harakat qilishgan; yo'lningushbu qismida xavf to'g'risida qanday ogohlantiruvchi belgilar bor; yo'l qoplamasining holati va ko'rish sharoiti qanday bolgan va boshqalar.

Turli kriminalistik texnik vositalarni, misol uchun, turli hajm dagi kriminalistik lupalar, kriminalistik magnitlar . (magnit xususiyatli buyumlarni qidirishuchun), elektron optiko'zgartirgich, ultrafiolet lam palar (turli rang xususiyatlarida obyektning ustki qismini yoritishuchun)dan foydalanib, qidiruvning vizual metodini qo'hagan holatda sinchiklab ko'sdan kechirilganda, quyidagi izlar topilishi mumkin:

- ko'rinadigan va ko'rinmaydigan qo'l izlari;
- inson va hayvonlar sochlari;
- yer qatlarni va o'sim liklarning qismlari;
- o'zkstil to'qimalar;
- o'zxnogen zarrachalar;
- qurol va instrumentlar izlari.

Poraxo'rlikning kriminalistik tavsifi.

Poraxo'rlik har doim mansabdor shaxsning xizmat vazifalarini o'z g'arazli maqsadlari yo'lida suiiste'mol qilishi bilan bog'liq va ko'pgina hollardayashirincha, guvohlarsiz yuz beradi.

Jinoyatustida qo'lga tushirish — poraxo'rlarni fosh etishning samarali usulidir. Odatda, u da 'vo qiluvchi shaxsning har tomon lama o'zkshirilgan pora ta 'magirligi bo'yicha, arizasi bo'yicha amalga oshiriladi. Poraxo'rlarni fosh etishuchun sud-tezkor fotografiyasi, kin otasv ir va tezkor-qidiruv vositalari qo'llanilishi mumkin.

Kazuslar:

1-kazus

“X X X ” O A J tomonidan shahar prokuraturasigashikoyat kelib tushdi. O'z shikoyatida litsenziya beruvchi organ korxonada litsenziya talablari vashartlariga rioya etmayotganligini bahona qilib ulardan pul talab qilgan va aytilgan pul berilmasa litsenziyani bekor qilishligini ko'rsatibo'tgan. Mazkur murojaatda pulni qachon va kim ga berilishi ham ko'rsatilibo'tilgan.

Savollar:

1. Mazkur holatga HuquQiy baho bering.
2. Mazkur holat bo'yiCha Poraxo'rlik BilAn bog'liq jinoyatlar ni tergov Qilish usluBiyOtini tavsiflab bering.
3. "JinoyaT ustida qo'lga tUshurish" tadbirini o'tKazishDAgi HuQuQiy tartib va o'ziga xoS hususiyatlarini ta'riflab bering.

2-kazus

2015-yil 25-oktabr kuni Chilonzor tumani prokuraturasiga T Q Forgan poraxo'rlik bilan bog'liq surishtiruv materiallari kelib tushgan. Mazkur ishda Alimov ismli shaxs " GaSoil Invest" O A J tashkilotida haydovchi bo'lib ishlashi, uning tasarrufiga berilgan mercedes benzavtomoshinasida tashkilotrahbarini muovini najmiddinovni olib yurishi ko'rsatibo'tilgan. Shuningdek, Alimovni ko'rsatmalariga ko'ra Najmiddinovunga bir necha bor konvert ichida pul berishini va mazkur "jo'na tmani" har xil odamlarga yetkazib berishini va har safer ungamazkur turdagi ishlarni bajarganligi uchun 100 A Q SH dollari q o'l haqqi sifatida berib tu rishini ay tib o'tgan. Joriy yilning 20-oktabr kuni, Alimov Chilonzor tumanida joylash gan " Verona" restoranida tuman hokimiyati mansabdor shaxsi bilan uchrashib, unga konvertda pul berayotgan paytida T Q F xodimlari tomon dan qo'lga olingan.

Mazkur holatga huquqiy baho bering. Mazkur holat bo'yicha poraxo'rlik jinoyatini tergov qilish usliibiyotini tavsijlab bering. Holat bo'yicha aniqlanishi lozim bo'lgan holatlar nimalardan iborat? Tergov versiyalar va rejasi qanday shakllantirilishi lozim?

14-mavzu. Axborot texnologiyalari sohasidagi jinoyatlarni tergov qilish. Giyohvandlik vositalari bilan bog'liq jinoyatlarni tergov qilish. Voyaga yetmaganlar va uyushgan guruh tomonidan sodir etilgan jinoyatlarni tergov qilish.

Reja:

1. Axborot texnologiyalari sohasidagi jinoyatlarni tergov qilish uslubiyoti.
2. Giyohvandlik vositalari bilan bog'liq jinoyatlarni tergov qilish uslubiyoti.
3. Voyaga yetmaganlar va uyushgan guruh tomonidan sodir etilgan jinoyatlarni tergov qilish uslubiyoti.

1. Axborot texnologiyalari sohasidagi jinoyatlarni tergov qilish uslubiyoti.

Axborot va kompyuter Axborotlari tushunchasi, ularning yuridik tavsifi. Kompyuter jinoyatlarning kriminalistik tavsifi. Kompyuter jinoyatlarini sodir etish usullari. Kompyuter jinoyatlarini tergov qilishning o'igaxos jihatlari.

Axborot va kompyuter Axborotlari tushunchasi, ularning yuridik tavsifi,

Insoniyat taraqqiyotining eng yuksak cho'q qiga ko'ctarilgan davri bu shubhasiz XX I asr – axborot asridir. Ushbu asrda Kompyuter vositalari va axborotlarini kashf etilishi insoniyat o'g'irini yengil qilish bilan bir qatorda uni axborot olish, uzatish, saqlash, undan nusxa ko'chirish va tadqiq qilish kabi ko'plab masalalarni echishida ulkan qulayliklar yaratdi. Bu o'z navbatida, ish samaradorligini oshirib, kompyuter vositalari va axborotlariga bo'lgan talabni misli ko'rinmagan miqdorda oshirib ketishiga olib keldi. Aniqroq qilibaytganda, zamonaviy kompyuterlarining yangi avlodlari har soniyada to'rt milliardgacha vazifani bajara olish quvvatiga ega. Aynan ushbumo'jiza tufayli inson yer yuziningistalgan nuqtasi bilan bir necha soniyada aloqa o'rnatishi va zarur axborotal mashinuvini yo'lga qo'yishi mumkin.

“Axborot” so'zilotincha “information” so'zidan olingan bo'lib, biror ish holati yoki kishi faoliyati haqidama'lum qilish, xabar berish yohud biror narsa haqidama'lumot degan ma'noni anglatadi.

Axborot tushunchasi yuzasidan adabiyotlarda turliqarashlar mavjud. Jumladan; I.Y. Kozachenko, Z.A. N eznamov, G .P. Novoselovlar “ Axborot bu - taqdimetish va tashkil qilish yuzasidan ma'lumotlar majmuasining obyektiv shakli hisoblanib, ma'lumotlar bazasida joylash gan hamda EXM yordamida topish va qayta ishlash uchun tizimlashtirilgan ma'lumotlardir” degan fikmi ilgari surishgan. !

Yodda saqlang! O'zbekiston Respublikasi “ axboroter kimligining prinsiplari va kafolatlari to'g'risida” gi qonunida “axborot - manbalari va taqdimi

Ushbu ta'rif axborot tushunchasiga berilgan eng oddiy va aniq javobdir. ayni dam da, axborot vama'lumot tushunchalarini ham birbiridan farqlash zarur. Bizning fikrimizcha, “ kompyuter axboroti - bumanbalari va taqdim etilish shaklidan qati nazar kompyuterda foydalanish va qayta ishlash uchun mo'ljallangan shaxslar, predmetlar, faktlar, voqealar, hobisalar va jarayon lar haqidagi tizimlashtirilgan

ma'lumotlar majmui" dir. Ma'lumoo'za axborotga nisbatan tor tushun cha bo'lib, uning muayyan qismini yoki kichik birligini tashkil qiladi.

Kompyuter axborotlarini yuridik nuqtayi nazaridan shartli ravishda, beshta turga ajratish mumkin. Bular: kompyuter vositalari va dasturlarini boshqarish faoliyatiga oid axborotlar; kompyuter boshqaruv faoliyatini izdan chiqarishga oid Axborotlar; zarar keltiruvchi dasturlarni aniqlash, ushlab, davolash vayo'q qilishga oid axborotlar; yo'qotilgan ma'lumotlarni qayta tiklovchi axborotlar; inson ongi, sog'lig'i vaxohish-istagiga ta'siretuvchi axborotlar.

Kompyuter vositalari va dasturlarini boshqarish faoliyatiga oid axborotlar - muayyan dastur, kompyuter texnikasi yoki uning qismini boshqarishga oid tizimli axborotlardir. ushbu dasturlar orqali foydalanuvchi o'zi uchun zarur bo'lgan axborotni axborot kanallaridan izlashi, topishi, olishi, saqlashi, qayd qilishi, tadqiq qilishiyoki yaratishi bajarishi mumkin. Ular jumlasigamicrosoft office, Windows, norton com mander, o'yin dasturlari vashu kabi boshqa program malarni kiritish mumkin. kompyuter boshqaruv faoliyatini izdanchiqarish ga oid axborotlar - mustaqil ishlash va o'z -o'zidan ko'payish hususiyatiga ega bolgan, muayyang'arazli funksiya (vazifa)ni amalga oshirish maqsadida boshqaruv dasturlari tarkibidayozilgan maxsus (virus) dasturdir.

Ushbu dasturlarga (troya oti (Trojan Horses), chugalchang (Worms), boot sektor (Bootsector viruses), makro (Macro viruses), operativ xotiradayashovchi (Memory Resident Viruses), o'zgaruvchan (Polymorphic viruses), rootkit (Rootkit viruses), vaqt bom basi (Time or Logic Bombs) va shu kabi boshqa bir qator virus program malarini kiritish mumkin.

Zarar keltiruvchi dasturlarni aniqlash, ushlab, davolash va yo'q qilishga oid axborotlar - yangi viruslarni topish, mavjudlarini davolashyoki yo'q qilishga oid yohud zararlanmagan dasturlar va axborotlarni himoya qilishga maqsadida tuzilgan mahsus program malardir.

Bularga turli hil antivirus (Eset Not 32, Aidso'zst, Drweb, Adinf, AVP, Vootch Kvan orton Antivirus, Kaspersky Security) dasturlarini misol tariqasida keltirish mumkin.

Yo'qotilgan ma'lumotlarni qayta tiklovchi axborotlar - kompyuter xotirasidan o'chib ketgan yoki qasddan yo'q qilingan axborotlarni dastlabki holatiga keltirib tiklovchi dasturlar.

Bunda kompyuter xotirasi yoki axborot tashuvchilarning formatlanmaganligiga alohida e'tibor qaratish lozim . Agarda formatlanish yakunlangan bo'lsa, yo'qotilgan ma'lumotlarni qayta tiklash imkonsizdir. Ushbu turdagi dasturlar sirasiga handy recovery, recovery kabi program malarni kiritish mumkin.

Inson psixikasi yoki xulq atvoriga ta'sir etuvchi axborotlar - muayyang'arazli funksiya (vazifa)ni amalga oshirish maqsadida boshqaruv yoki boshqa dasturlar tarkibida yozilgan yohud alohida tuzilgan, shaxsning ko'rish, eshitish yoki anglash qobiliyati orqali uning ongi, sog'lig'i vaxohish-istagiga bevosita ta'siretuvchi maxsus dastur yoki axborot.

Ushbu turdagi dasturlar foydalanuvchilarga uch xil tarzda ta'sir qilishi mumkin.

Psixo-psixiatrik - kompyuterdan doimiy foydalanish natijasida bevosita foydalanuvchining ongi yoki ruhiy holatini buzilishi. Bunda foydalanuvchilarning

ino'zllektual (o'z harakatlari tavsifini his eta olmaslik) va irodaviy (o'z harakatlarini boshqara olmaslik) holatlariga alohida e'tibor qaratish lozim . Bu belgilar ruhiy buzilishlarning og'irligini aks ettiradi, lekin ruhiy buzilishlarning og'irligi va chuqurligiga faqat sud psixiatrik ekspertizasi baho berishi mumkin.

biologik - mikrochastotali to'liqin yoki ko'z ilg'amas kadr orqali to'g'ridan to'g'ri yoki bivosita foydalanuvchi ongi va sog'lig'iga ta'siretish. Ushbu ta'sir shaxsning ko'rish yoki eshitish qobiliyati orqali namoyon bo'lib, foydalanuvchida tez charchash, qon bosimini o'z ko'tarilib ketishi, boshaylanishi va boshog'rig'i yoki hushdan ketish holatini yuzaga keltirishi mumkin.

Mayl - shaxsning ko'rish yoki eshitish qobiliyati orqali foydalanuvchining xohish-istagiga bevosita ta'siretuvchi axborot. ushbu turdagi axborotlarning o'igaxos xususiyati foydalanuvchida biror narsayoki holat yohud munosabatga nisbatan moyillik hissini u y g'otishidir. Masalan - ponografik dastur, avdio, video, su r'at, ovoz yoki shu kabi Axborotlar orqali amalga oshiriladi.

Kompyuter jinoyatlarning kriminalistik tavsifi.

Kompyuterdan foydalanib sobiretilgan jin oyatlarning kriminalistik xarakteristikasi - bumuayyan kao'zgoriyadagi jinoyatlar, jinoyatchi shaxslar va uni sodir etish sharoitlari to'g'risidagi jinoyatlarni ochish va oldini olishga qaratilgan, tipik hamda o'sarobog'iangan jinoyatlarni tergov qilish uslubining asosiy elementlaridan iborat ma'lumotlardir.

Ushbu turdagi jinoyatlarning kriminalistik xarakteristikasi asosiy elementlariga quyidagilarni kiritish mumkin: - jinoiy tajowuz predmeti;

- jinoyat quroli vavositasi;
- jinoyatni sodir etish usullari;
- jinoyatchining motiv-maqsadi;
- jinoyat sodir etish sharoiti (joyi, vaqti); - jinoyatchining shaxsi vashaxsiy hususiyatlari; - ishning holati va aniq vaziyat;
- jinoyat izlari va jinoiyoqibat.

Kompyuterdan foydalanib sodir etilgan jinoyatlarda jinoiy tajowuz predmeti bo'lib kompyuter axboroti hisoblanadi. Ularni yuqorida ko'rsatilgan 5 ta asos bo'yicha tavsiflash maqsadga muvofiqdir.

Kompyuter axborotlaridan foydalanib sodir etilgan jinoyatlarning kriminalistik xarakteristikasini birelementi jinoyatchining shaxsidir. Ularni quyidagi tu rlargajratish mumkin:

1. Xak erlar - texnik vositalar va kompyuter axborotlariga ruxsatsiz (o'zboshim chalik) bilan kirish yo'llari, usullari bilan shug'ullanuvchi yuqori malakali EX M foydalanuvchisi yoki program mist.

2. " Qaroq chilar" - kompyuter ma'lumotlari tizim ga kirish bilangina cheklanib qoluvchi mahoratsiz va tajribasiz guruhlar;

3. "B rou zerlar" - ushbu guruh vakillari zamonaviy tehnologiyalar bilan qurollangan bo'lib, o'zgalarning fayllariga ruxsatsiz kirish imkoniyatiga egalar. Ular mualliflik huquqini buzib, fayllardan foydalanishlari mumkin, am mo ularga jid biy zarar yetkazmasliklari ham mumkin, deb taxmin qilinadi;

4. " Krekerlar" - zamonaviy texnika vositalaridan yuqori darajada foydalana oladigan xavfli kiberjinoyatchilar. Ular sodir etgan qilmishlar odatda, kattamiqdorda

zarar yetkazish hisoblanadi. Krekerlar fayllarni nusxalashdan tortib dastur va tizimlarni yo'q qilib yuborishgacha, barcha barchasini amalga oshira oladilar. Kompyuter jin oyatlarning kriminalistik tavsifi

5. Ruhiy kasal shaxslar - ya'ni, kompyuter fobiyasi (axborot kasalligi) bilan og'rigan shaxslar. Odatda bu turdagi kasallik bilan og'rigan shaxslarda ichki yoki tashqi ta'sirlar ostidayoki tug'ma informatsion rejim ni buzilishi kuzatiladi. kompyuter vositalari va axborotlari bilan bog'liq mehnat munosabatlarini jadallashishi ko'pchilik xizmatchi xobimlarining bunga tayyoremasligini ko'rsatdi. Natijada, ularning ko'pchiligida ishdagi stresslar tufayli kompyuter fobiyasi yoki nevroz kasalligi yu zaga kelgan. Umumanaytganda, Bu kasallikni kasbiy kasalliklar jumla siga kiritish mumkin. Uningasosiy belgilari o'z z charchash, kompyuter bilanishlash jarayonida qon bosimini tez ko'tarilib ketishi, boshaylanishi va boshog'rig'i, qo'l barmoqlarining qaltirashi, nafaSolishning qiylashishi, hushdan ketish va boshqalar. Bu turdagi jin otchilar harakati asosan kompyuter texnik vositalariga zarar yetkazish yoki ularni jismoniy yo'q qilishga qatratiladi. Bunda jinoyatchilar o'z harakatlari ustidan qisman yoki to'liq nozoratni qilish funksiyasini yo'qotadi.

6. Professional jin oyatchilar - iqtisodiyot, injener-texnik yoki fizika matematika ma'lumotiga ega bo'lgan, maxsus texnik vositalar bilan qurollangan, jinoiy guruh yoki jinoiy tashkilotlarga a'zoyuqori malakali mutaxassislardir. Ular kompyuter texnik vositalari va dasturlaridan foydalanib katta hajm dagi pul mablag'iarini o'zlashtirish bilan bog'liq mansabdorlik, firibgarlik, iqtisodiyot sohasidayoki boshqashu turdagi jinoyatlarini sodir etadi. Bu jinoyatlar Ko'p epizodli bo'lganligi uchung'arazli maqsaddayashirin usulda qasddan sodir etiladi.

Kompyuter axborotlaridan foydalanib sodir etilgan jinoyatlarda jinoyatchilar yoshi 15-45 yoshni tashkil qiladi. Ularning 33 % ni 20 yosh gacha bo'lgan shaxslardir. Aksariyat xollarda Bu turdagi jinoyatchilar maxsus ma'lumotga ega bo'lishmaydi. Jumaladan, AQSH da kompyuter axborotlaridan foydalanib sodir etilgan jinoyatlarning mingdan ettitasigina professional program mistlar tomonidan sodir etiladi².

Jinoiy tajovuz motiv vamaqsadiga ko'ra: g'arzli (mol-mulkni yoki pul mablag'larini o'zlashtirish), siyosiy (ay g'oqchilik, davlatning pul-kredit, moliya, valyuta tizimidagi faoliyatiga putur yetkazish), tadqiqot qiziqishlari, bezorilik, sho'xlik, qasd olish yoki boshqamaqsadlarda sobiretilishi mumkin. ВеховаВ. Б.Компьютерные преступления: способы совершения, методики расследования. М., 1996.

Kompyuter jinoyatlarini sobire tish usullari.

Yodda saqlang ! Kompyuter axborotlaridan foydalanib jinoyat sodir etishusuli deyilganda — axborot tizimida jinoyat sodir etishga tayyorgarlik ko'rish, uni sodir etish vayashirish bilan bog'liq bo'lgan jinoyatchining spetsifik (o'igaxos) harakatlari majmui tushuniladi. Kompyuter jin oyatlarini sobiretishusullari

Hozirgi kunda kriminalistika fanida ushbu turdagi jinoyatlarning sobir etilish usullari, Ularning nomlanishi va klassifikatsiyasi to'g'risda aniq bir to'xtam mavjud emas. Bunga sabab hali bu sohaning yangiligi, o'zgaruvchanligi va hozircha uning faqat nazariy va amaliy bosqichini o'rganish davometayotganligidir.

Yuridik adabiyotlarda kompyuter axborotlaridan foydalanib jinoyat sodir etish usullarining nomlanishi va klassifikatsiyasi xususida turli xil fikrlar mavjud. Masalan, AQSH kompyuter xavfsizligi milliy instituti va fbr ham korligida kompyuter jinoyachiligi yuzasidan keng miqyosda o'tkazilgan so'rovlarga ko'ra 269 ta kompaniyada aynan kompyuter vositalari va axborotlaridan foydalanib sodir etilgan jinoyatlar natijasida quyidagi yo'qotishlar mavjudligi aniqlangan. Jumladan:

- moliyaviy firibgarlik (yilliko'rtacha zarar 957 387 S);
- maxfiy axborotlarni o'g'irlash (954 666 \$);
- aloqavositari bilan bog'liq firibgarlik (647 437 \$);
- ruxsatsiz (sanksiyasiz) kirish (181 436 \$);
- diversiya (qo'poruvchilik) (164 840 \$);
- tizim ga suqulib kirish (132 250 \$) va boshqalar.

Cheo'zl matBuoti ma'lumotlarida ifodalangan sanksiyasiz axborotlar olishning asosi yusullari quyidagilardan iborat:

- eshituvchi moslamalarni qo'lash;
- masofaviy (distansion) su r'atga olish;
- mistifikatsiya;
- elektron tarqalmalarni ushlabolish;
- program mali tuzoqlardan foydalanish;
- aloqaliniyasi yoki aparatiga noqonuniy ulanish;
- himoya mexanizmini izdan chiqarish va boshqalar. Kompyuter axborotlaridan foydalanib jinoyat sodir etish usullari quyidagilardan iborat.

Bular:

1. Ushlabolish metodlari. Bevosita ushlabolish - Radio-texnikamagazinlaridan sotibolish mumkin bo'lgan mikrafon, radiopriyo'lnik, diktafon, modem , printer va shunga o'xshash boshqa texnik vositalar kiradi. Bevosita ushlabolish metodi ushbu vositalar yordamida o'zlefon ta rmo g'i yoki kompyuter setlariga ulanishorqali amalga oshiriladi. Unda barcha axborotlar yozib boriladi.

2. elektromagnit ushlabolish - ushlabolish ningushbu turidan kontakt bilan to'g'ridan to'lg'ri aloqaga kirishmay, undagi ma'lumotlarni ma'lum masofadan turibelectromagnit to'lqin orqali olishda keng foydalaniladi. jinoyatchilar ko'p holatlardama'lumot olinayotgan binodan uncha uzoq bo'lmagan, ko'sdan pana joylardamashinadan turib yoki oddiy portfel, sum ka ichiga o'rnatilgan moslama orqali, o'zlariga e'tibomi tortmasdan ehm xotirasidagi ma'lumotlarni osongina qo'lga kiritishi yoki ish jarayondagi holatlarni kuzatibo'tirishlari mumkin. Ushbu vositlardan ko'p holatlardamarkaziy protsessor, displey, o'zlefon, printer, mikrotom qinli aloqaliniyalari hatto oddiy o'zlevizordan tarqatilayotgan ma'lumotlarni ushlabolishda ham foydalaniladi.

3. "Ju chok"dan foydalanish - bu usul muayyan shxslarning og'zaki so'zlashuvlarini eshitib turish maqsadida kompyuter yoki o'zlekom munikatsiya asbob-uskunalariga mikrafon O'rnatishorqali amalga oshiriladi. Odatda bu metoddan kompyuter tizimi, xodimlar, xavfsizlik chora-tadbirlariga oid yoki shunga o'xshash boshqama'lumotlarni olishdayordamchi usul sifatida keng foydalaniladi.

4. " Chiqindi yig'ish " - kompyuter ishi tugaganidan so'ng foydalanuvchilar tomonidan qoldirilgan ma'lumotlarni qidirib topishda ishlatiladi. Uni fizikaviy va

elektron ko‘rinishlari mavjud. Fizik ko‘rinishi - foydalanuvchiga o‘zgishli bo‘lganishga aloqador yozishmalar, keraksiz ma‘lumotlarni saqlovchi chiqindi savati vashunga o‘cxshash ma‘lumotlarni ko‘zdan kechirishorqali amalga oshiriladi. Elektron ko‘rinishi - odatda kompyuter o‘chirilgandan keyin oxirgi saqlangan ma‘lumotlar o‘chib ketmaydi. Boshqa foydalanuvchi bu vaqtda o‘iga o‘zgishli muayyan axborotni kirgizib, keyichaliko‘iga kerak bo‘lgan ma‘lumotlarni bemalol olishi mumkin. Bu usul orqali odatda foydalanuvchilar paroli yoki nomi topiladi.

II. Ruxsatsiz (sank siyasiz) kirish metodlari.

1. “Axmoq qilish ” - kirish taqiqlangan binoyoki terminallaruxsatsiz kirish hisoblanadi. fizik ko‘rinishi - iloji boricha kompyuterda ishlash bilan bog‘liq ko‘p sonli predmetlarni olib, terminal joylash gan bino oldida ishbilarmon odam singari yuradi. Qonuniy foydalanuvchi kelganida u bilan birga bino ichigayoki terminal oldiga o‘iga ishongan xolda borib belgilangan vazifani amalga oshiradi. Elektron ko‘rinishi - foydalanuvchi muayyan vaq tga aktiv rejim dagi terminalni qarovsiz tashlab chiqib ketishi yoki ish jarayonida noqonuniy foydalanuchi qonuniy foydalanuvchining liniyasiga internet yoki o‘zlefon tarmo g‘i orqali bilvosita ulanishi orqali amalga oshirialadi. “axmoq qilish” metodiningushbu usuli “izidan” deb nomlanadi. Noqonuniy foydalanuvchi shu zaxoti aloqa tizimiga ulanadi va ish tugagani haqidagi xabar (signal)ni kutadi. Aktiv rejim tugagani haqidagi xabar kelgachuni ushlab belgilangan tizim ga kiradi.

2. Kompyuter “abordaji” - xakerlar 3 omadga tayangan holda birinketin nomerlarni terib, tarmoq so‘ngida joylash gan boshqa kompyuo‘zmi aloqaga chiqishini kutadi. So‘ngra o‘zlefon orqali personal kompyuterini signal qabul qiluvchi moslamasiga ulanibaloqa o‘rnatiladi. Bunda faqatgina parolni topib boshqa personalga taaluqli bo‘lgan kompyuter tizimidan bemalol foydalanish mumkin.

3. Shoshilin ch bo‘lmagan tanlov - himoya tizimining kuchsiz joyi orqali qonuniy foydalanuvchining fayliga ruxsatsiz kirish. Uni bir marotaba qo‘lga kiritishorqali jinoyatchi shoshilmasdan tizimdaavjud axborotlarni tadqiq qilishi, ko‘chiribolishi hamda undan doimiy ravishda foydalanib yurishi mumkin.

4. “Niqoblanish ” yoki “birovning nomi bilan yurish ” - o‘zini qonuniy foydalanuvchi sifatida ko‘rsatib biror-bir kom pter tizimiga suqulib kirish.

5. Mistifikatsiya (aldash , laqillatish , flribgarlik) - o lisdagi foydalanuchi nogohon kim ningdir ta rmo g‘iga ulanib, tarmoq egasiga haqqoniyga o‘xshash javob larni berishi, ungama‘lum muddat bu yanglishuvni bildirmay turishorqali o‘iga kerakli bo‘lgan ma‘lumotlarni olishidir.

6. “xalokat” usuli - ma‘lum ki, har bir ko m pyuter markazida e h m da ishlash bilan bog‘liq to‘xtalish, adashish yoki o g‘ishlar jarayonida qo‘llaniladigan mahsus program malar mavjud. “foydalanuvchilar” aynan shu paytda “halokat” program malaridan foydalanib, katta-katta jinoyatlarni sodir etishi mumkin. Ushbu p rogram malar yovuz niyatli odamlar qo‘lida kuchli vaxavfli qurol hisoblanadi. Ushbu usul orqali N yuD jersidagi banklarning birida katta o‘g‘rilik jinoyati sodir etilgan.

7. “Devorsiz ombor” - sanksiyasiz kirish tizim dagi sinish, buzish yoki buzilishlar jarayonida amalga oshiriladi. Masalan, foydalanuvchiga taaluqli bo‘lgan muayyan bir fayllarning ochiq qolishi, noqonuniy

III. Manipulyasiya metodlari.

Ma'lumotlarni almashtirib qo'yish - yangi matumotlarni o'zgartirish yoki kiritishodotda E H M ga axborotlarni o'tkazish yoki undan chiqarib olish orqali amalga oshiriladi. Bu usul manipulyasiyamethodining bir ko'rinishi hisoblanib, bundan tashqari ushbu metodning yana quyidagi ko'rinishlari mavjud:

- kompyuterni pult yordamida boshqarib manipulyasiyalash;
- troya oti;
- bom ba;
- modellashtirish;
- uchar ilon vashu kabilar. Kompyuter axborotlaridan foydalanib sodir etilgan jinoyatlar bo'yicha quyidagi holatlar aniqlanishi lozim.

Odatda, bu turdagi jinoyatlarda uni sodir etgan jinoyatchi shaxslarni oldindan kuzatishimkoniyati mavjud emas. Aksariyat hollarda tergovchi bunday jinoyatlar sodir etilganidan so'ng xabardor bo'ladi yoki unga xabar qilinadi. Shundan so'ng tergovchi uni aynan qaysi vaqtda sodir etilganini aniqlashi lozim bo'ladi. Kompyuter jinoyatlari to'saddan sodir etiladigan jinoyatlar hisoblanmaydi. Balki, ularaksariyat vaziyatlarda oldindan rejalashtirilgan holdamuayyan murakkabalgoritmlardan foydalanishorqali sodir etiladigan jinoyatlar hisoblanadi. Shu sababli uni aniq vaqtini aniqlashda tergovchi informatsion operatsiyalar tarixini o'rganishdanishni boshlashi maqsadga muvofiqdir. bu turdagi jinoyatlarda jinoyatni sobiretish vaqti muayyan vaqt o'ralig'ini tashkil etishi mumkin.

Kom pterAxborotlaridan foydalanib sodir etilgan jinoyatlarda jinoyatchilar yashirin, qo'zdan pana joylarni tanlashadi. Bunda ular xonadon, kvartira, ish xonasi, pakr, kafe, bar vashunga o'xshash joylarda o'tiribo'z jinoiy qilmishlarini sodir etishi mumkin.

Tergov jarayonida tergovchi jinoyatchilarni ijtimoiy xavfli qilmishni aynan qayerda sobir etganini aniqlashi birlam chi ahamiyatga ega. Tergovchi jinoyat tufayli kim moddiy yoki ma'naviy zarar ko'rganini aniqlashi hamishuchun juda ahamiyatli hisobalanadi. Odatda, kompyuter jinoyatlari juda kattamoddiy zarar keltiruvchi jinoyat hisoblanadi. Aytish mumkinki, bu turdagi jinoyatlar keltirilgan zarar miqdori boshqa jinoyatlar keltirgan zarar miqdoridan ko'ra ancha ko'p. Uni aniqlanishi tergov va jabrlanuvchi uchun birlam chi ahamiyatga ega. Shu sababli, tergovchi mazkur huruj orqali kim ga qanday zarar etganini aniqlashi lozim .

Kompyuter jin oyatlarini tergov qilish ning o'igaxos jihatlari ushbu sohadagi jinoyatlarni tergov qilishda uch xil vaziyatni uchratish mumkin:

1) Hammanarsa aniq - jinoyatning xususiyati va holatlari ma'lum (masalan: qanday virus va qay yo'l bilan kompyuter tarmo g'iga kiritilgan) va jinoyat jabrlan uvchining o'zkuchi bilan aniqlangan, jinoyatchi ma'lum va qo'lga olingan, o'z aybiga iqror bo'lgan vaziyat;

2) Jinoyatni sobir etishusuli ma'lum , ammo jinoyat mexanizmi qisman noaniq, masalan kompyuter tarmo g'i himoyasining za if joylari orqali foydalanuvchilarni internet fayllariga noqonuniy kirganlarida jinoyatchining shaxsi aniq bo'lib, am mo u yashiringan;

3) faqat jinoiy natija aniq, masalan, bank kompyuter tarmog'ini ishdan chiqarish; jinoyatchining shaxsi va jinoyat mexanizmi noaniq.

Birinchi holatda kompyuter tizimiganoqonuniy kirish vayuzaga kelgan natijalar o'rtasida aloqa borligi (ishdan chiqish, kompyutergavirus tushirish va boshqalar), keltirilgan zararning hajmini aniqlash zarur. Ikkinchi holatda - yuqorida qayd etilgan vazifalardan tashqari, jinoyatchini qidirish va qo'lga olish zarur. Nihoyat, eng noqulay (uchinchi) holatda jinoyat mexanizmini aniqlash zarur.

Tergov, taftish yoki olib qo'yishga tayyorgarlik ko'rishda tergovchi Qarorqa Bulqiladi. Bu ehtiyoj kompyuter harakati sohasidagi jinoyat tarkibi belgilaridan tashqari quyidagilarga asoslangan bo'lishi mumkin:

gumon qilinuvchi, ayblanuvchi yoki jabrlanuvchilar, ba'zi guvohlar hisoblash texnikasi va informatika sohasidamaxsus ma'lumotga, shuningdek shaxsiy kompyuter texnikasiga ega bo'lsa;

ish materiallari hujjatlarida EHM orqali yozilgan hujjatlarning borligi (so'rovnomalarga javob , ayblanuvchi yoki jabrlanuvchi tarafidan olingan ma'lumotnomalar);

kompyuter ma'lumotini tarqatuvchi buyumlarni o'g'irlash; yuqorida ko'rsatilgan shaxslarni hisoblash texnikasi, program malashtirish bilan qiziqishi yoki ularning shunday qiziqishga ega bo'lgan shaxslar bilan aloqasi borligi.

Ko'sdan kechirish yoki tintuvga tayyorgarlik ko'rish cho g'ida ishlatilayotgan EHM ning turi va konfiguratsiyasi to'g'risida aniq va ishonchli ma'lumotga ega bo'lish zarur; mahalliy yoki global tarmoqqa (internetga) ulanganligi; informatsiyaviy xavfsizlik vanoqonuniy foydalanishdan himoya xizmati mavjudligi; hisoblash texnikasi o'matilgan joo'dagi elektr ta 'minlash tizimi; foydalanuvchilar malakasi; hisoblash texnikasiga xizmat ko'rsatuvchi xodimlar to'g'risidama'lumot to'plash zarur. Bunday ma'lumotga ega bo'lish tergovchiga kompyuterda saqlanayotgan ma'lumotga ega bo'lishni yengillashtiradi va uning daliliy kuchini maksimalashtiradi.

Kompyuter ma'lumotini tezdayo'q qilish mumkin bo'lganligi uchun qo'qqisidan qilingan tintuv yoki tezkorlik bilan o'tkazilgan ko'sdan kechirish ko'pinchalik hal qiluvchi ahamiyatga ega. agar kompyuterlarda mahalliy kompyuter tarmo g'i hosil qilganligi to'g'risidama'lumot olinsa, bu tarmoqqa ulangan barcha kompyuter texnikasi joylash gan joyni aniqlash va EHM o'rnatilgan barcha joylarda bir vaq tning o'zida tintuv tashkil qilish zarur. Tintuvdan (ko'sdan kechirish)danavval kompyuter informatsiyasini yo'q qilish yoki unga zarar yetkazishimkoniyatini oldini oluvchi choralar ko'rish lozim . Buninguchun ko'sdan kechirish p ay tida EH M ni elektr quvvati bilan uzluksiz ta 'minlash, ko'sdan kechirish yoki tintuv o'tkazilayotgan joo'dan begonalarini chiqarib yuborish va hech kim ni qo'ymaslik; qolgan shaxslarni hisoblash texnikasi va elektr toki ta'minoti moslamalariga o'zgishimkoniyatidan mahrum qilishuchun choralar ko'rish zarur. Agar obyektida portlovchi, o'z Zalanganuvchi, zaharli moddalar, elektromagnit nur tarqatuvchi buyum va apparatlar bo'lsa, ularni barta ra f qilish kerak. Ko'sdan kechirish yoki tintuvni informatikava hisoblash texnikasi mutaxassisi bilan o'tkazish maqsadga muvofiqdir. Xolislar sifatida hame HM da ishlash bilan tanish bo'lganlarni taklif qilish foydadan xoli emas.

Kompyuter ma'lumotini qidirish taktikasi, birinchidan, ma'lumotning himoyalaniş darajasi, ikkinchidan, tergov harakatlari davrida kompyuter o'zining va periferiyamoslamalarining funksional holatidan kelib chiqqan holda tanlanishi zarur.

Kompyuterni yuqori darajada himoyalanganligiga noqonuniy ma'lumotdan foydalanishga qarshi vayoki sertifikatlangan maxsus himoya vositalarining mavjudligi; kompyuter tizimi joylashgan hudud va binolarni (texnik vositalar va maxsus personal yordamida), uzluksiz qo'riqlash, jid biy kirib-chiqish rejimlarini qo'llash, binolarni maxsus jihozlash; ma'lumot muhofazasi ma'muriyati mavjudligi, normal ishlashi va ish nazorati guvoh bo'ladi. Parollar avvaldan operatsiyaviy tizim va boshqa servis program malarga o'matiladi. To'g'ri ishlatilganda, ular ko'pgina tashkilotlarga xavfsizlikning maqbul darajasini ta'minlayoladi. Shunday bo'sa-da, xususiyatlar majmui bo'yicha ularasliga to'g'rilikni tasdiqlovchi eng zaif vositadir.

Parollarning ishonchliligi ularni esda saqlash vositasi tutish qobiliyatiga asoslangan. Parol esda qoladigan bo'lishi uchun uni oddiy tuzishadi, biroq qonuniy iste'molchilarning qiziqishlari, tanishlari doirasi avaldan o'rganib chiqilsa, parolni topish qiyinchilik tug'dirmaydi. Ba'zi parollar boshidan sir tutilmaydi, chunki ular hujjatlarda ko'rsatilgan standart ma'noga ega bo'ladi va tizim o'ratilganda har doim ham o'zgartirilmaydi. Parolni kiritishni optik vositalar va protsessor va monitor tarqatuvchi elektromagnit numi qo'lga olish mobaynida aniqlash mumkin.

Yangi elektron texnologiyalarga elektron kalitlarni ishlatish kiradi. Elektron kalit kattaligi gugurt qutisidan katta bo'lmagan mikrosxemada ishlangan xotirali moslamadir. Kompyuterni k'osdan kechirish paytida himoyalangan program ma ishlatilsa, u o'zkaliti mavjudligini o'zksiradi. Kalit topi is, program ma bajariladi; aks holda xato to'g'risida ma'lumot paydo bo'ladi va ish jarayoni to'xtatiladi. Kalitning o'ziprinter ulanadigan portga kirgiziladi va osonlikcha chiqariladi.

Agar ma'lumot qidiruvi uchun tergovchi ishlatayotgan, lekin kompyuterda bo'lmagan program mahsulotlari ishlatilsa, bunarsa o'zksiruv yoki tintuv bayonnomasida qayd etilishi kerak. Bunday program malar standart bo'lishi kerak. nazorat yaqqolligi, ya'ni program ma ishining asosiy etaplarini displey ekranida ko'rinishi, tergovchi va mutaxassisning izoh berishi zarurdir. Xolislarining maksimal faolligi qidirilayotgan program ma, o'zksiruv yoki grafik hujjato'zmas, balki audio yoki videorolik (verbal yoki vizual ma'lumot) bo'lishi mumkinligi uchun juda muhimdir. Program ma ishining bunday natijasi betakror bo'lib, bayonnoma yordamida qayd etiladi.

Qidirilayotgan ma'lumot topilganda displeyning joyiy tasviri suratga tushirilishi va standart vositalar yordamida ma'lumotni doimiy tarqatuvchiga (odatda - magnit disk) yozib olish yoki printer orqali qog'ozga chiqarish zarur. Qog'ozga tushirilgan nushalar holislar tomonidan imzolaniş shart.

Kompyuter va uning moslamalari Muhrlanadi: razyemlarga qog'oz qo'yib, egasi yoki ekspert yo'q ligida foydalanishning oldini olish uchun uning chetlarini kompyuter o'zining yon devoriga quyuq kley yoki yopishqoq lenta yordamida mahkamlanadi. Magnit tarqatuvchilar turli xil elektromagnit va magnit maydonlarning ta'siri vayo'naltirilgan nur tarqatishning salbiy ta'sirining oldini olish uchun maxsus ekranlashtirilgan kono'zyner yoki futlyarlarda saqlanadi. Faqat kono'zyner va futlyarlarga muhrlanadi. Izohlovchi yozuvlar disketagayopishtiriluvchi maxsus

etiketkalar gazoyziladi. Bunda awal etiketkagazoyzuv tushiriladi va so'ngra disketaning maxsus Mo'ljallangan yerigazoyishtiriladi. Agar disketada yozuvli etiketka mavjud bo'lsa, u holda faqat tartib raqami qo'yiladi, izohlovchi yozuvlar esashu raqamostida alohidavaraqqazoyzilib, korobkada saqlanadi. Magnit tarqatuvchilarni bevosita kanop bilan o'rash, ularni o'zshish va ularga imzo, belgi vamu h r qo'yish mumkin emas.

Ko'pincha apparat vositalaridama'lumo'rzlaridan tashqari kriminalistika uchun odatiy izlar hamuchrab tu rishi sababli, ko'sdan kechirishgamutaxassis-kriminalistni taklif qilish Ham maqsadga muvofiqdir. Tergov amaliyo'tida kompyuter vositalarining ichki elementlarida barmoq izlari, metallni qayta ishlash asboblari, qotda ulash izlari qolganligi holatlari ma'lum.

Guvohlar va jabrlan uvchilarni bosh lang'ich so'roq qilishda kompyuter tizimining fim ksiyasi vamaqsadi, kompyuter texnikasi va u joylashgan yerga kim bemalol kirishi mumkinligi, u yerda begonalarini paydobo'lishi va qanday himoyavositallari ishlatilganligini aniqlash zarur. agar ma'lumotning bir qismi maxfiy bo'lsa, kimundan foydalanish ga ruxsat bergan va aslida kim foydalangan: jinoyat natijasida qanday zarar (mulk, nomulk shaklida) yetkazilgan va uni kamaytirish yo'li bormi?

Nazorat uchun savollar:

1. Kompyuter axboroti va axborot tushunchalari nima bilan farqlanadi? kompyuter bilan sodir etilgan jinoyatlarni o'zigaxos xususiyati nimadaniborat?
2. Manipulyasiy ametodlari ruxsatsiz kirish metodlaridan nimasi bilan farqlanadi?

Kazuslar:

1-kazus

2 015 -yil 18-yanvarda global internet termo g'i X X X tijorat bankidan 500 ming AQSH dollari pul mablag'lari o'g'irlangan. Jinoyat 2015-yil 18-yanvar soat 13:30 dan 13:50 o raliq'ida Chilonzor tumani, Al-Xorazmiy ko'chasi 15 uy tagida joylashgan "IN TER N E T" kafesida sodir etilgan. Jinoyatchi shaxslar ma'luMemas.

Hola tni kriminalistik tahlil eting. Jinoyatni isbotlash mexanizmi qay tarzda amalga oshirilishi lozim? Hodisa joyini ko'sdan kechirish va jinoyat izlarini fosh etishuchun qanday taktikadan foydalanish zarur?

2-kazus

Hodisa joyi ko'sdan kechirilgach tergovchi u yerda joylash gan moddiyashyolarni har birini ko'sdan kechirish bayonnomasiga kiritdi. Kompyuter displeyi, protsessor, printer, sichqonchava klaviatura ashyoviy dalil sifatida olinib, upakovka qilindi.

Tadqiqot uchun ekspertizagazoyborildi. Tergovchi hatosi nimadanibort?

Mazkur turdagi jinoyatlarda ko 'zdan kechirish taktikasi qandayamalga oshirilishi lozim?

2. Giyohvandlik vositalari bilan bog'liq jinoyatlarni tergov qilish uslubiyo'ti.

Jinoyatlarning kriminalistik tavsifi. Jinoyat ishi qo'zg'atish. Giyohvandlik vositalari yoki psixotrop moddalar bilan qonunga xilof ravishdamuomala qilish bilan bog'liq jinoyatlarni tergov qilishuslubiningasoslari. Dastlabki tergov harakatlari.

Jinoyatlarning kriminalistik tavsifi.

Ijtimoiy salbiy illatlardan biri bo'lgan giyohvandlik eng dolzarb muammolardan biri bo'lib, nafaqat respublikamiz, balki butun dunyoda keng jamoatchilikni jiddiy tashvishga solmoqda. Ushbumu am mo ning qay tartibda o'z echimini topishi Butun insoniyat ertasini belgilab berishi uning ko'larni haqida tushuncha beradi. Shu sababli giyohvandlikning oldini olish va unga qarshi samarali kurashni tashkil etish Butun jahon ham jamiyatidan barcha kuch vavositallarni birlashtirishni taqazo qilmoqda.

Insoniyatertasi uchungiyohvandlik muammosining ne chog'li dolzarbahamiyat kasbetishini Birinchi P rezidentimiz I.A .Karimov tomonidan B M T Bosha ssam bleyasining 48-sessiyasida aytilgan quyidagi fikrlari orqali bilibolishimiz mumkin: "bizanashu illatga qarshi kurashda keng ko'lamli ham korlik qilish tarafdorimiz. jahonda ishlab chiqarilayotgan moddalarning talaygina qismi markaziyosiyoda tayyorlanganligi yoki uning orqali tashibo'tilayotganligi hech kim gasiremas. Narkobiznesning tranzit yo'nalishlari bir mintaqada jamlanishining o'ziyoq manashu dahshatli hodisani tugatishda ja ho n ham jamiyati o'zimkoniyatlarini jamlaBishga solishuchun yetarli asos bo'ladi. O'zbekiston barchamanfaatdor mamlakatlar va tashkilotlar bilan Bu borada ham korlik qilishga tayyor". Darhaqiqat, respublikamiz hududidan narkotranzit sifatida foydalanib, olibo'tilayotgangiyohvandlik vositalari miqdorining hamoshib borayotganligi hech kimga sir emas. " Tabiiyki, narkotik moddalarning bir qismi bizning mintaqamizga singib ketmoqda. Bu esa jinoyatchilikning o'sishiga, yoshlarning Buzilishiga, hatto millatning genofondi aynishiga sabab bo'lmoqda"

Giyohvandlikning alohida ijtimoiy yo'nalishlarga ega bo'lib borayotganligi, ya'ni yoshlar vaxususan Voyaga yetmaganlar, shuningdekayollar orasida keng tarqalib borayotganligi uning xavfliligini yanada oshib borayotganligidan dalolat beradi. Ma'lumotlarga ko'ra, giyohvandlik vositalarini iste'mol qiluvchilarning soni yildan yilga asosan yoshlar hisobiga o'sib bo n noqda. Engachinarlisi surunkali giyohvandlikka muhtalo bo'lganlar soni keskin ortib, o'z navbatida, turli ijtimoiy muammolarga sabab bo'lmoqda. Taxminiy hisob kitoblarga ko'ra bugungi kunda umum jaxon miqyosida 200 milliondan ortiq kishi turli xil giyohvandlik vositalarini iste'mol qiladi. Shundan taxminan 140 million kishi eng keng tarqalgangiyohvandlik vositasi marixuana cheksa, 13 million kishi kokain, 8 million kishi heroin, 30 million kishi esa am fitamin turkumiga kiruvchi stimulyatorlarni iste'mol qiladi6.

E'tibor qarating! Giyohvandlik vositalari bilan bog'liq jinoyatlar JK ningi X IX - bobidagi 270-271, 273-278-moddalarda alohidanazarda tutilgan. Giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va prokursorlar bilan bog'liqi jinoyatlarning kriminalistik tavsifi ularni JK moddalarida berilgan tushunchalariga asoslanadi va umuman quyidagi holatlarni o'zichiga oladi. ;

Ko'knor yoki tarkibidagiyohvandlik vositalari yoki psixotrop moddalar bo'lgan taqiqlangan o'sim liklarni ekish, parvarishlabetishtirish hollarida ekin maydoni va Bu ish bilan shug'ullangan shaxsning kimligi, u o'zi isnemol qilishi yoxud boshqalarga o'tkazish niyatida ekanligi Aniq lan mo g 'i lozim.

E'tibor qarating! Ekin maydoni 250 kvadrat metrdan ko'p bo'lsa, o'rtacha, 1000 kvadrat metrdan oshsa, kattamaydon hisoblanib, jazochorasi o'zgishli uchaytiriladi. Amaliyotda bunday xatti-harakat kattamiqdarda daromad olish uchun sodir etilsa-da, go'yo ekinlarni keksaygan shaxs o'zi uchun parvarish etgani haqida yolg'on tushintirish berish ko'p uchraydi. Ekinlar agronom -seleksioner, ximiklar yordamida ekspertiza qilinishi lozim bo'ladi.

Giyohvandlik vositalari yoki psixotrop moddalarni qonunga xilof ravishda egallash jinoyati, ularni qo'lga kiritish usuli qonunga xilof ekanligi, chunonchi o'g'irlik, firibgarlik, talonchilik, bosqinchilik tarzida bo'lganligi, shaxs ilgari ham bunday qilmish bilan shug'ullangan, ta'magarchilik, o'z mansab mavqeyini suiiste'mol etgan, o'zlashtirish yoki rastrata qilish yo'li bilan, ko'p miqdorda, uyushgan guruh tajovuz qilgan, hatto o'ta xavfli retsidivis o'zgan albatta sinchiklik bilan aniqlanmog'i lozim. Shuningdek, giyohvandlik vositalari yoki psixotrop moddalari qaysi joo'dan qonunsiz egallangan va ularni kimlar orqali sotish, tarqatish mo'ljallanganiga alohida e'tibor berilishi zarur.

Giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalarni kontrabanda qilish uchun alohida javobgarlik belgilangan. Giyohvandlik moddalari yoki psixotrop moddalarni boshqalarga o'tkazish vashumaqsadda tayyorlash, olish, saqlash, tashish, joy o'natish kabi xatti-harakatlar mazkur jinoyatlarning eng jid biy turi hisoblanadi. Jinoyatning predmeti bo'lgan giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalarning miqdori ko'p bo'lmasa, ozginadan ko'proq yoxud ko'p bo'lsa, jazo me'yori ham keskin o'zgaradi. Shu bois jinoyat predmetining nimada nibora o'zkan va qancha ekanligi albatta ekspertizayo'li bilan isbotlanmog'i shart. Tergov jarayonida ayblanuvchining shaxsi, ayniqsa ilgari ham shunday jinoyatlar uchun mah kumetilgani, uning uyush ganguruha'zosi ekanligi aniqlanishi zarur. Jinoyatni o'quv yurtlarida yoki o'quvchilar, talabalar o'quv, sport yoki turli jamoat tadbirlarini o'tkazayotgan joylarda, shuningdek ozodlikdan mahrumetish jazosi o'taladigan joo'da sodir etilishi ayniqsa xavfli hisoblanadi.

Bu xil jinoyatlarda giyohvandlik vositalarining manbalari va ularni olgan, sotgan, iste'mol qilganlar doirasini to'la aniqlash juda zarur. Agar bunday shaxslarda sotish, daromad olish maqsadi aniqlanmasa, ular faqat giyohvandlik vositalarini o'zi iste'mol qilgani yoki boshqa maqsadlarda tayyorlagani, saqlagani uchun javobgarlikka tortiladi.

Boshqalarni giyohvandlik vositalari yoki psixotrop moddalarni bepul iste'mol qilishga aldab chorlash, o'rgatish, dalolat qilish, majburlash ham jinoiy javobgarlikka sabab bo'ladi. Voyaga yetmagan shaxsni giyohvandlik vositalari yoki psixotrop moddalar iste'mol etishga jalb qilish uchun jid biy jazo lar belgilangan. Bu qilmishni bangixonalar ochish tarzida sodir etish o'g'ir jinoyat hisoblanadi. Jinoyat tarkibiga bahoberishdayana bir holatni e'tiborga olish lozim : ko'p bo'lmagan miqdordagi giyohvandlik vositalarni yoki psixotrop moddalarni boshqalarga o'tkazish maqsadidayoxud bunday maqsad siz qonunga xilof ravishda tayyorlagan, sotib olgan, saqlagan, tashigan yoki joy o'natgan shaxs so'z ixtiyori bilan aybiga iqrar bo'lib, hokimiyat organlariga arz qilsa va giyohvandlik vositalari yoki psixotrop moddalarni topshirsa, jazodan ozod.

Giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalarni ishlab chiqarish, saqlash, hisobga olish, berish, tashish yoki j o'Natishning belgilangan qoidalarini Buzishuchunalohida javob garlik belgilangan. Bu qoidalar 1999-yil 19-avgustdagi "Giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga asoslangan. Jumladan, unga ko'ragiyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va prekursorlar faqat davlao'zhtiyojlari uchun, buyurtmagamuvofiq maxsus litsenziyaga ega bo'lgan muassasa, korxonona, tashkilot tomonidanishlab chiqarilishi mumkin. ularni tayyorlash, aniqlash, foydalanish, boshqalarga berish, tashish, o'natish kabi harakatlar qat'iy tartibga solingan. Ularga rioya qilmaslikning nimada ifodalangani, sababi, oqibatlarini ish bo'yicha batafsil aniqlanmog'i lozim.

E'tibor qarating! Giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalari ro'yxati O'zbekiston Respublikasi davlat komissiyasining 1998-yil 22-maydagi qarori bilan tasdiqlangan. Unda 67 turdagi giyohvandlik vositalari va 22 turdagi psixotrop moddalarning o'chami - oz-ozginadan ko'proq va ko'p miqdorga mansubligi ham belgilangan. Mazkur masala BM Tning Qonungax ilo f muomaladagi giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalarga qarshi kurash to'g'risida konvensiyasiga (1988-yil) asoslanib hal etilgan. Konvensiyada anashu vositavomoddalarni tayyorlashda foydalaniladigan 22 xil kimyoviy moddalar-prekursorlar ham nazarda tutilgan.

Bu toifa jinoyat ishini tergov qilishda O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumining 1995-yil 27-oktabrda qabul qilgan "Giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar bilan qonunga xilof ravishda muomala qilishga oid jinoyat ishlari bo'lyicha sud amaliyo'ti haqida"gi qarori talablariga rioya qilinishi shart.

Noqonuniy ravishdagiyoHVandlik vositalarni tarqatish bilan bog'liq jinoyatlar jinoyatchining xatti-harakatlariga qarab biri ikkinchisidan keskin farq qiladi. Ammo sog'lom aholini falaj qilish, bu vositalarning iste'moli natijasida odamorganizmida turli xil muddatda betakror o'zgarishlarga olib kelishi, keyinchalik esa unga batamom ruhiy nogironlikka muhtalo bo'lib qolishlari bilan bog'liq oqibatlarini ularni birlashtirib turadi. Tibbiyot nuqtayi nazaridangiyoHVandlik vositalari deganda, bir yoki bir necha xil o'sim liklardan yoxud sun'iy moddalarda tayyorlangan, dastlaBiste'mol qilish natijasida odam markaziy nerv siso'zmasiga ta'sir ko'rsatib, ruhan taskinlik beradigan, ko'proq iste'mol qilish natijasida kayfiyatni haddan tashqari ko'tarib yuboradigan, oxir oqibat gangitib g o'ng holatga soladigan vositAnazarda tutiladi.

Giyohvandlik vositalarini muntazam iste'mol qilish odam salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi, uning faoliyati va asabini izdan chiqaradi, ruhiy kasallikka uchratadi. Bundayodamning mehnat qobiliyati pasayadi, qisqasi shaxsni tanazzulga duchor qiladi, nojo'ya xatti-harakatlar sodir etishga olib keladi.

Yuqorida sanabo'tilgan xususiyatlarga egavamaxsus giyohvandlik vositalar ro'yxatiga kiritilgan, xalqar yagona konvensiya nazoratida bo'lgan o'sim liklardan sanoat asosidayoki xonaki tayyorlangan vositalar g'ariqonuniy hisoblanadi. Nazoratda bo'lgan bunday vositalar ro'yxati psixotropik xususiyatiga ega bo'lgan (ruhiyatga ta'siRetuvchi) yangi dorivor vositalar hisobigamuttasil ko'payib bormoqda. Ularni davolashdan boshqamaqsadlarida ishlatish holatlari ko'payganligi sababli Bunday moddalardan foydalanish qat'iy ravishda huquqiy tartibga solindi.

Bunday moddalarga nisbatan noqonuniy xatti-harakatlar narkotik moddalarga nisbatan boshqacha javobgarlik holatlari belgilab qo'yilgan.

Giyohvandlik vositalar bilan noqonuniy harakatlar to'g'risidagi ishni tergov qilishda jinoyat subyekting o'igaxos tomonlarini hisobga olish kerak: ko'p holatlarda aybdor shaxs giyohvandlik vositalarigamukkasidan ketgan bo'ladi, Ya'ni usiz tura olmaydi. Giyohvandlik mushkul oqibatlariga olib kelishini tergov jarayonida e'tiborga olish kerak (giyohvandlarni so'roq qilish, yuzlashtirish, tergov eksperimentlari o'tkazish kabilar). Giyohvandlarning tipik belgilari yolg'on so'zlash, ahloqiy tanazzulgayuz tutish va aqlan zaiflashib qolishdir. Narkotik ochiqish sharoitida shaxsning qulog'igagap kirmaydi, u atrof-muhitni real tasavvur qila olmaydi.

Jinoyat ishi qo'zg'atish.

Tezkor-qidiruv tadbirlari natijasida, shuningdek o'shirish va taftish jarayonida o'g'irlik, mansabdor shaxsning noqonuniy harakatlari, giyohvandlik vositava psixotropik moddalarni hisobga olish, saqlash, berish qoidalarining buzilishi yoki giyohvandning shifoxonaga tushishi bilan bog'liq tergov organlari tomonidan o'shirish natijasida aniqlangan jinoyatlar bo'yicha ish qo'zg'atish - Bulareng ko'p uchraydigan sabablar hisoblanadi.

Bunday toifadagi jinoyatning o'igaxos tomoni shundaki, jinoyatchini jinoyatustida qo'lga olish ko'pgina hollarda ularni fosh qiladiganashyoviy dalillarga ega bo'lishga imkoniyat yaratadi va u tergov qilishning bundan keyingi yo'nalishini belgilab beradi. Agar giyohvandlik vositalarini yoki ularningizlarini topishimkoni bo'lmasa, amalda ularni saqlash, tashish va iste'mol qilganligini isbotlash juda qiyin kechadi.

Giyohvandlarni jinoyatustida (olib ketayotganda, kelishuv sodir etayotganda, ko'knori shirasini tayyorlashganda) qo'lga tushirishuchungiyohvand moddagumon qilingan shaxs bilan birga bo'lishi, bu holatni kuzatuvchi oldindan bilishi kerak. Jinoyatchilarni qo'lga olish navbati to'g'risidagi masala har birini ushlaganda qanday natijalarga erishish mumkinligiga qarab hal qilinadi. Ularning har birini ushbu jinoyatdagi roli va ishtiroki darajasi, jinoyatchilar guruhi bilan aloqalari hisobga olinishi kerak. Bu to'g'ri ko'rsatuv berishi mumkin bolgan shaxsni aniqlab olish imkonini beradi.

Giyohvandlik vositalari yoki psixotrop moddalar bilan qonunga xilof ravishda muomala qilish bilan bog'liq jinoyatlarni tergov qilish uslubining asoslari giyohvandlarni qo'lga olishning eng samarali usuli to'satdan harakat qilish hisoblanadi. Jinoyatni sodir etish usullari va niqoblanishi to'g'risidagi ma'lumotlarni hisobga olib, qo'lga tushiriladigan joy belgilanadi. Qo'lga tushirish giyohvandlik vositalar va psixotrop moddalarni olib ketayotgan transportda, turar joo'da oldi-sotdi bitimi amalga oshirilayotganda, ko'knori va nashadan giyohvand tayyorlayotganda, giyohvandlik moddalari qabul qilayotgandama'lum joo'da saqlayotganda; iste'mol qilayotganda, jo'natayotganda, sotayotganda amalga oshiriladi. Shuningdek, giyohvandlik vosita olinadigan o'sim liklarni etishtirishda, ekishda, ishlov berayotganda, hosilini yig'ishtiribolayotganda ham qo'lga tushirish mumkin. Formatsevtika korxonasida o'g'rlangangiyohvandlik vositalarni olib chiqayotganda;

dorixonayoki davolash muassasasida ularni soxta retsept bo'yicha olib ketayotganda ham qo'lga tushirish mumkin.

Giyohvandlik vositalarni farmatsevtika korxonalari, davolash muassasalari, dorixonalardan o'g'riqlik yo'li bilan olganlarni tergov qilishda quyidagi masalalarga oydinlik kiritish kerak: 1) o'g'riqlik sodir etilganmi? 2) kim sodir etgan? 3) qanday usulda amalga oshirilgan? 4) Muntazam sodir etib turilganmi? 5) o'g'riqlangiyohvand moddalar miqdori? 6) o'g'riqlangan moda qayergayashirilgan? 7) o'g'riqlikdan maqsab iste'mol qilishmi yoki sotishmi? 8) olib-sotarlar bilan oldindan kelishib olinganmi? 9) o'g'riqlangan moddalar qaysi yo'llar bilan tarqatilgan? 10) o'g'riqlikka qanday sharoit imkon bergan? Giyohvandlik vositalarni sotish bilan bog'liqlashni tergov qilishda quyidagi holatlar aniqlanishi darkor? 1) giyohvandlik vositasining manbai qayerda? 2) u kimdan xarid qilingan? 3) oldi-sotdi haqida oldindan kelishib olinganmi? 4) Muhsulot qanday baholarda sotib olingan? 5) mahsulotni o'tkazish yo'llari? 6) javobgarlikni og'rlashtiradigan va, aksincha, yengillashtiradigan holatlar, chunonchi guruhning mavjud bo'lganligi, muntazamligi va h.k. 7) jinoyat sodir etishga qanday sharoitlar imkon bergan?

Muayyan shaxsdagi yohvandlik vositalarning mavjudligi tugal jinoyat tarkibini tashkil etadi, chunki qonunga ko'ra, bu vositalarni o'zi iste'mol qilish uchun olganlar ham javobgarlikka tortiladilar; shu bilan birga tajriba ko'rsatadiki, giyohvandlik vositalarni tarqatish bilan bog'liq jinoyatlar uyushgan guruh tomonidan amalga oshiriladi. Shu sababli jinoyat bilan aloqador barcha shaxslarni aniqlash zarur.

Dastlabki tergov harakatlari.

Jinoyat ustida qo'lga olish va tintuv o'tkazish bayonnomalari dastlabki dalil tarzida bo'lib, muayyan bir shaxsda giyohvandlik vositalari topilganligini bildiradi, xolos. Bunday vaziyat versiya tuzishda sodir etilgan jinoyatusuli va tezkor-qidiruv ishlari natijalariga oid ma'lumotlarga alohida ahamiyat berishni talabetadi.

Gumon qilingan shaxsning turmush tarzi, jinoyat sodir etish usullari, uning kimlar bilan uchrashganligi va qaysi marshrut bo'yicha safar qilganligi versiya tuzish uchun boshlang'ich material bo'lib xizmat qiladi.

Eng tipik versiyani quyidagi ko'rinishda taklif etish mumkin.

Giyohvandlik vositalarni qo'lga olishda: a) qo'lga olingan shaxs giyohvandlik vositasi yoki psixotropik moddalarni olib-sotarga ulgurji pullaydi, savdogar esa uni chakana narxda sotadi; b) qo'lga olingan shaxs faqat olib-sotar tomonidan yollangan shaxs; d) qo'lga olingan shaxs giyohvandlik vositalar o'g'irishi; e) qo'lga olingan tasodifiy uyugayukni eltib berish topishirilgan, unimani olib ketayotganligini bilmaydi; f) qo'lga olingan shaxs - giyohvand, u giyohvandlik vositasini o'zi iste'mol qilish uchun o'g'irlab olgan yoki tayyorlagan; g) qo'lga olingan shaxs giyohvandlik vositasini dorixonadan yoki davolash muassasasidan o'g'irlab olgan.

Giyohvandlik vositasini sotayotganda qo'lga olinganda: a) sotuvchi ikkinchi darajali shaxs bo'lib, uning giyohvandlik vositasini sotish vazifasi yuklatilgan; b) sotuvchi giyohvandlik vositalarini o'g'irlab olgan; d) sotuvchi afyun vanasha bilan savdo qiladi, Bu xil moddalarni ko'tarasiga sotadi, undan chakana savdo bilan shug'ullanuvchilar xarid qiladi; e) sotuvchi giyohvandlik vositalarni uni etishtiradigan yoki tayyorlaydigan joo'dan oladi; f) sotuvchi o'ziga o'xshash olib-sotar va eltib beruvchi bilan ham korlik qiladi; g) xaridor narkotik moddani o'zi iste'mol

qiladi; h) xaridor narkotik moddalar bilan savdo qiladi, ko'tarasiga sotib oladi va joylarga olib borib maydalab pullaydi; i) xaridor bangixona egasi, giyohvandlik vositasi yoki psixotrop moddalarni bangilar iste'mol qilishi uchun oladi; j) xaridor giyohvandlik vositalarni maydalab sotish uchun oladi; k) xaridor-giyohvand shaxs, ayni vaqtda o'z xarajatlarini qoplash uchun giyohvandlik vositani maydalab sotadi.

Olg'a surilgan versiyalarni o'shirish turli tergov harakatlari, ayniqsa tintuv o'tkazish, so'roq qilish, ekspertiza tayinlash orqali amalga oshiriladi.

Tergov versiyalarni maqsadga muvofiq o'shirish uchun tergov ishlarini yaxshi rejalashtirish zarur. Umurakkab guruhli ishlarni tergov qilishda juda muhim hisoblanadi, Bunda turli shahar va tumanlarda tergov harakatlari o'tkaziladi.

Guruhlar tomonidan sodir etilgan ko'p epizodli jinoyat ishlarini tergov qilishdayangidan yangi holatlar ochiladi. Shunga muvofiq yangi versiyalar vujudga keladi, natijada tergov rejasi o'zgaradi, yangi harakatlar bilan to'ldiriladi.

Niqoblangan guruhli giyohvandfiirushlar tomonidan sodir etilgan jinoyatni tergov qilishda IIO ning tezkor xodimlari bilan ham korlikda ish yuritish lozim. Shuning uchun loyida qidiruv va tergov harakatlarini amalga oshirish to'g'risida surishtiruv organlariga topshiriq berish nazarda tutilishi kerak. Qoidaga ko'ra biror joy ga borishni ham rejalashtirish lozim, chunki ko'rilayotgan jinoyat ishlari boshqashahar, tuman vamamlakatlardayurgan jinoyat guruhi a'zolari aniqlanishini talabetadi.

Mazkur toifaga oibishlar yuzasidan tintuv o'tkazishning o'igaxos tomonlari Muayyan vaziyatlarga ko'ra amalga oshiriladi. Giyohvandlik vosita, psixotrop moddayoki prokursorni o'zgishli ruxsatnomasiz oz miqdorda bo'lsa ham saqlash jinoyat hisoblanadi. Bu haqda jinoyatchi bilgani uchun uni saqlash usullarini o'ylab topadi, aniqlash qiyin joylarni tanlaydi. Jinoyat ishtirokchilari ko'p hollarda qarindosh vayaqin munosabatdagi shaxslar bo'lib chiqadi. Ular giyohvandlik vositalarni turli vaqtlarda turli xonadonlarda saqlaydilar. Qishloq joylarda ko'knori o'sim liklari etishtiradiganlar tomonidan tayyorlangan mahsulotlarni yashirishimkoniyatlari katta bo'ladi. Jinoyatchilar javobgarlikdan qochish maqsadida qo'llaniladigan usullardan biri - ularning transportda jo'natayotgan buyumlari ichidan, hovlidagi qurilmalardan va tomorqa uchastkalaridan topilgan giyohvandlik moddalari xaqida hech narsa bilmasliklari haqidavaj qilishdir. Bunday holatni gumon qilingan shaxs bo'yniga qo'yishanicha qiyin kechadi. Giyohvandlik moddalarni saqlab qo'yadigan, eltib beradigan, olib-sotadigan, vositachilik qiladiganlar to'g'risidagi ma'lumotlarni tezkor-qidiruv yo'li bilan bilsa bo'ladi.

Tintuv o'tkazishga tayyorgarlik ko'rishda guruh ishtirokchilari to'g'risida o'zgishli ma'lumotlarga ega bo'lish kerak, shunda tintuv natijalari belgilangan versiyani o'shirish imkoniyatini beradi. Yangi versiyalar paydobo'ladi, oldingisiga tuzatishlar kiritiladi. Gumon qilinganlar uyidan giyohvandlik vositayoki uningizlari topilgan taqdirda faraz qilish mumkinki, mazkur shaxs jinoyatdan tushgan daromadning juda oz qisminigina oladi.

Tintuv vaqtida turli o'ram dagi tarozilar, giyohvand vositalar izlari, qoldiqlari topilgan botsa, bushaxs giyohvandlik vositalari tayyorlovchi yoki vositachi bo'lishi ehtimol. Jinoyatning tashkilotchisi qilinganda uning boshqalar bilan aloqasini ko'rsatadigan hujjatlarga ko'proq ahamiyat berish lozim.

Tintuv o'tkazishning asosiy vazifasi giyohvandlik vositalari va boshqa ashyoviy dalillarni topishdan iborat. Giyohvandlik vositalarini o'lchash, qadoqlash uchun ishlatiladigan tarozilar; giyohvand vosita olinadigan o'simlik qoldiqlari; nasha tayyorlashda foydalaniladigan elak, xaltachalar, presslar, shprints, maxsus naychalar; jinoyat yo'li bilan topilgan pullar va qimmatli buyumlar; qalbaki retseptlar va h.k. Jinoyat ishtirokchilarining yozishmalarini, pochta vositasida o'tkazilgan pul hisob kitoblarini o'rganish muhim ahamiyatga ega. Shuning uchun pochta o'zlegraf muassasalarida korrespondensiyalarni kuzatish zarurati paydobo'ladi.

Tintuv vaqtida topilgan hujjatlar jinoyatchilarning niqoblangan aloqalarini aniqlash imkoniyatini beradi. Bunday hujjatlarga xat, o'zlegram ma, pul perevodlari, posilkalarga o'zginshli ma'lumotnoma, yodnomalar, bloknotdagi turli yozuvlar, saqlash kamerasi kvitansiyasi, shaharlararo va xalqaro so'zlashuvlar to'g'risida kvitansiyalar, mehmonxona hisob-kitob qog'ozlari, samolyot, o'zmir yo'l, avtobus, tram vay biletlari kabilar kiradi. Topilgan yozishmalar sinchklovlik bilan o'rganilishi lozim.

Tajriba ko'rsatadiki, bunday yozishmalar sirli ma'nolarga ega bo'ladi, ularda jinoyatni niqoblash maqsadidashifrlangan usuldan foydalanadilar, jargon so'zlarni ishlatadilar. Giyohvandlik vositalari saqlanadigan yashirin joyni Aniqlash alohida mahorat va sinchkovlik talab qiladi. Ularni ba'zan turli oziq-ovqat mahsulotlari solingan idishlarda saqlaydilar, ustigayog', smetana, moy quyadilar, krupa, un kabilar soladilar. Devorlarda, deraza tagida, mebellarda, bolalar qo'g'irchrqlarida yashiradilar, shuningdek xo'jalik qurilishlari, tomorqa uchastkalari, hovlilarda, uchoQatrofida, molxonalaridayashirin joy tayyorlaydilar. Tintuvda o'rgatilgan itlardan foydalanish maqsadga muvofiq.

Tintuv natijalari bayonnomada o'zifodasini topishi kerak. Yashirin joy topilganda uni tasvirlab ko'rsatish va suratini olish lozim. Turli joo'dan topilgangiyohvandlik vositalari alohida-alohida joylashtirilishi va ekspertizaga topshirilishilozim . Ekspertiza ularning tarkibi, tozalik vanam lik darajasini Aniq belgilab beradi.

Hodisa ro'y bergan joyni ko'sdan kechirish, odatda, giyohvand vositalarini dorixona, davolash muassasalari, farmatsevtika korxonalarida o'g'irlik sodir etilganda va bunday obyektlarda bosqinchilik yuz berganda amalga oshiriladi.

Giyohvand vositalar saqlangan joyni sinchiklab ko'sdan kechirish, jinoyatchining qo'l, oyoq izlarini Aniqlashga E'tiborni qaratish lozim. Giyohvand vositalar joylanganidish va u saqlanadigan joyni ochishda ishlatilgan qurollarni ham o'shirish talabetiladi. Hodisa ro'y bergan joo'dagi izlarni Fotosuratga olinishi va bayonnomada Aniq-ravshan ko'rsatilishi lozim.

Ko'knori etishtiradigan joy Aniqlanganda, ularda qancha mahsulo yetishtirilishi, qancha hosil olinishi mumkinligi, maydonning sxemasi, hajmi va ekinlarning barchasi yo'qotilganligi, bir necha tun namuna olingani bayonnomada kusatilishi lozim.

Ko'knori qaysi ekinlar orasida ekilganligi, o'shirish vaqtida ekinlar qanday holatda bolganligi, pishgan, pishmagan, yig'ishtiribolingan, bir qismi yig'ishtiribolingan, odamizi, hayvon va transport vositasi izlari hisobga olinadi. Bunday tadbirlarda agronom Mutaxassislarni jalbetish lozim.

Giyohvand vositalar tayyorlanadigan, qayta ishlanadigan yoxubiste'mol qilinadigan xonani ko'sdan kechirishda turli moslamalarga, xomashyolarga hamda idishdagi izlarga e'tibor berish zarur. Shisha va metall idishlarda Aniqlangan giyohvand vositava qo'l izlari engasosli ashyoviy dalil hisoblanadi.

Gumon qilinganlarni jinoyat ustida qo'lga olishdaguvoh bo'lganlar asosan ushbu vaziyat bilan bog'liq shaxs hisoblanadilar. Bu guvohlarni so'roq qilish zarur, chunki qo'lga olingan jinoyatchi uni fosh qiladigan predmetlar meniki emas, deb tonishi hech gap emas.

Agar jinoyatchi giyohvand vositalarni olib ketayotganda qo'lga olinsa, avtobus va trolleybus yoki boshqa transport vositalariga qayerda o'tirgani, qandayodamlar uni kuzatgani, uning qo'lidanima borekanligini aniqlash zarur. Bu savollargayo'lda ham roh bo'lganlar, avtotransport haydovchilari, avtobus konduktorlari va kassirlari javob berishlari mumkin.

Yuk saqlanadigan joy xodimi so'roq qilinganda saqlashga qo'yilgan yukning hidiga urg'u beriladi. Ammo jinoyatchilar bu holatni oldindan bilib, hidini niqoblashi mumkin (qalam pir, atir kabilardan foydalanadilar).

Olib-sotarlar ko'p hollarda transportning taksi turidan foydalanadilar. Taksi haydovchilar mijozini qaysi manzilgayetkazib qo'ygani va kimlar bilan uchrashgani to'g'risidama'lumot berishi mumkin.

Qarindosh-urug'lari, tanish-bilishlari, qo'ni-qo'shnilaridanayblanuvchining hayot tarzi, ham tavoqlari, uchrashuvlari va safarlari to'g'risida so'rash kerak.

Guvohlarni so'roq qilish jinoyatchi qo'lga olingandan keyin darhol o'tkazilishi maqsadga muvofiq. Aksholda ular o'sarotil biriktirib, yolg'on ko'rsatuv berishga kelishibolishlari mumkin.

Giyohvandlar orasidan guvoh qidirish lozim, ular mazkur ish yuzasidan ko'rsatuv berishlari mumkin. O'zining yo'l on holatga tushib qolganligini anglabetgan va davolanishga intilayotgan shaxslar odatdagiyohvand vositalarni tarqatayotganlarni ayblaydilar va to'g'ri ko'rsatuv berishgamoyil bo'ladilar.

Hali giyohvand darajasiga etibulgirmagan va uni qabul qilaverish nimalarga olib borishini yaxshi tushunib yetmagan shaxslarga bu qilmish yaxshi oqibatga olib bormasligini, agar bu zahri-qotilni iste'mol qilishni to'xtatmasa, nimalarga duchor bo'lishini tushuntirish foydadan xoli emas. Bu suhbatga shifokor va ruhshunoslarni ham jalbetish kerak.

Surunkali giyohvand shaxslar davolanishni xayoliga ham keltirmaydi, o'z xatti-harakatlarini tanqidiy ko'z bilan ko'rmaydi, ular tanazzulga yuz tutgan shaxslardir. Bunday shaxslardan haqiqiy ma'lumotlarni olishancha qiyin kechadi. Giyohvand guvoH abstinensiyaga tushgan vaqtda olingan ma'lumotlarga bahoberishda ehtiyot bo'lish kerak.

Giyohvand ayblanuvchi manfaatini yoqlab, shantaj qilishgacha borishi, hatto jinoyatga qo'l urushi, o'zibergan ko'rsatuvlardan tonishi ham mumkin. Shuning uchun hamu ko'rsatuvlarni qayta-qayta o'zkshirib ko'rish, boshqa manbalar bilan solishtirish maqsadga muvofiq.

Giyohvand vositalarni saqlovchilarga bu xildagi xatti-harakatning yo'l on oqibatlarga olib kelishini tushuntirganda guruh tashkilotchisini qo'lga olish muhim ligini uqtirish samarali natijalar beradi. Agar gumon qilingan unga saqlashuchun

berilgan narsa nima ekanligini bilmagan edim, deb ko'rsatuv bersa, uning Bu ko'rsatuvlarini yig'ilgan ma'lumotlar bilan solishtirib ko'rish zarur.

Jinoyatning tashkilotchilari va asosiy ishtirokchilarini so'roq qilishda tintuv vaqtida topilgan dalillar, guvohlar ko'rsatuvlari, ekspert xulosalaridan mohirona foydalanilmasa, so'roq yaxshi natija bermaydi.

E'tibor qarating! Topilgan narsa giyohvandlik xususiyatga ega ekanligi faqat ekspertiza vositasida aniqlanadi. Mazkur toifadagi ishlar bo'yicha kom pleks sudtibbiyot va sud-psixologik ekspertiza o'tkazish va ekspertlar hal qilishi uchun ko'pincha quyidagi savollarni qo'yish kerak: o'zks Shirilayotgan shaxs yaqinda giyohvand vosita qabul qilganmi; unda surunkali narko'ranlik belgisi mavjudmi; unarkotik moddalarga qarshi o'tkaziladigan majburiy davolatishga majburmi; u jinoyat sodir etilgan vaqtdagi giyohvandlik ta'sirida bo'lganmi va boshqalar.

Nihoyat, giyohvandlik vositalari va psixotropik moddalar bilan bog'liq har bir jinoyat ishi bo'yicha bu xil jinoyatlarning oldini olish eng zarur vazifadir.

Nazorat savollari:

1. Giyohvanlik vositalari bilan bog'liq jinoyatning kriminalistik tavsifini izohlang.
2. Giyohvanlik vositalari bilan bog'liq jinoyatlar bo'yicha o'tkaziladigan dastlabki va keyingi tergov harakatlari haqidama'lumot bering.

Kazuslar:

1-kazus

A. ismli shaxs Samarqand shahridan Toshkent shahrigayo'l olib, mashinasida Jizzax hududidan o'tayotgandayo'l patrul xizmati xodimlari tomonidan to'xtatildi.

Avtoulov ko'sdan kechirilganda uningichidan oq kukun o'ralgan salafan paket topildi bundan tashqari avtoulovning balonlari motor ichi va salon ko'sdan kechirilishi boshlandi.

Ushbu holatni aniqlashtirish uchun tergovchi qanday harakatlarni amalga oshirishi, qanday ekspertiza turlari o'tkazilishi lozim ligini aniqlang.

Agarda ushbu holatda jinoyat ishini qo'zg'atish uchun asoslar bo'lsa, qaysi hududda jinoyat ishi qo'zg'atilishi lozim hisoblanadi.

Jinoyatning kriminalistik tavsifini bering. Holat yuzasidan qanday turdagi ekspertizalar tayinlanadi?

2-kazus

Urganch shahrining Sh.A dilov ko'chasi dayashovchi Axmab ismli shaxs tezkor - qidiruv xodimlarining ma'lumotiga qaraganda, narkotik moddalarni oldi-sottisi bilan shug'ullanayotganligi aniqlandi.

Giyohvanlik vositalari bilan bog'liq jinoyatni sodir etishda taxmin qilingan shaxs va uning mijozi qo'lga olindi. Taksikologik ekspertiza o'tkazilganda xulosa ijobiy chiqdi.

Holatni oydinlashtirish va o'shish uchun qanday dastlabki va keyingi tergov harakatlari amalga oshiriladi?

Taksikologik ekspertiza tadqiqot obyekti nimalardan olinadi, uning tadqiqot usullari qanday?

Taksikologik ekspertizaning boshqa turdagi ekspertlardan farqli jihatlari qanday?

3. Voyaga yetmaganlar va uyushgan guruh tomonidan sodir etilgan jinoyatlarni tergov qilish uslubiyo'ti.

Voyagay etmaganlar tomonidan sodir etilgan jinoyatlarning kriminalistik tavsifi. Jinoyat ishini qo'zg'atish va dastlabki versiyalar. Dastlabki tergov harakatlarini o'tkazich taktikasi.

Voyagay etmaganlar sobir etgan jinoyatlarning Kriminalistik tasnifi

Ma'lumki, jinoyat sodir etilish vaqtida hali 18 ga to'lmagan shaxslar voyaga yetmagan deb e'tirof etiladi. JPK da voyaga yetmaganlar ishlari bo'yicha jinoyat ishlarini yuritish uchun maxsus 60-bobajratilgan. Unda voyaga yetmaganlar ishlari bo'yicha jinoyat ishlarini yuritish tartibi, isbotlanishi va aniqlanishi talabetilgan holatlar, voyaga yetmaganlarni so'roq qilishda pedagog ishtiroki, sudda jinoyat ishini ko'rib chiqishning o'igaxosligi vashunga oid boshqa masalalar aks ettirilgan.

Voyaga yetmaganlar jinoyatlarini tergov qilish metodikasi dastlabki tergovning umumiy maqsadlari va tamoyillariga tayanadi va ayni vaqtda voyaga yetmaganlar shaxsiga bog'liq qator xususiyatlarni hamo'zichiga oladi. Ushbu xususiyatlar ular tomonidan huquqqa qarshi harakat sodir etilgandava dastlabki tergov vaqtida shakllangan tushun chavamulohazalarga asoslangan o'smir xulqidanamoyon bo'ladi.

Ilmiyadabiyotlarda 14-17 yoshlar o'smirlik yoki yigitlikning boshlang'ich davri debataladi. Biologik jihatdan o'smirlik jismoniy rivojlanishning yakuniy davri bo'ladi. Mazkur toifaga oid shaxslarningijtimoiyahvoli turlicha bo'lib, ular orasida talabalar, ishchilar va ishlaymaydiganlar bor. Shu bilan birga ularning xulqi va harakatlari ongliirodali ko'rinishga egava Bu o'z o'mida 16 yoshdan umumiy jinoiy javob garlik , 14 yoshdan boshlabesa qasddan odamom dirish, o'g'rilash, zo'rlash, jinsiy ko'rinishdagi zo'rlikishlatish, o'g'rilik, bosqinchilik, tovlamachilik, talonchilik, transport vositasini olib qochish, mol-mulkni qasddan yo'q qilish yoki unga zarar yetkazish, o'q otar qurol, o'q-dori, portlovchi moddalar va portlatish moslamalarini, shuningdek, narkotik moddalar yoki psixotrop vositalarni, radioaktiv materiallarni qonunga x ilof ravishda egallash, o'zmir yo'l, havo, dengiz, daryo transport vositalari yoki aloqayo'l larini yaroqsiz holga keltirish, ozodlikdan mahrum qilish joylaridagi ayrim jinoyatlar uchun, 13 yoshdan esa aybini og'i rlashtiradigan holatlarda qasddan odamo'ldirishuchun javob garlik davri boshlanishini belgilab beradi (JK 17-moddasi).

Kriminalistikaga oid adabiyotlarda voyaga yetmagan qonunbuzarlarni, ular orasidagi farq birmuncha nisbiyligini qayd etgan holda, uch guruhga ajratib tasniflash qabul qilingan.

Ma'lumot uchun!

- Birinchi guruhga ilk bor jinoyatga qo'l urgan shaxslar kiritiladi. Ularning jinoyat qilishdanavvalgi xulqi vama'naviy qiyofasi birmuncha ijobiy. Odatda bundayo'smirlar u qadar jid biy bo'lmagan jinoyatlarni murakkab yoki favqulodda vaziyat ta'sirida sodir etadilar.

- Ikkinchi guruhga kiritilgan ilk marta jinoyatga qo‘l urganlarning avvalgi xulq-atvorini benuqson deb bo‘lmaydi. Ular spirtli ichimliklar, narkotiklar iste‘mol qiladilar, chekadilar va uydan qochib ketish kabi odatlarga egadirlar.

- Uchinchi guruh - ma‘naviy qarashlari buzuqo‘smirlar. ularawal ham turli qonunbuzarliklar sodir etib, ma‘muriy jazoga tortilgan, maxsus maktab va kasb-hunar bilim yurtlaridan yo‘llanganlardir.

Jinoyatning sababi vamaqsadi ularda ongli ravishda, kattayoshli shaxs yoki o‘iganisbatan buzuq o‘zngdoshining ta‘siridashakllanadi. Mushtlashishlarda qatnashish, bezorilik, ojizroqlarni tunash kabi ko‘pgina jinoyatlarni ular dabdurustdan sodir etishadi.

Ma‘naviy buzuqligi bilan jamiyatga jidbiy xavf tug‘dirib, xulq-atvori har qanday me‘yorlardan butkul chiqib ketgan shaxslar to‘rtinchi guruhga kiritiladi. Bu toifaga muqaddam sudlanganlar (shartli hukm qilingan, muddatidanawal ozod qilingan va h.) ham kiradi. Odatda, Bular ishlashyoki o‘qishdan bo‘yin tovlab, jinoiy guruhlariga uyushgan yoki kattalarning jinoiy guruhi tarkibiga kirgan shaxslardir. Ular qo‘rs va berahm, uyat hissi nimaligini unutganlar. Asosiy maqsadi - ta‘magirlik va boyish. Manfaati - vaqtni bekorchilik bilan o‘tkazish, qimor o‘y Nash, spirtli ichimlikliklar iste‘mol qilish va jinsiyaloqa.

Jonsaraklik va ta‘sirchanlik tufayli o‘smir odam tanlayolmaydi, janjalgamoyil bo‘ladi. Mustaqillikka bo‘lgan tabiiy intilishatrof-muhit, jamiyatga qarshi bo‘lgan kattalar ta‘siri tufayli salbiy rivoj topishi mumkin. Tortinchoq, ju r‘atsiz bolalarga behurmat munosabatda bo‘lib, ular nafsoniyati poymol qilingan oilada o‘sgan o‘smirlar ham shunday ta‘sirga berilishi mumkin. O‘smir xulq-atvoridagi ko‘p narsani uning o‘z mavqeyini ko‘tarishi, o‘zngdoshlari orasida obro‘-e‘tibor qozonishi, dovyurak, qatiy deb nomolishga intilishi belgilaydi.

Ko‘pgina o‘smirlargayaxshi tarbiya olmaslik oqibatida dag‘allik, o‘jarlik, behayolik, jizzakilik xosdir. ular bilan muomalaga kirishganda ushbu omillarni e‘tiborga olish talab etiladi. Voyaga yetmaganlarga Yolg‘onchilik ham xos ekanligini yodda tutmoq zarur. Mardlik va do‘stlik tushunchalarini noto‘g‘ri anglash, o‘zini ko‘rsatish, e‘tibor qozonishga intilish hamulargaxos bo‘lishi mumkin.

Do‘stlikka intilish ko‘p hollarda birgalikda ko‘ngilxushlik qilish, keyin esa jinoiy Guruhga kirish, kattalar yoki Voyaga yetmagan o‘ta xavfli qonunbuzarlar ta‘sirida nazoratsiz qolishga olib keladi.

Hayo‘liytajriba etishmasligi o‘zigava atrofdagilarga baho berish mezonlarining shakllanib ulgurmaganligi natijasida ularda bo‘libo‘tayotgan voqeliklarningasl mohiyatini anglab yeta olmaslik; ishonuvchanlik, o‘tis-hayajonga berilish, asabiylik, do‘q-po‘pisaga ko‘nuvchanlik, betayinlik xisiatlari o‘mashib qoladi.

Ushbu omillar ko‘p jihatdan tergov uslubiyo‘li xususiyatlarini belgilab beradi. voyaga yetmaganlar bilan munosabatlarda tergovchi protsessual me‘yorlarga rioya qilishidan tashqari keng miqyosdagi ma‘naviy va ruhiy bilimlarga tayanishi lozim. voyaga yetmaganlar bilan ishlaydigan tergovchi kasbigaxos fazilatlar bilan birga insonparvarlik, o‘smirni qayta tarbiyalash va kamol topishi imkoniyatiga ishonch kabi xususiyatlarni namoyon etishi shart. O‘smirlar o‘zlariganisbatanadolatli munosabatni ayniqsa qadrlaydilar. Tergovchi voyaga yetmagan qonunbuzarni muntazamo‘rganib, uning ruhiyatidagi o‘igaxos tomonlarini aniqlashi, ichki

dunyosini tushunibetishga intilishi kerak. Bunda o'smirlar guruhlarigaxos qiziqishlar; sport, Musiqa, texnika, kompyuter o'y in lari va boshqanarsalarni bilish ham Kattayordam berishi mumkin. Tergovchi o'smir nazarida ob ro'-e'tibor qozonib, taqlid uchun namuna bo'lib qolishi o'tamuhim . O'smirlarga ayb shunday qo'yilishi kerakki, u yig'ilgan ma'lumotlar yetarli ekanligiga amin bomsin. Shu bilan birga o'smirlarga qo'yilayotganayb mohiyati hamda u qilgan harakatlarningijtimoiy zararini, o'zi, qarindoshlari, yaqinlari va jabrlanuvchilarga qanday zarar yetkazganligini ochib berish zarur.

Ham taktik, ham tarbiyaviy nuqtayi nazardan ruhiy muloqot ruhini o'rnatish tergovning muhim jihatlaridan biridir. Buning uchun o'smirlarga tergovchining so'ziari va harakatlarigina emas, balki uning tashqi ko'rinishi, e'tiborliligi, ish materiallarini bekam -u ko'st bilishi ham jid biy ta'sir ko'rsatadi.

O'zarOso'zlashu v , bahs yuritish, gaPohangi ishgamunosabatni anglatishini yoddan chiqarmaslik kerak, chunki o'smirlar Bu xil xususiyatlarganisbatan o'ta sezgir bo'ladilar. Voyaga yetmaganlar ishini tergov qilishda ularning toliqib qolishini hame'tiborga olish shart. Jumladan, ular ishtirokidagi so'roq va tergovamallari bir soatdan ko'p davometmasligi lozim (JPK 553-moddasi).

Voyaga yetmaganlarningishlari bo'yicha isbotlanishi talabetiladigan umum qabul qilingan holatlar bilan birga qo'shimcha ravishda quyidagi shart-sharoitlar aniqlanishi shart:

Voyaga yetmaganning aqlan zaifligi ma'lum bo'lsa, u o'z harakatlari oqibatini to'liq anglayolgan-olmaganligi aniqlanishi kerak. Mazkur jihatlarini aniqlash maqsadida voyagay etmaganning ota-onasi, o'qituvchilari va tarbiyachilari so'roq qilinishi shart.

Voyaga yetmaganlarni kattalarganisbatan jinoyatga etaklovchi sabablar ko'proq, chunki ular o'rtoqlariga ko'maklashishga intilish, sho'xlik, ulfatlari o'rtasida e'tibor qozonib, dadilligi, kuchi va chaqqonligini namoyish etishga intiladilar.

Voyaga yetmaganlarningishlari bo'yicha uchastka inspektorlari bilan jip s aloqa o'matish lozim. Bu o'smiring turmush, o'qish, mehnat sharoitiga oid, uningatrofidagi odamlar, uning xulqi va avvallari sobir etgan harakatlari xususida zarur ma'lumotlarga ega bo'lishimkonini beradi. Xuddi anashumaqsadlarda ta'lim - tarbiyamuassasalari, korxonalar, havaskorlik to'garaklari (sport-sog'lomlashtirish, madaniyat va boshq.) bilan hamaloqa bog' lash foydali.

Jinoyat ishini qo'zg'atish va dastlabki versiyalar.

Voyaga yetmaganlarning ishlari bo'yicha tergov ishining sifati va samaradorligi ko'p jihatdan oz vaqtida jinoyat ishi qo'zg'atilishiga bog'liq. Mazkur masalani hal etishdagi oz bo'lsa ham , kechikish, o'smirlar tomonidan yangi, ba'zidayanada og'rroq jinoyatlarni sodir etilishiga, shuningdek dalil-isbotlar yo'qotilishiga olib keladi. Bu bo'lg'usi tergov ishini ancha o g'irlashtiradi.

Shu bilan birga o'z vaqtida jinoyat ishi qo'zg'atish kattayoshli dalolatchilarning jinoyat izini yashirish maqsadida o csmirlarga salbiy ta'sir o'tkazishlariga chek qo'yadi.

Voyaga yetmaganlar jinoyati to'g'risidagi xabar kelib tushgan hamon tergovchi jinoyat ishi qo'zg'atishi va kechiktirib bom maydigan tergov harakatlarini amalga oshirishi, jumlaDan jinoyatning oldini olish va ba rta ra f qilish choralari ko'rishi,

gumon ostidagi shaxsni JPK 220-moddasiga binoan ushlabolishi, jinoyat joyini ko'sdan kechirishi vaguvohlar, jabrlanuvchilarni Aniqlashi lozim.

Jinoyat belgilarini aniqlash jarayonida tushuntirishlar olinadi, zarur materiallar to'planadi. O'smiming yoshini aniqlash uchun uning pasport yoki tug'ilganlik to'g'risidagi guvohnomasi bo'hnaganida bunarsa yoshiga o'zgishli hujjatlar - tibbiyot kartasi, ta'lim muassasalaridagi ish qog'ozlari, kadrlar bomimidagi shaxsiy varaqasi orqali aniqlanadi. Anashu maqsadda guvohlar (ota-ona, vasiylar, qarindosh-urug'iari va h.) ham so'roq qilinishi mumkin. Boshqa imkoniyat bo'lmagan taqdirda sud tibbiy ekspertizasi o'tkaziladi.

Voyaga yetmagan shaxso'qiydimi yoki ishlaydimi, qayerda, kim bo'lib, uning o'qishga va ishga munosabati, kundalik xulqi, o'rtoqlari bilan munosabatlarini ham aniq labolish zarur. Voyaga yetmagan shaxs ishlaydigan va o'qimaydigan bo'lsa, Buning sababi va o'qishni qachon tashlab ketgani, qachon va kim tomonidan qanday choralar ko'rilganligi aniqlanadi.

Yuqorida aytibotilgan ma'lumotlarni yig'ish jarayonida tergovchi o'sining asosiy fe'l-atvor belgilari, uning orzu-havaslarini, odatlari, uning qiziqishlari, vaqtni qandayo'tkazishi, yoshiga va xususiyatlariga oid ma'lumot olish zaruratini doimo nazarda tutishi shart.

Tergovning boshlanishida yoq, har bir ish bo'yicha quyidagi versiyalar ilgari surilishi shart:

O'smirning tergov vaqtida aybini tan olmasligi yoki aksincha, sodir etilgan jinoyatni to'laligicha o'z zim masiga olishistagi hamalohida e'tiborga molik.

O'smirlar guruhi tomonidan sodir etilgan jinoyatlarni tergov qilishda ushbu guruh qachon va qay tarzda uyushganligi, u qanday jinoiy niyatlarni amalga oshirish maqsadida tuzilgan ekanligini belgilabolish zarur. Guruh ishtirokchilaridan har birining rolini aniqlabolish vazifasi ham muhim . Bu ularning aybdorligi darajasini aniqlash, shu bilan birga alohida tergov harakatlarini rejalashtirish uchun zarur. Xususan, jinoiy tuzilmalar faoliyati tergov qilinganida so'roq qilish guruhning oddiy ishtirokchilaridan boshlanadi. Tashkilotchi, rahbar, ularning yordam chilari keyinroq, ularning etakchiliko'miga oid yetarlichama'lumot yig'ilganidan so'ng so'roq qilinishi maqsadga muvofiq.

Dastlabki va keyingi tergov harakatlarini o'tkazish taktikasi.

Voyaga yetmaganlar sodir etgan jinoyatlar shunday xususiyatga egaki, Bunda hodisa joyini ko'sdan kechirish - dastlabki tergov harakatidan biri hisoblanadi. Joyni sinchiklab ko'sdan kechirish jinoyato'smirlar tomonidan sodir etilganidan dalolat beruvchi shart-sharoitlarni aniqlash va qayd etishimkonini beradi.

E'tibor qarating! Hodisa aniqlangan quyidagi belgilar jinoyatni o'smirlar sodir etganidan dalolat beradi:

- jinoyat izlarini yo'qotish choralarinig ko'rilmaganligi;
- jinoyat joyida beadab, bezorilarga xos qiliqlar qilinganligi, to varlar shikastlangan, buyumlar besabab sindirilgan, behayoyo zu v va suratlar chizilganiigi;
- jinoyat uchun tanlangan joy hamuni o'smirlar sodir etganidan dalolat berishi mumkin; masalan, maktaboshxonasidan yoki internat oldidagi do'konchadan qilingan o'g'irlik.

Quyidagi faktlar jinoyato‘smirlar tomonidan sodir etilganligi yoki jinoiy guruh tarkibida o‘smirlar borligidan dalolat berishi mumkin: kichik hajm dagi oyoq, qo‘l izlari; odatda o‘smirlar kiyadigan poyabzal tagcharminingizlari; tashlab ketilgan, yo‘qotilgan ko‘pincha o‘smirlar olib yuradigan buyumlar (qo‘lbola sovuq qurol, zanjirlar, bezaklar, qoldirilganiz vayozuv kabilar).

Voyaga yetmagan shaxsni qo‘lga tushirish va uni hibsga olishalohida hollarda, xususan JPK 221-moddasida ko‘rsatilgan asoslar mavjud bo‘lgandagina qo‘llanadi. Mazkur masalani to‘g‘ri hal qilish uchun sodir etilgan jinoyatning o‘g‘irligiga hamda o‘smirning shaxsiy xusu siyatlariga bahoberish talabetiladi. Bunda uning sodir etilgan jinoyatdan keyingi harakatlari, jinoyatning takroran sodir etilish ehtimoli, tergovdan qochib qutilishimkoniyati hisobga olinadi.

Voyaga yetmaganlarni hibsga olishimkon boricha unga ortiqcha e‘tibor jalb etmaydigan tarzda tayyorlanib o‘tkazilishi: o‘smir maktabda, ish joyida, o‘rtoqlari davrasida va boshqashu kabi joylarda qo‘lga olinmasligi maqsadga muvofiq.

Qarshilik ko‘rsatishimkoniyatini, shuning o‘zida o‘qotar yoki sovuq qurol, maxsus vositava boshqanarsalardan foydalanishimkoniyatini hame‘tibordan chetda qoldirmaslik lozim . O‘smir hibsga olingani va ushlab turilgan joyi xususida uning otao nasigaxabar berilishi shart.

Voyagay etmaganlarning ishlari yuzasidan tintuv o‘tkazish o‘g‘rlangan mol-mulk, jinoyat qurollari vavositallari, o‘smir jinoyatni sobir etganda kiygan poyabzalni izlab topishga, tanish-bilishlarini, aniqlashga, o‘smiming turmush va tarbiyasharoiti to‘g‘risidama’lumot to‘plashga imkon beradi.

Tintuv vaqtida, odatda, ayblanuvchining qonuniy vakili hozir bo‘lishi lozim . buningiloji bo‘lmaganda turar joy boshqarmasi yoki mahallavakili taklif etiladi. yotoqxonayoki ish joyida tintuv o‘tkazilganida tarbiyachi yo ma‘muriyat vakili hozir bo‘ladi.

Tintuvni boshlashdan awal o‘smirgava u bilan birga yashaydigan shaxslarga izlanayotgan buyum ni o‘zixtiyori bilan topshirish taklif etiladi. O‘smirlar mayda o‘g‘riliklarga qo‘l urishini e‘tiborda tutib, ularda o‘zlariga o‘zgishli bo‘lmagan buyumlar bor yo‘qligini surishtirib aniqlash maqsadga muvofiq.

Tintuvga tayyorgarlik ko‘rishda o‘smiming ota-onasi va oiladagi o‘saro munosabatlar haqidama’lumotga ega bo‘lish maqsadga muvofiq. Ma’lum ki, tintuvga tayyorgarlik paytida umumiy tusdagi harakatlar hamamalga oshiriladi: tintuv joyi bilan tanishuv, tezkor-tergov guruhi tarkibini belgilash, mutaxassislarni jalb qilish, Xolislar bo‘lishini ta’minlash va h. Tabiiyki, tintuv vaqtida hozir bo‘lgan oila a’zolari k u zatib boriladi. Tintuv vaqtida o‘smimi kuzatib borishayniqsAmuhim dir.

Yoshiga xos bo‘lgan ta’sirchanlik, o‘zini boshqara olmaslik tufayli u tajribali katta yoshdagi shaxsganisbatan tergovchining so‘zlari va harakatlariga asabiyroq munosabatda bo‘ladi. Voyaga yetmaganlarni so‘roq qilishda so‘roq qilinayotgan shaxsning protsessual mavqei, shuningdek, uning shaxsini ta’riflaydigan ma’lumotlare’tiborga olinadi. Bu ikki jihat ham so‘roqishtirokchilari doirasini, so‘roqni qayerda, qachon o‘tkazishni va unga oid, maqsadga muvofiq taktik uslublarni, so‘roqqa chaqirtirish uslubini belgilab olish uchun ahamiyatlidir.

JPK 121-moddasigamuvofiq 16 yoshga to'lmaganguvohni so'roq qilish qonuniy vakili, kattayoshdagi yaqin qarindoshi yoki pedagogishtirokida o'tkaziladi. Mazkur qoida voyaga yetmagan jabrlanuvchilarni so'roq qilishga ham taalluqlidir.

Voyaga yetmaganayblanuvchini so'roq qilishda tergovchi yoki prokuror ixtiyoriga ko'ra pedagogishtirok etishi mumkin (JPK 554-moddasi). Shu bilan birga voyaga yetmagan gumon qilinuvchi va ayblanuvchi himoyachi ishtirokidagina so'roq qilinadi (JPK 553-ioddasi). Voyaga yetmaganlar so'roqqa, odatda, ularning ota-onasi yoki qonuniy vakillari orqali chaqirtiriladilar. Tergovchi o'z xizmat xonasiga chaqirishi mumkin. Shu bilan birga uni so'roq qilish uchun maktabga kelish va u ko'nikkan sharoitda so'roq qilish samaralidir. Keng ovoza bo'lish ehtimoli tufayli o'zlefonogram ma'orqali chaqirish maqsadga muvofiq emas. O'sining ruhiy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi va ruhiyaloqa o'matishni Murakkablashtirishi sababli kuch ishlatib olib kelish ham ma'qul emas.

So'roq taktikasidagi ko'pgina holatlar voyaga yetmagan shaxsning protsessual mavqeyidan kelib chiqadi. Gumon ostidagi shaxs, ayblanuvchi, guvoh va jabrlanuvchini so'roq qilishning o'igaxos tomonlariga e'tibor berish lozim. Voyaga yetmagan gumon ostidagi shaxsni so'roq qilishga tayyorlanishning o'igaxos tomoni shundaki, tergovchi ushbu bosqichda ko'pincha hali uning jinoyat sodir etishdagi ishtirokiga oid y etarlicha dalilisbotga, o'smir shaxsi haqida kerakli tasawurga ega emas, so'roqqa tayyorlanish uchun ham vaqti cheklangan. Biroq, anashunday sharoitda hamo'smir xususida hech bo'lmasa uning ota-onasi, o'qituvchilari, qo'shnilaridan surishtirish orqali dastlabki ma'lumot to'plashi zarur. Voyaga yetmaganlar ishlari bo'yicha uchastka inspektorida kerakli ma'lumot bor-yo'qligini surishtirib ko'rish lozim.

Zudlik bilan o'tkazishning iloji bom maganda, so'roq o'smir hibsga olinganidan so'ng 24 soat ichida o'tkazilishi shart. Bunday tarzda o'tkazilgan so'roq qonun talablarini bajarish bilan o'smirning muayyan ko'rsatuv berishini o'rgatish ehtimoli bolgan kattalar bilan aloqada bo'lishidan saqlaydi. So'roq vaqti va taktikasini tanlashda o'smirlarning ruhiy holatini e'tiborga olish zarur. Odatda ular hayajonlangan vayangichasharoitdan ruhan ezilgan holatda bo'ladilar. Buning ustiga jazo oldidagi fosh bo'lish, ota-onasidan qo'rqish hissi qo'shiladi. Anashu vaqtda o'smirga uning ahvoli jiddiyligini tushuntirish so'roq uning uchun muhim ligiga ishontira bilish kerak. Tergovga yordam berishning manfaati uchun ekanligini anglata olisho'tamuhim dir. Bu maqsadda uning asabiy holatini biroz bo'lsada yengillatish, tinchlantirish, ruhiyaloqa o'rnatish choralarini ko'rish kerak.

Obyektiv va to'liq ma'lumot olishga erishishda birinchi so'roqning o'mi beqiyosdir. Gapni o'smirning turmush, o'qish va tarbiyasharoiti haqidagi suhbatdan, uning qiziqishlaridan boshlagan ma'qul. O'smir Bu savollar sodir etilgan jinoyatga aloqasi yo'q debo'ylab, o'ziva d o'stlari haqida ishtiyiq bilan hikoya qilib berishi mumkin. Tarjimai holi to'g' crisidagi batafsil suhbatdan so'nGu qaysi jinoyatni sodir etganlikda gumon qilinayotganligi xususida unga batafsil va sodda qilib tushuntirib beriladi.

Savollarni to'g'ri tuzish muhimo'rin tutadi. Ular aniq, lo'nda bo'lib, o'zichiga o'smirga biror nimani shama qilishi mumkin emas. Ocsmirga oibishonuvchanlik xususiyatini hamunutmaslik kerak. Gumon ostidagi voyaga yetmagan shaxs

ishonuvchanligi va mantiqiy fikrlash qobiliyati hali rivoj topmaganligi tufayli tergovchi savollaridan olgan ma'lumotlarga tayanibo'zini nohaq ayblashi, aybdor deb tan olishi mumkin.

Gumon ostidagi shaxs jinoyat sodir etganligini tan olib, bu haqida so'zlab berishga tayyor bo'lsa, uning ko'rsatuvlarini muntazam tahlil qila borib, har bir jihati yuzasidan so'roq qilish zarur. Shu bilan birga u keltirayotgan faktlarni ikir-chikirigacha so'zma-so'z bayonnomaga kiritish lozim. Shu tarzda olingan ma'lumotlar kelajakda ularning naqadar to'g'ri ekanligini, o'smir haqiqatda ham jinoyat sodir etganmi yo ma'lumotlarni boshqa manbalardan olganligini aniqlash imkonini beradi.

Tergovchining sobiretilgan jinoyat jihatlaridan xabardorligini namoyish etishi hamish holatlarini aniqlashga yordam berishi mumkin. Biroq bu faktlar aniq ma'lumotlarga asoslangan bo'lishi shart. Gumon ostidagi shaxsga u qadar jiddiy bo'lmagan, biroq ishonarli dalilni dabdurustdan namoyish etishni haqiqatni so'zlashgama jBuRetishi mumkin. Shu bilan birga, u yoki bu dalillarni namoyish qilishda o'smir yoshi va rivojiga bog'liq ravishda ularni hamma vaqt ham mos ravishda baholayolmaydi. Shu sababli namoyish etilayotgan ma'lumotlarning asl mohiyatini unga tushuntirib berish ma'qul.

Aniqlik kirituvchi savollar, gumon ostidagining joy, vaqt, guvohlarga oid, birgalikdagi harakatlar xususidagi javob lari va so'roq bayonnomasida qayd etilgan shu kabi ma'lumotlar keyinchalik uning vajlari asossiz ekanligini aniqlashga yordam beradi.

Gumon ostidagi shaxsni so'roq qilishda qaysi pedagog ishtirok etishi ma'qulligini o'smiming shaxsiy xususiyatlari va boshqa ko'pgina o millarni hisobga olgan holda hal etish lozim. Ba'zi hollarda o'smir tanigan va hurmat qilgan pedagogning ishtiroki gumon ostidagi o'smimingasabini tinchlantirishga ko'maklashadi. Boshqa hollarda, misol uchun j insiy jinoyatlarni tergov qilishdayaxshisi, boshqamaktabdan pedagogni taklif qilgan ma'qul. Bu bosqichda ota-ona ishtiroki ham nojoiz. Amaliyotdan ma'lum ki, ota-onasi ishtirokida so'roq qilinayotgan voyagay etmagangumon ostidagi shaxs ko'pincha uyaladi, dovdirab, javob berishdan o'zini olib qochadi. Buningustiga Hamma ota-onalar hamanashunday so'roq jarayonida o'zini to'g'ri tu ta bilmaydilar.

Voyaga yetmagan ayblanuvchini so'roq qilishuchun tergovchi uning shaxsiga oid barcha zarur ma'lumotlarga ega bo'lishi shart. So'roqqa tayyorlanishda tergovchi o'smiming ma'naviy-ruhiy tavsifiga suyanadi. So'roqdan oldin tergovchi pedagog va himoyachini o'smiming ruhiy tavsifi bilan tanishtirishi tavsiya etiladi.

Agar o'smir, o'z aybini tan olib, chalkash tafsilotlar bersa, bunday holda bu uning qattiq hayajonlanish hisobiga ro cy berdimi yoki u boshqamanbalar orqali olgan noto'g'ri ma'lumotlarga suyandimi degan masalani hal qilibolish lozim. buninguchun xotirani faollashtirish uslublarini qo'llashyoxud uning yolg'on so'zlaganligini fosh etish lozim.

So'roq jarayonida o'smir va uning sheriklari jinoyat ishidan so'ng o'zlarini qanday tutganlari, nima harakatlar sobir etganlari, kattalardan qaysi biri bilan, nima maqsadda muloqotda bo'lganlarini aniq belgilabolish muhim.

Voyaga yetmagan shaxso'zini aybdor deb tan olmasa, so'roq qilishda tergovchi o'smirga sodir etilgan jinoyatning ijtimoiy xavfli tomonini, odamlarning Bunga munosabati, u oilasiga, yaqinlarigayetkazgan zararni sodda, tushunarli tarzda bayon etib berish shart. Shu bilan birga aybini tan olmaslik nimalarga olib kelishi mumkinligi va yuzaga kelgan vaziyatni to'g'ri baholab, chin dildan tavba qilish va tergov bilan faol hamkorlik qilish uning uchun naqadar muhim ligini ochib berish kerak.

Guvohning mazkur toifalardan qay biriga oidligidan qati nazar, uni so'roq qilishga tayyorgarlik ko'rishda imkoniyat boricha uning ba'zi shaxsiy xususiyatlarini: o'zning do'stlariga munosabati (dostlik, aldamchilik, ko'ngilchanlik, jo'hillik va h.), shaxsga oid xossalarini (yolg'onchilik, o'jarlik, yashirinlik), qiziqishlari, havaslari va hodisa ishtirokchilari bilan o'saro munosabatlarini o'rganish foydadan xoli bo'lmaydi.

Voyaga yetmagan shaxslarni ko'rsatuvlariga bahoberishda hodisani qabul qilishning hamobyektiv (uzoqdan turib, yoritilgan joyni, ancha vaqt davomida kuzatish), ham subyektiv (sezgi organlarining holati, hishayajon) omillarini hisobga olish shart. O'smir ko'rgan-eshitganlarini bayon etganida hamo'igaxos qiyinchiliklar yuzaga keladi. Bularning bari uning ruhiy xususiyatlari, so'z boyligi yetarli emasligi, boshqa sabablar bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Mazkur qiyinchiliklar xotiraning o'sarobog'liq holatlar yordamida faollashtirish, xotirani dalillar namoyish etish yo'li bilan jonlantirish, so'roqni hodisa sodir etilgan joo'da o'tkazish yoki ko'rsatuvlarni o'shirish uslublari yordamida bartaraf etiladi.

Jinoiy javobgarlik yoshiga etmaganguvohlarni so'roq qilishni tayyorlash va o'tkazishda ularni ikki guruhga ajratgan ma'qul. Birinchisi - ilk marotaba, odatda, biron kim sa'ta'sirida jinoyatga qo'l urgan o'csmirlar. Ular ko'p hollarda to'g'ri ko'rsatuv beradilar va tergovchining vazifasi anashu "tarbiyasi o'g'ir" o'csmimingishonchini qozonish, aniqlanishi kerak bo'lgan jihatlar, shart-sharoitlar doirasini to'g'ri belgilabolish, savollarni talab darajasida tuzish, ko'rsatuv tafsilotlarini belgilashdaniborat bo'lib qoladi.

Ikkinchi guruhga bir nechamarotaba Huquqbuzarlikka yo'l qo'ygan o'smirlar kiradilar. Ular deyarli samimiy bo'lmaydilar, sodir etgan qilmishlaridan kamroq afsuslanadilar, cho'rtkesar, ashaddiy va tarbiyasiz ekanliklari bilan faxrlanadilar. Ularni fosh qilishda obro'ga ega bo'lgan pedagog, shu jumladan sport maktabining treneri kattayordam berishi mumkin.

Voyaga yetmagan ayblanuvchining yaqin tanishlarini so'roq qilishda ular o'rtasidagi do'stona munosabatlarni e'tiborda tutish lozim. Ko'pincha ular yashash, o'qish, ishlash joyiga ko'rashakllangan, birga damoladigan turg'unguruhlariga uyushadilar.

Bu xil guvohlar toifasida oila, maktab, mehnat jamoasi bilan normal aloqasini uzgan shaxslar bir talay. Ular ijtimoiy nazoratdan chiqib ketgan bo'lib, o'z qarashlariga ko'ra ayblanuvchining maslakdoshlari hisoblanadilar. Ularni so'roq qilishda o'zlari yoki boshqa o'smirlar tomonidan sodir etilgan, tergov tomonidan hali aniqlanmagan Huquqbuzarliklar xususida ko'p gina qimmatli ma'lumot olish mumkin.

Yuqorida qayd etilgan guruhlarda kichik yoshdagi guvohlar bo'lsa, bunda quyidagilar e'tiborga olinishi shart. Ba'zi yosh bolalar o'ta kuzatuvchan bo'ladilar. Ular ko'pincha kattalar sezmag holatlarni ko'rib, eslab qoladilar. Ushbu fazilatdan so'roq qilinayotgan shaxsning e'tiborini tafsilotlarga qaratish va ularni keyinchalik o'shirish maqsadida bayonnomada ikir-chikirigacha qayd etishorqali foydalansa bo'ladi.

Jinsiy jinoyat sodir etilganida, jabrlanuvchi ba'zi tafsilotlarni aytmasligi, hattoki ularni rad etishi ham mumkin. Jabrlanuvchiga ayblanuvchining qarindoshlari, yaqinlari, do'stlari ta'sir ko'rsatayotganligini ham hisobga olmaslik mumkin emas. Bularning bari unga savollarning qay tarzda berilishini belgilaydi va keyinchalik ko'rsatuvlarini o'shirish yo'llarini tanlashimkonini beradi.

Voyaga yetmaganlar tarbiyasi uchun ma'sul shaxslarni so'roq qilishorqali o'smiming turmush va tarbiyasharoitlari, shaxsiga oid xususiyatlari aniqlanadi. So'roq jarayonida jinoyat sobiretilishiga olib kelgan, jinoiyaxloq sabablarini keltirib chiqargan, o'smir ongiga uning jazo olmasligi to'g'risidagi tushunchani kiritgan sabab vashart-sharoitga oydinlik kiritiladi.

Voyaga yetmaganning tarbiyasi uchun mas'ul shaxslarni so'roq qilganda navbatma-navbat oilasining tarkibi, o'smiming o'qish va damolish sharoitlari, uning o'rtoqlar davrasi, bo'sh vaqtini qay tarzda kim bilan o'tkazishi; o'smiming maktab, ishxonadagi jamoasi bilan munosabatlari; ota-onasining bir-birigava o'smirga bo'lgan munosabati; ular sodir etilgan jinoyatga oid qanday ma'lumotga egaligi; o'smir bilan shu to'g'rida o'tkazgan suhbatlari mazmuni; jinoyat sodir etilgan kuni u vaqtini qandayo'tkazgan, o'zini shundan keyin qanday tutganligi aniqlanadi.

Maktab, hunar-texnika bilim yurti pedagoglari, tarbiyachilarini so'roq qilisho'smirning ruhiy-jismoniy rivojiga oid xususiyatlar, uning fe'l-atvori, ehtiyojlari, qiziqishlari, aloqalari, yosh xususiyatlarining namoyon bo'lishi xususidama'lumot olishimkonini beradi. Bu shaxslar oiladagi ma'naviy iqlim, ota-onasining o'saro munosabatlari, o'smiming turmush va tarbiyasharoiti, odatlari, moyilliklarining paydobo'lish sabablaridan xabardor bo'lishlari mumkin. O'qituvchi va tarbiyachilar odatda, ota-onalarganisbatan xolisroq bo'labi. Voyaga yetmaganlar sodir etgan jinoyatlarni tergov qilishdayuzlashtirishga ehtiyotkorlik bilan yondashish va uni favqulodda hollardagina o'tkazish kerak. O'smirlar yuzlash tirishga istar-istamas rozilik beradilar, chunki sotqin deb nomolish va jazolanishdan qo'rqadiar. yuzlashtirishodatda tergovchi va o'smir o'rtasidagi bolgan ruhiyaloqani chigallashtiradi. Asosiy xavf esa u boshqa ishtirokchi ta'sirida, ayniqsa u jinoyatning kattayoshli qatnashchisi bo'lsa, o'z ko'rsatuvlarini o'zgartirishi mumkinligidadir. O'smir ba'zan murakkab vaziyatni anglabolishda qiynaladi vayoshi kattashaxs bilan yuzlashtirilgandan so'ng o'z aybini tan olmagan kattayoshli shaxs do'q-po'pisa qilmagan holda ham o'z ko'rsatuvlarini o'zgartirish gamoyil bo'ladi.

Voyaga yetmaganlarni o'saroyuzlashtirish ham o'tamurakkab. O'smiming fosh qiluvchi ko'rsatuvlarini boshqa ishtirokchi odatda, ular o'rtasidagi yo'l on Munosabatlargayo'yadi.

Voyaga yetmaganayblanuvchi ko'rsatuvlaridagi qarama-qarshiliklarga-yuzlashtirishdan boshqayo'l bilan barham berish imkoniyati mavjud bo'lsa, tergovchi ushbu imkoniyatdan foydalanishi shart.

Mazkur turdagi jinoyatlar yuzasidan quyidagi ekspertizalar tayinlash maqsadga muvofiq.

Bular:

sud-tibbiyot ekspertiza;
sud-psixologik ekspertiza;
sud-psixiatrik ekspertiza.

14-mavsu ushun tayansh so'zlar.

Axborot va kompyuter axborotlari tushunchasi, jinoiy tajowuz predmeti, jinoyat quroli vavositasi, jinoyatni sodir etish usullari, jinoyatchining motiv-maqsadi, jinoyat sodir etish sharoiti (joyi, vaqti), jinoyatchining shaxsi vashaxsiy hususiyatlari, ishning holati va aniq vaziyat, jinoyat izlari va jinoiyoqibat, xakerlar, qaroq chilar, brou zerlar, krekerlar, ruhiy kasal shaxslar/

Nazorat savollari:

1. Voyaga yetmaganlar jinoyat ishlarini tergov qilishda tergovchi tergovni rejasini qandayasoslarga ko'rashakllantirishi lozim ?
2. Voyaga yetmaganlar jinoyat ishlarini tergov qilishda so'roq qilish tergov harakatini qanday tashkil etish zarur?

14-mavsu ushun gloccariylar.

Axborot va kompyuter axborotlari tushunchasi, ularning yuribik tavsifi.

Insoniyat taraqqiyo'lining eng yuksak cho'qqiga ko'tarilgan davri bu shubhasiz X X I asr – axborot asridir. Ushbu asrda kompyuter vositalari va axborotlarini kashf etilishi insoniyat og'irini yengil qilish bilan bir qatorda uni axborot olish, uzatish, saqlash, undan nusxa ko'chirish va tadqiq qilish kabi ko'plab masalalarni echishida ulkan qulayliklar yaratdi.

Yo'qotilgan ma'lumotlarni qayta tiklovchi axborotlar - kompyuter xotirasidan o'chib ketgan yoki qasddan yo'q qilingan axborotlarni dastlabki holatiga keltirib tiklovchi dasturlar.

Kompyuter jinoyatlarning kriminalistik tavsifi.

Kompyuterdan foydalanib sobiretilgan jinoyatlarning kriminalistik xarakteristikasi - bumuayyan kao'zgoriyadagi jinoyatlar, jinoyatchi shaxslar va uni sodir etish sharoitlari to'g'risidagi jinoyatlarni ochish va oldini olishga qaratilgan, tipik hamda o'sarobog'iangan jinoyatlarni tergov qilishuslubiningasosiy elementlaridaniborat ma'lumotlardir.

Ushbu turdagi jinoyatlarning kriminalistik xarakteristikasi asosiy elementlariga quyidagilarni kiritish mumkin:

- jinoiy tajowuz predmeti;
- jinoyat quroli vavositasi;
- jinoyatni sodir etish usullari;
- jinoyatchining motiv-maqsadi;
- jinoyat sodir etish sharoiti (joyi, vaqti);
- jinoyatchining shaxsi vashaxsiy hususiyatlari;
- ishning holati va Aniq vaziyat;

- jinoyat izlari va jinoyatqibat.

Kompyuter axborotlaridan foydalanib sodir etilgan jinoyatlarning kriminalistik xarakteristikasini bir elementi jinoyatchining shaxsidir. Ularni quyidagi turlarga ajratish mumkin:

1. Xakerlar - texnik vositalar va kompyuter axborotlariga ruxsatsiz (o'zboshimchalik) bilan kirish yo'llari, usullari bilan shug'ullanuvchi yuqori malakali EX M foydalanuvchisi yoki program mist.

2. "Qaroq chilar" - kompyuter ma'lumotlari tizim ga kirish bilangina cheklanib qoluvchi mahoratsiz va tajribasiz guruhlar;

3. "Brouzerlar" - ushbu guruh vakillari zamonaviy texnologiyalar bilan qurollangan bo'lib, o'zgalarning fayllariga ruxsatsiz kirishimkoniyatiga egalar. Ular mualliflik huquqini buzib, fayllardan foydalanishlari mumkin, am mo ularga jid biy zarar yetkazmasliklari ham mumkin, deb taxmin qilinadi;

4. "Krekerlar" - zamonaviy texnika vositalaridan yuqori darajada foydalana oladigan xavfli kiber jinoyatchilar. Ular sodir etgan qilmishlar odatda, katta miqdorda zarar yetkazish hisoblanadi. Krekerlar fayllarni nusxalashdan tortib dastur va tizimlarni yo'q qilib yuborishgacha, barcha barchasini amalga oshira oladilar. Kompyuter jinoyatlarning kriminalistik tavsifi

5. Ruhiy kasal shaxslar - Ya'ni, kompyuter fobiyasi (axborot kasalligi) bilan og'rikan shaxslar. Odatda bu turdagi kasallik bilan og'rikan shaxslarda ichki yoki tashqi ta'sirlar ostidayoki tug'ma informatsion rejimni buzilishi kuzatiladi. Kompyuter vositalari va axborotlari bilan bog'liq mehnat munosabatlarini jadallashishi ko'pchilik xizmatchi xobimlarining bunga tayyor emasligini ko'rsatdi. Natijada, ularning ko'pchiligida ishdagi stresslar tufayli kompyuter fobiyasi yoki nevroz kasalligi yuzaga kelgan. Umumanaytganda, bu kasallikni kasbiy kasalliklar jumla siga kiritish mumkin. Uning asosiy belgilari chambarchash, kompyuter bilan ishlash jarayonida qon bosimini ko'tarilib ketishi, bosh aylanishi va bosh og'rig'i, qo'l barmoqlarining qaltirashi, nafaSolishning qiylashishi, hushdan ketish va boshqalar. Bu turdagi jinoyatchilar harakati asosan kompyuter texnik vositalariga zarar yetkazish yoki ularni jismoniy yo'q qilishga qatratiladi. Bunda jinoyatchilar o'z harakatlari ustidan qisman yoki to'liq nozoratni qilish funksiyasini yo'qotadi.

6. Professional jinoyatchilar - iqtisodiyot, injener-texnik yoki fizika matematika ma'lumotiga ega bo'lgan, maxsus texnik vositalar bilan qurollangan, jinoiy guruh yoki jinoiy tashkilotlarga a'zoyuqori malakali mutaxassislardir. Ular kompyuter texnik vositalari va dasturlaridan foydalanib katta hajm dagi pul mablag'iarini o'zlashtirish bilan bog'liq mansabdorlik, firibgarlik, iqtisodiyot sohasidayoki boshqashu turdagi jinoyatlarini sodir etadi. Bu jinoyatlar ko'p epizodli bo'lganligi uchung'arazli maqsaddayashirin usulda qasddan sodir etiladi.

Jinoyatlarning kriminalistik tavsifi.

Ijtimoiy salbiyillatlardan biri bo'lgangiyohvandlik eng dolzarb muammolardan biri bo'lib, nafaqat respublikamiz, balki butun dunyoda keng jamoatchilikni jiddiy tashvishga solmoqda.

Dastlabki tergov harakatlari.

Jinoyat ustida qo'lga olish va tintuv o'tkazish bayonnomalari dastlabki dalil tarzida bo'lib, muayyan bir shaxsda giyohvandlik vositalari topilganligini bildiradi,

xolos. bunday vaziyat versiya tuzishda sodir etilgan jinoyatusuli va tezkor-qidiruv ishlari natijalariga oid ma'lumotlarga alohida ahamiyat berishni talabetadi.

Kazuslar:

1-kazus

Ikki nafar voyaga yetmagan shaxs tomonidan nomusga o'zginish jinoyati sobiretildi. bunda jinoyatchilar o'z qilmishlarini yashirish maqsadida oldindan kelishibolishdi. Hodisa joyidan "Winston" sigaretsasi qoldiqlari, jabrlanuvchi tanasi hamda kiyimlarida turli biologic izlar topilgan. Dastlabki surishtiruv va tezkor qidiruv tadbirlari natijasida jinoyatchilar Alimov Xasan va Alimov Xusan ismli egzaklar ekanligi aniqlandi.

Jabrlanuvchi ko'rsatuvlarida jinoyatchilar spirtli ichim likiste'mol qilganini bildiruvchi belgilar mavjud. Ulardan biri jabrlanuvchini qo'llaridan ushlab turgan va boshqasi u bilan jinsiyaloqada bolgan. Ulardan biri sigaret chekkan. Shundan so'ng jinoyatchilar uni kiyinishi yordamlashgan va kuzatib qo'yishgan.

DNK ekspertizasi xulosasiga ko'ra Alimov Xasan va Alimov Xusanlar tuxum dosh egzaklar ekanligi, shu bois ulardan olingan namunalar bilan jabrlanuvchidan olingan namunalar qiyosiy tahlili natija bermagani aniqlandi. Ya'ni, jabrlanuvchi tanasidan topilgan sperma bilangumon qilinuvchilar Alimov Xasan va Alimov Xusanlardan olingan namunalaraynan birxil.

Ma'lumotni tahlil qiling. Haqiqitni aniqlashuchun tergovchi sifatida qanday tergov harakati o'tkazazish zarur?

Tergov rejasini shakllantiring. Yig'ilgan ashyoviy dalillarni baholang.

2-kazus

Sharipova D. qizi 2003-yilda tug'ilgan fuqaro Azimo va A.ga nisbatan sodir etilgan nomusga tegish jinoyati yuzasidan Chilonzor tumani IIB gamurojaat qilgan. Jabrlanuvchi dastlabki so'roq jarayonida jinoyat bir oyoldin sodir etilgani, shundan so'ng o'z joniga qasd qilmoqchi bo'lgani, jinoyatchini tanishni va umuman u haqida bilishni istamasligi to'g'risida ko'rsatuvlar bergan. Keyinchalik fuqaro Azimo va A .da ruhiy buzilishlar yuzaga kelgan va bu haqda ekspert hulosa bergan. tergovchi mazkur jinoyatuning yaqin qarindoshlari tomonidan sodir etilgan degan versiyaga borgan.

Haqiqatni aniqlash uchun tergovni qanday tashkil etish lozim ?

Holat yuzasidan yana qanday tergov versiyalarini tuzish mumkin?

Jinoyatni ochishuchun qanday taktikadan foydalanish zarur?

KRIMINALISTIKA FANIDAN NAZORAT SAVOLLARI VA TAYANCH IBORALAR.

1-mavzu. Kirish: Kriminalistikaning vazifalari, tizimi, metodlari, yuridik va boshqa fanlar bilan aloqadorligi. Kriminalistik identifikatsiya va diagnostika.

Nazorat savollari:

1. Kriminalistika fani va uning predmetini tushuntirib bering. jinoyat protsessual huquqi, jinoyat huquqi va boshqa jinoyat, tergov va sud organlari faoliyatini o'rganuvchi fanlardan nimasi bilan farqlanadi?

2. Kriminalistika qanday vazifalarni bajaradi? Kriminalistika tizimini tushuntirib bering.

Nazorat savollari:

1. Kriminalistika fanida uslublarning ahamiyatini yoritib bering.
2. Eksperiment va modellash uslublarining o'igaxosligini bayon qiling.

2-mavzu. Kriminalistik texnikaning umumiy qoidalari. Sud Fotografiyasi va videotasvir yozuvi.

1. Kriminalistik texnikaning umumiy qoidalari.

Nazorat savollari:

1. Jinoyatlarni fosh qilishda kriminalistik texnika qanday vazifalarni bajaradi? Hozirgi zamonaviy Axborot-tehnologiyalarining rivojlanishi kriminalistik texnikaga qanday ta'sir qilmoqda?

2. Kriminalistik texnika o'z kshiruvining qanday vositava uslublarini bilasiz? Muayyan bir jinoyatni misol tariqasida olib, uni fosh etishda qanday kriminalistik texnika vositalaridan foydalanish mumkinligini tushuntirib bering.

2. Sud Fotografiyasi.

2-mavsu ushun tayansh so'zlar.

Kriminalistik texnika, kriminalistik texnika vositalari, protsessual shakllar, videoyozuv texnikasi, kriminalistik texnika tizimi, spektral tahlil, sud videotasvir yozuvi, mikroskopik o'z kshiruvlar.

Nazorat savollari:

1. Kriminalistik Fotografiya qay hollarda va shakllarda qo'llaniladi? Zamonaviy Fotoapparatlarni qo'llash imkoniyatlari qanday?

2. Kriminalistik Fotografiya qanday metodlarga asoslanadi?

3-mavzu. Kriminalistik trasologiya. Kriminalistik ballistika.

1. Kriminalistik trasologiya.

Nazorat savollari:

1. Kriminalistikada trasologiyaning o'rnini va ahamiyati nimalardan iborat? Biror-bir jinoyat misolida uni fosh etishda trasologiyaning o'rnini yoritib bering.
2. Izlarning qanday turlari bor? Qo'l barmoq izlarining o'igaxos jihatlarini izohlab bering.

2. Kriminalistik ballistika.

3-mavsu ushun tayansh so'zlar.

Trasologiya tushunchasi, izlarning tasniflari, trasologik izlar, botiqizlar, yuzaki izlar, statik izlar, dinamik izlar, ballistika, lokal izlar.

Nazorat savollari:

1. Ballistik Animagamaqsadlarda qo'llaniladi? Aniq jinoyat misolida ballistikaning ahamiyatini tushuntirib bering.
2. Ballistikada o'zkshiruv obyektlari nimalar bo'lishi mumkin? Otilgan o'q va gilzalarasosida otish qurolini identifikatsiyalash qay tartibda amalga oshiriladi?

4-mavzu. Hujjatlarning qo'lyozma matnlarini kriminalistik usulda o'shinish. Hujjatlarni kriminalistik texnika usulida o'shinish.

1. Hujjatlarning qo'lyozma matnlarini kriminalistik usulda o'shinish.

Nazorat savollari:

1. Ashyoviy dalil sifatida Hujjatlarni kriminalistik o'shinishning ahamiyati nimalardan iborat? Ushbu protsessual harakat ko'proq qaysi jinoyatlar bo'yicha qo'llaniladi?
2. Kriminalistik xatshunoslik nima? Dastxatning identifikatsiyaviy belgilari qanday aniqlanadi?

2. Hujjatlarni kriminalistik texnika usulida o'shinish.

4-mavsu ushun tayansh so'zlar.

Hujjatlar ashoviy dalil sifatida kriminalistik o'zkshiruv obyekti.
Kriminalistik xatshunoslik tushunchasi.
Dastxatning identifikatsiyaviy belgilari.
Xatshunoslik o'zkshiruvining uslubi yo'li.

Kriminalistik muallifshunoslik o'zkshiruvi.

Dastxatshunoslik vamuallifshunoslik o'zkshiruvini o'tkazishuchun material tayyorlash.

Nazorat savollari:

1. Kriminalistik texnika o'zkshiruviningahamiyati, uning vazifalari va turlarini tushuntirib bering.
2. Hujjatlarni qalbakilashtirish qandayusullarda amalga oshiriladi? Qalbakilashtirilgan hujjatlarni kriminalistika-texnikaviyusulda o'shirish tartibi qanday?

5-mavzu. Odamlarning tashqi qiyofa belgilari asosida identifikatsiya qilish. Kriminalistik ro'yxatga olish.

1. Odamlarning tashqi qiyofa belgilari asosida identifikatsiya qilish.

Nazorat savollari:

1. Identifikatsiya obykti sifatida odamning tashqi qiyofasi qanday x ususiyatlarga ega? Odamning tashqi qiyofa belgilari tizimiganimalar kiradi?
2. Portretlar bo'yicha identifikatsiya qilish turlarini tushuntirib bering. Aniq jinoyat bo'yicha odamlarning portretlari asosida o'tkaziladiganidentifikatsiyaviy o'zkshiruvgamisol keltiring.

3. Kriminalistik ro'yxatga olish.

5-mavsu ushun tayansh so'zlar.

Identifikatsiya obykti, anatomik va funksional belgilarningalohida turlari, portretlar bo'yicha identifikatsiya qilish, kriminalistik ro'yxatga olish.

Nazorat savollari:

1. Kriminalistik ro'yxatga olish ningahamiyatini amaliy misollar yordamida izohlab bering.
2. Kriminalistik ro'yxatga olish tizimi qanday? Kriminalistik ro'yxatning qanday turlarini bilasiz?

6-mavzu. Kriminalistik taktika: umumiy qoidalar, tergovni rejalashtirish va tashkil etish.

1. Kriminalistik taktikaning umumiy qoidalari.

Nazorat savollari:

1. Kriminalistik taktika tushunchasini, uning vazifalarini izohlab bering. Kriminalistik taktikaning uning tizimi bilan bog'iiqlikda tahlil qiling.

2. Taktik usullar, taktik qarorlar va tergov vaziyatlari tushunchalari mazmunini o'zaro bog'iiqlikda ochib bering. ularning urnumiy vaxususiy jihatlarini tushuntirib bering.

2. Tergovni rejalashtirish. Tergovni tashkil etish.

6-mavsu ushun tayansh so'zlar.

Kriminalistik taktika, taktik usul, umumiy qoidalar, tergov harakatlari, tergov qilishni rejalashtirish.

Nazorat savollari:

1. kriminalistikada tergovni rejalashtirish hamda tashkil etishning ahamiyati, tushunchasi vavazifalari haqida fikr yuriting. ularningumumiy vaxususiy jihatlarini yoritib bering.

2. Rejalashtirishning turlari haqida so'zlab bering. Rejalashtirishning turlari rejalashtirish hujjatlariga ta'sir ko'rsatishini asoslab bering.

7-mavzu. Hodisa joyini ko'sdan kechirish va so'roq qilish taktikasi.

1. Hodisa joyini ko'sdan kechirish taktikasi.

Nazorat savollari:

1. Hodisa joyini ko'sdan kechirishning umumiy qoidalarini tushuntirib bering. Tergovchi hodisa joyini ko'sdan kechirishdanimalgarga rioya etishi lozim ?

2. Hodisa joyini ko'sdan kechirishga tayyorgarlik ko'rish va uni o'tkazish taktikasini tushuntirib bering. Hodisa joyini ko'sdan kechirishga tayyorgarlik k'orish qanday bosqichlardan iborat? Ularning asosiy xususiyatlarini izohlab bering.

3. Hodisa joyini ko'sdan kechirishda qanday texnik vositalar va predmetlar qo'llaniladi? Hodisa joyini ko'sdan kechirish natijalari qay tarzda qayd etiladi?

2. So'roq qilish taktikasi.

Nazorat savollari:

1. So'roq o'tkazishning psixologik asoslarini tushuntirib bering. jabrlanuvchi, guvohlarni, gumon qilinuvchi va ayblanuvchilarni so'roq qilish taktikasi bir-biridan qanday farqlanadi?

2. So'roq qilish qanday bosqichlardan iborat? So'roq natijalarini protsessual rasmiylashtirish tartibini tushuntirib bering.

3. Jinoyatlarni tergov qilishda maxsus bilimlardan foydalanish taktikasi.

7-mavsu ushun tayansh so'zlar.

Ko'sdan kechirish, o'zvarak -atrof va binolarni ko'sdan kechirish, eksentrik, konsentrik, frontal. o'iga tahdid solgan xavf-xatar darajasi, dastlabki ko'rsatuvlar, sud ekspertizasi.

Nazorat savollari:

1. Tergovda qaysi maqsadlarda maxsus bilimlardan foydalaniladi? Maxsus bilimni qo'llash asoslari va subyektlari?

2. Tergov jarayonidava ekspertiza o'tkazishda maxsus bilimlarning qo'llanish shakllari? Ekspertiza tayinlashga tayyorgarlik ko'rish va o'zkshiruvni o'tkazich tartibi qanday? Ekspert xulosasining yuridik kuchini tushuntirib bering.

8-mavzu. Yuzlashtirish, tintuv va olib qo'yish, ko'rsatuvlarni hodisa joyida o'shirish taktikasi.

1. Yuzlashtirish o'tkazish taktikasi.

Nazorat savollari:

1. Tintuv tushunchasi va uning turlarini izohlab bering. Tintuv o'tkazich qanday taktik usullarga asoslanadi?

2. Olib qo'yish degandanimani tushunasiz? U tintuvdan nimasiga ko'ra farq qiladi? Olib qo'yish tergov harakatini o'tkazich tartibi qanday?

3. Ko'rsatuvlarni hodisa joyida o'shirish taktikasi.

8-mavsu ushun tayansh so'zlar.

Yuzlashtirishningasosiy vazifasi, yuzlashtirish tartibi, tintuv, tintuv o'tkazishning taktik usullari, ko'rsatuvlarni hodisa sodir bolgan joo'da o'shirish.

Nazorat savollari:

1. Ko'rsatuvlarni hodisa joyida o'shirish tergov harakati tushunchasi vavazifalarini tushuntirib bering. Ushbu tergov harakatini o'tkazishdan ko'zlangan maqsad nima?

2 . Ko'rsatuvlarni hodisa joyida o'shirishga tayyorgarlik ko'rish bosqichida tergovchi tomonidan qanday chora-tadbirlaramalga oshiriladi?

3. Ko'rsatuvlarni hodisa joyida o'shirishning protsessual tartibi va taktikasi haqida so'zlab bering. Ushbu tergov harakatini o'tkazishda tergovchi nimalarga E'tibor qaratishi lozim ?

9-mavzu. Tergov eksperimenti, tanib olish uchun ko'rsatish, o'zlefon va boshqa qurilmalar orqali olib boriladigan so'zlashuvlarni eshitib turish taktikasi.

1. Tergov eksperimentini o'tkazish taktikasi.

Nazorat savollari:

1. Tanib olish uchun ko'rsatish tushunchasi va uning obyektlarini tushuntirib bering.

2. Tanib olish uchun ko'rsatishga tayyorgarlik ko'rish, uni amalga oshirish tartibi, taktik usullari va rasmiylashtirish tartibini izohlab bering.

3. O'zlefon va boshqa qurilmalar orqali olib boriladigan so'zlashuvlarni eshitib turish taktikasi.

Nazorat savollari:

1. So'zlashuvlarni eshitib turishning umumiy tartibi qanday? Ushbu tergov harakati qanday maqsadlarga xizmat qiladi?

2. O'zlefon va boshqa qurilmalar orqali olib boriladigan so'zlashuvlarni eshitib turish tartibi va taktikasi qanday?

10-mavzu. Jinoyatlarni tergov qilish kriminalistik uslubiyo'tining umumiy qoidalari. Qotillik, nomusga o'zgish va odam savdosi jinoyatlarini tergov qilish.

1. Jinoyatlarni tergov qilish kriminalistik uslubiyo'tining umumiy qoidalari.

Nazorat savollari:

1. Nomusga o'zgishning kriminalistik tavsifi qaysi xususiyatlari bilan tavsiflanadi? Ushbu jinoyat bo'yicha dastlabki tergov harakatlari qandayo'igaxos xususiyatlarga ega?

2. Nomusga o'zgish bo'yicha dastlabki tergov faoliyatini tushuntirib bering. Voyaga yetmaganlar nomusiga o'zgish jinoyatini tergov qilish ning o'igaxos xususiyatlarini ko'rsatib bering.

4. Odam savdosi jinoyatlarini tergov qilish uslubiyo'ti.

10-mavsu ushun tayansh so'zlar.

Jinoyatlarni tergov qilish kriminalistik uslubiyo'li, kriminalistik uslubiyo'tni, kriminalistik u slubiyo'li tavsifi, max su s uslubiyo'tlar, jinoyatlarning Kriminalistik tavsifi, jinoyat sodir etilish usuli va quroli, odam savdosi.

Nazorat savollari:

1. Huquqni Muhofaza qiluvchi organga odam savdosi jinoyati sodir etilganlik fakti bo'yicha ariza kelib tushgan. Tergovchi sifatida ishni qanday tashkil etish lozim?
2. Odam savdosi jinoyati bo'yicha tergov v ersiyalarni shakllantirishga qandayomillar ta'siRetadi? Mazkur turdagi jinoyatlarda tergovni rejalashtirish qay tarzda amalga oshirilishi lozim?

11-mavzu. O'zgar mulkini talon-toroj qilish – firibgarlik, o'g'rilik, talonchilik va bosqinchilik jinoyatlarini tergov qilish.

1. O'zgar mulkini talon-toroj qilish jinoyatlarining kriminalistik xarakteristikasi.

Nazorat savollari:

1. Davlat Mulkini talon-toroj qilish jinoyatlarni kriminalistik tavsifi qanday? U qaysi elementlarni o'rganadi va kriminalistikaning boshqa bo'limlari bilan aloqasi qanday?
- 2 . O'zgar Mulkini talon-toroj qilish jinoyatini tergov qilishntaktik masalalari yuzasidan fikr bildiring. Muayyan Bir jinoyat yuzasidan xususiy kriminalistik uslubiyot shakllantirishga harakat qilib Ko'ring .

2. Firibgarlik jinoyatlarini tergov qilish uslubiyoti. 3. O'g'rilik jinoyatlarini tergov qilish uslubiyoti. 4. Bosqinchilik jinoyatlarini tergov qilish uslubiyoti.

11-mavsu ushun tayansh so'zlar.

O'zgar mulkini talon-toroj qilish, jinoiy tajovuz predmeti, jinoyatni sodir etishusuli, ishning holati va Aniq vaziyati, jinoyatchining shaxsiy xususiyatlari, motiv vamaqsadi, jinoyatning oqibati, O'g'irlik, yashirin ravishda, talonchilik jinoyati, bosqinchilik jinoyati, mulkka qarshi tajovuzlar, kvartiradan, davlat vanodavlat obyektlari (d o'konlar, Mehmonxonalar, sanatoriylar vash.k.)dan o'g'riliklar, kissavurlik, transport vositalarini o'g'rlash.

Nazorat uchun savollar:

1. O'g'irlik jinoyat ishlari bo'yicha Aniqlanishi lozim bolgan holatlar nimalardaniborat? Uni Mazkur turdagi jinoyatlarning kriminalistik tavsifidan farqi nima?
2. Talonchilik va bosqinchilik jinoyatlarini tergov qilishda qaysi harakatlarini o'tkazilishi jinoyatlarni tez ochilishiga xizmat qiladi?

12-mavzu. O't qo'yish va yong'in xavfsizligi qoidalarini jinoiy tarzda Buzilishini tergov qilish. Ekologiya sohasidagi jinoyatlarni tergov qilish.

1. O't qo'yish va yong'in xavfsizligi qoidalarini jinoiy tarzda buzilishini tergov qilish uslubiyo'ti.

Nazorat savollari:

1. Yong'in sodir bo'lgan joo'da odam jasabi topilsa, uni ko'sdan kechirish jarayonida nimalarga e'tibor berish lozim ?
2. O4 qo'yish va yong'inga qarshi xavfsizlik qoidalarini jinoiy tarzida jinoyatlarni tergov qilishda Aniqlanishi lozim bo'lgan holatlar nimalardan iborat?

Ekologiya sohasidagi jinoyatlarning oqibatlarini.

12-mavsu ushun tayansh so'zlar.

O't qo'yish vayong'in xavfsizligi qoidalarini buzish, hodisa sodir bolgan joy, kriminalistik ahamiyatga molik Axborot olish manbalari.

Nazorat savollari:

1. Ekologiya sohasidagi jinoyatlarni tergov qilishning o'igaxos xususiyatlarini ko'rsatib bering.
2. Ekologiya sohasidagi jinoyatlar bo'yicha jinoyat ishini qo'zg'atish va isbotlash xususiyatlarini ta'riflab bering.

13-mavzu. YHX qoidalarini jinoiy tarzda Buzganlik holatlarini tergov qilish. Terrorizm va ekstremizm bilan bog'liq jinoyatlarni tergov qilish. Poraxo'rlik jinoyatlarni tergov qilish.

1. YHX qoidalarini jinoiy tarzda buzganlik holatlarini tergov qilish uslubiyo'ti.

Nazorat savollari:

1. Yo'l harakati xavfsizligi qoidalarini jinoiy tarzda buzganlik hollarini tergov qilishda tergovchi qanday zamonaviy kriminalistik vositalardan foydalanish tergov ishi sifatini oshirishga xizmat qiladi?

2. Yo'l harakati xavfsizligi qoidalarini jinoiy tarzda buzib hodisa joyidan qochib ketgan shaxslarni qidirib topishda tezkor tergov va tezkor qidiruv tadbilari o'tkazishi zarur?

2. Terrorizm va ekstremizm bilan bog'liq jinoyatlarni tergov qilish uslubiyo'ti.

Nazorat savollari:

1. Terrorizm bilan bog'liq jinoyatlarni tergov qilishda kimlar guvoh sifatida so'roq qilinadi?

2. Terrorizm bilan bog'liq jinoyatlarni tergov qilishning o'igaxos xususiyati qanday?

3. Poraxo'rlik jinoyatlarni tergov qilish.

13-mavsu ushun tayansh so'zlar.

Yo'l-transport hodisalari, ehtiyotsizlik oqibati, tergov versiyalari, so'roq qilish vaqti, kriminalistik texnik vositalarni, kriminalistik lupalar, kriminalistik magnitlar, elektron optiko'zgartirgich, ultrafiolet lampalar (turli rang xususiyatlarida obyektningustki qismini yoritishuchun)dan foydalanib, qidiruvning vizual metodi, ko'rinadigan va ko'rinmaydigan qo'l izlari, inson va hayvonlar sochlari, yer qatlarni va o'sim liklarning qismlari, o'zkstil to'qimalar, o'zxnogen zarrachalar, qurol va instrumentlar izlari.

Nazorat savollari:

1. Poraxo'rlikning kriminalistik tavsifmi yoritib bering.

2. Poraxo'rlik jinoyatini tergov qilishda tipik tergov vaziyatlarini yoritib bering.

14-mavzu. Axborot texnologiyalari sohasidagi jinoyatlarni tergov qilish. Giyohvandlik vositalari bilan bog'liq jinoyatlarni tergov qilish. Voyaga yetmaganlar va uyushgan guruh tomonidan sodir etilgan jinoyatlarni tergov qilish.

1. Axborot texnologiyalari sohasidagi jinoyatlarni tergov qilish uslubiyo'ti.

Nazorat uchun savollar:

1. Kompyuter axboroti va axborot tushunchalari nima bilan farqlanadi? kompyuter bilan sodir etilgan jinoyatlarni o'zigaxos xususiyati nimadaniborat?

2. Manipulyasiy ametodlari ruxsatsiz kirish metodlaridan nimasi bilan farqlanadi?

2. Giyohvandlik vositalari bilan bog'liq jinoyatlarni tergov qilish uslubiyo'ti.

Nazorat savollari:

1. Giyohvanlik vositalari bilan bog'liq jinoyatning kriminalistik tavsifini izohlang.
2. Giyohvanlik vositalari bilan bog'liq jinoyatlar bo'yicha o'tkaziladigan dastlabki va keyingi tergov harakatlari haqidama'lumot bering.

3. Voyaga yetmaganlar va uyushgan guruh tomonidan sodir etilgan jinoyatlarni tergov qilish uslubiyo'ti.

14-mavsu ushun tayansh so'zlar.

Axborot va kompyuter axborotlari tushunchasi, jinoiy tajowuz predmeti, jinoyat quroli vavositasi, jinoyatni sodir etish usullari, jinoyatchining motiv-maqsadi, jinoyat sodir etish sharoiti (joyi, vaqti), jinoyatchining shaxsi vashaxsiy hususiyatlari, ishning holati va aniq vaziyat, jinoyat izlari va jinoiyoqibat, xakerlar, qaroq chilar, brou zerlar, krekerlar, ruhiy kasal shaxslar/

Nazorat savollari:

1. Voyaga yetmaganlar jinoyat ishlarini tergov qilishda tergovchi tergovni rejasini qandayasoslarga ko'rashakllantirishi lozim ?
2. Voyaga yetmaganlar jinoyat ishlarini tergov qilishda so'roq qilish tergov harakatini qanday tashkil etish zarur?

KRIMINALISTIKA FANIDAN KAZUSLAR

1-mavzu. Kirish: Kriminalistikaning vazifalari, tizimi, metodlari, yuridik va boshqa fanlar bilan aloqadorligi. Kriminalistik identifikatsiya va diagnostika.

Kazuslar:

1-kazus

2015 yil 18 yanvarda Zangiota tumani “Bekbaraka” savdo kompleksining 6-qator 134-do‘konidaxarid qilishuchun kelgan fuqaro A. o‘zining sumkasini o‘g‘irlatib qo‘yadi. Fuqaro A. Zangiota tumani IIB gamurojaat qilib sumkasini o‘g‘irlatganini, sum kadashaxsiy hujjatlari va 5 million so‘m puli borligini aytadi. Fuqaro A. o‘zMurojaatida savdo kom pleksida o‘rnatilgan kameradan o‘z sum kasini o‘g‘irlagan odamni ko‘rganligini aytadi.

Mazkur jinoyatni ochishdava tergov qilishda tergov organlari tomonidan qanday turdagi texnik vositalardan foydalanish mumkin? Kriminalistikaning jinoyatlarni ochish va tergov qilishdagi ahamiyati qanday?

2-Kazu s

Fuqaros. o‘z uyida o‘ldirilganligi aniqlandi. fuqaros.ning qo‘shnisi L. ismli shaxs o‘z ko‘rsatuvlarida S.ninguyida o‘sha 4-fevral kuni chamasi soat 12.05 larda baland shovqin ovozlarni eshitganini, so‘ngra o‘qovozini eshitgani to‘g‘risida ko‘rsatuv berdi. Fuqaros. bilan yonmayon uydayashovchi ikkinchi qo‘shnisi N. esa qo‘shnisi L. 4-fevral kuni chamasi soat 12.05 da S.ninguyiga kirib ketganligini ko‘rganligini aytdi. Hodisa joyini ko‘sdan kechirish paytida barmoq va poyabzal izlari topilgan.

Mazkur holatda jinoyat izlarini topish va keyingi tergov harakatlarini o‘tkazishda boshqa fanlarning qanday yutuqlaridan foydalanish mumkin? Jinoyatlarni tergov qilishda kriminalistik texnikaning o‘rni qanday?

Kazuslar:

1-kazus

Fuqaro 1953-yilda tug‘ilgan J. ayoli D.ni qasddan o‘ldirganlikdagumon qiliniBushlangan. Mazkur holat yuzasidan Mirzo Ulug‘bek tuman prokuraturasi tomonidan J.ganisbatan O‘zbekiston Respublikasi JKning 97-moddasi 1-qismi bilan jinoyat ishi qo‘zgcatilgan. Jinoyat ishi yuzasidan olib borilayotgan dastlabki tergov harakatlari jarayonida ish bo‘yichagumon qilinuvchi tariqasida so‘roq qilingan J. haqiqatdan hamayoli D.ni xiyonat qilganligi uchun o‘ldirganligini ma‘lum qildi. Shaxsiy tintuv o‘tkazilganida uning yonidan 500 ming so‘m pul vashaxsiy hujjatlari topiladi.

Mazkur jinoyat yuzasidan jinoyatni tergov qilishdava jinoiy hodisaning haqiqiy holatini Aniqlashda qanday kriminalistik metodlardan foydalanish mumkin?

Kriminalistikaning qanday xususiy metodlaridan foydalanish mazkur vaziyatda samarali natija beradi?

2-kazus

2014-yil 5-mart kuni Toshkent shahar Yunusobod tumani 6-mavze 34-uy 24-xonadonda o'g'rilik jinoyati sodir etilgan. Xonadon egasining xabariga ko'ra ushbu holat yuzasidan Yunusobod tumani IIB tergovchilari tomonidan dastlabki tergov harakatlari olib borildi. Hodisa joyini ko'sdan kechirish chog'ida barmoq izlari, poyabzal izlari, topiladi va daliliyashyolar sifatida olinadi. Dastlabki tergov chog'ida to'plangan dalillar jinoyatchi shaxsini Aniqlash uchun yetarli bo'lmaydi.

Mazkur holat yuzasidan hodisa sodir bo'lgan joyini ko'zdan kechirishda qanday kriminalistik metodlardan foydalanish lozim? Kriminalistikaning qanday xususiy metodlaridan foydalanish mazkur vaziyatda samarali natija beradi?

Kazuslar:

1-kazus

2013 yil 5 fevral kuni Chilonzor tumani, Shox ko'chasi, 5-uy, 3- xonadonda bosqinchilik jinoyati sodir etilgan. Bosqinchilik jinoyati natijasida hodisa joyidan qonga o'xshash qizil dog'lar, jabrlanuvchini qo'rqitish uchun otilgan o'q vagilza hamda soch tolalari topilgan.

Tergovchi ushbu obyektlarni identifikatsiya qilish uchun qanday harakatlarni amalga oshirishi kerak?

Yuqoridagi holatga kriminalistik jihatdan bahobering, Bunda tergovchi qanday tergov harakatlarini amalga oshirishi kerak? Ularni amalga oshirish taktikasi va qo'llaniladigan kriminalistik texnik vositalarni bayon qiling.

2-kazus

Hodisa joyida o'qotar qurol yordamida otibo'ldirilgan bir nechta jabrlanuvchilar murdasi topildi. O'z kshiruvlar natijasida ushbu murdalarning har biri bitta o'qotar qurol yordamida otibo'ldirilgani Aniqlandi.

Surishtiruv jarayonida o'qotar qurolning egasi Aniqlandi va u ushlab keltirildi. Biroq quroldagi izlar qurol egasiga ham, murdalarga ham taalluqli emas. Aytinch, mazkur holatda haqiqatni Aniqlash uchun tergovchi qanday tergov taktikasidan foydalanadi?

Mazkur holat bo'yicha tayinlanadigan ekspertizalar va ular hal qiladigan vazifalarni Aniqlang.

O'q otar qurolni identifikatsiya qilish tartibini tushuntiring?

O'q otar qurolni diagnostika qilishda qanday masalalar hal etiladi?

2-mavzu. Kriminalistik texnikaning umumiy qoidalari. Sud Fotografiyasi vavideotasvir yozuvi.

1. Kriminalistik texnikaning umumiy qoidalari.

Kazuslar:

1-kazus

2012 yil 12 dekabrda 13 dekabrda o'tar kechasi E.ning xonadonidan qimmatbaho buyumlar yo'qolganligi to'g'risida IIB navbatchilik qismiga ariza kelib tushdi. Tergovchi Sh.ning xonadonida sodir etilgan o'g'rilik jinoyati yuzasidan qimmatbaho buyumlar turgan polirovka qilingan shkafni ko'sdan kechirdi.

1. Shkafning qaysi joylarida va qanday qo'l izlari qolishi mumkin?
2. Izlarni topish va olishda qanday kriminalistik texnik vositalar qo'llaniladi?
3. Izlar yuzasidan qanday ekspertiza tayinlanadi va ekspert oldiga qo'yiladigan savollar qanday bo'ladi?

2-kazus

Davlat siriga taalluqli saytlardan biriga fuqaro F. murakkab dasturlar orqali hujum qilib, undan axborot olib chiqadi. Biroq jinoyatchini ushlab chog'da uning ham to'g'ri fuqaro L. o'z uyida pomografik sayt ochganligi aniqlandi. Pomografik ma'lumotlarni o'zida jamlagan sayt faoliyati to'xtatildi. Uning tashkilotchisi fuqaro L. o'z uyida pomografik mazmunda axborotlarni shaxsiy kompyuteridan foydalangan holda internet orqali tarqatayotgan vaqtda qo'lga olindi. Biroq qo'lga olinishidan beri zavval u o'z shaxsiy kompyuteridagi ma'lumotlarni formatlash yo'li bilan o'chirib yuborgan. 1. Yuqoridagi holatda kriminalistik texnik vositalardan foydalanib, formatlangan kompyuterdan axborot olish mumkinmi? 2. Yuqoridagi ikki holat yuzasidan tergovni rejalashtirish va tergov versiyasini tuzish qanday tarzda amalga oshiriladi? 3. Formatlangan kompyuterdan axborotlarni olishimkoniyati mavjud bo'lsa, tergovchi mazkur holatda qaysi tergov harakatlarini o'tkazishi lozim?

2. Sud Fotografiyasi.

Kazuslar:

1-kazus

IIV ga kelib tushgan xabarga ko'ra, Yashnobod tumani, Hamid Olimjon kolchasi, 9-uyda kech soat 21.00dan o'tgan ma'lum shaxslar uyga bostirib kirib bosqinchilik jinoyatini sodir etadi. Bosqinchilik jinoyati oqibatida oila a'zolaridan bir kishiga og'ri tan jarohati yetkaziladi. Ikki kishiga esayengil tan jarohati yetkazilgan. Hodisa sodir bolgan joo'dan 3000 AQSH dollari miqdorida pul summasi olib ketilgan. IIV xodimlari hodisa joyini ko'sdan kechirib, O'z.R JK 164-moddasi 1-qismi ya'ni bosqinchilik jinoyati alomatlari mavjudligini aniqlab, jinoyat ishi qo'zg'atadilar. Hodisa joyidan qizil rangli dog'lar, bir qancha barmoq va oyoq izlari hamda ism

yozilgan tamaki yondirgich topilgan. Lekin, topilgan narsalar jabrlanuvchiga taalluqli emasligi ma'lum bo'lgan.

Ushbu holat yuzasidan krimnalistik Fotografiyaning qanday metodlaridan foydalanish mumkin? Dalillarni mustahkamlovchi va aks ettiruvchi vosita sifatida krimnalistik Fotografiyaning hozirgi kundagi imkoniyatlari qanday?

2-kazus

2015 yil 5 yanvar kuni soat 13.00da Chilonzor tumani IIBda fuqaro A. tomonidan ariza kelib tushgan. Arizada quyidagilaraks ettirilgan. Fuqaro A. o'z oilasi bilan 1-yanvar kuni Qashqadaryo viloyatiga ketib, 5-yanvar kuni uyga qaytadi. Kelganida uyning tartibsiz holda yotganligi, Qimmatbaho Buyumlar yo'qolganligining guvohi bo'ladi. Dastlabki tergov davomida voqea joyidan noma'lum shaxsningizlari topiladi va uyga kirishda Buzuvchi qurollardan foydalanilganligi ma'lum bo'ldi.

Voqea joyini ko'zdan kechirish davomida krimnalistik Fotografiyaning qanday usullaridan foydalanish mumkin? Tergov harakatlarini o'tkazish davomida Fotosuratning qo'llanilishi qanday usulda rasmiylashtiring.

3-mavzu. Krimnalistik trasologiya. Krimnalistik ballistika.

1. Krimnalistik trasologiya.

Kazuslar:

1-kazus

Xonadonda sodir etilgan o'g'rilikishini tergov qilishda, hodisa joyidan turli predmetlardan 12 ta barmoq izlari topilgan va olingan. Ma'lum vaqt davomida o'g'rilik jinoyatini sodir etishdagumonlangan K. qo'lga olindi. Daktiloskopik ekspertiza uchun qanday materiallar jo'natilishi lozim? Ekspert oldiga qo'yiladigan savollarni shakllantiring. Daktiloskopik ekspertizani o'tkazish necha bosqichda amalga oshiriladi.

2-kazus

Avtoyo'lning chetida yalang'och holda ayol murdasi topilib, uni yuzi tanib bo'lma Sholatga kiltirilgan. Murda ko'sdan kechirilganda, uning bosh qismida jarohatlar mavjud bo'lsa-da, ammo murdava uning atrofidagi qonizlari topilmagan. Shuningdek, murdaning oyoqlari Bukilib, qorin qismiga tortilgan holda yotgani Aniqlangan. Murda atrofidagi murdani ko'rgan odamlarni oyoqlari mavjud. Murdadan 100 m narida qo'lda to'qilgan gilam topilib, unda qonga o'xshash dog'lar Aniqlangan. Gilamda yo'lga qarab yo'naltirilgan kam ko'rinadigan izlar borligi Aniqlangan. Murda ko'sdan kechirilganda uning shaxsi Aniqlanmagan.

Tergov versiyasi tushunchasi, turlarini tavsiflang. Yuqoridagi ma'lumotlardan foydalanib tergov versiyasi (tasmollari)ni tuzing va uni o'shirish chora-tadbirlarini belgilang. Qanday turdagi trasologik ekspertizani tayinlash mumkin?

2. Kriminalistik ballistika.

Kazuslar:

1-kazus

O'qotar qurol yordamida qotillik jinoyati yuz berdi. Ayblanuvchiningaytishicha, u jabrlanuvchi M. va S.ni ochiq qolganavtoulodan pul mablagini o'g'irlamoqchi bolgan vaqtda ko'rib qolgan. Aylanuvchi L. jabrlanuvchi M. va S.ga o'zining O xodimi ekanligini aytgan hamda ularni qo'lga olmoqchi bolgan.

Jabrlanuvchi M. va S. birdanayblanuvchi L. hamla qilib, uning qo'lida turgan pistoletni olib qo'ymoqchi bolgan. Biroq tasodifan o'qotar qurol o'zpkisi bosilib, o'q jabrlanuvchi M.ning bo'yniga o'zkan. Natijada jabrlanuvchi M. hodisa joyida olgan. Jabrlanuvchi S.ning ta'kidlashicha, ular jabrlanuvchi M. bilan pivo ichib, omirishganda ayblanuvchi L. ularga qurol bilan qo'qqisdan hujum qilgan. Ularayblanuvchini qaytarishga harakat qilganda u quroldan o'quzib jabrlanuvchi M.ni o'ldirgan. Natijada, ish joyiga o'zlefon qilib, u yerdanguruhni chaqirgan va holatni o'zining foydasiga hal qila boshlagan.

Masalani har ikki holat bo'yicha tergov qiling.

Jinoyatning kriminalistik xarakteristikasini bering. Mazkur holat bo'yicha tergovni rejalashtiring va tergov versiyalarini tuzing. Holat yuzasidan qanday turdagi ekspertizalar tayinlanadi?

Vaziyat yuzasidanAniqlanishi va isbotlanishi lozim bo'Igan holatlarni tavsiflang.

Jinoyat ishi yuzasidan qanday dastlabki va keyingi tergov harakatlari o'tkaziladi? Tergovchi ularni o'tkazishda qanday taktik qoidalarga e'tibor qaratishi lozim?

2-kazus

Qotillik jinoyatini sodir etishga suiqasd qilish holatini tergov qilishda Aniqlanishicha, K. o'zining sobiq xotininguyi oynasidan stvoli qirqilgan ov miltiqig'idan o'quzadi. K.ningaytishiga qaraganda, u hech kimni o'ldirishni xohlamagan, nishonga olmagan holda o'q uzganligini bildirgan.

K. so'zlarini o'shirishuchun qanday harakatlarni amalga oshirish lozim? O'q uzilgan masofani Aniqlash yuzasidan sud-ballistik ekspertizasi imkoniyatlarini Aniqlang. Ekspert hal etadigan masalalar nimalardaniborat bo'lishi lozim

4-mavzu. Hujjatlarning qo'lyozmamatnlarini kriminalistik usulda o'shirish. Hujjatlarni kriminalistik texnika usulida o'shirish.

Kazuslar:

1-kazus

Navoiy viloyati Qaranda tuman prokuraturasi 2014 yil 1 martdagi "Qishloq xo'jaligida islohotlarni amalga oshirishga qaratilgan qonunlar ijrosini ta'minlashga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" gi P rezident Farmoni ijrosi ustidan o'zgishli nazorat tadbirlari olib borildi. Xususan, Karmana tumanidayashovchi fuqaro I.ningarizasi yuzasidan o'tkazilgan o'shirishdan 2014-yilning mayoyida fuqaro M. tomonidan qarindoshlari S. va J.larning imzolarini qalbakilashtirib ularning nomidan dehqon xo'jaligi uchun yeRajratish to'g'risida tuman hokimi nomiga soxta ariza

tayyorlab, ko'rib chiqish uchun hokimlik huzuridagi yerajratish komissiyasiga taqdim qilinganligi aniqlandi.

Tuman hokimligi huzuridagi yerajratish komissiyasi a'zolari o'z mansab vakolatlarini suiiste'mol qilib, dehqon xo'jaligi uchun yerajratish to'g'risida tuman hokimi nomigayozilgan soxta arizaga o'zgishli tartib daxulosa berib, dehqon xo'jaligi yuritish uchun yerajratish to'g'risida qaror qabul qiladi.

Ushbu vaziyatda imzoni qalbakiligini aniqlashda qanday turdagi ekspertiza tayinlanadi? Qo'lyozmalarini kriminalistik usulda o'shirishda qanday usullardan foydalaniladi? Arizani soxtalashtirish va imzolarni aniqlashda qanday dalillarni qo'lga kiritish lozim?

2-kazus

Yunusobod tuman prokuraturasi tomonidan 2015-yil 25-aprelda 12-daha, 13-uy, 23-xonadondana'imov R.V. ning Murdasi topildi. Sud tibbiy ekspertizaxulosasiga ko'ra Alimov R.V. tarkibida inson o'limiga olib keluvchi zaharli moddani iste'mol qilishi natijasida o'lganligi aniqlandi. Hechqanday zo'rlashalomatlarini topilmadi. Voqea joyi ko'sdan kechirilgan paytdamurda o'z xonasida divandayotgan holatida topildi. Divan yonidagi stolda Alimov R.V. nomidan yozilgan xat topildi. Xatning mazmuniga ko'ra Alimov R.V. joniga qasd qilganligi ko'rsatilgan.

Ushbu holatda dastxatning egasi aynan Alimov R.V. ekanligi yuzasidan qanday kriminalistik o'z kshiruv o'tkazilishi lozim. Dastxatni identifikatsiya qilishgaxatning qanday belgilari asosida erishish mumkin? Xatshunoslik ekspertizasi uchun qanday namunalar berilishi lozim?

2. Hujjatlarni kriminalistik texnika usulida o'shirish.

Kazuslar:

1-kazus

A. ismli shaxs ish haqi to'g'risidagi hujjatga ro'yhat olish nomerini kiritib uni qalbakilashtirdi. Tergov jarayonidagumon qilinuvchi A. hujjatni qalbakilashtirmaganligini, hujjat tuzilgan vaqtda uning barcha rekvizitlari bo'lganligini ta'kidlagan.

Aytingchi, mazkur holatdagumon qilinuvchiningaybi bor-yoqligini aniqlash uchun hujjatni kriminalistik-texnik usulda o'shirishning qaysi turlaridan foydalanish mumkin?

Hujjatlarni kriminalistik texnik usulda o'zshirishning qanday turlari mavjud?

2-Kazus

Firibgarlik jinoyati yuzasidan Buxgalteriya hujjatlarini ko'sdan kechirish chog'ida terovchida bir hujjatning Muhri haqiqiy ekanligiga shubha tug'ildi.

Hujjat muhrini haqiqiy emasligini aniqlashda qaysi belgilariga e'tibor qaratish lozim. Tergovchi ekspertiza (hujjat muhrini haqiqiy emasligini aniqlash) uchun qanday material (namuna)larni tayyorlashi vayuborishi lozim. Mazkur holat bo'yicha hujjatlarni kriminalistik-texnik usulda o'shirishning qanday taktik qoidalari mavjud.

5-mavzu. Odamlarning tashqi qiyofa belgilari asosida identifikatsiya qilish. Kriminalistik ro'yxatga olish.

1. Odamlarning tashqi qiyofa belgilari asosida identifikatsiya qilish.

Kazuslar:

1-kazus.

2014-yil 5-yanvar kuni Olmazor tumani, bog' ko'chasida F.ga nisbatan talonchilik jinoyati sobiretilgan. Talonchilik natijasi F.ning bo'ynidan qimmatbaho taqinchoq olib ketilgan. Tushuntirishlari olib borish jarayonida fuqaro F. talonchi qo'shnisi S.ga o'xshab ketishini ta'kidlabotgan.

Yuqoridagi holatga kriminalistik jihatdan baho bering, Bunda tergovchi qanday tergov va tezkor qidiruv harakatlarini amalga oshirishi kerak? Ularni amalga oshirish taktikasi va qo'llaniladigan kriminalistik texnik vositalarni bayon qiling.

Ushbu hoglatda odamning portretlari asosida o'tkaziladigan identifikatsiyaviy o'zksiruv olib borish mumkinmi?

2-Kazus.

Fuqar d. Yunusobod tuman prokuraturasiga murojaat etib, o'zining tilla taqinchog'ini o'g'irlab ketishganligini aytdi. Fuqaro d. ningaytishicha, o'g'irlik ko'chada sodir etilgan, u o'g'ining kimekanligini bilmasligini, o'g'ri taqinchoqni egasidan yulibolib ketganligini ta'kidladi. Keyinchalik surishtiruv va dastlabki tergov jarayonida hodisa joyini ko'sdan kechirilganidava atrofda bir qancha do'kon sotuvchilari bilan so'rov o'tkazilganida ulardan biri jinoyatchining yuzini ko'rganligi, lekin kimligini tanimasligini aytdi.

Mazkur ish bo'yicha tergovchi dalillarni to'plashuchun qanday tergov harakatlarini amalga oshirishi mumkin? O'g'rini tashqi qiyofa belgilari bo'yicha identifikatsiya qilish mumkinmi? Odam tashqi qiyofasi bo'yicha qanday tartibda identifikatsiya qilinadi?

3. Kriminalistik ro'yxatga olish.

Kazuslar:

1-kazus

Yunusobod tumani ITV xodimlari tomonidan tezKo r qidiruv tadbiri o'tkazilishi natijasida Azizova S.ning xonasidan qalbaki pul banknotlari topildi, shuningdek qalbaki banknotlarni chiqarishgamo'ljallangan mashinka topildi. Qalbaki pul banknotlarining qalbakilashtirishusuli o'zksirib ko'tildi. A zizova S. besh yildan beri pul banknotlarini qalbakillashtirish bilan shug'ullanib kelayotganligini ma'lum qildi.

Mazkur vaziyatda tergovchi tomonidan qanday tergov harakatlari o'tkazilishi lozim? Oldingi jinoyatlarni ochishda kriminalistik ro'yxatga olish tergovchiga samarali yordam bera oladimi?

2-kazus

Chirchiq kanalidan noma'lum shaxsning murdasi topildi. Murdaning yuz qismiga jarohatlar yetkazilganligi vamurdaning holati tanib bo'lmas darajada ekanligi tufayli uning shaxsi Aniqlanmadi. Sud tibbiy ekspertizasi natijalariga ko'ra, Shaxs boshiga

og'ir tan jarohati yetkazilishi natijasida om ganligi, so'ngramurda suvga tashlab yuborilganligi va oclim kelib chiqishi vaqti Aniqlandi.

Ushbu vaziyatdashaxsi noma 'lum murdaning shaxsi qandayAniqlanadi? Shaxsi Aniqlanmagan murdalar bo'yicha qanday ro'yxat yuritiladi?

6-mavzu. Kriminalistik taktika: umumiy qoidalar, tergovni rejalashtirish va tashkil etish.

1. Kriminalistik taktikaning umumiy qoidalari.

Kazuslar:

1-kazus

TATUning 2-kurs talabasi fuqaro P. o'zkurs doshi fuqarod.ni Nexia rusumli davlat raqami 10P758DL avtomashinasini olib qochgan. Avtomashina 2013-yil 2-sentabr kuni Uch Qahramon posti DAN xodimlari tomonidan ushlanganida ayblanuvchi uni kursdoshining roziligi bilan olib ketganini aytgan. Avtoullov ko'sdan kechirilganda uning bagaj qismidan qora selafanga o'ralgan oq kukun topildi. Ekspertiza bergan xulosasiga ko'ra ushbu kukun kokain moddasi bo'lib, umumiyo g'irligi 0,75 gram m ni tashkil etgan. Tergov jarayonida ayblanuvchi haqiqatda undan xabari yo'qligini aytgan. Biroq tergovchi Bungashubha bilan qarabayblanuvchi P.ni ehtiyo'lchorasi sifatida qamoqqa olgan.

Mazkur jinoyat ishining kriminalistik xarakteristikasini bering.

Jinoyat ishi yuzasidan tergovni rejalashtiring va tergov versiyalarini tuzing. Holat yuzasidan qaysi holatlarAniqlanishi va isbotlanishi lozim?

Holat yuzasidan o'tkaziladigan tergov harakatlarining taktik qoidalarini izohlang.

2-kazus

O'g'rilik jinoyatini sodir etishdagumon qilinuvchi jinoyatchi voyagay etmagan D. ushlendi. Tergovchi uni so'roq qilish cho g'ida berilgan savollarga ayblanuvchi D. to'liq javob berdi. Biroq ayblanuvchi D .dan o'g'irlangan narsalarni qayerda sotgani so'ralganida savolga Aniq javob bera olmadi. Tergovchi mazkur holat yuzasidan shubhalanib, jinoyatni bir o'zisodir etmagan degan taxminga bordi.

Holat yuzasidan jinoyatning kriminalistik xarakteristikasini bering. Jinoyat ishi yuzasidan tergov versiyasini tuzing va tergovni rejalashtiring.

Jinoyat ishi yuzasidanAniqlanishi lozim bo'Igan holatlarni Aniqlang. Dastlabki va keyingi tergov harakatlari o'tkazishning taktik qoidalari qanday?

2. Tergovni rejalashtirish. Tergovni tashkil etish.

Kazuslar:

1-kazus

Chilonzor tumani Farhod bozori chorrahasida oq rang "Nexia" rusumli avtoullov fuqaro I.ni urib ketadi. Natijada, fuqaro I. yengil tan jaroHati olib, shifoxonaga yotqiziladi. Tergov jarayonida jabrlanuvchi ayblanuvchi P.ni taniydi, biroq uning mashinasi ko'sdan kechirilganda avto ulovni hech qayeri shikast yetmagani

Aniqlandi. Ayblanuvchi Bu jinoyatni sodir etganini tan olmaydi. Biroq tergovchi jinoyatni aynan jabrlanuvchi sodir etganligini biladi.

Mazkur holat bo'yicha tergovni rejalashtiring va tergov versiyalarini tuzing.

Holat yuzasidan qanday turdagi ekspertizalar tayinlanadi? Holat yuzasidan Aniqlanishi va isbotlanishi lozim bo'lgan holatlarni tavsiflang.

Jinoyat ishi yuzasidan qanday dastlabki va keyingi tergov harakatlari o'tkaziladi? Tergovchi ularni o'tkazishda qanday taktik qoidalarga etibor qaratishi lozim?

2-kazus

2014-yil 26-avgust kuni Jizzax shahrida istiqo'mat qiluvchi rus millatiga mansub fuqaro I. lo'li millatiga mansub J.ni qasddan o'ldiradi. Ayblanuvchi I.ning aytishicha jabrlanuvchi fuqaro J. uning bo'lg'usi turMush o'rto g'i M .ni bir nechamarotaba ortidan kelib, uni yaxshi ko'rib qolganini aytgan. Fuqaro M. unga rad javobini bergach jabrlanuvchi M .ning nomusiga o'zgishga harakat qilgan. Vaziyatdan xabar topgan fuqaro I. jabrlanuvchi M .ni qo'rqitib qo'yish maqsadida uning d o'sti fuqaro F. bilan 2014-yil 26-avgust kuni kech soat 20:20 larda Jizzax shahar 1-mavze " Katta ariq" mahallasi chorrahasida ushlaydi. Uni zo'rlik bilan oq rangdagi "Nexia" rusumli, davlatraqami 10PD Havtoullovga chiqarib, shahar chetiga olib chiqib ketadi. Hodisa joyi sifatida Jizzax tumani 3-to r ko'chani o'ng tarafida joylashgan terakzor tanlanib, jabrlanuvchi ayblanuvchi fuqaro I. bilan o'saro urushib ketadi. Natijada fuqaro I. jabrlanuvchi M .ni to'm toq jism bilan uribo cldiradi. 177 Jabrlanuvchining tanasi ko'sdan kechirilganda uning o'ng oyog'i son qismida 20x 12 sm , qorin qismining yuqori o'ng tomonida 18 sm kattaligida ochiq tan jarohatlari mavjudligi Aniqlangan. Sud tibbiyot ekspertizasi bergan xulosaga ko'ra jabrlan uvchining tanasidan topilgan tan jarohatlari u om dirilganidan so'ng sobiretilgan.

Jabrlanuvchining tanasiga yetkazilgan jarohatlar sanchilib-kesuvchi jism bilan yetkazilgan. Shuningdek, jabrlanuvchining tanasida jiga r tana a'zosi kesibolinganligi hamekspertiza jarayonida Aniqlangan. Ayblanuvchilar so'roq qilinganda Ular jabrlanuvchi J.ni o'ldirib, tashlab ketganini, keyin nima bo'lganini bilmasligini aytishgan.

Yuqoridagi holatga kriminalistik jihatdan bahobering, Bunda tergovchi qanday tergov harakatlarini amalga o shir ishi kerak?

Holat yuzasidan qanday tergov versiyalari tuziladi?

Tergovchi tergovni rejalashtirishdanimalgarga E'tibor qaratishi lozim?

Jinoyat ishi yuzasidan qanday dastlabki va keyingi tergov harakatlari o'tkaziladi?

Mazkur holat yuzasidan qanday ekspertiza turlari tayinlanishi shart

7-mavzu. Hodisa joyini ko'sdan kechirish va so'roq qilish taktikasi.

1. Hodisa joyini ko'sdan kechirish taktikasi.

Kazuslar:

1-kazus

2013-yil 3-dekabr kuni Chilonzor tumani majlis ko'chasi 4-uyda o'g'irlik sobiretilganligi to'g'risida xabar kelib tushdi. Hodisa joyi ko'sdan kechirilganda uydagi Buyumlar tartibsiz yoyilganligi, uydagi javonlar eshiklari ochiq qolganligi Aniqlandi. Eshik qulfi o'zkshirilganda esa Buzish qurollaridan qoladigan biror-bir iz topilmadi. Uy egalari bo'lgan turmush o'rtoqlara. vag .ning aytishicha, 2-dekabr kuni ular Toshkent viloyatida A .ning xolasining uyidamehmonda bo'lganlar vashu sababli uyda hech kim bo'lmagan. Ularningaytishicha, uydan 12 million so'm vayoqut ko'zli tilla taqinchoqlar kom plekti o'g'irlangan.

Mazkur holatga kriminalistik jihatdan baho bering. Holat yuzasidan qanday ekspertiza tayinlash maqsadga muvofiq? Yuqoridagi holatda hodisa joyini ko'sdan kechirishdanimalgarga e'tibor qaratish lozim?

Tergovni tashkil etish va rejalashtirishning taktik qoidalarini beligilang.

2-kazus

2015-yil 22-dekabr kech soat 23.00-24.00 oralig'ida yo'l transport hodisasi yuz bergan. Hodisa natijasida yo'lni kesib o'tayotgan B. ismli shaxs hodisa joyida vafot etgan. Transport hodisasini sobir etgana. ismli shaxs esavoqea joyidan qochib ketgan. Tergovchi hodisa joyini ko'sdan kechirish tergov harakatini o'tkazich vaqtida jinoyat sobir bolgan joo'dagi izlar yo'mg'r yog'ganligi sababli ish uchunahamiyatli bolgan izlar yo'qalganligi va u yerdagi izlarning dalil olishuchun yetarli emasligi natijasida izlarni Aniqlayolmagan. Hodisa joyi ko'sdan kechirilganda, avtomobil chirog'i siniqlari topilgan. Boshqa daliliy ashyo topilmadi.

Mazkur holatga kriminalistik jihatdan baho bering. Holat yuzasidan qanday ekspertiza tayinlash maqsadga muvofiq?

Yuqoridagi holatda hodisa joyini ko'sdan kechirishdanimalgarga E'tibor qaratish lozim?

2. So'roq qilish taktikasi.

Kazuslar:

1-kazus

O'g'irlik jinoyati yuzasidan hodisa joyi ko'sdan kechirilganda xonadondan barmoq izlari topilgan. Daktiloskopik ekspertiza ushbu barmoq izlari gumonlanuvchi SH .ga o'zgishtli ekanligini Aniqladi. So'roq jarayonida A. o'zini jinoyat sodir bolgan joo'da bo'lmaganligini bayon qildi. Tergovchi dalil sifatida daktiloskopik ekspertiza xulosasini ko'rsatishga qaror qildi.

Ushbu holatda qanday so'roq qilish taktikasini qo'hash lozim. So'roq qilinuvchiga mavjud dalillarni ko'rsatish tartibi va chegarasini Aniqlang. So'roqni o'tkazish va rasmiylashtirish tartibini bayon qiling.

2-kazus

Olmazor tuman Ziyolilar ko'chasidayo'l harakati hodisasi sodir bomdi. Yo'l harakati hodisayuzasidan tergov harakatlari olib borilishi natijasidaguvoh Rashidov S. vaguvoho limov N .ning ko'rsatuvlari bir biriga zid ekanligi Aniqlandi va hodisayuz berganligi yuzasidan noAniqliklar vutsjudga keldi.

Ushbu holatdayo'l harakati hodisasi haqiqatda qanday sodir bo'iganligi va guvohlarning qaysi birining ko'rsatuvi to'g'riligi yuzasidan qanday so'roq qilishning qanday usullaridan foydalanish lozim ?

Mazkur holat yuzasidan yuzlashtirish tergov harakatlari qanday tartibda o'tkaziladi?

3. Jinoyatlarni tergov qilishda maxsus bilimlardan foydalanish taktikasi.

Kazuslar:

1-kazus

Firibgarlik jinoyati bilan shug'ullanayotgan reltrlik firma faoliyati fosh etildi. Tergovchi firma faoliyatidagi qonun Buzarliklarni ham dayetkazilgan moddiy zarar miqdorini Aniqlash maqsadida sud Buxgalteriya ekspertizasini tayinlash zarur degan xulosaga keldi. Shumaqsadda tergovchi A. firma boshqaruvchisi Sh.dan firma faoliyatiga oid Buxgalteriyava boshqa hujjatlarini berishini talab qildi. Biroq, firma boshqaruvchisi Sh. firma o'z faoliyatini olib borishda bir necha joy ga ko'chib yurganligi bois ushbu hujjatlar yo'qolganini aytib, uni berishdan bosh tortdi. Firma joylash gan joy ko'sdan kechirilganda u yerdan deyarli Buxgalteriya hujjatlari topilmadi.

Holat yuzasidan sud Buxgalteriya ekspertizasini tayinlash mumkinmi? Agar mumkin bo'lsa, u qanday amalga oshiriladi?

Mazkur holatda tergovchi jinoyat ishi tergov rejasini qanday tarzda tuzadi?

Holat yuzasidan qanday tergov versiyalari yuritiladi?

Dastlabki va keyingi tergov harakatlari o'tkazishning taktik qoidalari qanday?

2-kazus

2013-yil 12-dekabr kuni IIO ga Yong'in sodir bo'lganligi xaqidama'lumot kelib tushdi. Hodisa joyi ko'sdan kechirilgach, uyning Butkul yonib ketganligi, IIO gaxabar bergan shaxsning xotini va 5 yashar qizi kuyish natijasidavafoo'ztganligi Aniqlandi.

Ushbu holatda qanday turdagi tergov harakatlarini o'tkazish va ekspertizani tayinlash maqsadga muvofiq? Ekspert oldiga qanday savollar qo'yiladi?

Holat yuzasidan qanday tergov versiyalari tuziladi?

Tergovchi tergovni rejalashtirishdanimalarga e'tibor qaratishi lozim?

8-mavzu. Yuzlashtirish, tintuv va olib qo'yish, ko'rsatuvlarni hodisa joyida o'shirish taktikasi.

1. Yuzlashtirish o'tkazish taktikasi.

Kazuslar:

1-kazus

2 yil avval sodir etilgan qotillik jinoyatini sodir etgan shaxs Aniqlanmaganligi sababli jinoyat ishi yurituvi to'xtatilgan. Ushbu jinoyatni sodir etishi mumkin bolgan shaxslar ichida uning xotini ham bo'lishi mumkin degan versiyani o'shirish zarurati tug'ilib, jinoyat ishining tergovi qayta tiklandi. Jinoyat bilan bog'liq faktlarni Aniqlash maqsadidagumonlanuvchininguyida tintuv o'tkazich rejalashtirildi. Tintuv obykti 238 sifatida uy ning hovlisida qurilishi tomomlanmaganayvon, garaj, quduq va poliz ekinlari mavjud hududlar belgilandi. Tintuv chegarasi va taktikasini Aniqlang.

Tintuv jarayonida qanday kriminalistik texnik vositalar qo'llaniladi?

2 -kazus

Fuqaro M . tanishi I giyohvandlik vositalari bilan savdo Qilayotganligini aytib IIB xodimlariga murojaat qildi. Fuqaro I. Tezkorqidiruv xodimlari tomonidan olib borilgan kuzatish tadbirlari natijasida "Aziya" restoranida o'z mijoziga qora paketda oq kukun sotayotgan paytda qo'Iga olinadi. Ushbu modda ekspertiza natijalariga ko'ragiyohvandlik moddasi emasligi ma'lum bo'ladi.

Ushbu ho la t yuzasidan tintuv va olib qo'y ish tergov harakatlarini o'tkazish mumkinmi? Tintuv o 'tkazishuchun tergovchi qanday protsessual harakatlarni amalga oshirishi lozim ?

Tintuv olib borishda tergovchi nimalarga ko'p ro q E'tibor qaratishi lozim ?

3. Ko'rsatuvlarni hodisa joyida o'shirish taktikasi.

Kazuslar:

1-kazus

Bahodirov N . 2010-yilda bedarak yo'qolgan fuqaro Salimov T.ni CHilonzor tuman, Yusufxoshojib ko'chasida o'ldirganligini va uni Chirchiq kanaliga olib borib tashlab yuborganligi to'g'risida ko'rsatuv berdi. Tergov jarayonida fuqaro Salimov T. haqiqatdan ham 2010-yilda bedarak yo'qolgan debe'lon qilinganligi va o'sha yili Chirchiq kanalidan shaxsi noma'lum murda topilganligi Aniqlandi.

Mazkur holat yuzasidan ko 'rsatuvlarni hodisa sodir bo'Igan joo'da o'shirish qandayahamiyatga ega hisoblanadi? Ko'rsatuvlarni hodisa joyida o'shirishning protsessual tartibi va taktikasi haqida so'zlab bering. Ushbu tergov harakatini o'tkazishda tergovchi nimalarga e'tibor qaratishi lozim?

2-kazus

Fuqaro Azizov M. bir guruh shaxslar tomonidan do'pposlanib, og'ir tan jarohati yetkazilishi natijasida o'lganligi Aniqlandi. Jinoyat sodir etishdagumon qilinayotgan shaxslar qo'lga olindi va ularning har biri so'roq qilindi. So'roq qilish tergov harakati natijasida ba'zi bir noAniqliklar yuzaga keldi.

Tergovchi ushbu vaziyatda guruhning har bir ishtirokchisi jabrlanuvchiga qanday jarohat yetkazganligini Aniqlash uchun ko'rsatuvlarni hodisa sobir bo'lgan joo'da o'shirish tergov harakatini olib borishi mumkinmi?

Ushbu tergov harakati qanaday samarali natijalarga olib kelishi mumkin?

9-mavzu. Tergov eksperimenti, tanib olish uchun ko'rsatish, o'zlefon va boshqa qurilmalar orqali olib boriladigan so'zlashuvlarni eshitib turish taktikasi.

1. Tergov eksperimentini o'tkazish taktikasi.

Kazuslar:

1-kazus

Tergovchi 14 yoshli qizni yo'qolganlik fakti bo'yicha olib borgan o'zksiruv natijasida, u ota-onasi bilan jan jallashiBuyidan chiqib ketib, 6 oy davomida qaytib kelmaganligini Aniqlangan. Qo'shni tumanda zo'rlabo'ldirish belgilari bilan tanib olinmagan yosh qizning murdasi topilgan. Ekspertiza xulosasiga ko'ra, murda 5 oyoldin ko'milgan, uning yonidan fototasviri topilgan.

Aytinchi, murdaning shaxs ini identifikatsiya qilish va amalga oshiriladigan chora-tadbirlarni Aniqlashtirishuchun qandayusullar foy dalanish mumkin? Mazkur holatda jinoyatni ochishuchun qanday tergov harakatlari va ekspertizalar tayinlanadi? Ekspertlar hal etadigan vazifalarni yoriting.

2-kazus

Toshkent shahar, Chilonzor tumani, 7 daxasi kichik tor ko'chasi arig'i yoqasidan 15-20 yoshlar orasidagi boshsiz n o'malum qiz jasabi topildi. Surishtiruv va dastlabki tergov vaqtida jablanuvchining boshi hech qayerdan topilmadi. Tergovchi jabrlanuvchining shaxsini Aniqlash maqsadida tergovni qanday rejalashtirishi va tashkil etishi lozim .

Amaliyotda jabrlanuvchining shaxsini Aniqlash bilan bo'g'liq ko'plab usullar mavjud. Sizningcha, tergovni rejalashtirish va tashkil etish tushunchalari nimani anglatadi? Ular o'rtasida qanday farqlar mavjud? jabrlanuvchining shaxsi no'malum bo'lsa, tergovni rejalashtirish va tashkil etish qay holatamalga oshirilishi zarur? Amaliyotda, tergov rejalashtiru ganda jinoyat ishining qanday xususiyatlari yoki tomonlariga e'tibor qaratiladi?

3. O'zlefon va boshqa qurilmalar orqali olib boriladigan so'zlashuvlarni eshitib turish taktikasi.

Kazuslar:

1-kazus

A. ismli shaxs D X X organlariga 21.01.2015-yilda murojaat etib, sheriklari U. vam . 22.01.2015-yilda inkassatorga hujum qilish rejasini tuzayotganligini xabar qildi. Tezkor qidiruv xodimlari o'z rahbarlaridan ruxsat olgan holda U .vam. ning o'zlefondagi so'zlashuvlarini tingladi. Bu haqida prokurorga 18 soat ichida xabar qilindi. 21.01.2015-yilda o'zlefon so'zlashuvini tinglash bo'yicha sanksiya chiqardi. Jinoyat inkassatorning pul olishi kechiktirilishi munosabati bilan 24.01.2015 ga qoldirildi. Tezkor qidiruv xodimlari o'zlefon so'zlashuvlarini eshitishni davom ettirishdi.

Vaziyatga huquqiy bahobering? Ushbu holatda tezkor qidiruv faoliyati materiallari dalil sifatida qabul qilinadimi? Shu holatda jinoyat protsessual qonun talab lari Buzilganmi?

Prokuror san ksiya si talabetiladigan tezkor qidiruv tadbiri qandayolib boriladi? O'zlefon va boshqa qurilmalar orqali olib boriladigan so'zlashu vlarni eshitib turish tartibi va taktikasi qanday?

2-kazus

Toshkent shahar prokuraturasi iqtisodiy jinoyatchilik va korrupsiyaga qarshi kurash bo'limi xodimlari va O'zbekiston Respublikasi IIV jinoyat qidiruv va uyushgan jinoyatchilik Ka qarshi kurash bo'limi tezkor qidiruv xodimlari bilan ham korlikda arizachi fuqaro Aliev Jobir Yo'ldashovning arizasiga asosan U cho'zpa tuman xalq ta'limi bomimiga qarashli 45-sonli maktab direktorining fuqaro Aliev Jobir Yo'ldashovdan pora talab qilganligi holati yuzasidan tezkor-tadbir o'tkazilishi rejalashtirilgan. Tadbir jarayonida zaruriyat tug'i lganligi sababli, U cho'zpa tuman xalq ta'limi bomimiga qarashli 45-sonli maktab direktorininguyali aloqa o'zlefonidagi so'zlashuvlari eshitilgan va o'zlefon so'zlashuvlaridan nusxa olingan. O'tkazilgan tezkor tadbiri jarayonida U cho'zpa tuman xalq ta'limi bomimiga qarashli 45-sonli maktab direktori fuqaro Aliev Jobir Yo'ldashovdan 100 AQSH dollari miqdoridagi pul mabalag'iarini olgan vaqtida qo'lga olingan. Mazkur holat yuzasidan U cho'zpa tuman xalq ta'limi bomimiga qarashli 45-sonli maktab direktoriganisbatan O'zbekiston Respublikasi JK ning 210-moddasi 3-qismi "v " bandi bilan jinoyat ishi qo'zg'atilgan. Tezkor ta d Bimi o'tkazgan xodimlar tomonidan tergovga U cho'zpa tuman xalq ta'limi bomimiga qarashli 245-sonli maktab direktorining o'zlefondagi so'zlashgan yozuvlari taqdimetilgan va jinoyat ishi yuzasidan olib borilgan dastlabki tergov harakatlari jarayonida ushbu o'zlefon so'zlashuvidagi ma'lumotlardanayblanuvchiningaybini isbotlovchi dalil sifatida foydalanilgan.

Ushbu holat yuzasidan o'zlefon so'zlashuvlarini tinglashda qanday xatoliklargayo'l qo'yilgan? O'zlofon va boshqa qurilmalar orqali so'zlashuvlarni tinglash jinoyatlarni ochishda qandayahamiyatga ega, va ularni o'tkazilishi qanday tartibda rasmiylashtiriladi?

10-mavzu. Jinoyatlarni tergov qilish kriminalistik uslubiyo'ning umumiy qoidalari. Qotillik, nomusga o'zgish va odam savdosi jinoyatlarini tergov qilish.

1. Jinoyatlarni tergov qilish kriminalistik uslubiyo'ning umumiy qoidalari.

Kazuslar:

1-kazus

14-may kuni M. Ulu g'bek tumani IIB ga 17 yashar semenova ismli qizariza bilan murojaat qilgan. Arizada Semenova 13-may kuni kech soat 23:00 da park yoqalab uyiga ketayotganida uni oldidan 2 nafar yigit chiqib, ular bilanaylanishini taklif qilishgan. Semenova bunga rad 360 javobini bergachular kuchishlatibuni parkichiga olib kirishgan. Semenova pichoq bilan tahdid qilib, agar baqirsa so'yib tashlashi mumkinligini aytishgan. Shundan so'ngulardan biri semenova bilan jinsiyaloqada bolgan. Boshqasiuni qo'llaridan ushlab turgan. Qo'lidan ushlab turgan shaxs jin siyaloqa tugaganidan so'ng, yigitlar uni kiyinishigayordam berishgan, ozroq masofagacha kuzatib qo'yishgan. Ulardan biri Semenovani xafta so'ngida uchrashuvga taklif qilgan.

1. Nomusga o'zgishning kriminalistik elementlari tizimini bayon qiling.
2. Davlat baki tergov versiyalari va tergov vaziyatlarini belgilang.
3. Jinoyat ishini tergov qilish rejasini tuzishda nimalarga e'tibor qaratish zarur.

2-kazus

Dastlabki so'roq jarayonida Semenova IIO lariga o'z vaqtida xabar bermaganini qo'rqib ketganligi bilanizohlagan. Ertalab bolgan voqeani sinfdoshlariga aytgan va keyinroq murojaat qilgan.

Jabrlanuvchining sinfdoshlari Tursunkulovava Kazakovalar ertalab Semenova kelib o'zibilan bolgan voqeani aytib berganini va ularning maslahati bilanariza berganini tasdiqlashdi. Tergovchi jabrlanuvchi bilan birga hodisa joyiga chiqdi. Semenova ko'rsatgan hodisa joyidan "Winston" sigaretasi qoldiqlari va turli biologikizlar topildi. Semenovani aytishicha jinoyatchilardan biri sigareta chekkan. Shundan so'ng tergovchi IIO xodimlariga agar jinoyatchilar yana jabrlanuvchi bilan ko'rishishuchun kelishsa ularni qo'lga olish to'g'risida ko'rsatma berdi. Biroq, Bu tadbir o'z samarasini bermadi.

2-ma'lumotni tahlil qiling va yig'ilganashyoviy dalillarni tavsiflang.

1. Tergov versiyalarni shakllantiring.
2. Jinoyat ishini tergov qilish rejasini to'ldiring.

4. Odam savdosi jinoyatlarini tergov qilish uslubiyo'ti.

Kazuslar:

1-kazus

2015-yil 1-yanvar kuni Mirzo Ulu g'bek tuman prokuraturasiga Fuqaro OdilovamiNariza bilan Murojao'ztib, fuqaro A zizov Z okir 2014 yil 20-avgust kuni 15 kishini Rossiya qurilishshootida ishlashuchun olib ketganligini va ularga

kattamiqdorda pul va 'Da qilganligini, etib borishganidan so'ng esa ularning pasportlarini olib qo'yib, ishlaganlaridan so'ng qaytarib berishlarini aytibo'tgan. A zizov Z o Kir ishchilarni ikki oy davomida ishlatgan va ularga hech qanday haq to'lamagan, 2014-yil 21-oktabr kuni ishchilar ishlashdan voz kechib, 400 undan pasportlarini qaytarib berishini so'rashganida, u pasportlarni Qaytarib bermasligini, agarda ishchilar unga bo'ysunmasa, pasportlarini yoqib yuborishini va haq to'lamasligini aytgan va uchoy ishlab berganlaridan so'ng pasportlarini qaytarib berishini aytgan. Shundan so'ngikki hafta o'tgacha zizov Z okir ishchilarni boshqarishchunishga kelmagan. Ishchilarga zizov Z okimi ikki haftamobaynida ko'rishmaganligini, shundan so'ngishchilarga zizov Z o Kiming xonasi eshigini Buzib kirib, uning shkafidan o'zlariga o'zginshli bo'lgan pasportlarini olishganligini va O'zbekistonga qaytib kelishganligini, A zizov Z o Kiming sheriklari borligini, lekin ularni tanimasliklarini aytishgan. P rokuraturAxodimlari tergov davomida fiiqaro A zizov Z okir 2014-yil 30-oktabr kuni o'zini o'zio'ldirganligini vaxat qoldirib ketganligini Aniqlashdi. Vaziyatga huquqiy bahobering.

Ushbu jinoyatning kriminalistik tavsifiva Aniqlanishi lozim bo'lgan holatlarni belgilang.

Mazkur jinoyat yuzasidan tergov versiyalari va rejasini tuzing.

Ushbu vaziyatda qanday taktik qoidalar qo'llaniladi? Jinoyatni fosh etish rejasini tuzing.

Tergov versiyalrini shakllantiring.

2-Kazus

2015-yil 12-mart kuni Chilonzor tumani prokuraturasiga fuqaro Valieva Sabina tanishi Rizoev Kam ron qizlarni cheo'zl hududidamajBuranishga jAlb qilishuchun olib ketganligini va ularga tahdid soliBularni cheo'zldamajBuranishlatib kelayotganligi haqidama'lumot beradi. IIB ning tezkor qidiruv xodimlari va prokuratura tergovchilari ham korligida tezkorqidiruv tadbirida o'tkazilishi natijasida Rizoev Kam ron Raximova Bonuni uyidan majBuran olib chiqib ketayotgan p ay tDa qo'lga olindi. R izoev Kam ron o'zining sheriklari kimekanligini aytishdan bosh tortdi.

Vaziyatga huquqiy bahobering.

Ushbu jinoyatning kriminalistik tavsifi va Aniqlanishi lozim bo'lgan holatlarni belgilang.

Mazkur jinoyat yuzasidan tergov versiyalari va rejasini tuzing.

Ushbu vaziyatda qanday taktik Qoidalar qo'llanilishi mumkin?

11-mavzu. O'zgalar mulkini talon-toroj qilish – firibgarlik, o'g'rilik, talonchilik va bosqinchilik jinoyatlarini tergov qilish.

1. O'zgalar mulkini talon-toroj qilish jinoyatlarining kriminalistik xarakteristikasi.

Kazuslar:

1-kazus

1. T ijorat bank rahbari Amonov F. fuqaro 1953-yilda tug'ilgan Jalolov B. bilan Muassasa balansidan chiqarilishi rejalashtirilgan moddiy 375 Qimmatliklarni odindan til biriktirib, moddiy boylikoittirish maqsadida rializatsiya qilib kelgan. O xirgi amalga oshirilgan jinoiyop eratsiya bank Muassasasiga o'z gishli "N exia" rusum li avtotransport vositasini rializatsiya qilish bilan bog'liqligi Aniqlandi. Unga ko'ra jinoyatChilaravtotransport vositasi tannarxini tushirish maqsadida undagi ayrim detallarni echibolib, yashirib qo'yishgan. Shundan so'ng, realizatsiya qilinayotgan obyektasm ga tushirilib, auksionga qo'yilgan. A uksion natijalariga ko'ra fuqaro Jalolov B. "N exia" rusum li avtotransport vositasini 5 000 000 so'm ga sotibolgan. Olib qo'yilgan detallar o'z o'rniga qo'yilib, Sereli bozorida 5800 A Q SH dolloriga sotib yuborilgan.

Holatni kriminalistik tahlil eting. Jinoyatni isbotlash MexAnizmi qay tarzda amalga oshirilishi lozim ? Ayb lAn u vchilarni so'roq qilishda tergovchi qanday taktikadan fOy DA lAnishi za ru r? Sizningcha, holat yuzasidan qanday tergov harakatlarini olib borish tergov ishi samaradorligini oshirishgaxizma t qiladi?

2-kazus

Davlat korxonasi va Fayz holding o'rtasidamahsulot yetkazib berish to'g'risidashatnoma imzolandi. Davlat korxonasi mansabdor shaxsi "Fayz" xolding boshqaruvchisi bilan oldindan til biriktirib sotibolinayotgan Mebellar tannarxini yuqori ko'rsatgan va o'rtadagi farqni o'sarobomishibolish bo'yicha kelishgan. Shartnoma 20 000 000 so'm ga baholangan.

Ho la tni kriminalistik tahlil eting. Jinoyatni isbotlash mexanizmi Qay tarzda amalga oshirilishi lozim ? Ayb lAn u vchilarni so'roq qilishda tergovchi qanday taktikadan fOy DA lAnishi zarur? Sizningcha, ho la t yuzasidan qanday tergov harakatlarini olib borish tergov ishi samaradorligini oshirishgaxizmat qiladi?

2. Firibgarlik jinoyatlarini tergov qilish uslubiyo'ti. 3. O'g'rilik jinoyatlarini tergov qilish uslubiyo'ti. 4. Bosqinchilik jinoyatlarini tergov qilish uslubiyo'ti.

Kazuslar

1-kazus

2015-yil 13-may kuni XXX tijorat bank rahbari Amonov F. ga qarashli davlatraqami S 256 FV bolgan, oq rangli, "N ex ia" rusum li avtotransport vositasini o'g'irlab ketilgan. Tezkor qidiruv tadbirlari natijasidagumon qilinuvchi fuqaro Zaynievni muqadda avtotransport vositalarini o'g'irlash bilan bog'liq jinoyatlarni

sodir etganligi Aniqlangan. 2015-yil 16-may kuni Zangiota tuman postidan 3 km narida, O'zbekiston 2-tor ko'chasi yonida "Nexia" rusumiga o'zgishli oq kuzov ichki jihozlari to'liq yechibolingan holda topilgan.

Holatni kriminalistik tahlil eting. Jinoyatchilarni Aniqlash va ashyo viy dalillarni topish uchun qanday tergov va tezkor-qidiruv tadbirlarini amalga oshirish lozim? Gumon qilinuvchini so'roq qilishda tergovchi qanday taktikadan foydalanishi zarur? Holat yuzasidan qanday tergov rejasi tuziladi va versiyalar yuritiladi?

2-Kazus

2014-yil 5-mart kuni Toshkent shahar Yunusobod tumani 6 kvartal 34-uy 24-xonadonda o'g'rilik jinoyati sodir etilgan. Xonadon egasining xabariga ko'ra ushbu holat yuzasidan Yunusobod tumani IIB tergovchilari tomonidan dastlabki tergov harakatlari olib borildi. Hodisa joyini ko'sdan kechirish chog'da barmoq izlari, poyabzal izlari, topiladi va daliliyashyolar sifatida olinadi. Dastlabki tergov chog'ida topilgan dalillar jinoyatchi shaxsini Aniqlash uchun yetarli bo'lmaydi.

Holatni kriminalistik tahlil eting. Jinoyatchilarni Aniqlash va ashyoviy dalillarni topish uchun qanday tergov harakatlari va tezkor-qidiruv tadbirlarini amalga oshirish lozim? Holat yuzasidan qanday tergov rejasi tuziladi va versiyalar yuritiladi?

12-mavzu. O't qo'yish va yong'in xavfsizligi qoidalarini jinoiy tarzda Buzilishini tergov qilish. Ekologiya sohasidagi jinoyatlarni tergov qilish.

1. O't qo'yish va yong'in xavfsizligi qoidalarini jinoiy tarzda buzilishini tergov qilish uslubiyoti.

Kazuslar:

1-kazus

2014-yil 20-noyabr kuni Toshkent shahar Chilonzor tumani, 9-daha 15-uy 15-xonadonda yashovchi fuqaro L. Azizov F. ga o'zgishli bo'lgan "Nexia" rusumli davlat raqami L 358 QA bo'lgan avtomobil Yonib ketgan. Ekspertiza xulosasiga ko'ra ushbu avtomoshina qasddan yoqib yuborilgan.

Jinoyatni kriminalistik tavsifini bayon qiling. Aybdorni Aniqlash jarayoni qanday tashkil etilishi lozim? Tergov versiyalari va rejasi qanday shakllantirilishi lozim? Holat yuzasidan qanday qo'shimcha tergov harakatlari o'tkazilishi zarur?

2. Ekologiya sohasidagi jinoyatlarni tergov qilish uslubiyoti.

Kazuslar:

1-kazus

2014-yil 25-oktabrda bir guruh fuqarolar tomonidan "Baxsar" OAK pivo ishlab chiqaruvchi korxonada ustidan ariza tushgan. Fuqarolar arizada zavod tomonidan atmosferaga chiqaralayotgan zaharli moddalardan nafas olish imkoniyati bo'lmay qolayotgani to'g'risidashikoyat qilishgan. Fuqarolar Aliboev B., Jumanov D. Aliev K.I.R astma kasalligi bilan organik bo'lgan xavodagi zaharli moddalar ularning sog'iigiga jiddiy zarar yetkazgani Aniqlangan. Fuqaro Jumanov D. shifoxonada vafo'otgan. Tibbiyot xulosasiga ko'ra o'limni yuzaga kelishiga kislorod

yetishmovchiligi sabab bo'lgan. Holat yuzasidan "Baxsar" O A K ko'sdan kechirilganda atmosferaga chiqarilayotgan gazlar miqdori belgilangan konsentrat miqdoridan oshmagani, gaz miqdorini o'lchovchi moslama oxirgi marta 2014-yil 20-oktabrda ko'rikdan o'tkazilganini Aniqlagan.

Holat bo'yicha jinoyat ishini kriminalistik tavsini bayon qiling. Isbotlash jarayoni qanday tashkil etilishi lozim? Tergovchi qanday qo'shimcha tergov harakatlari o'tkazilishi zarur? Holat yuzasidan tergov versiyalari va rejasi qanday shakllantiriladi?

2-Kazus

2014-yil 23-maydash.Rashidov tiimani, A .Nabiev ko'chasi, 6-uyda iso'z'qo'l at qiluvchi fuqarosamadov R. "Yantar" M. C.hJ tomonidan tuman yaqinadagi oqova suvga oqizilgan zaharli moddalardan terakzori qurib qolgani bo'yicha tuman prokuraturasigamurojaat qilgan. Shuningdek, Fuqarolar Aliev B., Do'stov D. Azimov K .lar hamariqdagi suv zaharlanishi oqibatida chorvamollari zaharlangani to'g'risida "Yan tar" M. C.hJ ustidanariza berishgan. "Yantar" M. C.hJ mazkur davolarni rad qilib, bunga aloqasi yo'qligini asoslab tergovga o'zginshli hujjatlarni taqdim qilgan. Tergov jarayonida "Yantar" M.C.hJ to'liq ko'sdan kechirilgan vashubhali holatlarAniqlanmagan. Biroq fuqaro (Cho'pon) IrisMetova. "Yantar" M.C.hJ ga taaluqli VA Z rusum li, davlatraqami K L A bo'lgan, zaharli chiqindi tashishuchun mo'ljallangan avtotransport vositasini har kuni shorn vaqtida tuman yaqinadagi oqova suv oldida to'xtab turishini aytib ko'rsatuv bergan.

Tergovchi hodisa joyini ko'sdan k echirilgan Da u yerdan zaharli moddalar va transport vositasiga taaluqli neft mahsulotlari qoldig'i mavjudligi Aniqlandi. Tergovchi jinoyatni aynan kim to monidan sodir etilganini Aniqlash maqsadida "Yantar" M ChJ haydovchilari fuqarobekov R., Z oidov S., Saidov L .larni tergovga chaqirgan. Biroq, fuqaro Irismetova. uyida chiqqan yong'in natijasida ko'zlari ko'rmay qolgani, tanasining 3/1 qismi kuyib ketgani, o'zidavolanishuchun shahar shifoxonasigayotqizilgani bois tergovda qatnasha olmagan. Fuqaro Irismetova kasalxonada vafoo'ztdi.

Holat bo'yicha jinoyat ishini kriminalistik tavsini bayon qiling. Isbotlash jarayoni qanday tashkil etilishi lozim? Holat yuzasidan qanday qo'shimcha tergov harakatlari o'tkazilishi zarur? Tergov versiyalari va rejasi qanday shakllantirilishi lozim.

13-mavzu. YHX qoidalarini jinoiy tarzda Buzganlik holatlarini tergov qilish. Terrorizm va ekstremizm bilan bog'liq jinoyatlarni tergov qilish. Poraxo'rlik jinoyatlarni tergov qilish.

1. YHX qoidalarini jinoiy tarzda buzganlik holatlarini tergov qilish uslubiyo'ti.

Kazuslar:

1-kazus

2015-yil 23-may soat 02:35 larda Chilonzor tumani Mustaqillik va A .Navoiy ko'chalarini kechishgan chorraxaday X X qoidalarini jinoiy tarzda Buzishi yuz berdi. Hodisa joyi ko'sdan kechirilganda A .Navoiy ko'chasi bo'ylab harakatlanib kelayotgan "Matiz" rusum li, davlatraqami L 353 DA bolganavtoullov Mustaqillik ko'cha bo'ylab harakatlanib kelayotgan " S park" rusum li, davlatraqami L 358 QA bolganavtoullov bilan to'qnashib ketgan. Natijada "Matiz" rusum li, davlatraqami L 353 DA bolganavtoullovni boshqarib kelayotgan haydovchi fuqaro L azizov L. hodisa joyida olam dan o'tgan. "Spark" rusum li, davlatraqami L 358 QA bolganavtoullovni boshqarib kelayotgan haydovchi A dilov M . og'r tan jarohati olib 16-sonli shahar shifoxonasigayotqizilgan. Bosh miya og'r jarohatlanishi natijasida fuqaro A dilov M .ni ko'zKo'rmay qolgan.

Hodisa joyi yo'lg'i rli ob-xavoda ko'sdan kechirilgani bois shinadan qolganizlarini Aniqlash va Aniq o'lchashimkoni bo'lmagan. Hodisaniing guvohlari Amirov K. va P arpiev K .lar ikki xil ko'rsatma berishgan. Ular o'z ko'rsatmalarini hodisani turli yerdan kuzatgani bilanizohlashgan. Dastlabki so'roq natijalariga ko'ra " S park" rusum li, Dav latraqami L 358 QA bolganavtoullov boshqaruvchisi A dilov M . o'z yo'li bilan harakatlanib kelganini bildirgan.

2015-yil 25-may kuni M .Ulug'bek tumani IIO ga S park rusum li, davlatraqami L 358 QA bolganavtoullov olib qochib ketilgani to'g'risida ariza kelib tushgan.

Jinoyatni kriminalistik tavsifmi bayon qiling. Ayb dorni Aniqlash jarayoni qanday tashkil etilishi lozim ? Tergov versiyalari va reja si qanday shakllantirilishi lozim ? Holat yuzasidan qanday qo'shimcha tergov harakatlari o'tkazilishi zarur?

2-kazus

2015-yil 25-avgust kuni soat 15:30 larda A .O'zmurshoh ko'chasidan Navoiy ko'chasiga qarab burilish chorrahasida o'zbek millatiga mansub, yoshi taxminan 16-25 oralig'dda bolgan qiz jasabi topilgan. Murda dastlab ko'sdan kechirilganda uning tanasida yezilish va shilinishizlari borligi Aniqlandi. Biroq, jinoyatchi hodisa joyidan Yashirinishga ulgurgan.

Hodisani ko'rgan guvohlar Eshmatov E. va T oshmatov S. laraynan qaysi avtoullov jabrlanuvchini urib ketganini Aniqaytib berisha olmadi. Ularning ko'rsatuvlariga ko'ra oq rangli matiz va oq rangli spark bir xil tezlikda chorrahadan o'tishgan.

Jabrlanuvchi Ular orasida qolgan. Jabrlanuvchi kiyimidan oq rangli kraskasi qoldiqlari topildi. Jinoyatni kriminalistik tavsifmi bayon qiling. Ayb dorni Aniqlash jarayoni qanday tashkil etilishi lozim ? Holat yuzasidan qanday qo'shim cha tergov harakatlari o'tkazilishi zarur? Jinoyatni ochish uchun qanday qo'shim cha tergov va tezkor-qidiruv tadbirlarini o'tkazish lozim ?

2. Terrorizm va ekstremizm bilan bog'liq jinoyatlarni tergov qilish uslubiyo'ti.

Kazuslar:

1-kazus

Huquqni muhofaza qiluvchi organlar xodimlariga chilonzor tumanininga., S. va D nuqtalarda terrorchilik aktlari sodir etilishi to'g'risida xabar kelib tushdi. A. nuqtada sodir etilishi rejalashtirilgan terrorchilik aktida bir nechta fuqarolar garovga olingani aniqlandi. Terrorchilarni qo'lga olish operatsiyasi amalga oshirilganda ulardan ba'zilar oddiy fuqarolarga qo'shib hodisa joyidan chiqib ketgani to'g'risida tahminlar bor. Dastlabki so'roq jarayonidagarovga olinganlarning umumiy soni 23 nafarni tashkil etgani, jinoyatchilaresa 5 nafar bo'lgani aniqlagan. Biroq, garovga olinganlarni qutqarish operatsiyasida jami 25 nafar shaxshodisa joyidan olib chiqilgan. Qo'lga olish operatsiyasida 2 nafar jinoyatchi o'saro otishmalarda otibomirilgan. 3 nafar jinoyatchi hodisa joyidan qochib ketgan.

Holatni kriminalistik jihatdan baholang. holat yuzasidangumon qilinuvchini so'roq qilish rejasi qanday shakllantirilishi lozim? Haqiqatni aniqlash uchun tergovchi qanday taktikadan foydalanishi zarur?

2-kazus

A va B nutalarda portlatish amaliyotlari o'tkazildi. Portlash natijasida bir qator fuqarolar jabrlangan va hayotdan ko'z yumgan. Hodisa joyida terrorchilik tashkilotlariga taalluqli ko'ra rangli bayroq vavideo kasseta topilgan, 15 nafar fuqaro qutqaribolingan. Jinoyatchilar voqea joyidayo'q qilingan. Videokasseta o'z kshirib ko'rlganda qutqaribolingan fuqaro Amirov B. qo'lida qurol ushlagan holda, terrorchilar bilan birga ularni aytganlarini bajargani Aniqlandi. Fuqaro Amirov B. so'roq qilinganda, u o'z harakatlarini jinoyatchilarning qistovi asosida amalga oshirgani, o'zi hech qanday jinoiy harakatni bajarmagani, faqat jinoyatchilar qo'ygan portlatish qurilmasini ushlab turganini aytgan. Tergov fuqaro Amirov B.ni terrorchilar bilan aloqasi bor degan qat'iy qarorga keldi. Haqiqatda fuqaro Amirov B. ni terrorchilar bilan oldindan til biriktirgani aniq. Biroq, uni aybdorligini isbotlovchi birorta ashyoviy dalil vaguvoh mavjud emas.

Holatni kriminalistik jihatdan baholang. Holat yuzasidangumon qilinuvchini so'roq qilish rejasi qanday shakllantirilishi lozim ? Haqiqatni aniqlash uchun tergovchi qanday taktikadan foydalanishi zarur?

3. Poraxoʻrlik jinoyatlarni tergov qilish.

Kazuslar:

1-kazus

“X X X ” O A J tomonidan shahar prokuraturasigashikoyat kelib tushdi. Oʻz shikoyatida litsenziya beruvchi organ korxonaga litsenziya talablari vashartlariga rioya etmayotganligini bahona qilib ulardan pul talab qilgan va aytilgan pul berilmasa litsenziyani bekor qilishligini koʻrsatiboʻtgan. Mazkur murojaatda pulni qachon va kim ga berilishi ham koʻrsatiliboʻtilgan.

Savollar:

1. Mazkur holatga HuquQiy baho bering.
2. Mazkur holat boʻyiCha Poraxoʻrlik BilAn bogʻliq jinoyatlar ni tergov Qilish usluBiyOtini tavsiflab bering.
3. “JinoyaT ustida qoʻlga tUshurish” tadbirini oʻtKazishDAgi HuQuQiy tartib va oʻziga xoS hususiyatlarini ta'riflab bering.

2-kazus

2015-yil 25-oktabr kuni Chilonzor tumani prokuraturasiga T Q Forgan poraxoʻrlik bilan bogʻliq surishtiruv materiallari kelib tushgan. Mazkur ishda Alimov ismli shaxs “ GaSoil Invest” O A J tashkilotida haydovchi boʻlib ishlashi, uning tasarrufiga berilgan mercedes benzavtomoshinasida tashkilotrahbarini muovini najmiddinovni olib yurishi koʻrsatiboʻtilgan. Shuningdek, Alimovni koʻrsatmalariga koʻra Najmiddinovunga bir necha bor konvert ichida pul berishini va mazkur “joʻna tmani” har xil odamlarga yetkazib berishini va har safer ungamazkur turdagi ishlarni bajarganligi uchun 100 A Q SH dollari q oʻl haqqi sifatida berib tu rishini ay tib oʻtgan. Joriy yilning 20-oktabr kuni, Alimov Chilonzor tumanida joylash gan “ Verona” restoranida tuman hokimiyati mansabdor shaxsi bilan uchrashib, unga konvertda pul berayotgan paytida T Q F xodimlari tomon dan qoʻlga olingan.

Mazkur holatga huquqiy baho bering. Mazkur holat boʻyicha poraxoʻrlik jinoyatini tergov qilish usliibiyotini tavsijlab bering. Holat boʻyicha aniqlanishi lozim boʻlgan holatlar nimalardan iborat? Tergov versiyalar va rejasi qanday shakllantirilishi lozim?

14-mavzu. Axborot texnologiyalari sohasidagi jinoyatlarni tergov qilish. Giyohvandlik vositalari bilan bog'liq jinoyatlarni tergov qilish. Voyaga yetmaganlar va uyushgan guruh tomonidan sodir etilgan jinoyatlarni tergov qilish.

1. Axborot texnologiyalari sohasidagi jinoyatlarni tergov qilish uslubiyo'ti.

Kazuslar:

1-kazus

2015 -yil 18-yanvarda global internet termo g'i X X X tijorat bankidan 500 ming AQSH dollari pul mablag'lari o'g'irlangan. Jinoyat 2015-yil 18-yanvar soat 13:30 dan 13:50 o'ralig'ida Chilonzor tumani, Al-Xorazmiy ko'chasi 15 uy tagida joylashgan "IN TER NET" kafesida sodir etilgan. Jinoyatchi shaxslar ma'lum emas.

Holatni kriminalistik tahlil eting. Jinoyatni isbotlash mexanizmi qay tarzda amalga oshirilishi lozim? Hodisa joyini ko'sdan kechirish va jinoyat izlarini fosh etish uchun qanday taktikadan foydalanish zarur?

2-kazus

Hodisa joyi ko'sdan kechirilgach tergovchi u yerda joylashgan moddiyashyolarni har birini ko'sdan kechirish bayonnomasiga kiritdi. Kompyuter displeyi, protsessor, printer, sichqonchava klaviatura ashyoviy dalil sifatida olinib, upakovka qilindi.

Tadqiqot uchun ekspertizaga yuborildi. Tergovchi hatosi nimadan iborat?

Mazkur turdagi jinoyatlarda ko'zdan kechirish taktikasi qanday amalga oshirilishi lozim?

2. Giyohvandlik vositalari bilan bog'liq jinoyatlarni tergov qilish uslubiyo'ti.

Kazuslar:

1-kazus

A. ismli shaxs Samarqand shahridan Toshkent shahriga yo'l olib, mashinasida Jizzax hududidan o'tayotgandayo'l patrul xizmati xodimlari tomonidan to'xtatildi.

Avtoulov ko'sdan kechirilganda uning ichidan oq kukun o'ralgan salafan paket topildi bundan tashqari avtoulovning balonlari motor ichi va salon ko'sdan kechirilishi boshlandi.

Ushbu holatni aniqlashtirish uchun tergovchi qanday harakatlarni amalga oshirishi, qanday ekspertiza turlari o'tkazilishi lozimligini aniqlang.

Agarda ushbu holatda jinoyat ishini qo'zg'atish uchun asoslar bo'lsa, qaysi hududda jinoyat ishi qo'zg'atilishi lozim hisoblanadi.

Jinoyatning kriminalistik tavsifini bering. Holat yuzasidan qanday turdagi ekspertizalar tayinlanadi?

2-kazus

Urganch shahrining Sh.A dilov ko'chasida yashovchi Axmab ismli shaxs tezkor - qidiruv xodimlarining ma'lumotiga qaraganda, narkotik moddalarni oldi-sottisi bilan shug'ullanayotganligi aniqlandi.

Giyohvandlik vositalari bilan bog'liq jinoyatni sodir etishda taxmin qilingan shaxs va uning mijoz qo'lga olindi. Taksikologik ekspertiza o'tkazilganda xulosa ijobiy chiqdi.

Holatni oydinlashtirish va o‘shirish uchun qanday dastlabki va keyingi tergov harakatlari amalga oshiriladi?

Taksikologik ekspertiza tadqiqot obyekti nimalardan olinadi, uning tadqiqot usullari qanday?

Taksikologik ekspertizaning boshqa turdagi ekspertlardan farqli jihatlari qanday?

3. Voyaga yetmaganlar va uyushgan guruh tomonidan sodir etilgan jinoyatlarni tergov qilish uslubiyo’ti.

Kazuslar:

1-kazus

Ikki nafar voyaga yetmagan shaxs tomonidan nomusga o‘zgish jinoyati sobiretildi. bunda jinoyatchilar o‘z qilmishlarini yashirish maqsadida oldindan kelishibolishdi. Hodisa joyidan “Winston” sigaretsasi qoldiqlari, jabrlanuvchi tanasi hamda kiyimlarida turli biologic izlar topilgan. Dastlabki surishtiruv va tezkor qidiruv tadbirlari natijasida jinoyatchilar Alimov Xasan va Alimov Xusan ismli egzaklar ekanligi aniqlandi.

Jabrlanuvchi ko‘rsatuvlarida jinoyatchilar spirtli ichim likiste’mol qilganini bildiruvchi belgilar mavjud. Ulardan biri jabrlanuvchini qo‘llaridan ushlab turgan va boshqasi u bilan jinsiyaloqada bolgan. Ulardan biri sigaret chekkan. Shundan so‘ng jinoyatchilar uni kiyinishi yordamlashgan va kuzatib qo‘yishgan.

DNK ekspertizasi xulosasiga ko‘ra Alimov Xasan va Alimov Xusanlar tuxum dosh egzaklar ekanligi, shu bois ulardan olingan namunalar bilan jabrlanuvchidan olingan namunalar qiyosiy tahlili natija bermagani aniqlandi. Ya’ni, jabrlanuvchi tanasidan topilgan sperma bilangumon qilinuvchilar Alimov Xasan va Alimov Xusanlardan olingan namunalaraynan birxil.

Ma’lumotni tahlil qiling. Haqiqitni aniqlash uchun tergovchi sifatida qanday tergov harakati o‘tkazazish zarur?

Tergov rejasini shakllantiring. Yig'ilgan ashyoviy dalillarni baholang.

2-kazus

Sharipova D. qizi 2003-yilda tug‘ilgan fuqaro Azimo va A.ga nisbatan sodir etilgan nomusga tegish jinoyati yuzasidan Chilonzor tumani IIB gamurojaat qilgan. Jabrlanuvchi dastlabki so‘roq jarayonida jinoyat bir oyoldin sodir etilgani, shundan so‘ng o‘z joniga qasd qilmoqchi bo‘lgani, jinoyatchini tanishni va umuman u haqida bilishni istamasligi to‘g‘risida ko‘rsatuvlar bergan. Keyinchalik fuqaro Azimo va A .da ruhiy buzilishlar yuzaga kelgan va bu haqda ekspert hulosa bergan. tergovchi mazkur jinoyatuning yaqin qarindoshlari tomonidan sodir etilgan degan versiyaga borgan.

Haqiqatni aniqlash uchun tergovni qanday tashkil etish lozim ?

Holat yuzasidan yana qanday tergov versiyalarini tuzish mumkin?

Jinoyatni ochish uchun qanday taktikadan foydalanish zarur?

GLOSSARIY (Asosiy tushuncha va atamalar)

Avto qidiruv - olib qochilgan, o'g'irlangan va egasiz avtomototransportni hisobga olish;

Ballistikasi - bu jinoyat hodisasi bilan bog'liq bo'lgan o'qotar qurollar, o'qdorilar, portlatish moddalari. o'q otishdan. portlatishdan hosil bo'ladigan o'zgarishlar, izlar va qoldiq moddalaeni tekshirish bilan shug'ullanuvchi kriminalistika texnikasining bir tarmog'i.

Brouzerlar - zam onaviy texnologiyalar bilan qurollangan, begona personal kompyuterlarga ruxsatsiz kirish imkoniyatiga ega shaxslar.

Davlat sudek sperti - davlat sud-ekspertiza m uassasasining o'z xizm at vazifalarini bajarish tartibida sud ekspertizasini o'tkazuvchi sud eksperti.

Garovga ushlab turilgan shaxs - qo'lga olingan yoki ushlab turilgan shaxsni ozod etish shartlari sifatida davlat hokimiyati va boshqaruv organlarini, xalqaro tashkilotlarni, shuningdek ayrim shaxslarni biron-bir harakat sodir etishga yoki bunday harakat sodir etishdan tiyilishga m ajbur qilish m aqsadida terrorchilar tomonidan qo'lga olingan yoki ushlab turilgan jism oniy shaxs;

Giyovandlik vositalari - "Giyovandlik vositalari to'g'risida"gi B M Tning 1961-yilgi yagona Konventsiyasining I va II ro'yxatlariga kiritilgan tabiiy yoki sun'iy tayyorlangan har qanday giyovandlik vositalari, "1961-yilgi "Giyovandlik vositalari to'g'risida"gi yagona Konventsiyaga tuzatishlar haqida" gi 1972-yilgi protokolga asosan kiritilgan tuzatishlar bilan birga.

Hujjat - bu biror hodisani o'zida yozma ravishda aks ettiruvchi moddiy obyektidir.

Hujjatlarni qalbakilashtirish - bu hujjatning butun yoki bir qism iga o'zgartirish kiritish yoki to'liq sohtalashtirishdir.

Hujjatlarni texnikaviy usulda tekshirish - bu qator optik asboblar yordamida, oddiy lupalar, mikroskoplar, m oslamalar, turli nur hosil qiluvchi m anbalarni ishlatish bilan am alga oshirish jarayon. Identifik atsiya - bu lotincha "idem" (aynan o'sha) so'zidan olingan bo'lib, aynanlikni aniqlashni bildiradi.

Ijtimoiy jihatdan xavfli ahvolda bo'lgan oila - ota-ona yoki ota-ona o'rnini bosuvchi shaxslar voyaga yetm aganlarni ta'm inlash, tarbiyalash va ularga ta'lim berish bo'yicha o'z majburiyatlarini bajarishdan bo'yin tovlayotgan yoki lozim darajada bajarm ayotgan yoxud ularning xulq-atvoriga salbiy ta'sir ko'rsatayotgan yoki ular bilan shafqatsiz muomalada bo'layotgan oila.

Ijtimoiy jihatdan xavfli ahvolda bo'lgan voyaga yetmagan - voyaga yetm agan shaxsni nazoratsizligi yoki qarovsizligi oqibatida uning hayoti yoki sog'lig'i uchun xavf tug'diradigan yoxud uni ta'm inlash, tarbiyalash va unga ta'lim berish talablariga javob berm aydigan sharoitda b o'lgan yoxud Huquqbuzarlik yoki boshqa g'ayriijtim oiy xatti-harakatlar sodir etayotgan voyaga yetmagan;

Imzo - buqo'lyozm aning o'ziga xos xususiyatlarga ega alohida bir turi.

Ish - sud ekspertizasi tayinlangan fuqarolik, xo'jalik, jinoyat ishi (shu jum ladan, tergovga qadar tekshiruv materiallari), ma'muriy Huquqbuzarlik to'g'risidagi ish.

Jinoiy faoliyatdan olingan daromadlarni legallashtirish - mulk (pul mablagmari yoki boshqa mol-mulk) jinoiy faoliyat natijasida topilgan bo'lsa, uni o'tkazish, mulkka aylantirish yoxud alm ashtirish yo'li bilan uning kelib chiqishiga qonuniy tus berishdan. shuningdek bunday pul mablaglari yoki boshqa molmulkning asl xususiyatini, manbaini, turgan joyini, tasarruf etish, ko'chirish usulini yoxud pul mablaglariga yoki boshqa m ol-m uikka bolgan haqiqiy egalik huquqlarini yoki ularning kimga qarashliligini yashirishdan yoxud sir saqlashdan iborat bolgan, jinoiy jazolanadigan ijtimoiy xavfli qilmishdir. Jinoyatni tergov qilishni reja la sh tirish - jinoyat-protsessual qonunchiligining talablari va hodisaning o'ziga xos shart-sharoitlaridan kelib chiqqan holda tergov vazifalarini, ularni yechish yollari va usullarini aniqlash.

Jinoyatning alohida turlarini tergov qilish - bu jinoyatning har bir turiga tegishli o'ziga xos xususiyatlarni hisobga olib tergov qilish, ularni ochish va oldini olishda qo'llaniladigan ilmiy qoidalar, texnik vositalar, taktik usullar va metodik qoidalar (tavsiyalar) majmuidir. Ko'rsatuvlarni hodisa sodir bo'lgan joyda tekshirish - bu ilgari berilgan ko'rsatuvlarni tekshirilayotgan voqea bilan bog'liq joyda tekshirish yoki ularga aniqlik kiritish yo'li bilan yangi holatlarni aniqlash maqsadida o'tkaziladigan mustaqil tergov harakati.

Ko'zdan kechirish - jinoyat izlari va ashyoviy dalillarni topish, tekshirilayotgan hodisa sharoitlarini va yuz bergan voqeaning boshqa holatlarini aniqlash maqsadida moddiy sharoit obyektlarini tergovchi tom onidan bevosita kuzatish va tahlil qilishdan iborat protsessual harakat.

Krekerlar - zam onaviy texnika vositalaridan yuqori darajada foydalana oladigan xavfli kiberjinoyatchilar. Kriminalistik fotografiya deganda tergov harakatlari va tezkor-qidiruv tadbirlarida, shuningdek, ekspert tekshiruvlarida qomlaniladigan ilmiy ishlab chiqilgan suratga tushirishning usullari tizimga tushuniladi.

Kriminalistik ro'yxat - jinoyat sodir qilgan shaxs, shuningdek, jinoyat voqea bilan sababli bog'lanishda bo'lgan narsalar haqida ma'lum otlarni qayd qilish, yig'ish va tartibga solishning ilmiy usuliga aytiladi.

Kriminalistik texnika - fanning bir bo'limi bo'lib, jinoyatlarni tergov qilish jarayonida dalillarni topish, mustahkamlash, ko'chirib olish va tadqiq etishda qomlanadigan maxsus asbob-uskunalar, texnik vositalar haqidagi ilmiy-nazariy bilimlar tizimi hisoblanadi.

Kriminalistika - jinoyatni ochish va oldini olish maqsadida dalillarni izlash, yig'ish, qayd etish va tadqiq etish bo'yicha jinoyat-protsessual qonunida nazarda tutilgan harakatlarni bajarish uchun qomlaniladigan texnik vositalar, taktik usullar va metodlar to'g'risidagi fan.

Kriminalistika tizimi - kriminalistikaning ilmiy asoslari va metodologiyasi, kriminalistik texnika, kriminalistik taktika hamda jinoyatlarning alohida turlarini tergov qilish metodikasi.

Kriminalistikada diagnostika - bu tekshirilayotgan holatni odatiy holat bilan o'xshashligini aniqlashdan tashqari farqlash, ya'ni shu holatni unga o'xshash holatlardan ajratish, differentsiyalashtirish tushuniladi.

Kriminalistikaning maxsus vazifalari - tergov va ekspert amaliyotida samarali foydalanishga yo'naltirilgan texnik vositalar, taktik usullar va metodik

tavsiyalarning yangilarini ishlab chiqish va mavjudlarini takomillashtirish; Huquqbuzarlikning oldini olish vositalari va metodlarini vujudga keltirish va ularni takomillashtirish; kriminalistikada hozirgi tabiiy, texnik va ijtimoiy fanlar: matematika, informatika, biologiya, falsafa, mantiq, psixologiya va boshqa fanlarni samarali joriy etish yo'llarini izlab topish.

Kriminalistikaning predmeti - jinoyatchilik mexanizmi, jinoyat va uning ishtirokchilari to'g'risidagi ma'lumotning vujudga kelishi. dalillarni to'plash, tekshirish, baholash va foydalanish qonuniyatlari va ularni bilish asosi da jinoyatlarni tergov qilish va oldini olishning ma'xusus vosita va usullari majmui.

Kriminalistikaning urnumiy vazifasi — jinoyat sud ishlarini yuritish vazifalaridan kelib chiqadi va jinoyatni tez va to'la ochishga ta'sir ko'rsatishdan, aybdorni fosh qilish va qonunni to'g'ri joriy etishni ta'minlashdan, shaxs, uning huquqi va erkinliklari, ma'ol-m ulkini, shuningdek jam'iyat va davlatning ma' anfaatlarini jinoiy tajovuzlardan himoyasini ta'minlash.

Metod - buma'lum maqsadga erishish uchun tabiat va ijtimoiy hayotdagi hodisalarni tadqiq etish usullari. o'zlashtirish deganda. aybdor shaxsning o'ziga ishonib topshirilgan yoki uning ixtiyorida bo'lgan mulkni g'ayriqonuniy ravishda ushlab turib, keyin uni o'z foydasiga olishi tushuniladi.

Pasport - qidirilayotgan shaxslarning pasportlarini va pasportlarning o'g'irlangan blankalarini hisobga olish;

Psixotrop modda - BMTning "Psixotrop moddalar haqida" gi 1971-yilgi Konventsiyasining I, II, III va IV Ro'yxatlariga kiritilgan har qanday tabiiy yoki sintetik modda yoxud har qanday tabiiy material.

Qaroqchilar - kompyuter ma'lumotlari tizimiga kirish bilangina cheklanib qoluvchi ma'ahoratsiz va tajribasiz shaxslar. Rastrada deganda, qonunga xilof ravishda o'zganing mulkini sotish, sarflash, iste'mol qilish, hadya qilish va h.k. yo'llar bilan begonalashtirish tushuniladi.

Sudeksperti - xulosa berish uchun fan, texnika, san'at yoki hunar sohasida maxsus bilim larga ega bo'lgan, belgilangan tartibda sud eksperti sifatida tayinlangan jism oniy shaxs.

Sudekspertining xulosasi (xulosa) — sud eksperti yoki sud ekspertlari komissiyasi tomonidan tuziladigan va sud-expert tekshirishlarining olib borilishini va natijalarini aks ettiradigan yozma hujjat.

Sudekspertizasi - fuqarolik, xo'jalik, jinoyat va ma'muriy sud ishlarini yuritishda ish holatlarini aniqlashga qaratilgan hamda sud eksperti tomonidan fan, texnika, san'at yoki hunar sohasidagi maxsus bilimlar asosida sud-expert tekshirishlarini o'tkazish va xulosa berishdan iborat bo'lgan protsessual harakat.

Sud -ekspertlik faoliyati - sud ekspertizasini tashkil etish va o'tkazish bo'yicha faoliyat.

Taktik qaror - bu tergovchining shaxsiy tajriba, kasbiy ma'ahorati va ishonchiga asoslangan tergov vaziyati tahlili, jinoyat sodir etish usullari va ularni amalda oshirish metodlarini, kriminalistika ilmiy tavsiyalarini bilishga, harakatlarning optimal variantini tanlashga yo'l ko'rsatadigan tergov faoliyati. borasidagi adi.

Taktik usul - bu tergovni yuritayotgan shaxs xatti-harakatlarining jinoyatlarni fosh etish va tergov qilish bilan bog'liq vazifalarni sam arali hal qilish im konini beradigan maqbul uslub.

Tanib olish - tanilm agan murdalarni hisobga olish va identifikatsiyalash;

Tergov eksperimenti - jinoyat ishini tergov qilish jarayonida sodir bolgan hodisaning ayrim holatlarini va vaziyatlarini tajriba usulida tekshirishga oid kriminalistik taktika tizim ida mustaqil tergov harakati.

Tergov taktikasi - bu kam kuch, vosita va vaqt sarflab yuqori sam araga erishish maqsadida jinoyatni tergov qilish, ochish va oldini olishda q o 'laniladigan kriminalistikaning um umnazariy qoidalari. m antiq, psixologiya, sud etikasi va boshqa ilmiy bilimlardan foydalanishga asoslangan dastlabki tergovning taktik usullari va metodlarining tergovni rejalashtirishning majmuidir.

Tergov vaziyatlari - bu jinoyat ishini tergov qilishda m uayyan holatini aks ettiradi va shu bois vaziyat tahlilini to 'g 'ri am alga oshirish tergov faoliyatini tashkil etishning eng muhim jihatlaridan biri hisoblanadi.

Terrorchi - terrorchilik faoliyatini am alga oshirishda ishtirok etayotgan shaxs;

Terrorchilik faoliyati - terrorchilik harakatini uyushtirish, rejalashtirish, tayyorlash va am alga oshirishdan, terrorchilik harakatiga undashdan, terrorchilik tashkilotini tuzishdan, terrorchilarni yollash, tayyorlash va qurollantirishdan, ularni moliyalashtirish va moddiy-texnika jihatidan ta'm inlashdan iborat bolgan faoliyat.

Terrorchilik guruhi - oldindan til biriktirib terrorchilik harakatini sodir etgan, bunday harakatga tayyorgarlik ko'rgan yoki uni sodir etishga suiqasd qilgan shaxslar guruhi.

Terrorchilik harakati - garovda ushlab turish uchun shaxslarni q o 'lga olish yoki ushlab turish, davlat yoki jam oat arbobining, aholining m illiy. etnik, diniy. boshqa guruhlari, chet el davlatlari va xalqaro tashkilotlar vakillarining hayotiga tajovuz qilish, davlat yoki jam oat aham iyatiga m olik obyektlarni bosib olish, shikastlantirish, yo'q qilish, portlatishlar, o't qo'yishlar, portlatish qurilm alarini, radioaktiv, biologik, portlovchi, kim yoviy, boshqa zaharlovchi moddalarni ishlatish yoki ishlatish bilan qo'rqitish, yer usti, suv va havo transporti vositalarini qo'lga olish, olib qochish, shikastlantirish, yo'q qilish, aholi gavjum joylarda va om m aviy tadbirlar o'tkazilayotganda vahim a ko'tarish va tartibsizliklar keltirib chiqarish, aholi hayotiga, sog'lig'iga, jism oniy yoki yuridik shaxslar mol-mulkiga avariyaalar, texnogen xususiyatli halokatlar sodir etish yo'li bilan zarar yetkazish yoki xavf tug'dirish, tahdidni har qanday vositalar va usullar bilan yoyish tarzida terrorchilik tusidagi jinoyatlarni, O lzbekiston Respublikasi qonun hujjatlarida va xalqaro huquqning umum e'tirof etilgan norm alarida belgilangan terrorchilik tusidagi boshqa harakatlarni sodir etish.

Terrorchilik tashkiloti - ikki yoki undan ortiq shaxsning yoki terrorchilik guruhlarning terrorchilik faoliyatini am alga oshirish uchun barqaror birlashuvi.

Terrorchilikka qarshi operatsiya - terrorchilik harakatiga chek qo'yish va uning oqibatlarini m inim allashtirish, shuningdek jism oniy shaxsiarning xavfsizligini ta'm inlash hamda terrorchilarni zararsizlantirishga qaratilgan, kelishilgan va o 'zaro bog'liq m axsus tadbirlar majmui.

Terrorchilikka qarshi operatsiya o'tkaziladigan zona - joyning yoki akvatoriyaning alohida uchastkalari, havo bo'shlig'i, transport vositalari, binolar, imoratlar, inshootlar, xonalar hamda terrorchilikka qarshi operatsiya o'tkaziladigan doiradagi ularga tutash hududlar.

Terrorizm - siyosiy, diniy, mafkuraviy va boshqa maqsadlarga erishish uchun shaxsning hayoti, sog'lig'iga xavf tug'diruvchi, mol-mulk va boshqa moddiy obyektlarning yo'q qilinishi (shikastlantirilishi) xavfini keltirib chiqaruvchi hamda davlatni, xalqaro tashkilotni, jism oniy yoki yuridik shaxsni biron-bir harakatlar sodir etishga yoki sodir etishdan tiyilishga majbur qilishga, xalqaro munosabatlarni majbur urakkablashtirishga, davlatning suverenitetini, hududiy yaxlitligini buzishga, xavfsizligiga putur yetkazishga, qurolli majbur ojarolar chiqarishni ko'zlab ig'vogarliklar qilishga, aholini qo'rqitishga, ijtimoiy-siyosiy vaziyatni beqarorlashtirishga qaratilgan, O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksida javobgarlik nazarda tutilgan zo'rlik, zo'rlik ishlatish bilan qo'rqitish yoki boshqa jinoiy qilmishlar.

Terrorizmni moliyalashtirish - terrorchilik tashkilotining mavjud bo'lishi va ishlab turishini ta'minlashga, terrorchilik harakatlarini tayyorlash va sodir etishga, terrorchilik tashkilotlariga yoxud terrorchilik faoliyatiga ko'maklashayotgan yoki bunday faoliyatda ishtirok etayotgan shaxslarga bevosita yoki bilvosita har qanday majbur ablag'-vositalar, resurslar berishga yoxud yig'ishga, boshqa xizmatlar ko'rsatishga qaratilgan, jinoiy jazolanadigan ijtimoiy xavfli qilmish.

Texpasport - avtom ototransportning o'g'irlangan va yo'qotilgan texnik pasportlarini hisobga olish;

Trasologiya - fransuzcha "la tras" - iz, grekcha "logos" - ta'limot so'zlarining birikuvidan hosil bo'lib, "izlar haqidagi ta'limot" degan ma'noni anglatadi.

Voyaga yetmagan shaxs - o'n sakkiz yoshga to'lmagan shaxs.

Xabar qilish - qidiruv e'lon qilingan shaxslarni hisobga olish.

Xakerlar - texnik vositalar va kompyuter axborotlariga ruxsatsiz (o'z boshimchalik) bilan kirish yo'llari, usullari bilan shug'ullanuvchi yuqori malakali EXM foydalanuvchisi yoki programmist.

Xalqaro terrorizm - bir davlat hududi doirasidan tashqariga chiqadigan terrorizm.

Yuklar - temiryo'l va havo transportida o'g'irlangan bagaj va yuklarni hisobga olish.

FAN UCHUN ADABIYOTLAR

Asosiy (Basic)

A. Qonun hujjatlari va boshqa hujjatlar:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. <https://www.lex.uz/docs/20596>.
2. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksi. <https://lex.uz/docs/111460>
3. O'zbekiston Respublikasining 2012 yil 25 dekabrda "Tezkor-qidiruv faoliyati to'g'risida"gi Qonuni. <https://www.lex.uz/docs/2107763>
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 18 aprelda "Ichki ishlar organlarining jinoyatlarni tergov qilish sohasidagi faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ–2898-son qarori. <https://lex.uz/docs/3180665>
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 17 yanvarda "Sud-ekspertlik faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ–4125-sonli qarori. <https://lex.uz/docs/4172023>
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 5 iyulda "O'zbekiston Respublikasida sud-ekspertlik tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF–6256-son Farmoni. <https://lex.uz/docs/5491507>

B. Asosiy adabiyotlar:

1. Bazarova D.B., Astanov I.R. Kriminalistika va ekspertiza. Darslik. – T.: TDYuU, 2019. – 300 b.
2. Kriminalistika. Darslik. Mualliflar jamoasi. – Toshkent: TDYuU, 2018. – 553 b.
3. Kriminalistika. Uchebnik. Kollektiv avtorov. –T.: TGYuU, 2018. – 516 s.
4. Kriminalistika: Darslik / T.B.Mamatqulov, I.Astanov va boshq. – T.: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2015.
5. Matamkulov T.B., Djumanov SH.T., Turgunov U.T. va boshq. Kriminalistik taktika: Darslik. – T.: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2013. – 218 b.
6. Kriminalistika. Darslik. Mualliflar jamoasi. – Toshkent: TDYuU, 2018. – 515 b. Kolenko Y.V. - O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi Akademiyasi boshlig'ini, Xidoyatov B.B. - TDYU Jinoyat huquqi va kriminologiya kafedrasini mudiri, yuridik fanlar nomzodi, dotsent. <https://e-library.namdu.uz/2018..pdf>
7. Kriminalistika. Darslik. Toshkent: 2002. TDYU M.Rustamboev, A.Norboev. <https://e-library.namdu.uz/B.pdf>
8. Kriminalistika. Darslik. Toshkent: 2016. TDYU Bazarova D.B., Zakukaev S. <https://uzsmart.uz/kitoblar/files/Darsliklar/> Kriminalistika Buzsmart.uz5D.pdf
9. Kriminalistika. Darslik. Toshkent: 2003. TDYU Abdumajidov F.A., Alimova R.A., Norboev A., Zakutskie A.C., Oripov T.E. <https://www.ziyouz.com/books.pdf>
10. Kriminalistika. Darslik. Toshkent: 2008. TDYU M.Rustamboev,

C. Xorijiy adabiyotlar

1. Adelxanyan, R.A. Kriminalistika: kurs lektsiy: uchebnoe posobie / R.A. Adelxanyan, D.I. Aminov, P.V. Fedotov. – M.: YunitiDana, 2015. – 239 s. URL:/biblioclub.ru/index.php?page=book&id=115192. ISBN 978-5-238-02145-4.

2. Kriminalistika: uchebnik / pod red. A.F.Volynskogo, V.P.Lavrova. – 2-e izd. pererab. i dop. – M.: Yuniti-Dana, 2015. – 943 s.: sxem., URL: //biblioclub.ru/index.php?page=book&id=115190. ISBN 978-5-238-01398-5.

3. Kriminalistika: Uchebnik / Ye.R.Rossinskaya. – M.: Norma: INFRA-M, 2017. – 464 s.: URL: //znanium.com/catalog.php?bookinfo=766821. ISBN 978-5-91768-231-0.

D. Qo'shimcha adabiyotlar:

1. Zakurlaev A.K. Yo'l transport hodisalarida surishtiruvchi va tergovchi tomonidan e'tibor qaratiladigan jihatlar. O'quv-uslubiy qo'llanma. – T.: TDYuU, 2015.

2. Tulaganova G.Z. Hodisa sodir bo'lgan joyni ko'zdan kechirish tergov harakatini o'tkazishning umumiy tartibi. Risola. – T.: TDYuU, 2016.

3. Xamidov B.X. Kiberjinoyatlarni tergov qilish uslubiyoti. Monografiya. // – T.: TDYuU, 2021.

4. Latipov S.I. Uyushgan guruh tomonidan sodir etilgan jinoyatlarni tergov qilish. Risola. Mas'ul muharrir: yu.f.n., dots. D.B.Bazarova – T.: TDYuU, 2016.

7. Tergov protsessual hujjatlari namunalari: I tom. / To'plamni tayyorlovchi A.X.Imomnazarov; O.B.Murodov umumiy tahriri ostida. – T.: Tasvir, 2018. – 688 b.

8. Tergov protsessual hujjatlari namunalari: II tom. / To'plamni tayyorlovchi A. X. Imomnazarov; O. B. Murodov umumiy tahriri ostida. –T.: Tasvir, 2018. – 504 b.

9.<http://www.tsul.uz>

10. <http://www.lex.uz>

11. <http://www.public.sud.uz>